ŠTUDIJNÉ ZVESTI

ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

48

NITRA

STUDIJNÉ ZVESTI

ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

48

Publikácia vznikla v rámci Centra excelentnosti SAV
Staré Slovensko: Dejiny Slovenska od praveku po vrcholný stredovek
Zmluva III/1/2009

Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV
48 - 2010

Recenzovaný časopis / Peer-reviewed journal

Hlavný redaktor / Editor-in-chief
Ivan Kuzma

Redakčná rada / Editorial board
Jozef Bujna, Eva Fottová, Joachim Henning, Ivan Cheben, Alexandra Krenn-Leeb, Ján Rajtár, Jozef Zábojník

Výkonná redaktorka / Executive editor
Daniela Fábiková

Počítačové spracovanie / Computer elaboration
Zuzana Turzová

Grafický návrh a počítačové spracovanie obálky / Graphic layout and computer elaboration of the cover
Ivan Kuzma

Recenzenti / Critics
Prof. Jozef Bátora, DrSc., PhDr. Rudolf Kujovský, CSc.

© Archeologický ústav SAV Nitra 2010
Vychádza dva razy do roka / Issued twice a year

Evidenčné číslo MK SR 3403/09 / Ministry of culture evidence No. 3403/09

Kontaktná adresa (príspevky, ďalšie informácie) / Contact address (Contributions, Further informations)
Archeologický ústav SAV, Akademická 2, SK-949 21 Nitra, Slovakia
Tel: +421 6410051, Fax: +421 37 7335618, e-mail: ivan.kuzma@savba.sk

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma / Distributing, booking and subscription receives
Archeologický ústav SAV, Akademická 2, SK-949 21 Nitra
e-mail: gabriela.holkova@savba.sk

Za znenie a obsah príspevkov zodpovedajú autori.
The authors are responsible for their contributions.

Žiadna časť tejto publikácie nesmie byť reprodukovaná alebo rozširovaná v žiadnej forme - elektronicky či mechanicky, vrátane fotokópií, nahrávania alebo iným použitím informačného systému vrátane webových stránok, bez predbežného písomného súhlasu vlastníka vydavateľských práv.

No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form - electronic or mechanical, including photocopy, recording, or any information storage and retrieval system, including web pages, without the prior written permission from the copyright owner.

ISSN 0560-2793
ISBN 978-80-89315-30-7

Tlač / Printed by VEDA, vydavateľstvo SAV, Bratislava

OBSAH - INHALT

Elena Blažová - Jana Faixová-Chalachanová - Martin Bartík
Návrh konceptuálnej dátovej štruktúry pre tvorbu archeologického predikčného modelu 5
Proposal of a conceptual data structure for creation of an archaeological predictive model 17

Gertrúda Březinová
Siedlungsobjekte aus der Bronzezeit in Nitra auf der Straße Mostná ulica 21
Sídliskové objekty z doby bronzovej v Nitre na Mostnej ulici 41

Erik Hrnčiarik
Príspevok k typológii rímskych kostených ihlíc 43
Beitrag zur Typologie von römischen Beinnadeln 60

Klára Marková
Zur besiedlung der Hatvan-Kultur in der Slowakei 63
K osídleniu hatvanskej kultúry na Slovensku 78

Soňa Masnicová - Zora Miklíková - Radoslav Beňuš
Rekonštrukcia podoby tváre muža a ženy zo staršej doby bronzovej 81
The facial reconstruction of a man and a woman from the Early Bronze Age 89

Terézia Vangľová
Stredoveká keramika na severozápadnom Slovensku 91
Mittelalterliche Keramik aus dem Gebiet der Nordwestslowakei 137

Lucia Žilincová
Pohrebiská lužickej kultúry v Jasenici a Sedmerovci 141
Gräberfelder der Lausitzer Kultur in Jasenica und Sedmerovec 212

Skratky 215

NÁVRH KONCEPTUÁLNEJ DÁTOVEJ ŠTRUKTÚRY PRE TVORBU ARCHEOLOGICKÉHO PREDIKČNÉHO MODELU [1]

Elena Blažová - Jana Faixová-Chalachanová - Martin Bartík

Archeológia, geografické informačné systémy, predikcia

Archeology, geographical information systems, prediction

Proposal of a conceptual data structure for creation of an archaeological predictive model

The article deals with the history of digitalization of the archive of the Institute of Archaeology of the Slovak Academy of Sciences in Nitra, with the processing of old data stocks in analogue form, and with the entry of GIS systems into this process. The article describes the system of building information levels, database entries and digitalization. It also seeks the possibility of creating a web-based archaeological information environment once the system has been completed.

ÚVOD

S nástupom a rozvojom geoinformačných systémov (GIS) a ich použitia v archeológii sa v päťdesiatych rokoch minulého storočia začalo rozvíjať aj archeologické predikčné modelovanie.

Najväčší rozvoj zaznamenali predikčné postupy v archeológii predovšetkým v USA a v Kanade. V Európe sa prvé pokusy objavujú v osemdesiatych rokoch 20. storočia. V súčasnosti sú tieto postupy používané napríklad v Holandsku (*Willems 2001*), kde sa tvorí a využíva Indikatívna mapa archeologických hodnôt (Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden - IKAW). Mapa je spracovaná pre celé územie Holandska mimo zastavaného územia obcí. Rozdeľuje územie na základe skúmania korelácie rozloženia lokalít a prírodných podmienok do troch kategórií - ide o územie s malou, strednou a vysokou pravdepodobnosťou výskytu archeologickej lokality. Jej využitie sa tiež naplno uplatňuje aj v procese územného plánovania, ako aj v akademickej sfére. V súčasnosti je spracovaná už jej druhá generácia, ktorá je dostupná aj prostredníctvom internetu (www.archis.nl). V príprave je tiež predikčná mapa Írska. Ďalším príkladom úspešného využitia predikčných modelov je Archeological Predictive Model an Decision Support System for North Carolina Department of Transportation (*Madry et al. 2006*). Tento model, vypracovaný Ministerstvom dopravy štátu Severná Karolína, pokrýva 38% územia štátu. Zhotovený bol na základe údajov o viac ako 14 000 náleziskách a ich analýz v kombinácii s dostupnými priestorovými dátami.

Rozpočet projektu predstavoval 5 miliónov dolárov. Počas štyroch rokov využívania výsledkov projektu, prispôsobením stavebných plánov a tým úspor nákladov na archeologický záchranný výskum sa ušetrilo za každý rok viac ako 3 milióny dolárov.

[1] Práca vznikla s podporou projektu č. 0249-07 grantovej agentúry APVV.

Od deväťdesiatych rokov 20. storočia sa začala predikcia archeologických lokalít rozvíjať aj v Českej republike. Metódami archeologického predikčného modelovania sa zaoberá predovšetkým Archeologický ústav AVČR v Prahe, ako aj pracovníci z Katedry archeológie Západočeskej univerzity v Plzni. Vypracovaných bolo viac projektov a modelov na rozličných územiach a veľký prínos predstavuje aj vypracovanie *teórie sídelných areálov* (*Neustupný 1998*).

Predikcia v archeológii sa na jednej strane snaží objasniť výskyt stôp ľudských aktivít na už objavených náleziskách a ich vzťah k priestoru, na strane druhej sa snaží predpovedať výskyt neobjavených nálezísk.

Súbory nástrojov objasňujúcich vzťahy medzi lokalitami a faktormi, ktoré ovplyvňujú ich umiestnenie v priestore, tvoria archeologický predikčný model (APM).

VÝCHODISKÁ PREDIKČNÉHO MODELOVANIA

Existuje viacero definícií predikčného modelovania a predikčného modelu. Uvádzame príklady niektorých podľa *J. Goláňa* (*2003*):

Predikcia je len vysvetlenie sídelných „zákonov" formou umožňujúcou mapovať lokality zodpovedajúce „podmienkam", ktoré sú predpovedané modelom pre sídla. Kvôli získaniu potrebných informácií sa analyzujú vzťahy medzi prostredím (environmentom) a lokalitami archeologických miest.

Predikčný model indikuje potenciálne vzťahy medzi prírodným a sociálnym prostredím a lokalitami odrážajúcimi aktivity ich niekdajších obyvateľov, ktoré boli týmto prostredím ovplyvňované.

Predikčný model je možné definovať aj ako zjednodušený systém testovaných hypotéz založených buď na behaviorálnych predpokladoch, alebo na empirických koreláciách, ktoré sa pokúšajú o predikciu miest aktivít obyvateľov v minulosti.

Na základe uvedených definícií možno teda definovať *archeologický predikčný model* (APM) ako súbor nástrojov umožňujúcich pochopenie a objasnenie vzťahov medzi lokalitami rozličných aktivít v minulosti a faktorov, ktoré ovplyvňovali voľbu týchto lokalít, a tiež stanovenie doteraz neznámych miest v dnešnej krajine, kde je možné pravdepodobne nájsť stopy po týchto aktivitách.

Tvorba APM je vo svojej podstate veľmi špecifická záležitosť, pretože sa snaží modelovať a predpokladať správanie sa človeka v minulosti na základe dnešných poznatkov. To vyžaduje pozerať sa na krajinu aj „očami pravekého človeka". Pre objasnenie vzťahov a využívania krajiny je preto potrebné zvažovať viaceré faktory, ako sú:

- *Faktor vhodnosti životného prostredia* - požiadavky vhodnej ochrany pred prírodnými živlami, náročnosť a dostupnosť terénu a pod.
- *Ekonomický faktor* - ako možnosť výmeny tovaru a z toho vyplývajúca blízkosť ciest, dostupnosť zdrojov a pod.
- *Faktor minimálnej námahy* - vyplýva z požiadavky čo najväčšej efektivity.
- *Obranný faktor* - strategické pozície, výhľad na okolie, prírodné prekážky a pod.
- *Kultový faktor* - nebol ovplyvnený praktickými požiadavkami človeka, ale hral v jeho živote významnú rolu (je aj najťažšie modelovateľný).

Tieto faktory ovplyvňovali človeka do rozličnej miery. Dá sa tvrdiť, že environmentálne premenné majú vplyv na výber určitého miesta na osídlenie, ten ale určite nie je výhradný. Skôr je možné predpokladať (*Neustupný 2000*), že podstatne menej javov má racionálny základ a podstatne viac má základ neracionálny. Táto skutočnosť komplikuje interpretáciu výsledkov analýz, preto ju treba zohľadniť ako náhodnú premennú.

Pri samotnej predikcii sa vychádza z dvoch základných prístupov k modelovaniu. Pri induktívnom prístupe je model vytváraný na základe korelácií medzi známymi archeologickými lokalitami a vlastnosťami bežnej fyzickej krajiny. Predikcia nových lokalít potom spočíva vo vyhľadávaní miest v krajine, ktoré majú rovnaké alebo podobné vlastnosti ako pôvodne známe archeologické lokality. Tento prístup je najčastejší. Deduktívny prístup vytvára model na základe prvotných znalostí a predpokladov o vlastnostiach, ktoré by mali hľadané miesta spĺňať. Známe archeologické lokality tak slúžia len na vyhodnotenie presnosti predikcie a kvality modelu. Tento prístup je omnoho náročnejší, preto je možné stretnúť sa s ním zatiaľ len zriedkavo.

VSTUPNÉ ÚDAJE NA PREDIKČNÉ MODELOVANIE

Vstupné údaje tvoria základ na budovanie informačného systému ako nevyhnutného predpokladu pre priestorové analýzy. Zdroje týchto údajov sa v prípade archeológie dajú zhrnúť do nasledovných oblastí:

- archeologické údaje,
- environmentálne údaje,
- údaje z historických máp,
- historické dokumenty,
- etnografické výskumy.

Archeologické a environmentálne údaje tvoria podklad, na ktorom sú priestorové analýzy budované. Historické a etnografické údaje slúžia predovšetkým ako opora pre archeologické interpretácie.

Pri uvedených typoch údajov je potrebné brať do úvahy aj časový faktor. Základný predpoklad možnosti analyzovania environmentálnych premenných a ich vplyvu na aktivity človeka je možnosť ich odvodenia zo súčasných máp. Krajina a jej jednotlivé zložky sa neustále vyvíjajú. Preto nie je možné jednoducho skúmať väzby medzi dnešným stavom prostredia (environmentu) a jeho pôsobením na človeka žijúceho pred tisíckami rokov, vzhľadom na odlišnosť stavu krajiny a zvlášť jej dynamickejších zložiek. Východiskom môže byť buď používanie iba tých zložiek prostredia, ktoré sa len pomaly vyvíjajú v čase (reliéf, pôdne podložie a pod.) a je možné predpokladať, že ich dnešný stav odpovedá do istej miery stavom modelovaných období, alebo je možné - na základe dnešného stavu krajiny, jej známeho i predpokladaného vývoja - sa pokúsiť o rekonštrukciu stavu prostredia v požadovanom období, a tú potom používať v analýzach.

Časový faktor sa v ešte vyššej miere prejavuje v oblasti sociálnych premenných. Cenným zdrojom informácií môže byť napríklad cestná sieť v minulosti, štruktúra osídlenia a pod. V týchto prípadoch treba vychádzať buď z historických máp, alebo sa na základe určitých faktorov (napr. archeologických) pokúsiť o rekonštrukciu daných údajov.

Špecifická je otázka času a datovania aj pri archeologických údajoch. Na účely analýz je potrebné stanoviť časové obdobie, v ktorom boli sledované aktivity vykonávané. Ideálny stav by bol, ak by bolo možné vzájomne väzby sledovať v rovnakom alebo v čo najužšom časovom úseku, čo z praktických dôvodov nie je možné dosiahnuť. Bežne používaná metóda je datovanie pomocou nálezov keramiky, kde existujú určité obmedzenia, napríklad v reprezentatívnosti vzorky dát. Preto je potrebné stanoviť si širší interval, napríklad na úseku jednej kultúry alebo archeologického obdobia. Pri voľbe tohto úseku môžeme predpokladať, že priestor ľudských aktivít sa výrazne nemenil.

Kvalita údajov ako súčasť metadát

Vstupné údaje do značnej miery ovplyvňujú výsledky, resp. možnosti využitia analýz, teda kvalita analýz je podstatne závislá od kvality týchto údajov. Pri posudzovaní vhodnosti a použiteľnosti vstupných údajov, teda stanovení ich relevantnosti na účely predikčného modelovania, je potrebné vziať do úvahy kvalitu celého procesu ich spracovania, vychádzajúc z predpokladaných požiadaviek APM. Orientačným ukazovateľom v procese stanovenia relevantnosti vstupných údajov môžu byť parametre kvality. Podľa *I. Ivánovej* (*2007*) možno parametre kvality rozdeliť na:

- *opisné* (účel, pôvod, rozlíšenie, homogenita, relevantnosť, dostupnosť, použiteľnosť, bezpečnosť),
- *kvantitatívne* (presnosť - sémantická, polohová, tematická, časová, logická konzistentnosť, úplnosť, správnosť).

Posúdenie kvality vstupných údajov a následne spracovaných priestorových dát je potrebné dokumentovať vo forme metadát, ktoré obsahujú informácie o parametroch kvality a podľa *J. Růžičku* (*2003*) sú nevyhnutným doplnkom pre presnú a korektnú identifikáciu, verifikáciu a interpretáciu priestorových dát. Metadáta môžeme podľa *H. J. G. L. Aaldersa* (*2007*) rozdeliť do troch skupín:

1. Metadata metadát - súbor znakov, jazyk, dátum vytvorenia metadát, referenčný systém, rozsah, opis kvality, informácie o tvorcovi metadát.

2. Adresné metadáta - opisujú priestorovú databázu (DB) - názov, organizáciu, spôsob získania dát, distribúciu dát, rozsah dát, zámer DB, použitie, súvisiace DB, priestorovú schému dát, kvalitu.
3. Výkladové metadáta - opisujú štruktúru priestorovej DB - definíciu dát (ontológiu), priestorový referenčný systém.

Minimálnu skupinu metadát, opisujúcu spracované priestorové dáta, sme s ohľadom na uvedené princípy zvolili nasledovne:

- identifikácia dát,
- opis zdroja vstupných údajov (pôvod, metóda, presnosť, dátum spracovania),
- referenčný systém,
- dátum spracovania dát.

Uvedenú skupinu metadát chápeme ako východiskový stav a v procese riešenia APM bude priebežne dopĺňaná ďalšími metadátami charakterizujúcimi napríklad ontológiu dát, jazyk metadát, obmedzenia a oprávnenia pre dáta, opis rozsahu dát, opis zámeru vytvorenej DB a súvisiacich DB, informácie o tvorcovi metadát a pod.

NÁVRH DÁTOVEJ ŠTRUKTÚRY ARCHEOLOGICKÉHO PREDIKČNÉHO MODELU

V počiatočnej fáze tvorby APM je potrebné navrhnúť konceptuálnu dátovú štruktúru modelu (obr. 1) na základe vstupných údajov, ktoré boli vyhodnotené ako relevantné na účely predikčného modelovania. APM bol rozdelený na štyri subsystémy:

1. Priestorové dáta - slúžia na priestorovú lokalizáciu v modeli (obr. 2).
2. Archeologické dáta - opisujú existujúce archeologické lokality a náleziská (obr. 3).
3. Klimatické dáta - opisujú klimatické podmienky v modelovanej oblasti (obr. 4).
4. Enviromentálne dáta - opisujú charakteristiku pôdneho podložia v modelovanej oblasti (obr. 5).

Návrh konceptuálnej dátovej štruktúry APM bol vytvorený s využitím Unifikovaného modelovacieho jazyka (UML) v prostredí Computer Aided Software Engineering (CASE) nástroja Select Architect.

Priestorové dáta

Tento subsystém obsahuje objekty klasifikované do príslušných tried objektov, ktoré slúžia na polohovú (subsystém Polohopis) a výškovú lokalizáciu (subsystém DMR). Pri výbere objektov sme vychádzali zo štruktúry zdrojových údajov s ohľadom na predpokladanú relevantnosť dát na účely predikčných analýz. Objekty subsystému DMR sú východiskom na výpočet mnohých parametrov charakterizujúcich morfológiu modelovaného územia - morfometrické parametre reliéfu, na základe ktorých je možné odvodiť napríklad mapu sklonov, relatívnych prevýšení, orientácie voči svetovým stranám a pod. (obr. 2).

V rámci finalizácie naplnenia subsystému *Priestorové dáta* ako súčasti APM bolo dokončené spracovanie digitálneho modelu reliéfu (DMR) - zvyšných cca 20% záujmového územia. Následne boli vytvorené dva varianty DMR - prvý variant s krokom 10 m, druhý s krokom 20 m. Pri obidvoch variantoch boli zistené viaceré nedostatky v rámci použitých podkladov (duplicity, diery a posuny medzi jednotlivo spracovávanými mapovými listami, chýbajúce prirodzené terénne hrany, ako sú napr. chrbátnice, údolnice a pod.). Tieto nedostatky boli z hľadiska možností ich identifikácie z DMR odstránené. Rovnako boli vzhľadom na účely ďalšieho použitia DMR z podkladov podľa možností odstránené umelé terénne hrany (napr. násypy, cesty, protipovodňové hrádze, mosty). Po tomto rozsiahlom vyčistení dát sme pristúpili k opätovnému vytvoreniu DMR. Na vytvorenie pravidelnej mriežky bola použitá metóda *kriging*, implementovaná v programe Surfer v.9. Rovnako boli vytvorené dva varianty - s krokom 10 m a 20 m. Overenie kvality DMR bolo realizované testovaním obidvoch verzií na množine gravimetrických bodov, ktoré boli určené v rámci gravimetrického mapovania v mierke 1 : 25000, kde bola výška bodov určovaná na základe predpisu technickou niveláciou. Analýza poukazuje na relatívne dostatočnú kvalitu DMR s ohľadom na účel jeho použitia (cca 84% testovaných odchýlok sa pohybovalo v rozmedzí ± 5 m, stred-

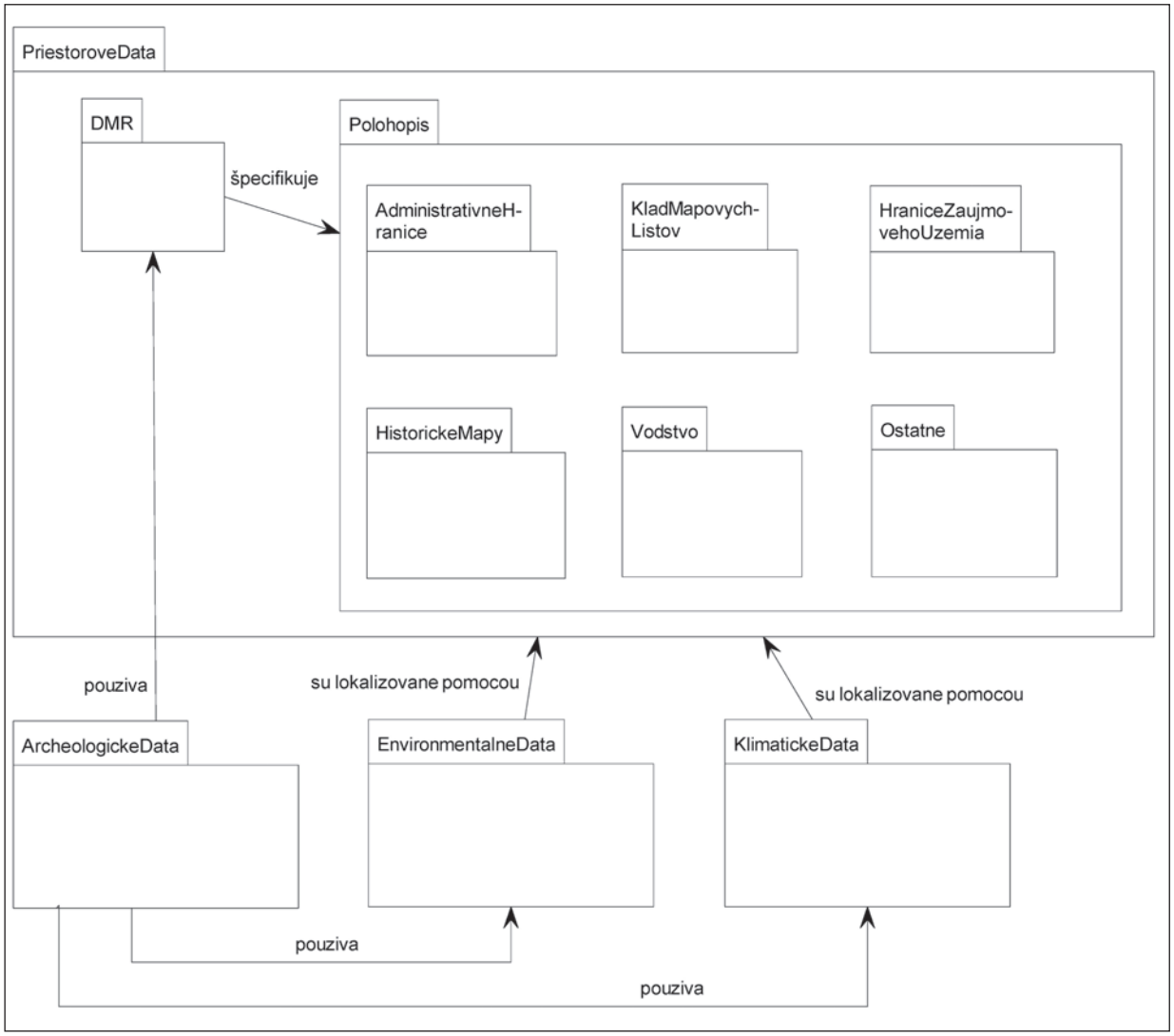

Obr. 1. Konceptuálna dátová štruktúra modelu.

ná chyba 5,7 m), avšak vzhľadom na výskyt oblastí s extrémnymi odchýlkami medzi testovaným DMR a pracovným etalónom (cca 1,2% testovaných odchýlok) bude potrebné DMR dodatočne štatisticky testovať (s prípadným vylúčením odľahlých hodnôt) na množine bodov Štátnej priestorovej siete (ŠPS), pri ktorých sa predpokladá spoľahlivejšia informácia o polohe a nadmorskej výške bodu. Za finálnu verziu DMR bol zvolený variant s rozlíšením 20 m/pixel, keďže vyššie rozlíšenie by vzhľadom na spôsob tvorby primárneho zdroja dát na tvorbu DMR predstavovalo možný zdroj umelých chýb, vyplývajúcich z použitej interpolačnej metódy a kvality vstupných dát. Zvolené rozlíšenie tiež znižuje nároky na výpočtový výkon a čas vyhotovenia analýz. Vytvorený DMR bol pre účely ďalších analýz vyhladený lokálnym mediánovým filtrom - tento postup bolo potrebné aplikovať z dôvodu, že pri použití vrstevníc vznikajú na DMR drobné „zvlnenia“, ktoré spôsobujú skreslenie pri jednotlivých analýzach.

Keďže dôležitým faktorom v archeologických analýzach je prítomnosť vody, a to hlavne vo forme povrchových vodných tokov, bola v rámci finalizácie naplnenia subsystému *Priestorové dáta* - časť *Polohopis*, spracovaná aj vrstva *potenciálnych vodných tokov*, ktorou sme sa snažili vyriešiť problém časového faktora v archeologických analýzach, vyplývajúci z potreby vychádzať z historického stavu krajiny. Tento problém sa týka predovšetkým vodných tokov, pretože väčšina tokov bola v 20. storočí regulovaná a upravovaná. Na súčasných mapách je pritom zachytený ich nový stav, čím sú možnosti predikčných analýz značne sťažené. Preto bolo potrebné pristúpiť k rekonštrukcii vodných tokov pomocou analýzy

potenciálnych vodných tokov, kde sa smer povrchového odtoku určuje na základe rozdielu nadmorských výšok susediacich buniek, pričom odtok vody je simulovaný do bunky s najnižšou nadmorskou výškou. Každá bunka mapy smeru povrchového odtoku obsahuje informáciu, do ktorej z ôsmich susediacich buniek bude smerovať prúd vody (algoritmus MD8). Vygenerované potenciálne vodné toky sme v rámci záujmového územia reklasifikovali do tokov 1. až 3. rádu (v závislosti od zbernej plochy povodia), pričom o tokoch 3. rádu sa dá predpokladať, že sú skôr sezónneho charakteru. Vodné toky boli následne verifikované na testovacom území s použitím dostupných leteckých snímok obsahujúcich informácie o zaniknutom vodnom toku vo forme pôdnych príznakov spôsobených väčšou vlhkosťou pôd. Rovnako boli použité na verifikáciu mapy I. a II. vojenského mapovania, ktoré, vzhľadom na spôsob a čas vzniku, slúžia len na overenie prítomnosti a topologických vlastností vodného toku (nie geometrického tvaru). Použitá metóda priniesla zaujímavé výsledky, keď boli zrekonštruované viaceré menšie prítoky zachytené na historických mapách, ktoré sa na súčasných mapách už nevyskytovali. V ďalšom spracovaní bude však potrebné odstrániť viaceré principiálne problémy zvolenej metódy, vyplývajúce z použitia súčasného DMR, ktorý zachytáva aj súčasné umelé hrany, resp. zo samotného výpočtového princípu použitého algoritmu MD8. Uvedené problémy by mohla vyriešiť kombinácia viacerých prístupov k rekonštrukcii riečnej siete - mapy II. vojenského mapovania, diaľkový prieskum Zeme a vrstvy fluviálnych usadenín.

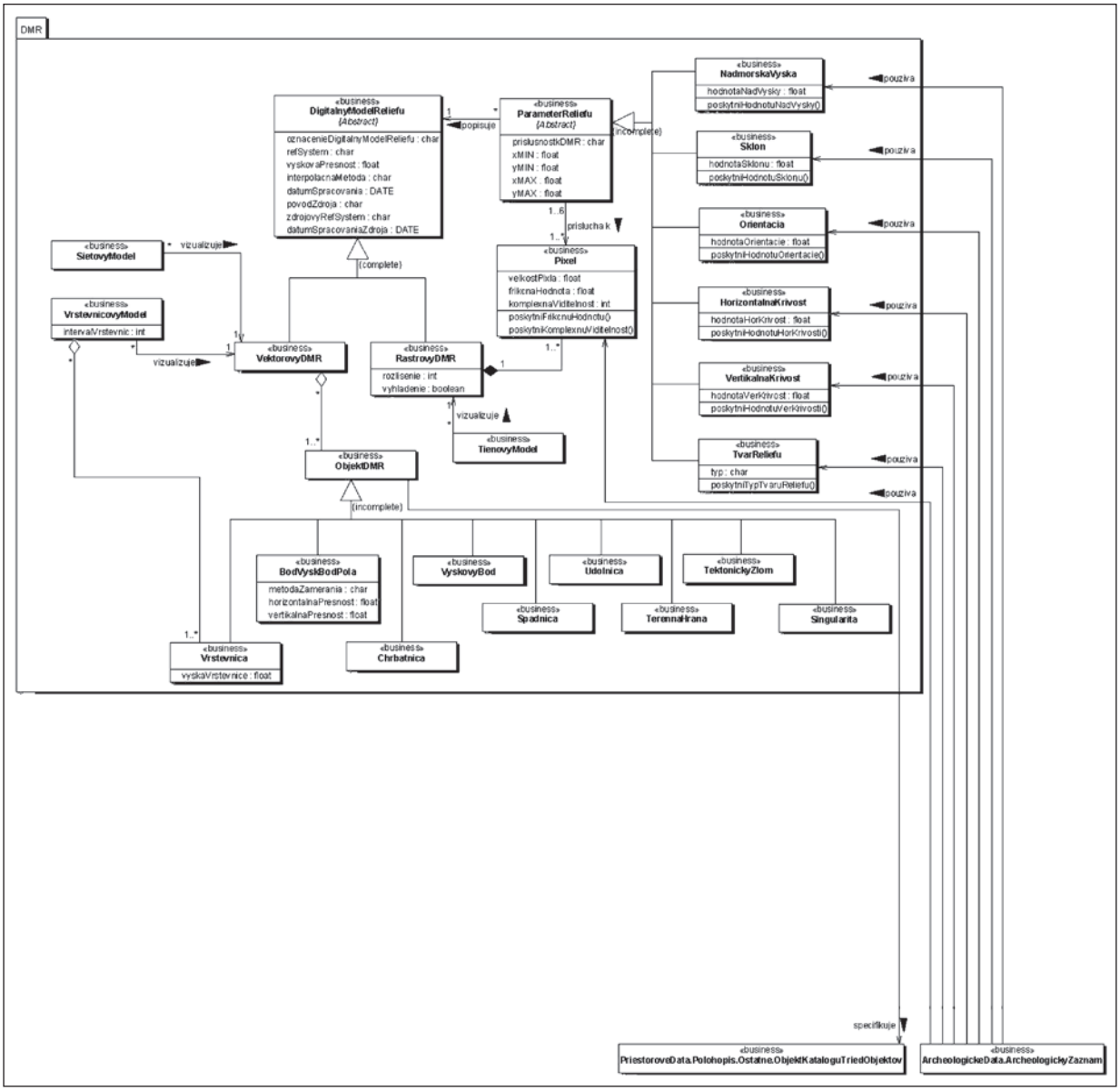

Obr. 2. Dátová štruktúra systému - priestorové dáta.

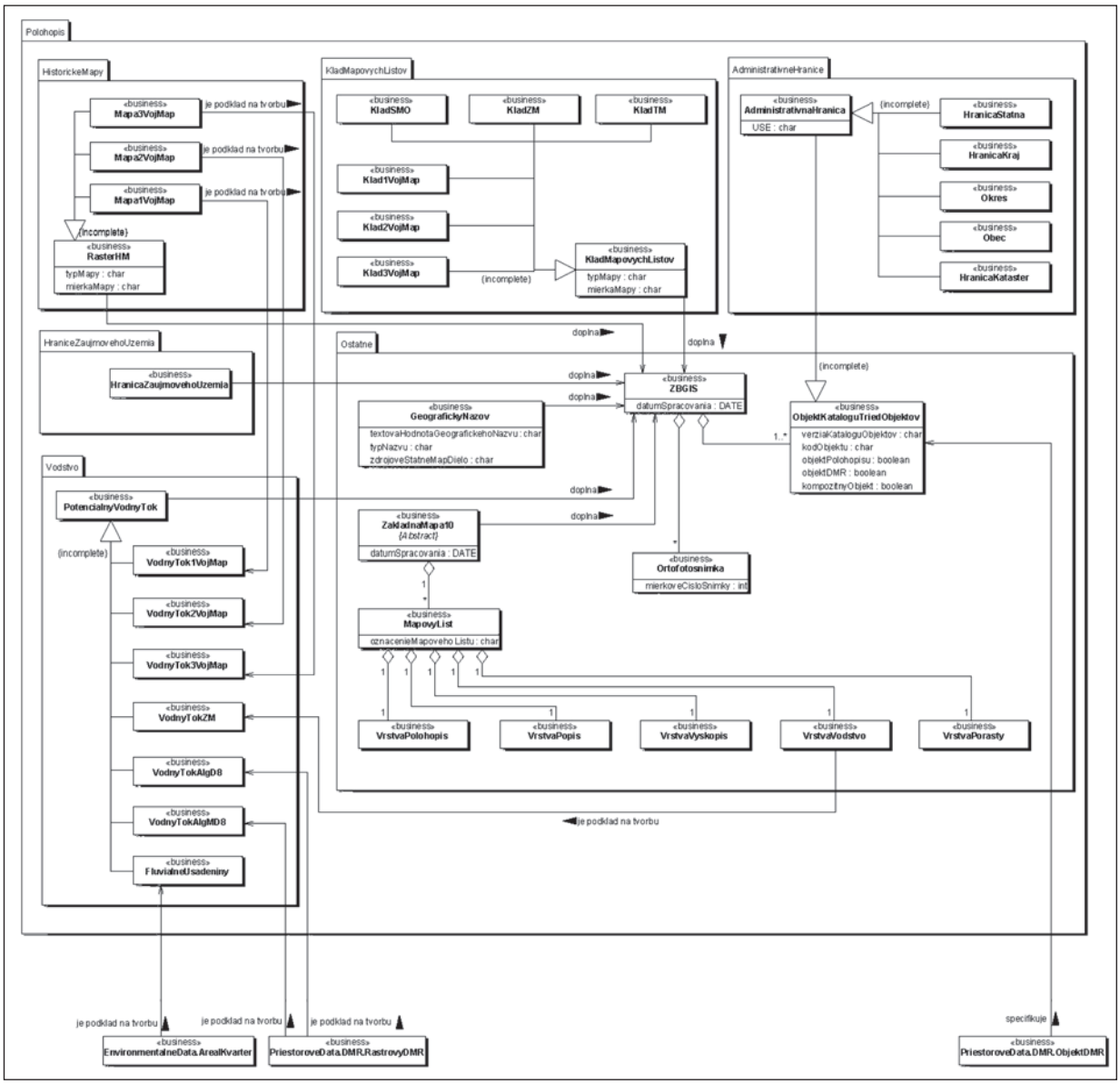

Obr. 2. Pokračovanie.

Archeologické dáta

Pri zostavovaní databázy pre náš projekt sme vychádzali z publikovaných výstupov z už realizovaných archeologických výskumov či povrchových prieskumov a z už existujúcich databáz (obr. 3). Podľa rozsahu a výpovednej hodnoty možno informačné zdroje rozdeliť do viacerých kategórií (*Bujna/Kuzma/Jenis 1993*):

- nálezové správy a hlásenia,
- výsledky terénneho prieskumu,
- výsledky geodetických zameraní na účely archeologického výskumu,
- údaje získané pomocou leteckej prospekcie.

Čo sa týka výpovednej hodnoty, predstavujú tieto informačné zdroje výrazne heterogénny súbor s veľmi rozdielnymi informačnými hladinami z hľadiska kvantity, ako aj kvality vstupných údajov. Malé výskumné správy a hlásenia, predovšetkým zo starších ročníkov, obsahujú často neúplné a profesioná-

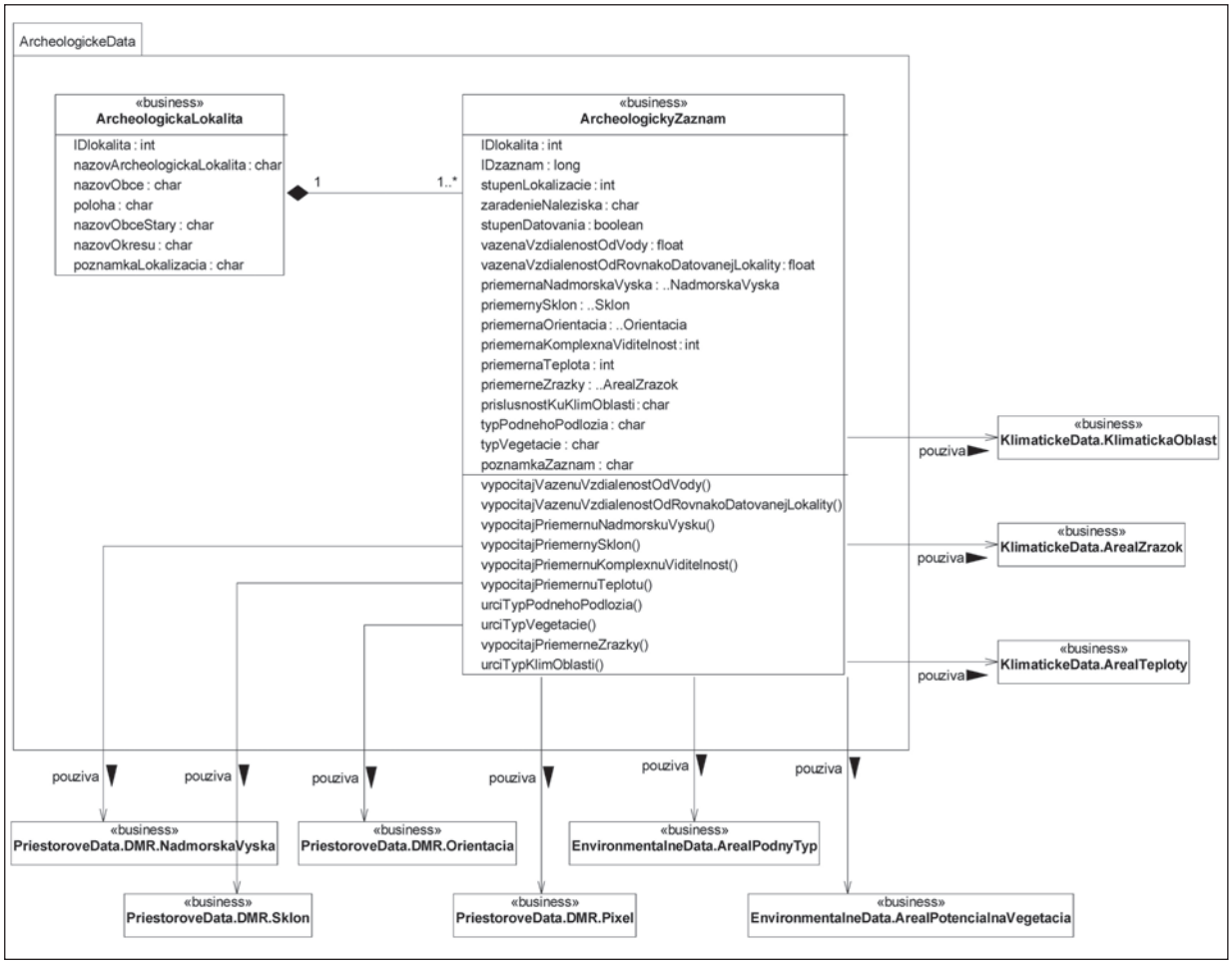

Obr. 3. Dátová štruktúra systému - archeologické dáta.

lom neoverené údaje. Najmä z tohto dôvodu spracovanie informačných zdrojov nepredstavuje iba jednoduchú formu anotácie informácie podľa daných kritérií, ako je to v prípade knižného fondu. Dokumentačné informačné zdroje si vyžadujú filtrovanie, kompletizovanie a verifikovanie údajov excerpovaných často z viacerých dokumentov a ich integrovanie do kvalitatívne vyššieho dokumentačného záznamu. Je to však práca, ktorá je nielen časovo náročná, ale vyžaduje si aj profesionálny prístup.

Subsystém *Archeologické dáta* obsahuje objekty klasifikované do príslušných tried objektov, ktoré opisujú dve základné jednotky: *archeologické nálezisko*, ktoré označuje archeologicky zistenú skutočnosť v určitom bodovo určenom geografickom priestore, ktorý nazývame *archeologická lokalita*. Jedným z atribútov priradených ku každému nálezisku je „stupeň lokalizácie“, t. j. miera presnosti, v akej bolo určené miesto nálezu, lokalita. Tu navrhujeme rozčlenenie na 3 kategórie: 1 - presná poloha (identifikovaná v mape), 2 - menej presná poloha (určená podľa slovného opisu), 3 - nelokalizované (neznáma poloha). Ako základnú formu priestorovej lokalizácie navrhujeme vzťahnutie k vzťažnému bodu archeologického náleziska. Bodová reprezentácia polohy je potrebná vzhľadom na absenciu priestorových dát plošného charakteru, okrem toho zjednodušuje priestorové analýzy. Preto aj v prípade existencie lokalít zaznačených plošne alebo líniovo je potrebné zvážiť ich vzťažný bod (centroid plochy).

Vzhľadom na to, že v archeológii sa používa pri datovaní periodizácia (napr. mladšia doba bronzová) a jednotlivé fázy závisia aj od geografickej lokalizácie (napr. obdobie praveku sa končí na našom území okolo roku 0), nie je vždy možné uvádzať datovanie napríklad vo forme „od 300 n. l. do 343 n. l“. Rovnako zvolená forma zjednodušuje formu atribútových dopytov pre jednotlivé časové úseky. Táto forma zápisu atribútov umožňuje v modernej archeológii použitie často využívanej metódy „vektorovej syntézy“, ktorá vychádza z viacrozmernej štatistiky nad lineárnym štatistickým priestorom.

Klimatické dáta

Zásadným zdrojom klimatických dát je Atlas krajiny Slovenskej republiky (AKSR), ktorý vychádza z vedeckých poznatkov Atlasu SSR (z roku 1980), ako aj z Etnografického atlasu Slovenska (z roku 1990). AKSR vydalo v roku 2002 Ministerstvo životného prostredia SR pre Slovenskú agentúru životného prostredia. Od roku 2005 je dostupná jeho on-line verzia (http://enviroportal.sk/atlas/online). Kritériom pri zostavovaní AKSR bola snaha o komplexné vyjadrenie mnohotvárnosti prírodných prvkov a funkcií krajiny, ako aj vyváženosti ich foriem, problémov exploatácie, narušania rovnovážneho stavu krajiny smerom k devastácii a na základe získaných poznatkov formulovať hlavné smery rozvoja krajiny Slovenskej republiky tak, aby si zachovala svoje čaro a zdravé životné podmienky.

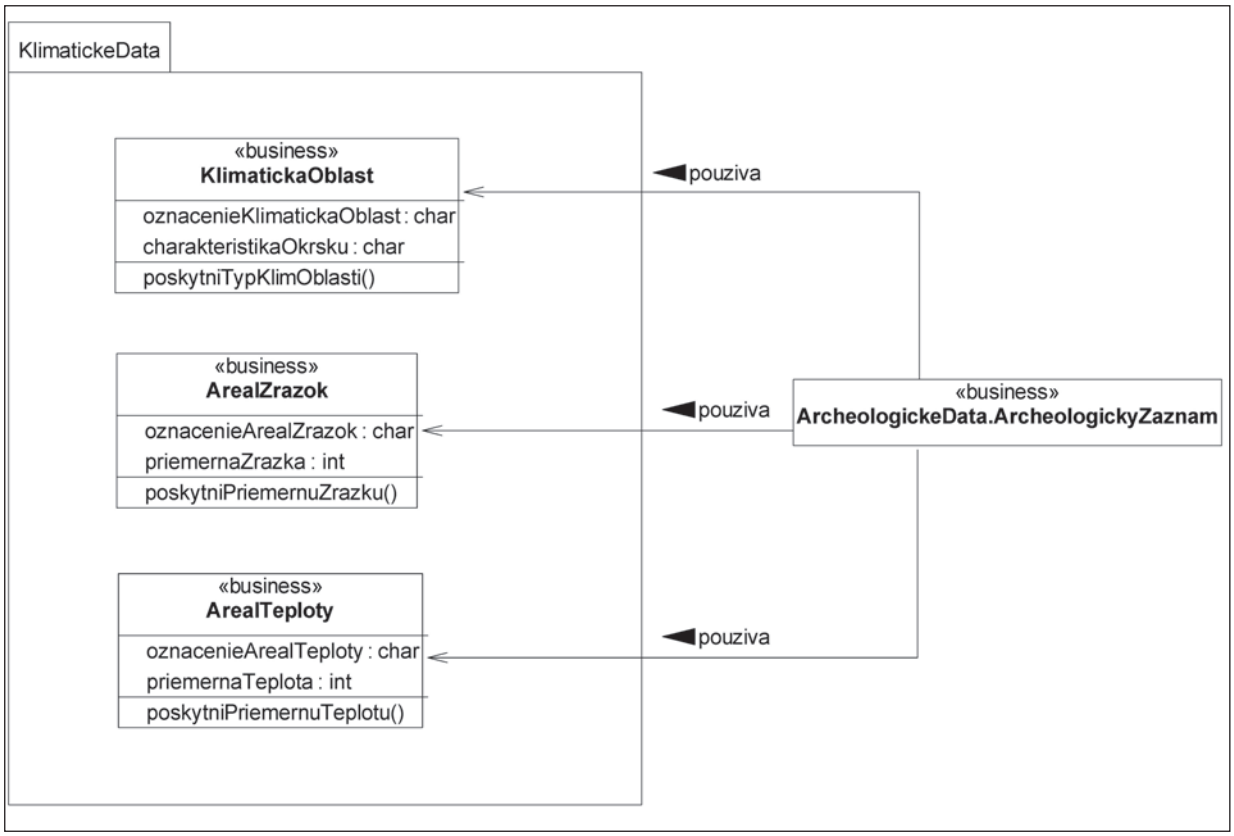

Obr. 4. Dátová štruktúra systému - klimatické dáta.

Subsystém *Klimatické dáta* obsahuje objekty klasifikované do príslušných tried objektov, ktoré opisujú tri základné komponenty charakterizujúce klimatické podmienky v modelovanej oblasti (obr. 4):

- klimatická oblasť (vyjadruje charakter oblasti z hľadiska klimatických podmienok, napr. mierne chladná),
- areál zrážok (rozdeľuje modelované územie na oblasti podľa priemerného ročného úhrnu zrážok v mm),
- areál teploty (rozdeľuje modelované územie na oblasti podľa priemernej ročnej teploty vzduchu v °C).

Enviromentálne dáta

Tento subsystém (obr. 5) obsahuje objekty klasifikované do príslušných tried objektov, ktoré opisujú základné komponenty potrebné na stanovenie typu pôdneho podložia v modelovanej oblasti:

Areál BPEJ (prehľadná mapa bonitovaných pôdno-ekologických jednotiek) vyjadruje špecifický územný celok, ktorý má v dôsledku pôsobenia jednotlivých zložiek prostredia špecifické vlastnosti stanovišťa, vyjadrené určitou hodnotou produkčného potenciálu.

Areál potenciálnej vegetácie (táto mapa je súčasťou Atlasu krajiny Slovenskej republiky) vyjadruje typ prirodzeného rastlinstva, ktoré by sa v budúcnosti postupne vytvorilo na území Slovenska, keby človek prestal vegetačný kryt svojou činnosťou ovplyvňovať, čo je možné extrapolovať aj do minulosti. V prírodných podmienkach Slovenska by to bola, až na malé výnimky, lesná vegetácia.

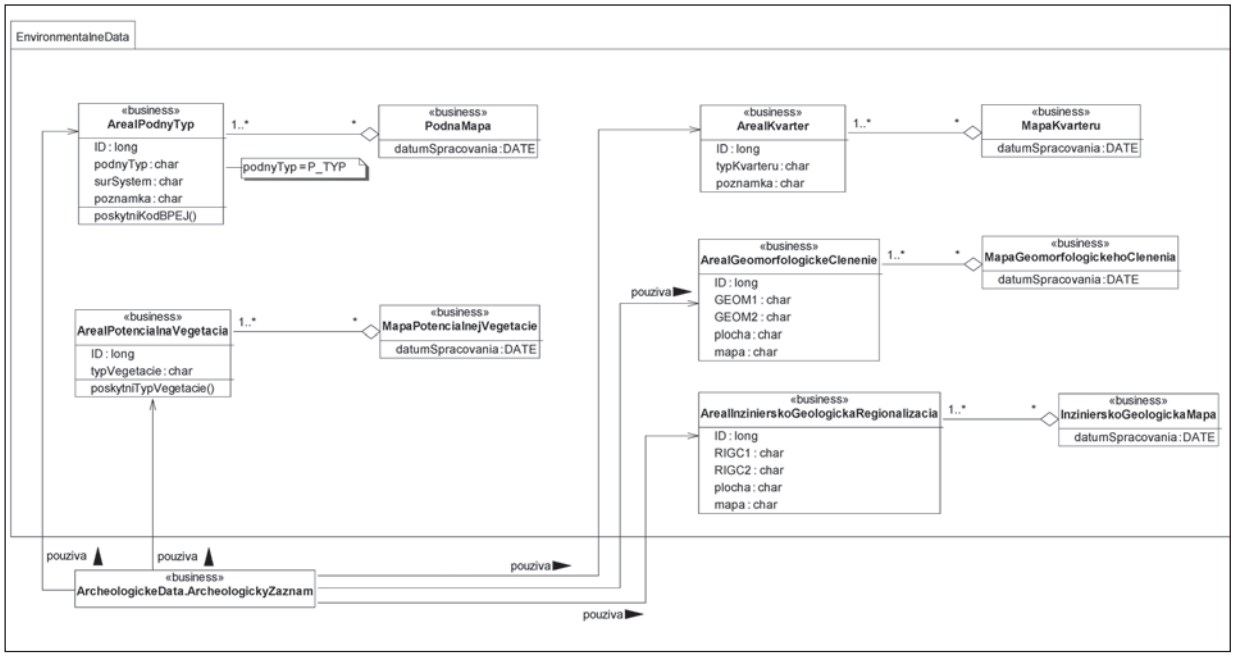

Obr. 5. Dátová štruktúra systému - enviromentálne dáta.

Objekty subsystému *Geologické dáta* sú východiskom na tvorbu rôznych odvodených máp, napríklad máp pôdneho podložia, máp zalesnenia a pod.

Tvorba APM je komplexnou záležitosťou a vyžaduje súčinnosť a znalosti z rôznych vedných odborov od archeológie cez štatistiku a geológiu až po geoinformatiku. Uviedli sme základne princípy a východiská pre tvorbu APM a venovali sme sa problematike zberu a zabezpečenia priestorových dát.

Najdôležitejšou a zrejme aj najzdĺhavejšou fázou je príprava a zber dát pre bázu priestorových podkladov, a to či už archeologických, alebo environmentálnych. Pri tomto procese je potrebné prihliadať na relevantnosť dostupných zdrojových podkladov, na ich vhodnú štruktúru a kvalitu, pretože dôsledne realizovaná počiatočná fáza je do značnej miery rozhodujúca pre realizáciu a relevantnosť následných analýz.

Informácie o kvalite a použiteľnosti priestorových podkladov môžu poskytnúť metadáta, preto predkladáme ich návrh v základnej použiteľnej forme. Návrh vhodnej štruktúry dát je možné efektívne realizovať s využitím CASE nástrojov a jazyka UML. Tento pilotný návrh štruktúry priestorových dát, použiteľných pre APM, je koncipovaný ako otvorený systém, preto nič nebráni doplneniu nových vrstiev, resp. využitiu súčasnej štruktúry aj na iné účely.

ZÁUJMOVÉ ÚZEMIE

Z geomorfologického aspektu sa sledované územie člení do niekoľkých celkov.

- Hronská pahorkatina - krajinný podcelok v juhovýchodnej časti Podunajskej pahorkatiny. Na východe je ohraničená Hronskou nivou, na juhu siaha k nive Dunaja, na západe ju vymedzuje Podunajská rovina a niva Žitavy, na severe a severovýchode Pohronský Inovec a Štiavnické vrchy.

- Ipeľská pahorkatina - krajinný podcelok Podunajskej pahorkatiny. Na západe ju ohraničuje dolina Hrona, na severe a severovýchode Štiavnické vrchy, na východe Krupinská planina a dolina Ipľa, na juhu pohorie Burda.

- Ipeľská kotlina - podcelok juhoslovenskej kotliny, medzihorská zníženina v strednej časti povodia Ipľa. Na severe a západe je ohraničená výrazným svahom Krupinskej planiny, na východe je od Lučeneckej kotliny oddelená výbežkom Strážnej hory, južná časť sa rozprestiera v Maďarskej republike.

- Krupinská planina - horský krajinný celok v Slovenskom rudohorí. Na severe hraničí s Pliešovskou kotlinou, na severozápade so Štiavnickými vrchmi a Javorím, na východe s Ostrôžkami, na juhu s Juhoslovenskou kotlinou a na západe s Podunajskou pahorkatinou.

- Štiavnické vrchy - horský krajinný celok v Slovenskom stredohorí. Patrí do sústavy stredoslovenských vulkanických pohorí. Maximálna nadmorská výška dosahuje 1009 m (vrch Sitno).

Východisko a stav pramennej bázy, kritická analýza informácií pre záujmovú oblasť

Úvodom treba konštatovať, že sledované a analyzované územie (obr. 6) v porovnaní s inými regiónmi Slovenska bolo v minulosti menej archeologicky prebádané. Napriek úspešnému štartu v medzivojnovom období a v prvej dekáde povojnového obdobia, najmä zásluhou Š. Janšáka, B. Novotného a A. Šichmana-Petrovského sa vytvorila solídna základňa študijného materiálu. Žiaľ, v neskorších desaťročiach v dôsledku nízkeho počtu vedeckých a vlastivedných inštitúcií, ale aj odborných a vedeckých kapacít sa tento progresívny trend zastavil, resp. stagnoval. Rozsiahle veľkoplošné a koncentrované terénne výskumy v sledovanom priestore boli skôr výnimkou ako pravidlom. Situácia sa začala sľubne rozvíjať a konsolidovať najmä v osemdesiatych rokoch minulého storočia.

Základným informačným zdrojom projektu je centrálny celoslovenský archív nálezových správ archeologických výskumov a prieskumov, ktorý sa buduje v Archeologickom ústave SAV od jeho vzniku v roku 1939. Do roku 1990 sú podchytené cca na 95% všetky výskumné aktivity, ktoré sa na Slovensku realizovali. Po roku 1990 sa však situácia mierne skomplikovala najmä tým, že do ústredného archívu neprichádzajú všetky nálezové správy neakademických pracovísk. Zároveň však musíme uviesť, že 90% terénnych prieskumov a výskumov v minulosti aj dnes realizoval Archeologický ústav SAV, ktorý ako jediný, teda na 100%, uskutočňuje letecký prieskum. Ďalej si musíme uvedomiť, že podstatná časť výrazných a významných archeologických lokalít bola už v minulosti evidovaná a novšie terénne aktivity iba doplňujú a upresňujú základné, skôr získané informácie.

Naplnenie databázy archeologických lokalít a finálne spracovanie subsystému archeologických dát

Databáza doteraz známych archeologických lokalít zo záujmového územia, vytváraná separátne pre jednotlivé okresy, bola spracovaná do jednej databázy pre celé toto územie. Urobilo sa zahusťovanie databázy lokalitami získanými z prieskumov v danej oblasti. Zozbierané dáta o polohe týchto lokalít v systéme WGS 84, resp. ETRS 89, boli transformované do systému S-JTSK. DB lokalít bola doplnená tiež o nové lokality - zatiaľ neoverené prieskumnou aktivitou, zachytené v rámci I.-III. vojenského mapovania (napr. zaniknuté dediny), ako aj o lokality prejavujúce sa pôdnymi príznakmi, objavené na základe snímok z leteckej prospekcie uskutočňovanej Archeologickým ústavom SAV v Nitre.

Skúmané územie sa nachádza na ploche 188 mapových listov ZM SR 10, čo predstavuje rozlohu približne 3400 km^2 (obr. 6).

K jednej archeologickej lokalite sa môže vzťahovať aj viac archeologických záznamov (viaceré prieskumy, prípadne viacero nálezísk na jednej lokalite). Základná databáza preto obsahuje 1449 záznamov. Ich vyfiltrovaním bolo nakoniec zohľadnených 750 záznamov polôh archeologických nálezísk - lokalít pre dané územie (obr. 7).

Dátova tabuľka zahŕňa najdôležitejšie údaje o lokalite, t. j. datovanie (obdobie), kultúru a druh lokality, prioritne potrebný pre určenie typu: sídlisko - pohrebisko.

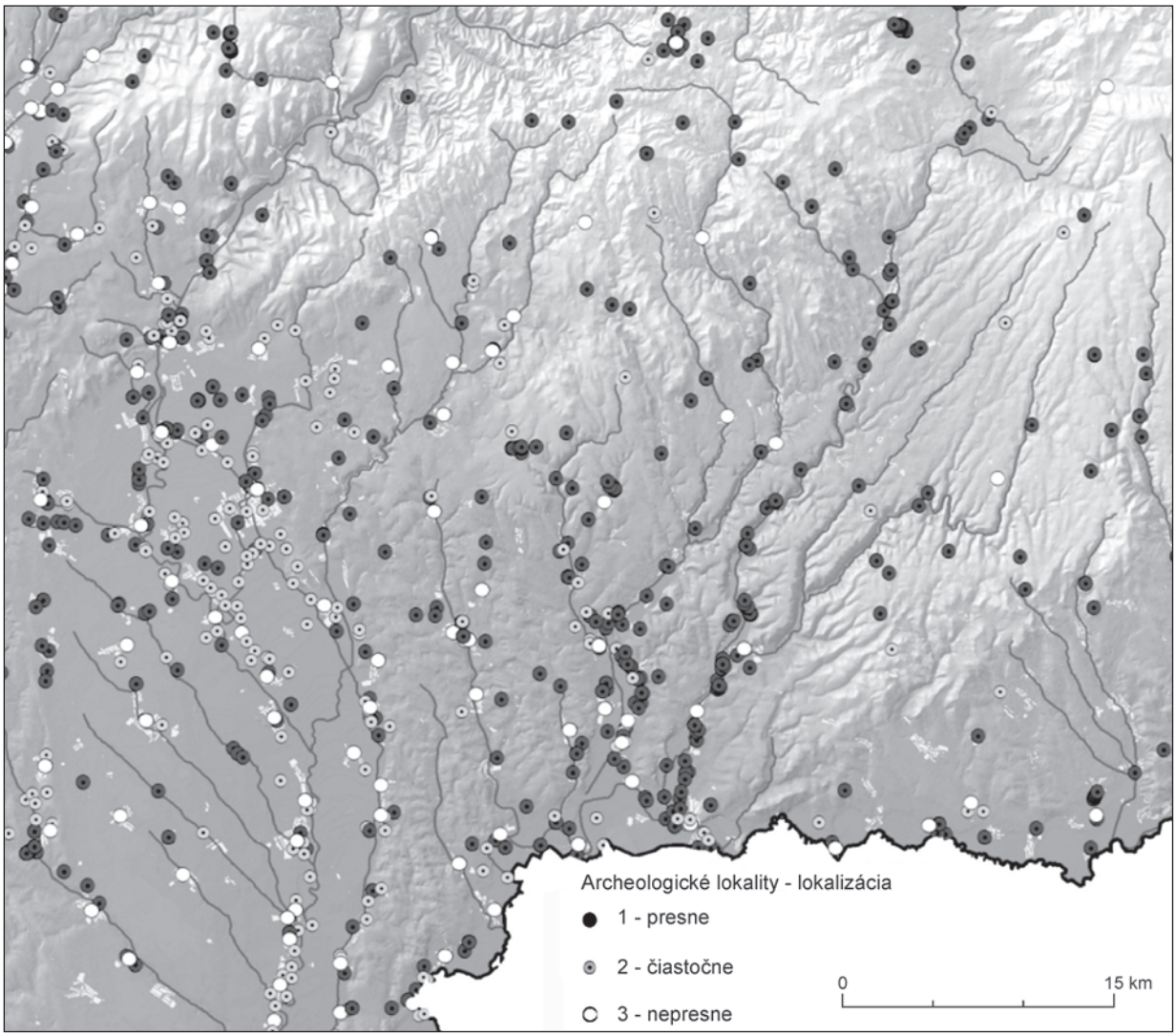

Obr. 6. Záujmové územie s rozmiestnením lokalít.

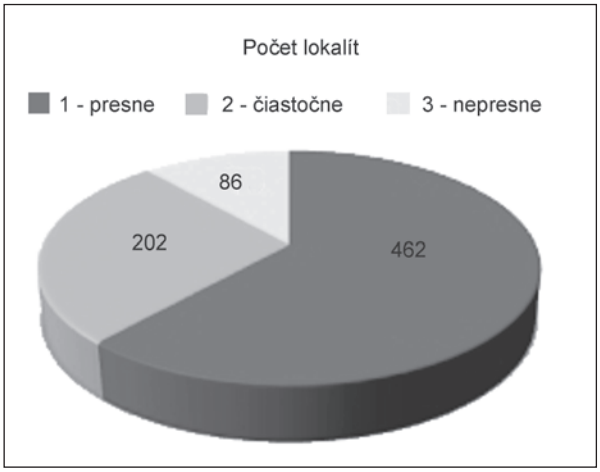

Obr. 7. Graf relevantnosti lokalizácie archeologických nálezísk.

ZÁVER

Nosnou činnosťou 1. etapy, ako aj prvej časti 2. etapy riešenia projektu bola tvorba, editácia, dopĺňanie a overenie jednotlivých subsystémov ako súčasti napĺňania Archeologického predikčného modelu.

Na základe spracovania primárnych zdrojových dát subsystémov bolo možné pristúpiť k návrhu postupov analýz priestorových vzťahov vzhľadom na krajinu a analýz vzájomných priestorových vzťahov. Zamerali sme sa na overenie niektorých analytických postupov používaných v geografických informačných systémoch (GIS) a ich modifikácie na účely APM. V ďalšej etape predpokladáme v niektorých prípadoch ich modifikáciu za účelom optimalizácie modelovania krajiny a jednotlivých premenných s ohľadom na ciele APM.

LITERATÚRA

Aalders 2007 H. J. G. L. Aalders: An introduction to metadata for geographic information. In: I. Ivánová: Data quality in spatial datasets (PhD. thesis, SvF STU v Bratislave). Bratislava 2007, 3-27.

Bujna/Kuzma/Jenis 1993 J. Bujna/I. Kuzma/J. Jenis: CEANS - Centrálna evidencia archeologických nálezísk na Slovensku. Projekt systému. Slov. Arch. 41, 1993, 367-390.

Goláň 2003 J. Goláň: Archeologické predikatívní modelování pomocí geografických informačných systému. Dizertačná práca (Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně). Brno 2003. Nepublikované.

Ivánová 2007 I. Ivánová: Modelling of the data quality in the spatial domain. Slovak Journal Civil Enging. 15/2, 2007, 28-34. ISSN 1210-3896.

Madry et al. 2006 S. Madry/M. Cole/S. Gould/B. Resnick/S. Seibel/M. Wilkerson: SA GIS-Based Archaeological Predictive Model and Decision Support System for the North Carolina Department of Transportation. In: M. Mehrer/K. Wescott (Ed.): GIS and Archaeological Site Location Modeling. CRC Press Taylor & Francis Group. Boca Raton 2006, 317-334. ISBN 0415315484.

Neustupný 1998 E. Neustupný (Ed.). Space in prehistorical Bohemia. Praha 1998. ISBN 80-86124-09-6.

Neustupný 2000 E. Neustupný: Predikce areálů archeologického zájmu. In: I. Pavlů (Ed.): In memoriam Jan Rulf. Pam. Arch. Suppl. 13. Praha 2000, 319-324. ISBN: 80-86124-27-4.

Růžička 2003 J. Růžička: Metodika pro návrh a implementaci veřejného metainformačního systému. In: GIS Ostrava. Sborník příspěvků z mezinárodní konference. Ostrava 2003. ISSN 1213-239X.

Willems 2001 W. J. H. Willems: Současný vývoj archeologické památkové péče v Nizozemí a v Evropě. Arch. Rozhledy 53/3, 2001, 564-575. ISSN 0323-1267.

Ing. Elena Blažová
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK-949 21 Nitra
elena.blazova@savba.sk

Ing. Jana Faixová-Chalachanová, PhD.
Stavebná fakulta Slovenskej technickej univerzity
Katedra geodetických základov
Radlinského 11
SK-813 68 Bratislava
jana.chalachanova@stuba.sk

Martin Bartík
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK-949 21 Nitra
martin.bartik@savba.sk

Proposal of a conceptual data structure for creation of an archaeological predictive model

E l e n a B l a ž o v á - J a n a F a i x o v á - C h a l a c h a n o v á - M a r t i n B a r t í k

Summary

The introduction and development of geo-information systems (GIS) and their employment in archaeology in the 1950s fostered the development of archaeological predictive modelling. The archaeological predictive model (APM) consists of tool kits which clarify relations between sites and the factors that influence their position in space. There are several definitions of both predictive modelling and the predictive model.

Prediction refers to the explanation of settlement "laws" by means of a form which facilitates mapping of those sites that match "conditions" which are predicted by the model for settlements. To obtain required information, relations between the environment and the location of archaeological sites are analysed.

Predictive model indicates potential relations between the natural and the social environment and the locations which reflect activities of their former inhabitants influenced by this environment. The predictive model can be defined as a simplified system of tested hypotheses, based either on behavioural assumptions or empiric correlations, which try to predict the location of human activities in the past. The creation of APM is in essence very specific, as it tries to model and predict human behaviour in the past out of today's knowledge. For clarification of relations and landscape exploitation several factors must be considered: the suitability of the natural environment, economy, minimum effort, protection and cult.

Two basic approaches to modelling are used in prediction. When the inductive approach is used, the model is created on the basis of correlations between known archaeological locations and features of a common physical landscape. The prediction of new sites lies in searching for places in the landscape which have the same or similar features as the originally known archaeological locations. This is the most common approach.

Entry data form the basis for the information system, which is a necessary prerequisite for spatial analyses. In case of archaeology, the sources of these data can be classified as archaeological data, environmental data, historical maps data, historical documents and ethnographic research. Entry data affect to a large extent the results of analyses and the possibilities of their use, which means that the quality of analyses is significantly dependent on the data quality. When considering the suitability and usability of entry data, i.e. determining their relevance for the purposes of predictive modelling, the quality of their processing must be accounted for, based on presumed APM requirements. Parameters of quality, which are classified as descriptive and quantitative, can serve as an orientational indicator in the process of determining the relevance of entry data.

Metadata can be divided into:
Metadata of metadata
Address metadata
Explanatory metadata

This metadata group is understood as an initial state and during the APM solution it will continuously be supplemented with other metadata which characterize, for example, data ontology, the language of metadata, data restrictions and authorization, description of the extent of data, description of the purpose of the created database and related databases, information about the creator of metadata, etc.

In the initial phase of the APM creation it is necessary to propose a conceptual data structure of the model (Fig. 1) on the basis of entry data which have been evaluated as relevant for the purposes of predictive modelling. APM has been divided into four subsystems:

1. Spatial data – serving for spatial localization in the model (Fig. 2)
2. Archaeological data – describing existing archaeological locations and sites (Fig. 3)
3. Climatic data – describing climatic conditions in the modelled area (Fig. 4)
4. Environmental data – providing characteristics of the subsoil in the modelled area (Fig. 5)

The proposal of a conceptual data structure of APM has been created using the Unified modelling language (UML) in the context of the Computer Aided Software Engineering (CASE) tool Select Architect.

Creation of APM is a complex matter which requires cooperation and knowledge of various scientific disciplines from archaeology to statistics and geology to geoinformatics.

The surveyed area is geomorphologically divided into the following entities: Hronská pahorkatina upland, Ipeľská pahorkatina upland, Ipeľská kotlina valley, Krupinská planina lowland, Štiavnické vrchy mountains. Compared to other regions of Slovakia, the analysed area was less archaeologically researched in the past.

The database of currently known archaeological sites from the surveyed area, composed separately for particular districts, was processed into one database for the whole area. Sites detected in surveys in this area were added to the database. Collected data about the position of these sites in the WGS 84 system or ETRS 89 system were transformed into the S-JTSK system. Other, new sites were added to the database: sites that had been detected in a military mapping (e.g. buried villages), but have not been confirmed in a survey, as well as sites manifested through soil marks, which had been discovered in the photos from archaeological prospections conducted by the Institute of Archaeology in Nitra.

The surveyed area covers 188 map sheets ZM SR 10, which represents an area of approximately 3,400 km^2 (Fig. 6).

Several archaeological records can relate to one archaeological location (because of multiple surveys or several sites in one location). Therefore, the basic database contains 1,449 records. Their filtering produced 750 records of positions of archaeological sites for the surveyed area (Fig. 7).

The data chart contains the most important data about a location (dating – period, culture, kind), which are primarily needed for determining the type: settlement – cemetery.

The core activities of the first phase and of the first part of the second phase of the project solution were creation, editing, supplementing and verification of particular subsystems as part of completing the archaeological predictive model. The processing of primary source data of the subsystems provided the basis for proposing procedures for analyzing spatial relations with reference

to the landscape, and analyzing mutual spatial relations. The authors focused on the verification of some analytical procedures used in geographic information systems (GIS) and their modification for the purposes of APM. In the next phase they assume that some procedures will be modified in order to optimize landscape modelling and particular variables with respect to the objectives of APM.

The study was facilitated by APVV agency's grant project 0249-07.

Fig. 1. Conceptual data structure of the model.
Fig. 2. Data structure of the system – spatial data.
Fig. 3. Data structure of the system – archaeological data.
Fig. 4. Data structure of the system – climatic data.
Fig. 5. Data structure of the system – environmental data.
Fig. 6. Area of interest with location of sites.
Fig. 7. Graph of relevance of archaeological sites localization.

Translated by Ľubomíra Kuzmová

SIEDLUNGSOBJEKTE AUS DER BRONZEZEIT IN NITRA AUF DER STRASSE MOSTNÁ ULICA [1]

Gertrúda Březinová

Stredá doba bronzová, sídliskové objekty, keramika, fauna, flóra, kultúrne vplyvy, stupeň BB1

Middle Bronze Age, settlement structures, pottery, fauna, flora, cultural influences, BB1 stage

Middle Bronze Age settlement structures in Nitra of street the Mostná ulica

Nitra and its immediate surroundings were intensively settled during the entire Bronze Age. In the Early Bronze Age a fortified settlement existed on the castle hill, which had a significant position in the area of the middle Nitra basin. At the beginning of the Middle Bronze Age, after the hillfort on the castle hill disappeared, the settlement moved to the area below the castle (Fig. 1), where a larger settlement is assumed to have existed.

Finds from the beginning of the Middle Bronze Age, especially pottery, were collected during all excavation seasons on Mostná street (1990-2009). In 2004, a section with structures and a part of a palisade was found, which on the basis of pottery can be dated to the beginning of the Middle Bronze Age, BB1 stage. These finds are presented in this study. Vessel shapes include amphorae, amphora vases, pots, jugs, bowls, cups and food containers, which belong to the final stage of the Maďarovce culture and the early Carpathian tumulus culture. New features occur as a result of permeating foreign cultural groups. These features are common for the entire area of the Carpathian basin. Eastern influences are related to the Otomani culture, which likely affected also the occurance of the Suciu de Sus culture.

EINLEITUNG

Eine allmähliche Bebauung der Straße Mostná ulica im Stadtzentrum der Stadt Nitra ruft vorangehende Vorsprungsrettungsgrabungen auf (*Bednár/Březinová/Fusek 1992*, 23-26; *Březinová 1992*; *Březinová/Samuel a kol. 2007*; *Chorvátová 1999*; *Samuel 2004*; *2009*). Diese bestätigten eine intensive Besiedlung des umliegenden Gebietes des Nitrička-Flüsschens, vor allem seines rechten Ufers. Es handelt sich um eine polykulturelle Besiedlungslokalität, die vom Neolithikum bis zur Neuzeit besiedelt war. Im J. 2004 wurden 38 Objekte untersucht, ein Körpergrab und Reste neuzeitlicher Architekturen. In die Bronzezeit wurden 10 Objekte datiert. Die Arbeiten erfolgten zu ungünstigen Winterungsbedingungen, im Februar bis zum April, was die Verfolgung vieler Details beeinflusst hat. Ungeachtet dessen überschritten die Erwartungen die Ergebnisse und ergänzten somit die Informationen über die Besiedlung, wie auch über die gesamte geographische Situation des Nitra-Flussarmes selbst, der seit dem 20. Jh. zugeworfen wurde und an seiner Stelle befindet sich in der Gegenwart eine Kanalisation. Das Gesamtausmaß der untersuchten Fläche betrug 504 m^2. Der Süd- und Ostteil waren bloß wenig durch neuzeitliche Bebauung

[1] Die Studie entstand im Rahmen des Projektes 2/0105/09, gefördert von der wissenschaftlichen Agentur VEGA.

vernichtet. In diesem Raum von beinahe 10 m Breite und 15 m Länge konnte das ursprüngliche Gelände des sandigen Nitrička-Ufers mit den verteilten Siedlungsobjekten erfasst werden, die in die Anfänge der mittleren Bronzezeit datiert sind. Außer Gruben mit Keramik, unter denen reich verzierte ganze Gefäße keine Seltenheit waren, erfassten wir einen Teil einer Rinne mit Pfostenkonstruktion. Durch einen positiven Zufall der Umstände kam es während der intensiven Bebauung in den jüngeren Zeitabschnitten zu keiner völligen Vernichtung dieser Objekte, obwohl sie sich lediglich in 210-220 cm Tiefe vom Niveau des gegenwärtigen Geländes befanden. In der Richtung nordwärts senkte sich ausgeprägt die Neigung des Geländes zum Bett des Nitra-Flüsschens. In der Mitte der Fläche befand sich eine sandige Unterlage in 350-360 cm Tiefe und beim Nitrička-Flüsschen erlangte sie die Tiefe 550-560 cm vom Niveau des heutigen Geländes.

BESCHREIBUNG DER OBJEKTE

Objekt 1

Es war durch neuere Eingriffe sehr stark gestört. Der erhaltene Teil hatte einen unregelmäßigen ovalen Umriss von 450 x 280 cm Ausmaß. Schon in 200 cm Tiefe vom ursprünglichem Geländeniveau befand sich eine ausgeprägte zimtbraune Schicht, in welcher eine große Amphore erschien. Bei der Niedrigung des Geländes wurde ein Schnitt gemacht, in welchem sich eine 5-10 cm mächtige durchglühte Schicht befand. Es kann vorausgesetzt werden, dass die Tiefe des Objektes ursprünglich 30-40 cm betrug. Die Verfüllung des Objektes bestand aus einer 30 cm mächtigen Schicht von zimtbrauner Farbe und darunter befand sich eine 10 cm durchglühte Schicht mit Holzkohlenstückchen.

Funde:

- Amphore mit einem Mündungsdurchmesser von 23 cm. Der Durchmesser der maximalen Bauchung mit den Henkeln maß 45 cm, ohne sie 41 cm, der Bodendurchmesser maß 9 cm, die Höhe des Halses 7 cm und die Höhe des ganzen Gefäßes betrug 32 cm. An der Körper- und Halsgrenze befinden sich vier Spitzbuckel und unter ihnen befindet sich eine Verzierung in Form eines schraffierten Dreieckes. Schraffierte Dreiecke befinden sich auch am ganzen Umfang der Hals- und Körpergrenze des Gefäßes. Auf der maximalen Bauchung befinden sich zwei Henkel. Das Material ist mittelrauh und von brauner bis graubrauner Farbe. Die Oberfläche ist poliert (Taf. I: 4).
- Fragment eines großen topfförmigen oder eines Vorratgefäßes. Der Mündungsdurchmesser misst 29 cm. Erhalten es ist nur bis zur Größe von 8,5 cm. Das Material ist rauh, von graubrauner Farbe (Taf. I: 1).
- Geglättetes Steinwerkzeug. Ein Flussgeröll von länglicher Form mit teilweise sichtbaren Glättungsspuren. Den Rohstoff bildet kieselartiger Sandstein. Länge 8,3 cm, Breite 2,5 cm (Taf. I: 3).
- Ein kleines unausgeprägtes Bronzegussstückchen. Länge 3,5 cm, Breite 1,5 cm (Taf. I: 12).
- Tierknochen.

Objekt 5

Teil eines ovalen Objektes von unregelmäßiger Form. Gestört war es von einer Steinmauer an der Ostseite. Die Ausmaße des untersuchten Teiles betragen 80 x 250 cm. Festgestellt wurde es auf dem Niveau von 250 cm vom Niveau der Säuberung. Die Verfüllung war von zimtbrauner Farbe. Gestört war es von mittelalterlichen Objekten und benachbart war es mit dem Objekt 1. In seinem nördlichen Teil befand sich eine Pfostengrube von 30 cm Durchmesser. Die Verfolgung des Objektes erfolgte in Form von Probeschnitten, mit dem Zweck der Feststellung der stratigraphischen Verhältnisse.

Funde:

- Kleine konische Schüssel. Mündungsdurchmesser 6, 2 cm, Größe 3,5 cm. Das Material von hellbrauner Farbe (Taf. I: 8).
- Rand eines topfförmigen oder vasenförmigen Gefäßes. Das Material mittelmäßig rauh von braungrauer Farbe (Taf. I: 5).

- Fragment eines Kruges mit einem Henkel. Auf dem Bruchstück befinden sich ausgeprägte eingetiefte Umfangslinien und gerundete schraffierte Dreiecke. Das Material fein und von braungrauer Farbe. Die Oberfläche geglättet (Taf. I: 6).
- Rand einer Schüssel mit nach innen mäßig gerundetem Körper. Das Material fein, von graubrauner Farbe (Taf. I: 7).
- Bruchstück aus dem Körper eines Kruges mit einem Henkel. Auf dem Körper befindet sich Verzierung eines eingetieften kreisförmigen Grübchen, das Einstiche und zwei quasi eingetiefte Strahlen umgrenzen. Das Material ist fein und von graubrauner Farbe. Die Oberfläche ist geglättet (Taf. I: 9).
- Fragment eines vollen Rädchens. Der vorausgesetzte Durchmesser misst 7 cm, die Dicke 1,5 cm (Taf. I: 11).
- Fragment eines umbrochenen Rädchens mit Spuren von Öffnungen. Durchmesser 10 cm, Dicke 1,5 cm, Durchmesser der Öffnungen 1,9 cm - etwa 4-5 (Taf. I: 10).
- Tierknochen.

Objekt 12

Grube, die an der Ostseite durch eine neuzeitliche Mauer zerstört wurde. Benachbart war sie an der Südseite mit dem Objekt 11, das nach der Verfüllung übereinstimmend datiert wurde (wir schließen nicht ab, dass es sich um ein Objekt handelt und aus seinem Inhalt stammen nur kleine Gefäßfragmente). Die Grube wies eine kreisförmige Form auf, ihr Durchmesser misst 120 cm und die Tiefe 40 cm. Die maximale Tiefe vom ursprünglichen Geländeniveau war 250 cm. Das Objekt war an der Ostseite dicht über das Objekt 23 situiert. Es grenzte mit dem Objekt 21, das von ihm nicht beschädigt wurde. Die Verfüllung des oberen Teiles bildete braungrauer Lehm und unter ihm befand sich etwas braunere Schicht. Der untere Teil der Grube war von Gefäßresten verschüttet.

Funde:

- Ein Topf mit Ritzen und plastischer Umfangsleiste verziert. Der Mündungsdurchmesser 15,5 cm, die Höhe 14 cm. Der trichterförmige Hals ist 2,8 cm groß. Unter ihm befindet sich eine plastische gekerbte Umfangsleiste. Die ganze Oberfläche ist von Ritzen gerauht. Das Material ist mittelrauh und von graubrauner Farbe (Taf. II: 4).
- Topf (Tasse) mit einem Henkel und verziert mit eingetieften und mit weißer Farbe ausgefüllten Dreiecken. Der Mündungsdurchmesser misst 17,2 cm, die Größe 14 cm. Der mäßig trichterförmige Hals erlangt die Höhe von 2,5 cm. Der Durchmesser der maximalen Bauchung misst 21,2 cm und der Durchmesser ohne den Henkel 18,5 cm. Die Dreiecke wechseln sich zwei schraffierte und ein unschraffiertes am ganzen Umfang ab. Die Schraffierung ist mit weißer Inkrustierung ausgefüllt. Das Material ist graubraun und die Oberfläche poliert (Taf. II: 1).
- Krug mit drei Füßchen. Der Mündungsdurchmesser 10 cm, die Höhe 11,5 cm. Der Henkel ist in der Mitte mäßig gedrückt. Der Bodendurchmesser mit Buckeln misst 7 cm, ohne sie 6 cm. Durchmesser der maximalen Bauchung ist 8,8 cm. Das Material ist fein und von graubrauner Farbe, die Oberfläche geglättet (Taf. II: 5).
- Topf mit zwei Henkeln und plastischer Verzierung. Der Durchmesser der unförmigen Mündung misst 11 cm. Die Spannweite mit Henkeln erlangt 16,8 cm. Durchmesser des mäßig abgesetzten Bodens beträgt 8 cm. Die Höhe 15,5 cm. Zwischen der Mündungs- und Körpergrenze befindet sich ein plastisch durchgedrückter Buckel von 4,5 x 1,3 cm Ausmaß. Das Material ist rauh und von graubrauner Farbe (Taf. II: 5).
- Oberteil eines topfförmigen Gefäßes mit plastischer Umfangsleiste. Der Mündungsdurchmesser misst 18 cm, die erhaltene Höhe beträgt 12 cm (Taf. III: 2).
- Oberteil eines Vorratsgefäßes mit einem plastischen Buckel. Der Mündungsdurchmesser beträgt 39 cm. Der plastische Buckel ist verdoppelt. Die Höhe des erhaltenen Teiles ist 31 cm. Das Material ist mittelgrob und von graubrauner Farbe (Taf. III: 1).
- Oberteil eines amphorenförmigen Gefäßes. Der Mündungsdurchmesser beträgt 21 cm, Höhe des Halses 11 cm, Höhe des erhaltenen Teiles 12 cm. Der Durchmesser der Hals- und Körpergrenze misst 24 cm (Taf. III: 3).
- Oberteil eines Gefäßes mit streifigem und schräg angesetztem Henkel. Der Mündungsdurchmesser beträgt 11,5 cm, Durchmesser der maximalen Bauchung 23 cm, und die Höhe des erhaltenen Teiles 20 cm. Material ist mittelrauh und von graubrauner Farbe. Oberfläche geglättet (Taf. III: 4).
- Gefäßfragmente verschiedener Größe. Anzahl 50 Stück (ungezeichnet; Inv. Nr. 125).
- Das Fragment eines steinigen Gegenstandes kann als Fragment einer Axt, eines Keiles oder auch als Halbfabrikatbruchstück eines Wetzwerkzeuges identifiziert werden. Den Rohstoff bildet kieselartiger Sandstein. Ausmaße 4,2 x 2 cm, gebogen (Taf. II: 2).
- Tierknochen.
- Archäobotanik.

Objekt 16

Die Grube weist eine regelmäßige kreisförmige Form auf, deren Grundrisse bereits in der 150 cm Tiefe vom Niveau der Gelände erfasst wurden. Sie wurde durch Maschine bei Bergung einer neuzeitlichen Grube beschädigt. Aus diesem Grund wurde das Profil mit Verfüllung von zimtbrauner Farbe gesäubert. Die Verfüllung war homogen und mit geringer Fundanzahl. Erst in der Tiefe 240 cm vom Niveau der Gelände erschienen Keramikfragmente. Einige von ihnen auch als ganze Stücke. Die Grube wurde trichterförmig in eine Sandunterlage versenkt. Der Durchmesser des oberen Teiles betrug 180 cm, und im unteren Teil im Niveau der Funde 100 cm. Die maximale Tiefe erlangte 290 cm von ursprünglichem Geländeniveau.

Funde:

- Kleiner Krug mit einem Henkel. Der Mündungsdurchmesser beträgt 5 cm, die maximale Bauchung 6,7 cm. Auf dem Gefäßboden befinden sich an Seiten eines Dreiecks von 4 cm Länge drei Buckel (in die Mitte gerichtet). Am Umfang der Hals- und Körpergrenze befinden sich ebenfalls drei plastische Buckel. Der Henkel ist auf die Mündung und die maximale Bauchung angesetzt. Das Material ist fein und von grauschwarzer Farbe. Oberfläche poliert (Taf. V: 5).
- Amphore mit zwei Henkeln. Der Mündungsdurchmesser beträgt 15 cm, der Durchmesser der Spannweite mit Henkeln erlangt 23 cm, der Bodendurchmesser 10,4 cm und die Höhe 20,4 cm. Am Umfang befinden sich vier Spitzbuckel. Zwei von ihnen befinden sich unter den Henkeln und zwei in der Mitte des Gefäßes. Das Material ist fein und von graubrauner Farbe. Oberfläche poliert (Taf. IV: 2).
- Amphore mit plastischer Rippenverzierung, die mit Umfangslinien und schraffierten Dreiecken am Umfang der Hals- und Körpergrenze ergänzt ist. Der Mündungsdurchmesser beträgt 19 cm, der Bodendurchmesser 13 cm, Höhe des Gefäßes 29 cm. Das Material ist feiner und von graubrauner Farbe. Die Oberfläche ist poliert (Taf. IV: 1).
- Unterteil eines Kruges mit einem Henkel und einem plastischen Buckel auf dem Körper. Bodendurchmesser 4,5 cm, Durchmesser der maximalen Bauchung 10 cm und erhaltene Höhe 5,5 cm. Das Material fein und von dunkelgrauer Farbe. Oberfläche geglättet (Taf. V: 3).
- Fragment des Oberteiles eines Topfes mit vier Lappenbuckeln am Mündungsumfang. Durchmesser der Mündung 14 cm, Höhe des erhaltenen Teiles 12 cm. Das Material mittelmäßig rauh, graubraun (Taf. IV: 5).
- Fragment vom Körper eines amphorenförmigen Gefäßes, das am Umfang des Halsrandes und des Körpers sechs Buckel verteilt hat. Durchmesser der maximalen Bauchung 19 cm, Höhe des erhaltenen Teiles 12 cm (Taf. IV: 3).
- Fragment von der Mündung eines topfförmigen Gefäßes. Mündungsdurchmesser 36 cm, Höhe des erhaltenen Teiles 12 cm. Das Material mittelmäßig rauh und von graubrauner Farbe (Taf. III: 6).
- Fragment eines topfförmigen Gefäßes mit einem Mündungsdurchmesser von 31 cm und mit erhaltener Höhe von 6 cm (Taf. III: 5).
- Schüsselbruchstück mit gerundetem Körper. Mündungsdurchmesser 38 cm, erhaltene Höhe 8 cm. Die Oberfläche gewissermaßen fein gerauht. Das Material mittelmäßig rauh und von brauner Farbe (Taf. III: 7).
- Randfragment eines Topfes mit einem Mündungsdurchmesser von 23 cm. Erhaltene Höhe 5 cm. Oberfläche mit Fingerabdrücken. Das Material mittelmäßig rauh, von braungrauer Farbe (Taf. III: 8).
- Mündungsfragment einer Amphore von 41 cm Durchmesser und mit erhaltener Höhe von 8 cm. Das Material mittelmäßig rauh, graubraun (Taf. III: 9).
- Fragment einer großen Schüssel (eines Tellers). Mündungsdurchmesser 42,5 cm. Höhe des erhaltenen Teiles 10 cm. Das Material mittelmäßig rauh, braungrau (Taf. IV: 4).
- Fragment vom Körper eines amphorenförmigen Gefäßes mit reicher Verzierung. Am Umfang des Halses und Körperrandes sind schraffierte Dreiecke, und zwischen ihnen eine Dreiergruppe von plastischen Rippen. Diese richten sich bis zur maximalen Bauchung des Gefäßes. Der Durchmesser der maximalen Bauchung beträgt 43 cm und die Höhe des erhaltenen Teiles misst 20 cm. Das Material ist mittelmäßig rauh und von grauer Farbe (Taf. IV: 7).
- Fragment eines topfförmigen kleinen Gefäßes mit einem Buckel. Mündungsdurchmesser 22 cm, maximaler Durchmesser der Bauchweite 23 cm, Höhe des erhaltenen Teiles 21 cm. Am Umfang der Hals- und Körpergrenze befinden sich vier plastische gekerbte Buckel. Das Material mittelmäßig rauh und von brauner Farbe (Taf. IV: 6).
- Rand eines großen Gefäßes mit nach außen ausladendem verdicktem Rand, der zickzackförmig und mit eingetieften Doppellinien verziert ist. Mündungsdurchmesser 28 cm, Höhe des erhaltenen Teiles 4 cm (Taf. V: 1).
- Rand einer konischen Schüssel mit verbreiterter und ausgeglichener Mündung. Das Material mittelmäßig rauh, graubraun (Taf. V: 4).
- ragment eines Kruges mit einem Mündungsdurchmesser von 12,5 cm. Das Material fein von graubrauner Farbe (Taf. V: 2).
- Fragmente verschiedener Gefäße. Anzahl 145 Stück (ungezeichnet; Inv. Nr. 72, 78).
- Tierknochen.

Objekt 21

Der Schnitt, der zwecks der Objekte 11 und 12 gemacht wurde, die stratigraphische Situation erfasste auch das Objekt 21. Es befand sich in einer zimtbraunen Schicht in unmittelbarer Nähe über dem Objekt 1. Durchmesser 118 cm. Die maximale Tiefe vom Feststellungsniveau beträgt 60 cm. Die Verfüllung bestand aus braunem lockerem Lehm mit Aschenzusatz.

Funde:

- Verzierte Henkeltasse. Mündungsdurchmesser 7 cm, Höhe 7 cm. Der Boden ist von vierkantiger Form mit 8,5 cm Länge. Das Gefäß ist reich verziert. Die vier bauchigen gewölbten Ecken sind mit kreisförmigen Rillen verziert. Dicht unter dem Rand befindet sich eine Dreiergruppe schraffierter Dreiecke mit eingetieften Grübchen abgeschlossen. Ähnliche vier befinden sich auch entlang des Hals- und Körperumfangs. Das Material fein, von hellbrauner Farbe, stellenweise grau. Oberfläche geglättet (Taf. VII: 1).
- Fragmente, wahrscheinlich einer Amphore mit plastischer Verzierung. Mündungsdurchmesser 14 cm, an der Stelle des Körpers im Teil, wo Doppelbuckel liegen, beträgt er 26 cm (Taf. VI: 1). Nach der Zusammensetzung des Materials von diesem Gefäß existieren auch zwei andere Fragmente (Taf. VI: 2, 3). Auf ihnen befindet sich die Verzierung einer plastischen durchgedrückten Leiste und ein plastischer knopfartiger Buckel von 4 cm Durchmesser. Das Material ist mittelmäßig rauh, von brauner Farbe.
- Fragment einer gerundeten Schüssel mit vier Lappenbuckel. Durchmesser der Mündung von 17 cm Durchmesser und Höhe des erhaltenen Teiles 9,5 cm. Das Material ist fein, von graubrauner Farbe. Oberfläche geglättet (Taf. V: 7).
- Fragment eines Topfes mit plastisch verzierten vier Buckeln am Schulterumfang. Durchmesser der Mündung 33 cm und Höhe des erhaltenen Teiles 18 cm. Das Material mittelmäßig rauh und von braungrauer Farbe (Taf. V: 6).
- Fragment eines Topfes mit Mündungsdurchmesser von 21 cm und mit erhaltener Höhe von 7 cm. Das Material mittelmäßig rauh, an der Außenwand Spuren von einer Gestaltung (Taf. VI: 5).
- Schüsselfragment mit konisch ausladender Mündung von 24 cm Durchmesser. Erhaltene Höhe 8 cm. Das Material mittelmäßig rauh und von graubrauner Farbe (Taf. VI: 7).
- Fragment einer gerundeten Schüssel. Das Material mittelmäßig rauh und von graubrauner Farbe. (Taf. VI: 4).
- Schüsselfragment mit einem Lappenbuckel. Das Material fein und von graubrauner Farbe (Tab. VI: 6).
- Schüsselfragment mit einem Lappenbuckel. Das Material fein und von graubrauner Farbe (Taf. VI: 8).

Objekt 23

Schon bei der Bergung des neuzeitlichen Kellers in der Mitte der Fläche und bei der Säuberung des Ostprofils skizzierte sich auf ihm das Profil des Objektes 23. Überdeckt war es von einer mächtigen mittelalterlichen und neuzeitlichen Schicht. Vom Niveau des ursprünglichen Geländes befand es sich in 200 cm Tiefe. Eingetieft war es in eine gelbe sandige Unterlage. Es wies die maximale Tiefe von 220 bis 230 cm vom Geländeniveau auf. Ausmaße der Rinne: Breite 60-65 cm, erhaltene Länge 700 cm und maximale Tiefe 30-40 cm. Die Verfüllung bildete dunkelgrauer Lehm. Rund um die ganze erhaltene Länge des Objektes befanden sich Pfostengruben von verschiedenem Ausmaß und verschiedener Tiefe. Sechs Grübchen (in O-W-Richtung) hatten 27 cm, 52 cm, 50 cm, 53 cm, 58 cm und 78 cm Tiefe. Diese Pfostengruben skizzierten sich erst nach der Bergung der Verfüllung. Die Tiefen wurden erst nach ihrer Bergung gemessen. Unmittelbar benachbart war es mit den Objekten 12 und 32. Vernichtet wurde es an der Westseite durch einen neuzeitlichen Keller und an der Ostseite durch eine neuzeitliche Steinmauer.

Funde:

- Die Funde sind nicht gezeichnet. Es handelt sich um kleinere Gefäßfragmente mit der Datierung in die Bronzezeit (Inv. Nr. 100, 120).
- Archäobotanik.

Objekt 25

Erfasst wurde nur ein Teil des Objektes. Gestört war es durch eine Steinmauer im Osten. Es störte das Objekt 5. Ausmaße nur des erhaltenen Teiles 80 x 180 cm. Untersucht wurde in diesem Abschnitt bis zum

Niveau von 330 cm vom Geländeniveau. Situiert war es unter einer Steinmauer. Die Verfüllung bildete braune Erde, vermengt mit Holzkohlenstückchen und Lehmverputz. Darunter befand sich bereits eine zimtbraune Schicht.

Funde:

- Gefäßbruchstück, verziert gewissermaßen mit Strohstrichverzierung und mit einem plastischen Buckel. Das Material rauh, braungrau (Taf. VII: 2).
- Schüsselfragment mit Lappenbuckeln. Mündungsdurchmesser 20,5 cm und mit den Henkeln 24 cm. Das Material fein, graubraun. Oberfläche geglättet (Taf. VII: 3).

Objekt 31

Bei der Erniedrigung des Raumes zwischen den Objekten 11,14 und 23 skizzierte sich eine kleine Grube von 60 cm Durchmesser und 40 cm Tiefe, in welcher sich Gefäßfragmente befanden. Eingelassen war sie in eine zimtbraune Schicht. Die Verfüllung war etwas heller.

Funde:

- Ungezeichnete Funde (Inv. Nr. 148).
- Archäobotanik.

Objekt 32

Bei der Säuberung des Objektes 23 skizzierte sich an seinem Rand eine kreisförmige Grube von 100 cm Durchmesser und 30 cm Tiefe. Ausgefüllt war sie mit Gefäßfragmenten. Die Grube war in eine zimtbraune Schicht eingetieft.

Funde:

- Schüssel mit ausladender Mündung mit einem Durchmesser von 27 cm und 12,8 cm Höhe. Der Durchmesser des Bodens beträgt 10,4 cm. An der Außenwand ist die Oberfläche fein aufgerauht. Angefertigt ist sie aus mittelmäßig rauhem Material. Die Oberfläche der Außenwand ist hellbraun und der Innenwand grauschwarz bis schwarz und quasi geglättet (Taf. VII: 4).

Objekt 33

Nach Entfernung des mittelalterlichen Objektes 22, begann sich der ganze Raum bis zur gelben Unterlage zu erniedrigen. Hier skizzierte sich der Umriss einer kreisförmigen Grube, die mäßig durch eine Bergung eines neuzeitlichen Kellers in der Mitte der Fläche vernichtet wurde. Der Durchmesser der Grube betrug 120-130 cm. Die ganze Oberfläche bestand aus einer Schicht durchglühter Knochen und Keramik. Die Tiefe des erhaltenen Teiles maß 20 cm. Der Raum wurde zunehmend durch Schnitte geborgen.

Funde:

- Schüsseln mit vier Buckeln, die auch als Henkel dienten. Mündungsdurchmesser 17,5 cm, Höhe 8,5 cm ohne Henkel und mit den Henkeln 10,5 cm. Bodendurchmesser 7 cm. Das Material fein, von graubrauner Farbe. Oberfläche geglättet (Taf. VIII: 4).
- Ein großes eiförmiges Vorratsgefäß mit einem Mündungsdurchmesser von 31 cm, mit mäßig abgesetztem Bodendurchmesser von 11 cm und der Höhe von 49 cm. An der Hals- und Körpergrenze sitzen vier plastische gekerbte Buckel. Das Material ist rauh, braun bis braunrot, stellenweise grau (Taf. VIII: 1).
- Tasse mit einem Henkel. Mündungsdurchmesser 9 cm, Bodendurchmesser 6 cm und Höhe 8 cm. Das Material mittelmäßig grob und von hellbrauner Farbe, stellenweise grauschwarz (Taf. VIII: 3).
- Fragmente verschiedener Gefäße. Anzahl 17 (ungezeichnet; Inv. Nr. 56).
- Ein Tonrädchen mit kleinem Loch von 0,8 cm Durchmesser. Der Durchmesser des Rädchens misst 8,5 cm und die Höhe beträgt von 1,2 bis zu 1,5 cm (Taf. VIII: 2)
- Archäobotanik.

Analyse des Verbandes

Aus dem untersuchten Teil der Objekte gewann man zahlreiches Scherbenmaterial (auch ganze Gefäße) und mehrere Kleingegenstände. Außer einem kleinen Bronzegussstück (in Anbetracht zur polykulturellen Lokalität kann es sich um eine Intrusion handeln), wurden keine Metallgegenstände aus diesem Zeitabschnitt gefunden. Vertreten sind von Gefäßformen Amphoren, amphorenförmige Vasen, Töpfe, Krüge, Schüsseln, Tassen und Vorratsgefäße, die aus der Endstufe der Maďarovce-Kultur und der Anfängen der karpatischen Hügelgräberkultur bekannt sind (*Furmánek/Veliačik/Vladár 1991*, 87, 97). Amphoren (Taf. I: 4; IV: 1, 2, 7; VI: 1) gehören zur repräsentativen Keramik. Ihr Körper ist gestreckt, fast doppelkonisch, beinahe mit einer Eindeutung eines abgesetzten Fußes (Taf. IV: 1). Es kommen verzierte (Taf. I: 4; IV: 1, 7; VI: 1) wie auch weniger verzierte Varianten vor (Taf. IV: 2; III: 4).[2]

Die Verzierung besteht aus schraffierten ausgefüllten Dreiecken längst des Umfangs, verschiedener Buckel, plastischer Leisten, Tupfenleisten und Knöpfen. Auf den weniger verzierten Gefäßen befinden sich verschieden untergebrachte zwei Henkel, eventuell auch plastische Buckel. Die Oberfläche der Gefäße ist größtenteils vorzüglich geglättet . Formenkundlich ähneln den Amphoren die Vasen (Taf. III: 3, 9; IV: 3, vielleicht auch IV: 1, 7). Zu gebräuchlicher Küchenkeramik gehören Töpfe (Taf. I: 1; II: 4, 5; III: 1, 2, 5, 6, 8; IV: 5, 6; V: 6; VI: 5) und Vorratsgefäße (Taf. VIII: 1). Vertreten sind eiförmige, beutelförmige wie auch mäßig S-profilierte Formen. Die Verzierung ist sehr einfach und besteht aus einem plastischen gekerbten Buckel, einer Leiste, eventuell aus aufgerauhter Oberfläche. Von einem topfförmigen Gefäß stammt wahrscheinlich auch ein verzierter Rand (Taf. V: 1). Die Krüge bestehen aus feinem Material mit geglätteter Oberfläche. Auf manchen befindet sich Verzierung (Taf. I: 6, 9). Typisch sind Formen mit drei Buckeln auf der Standfläche (Taf. II: 3; V: 2, 3, 5). Zu einer gebräuchlichen Gefäßgruppe gehören Schüsseln. Sie sind gerundet (Taf. I: 7, 8; III: 7; IV: 4; VI: 4), manche haben verebneten Rand (Taf. V: 4), oder weisen verschiedene Lappenbuckel auf, welche den Schüsselrand überragen (Taf. V: 7; VI: 6, 8; VII: 3) und S-förmig profilierte mit nach außen ausladenden Rändern (Taf. VII: 4). Zu nicht häufigen Formen gehören Tassen (Taf. II: 1; VII: 1; VIII: 3). Drei Fragmente von Tonrädchen können zu Kultgegenständen gereiht werden. Zahlreich vertreten sind sie hauptsächlich auf Lokalitäten der Maďarovce-Kultur.

Zu wichtigen Funden gehören auch Reste von Fauna und Flora (*Hajnalová 2007*; *Hajnalová/Mihályiová 2006*; *Miklíková 2007*). Eines der Effekte von Migrationseinflüssen aus dem Süden und Südosten war außer dominierender Rindzucht auch die Verbreitung kleiner Wiederkäuer - Schafen und Ziegen. Erfasst werden konnte zum ersten mal im Rahmen der Nitraer archäologischen Lokalitäten das Vorkommen und die Ausnützung von der domestizierten Form des Pferdes - *Ecquus caballus*. Aus dem Objekt 12 hatte es im Nacken ungefähr eine Höhe von 133 cm. Die zahlreichsten Fragmente stammten aus dem Objekt 33, das verbrannte Knochen eines Pferdes und von Rindern enthielt. Bestätigt sind noch Reste von Rinderzucht, von Schweinen, im kleineren Maße von Schafen, Ziegen, eines Hasen und Wildschweins. Aus geschlemmten Lehmproben gewann man aus untersuchten Objekten eine Kollektion von Flora, die verkohlte Samen von Anbaupflanzen aufweist, von Ackerumkraut, ein Bruchstück der Frucht eines wildwachsenden Obstbaumes und Holzreste. Die verkohlten Samen kann man als durch Brand beschädigte Körner betrachten (während des Trocknens, Röstens), eventuell auch von einem durch Feuer beschädigten Anteil nach dem Säuberungsprozess der Körner, was das Vorhandensein des verkohlten Strohs nachweist. Vom Getreide benützt wurden Spreuabarten (Zweikorn, einkörniger Weizen, Spelzweizen und Saatgerste). Von Hülsenfrüchten fand man hier Saaterbse. Interessant ist ein verkohltes Samenbruchstück einer Birne oder eines Apfels - sicherlich jedoch eines Obstwildlings, ferner Samen vom Holunderbaum, die wir in dieser Zeit als Sammelobst betrachten, eventuell auch als Heilkräuter, die in der Nähe menschlicher Siedlungen - reiche Stellen an Stickstoff - vorgekommen sind. Mehrere Holzkohlenstückchen (Eiche, Ahorn, Ulme), die in den Gruben gefunden wurden, bildeten etwa einen Abfall von Feuerstellen in der Siedlung und es belegt eine Holzquelle in den Eichenwäldern. Mehrere verkohlte Samen wildwachsender Pflanzen in den bronzezeitlichen Gruben gehören wahrscheinlich zum Feldunkraut.

Interpretation der Objekte

In Anbetracht der Störung des Geländes durch Bebauung in den jüngeren Zeitabschnitten kann nur sehr schwer von einer Funktion der Objekte gesprochen werden. Es ist offensichtlich, dass sie in das

[2] Alle Ganzformen und charakteristische Fragmente sind zeichnerisch dokumentiert.

Abb. 1. Geographische Situation Nitras noch vor der Flussregulierung und dessen Zuflüssen. Lokalitäten aus BB1. 1 - Straße Mostná ulica - Mototechna; 2 - Divadlo A. Bagara (Theater A. Bagars); 3 - Straße Kmeťkova ulica - Metrologický ústav (Metrologisches Institut); 4 - Straße Mostná ulica - polyfunktionelles Objekt; 5 - Svätoplukovo námestie (Svätopluks-Stadtplatz).

System einer größeren Siedlung gehörten, die entlag des Nitrička-Flusses situiert war und mit großer Wahrscheinlichkeit gehörten zu ihr alle bisher festgestellte Fundstellen mit zeitlich übereinstimmender Besiedlung (Abb. 1; *Marková/Samuel 2008*; *Točík/Vladár 1971*; *Wiedermann 1983*). Ein reicher Verband von Gefäßen und Sandsteinformen zum Giessen stammen aus gestörten Objekten von der Kreuzung der Strassen Mostná und Kmeťkova ulica.[3] Zu dieser Fundstelle gehört auch ein Teil der Siedlung, die bei der Grabung im J. 1957[4] erfasst wurde. Die Objekte aus der Bronzezeit befanden sich in 140-160 bis zu 240-250 cm Tiefe. In dieser Schicht erfasste man außer Gruben eine rechteckige Hütte, Ofen- und Feuerstellenreste. Aus der Fundstelle Divadlo A. Bagara (Theater A. Bagars; *Wiedermann 1983*) und der Straße Kmeťkova ulica (Metrologisches Institut) sind ebenfalls unveröffentlichte Objekte (*Staššíková-Štukovská 2001*).

[3] Die Funde wurden in das Museum in Martin in den J. 1939-1940 von K. Andel abgegeben.

[4] Unpublizierte Ausgrabung. V. Němejcová-Pavúková. Erwähnung nur im Manuscript von A. Točík: Súpis lokalít karpatskej mohylovej kultúry.

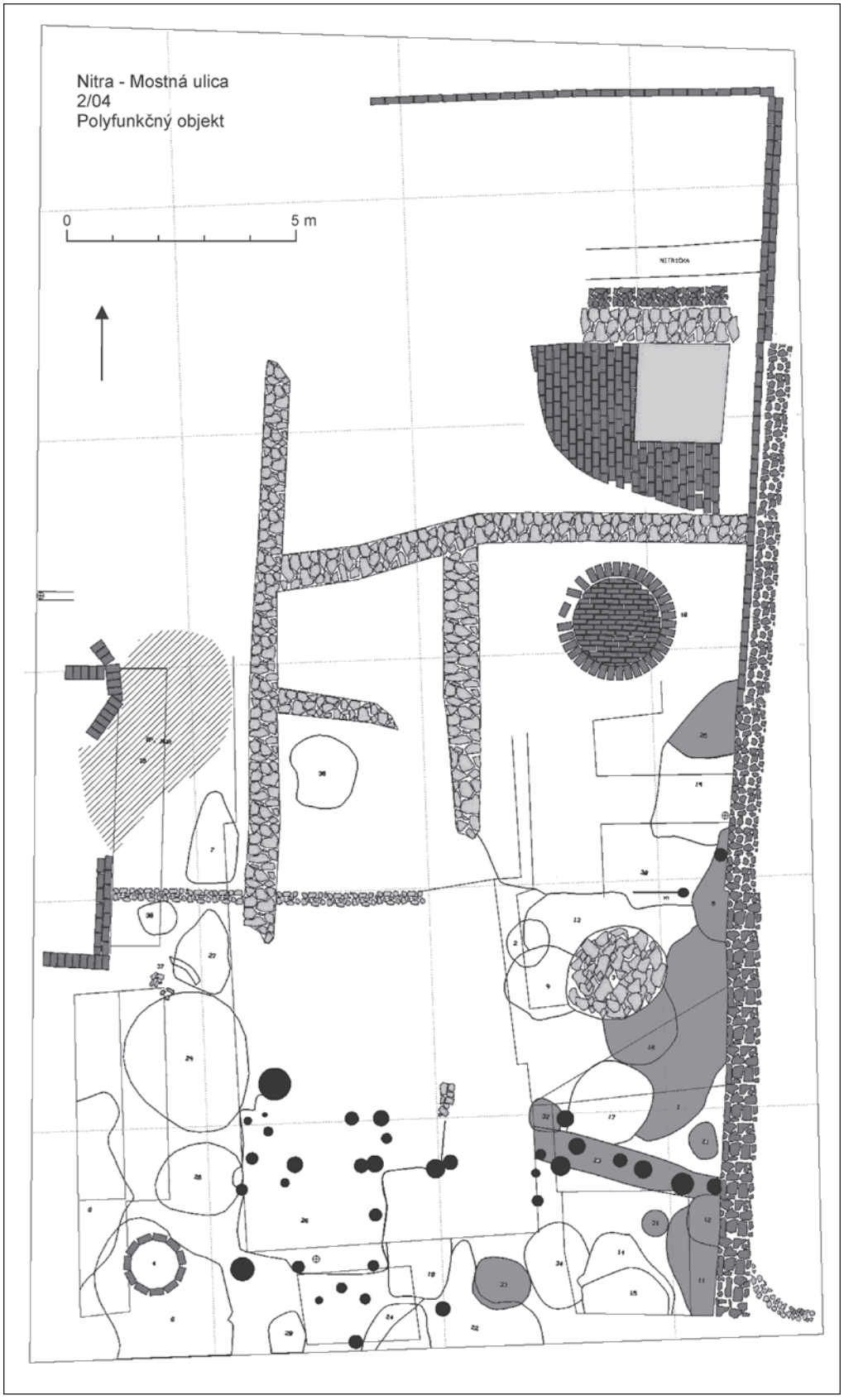

Abb. 2. Nitra-Straße Mostná ulica. Plan der Ausgrabung im J. 2004 mit angedeuteten Objekten aus der Bronzezeit ■.

Abb. 3. Nitra-Mostná ulica. Gefäßauswahl aus den Objekten der Bronzezeit. Foto: M. Samuel.

Gräber- und weitere Siedlungsfunde stammen vom Stadtplatz Svätoplukovo námestie (*Ruttkay 2006*; *2007*). In der, von uns verfolgten Fundstelle, erfasste man außer Gruben auch den Teil einer Rinne mit Pfostenkonstruktion. Anhand der Tiefe und des Durchmessers der Pfostengruben setzen wir voraus, dass es sich um eine mächtigere Palisade(?) handelte. Aus ihrer Verfüllung stammen nur Gefäßfragmente aus der Bronzezeit. In unmittelbarer Nähe befinden sich Gruben mit verschiedenem Durchmesser (Abb. 2), in denen sich Gefäße und Abfall befanden, die gut durch Fauna- und Florarreste dokumentiert sind.

Auswertung

Der bewertete Fundverband kann in die Anfangsphase der mittleren Bronzezeit eingestuft werden, wann die Entwicklung mancher frühbronzezeitlicher Kulturen fortsetzte (Maďarovce-, Vatya- und Otomani-Kultur). Die Ansichten über diesen Entwicklungsabschnitt sind sehr widersprüchlich. Manche Forscher führen eine Zugehörigkeit zur Hügelgräberkultur an, die das Ergebnis großer gesellschaftlicher und ökonomischer Veränderungen war (*Ožďáni 1986*; *Točík/Vladár 1971*), sie hebt jedoch die innenkarpatische Entwicklung und eine Mischung von Elementen zeitgenössischer Kulturen hervor (*Vladár/Batoněk 1977*). Ein gemeinsames Merkmal dieses Zeitabschnittes ist ein sukzessiver Untergang der befestigten Höhen- wie auch Niederungssiedlungen und allgemeine Veränderungen in der Siedlungssituation. Das Vorkommen birituellerGräberfelder, von Hortfunden der Bronzeindustrie, wobei die Bronzen ein einheitliches Gepräge aufweisen. In der Keramik mischen sich verschiedene Formen und Verzierungselemente

(Motive). In der Anfangsphase der mittleren Bronzezeit (BB1) ist das Gebiet der Südwestslowakei durch die ausklingende Maďarovce-Kultur mit neuen Elementen vertreten, die das Ergebnis der Einsickerung fremder Kulturgruppen sind. Diesem Fundhorizont entspricht die Gruppe Dolný Peter. In der Keramik beobachten wir neue Verzierungselemente. Es ist dies das Vorkommen des unechten Schnurornamentes (Litzenkeramik)[5], schraffierter Dreiecken an der Hals- und Körpergrenze der Gefäße, die manchmal mit weißer Inkrustrierung ausgefüllt sind, mit plastischen Rippen, Kerbleisten und mit Henkeln ansa cornuta und lunata. Es sind Merkmale, die für das ganze Gebiet des Karpatenbeckens gemeinsam sind (*Bahelková 1978*). Die Einflüsse aus dem Osten hängen mit der Otomani-Kultur zusammen. Wahrscheinlich ist mit dem Eingriff dieser Kultur auch die Einsickerung der Suciu de Sus-Kultur verbunden.

SCHLUSSFOLGERUNG

Nitra und seine unmittelbare Umgebung waren während der ganzen Bronzezeit intensiv besiedelt. Auf dem Burgberg existierte in der älteren Bronzezeit eine befestigte Siedlung mit einer bedeutsamen Position im Rahmen des mittleren Nitra-Gebietes (*Točík 1982*, 413). Besiedelt waren auch die niedrig gelegene Lagen, wie die Straßen Kupecká, Farská und Mostná ulica. Der Großteil der Funde bestätigt, eine landwirtschaftliche Beschäftigung der Bevölkerung. Eine Ausnahme bilden Belege von spezialisierter Produktion der Herstellung von Bronzegegenständen in den Straßen Kupecká ulica (*Ruttkayová 1996*), Kmeťkova ulica (*Točík/Budinský-Krička 1987*) und Svätoplukovo námestie (*Ruttkay 2007*). Zu Beginn der mittleren Bronzezeit, nach dem Untergang der Höhensiedlung auf dem Burgberg, verschob sich die Besiedlung in die Vorburg (Abb. 3), wo die Existenz einer größeren Siedlung vorausgesetzt wird. In der jüngeren Phase der älteren Bronzezeit beteiligten sich an der Formung der materiellen Kultur bedeutsam auch Einflüsse aus dem Südosten (*Bátora 1993*). Dies äußerte sich im Inhalt der einzelnen Objekte in der Straße Mostná ulica, wo außer heimischen Formen der beginnenden karpatischen Hügelgräberkultur, Stufe Dolný Peter, Formen aus dem Bereich der Vatya-Kultur (Taf. IV: 2) und Suciu de Sus-Kultur (Taf. V: 1; VII: 1) vertreten sind. Die Datierung dieser Siedlung entfällt in die Stufe BB1.

Anmerkung: Bronzezeitliche Siedlungsobjekte aus Nitra-Mostná Straße – Ausstellung, Poster und Präsentation von Funden aus den einzelnen Objekten bildeten den Bestandteil des Programms der 19. Konferenz zur Bronzezeit in Tschechischen Ländern und in der Slowakei, 4.-7. 10. 2005 im Museum Tekovské múzeum in Levice.

Übersetzt von Lívia Stümpel

[5] Funde dieser Form fehlen bisher in Nitra.

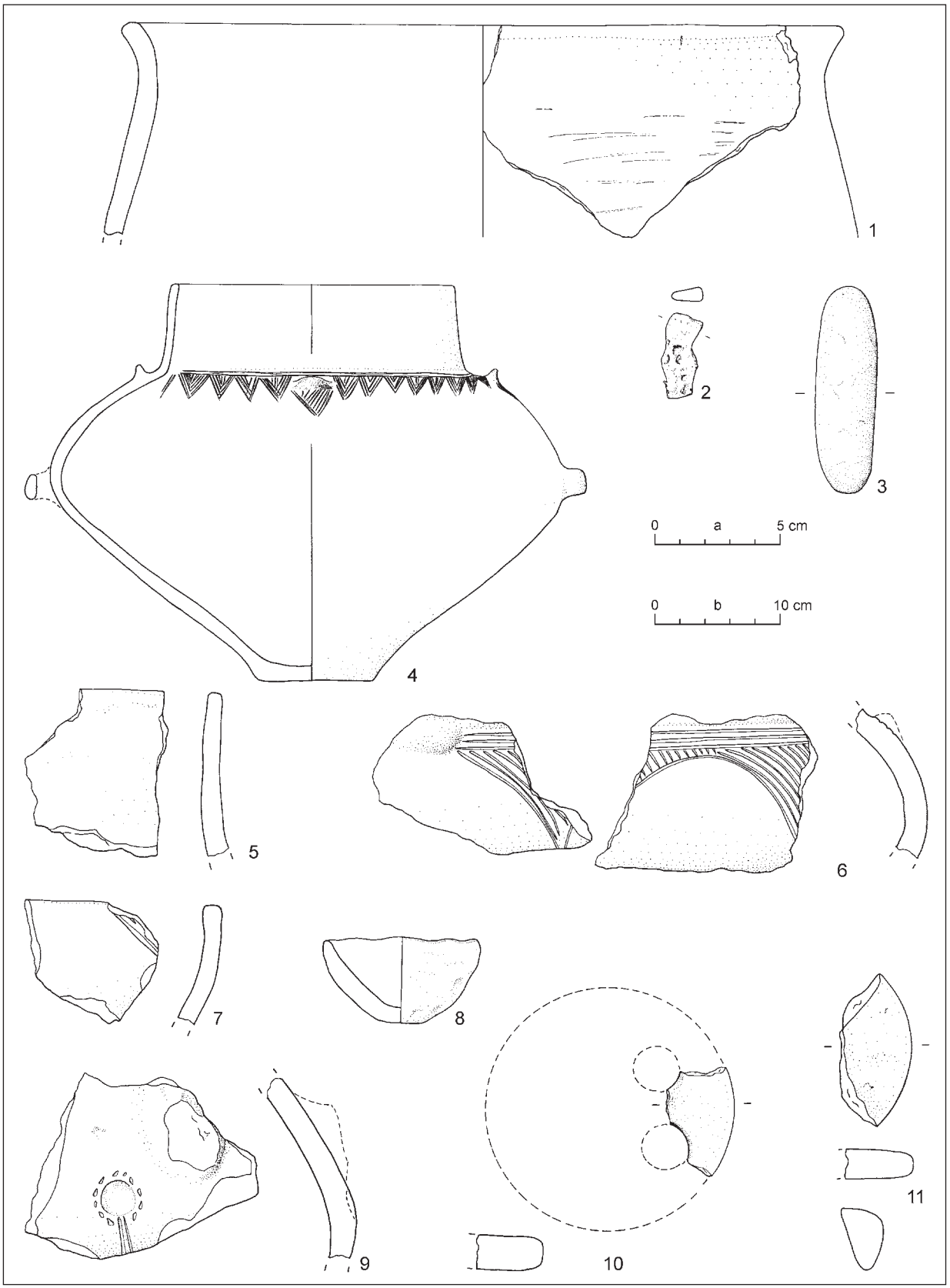

Taf. I. Nitra-Straße Mostná ulica. 1-4 - Objekt 1; 5-11 - Objekt 5. Maßstab: a - 1-3, 5-11; b - 4.

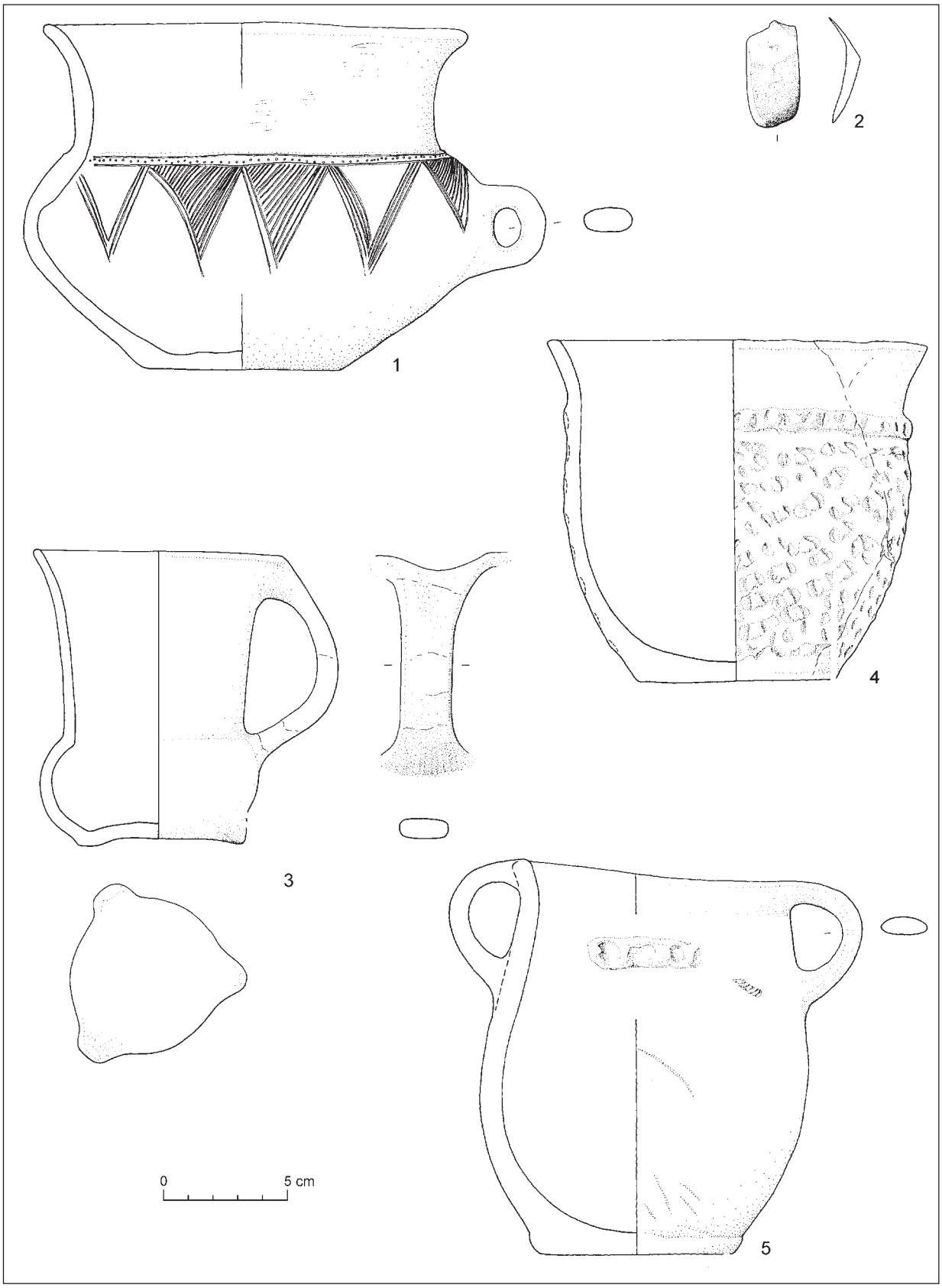

Taf. II. Nitra-Straße Mostná ulica. Objekt 12.

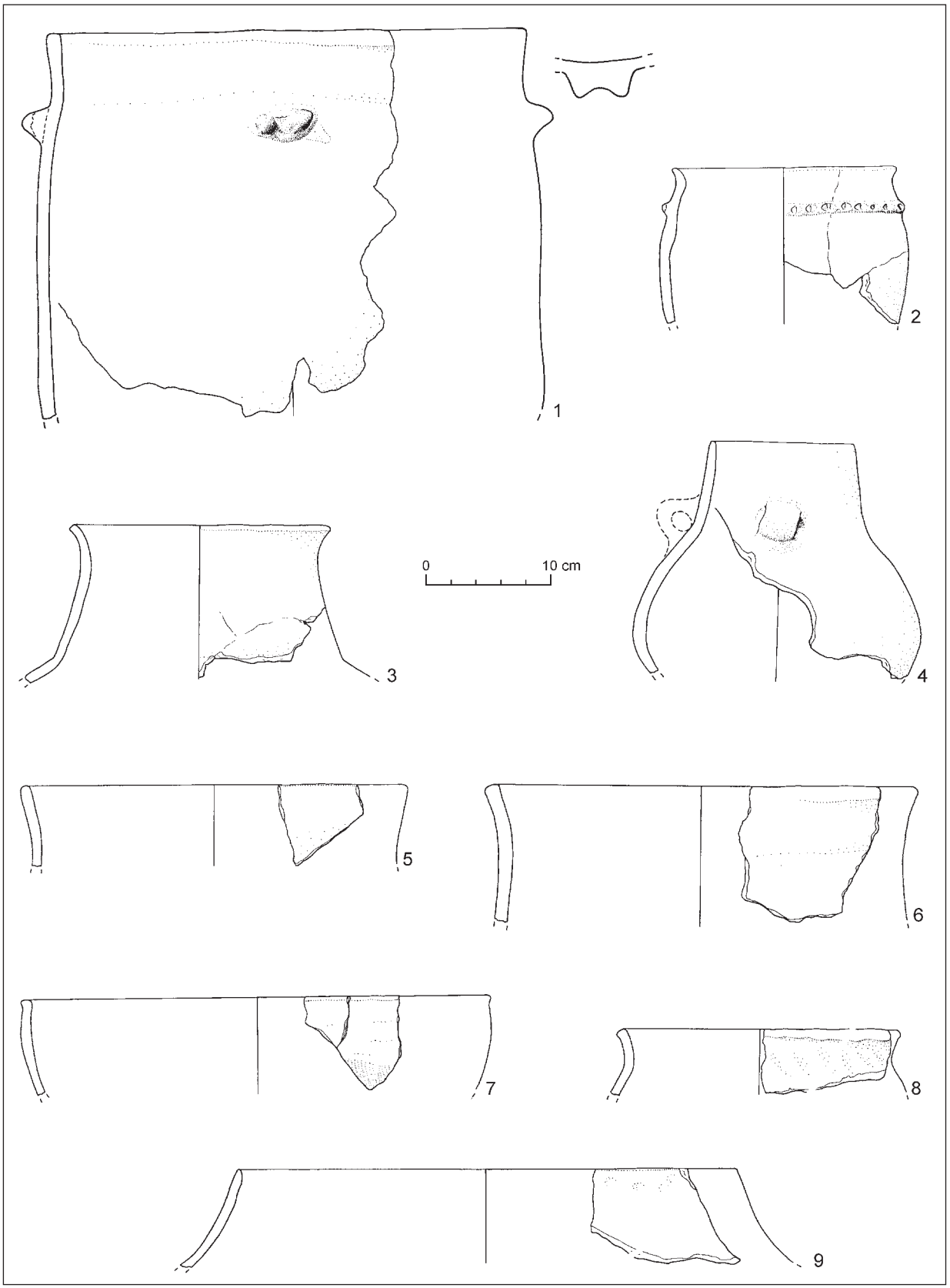

Taf. III. Nitra-Straße Mostná ulica. 1-4 - Objekt 12; 5-9 - Objekt 16.

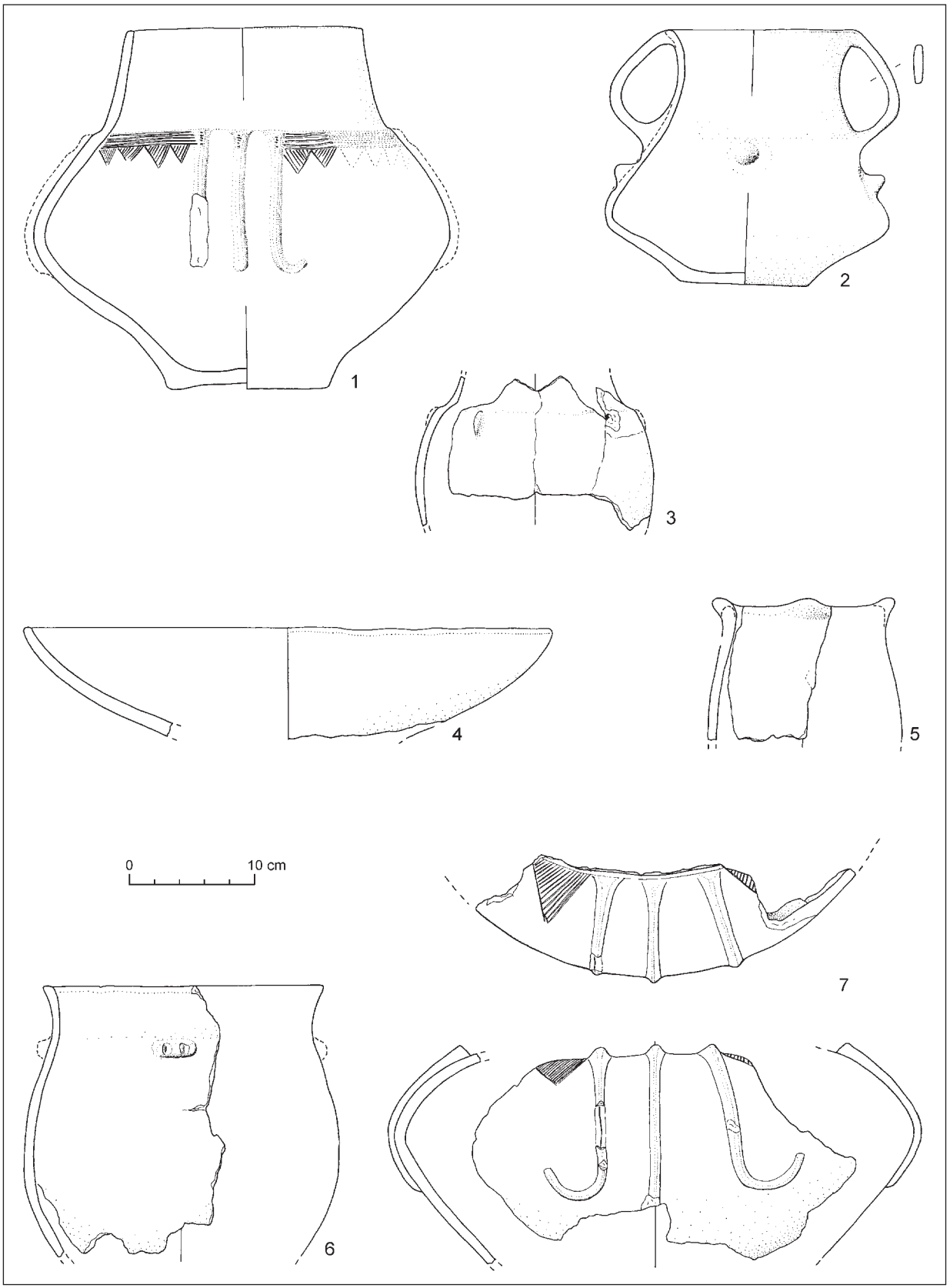

Taf. IV. Nitra-Straße Mostná ulica. Objekt 16.

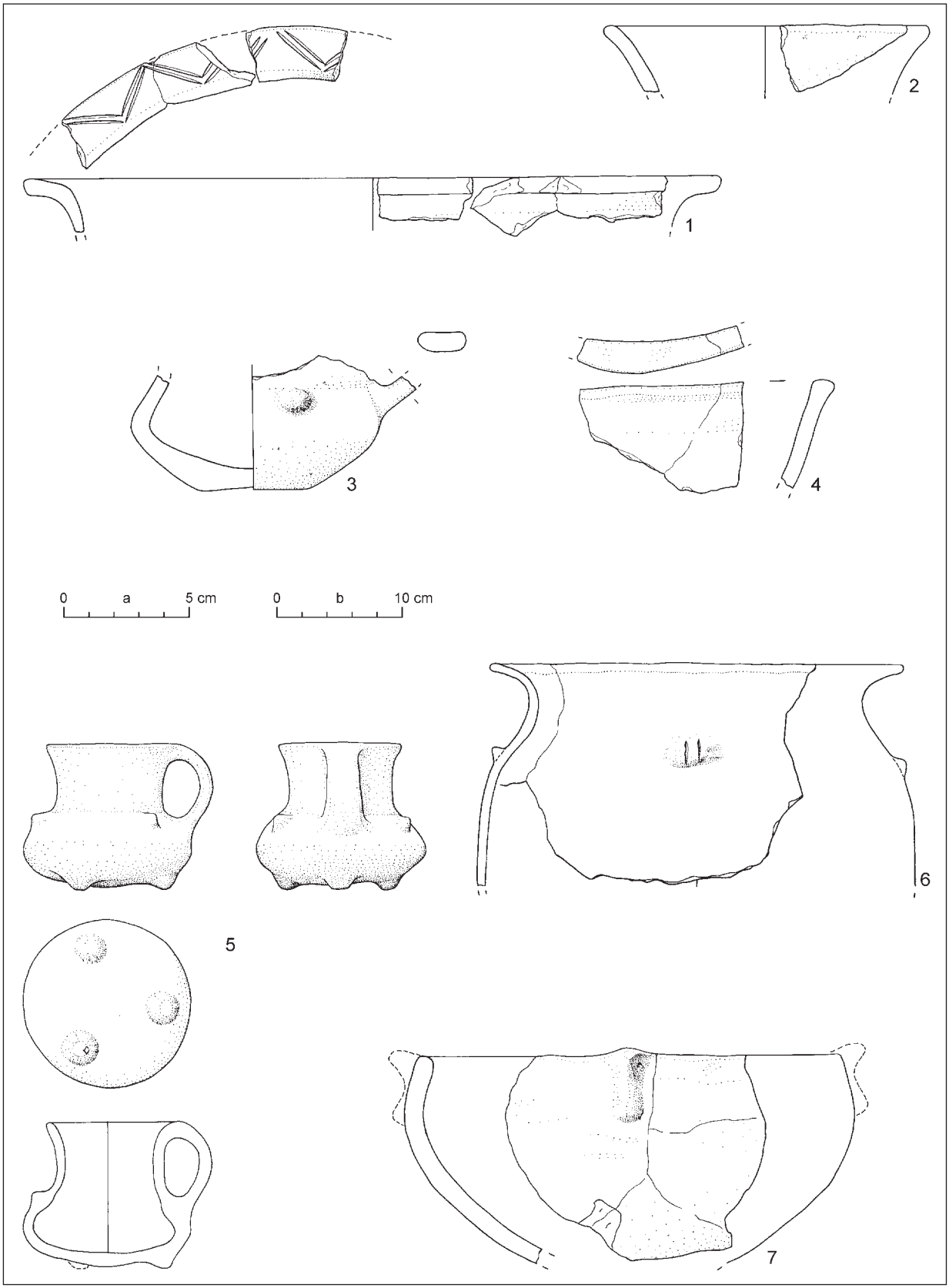

Taf. V. Nitra-Straße Mostná ulica. 1-5 - Objekt 16; 6-7 - Objekt 21. Maßstab: a - 1-5, 7; b - 6.

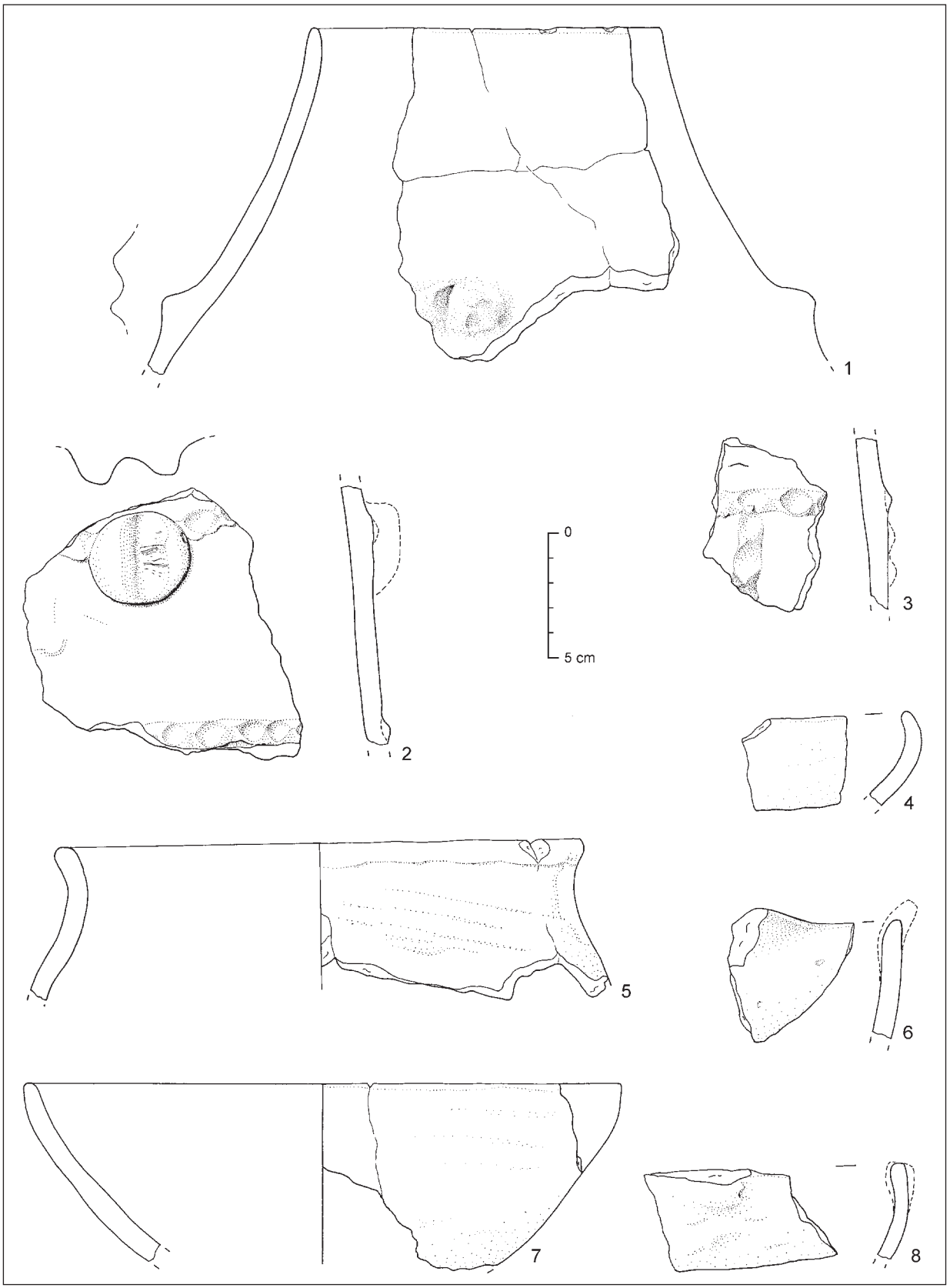

Taf. VI. Nitra-Straße Mostná ulica. Objekt 21.

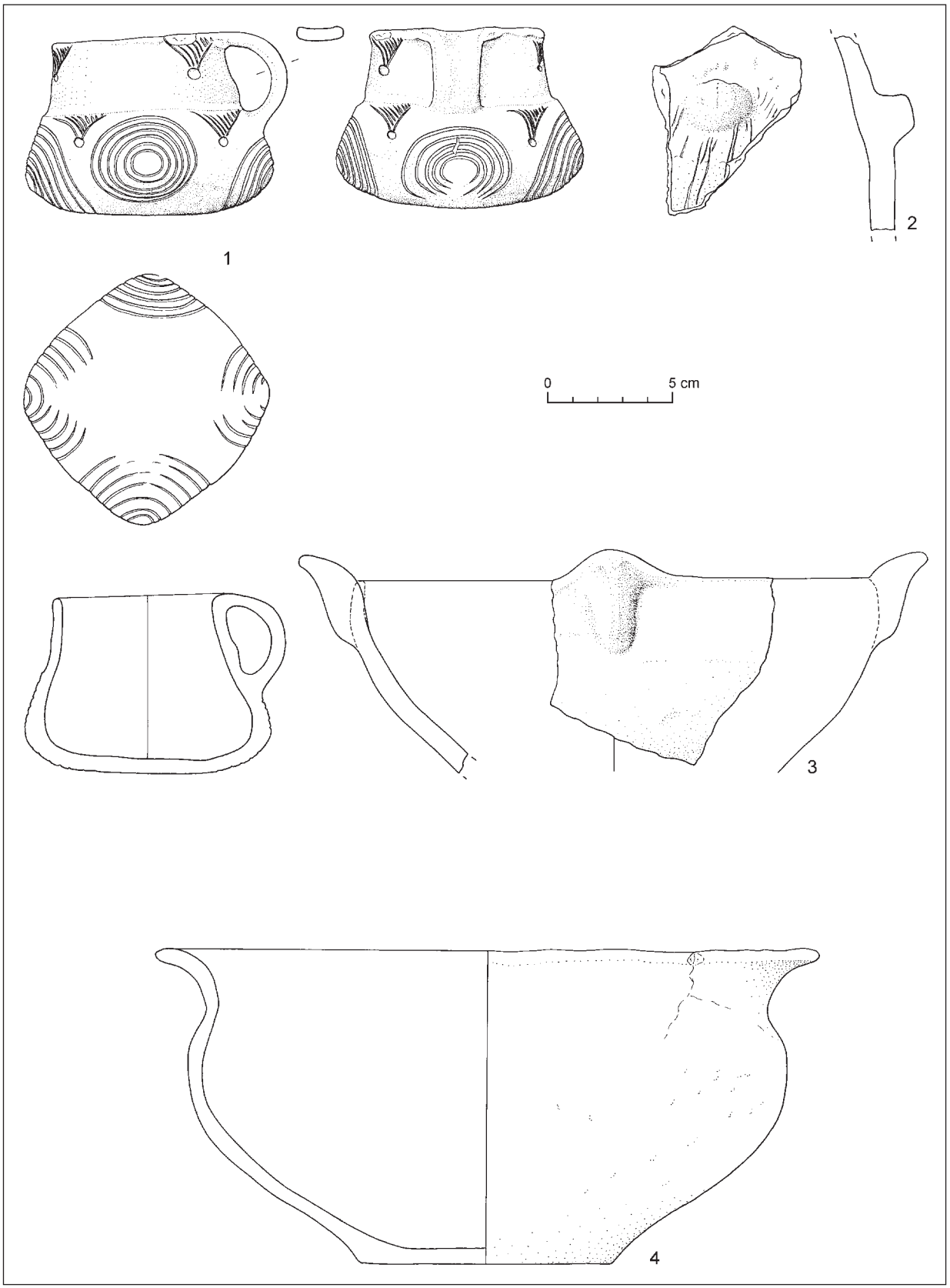

Taf. VII. Nitra-Straße Mostná ulica. 1 - Objekt 21; 2-3 - Objekt 25; 4 - Objekt 32.

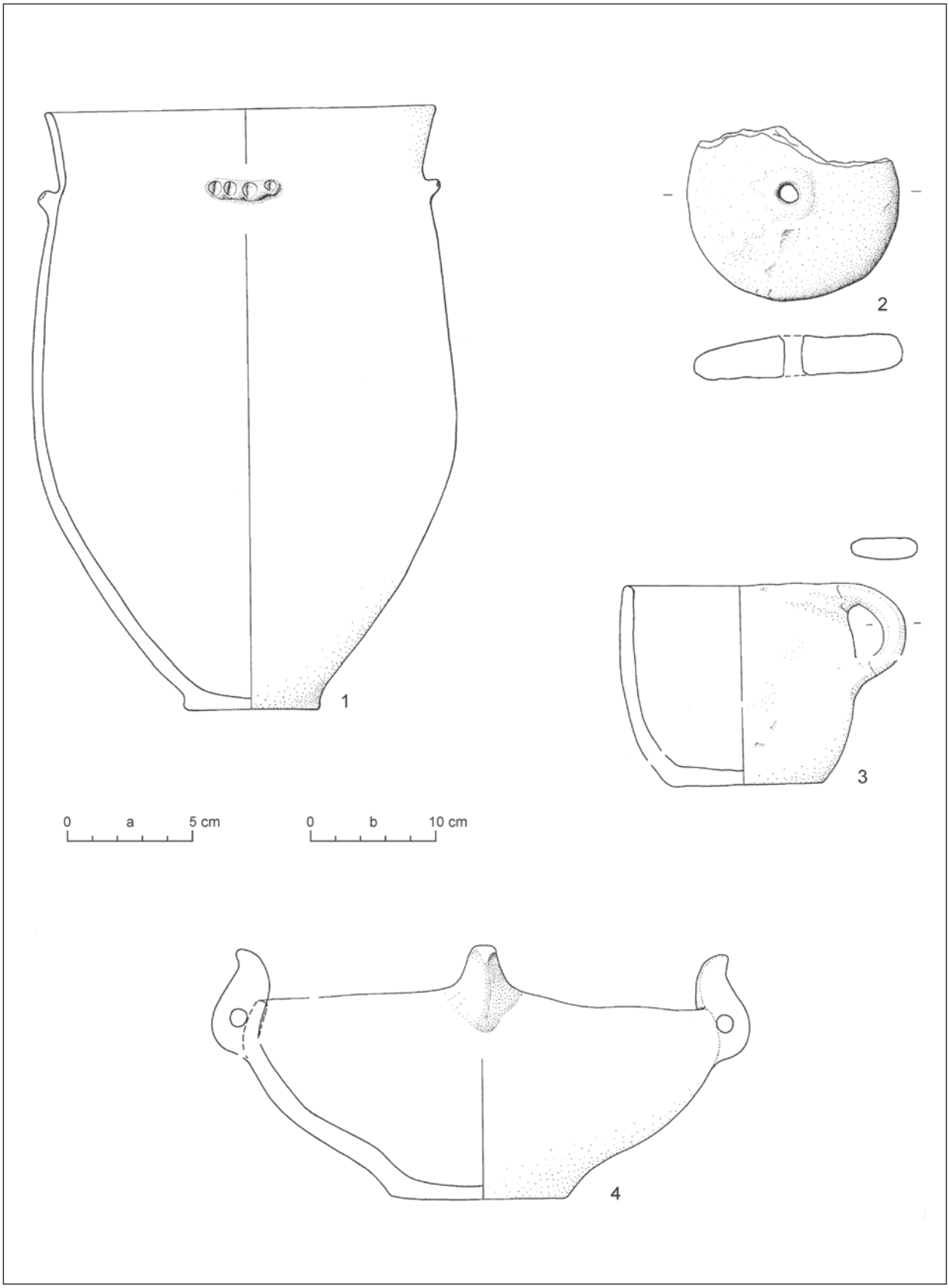

Taf. VIII. Nitra-Straße Mostná ulica. Objekt 33. Maßstab: a - 2-4; b - 1.

LITERATUR

Bahelková 1978 G. Bahelková: Stredné Podunajsko v závere staršej a na počiatku strednej doby bronzovej. Korene mohylových kultúr na juhovýchodnom Slovensku. Diplomarbeit. Bratislava 1978. Unpublizierte.

Bátora 1993 J. Bátora: Osídlenie Nitry v staršej a strednej dobe bronzovej. In: Nitra. Príspevky k najstarším dejinám mesta. Nitra 1993, 26-43.

Bednár/Březinová/Fusek 1992 P. Bednár/G. Březinová/G. Fusek: Výskumy a prieskumy v Nitre v časti Staré mesto. AVANS 1990, 1992, 23-26.

Březinová 2009 G. Březinová: Ďalšia preskúmaná parcela na Mostnej ulici v Nitre. AVANS 2007, 2009, 52, 53.

Březinová/Samuel a kol. 2007 G. Březinová/M. Samuel a kol.: Tak čo, našli ste niečo? Svedectvo archeológie o minulosti Mostnej ulice v Nitre. Nitra 2007. ISBN 80-88709-94-6.

Furmánek/Veliačik/Vladár 1991 V. Furmánek/L. Veliačik/J. Vladár: Slovensko v dobe bronzovej. Bratislava 1991.

Hajnalová 2007 E. Hajnalová: Archeobotanika. In: G. Březinová/M. Samuel a kol.: Tak čo, našli ste niečo? Svedectvo archeológie o minulosti Mostnej ulice v Nitre. Nitra 2007, 119-127. ISBN 80-88709-94-6.

Hajnalová/Mihályiová 2006 E. Hajnalová/J. Mihályiová: Archeobotanické poznatky. AVANS 2002, 2006, 87-91.

Chorvátová 1999 H. Chorvátová: Druhá sezóna predstihového záchranného výskumu na Mostnej ulici v Nitre. AVANS 1997, 1999, 71-73.

Marková/Samuel 2008 Klára Marková/Marián Samuel: Nálezy zo staršej a začiatku strednej doby bronzovej z Ponitrianskej galérie v Nitre. Štud. Zvesti AÚ SAV 43, 2008, 63-91.

Miklíková 2007 Z. Miklíková: Fauna. In: G. Březinová/M. Samuel a kol.. Tak čo, našli ste niečo? Svedectvo archeológie o minulosti Mostnej ulice v Nitre. Nitra 2007. 127-130. ISBN 80-88709-94-6.

Ožďáni 1986 O. Ožďáni: Zur Problematik der Entwicklung der Hügelgräberkulturen in der Südwestslowakei. Slov. Arch. 34, 1986, 5-96.

Ruttkay 2006 M. Ruttkay: Polykultúrna lokalita v Nitre, Svätoplukovom námestí. AVANS 2004, 2006, 167-168.

Ruttkay 2007 M. Ruttkay: Záchranný archeologický výskum v Nitre na Svätoplukovom námestí. In: G. Březinová/M. Samuel a kol.: Tak čo, našli ste niečo? Svedectvo archeológie o minulosti Mostnej ulice v Nitre. Nitra 2007, 131-145. ISBN 80-88709-94-6.

Ruttkayová 1996 J. Ruttkayová: Záchranný výskum v Nitre na Kupeckej ulici. AVANS 1994, 1996, 153, 154.

Samuel 2004 M. Samuel: Záchranný výskum na Mostnej ulici v Nitre. AVANS 2003, 2004, 163, 164.

Samuel 2007 M. Samuel: Záchranný výskum na stavbe BUSINESS CENTRA na Mostnej ulici v Nitre. AVANS 2005, 2007, 174-177.

Staššíková-Štukovská 2001 D. Staššíková-Štukovská: Záchranný výskum v Nitre na Kmeťkovej ulici. AVANS 2000, 2001, 193.

Točík, Manuskript A. Točík: Súpis lokalít karpatskej mohylovej kultúry. Unpubliziert.

Točík 1982 A. Točík: Beitrag zur Problematik befestigter Siedlungen in der Südwestslowakei während der älteren und zu Begin der mittleren Bronzezeit. In: Baiträge zum bronzezeitliche Burgenbau in Mitteleuropa. Berlin - Nitra 1982, 405-415.

Točík/Budinský-Krička 1987 A. Točík/V. Budinský-Krička: Z archeologických zbierok na Slovensku. Zbor. SNM 81. Hist. 27, 1987, 63-93.

Točík/Vladár 1971 A. Točík/J. Vladár: Prehľad bádania vývoja Slovenska v dobe bronzovej. Slov. Arch. 19, 1971, 365-424.

Vladár/Bartoněk 1977 J. Vladár/A. Bartoněk: Zu den Beziehungen des Ägäischen balkanischen und karpatischen Raumes in der mittleren Bronzezeit und die kulturelle Austrahlung der ägäischen Schriften in die Nachbarländer. Slov. Arch. 25, 1977, 371-432.

Wiedermann 1983 E. Wiedermann: Nitra, Divadlo A. Bagara. Výskumná správa 10 327/83 (Dokumentácia AÚ SAV v Nitre). Nitra 1983. Unpubliziert.

PhDr. Gertrúda Březinová, CSc.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK-949 21 Nitra
gertruda.brezinova@savba.sk

Sídliskové objekty z doby bronzovej v Nitre na Mostnej ulici

Gertrúda Březinová

SÚHRN

V rámci postupnej zástavby Mostnej ulice v centre mesta Nitry sa realizovali aj predstihové záchranné výskumy (1990-2009). Tie potvrdili intenzívne osídlenie bezprostredného okolia toku riečky Nitričky, predovšetkým jej pravého brehu. Ide o polykultúrnu lokalitu osídlenú od neolitu po novovek. V roku 2004 tu bolo preskúmaných 38 objektov, jeden kostrový hrob a zvyšky novovekých architektúr. Do doby bronzovej je datovaných 10 objektov. Z preskúmanej časti objektov sa získal početný črepový materiál (aj celé nádoby) a niekoľko drobných predmetov. Okrem malého zliatku bronzu (vzhľadom na polykultúrnu lokalitu môže ísť o intrúziu) sa žiadne kovové predmety z tohto obdobia nenašli. Z tvarov nádob sú zastúpené amfory, amforovité vázy, hrnce, džbánky, misy, šálky a zásobnice, ktoré sú známe zo záverečného stupňa maďarovskej a začiatku karpatskej mohylovej kultúry. Amfory (tab. I: 4; IV: 1, 2, 7; VI: 1) patria k reprezentatívnej keramike. Ich telo je pretiahnuté, skoro dvojkónické, až s náznakom odsadenej nôžky (tab. IV: 1). Vyskytujú sa zdobené (tab. I: 4; IV: 1, 7; VI: 1) a tiež menej zdobené varianty (tab. III: 4; IV: 2). Výzdoba pozostáva zo šrafovaním vyplnených trojuholníkov rozmiestnených po obvode, z rôznych výčnelkov, plastických aj pretláčaných líšt a gombíkov. Na menej zdobených nádobách sú rôzne umiestnené dve uchá, prípadne aj plastické výčnelky. Povrch nádob je väčšinou dokonale vyhladený. Tvarovo podobné amforám sú vázy (tab. III: 3, 9; IV: 3 (možno aj IV: 1, 7). K bežnej kuchynskej keramike patria hrnce (tab. I: 1; II: 4, 5; III: 1, 2, 5, 6, 8; IV: 5, 6; V: 6; VI: 5) a zásobnice (tab. VIII: 1). Vyskytujú sa tvary vajcovité, vakovité i mierne esovito profilované. Výzdoba je veľmi jednoduchá a spočíva v plastickom presekávanom výčnelku, lište, prípadne v zdrsnení povrchu. Z hrncovitej nádoby pravdepodobne pochádza aj zdobený okraj (tab. V: 1). Džbánky sú zhotovené z kvalitného materiálu s vyhladeným povrchom. Na niektorých je výzdoba (tab. I: 6, 9). Typické sú tvary s troma výčnelkami na dne (tab. II: 3; V: 2, 3, 5). K bežnej skupine nádob patria misy. Sú zaoblené (tab. I: 7, 8; III: 7; IV: 4; VI: 4), niektoré so zarovnaným okrajom (tab. V: 4) alebo s rôznymi lalokovitými výčnelkami, ktoré presahujú okraj misy (tab. V: 7; VI: 6, 8; VII: 3), niektoré sú esovito profilované s von vyhnutým okrajom (tab. VII: 4). K nie častým tvarom patria šálky (tab. II: 1; VII: 1; VIII: 3). Tri fragmenty hlinených koliesok možno zaradiť ku kultovým predmetom. Početne sú zastúpené hlavne na lokalitách maďarovskej kultúry.

K dôležitým nálezom patria aj pozostatky fauny a flóry. Jedným z efektov migračných vplyvov z juhu a juhovýchodu bolo okrem prevládajúceho chovu hovädzieho dobytka rozšírenie chovu malých prežúvavcov - oviec a kôz. Po prvýkrát sa v rámci nitrianskych archeologických lokalít podarilo zachytiť výskyt a využitie domestikovanej formy koňa - *Equus caballus*. Z objektu 12 mal v kohútiku výšku približne 133 cm. Najviac fragmentov pochádzalo z objektu 33, ktorý obsahoval spálené kosti koňa a hovädzieho dobytka. Boli tu tiež potvrdené zvyšky svine, v menšej miere aj ovce, kozy, zajaca a diviaka. Z preplavených vzoriek hliny, odobratých z preskúmaných objektov, sa získal súbor flóry, ktorý obsahoval zuhoľnatené semená pestovaných rastlín, poľných burín, úlomok plodu plano rastúceho ovocia a zvyšky driev. Zuhoľnatené semená môžeme považovať za pripálením znehodnotené zrno (počas sušenia, praženia), prípadne vyhodený a ohňom spálený podiel po procese čistenia zrna, čo dokladá prítomnosť zuhoľnatenej slamy. Z obilia boli používané plevnaté odrody (pšenice dvojzrnovej, jednozrnovej aj špaldovej a jačmeňa siateho). Zo strukovín je tu hrach siaty. K zaujímavostiam patrí zuhoľnatený úlomok semena hrušky alebo jablone (určite však plánky), zuhoľnatené semená bazy čiernej a bazy chabzdovej, ktoré v danom období možno považovať za zbierané ovocie, prípadne liečivé rastliny vyskytujúce sa v blízkosti ľudských sídlisk - stanovíšť bohatých na dusíkaté látky v pôde. Niekoľko uhlíkov (dub, javor, brest) nájdených v jamách, asi odpad po ohniskách na sídlisku, dokladá zdroj dreva v lesoch s dubom. Niekoľko zuhoľnatených semien plano rastúcich rastlín v jamách z doby bronzovej patrí predovšetkým burinám z polí.

Interpretácia objektov

Vzhľadom na terén narušený zástavbou v mladších obdobiach sa dá iba veľmi ťažko hovoriť o funkcii objektov. Je zrejmé, že patrili do sústavy väčšieho sídliska, ktoré bolo situované popri ramene riečky Nitričky a s veľkou pravdepodobnosťou k nemu patrili všetky doteraz zistené polohy s časovo zhodným osídlením (obr. 1). Bohatý súbor nádob a pieskovcové formy na odlievanie sú z porušených objektov z križovatky Mostnej a Kmeťkovej ulice. K tejto polohe patrí aj časť sídliska zachytená pri výskume v roku 1957. Objekty z doby bronzovej boli v hĺbke od 140-160 cm po 240-255 cm. V tejto vrstve sa okrem jám zistila tiež obdĺžniková chata, zvyšky pecí a ohnísk. Z polohy Divadlo A. Bagara a z polohy Kmeťkova ulica - Metrologický ústav pochádzajú tiež nepublikované zhodne datované objekty. Ďalšie hrobové a sídliskové nálezy sú zo Svätoplukovho námestia. Na Mostnej ulici sa okrem jám zachovala časť žľabu s kolovou konštrukciou. Podľa hĺbky a priemeru kolových jám sa dá predpokladať, že išlo o mohutnejšie oplotenie (palisádu?). Z jej výplne pochádzajú iba fragmenty nádob, datované do doby bronzovej. V tesnej blízkosti boli rozmiestnené jamy s rôznymi priemermi (obr. 2), v ktorých sa nachádzali nádoby a odpad dobre dokumentovaný zvyškami fauny a flóry.

Vyhodnotenie

Hodnotený súbor nálezov možno začleniť do počiatočnej fázy strednej doby bronzovej, kedy pokračoval vývoj niektorých starobronzových kultúr. Názory na toto vývojové obdobie sú veľmi protichodné. Niektorí bádatelia uvádzajú mohylovú

príslušnosť, ktorá je výsledkom veľkých spoločenských a ekonomických zmien, zdôrazňuje sa však vnútrokarpatský vývoj a zmiešanie prvkov dobových kultúr. Spoločným znakom tohto obdobia je postupný zánik výšinných i nížinných opevnených sídlisk a celkové zmeny v sídliskovej situácii - výskyt birituálnych pohrebísk, hromadných nálezov bronzovej industrie, pričom bronzy majú jednotný ráz. V keramike sa miešajú rôzne tvary a výzdobné prvky (motívy). V počiatočnej fáze strednej doby bronzovej (BB1) je územie juhozápadného Slovenska zastúpené doznievajúcou maďarovskou kultúrou a novými prvkami, ktoré sú výsledkom prenikania cudzích kultúrnych skupín. Tomuto nálezovému horizontu zodpovedá skupina Dolný Peter. V keramike možno pozorovať nové výzdobné prvky. Je to výskyt nepravého šnúrového ornamentu (Litzenkeramik), šrafované trojuholníky na rozhraní hrdla a tela nádoby, niekedy vyplnené bielou inkrustáciou, plastické rebrá, presekávané lišty, uchá *ansa cornuta* a *lunata*. Sú to znaky spoločné pre celé územie Karpatskej kotliny. Vplyvy z východu súvisia s otomanskou kultúrou. Pravdepodobne so zásahom tejto kultúry je spojené aj prenikanie kultúry Suciu de Sus.

Záver

Nitra a jej bezprostredné okolie boli počas celej doby bronzovej intenzívne osídlené. Na hradnom kopci existovala v staršej dobe bronzovej opevnená osada s významným postavením v rámci stredného Ponitria. Osídlené boli aj nižšie položené lokality - Kupecká, Farská a Mostná ulica a Svätoplukovo námestie. Väčšina nálezov potvrzuje poľnohospodárske zameranie obyvateľstva. Výnimkou sú doklady špecializovanej výroby súvisiace s produkciou bronzových predmetov z Kupeckej a Kmeťkovej ulice a zo Svätoplukovho námestia. Na počiatku strednej doby bronzovej, po zániku výšinného sídliska na hradnom kopci, sa osídlenie presunulo do podhradia (obr. 1), kde sa predpokladá existencia väčšieho sídliska. V mladšej fáze staršej doby bronzovej sa na formovaní materiálnej kultúry významne podieľali aj vplyvy z juhovýchodu. Prejavilo sa to v náplni jednotlivých objektov z Mostnej ulice, kde sú okrem domácich tvarov počiatočnej karpatskej mohylovej kultúry zastúpené tvary z okruhu kultúry Vatya (tab. IV: 2) a kultúry Suciu de Sus (tab. V: 1; VII: 1). Datovanie tohto sídliska spadá do fázy BB1.

Práca vznikla s podporou projektu č. 2/0105/09 grantovej agentúry VEGA.

Obr. 1. Geografická situácia Nitry ešte pred reguláciou rieky a jej prítokov. Lokality z BB1. 1 - Mostná ulica - Mototechna; 2 - Divadlo A. Bagara; 3 - Kmeťkova ulica - Metrologický ústav; 4 - Mostná ulica - polyfunkčný objekt; 5 - Svätoplukovo námestie.
Obr. 2. Nitra-Mostná ulica. Plán výskumu z r. 2004 s vyznačením objektov z doby bronzovej ■.
Obr. 3. Nitra-Mostná ulica. Výber nádob z objektov doby bronzovej. Foto: M. Samuel.

Tab. I. Nitra-Mostná ulica. 1-4 - objekt 1; 5-11 - objekt 5. Mierka: a - 1-3, 5-11; b - 4.
Tab. II. Nitra-Mostná ulica. Objekt 12.
Tab. III. Nitra-Mostná ulica. 1-4 - objekt 12; 5-9 - objekt 16.
Tab. IV. Nitra-Mostná ulica. Objekt 16.
Tab. V. Nitra-Mostná ulica. 1-5 - objekt 16; 6-7 - objekt 21. Mierka: a - 1-5, 7; b - 6.
Tab. VI. Nitra-Mostná ulica. Objekt 21.
Tab. VII. Nitra-Mostná ulica. 1 - objekt 21; 2-3 - objekt 25; 4 - objekt 32.
Tab. VIII. Nitra-Mostná ulica. Objekt 33. Mierka: a - 2-4; b - 1.

PRÍSPEVOK K TYPOLÓGII RÍMSKYCH KOSTENÝCH IHLÍC [1]

Erik Hrnčiarik

Slovensko, rímska doba, ihlice, typológia, kosť, paroh, slonovina

Slovakia, Roman period, pins, typology, bone, horn, ivory

Contribution to the typology of Roman bone pins

The analysed set of Roman bone pins (253 items) can be divided into 19 basic types, several variants and subgroups. The contribution is the first complex treatment of these finds from the territory of the current southwest Slovakia. They come from the Roman fort at Iža, from the Roman cemeteries I, II, III and the location Bergl in Bratislava-Rusovce, from excavations on Devin castle and from the Roman collection of Podunajské múzeum in Komárno. The typological and chronological analysis of the items draws on knowledge published in works by renowned European researchers. During the entire Roman Period, bone pins were used not only for hair arrangement, but also to fasten clothes – fibulae, in medicine, pottery decoration, etc.

ÚVOD

Šperky tvorili v dobe rímskej veľmi širokú škálu predmetov. Najčastejšie sa vyrábali z kovu, a to zo zlata, striebra, bronzu a zo železa. Okrem kovových variantov sa počas celého sledovaného obdobia stretávame aj so šperkom zhotoveným z prírodných látok, akými boli kosť, parohovina, slonovina, krištáľ, vzácne kamene a podobne (*Deschler-Erb 1998*, 158-159).

Podľa tvaru a funkcie môžeme rímskoprovincionálny šperk rozdeliť do niekoľkých skupín. Najpočetnejšie boli takmer z každej lokality zastúpené dekoratívne ihlice, ktoré však popri ozdobnej funkcii slúžili aj na úpravu účesu, na spájanie textílií atď. Druhou, nie menej početnou skupinou boli koráliky, potom nasledovali amulety (*Hrnčiarik 2004*, 91-95), prstene, náramky a podobne.

Šperky ako predmety podliehajúce móde sa typovo i druhovo pomerne rýchlo obmieňali, preto sú relatívne dobrým datovacím prostriedkom. Aj napriek niektorým typom, ktoré podliehali regionálnej tradícii a forme, môžeme badať určité spoločné tendencie nosenia šperku v celom impériu (*Riha 1990*, 9).

Zlatým vekom produkcie kostených šperkov bolo 4. stor. po Kr. (*Bíró 1995*, 26). Zvýšený výskyt hrebeňov, ihlíc a náramkov, vyrobených z kosti, parohu a slonoviny na rímskych nekropolách z tohto obdobia mnohí bádatelia spájajú s germánskym obyvateľstvom sídliacim v severnom predpolí rímskeho limitu, ktoré sa dostávalo do úzkeho styku s rímskym obyvateľstvom (*Bíró 1995*, 26).

[1] Príspevok vznikol v rámci grantového projektu č. 1/0408/09 agentúry VEGA. Za pomoc pri jeho vypracovaní ďakujem K. Kuzmovej z Trnavskej univerzity v Trnave, V. Gassnerovej z Viedenskej univerzity a G. Seitzovej z Univerzity vo Freiburgu.

Nálezy kostených ihlíc, ktoré boli predmetom typologickej analýzy, pochádzajú z výskumov rímskeho tábora v Iži, časti Leányvár (*Kuzmová/Rajtár 1986a*; *1986b*; súhrnne *Borhy et al. 2003*), z výskumov rímskeho pohrebiska I (*Kraskovská 1974a*), rímskeho pohrebiska II (*Pichlerová 1981*), rímskeho pohrebiska III (*Kraskovská 1974b*, 81-111) a polohy Bergl (*Kraskovská 1992*, 67-82) v Bratislave-Rusovciach (v Gerulate) a z výskumu výšinnej polohy - hradného kopca lokality Bratislava-Devín (*Plachá/Pieta 2000*, 6-9). Najväčšiu skupinu tvoria predmety pochádzajúce zo zbierok Podunajského múzea (ďalej len PM) v Komárne (*Fehérváryová 1986*), spravidla bez bližších nálezových okolností. Ich pôvod možno spájať najskôr s Brigetiom a jeho predmostím (auxiliárny tábor v Iži), prípadne s inými lokalitami v severopanónskej limitnej zóne. Ide o 253 exemplárov, ktoré predstavujú podľa tvaru hlavice 19 typov.

V latinskej terminológii sa pre pomenovanie ihiel a ihlíc používali rôzne termíny: *acus* (*Gostenčnik 1996*, 117), *acus crinalis*, *spina crinalis*, *crinale* alebo *comatoria.* Uvedené pomenovania však nedokážeme presnejšie priradiť k určitému typu ihlíc (*Bíró 1995*, 30). Na základe materiálu, z ktorého sa vyrábali, ich môžeme rozdeliť na tri skupiny - na kovové, sklené a kostené.

S kostenými ihlicami sa v stredoeurópskom priestore stretávame už v rámci obdobia eneolitu (*Sklenář 2000*, 10). Počas celej doby rímskej sa využívali nielen na úpravu vlasov, ale aj na spájanie textílií - *fibulae* (*Bíró 1995*, 23), v medicíne (*Ruprechtsberger 1979*, 10), pri zdobení keramiky a podobne. Tvarovo sa od seba odlišujú len nepatrne, preto ich nie je možné z funkčného hľadiska rozoznať.

K ihliciam používaným v medicíne môžeme bezpečne zaradiť len také, ktoré sa našli spolu s inými predmetmi používanými v tejto profesii. V skúmanom materiáli ich nemožno rozlíšiť.

Ihlice slúžiace na spájanie textílií boli aplikované na odev namiesto spony. Na ich upevnenie sa obyčajne používali retiazky, ktoré boli pripevnené na hrubšom konci ihlice (*Bíró 1995*, 24). Inú skupinu medzi ihlicami na spájanie textílií tvoria „ihly" s viacerými otvormi, cez ktoré bola prevlečená retiazka, v skúmanom súbore sa však nenachádzajú. Vzhľadom na jednoduchosť, rozmery a tvar možno v prípade väčšiny ihlíc z auxiliárneho tábora v Iži predpokladať, že vo vojenskom, výlučne mužskom prostredí slúžili najmä na spájanie textílií a nie na úpravu vlasov. Nemožno opomenúť ani fakt, že vojaci mohli pri sebe uchovávali „vlasové" ihlice ako darčeky pre svoje družky, to však nemožno jednoznačne dokázať. O spôsobe ich požívanie svedčí aj množstvo nosením poškodených (zlomených) exemplárov. Tieto treba spájať skôr so ženami žijúcimi v okolí, ktoré mali pravdepodobne prístup i do vojenského tábora.

Ihlice slúžiace na úpravu vlasov patria k najpočetnejšej skupine medzi skúmanými nálezmi. Ženský účes podliehal počas trvania Rímskej ríše mnohým módnym trendom. Jeho vyhotovenie si často vyžadovalo použitie ihlíc, ktorých počet pri zložitejšej úprave vlasov narastal. Na výrobu ihlíc sa okrem kostí používala aj parohovina a slonovina. Niekoľko polotovarov, teda nedokončených ihlíc, sa podarilo objaviť počas výskumu rímskeho tábora v Iži a jeden takýto exemplár (obr. 3: 12) je pravdepodobne aj súčasťou rímskej zbierky PM v Komárne.

TYPOLÓGIA

Typ I

Kostená ihlica s guľovitou hlavicou, úzkym krčkom a v strede zosilneným telom (*Bíró 1995*, tab. XVI-XVII: 152-174; *Crummy 1979*, typ 3; *Petković 1994*, typ III).

Len zriedkavo sa tento typ ihlíc vyskytuje bez zosilneného tela (obr. 1: 5). Zo skúmaného súboru pochádza celkom 30 exemplárov, pričom sú zastúpené na všetkých lokalitách, ako aj v zbierke PM v Komárne. *S. Petkovićová* (*1994*, 30) medzi nimi rozlišuje dva varianty:

Variant 1 - Ihlica s väčšou guľovitou hlavicou (obr. 1: 1).

Vyskytuje sa od druhej polovice 3. až do prvej polovice 5. stor. po Kr. (*Bíró 1995*, 126; *Campanelli 2002*, obr. 188; *Goddard 1990*, tab. 17: D8; *Ivčević 2002*, 159: 26; *Petković 1994*, tab. 14).

Medzi skúmanými nálezmi sa nachádza iba jedna ihlica tohto typu, uložená v PM v Komárne. Jej hlavica je zdobená vodorovnou rytou líniou. Analogická ihlica pochádza z Intercisy, je však zdobená dvoma líniami a datovaná do 4. stor. po Kr. (*Bíró 1995*, 33). Do neskorej antiky datuje podobnú ihlicu aj *E. M. Ruprechtsberger* (*1978*, obr. 35), tento exemplár má však hlavicu zdobenú až tromi líniami a zhodný počet rytých línií je aj na najhrubšej časti tela.

Variant 2 - Ihlica s menšou guľovitou hlavicou (obr. 1: 2-5).

Presnejšie chronologické vymedzenie tohto variantu ihlíc nie je možné. Vyskytujú sa počas celej doby rímskej a takmer na každej rímskej lokalite (*Bíró 1987*, 106, 108, 118, kat. č. 18; *1995*, 31-32; *Campanelli 2002*, obr. 188; *Dular 1979*, tab. 3; *Gaubatz-Sattler 1994*, tab. 54: F12; *Goddard 1990*, tab. 17: D6; *Hunold 1997*, tab. 78: 6; *Ortisi 2001*, tab. 70: 4; *Petković 1994*, 30; *Ruprechtsberger 1979*, 32-33; *Šaranović-Svetek 1981*, tab. I: 1).

Na základe datovania pohrebiska II v Bratislave-Rusovciach môžeme najstaršie exempláre z analyzovaného súboru rámcovo zaradiť od prvej polovice 1. do konca 2. stor. po Kr. Napríklad súčasťou inventára hrobu 97 na uvedenej lokalite bola okrem kostenej ihlice tohto variantu aj minca cisára Domitiana z roku 84 po Kr. (*Pichlerová 1981*, tab. CXXI). Osobitnú podskupinu tvoria ihlice, ktoré majú hlavicu sploštenú buď z jednej (obr. 1: 3), alebo z dvoch strán (obr. 1: 4).

Obidva varianty slúžili predovšetkým ako vlasové ihlice. Ich paralely vyrobené z kovu sa však podľa *B. G. Petersa* (*1986*, 60) využívali aj ako *stylus*. Preto nemožno vylúčiť, že na písanie na voskové tabuľky sa používali aj ich kostené obdoby. Najmä pri niektorých ihliciach mohol antický pisár použiť sploštenú plochu hlavice na vyhladzovanie voskovej tabuľky.

Typ II

Kostená ihlica s hlavicou oválneho prierezu, úzkym kŕčkom a v strede zosilneným telom (*Bíró 1995*, tab. XVIII: 175-188; *Petković 1994*, typ IV; *Ruprechtsberger 1978*, obr. 57-73)

Zo skúmaného súboru pochádza 30 exemplárov, v rámci ktorých (podobne ako pri predošlom type) môžeme rozlíšiť dva varianty:

Variant 1 - Ihlica s mohutnou hlavicou (obr. 1: 6).

Jeden exemplár, uložený v PM v Komárne, má mohutnú hlavicu oválneho prierezu, zdobenú rytým šrafovaním (obr. 1: 7). Podobná, ale bronzová ihlica pochádza zo Sontheimu, nie je však chronologicky bližšie určená (*Neuffer 1977*, 353). Analogická bronzová ihlica z Frocesteru je datovaná do 2. stor. po Kr. (*Price 1996*, tab. 2.9: 215). Kostené prevedenie takejto ihlice pochádza napríklad z antickej Salony. Túto ihlicu datovala *S. Ivčevićová* (*2002*, 159: 29) do 4. stor. po Kr. Popri šrafovaní a priečnom ryhovaní bývali hlavice ihlíc typu I a II zdobené riedkym aj hustým mriežkovaním. Príklady takto zdobených ihlíc sa vyskytli v Augste (*Riha 1990*, 1406, 1403), ale aj v Lauriacu (*Ruprechtsberger 1978*, obr. 35-37). Niekedy sú hlavice takýchto ihlíc ukončené napríklad aj gombíkom (*Ruprechtsberger 1978*, obr. 37), lodičkou (*Bíró 1995*, tab. XXVIII: 303) a podobne.

Variant 2 - Ihlica s menšou hlavicou (obr. 1: 8-9).

Osobitnú podskupinu tohto variantu tvoria ihlice, ktorých hlavica a kŕčok nie sú od seba výrazne oddelené (obr. 1: 9).

Podľa M. T. Bíróovej sa ihlice typu II objavujú od 2. stor. po Kr. a do tohto obdobia kladie začiatok ich produkcie aj S. Petkovićová. Podľa obidvoch autoriek sa používali až do konca 4. stor. po Kr. (*Bíró 1995*, 329; *Petković 1994*, tab. 14). A. Dularová tieto ihlice neodlišuje od predošlého typu a datuje ich od začiatku 1. do konca 4. stor. po Kr. (*Dular 1979*, 278-279).

Ihlice typu II z analyzovaného súboru nemožno presne časovo ohraničiť, nakoľko sa nenašli ani na jednom pohrebisku v Bratislave-Rusovciach a nepochádzajú ani z jedinej chronologicky určenej vrstvy z rímskeho tábora v Iži. Na základe uvedeného časového zaradenia ich možno iba rámcovo datovať do celej doby rímskej.

Niekedy býva výzdoba aj na tele ihlíc typu I a II. Je tomu tak aj v prípade jednej ihlice uloženej v PM v Komárne (*Hrnčiarik, v tlači*, kat. č. 28), ktorá je na hornom konci tela zdobená šiestimi priečnymi rytými líniami. Na jednom exemplári z rímskeho tábora v Iži je zasa kŕčok špirálovito zdobený.

Typ III

Kostená ihlica s vajcovitou hlavicou, úzkym kŕčkom a v strede zosilneným telom (*Bíró 1995*, tab. XXI-XXII: 219-258; *Ruprechtsberger 1978*, obr. 199-222).

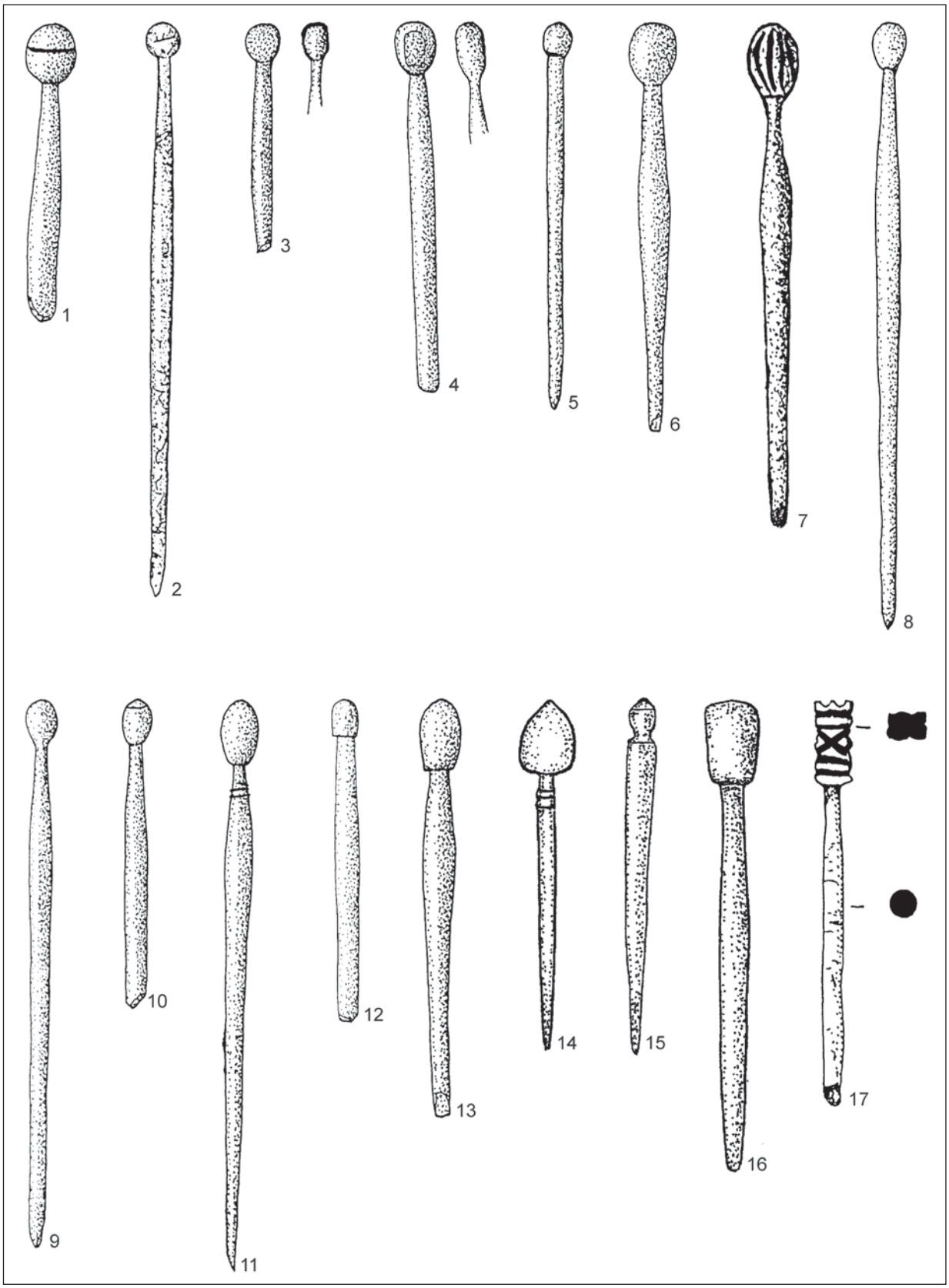

Obr. 1. Kostené ihlice. 1-5 - Typ I; 6-9 - Typ II; 10, 11 - Typ III; 12, 13 - Typ IV; 14, 15 - Typ V; 16 - Typ VI; 17 - Typ VII (1, 3, 4, 6-16 - PM v Komárne; 2, 5, 17 - Iža, Leányvár). Mierka 1 : 1.

E. M. Ruprechtsberger (*1979*, 32) ich nazýva ako „Nadeln mit spitzovalem Kopf". V skúmanom súbore sa nachádza 15 exemplárov tohto typu (obr. 1: 10-11).

Podľa *M. T. Bíróovej* (*1995*, 32) sa vyskytovali od druhej polovice 1. až do konca 3. stor. po Kr. E. M. Ruprechtsberger datuje väčšinu nálezov uložených v múzeách v Ense a Linzi na prelom 2. a 3. stor. po Kr. Predpokladá však, že sa používali ešte aj v neskorej antike (*Ruprechtsberger 1979*, 113-117).

Obdobná ihlica, aká je uložená v PM v Komárne (obr. 1: 10), bola objavená aj v Augste. Na základe sprievodných nálezov ju E. Rihová datuje do obdobia Fláviovcov, prípadne až do prvej polovice 2. stor. po Kr. (*Riha 1990*, 166). Na inej ihlici z tej istej zbierky (obr. 1: 11) sa zachoval zlatý drôtik omotaný okolo kŕčka. Doteraz sa v odbornej literatúre nenašla k nej analógia, a keďže ihlica pochádza z múzejnej zbierky, nemožno vylúčiť, že tam bol drôtik pripevnený sekundárne.

Ihlice tohto typu sa našli aj v blízkosti „stavby I" rímskeho tábora v Iži, datovanej na prelom 2. a 3. stor. po Kr. Preto môžeme aj nálezy ihlíc zaradiť do tohto časového horizontu.

Na základe uvedeného možno ihlice typu III rámcovo datovať do 2. a 3. stor. po Kr. Nedá sa však vylúčiť ani ich skorší, prípadne aj neskorší výskyt.

Typ IV

Kostená ihlica ukončená valcovitou, v hornej časti zaoblenou hlavicou, s úzkym a v strede zosilneným telom (*Bíró 1995*, tab. XIX-XX: 189-218; *Ruprechtsberger 1978*, obr. 66-68).

V skúmanom súbore sa celkovo nachádza 9 kusov tohto typu ihlíc (obr. 1: 12-13). Podobne ako *M. T. Bíróová* (*1995*, 32), aj my môžeme medzi nimi rozlíšiť dva varianty, a to ihlice s menšou (obr. 1: 12) a ihlice s väčšou hlavicou (obr. 1: 13), pričom prevažuje druhý variant.

Jedna ihlica z Hornej Mézie, publikovaná *S. Petkovićovou* (*1994*, 73), je datovaná do prvej polovice 5. stor. po Kr. Avšak *E. Ruprechtsberger* (*1979*, 87-88) kladie ich výskyt na niektorých lokalitách v Rakúsku už na prelom 2. a 3. stor. po Kr. (*Ruprechtsberger 1979*, 87-88). Nález ihlice z Nürtingenu-Oberensingenu je datovaný do rovnakého časového horizontu (*Kolbus 2001*, obr. 122: 3). Ihlica z Maďarského národného múzea (Magyar Nemzeti Múzeum, ďalej len MNM) v Budapešti bola chronologicky zaradená do obdobia od poslednej štvrtiny 1. do prvej štvrtiny 4. stor. po Kr. (*Bíró 1995*, 32). Taktiež do 4. stor. po Kr. datuje nález podobnej ihlice aj *V. Šaranovićová-Sveteková* (*1981*, tab. I: 15).

Ihlice typu IV, pochádzajúce zo skúmaného súboru, nemožno na základe nálezových situácií presnejšie chronologicky zaradiť. Podľa uvedených autorov (odhliadnuc od exemplára z Hornej Mézie) by sme mohli ich výskyt datovať od 2. až po 4. stor. po Kr.

Typ V

Kostená ihlica s cibuľkovitou hlavicou, úzkym kŕčkom, zosilneným alebo rovnomerným telom (*Bíró 1995*, tab. XXVII: 287-288; *Riha 1990*, tab. 43: 1415-1450).

Ako uviedla E. Rihová, tento typ ihlíc by sme mohli zaradiť aj medzi ihlice s hlavicou v tvare píniovej šišky, odlišujú sa však od nich najmä tým, že ich hlavica je guľatejšia (*Riha 1990*, 102). Zo skúmaného súboru možno k tomuto typu priradiť štyri exempláre uložené v PM v Komárne.

Jedna z nich (obr. 1: 14) má výraznú hlavicu a jej telo je zdobené dvoma plastickými prstencami. Analogická ihlica je uložená v MNM v Budapešti a *M. T. Bíróová* (*1987*, 44-45; *1995*, 32) ich dáva do súvisu s cibuľkovitými sponami, ktoré boli charakteristické pre 4. stor. po Kr. a *E. M. Ruprechtsberger* (*1979*, 32) datuje príslušné exempláre od poslednej štvrtiny 2. do tretej štvrtiny 3. stor. po Kr. Nález podobnej ihlice zo Salony kladie *S. Ivčevićová* (*2002*, 159: 319) do 3. a 4. stor. po Kr. Ihlica s cibuľkovitou hlavicou sa našla aj počas výskumu rímskeho osídlenia vo Frocesteri. Na základe nálezových okolností bola zaradená do neskorého 2. a 3. stor. po Kr. (*Price 1996*, tab. 6.1: 15).//

Ďalšiu podskupinu tvoria ihlice, ktorých kŕčok a telo sú od seba výrazne oddelené (obr. 1: 15). V zbierkach PM v Komárne možno nájsť dva takého exemplára. Predstavujú akýsi prechod medzi typom V a XI. Podobné ihlice sú známe aj z lokality Augst a Kaiseraugst. *E. Rihová* (*1990*, 164) ich kladie do druhej polovice 2. stor. a do 3. stor. po Kr. *M. T. Bíróová* (*1995*, tab. XXIX: 314-316) ich však datuje až do 4. stor. po Kr.

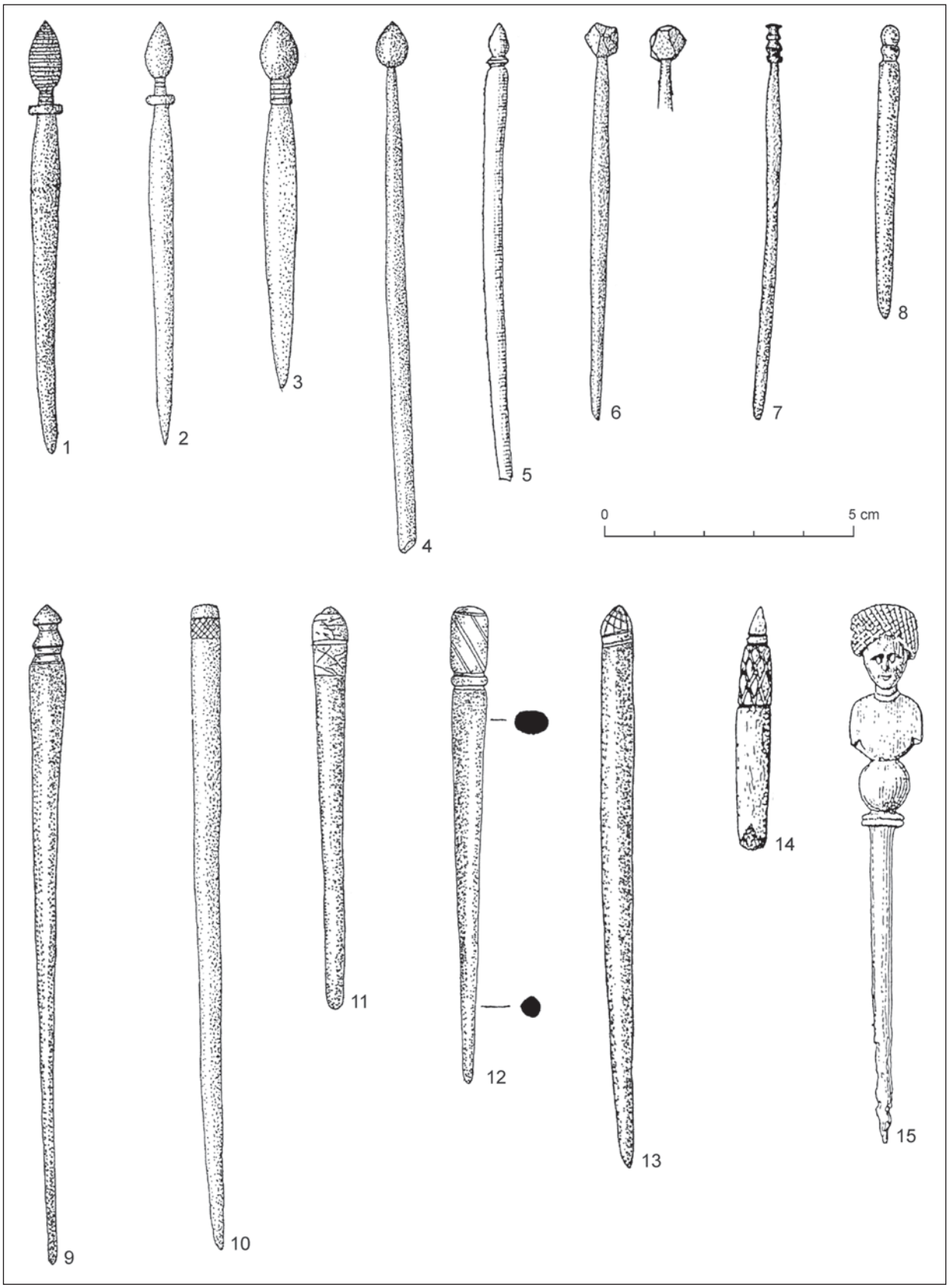

Obr. 2. Kostené ihlice. 1-5 - Typ VIII; 6 - Typ IX; 7 - Typ X; 8, 9 - Typ XI; 10 - Typ XII; 11-14 - Typ XIII; 15 - Typ XIV (1-4, 6-13 - PM v Komárne; 5, 14, 15 - Bratislava-Rusovce - podľa *Kraskovská 1992*; *Pichlerová 1981*).

Typ VI

Kostená ihlica ukončená valcovitou, priečne zrezanou hlavicou a v strede zosilneným telom (*Bíró 1995*, tab. XXVI: 275-284; *Mikler 1997*, tab. 29: 16-20; *Petković 1994*, tab. XII: 23-25; *Riha 1990*, tab. 51: 2234-2259; *Ruprechtsberger 1978*, obr. 157-170).

Nemecky píšuci autori uvádzajú tieto ihlice ako „ Nadeln mit Stempelkopf". Zo skúmaného súboru sú známe tri exempláre (obr. 1: 16).

Ich paralely nachádzame takmer vo všetkých severných provinciách. Najvčasnejšie pochádzajú podľa H. Miklera z obdobia claudiovsko-nerónovského. Takéto exempláre boli napríklad objavené na pohrebisku v Xantene (*Mikler 1997*, 41). Do 2. a 3. stor. po Kr. boli datované ich nálezy z lokalít v Heddernheime, Xantene, Mníchove, Carnunte (*Ruprechtsberger 1979*, 32), Augste a Kaiseraugste (*Riha 1990*, 106). Ich výskyt kladie *M. T. Bíróová* (*1995*, 32) len do 4. stor. po Kr., kým *S. Petkovićová* (*1994*, 30) do celej doby rímskej.

Ihlice typu VI zo skúmaného súboru nie je možné presnejšie časovo zaradiť. Keďže ani jeden nález nie je na základe nálezovej situácie chronologicky určený, môžeme ich iba rámcovo datovať od 1. do konca 4. stor. po Kr.

Typ VII

Kostená ihlica s kvadratickou hlavicou a v strede zosilneným telom (*Ruprechtsberger 1978*, obr. 45-46).

Jediný exemplár tohto typu pochádza z rímskeho tábora v Iži. Nachádzal sa vo vrstve datovanej do neskorej antiky, prípadne až do obdobia sťahovania národov (obr. 1: 17).

Dve analogické ihlice sa nachádzajú v múzeu v Linzi. *E. M. Ruprechtsberger* (*1979*, 83) datuje výskyt jednej z nich na prelom 2. a 3. stor. po Kr. Ďalšie paralely k ihliciam tohto typu nenachádzame u žiadneho z doteraz citovaných autorov.

Ihlice publikované E. Ruprechtsbergerom boli nájdené počas stavby železnice v Linzi v rokoch 1884-1885. Keďže neboli dostatočne stratigraficky zamerané a ich chronologické určenie sa opiera len o rámcové zaradenie nálezov z tábora v uvedenej lokalite, dalo by sa predpokladať, že neboli správne datované. Vzhľadom na nálezové okolnosti ihlice z Iže je pravdepodobné, že sa používali na sklonku antiky alebo v období sťahovania národov. Paralela k ižianskemu nálezu, datovaná do zhodného obdobia, pochádza z oblasti dnešného Durínska, avšak z germánskeho prostredia (*Dušek 1992*, obr. 26: 4).

Typ VIII

Kostená ihlica ukončená kvapkovitou hlavicou, prevažne so zdobeným kŕčkom a s telom zosilneným asi v jednej tretine dĺžky v smere od hlavice (*Bíró 1995*, tab. XXVIII: 303-313; *Mikler 1997*, tab. 28: 18-22; *Riha 1990*, tab. 43: 1419-1420; *Ruprechtsberger 1978*, obr. 43-44, 222).

V skúmanom súbore sa nachádza päť exemplárov tohto typu (obr. 2: 1-5). Štyri sú uložené v zbierkach PM v Komárne, jedna ihlica pochádza z pohrebiska II v Bratislave-Rusovciach. Podobne ako ihlice typu V by sa aj analyzované nálezy dali charakterizovať ako ihlice s hlavicou v tvare píniovej šišky. Na rozdiel od nich však majú vrchnú časť hlavice výrazne predĺženú. *E. Rihová* (*1990*, 102) ich zaradila do jednej skupiny s ihlicami s cibuľkovitou hlavicou.

Jedna z analyzovaných ihlíc má tenký kŕčok zdobený mohutným prstencom a niekoľkými priečnymi ryhami (obr. 2: 3), iná má nezdobenú hlavicu a jej kŕčok je zdobený jedným prstencom (obr. 2: 2), v prípade ďalšej pokračuje priečne ryhovanie aj na hlavici (obr. 2: 1). Podobne ryhovanú hlavicu i kŕčok má aj exemplár z Breckenheimu, ktorý bol objavený v neskoroantickej vrstve tohto náleziska (*Dobiat 1998*, 39), ako aj analogický nález zo Salony, datovaný do 3. a 4. stor. po Kr. (*Ivčević 2002*, 159: 33).

Ďalší exemplár zo skúmaného súboru, na rozdiel od ostatných, nemá zdobené hrdlo (obr. 2: 4). Analogické ihlice sú datované do neskorej antiky, najneskôr však do roku 402 (*Hunold 1997*, tab. 78: 16; *Mikler, 1997*, 39; *Riha 1990*, 163). M. T. Bíróová a V. Šaranovićová-Sveteková zhodne datujú tieto ihlice do poslednej štvrtiny 3. a do 4. stor. po Kr. (*Bíró 1995*, tab. XXVII: 309; *Šaranović-Svetek 1981*, tab. I: 1).

Exemplár blízky ihlici na obr. 2: 5, pochádzajúci z rímskeho sídliska v Alfenweile, je datovaný do neskorej antiky. Na jeho základe možno ihlicu z pohrebiska II v Bratislave-Rusovciach datovať do druhej polovice 1. a do 2. stor. po Kr.

Odhliadnuc od uvedeného nálezu z Bratislavy-Rusoviec môžeme tento typ ihlíc rámcovo zaradiť do 4. stor. po Kr., pričom nemožno vylúčiť ani jeho včasnejšie, prípadne i neskoršie datovanie.

Typ IX

Kostená ihlica ukončená polyedrickou hlavicou s úzkym kŕčkom a v strede zosilneným telom (*Bíró 1995*, tab. XXXII: 363-367; *Crummy 1979*, typ 4; *Dular 1979*, tab. 2: 2-4; *Mikler 1997*, tab. 29: 21-24; *Petković 1994*, typ I; *Riha 1990*, tab. 56: 2462-2471; *Ruprechtsberger 1978*, obr. 15-27).

Zo skúmaného súboru sú známe štyri exempláre tohto typu, pričom pri niektorých z nich je veľmi zložité jednoznačne určiť, či ide o finálny výrobok, alebo o nedokončený polotovar (obr. 2: 6).

Tento typ patrí medzi najobľúbenejšie v neskorej antike (*Riha 1990*, 109). S. Petkovićová uvádza, že obdobne opracovaná hlavica sa často pripisuje barbarským vplyvom v neskorej dobe rímskej a typologicky je blízka germánskym náušniciam a ihliciam (*Petković 1994*, 29). Ich paralely nachádzame vo všetkých provinciách od Británie (*Crummy 1979*, 161-162; *Price 1996*, tab. 6.1: 32) cez územie dnešného Francúzska (*Béal 1984*, kat. č. 235), Nemecka (*Gaubatz-Sattler 1994*, tab. 57: F10; *Hunold 1997*, tab. 78: 5; *Mikler 1997*, tab. 29: 21-24; *Ortisi 2001*, tab. 70: 3; *Werner 1977*, tab. 112: 21-24), Rakúska a Maďarska (*Alföldi 1957*, obr. 111: 5; *Bíró 1995*, 34; *Ruprechtsberger 1978*, obr. 13-27) až po územie bývalej Juhoslávie (*Dular 1979*, 290; *Petković 1994*, tab. XI: 1-17).

Všetci citovaní autori ich zhodne datujú od druhej polovice 3. až do začiatku 5. stor. po Kr. (*Hunold 1997*, tab. 78: 5). *E. M. Ruprechtsberger* (*1979*, 27) k nim nachádza analógie ešte aj vo včasnom stredoveku.

Podľa typologického členenia S. Petkovićovej, ktorá tento typ ihlíc rozdelila do troch variantov (1 - s polyedrickou hlavicou, 2 - s malou polyedrickou hlavicou, 3 - s hlavicou v tvare kocky), by sme ihlice typu IX, pochádzajúce zo skúmaného súboru, mohli priradiť k variantu 2 (*Petković 1994*, 29).

Typ X

Kostená ihlica ukončená hlavicou v tvare balustrád, s úzkym kŕčkom a mierne zosilneným telom asi v jednej tretine dĺžky v smere od hlavičky. Dĺžka ihlíc tohto typu sa zvyčajne pohybuje od 6 až do 10 cm (*Béal 1984*, typ 19; *Crummy 1979*, typ 6; *Mikler 1997*, tab. 30: 5-18; *Riha 1990*, tab. 58: 2486-2529).

Jediný exemplár zo skúmaného súboru má dĺžku 8,1 cm (obr. 2: 7). Tento typ je známy najmä zo západných provincií (*Béal 1984*, kat. č. 211; *Crummy 1979*, 162; *Gaubatz-Sattler 1994*, tab. 57: F17, F18; *Hunold 1997*, tab. 78: 15; *Mikler 1997*, tab. 30: 5-10; *Ortisi 2001*, tab. 40: 9; *Price 1996*, obr. 6.1: 40; *Riha 1990*, 110; *Ruprechtsberger 1978*, obr. 231). Z Panónie poznáme podobný výrobok z Gorsia (*Bíró 1987*, tab. 29: 252), ďalší je uložený v zbierkach MNM v Budapešti (*Bíró 1995*, tab. XXX: 323). Na území Hornej Mézie nebol typ X vôbec doložený a analogické ihlice sa nenašli ani na území dnešného Slovinska, ani v antickom meste Salona. Ojedinele sa s takýmito typmi ihlíc stretávame aj v germánskom prostredí, napríklad na území dnešného Durínska (*Dušek 1992*, obr. 26: 5). Treba pripomenúť, že na tomto území badať silný rímsky vplyv, čo sa prejavilo najmä v napodobňovaní úžitkovej keramiky.

Podľa N. Crummyovej sa tento typ ihlíc v Británii vyskytoval asi od roku 200 až po koniec 4. a začiatok 5. stor. po Kr. (*Crummy 1979*, 162). Zhodne sú datované aj nálezy z Francúzska (*Béal 1984*, 54), Švajčiarska (*Riha 1990*, 110), Nemecka (*Mikler 1997*, 42) a Maďarska (*Bíró 1987*, 48 - autorka radí nález z Gorsia na základe stratigrafických parametrov do 4. stor. po Kr.). Jedine *E. M. Ruprechtsberger* (*1979*, 119) datuje ihlicu uloženú v múzeu v Ennse na prelom 2. a 3. stor. po Kr.

Typ XI

Kostená ihlica s bohato profilovanou hlavicou (*Béal 1984*, typ 13b; *Bíró 1995*, tab. XXX: 317-333; *Crummy 1979*, typ 5; *Mikler 1997*, tab. 30: 19-24; *Petković 1994*, typ 6; *Riha 1990*, typ 12.26; *Ruprechtsberger 1978*, obr. 39-42).

K tomuto typu ihlíc (obr. 2: 8, 9) by sa dal priradiť aj typ X. Dôvodom vyčlenenia bol jeho zriedkavý výskyt v stredodunajskej oblasti. Spoločným znakom ihlíc zaradených k typu XI je tvar ich hlavice, ktorý pozostáva z niekoľkých navzájom pospájaných geometrických útvarov (prstence, cylindre, vázy, guličky, žliabky a pod.).

K ihlici so zdvojeným kŕčkom a hlavicou s oválnym prierezom (obr. 2: 8; *Sklenář 2000*, 11 - obdobné exempláre autor uvádza ako ihlice „s vývalkovitě členěnou hlavicí"), nachádzame paralelu v MNM v Budapešti. M. T. Bíróová ju spolu s príslušnou skupinou ihlíc datuje do neskorého 3. a do 4. stor. po Kr. (*Bíró 1995*, tab. 321). Ďalšia paralela, o niečo väčších rozmerov, pochádza z lokality Diana-Kartaš a bola datovaná do tretej štvrtiny 4. stor. po Kr. (*Petković 1994*, 75).

Ihlica zdobená niekoľkonásobne profilovanou hlavicou (obr. 2: 9) čiastočne pripomína napríklad bronzovú ihlicu z Augstu (*Riha 1990*, tab. 60: 2562).

N. Crummyová a E. M. Ruprechtsberger tento typ ihlíc zhodne datujú od roku 200 až do konca 4. a začiatku 5. stor. po Kr. (*Crummy1979,* 162; *Ruprechtsberger 1979*, 82). Na základe stratigrafie ich *E. Rihová* (*1990*, 112) zaradila od 2. stor. do prvej polovice 3. stor. po Kr. S. Petkovićová a M. T. Bíróová ich výskyt kladú až do neskorej antiky (*Bíró 1995*, 126; *Petković 1994*, tab. 14).

TYP XII

Kostená ihlica bez hlavice, ktorej telo je v hornej časti zdobené jedným alebo dvoma mriežkovanými pásmi (*Bíró 1995*, tab. XXVIII: 298; *Riha 1990*, tab. 61: 2582, 63: 2617).

Zo skúmaného súboru sú známe tri exempláre tohto typu ihlíc (obr. 2: 10). Ani jeden z nich však nemožno na základe nálezových okolností bližšie datovať. Ich najbližšie paralely nájdeme v Panónii v Gorsiu (*Bíró 1987*, obr. 297-298) a v rímskej zbierke MNM v Budapešti (*Bíró 1995*, tab. XXVIII: 298). Na základe mriežkovanej výzdoby na hrebeňoch a na základe iných nálezov ich *M. T. Bíróová* (*1995*, 33) kladie do 4. stor. po Kr.

E. M. Neuffer nález podobnej ihlice zo Sontheimu datuje na základe nálezových okolností do obdobia po roku 204 po Kr. (*Neuffer 1977*, 353). Na prelom 2. a 3. stor. po Kr. je datovaný aj nález z Heilig-Kreuz-Strasse 26 v Augsburgu (*Ortisi 2001*, tab. 40: 8, 67: 4 - v prípade nálezu na tab. 40: 8 ide o kombináciu ihlíc typu XII a XIII). S analogickými ihlicami sa stretávame napríklad v Gautingu (*Mühlemeier 2000*, obr. 65).

Typ XIII

Kostená ihlica s hlavicou oddelenou od tela nevýrazným kŕčkom a s telom zužujúcim sa k hrotu. Medzi 8 nálezmi tohto typu možno v skúmanom súbore rozlíšiť štyri varianty:

Variant 1 - Ihlica s polguľovitou hlavicou (*Petković 1994*, typ V; *Riha 1990*, tab. 63: 2611 a 2621).

Ihlica z Iže má kŕčok zdobený plastickým prstencom (obr. 2: 11). Pochádza z okolia stavby I, teda ju môžeme zaradiť na koniec 2. a začiatok 3. stor. po Kr. Podobne datuje takéto ihlice aj *S. Petkovićová* (*1994*, 75). Ostatné exempláre zo skúmaného súboru nemožno chronologicky bližšie zaradiť.

Variant 2 - Ihlica s valcovitou, šrafovanou hlavicou nevýrazne oddelenou od tela (*Bíró 1995*, tab. XXXIII: 360-362; *Petković 1994*, typ VI, variant 3; *Ruprechtsberger 1978*, obr. 29-31).

Ihlica zo zbierok PM v Komárne má kŕčok zdobený plastickým prstencom (obr. 2: 12). Výskyt tohto variantu sa kladie na koniec 3. stor. a do 4. stor. po Kr. (*Bíró 1995*, 34; *Petković 1994*, 75; *Ruprechtsberger 1979*, 29-30). Na rozdiel od citovaných paralel má telo ihlice z PM v Komárne oválny prierez, je masívne a postupne sa zužuje smerom k hrotu.

Variant 3 - Ihlica s hlavicou v tvare horiacej fakle (*Bíró 1987*, obr. 245; *Petković 1994*, typ XVII).

Takéto ihlice sú zdobené kombináciou šikmých a priečnych rýh (obr. 2: 13) a na základe analógií z lokalít Gorsium (*Bíró 1987*, 48) a Diana-Kartaš (*Petković 1994*, 82) ich môžeme datovať od polovice 3. do konca 4. stor. po Kr.

Variant 4 - Ihlica s mriežkovaným kŕčkom (*Mikler 1997*, tab. 32; *Riha 1990*, tab. 71: 2576).

Pri predpoklade, že exemplár z hrobu 119 na pohrebisku II v Bratislave-Rusovciach (obr. 2: 14; *Pichlerová 1981*, 23) nepredstavuje hrot obojstranne zdobenej ihlice, mohli by sme ho priradiť k tomuto variantu a vzhľadom na časové zaradenie pohrebiska II ho datovať od konca 1. až do 2. stor. po Kr.

Zlomok pravdepodobne väčšej kostenej ihlice, ktorý pochádza z lokality Bratislava-Rusovce z polohy Bergl, má mriežkovane zdobený kŕčok, vo vrchnej časti doplnený o plastický prstenec. Podobné ihlice pochádzajú z Národného múzea (Landesmuseum, ďalej len LM) v Mainzi (*Mikler 1997*, tab. 32: 4-6).

H. Mikler (*1997*, 45) odvolávajúc sa na najvčasnejší a na najmladší nález podobne zdobenej ihlice, zaraďuje tento variant do obdobia od prvej polovice 1. do konca 4. stor. po Kr.

Typ XIV

Kostená ihlica zdobená hlavicou v tvare ženskej busty (*Bíró 1995*, tab. XXXVI: 380-383; *Mikler 1997*, tab. 36; 37; *Petković 1994*, typ XVI; *Riha 1990*, tab. 40: 1360-1363; *Ruprechtsberger 1978*, obr. 2).

Podrobnejšie rozpracovanie ihlíc tohto typu publikovala *D. Stutzingerová* (*1995*, 135-208). Na jej prácu nadviazala a doplnila ju najmä o nálezy z územia Panónie *M. T. Bíróová* (*1997-1998*, 79-92). Obidve publikácie zahŕňajú aj štyri exempláre, ktoré sú súčasťou analyzovaného súboru nálezov (obr. 2: 15).

Ihlice zobrazujú ženské poprsie a pravdepodobne kopírujú kamenné (*Stutzinger 1995*, 135-208), ale aj terakotové busty cisárovien, ktoré boli v obľube počas celej doby rímskej. Obidve autorky sa pri ich datovaní opierajú o účes ako o prvok, ktorý podliehal meniacim sa módnym trendom.

M. T. Bíróová predpokladá, že sa používali nielen ako vlasové ihlice, ale aj ako ihlice na spínanie odevu namiesto spôn. Argumentuje pritom spôsobom ich uloženia v hrobe (*Bíró 1997-1998*, 81). Nemali by sme však opomenúť ani názor M. R. Alfödiovej, ktorá predpokladala, že kostené ihlice v hroboch slúžili aj na spínanie látky, do ktorej zabalili mŕtve telo (*Alföldi 1957*, 477-495).

Ihlica pochádzajúca z hrobu I na pohrebisku II v Bratislave-Rusovciach (obr. 2: 15) slúžila pravdepodobne práve na takéto zopnutie látky, do ktorej bolo zabalené mŕtve dieťa. Zdá sa nepravdepodobné, že takáto veľká ihlica by slúžila na úpravu jeho účesu, alebo by ju malo dieťa pripevnenú na šate ako sponu. Nasvedčuje tomu aj umiestnenie ihlice v hrobe - našla sa totiž v blízkosti hrude. Na základe zobrazeného účesu na ženskej buste na hlavici a analógií ju možno datovať do druhej polovice 1. stor. po Kr. (*Bíró 1995*, tab. XXXVI: 381; podľa tvaru tela ihlice možno aj *Mikler 1997*, tab. 36: 12). Príslušný účes je charakteristický pre ženy z vyššej spoločnosti z čias Fláviovcov (*Pichlerová 1981*, 28). *T. Kolník* (*1984*, obr. 227) stotožňuje znázornenú ženskú bustu s Júliou Titi.

Podobne sú určené aj obidve ihlice zo žiarového hrobu 85 na pohrebisku II v Bratislave-Rusovciach (*Pichlerová 1981*, tab. CIX: 5-6). Zachovali sa len ich hlavice a zlomky tela. Na základe ich duplicitného výskytu by sme mohli predpokladať, že ide o ihlice, ktorými bola na pleci mŕtveho spojená látka, do ktorej bol odetý. Ako príklad podobného použitia ihlíc uvádza *M. T. Bíróová* (*1995*, obr. 5) niekoľko vyobrazení žien na gréckych vázach.

Posledná ihlica z analyzovaného súboru pochádza z hrobu 101 toho istého pohrebiska v Bratislave-Rusovciach. Spolu s ňou boli v popolnici uložené pozostatky dieťaťa vo veku 2 až 3 rokov. M. T. Bíróová prirovnáva ihlicu k nálezu zo Szombathely a opierajúc sa o podobný účes, aký je zobrazený na „Busto Fonseca", radí tieto ihlice na koniec Trajánovej vlády (*Bíró 1997-1998*, 84, 86).

Typ XV

Kostená ihlica zdobená kultovými motívmi. Možno rozoznať tieto jej varianty:

Variant 1 - Ihlica zdobená miniatúrnou sekerkou (*Mikler 1997*, tab. 31: 18; *Riha 1990*, tab. 41: 1378-1380; *Ruprechtsberger 1978*, obr. 47-48).

Najčastejšie sa ihlice tohto variantu vyskytujú z kovu, menšie percento ich však bolo vyhotovených aj z kosti. Nachádza sa na nich ryhovanie, ktoré malo symbolizovať spôsob pripevnenia kovovej alebo kamennej sekerky k porisku.

Symbol sekerky patrí medzi najstaršie symboly. Jeho výskyt je známy už z praveku a prechádza takmer do všetkých kultúr. Sekerka bola symbolom moci a fyzickej sily. Jednoduchá sekerka je u Rimanov spájaná s božstvom *Vulcanom*.

Jediný exemplár veľmi kvalitne opracovanej tenkej kostenej ihlice zdobenej vo vrchnej časti výčnelkom v tvare miniatúrnej sekerky je uložený v PM v Komárne (obr. 3: 1). Na porisku sú z oboch strán umiestnené jednoduché koncentrické krúžky. Na vrchu je vyrytých niekoľko priečnych línií. Telo ihlice je poško-

dené rozpadom kostného tkaniva. Obdobne opracovaná ihlica pochádza z Lauriaca a *E. M. Ruprechtsberger* (*1979*, 83) ju rámcovo datuje do obdobia neskorej antiky.

Miniatúrne sekerky sú stvárnené nielen na kostených ihliciach, ale aj na kostených lyžičkách, ako tomu je aj v prípade nálezu z Froncesteru (*Price 1996*, tab. 6.2: 63). Vzhľadom na tvar tela exemplára uloženého v PM v Komárne však môžeme jeho interpretáciu ako lyžičky vylúčiť. Telo ihlice sa totiž postupne zužuje, na rozdiel od tela uvedenej lyžičky, ktoré sa postupne rozširuje.

Kovové, ale aj kostené ihlice tohto variantu sa vyskytujú vo Veľkej Británii, v severnom Francúzku, ale aj v Rakúsku a vo Švajčiarsku a sú datované do 3. a 4. stor. po Kr. (*Mikler 1997*, 45). Uvedená lyžička, s analogickým zobrazením sekerky, je časovo zaradená do neskorého 4. stor. a do 5. stor. po Kr. (*Price 1996*, 100).

Variant 2 - Ihlica zdobená píniovou šiškou, ktorá je umiestnená na prstencovitom kŕčku alebo z neho jednoducho vyrastá (*Béal 1984*, tab.10: 237; *Bíró 1995*, tab. XXXI-XXXII: 335-357; *Dular 1979*, tab. 3: 7; *Mikler 1997*, tab. 33; *Petković 1994*, typ X; *Riha 1990*, tab. 42: 1392-1414; *Ruprechtsberger 1978*, obr. 3-12).

Ide o najpočetnejší variant ihlíc typu XV. Citovaní bádatelia ich zvyknú uvádzať aj ako osobitný typ. Ich vyčlenenie ako variantu ihlíc s kultovými motívmi sme zvolili vzhľadom na to, že symbol píniovej šišky sa spája s kultom Sabázia.

Píniová šiška bola symbolom plodnosti, života, moci a fyzickej sily. Preto je často používaná aj ako symbol nahrádzajúci falus. V neskorej dobe rímskej bola obľúbeným motívom aj na náhrobných stélach (*Ratimorská 1984*, tab. XXIV: 1) ako symbol smrti (*Biedermann 1992*, 55). V rímskej mytológii sa spája s Dianou (*Ruprechtsberger 1979*, 26) a s kultom Sabázia (*Tacheva-Hitova 1983*, 162-187). Ako symbol stromu života sa s ňou stretávame aj v kresťanskej ikonografii. Ihlice zdobené píniovou šiškou (obr. 3: 2) sú charakteristickým prvkom strednej a neskorej doby rímskej (*Mikler 1997*, 46).

Zo skúmaného súboru pochádza 11 ihlíc tohto variantu. Na základe typológie *E. Rihovej* (*1990*, 101) ich možno rozčleniť do štyroch podskupín. Všetky sú zastúpené aj v analyzovanej kolekcii:

- Podskupina 1 - Ihlica s hlavicou zdobenou horizontálnym ryhovaním.
  Paralely k podobným nálezom zo Slovenska nachádzame v Augste (*Riha 1990*, 162) a v múzeu v Ennse (*Ruprechtsberger 1978*, obr. 10; 11). Sú datované od 3. stor. po Kr. (*Ruprechtsberger 1979*, 75-76) až do konca 4. stor. po Kr. (*Riha 1990*, 162 - na základe nálezov mincí, najstaršia razba ktorých pochádza z roku 387).
- Podskupina 2 - Ihlica s hlavicou zdobenou mriežkovaním.
  Takto zobrazené šišky kopírujú ich skutočný tvar. Ich nálezy evidujeme takmer z celého územia Rímskej ríši (*Alföldi 1957*, obr. 111: 4; *Béal 1984*, tab. 10: 237; *Bíró 1987*, obr. 22: 193; *1995*, tab. XXXI-XXXII: 335-357; *Dular 1979*, tab. 3: 7; *Jablonowska-Taracha 2002*, obr. 2: 1-3; *Mikler 1997*, tab. 33; *Petković 1994*, typ X; *Price 1996*, obr. 6.1: 47, 48; *Riha 1990*, tab. 42: 1392-1414; *Ruprechtsberger 1978*, obr. 3-12). Najvčasnejší nález, uložený v múzeu v Ennse, je datovaný na koniec 2. a do 3. stor. po Kr. (*Ruprechtsberger 1979*,74). Mriežkovaním zdobené ihlice boli v obľube až do polovice 5. stor. po Kr.
  Na pohrebisku III v Bratislave-Rusovciach bol napríklad objavený zlomok ihlice zdobený píniovou šiškou, ktorý môžeme na základe chronologického zaradenia tohto pohrebiska datovať do neskorej antiky.
- Podskupina 3 - Ihlica s hlavicou zdobenou šrafovaním.
  Analógie sú známe zo zbierok LM v Mainzi (*Mikler 1997*, tab. 33: 1-16), MNM v Budapešti (*Bíró 1995*, tab. XXXI: 341-345) a z lokalít Salona (*Ivčević 2002*, 160: 39), Sirmium (*Šaranović-Svetek 1981*, tab. II: 14), Diana-Karataš (*Petković 1994*, tab. XV: 11, 12) a Xanten (*Goddard 1990*, tab. 17: D10). Sú datované od konca 2. do polovice 5. stor. po Kr.
  S. Petkovićová (*1994*, 32) rozlišuje medzi ihlicami tohto typu ešte jednu podskupinu:
- Podskupina 4 - Ihlica bez šrafovanej výzdoby hlavice.
  Ich kŕčok zvyčajne nie je zdobený. Z analyzovaného súboru k nim možno zaradiť dve ihlice. Táto podskupina je radená do poslednej štvrtiny 4. a prvej polovice 5. stor. po Kr.

Variant 3 - Ihlica s hlavicou v tvare kohúta (*Bíró 1995*, tab. XXXV: 376-379; *Riha 1990*, tab. 41: 1375-1376).

Tento symbol pochádza pravdepodobne z Galie odkiaľ bol prinesený aj do antického Ríma (latinské pomenovanie kohúta je „Gallus"; *Slovník 1974*, 319). Rimania ho stotožňovali so Slnkom a pokladali ho za

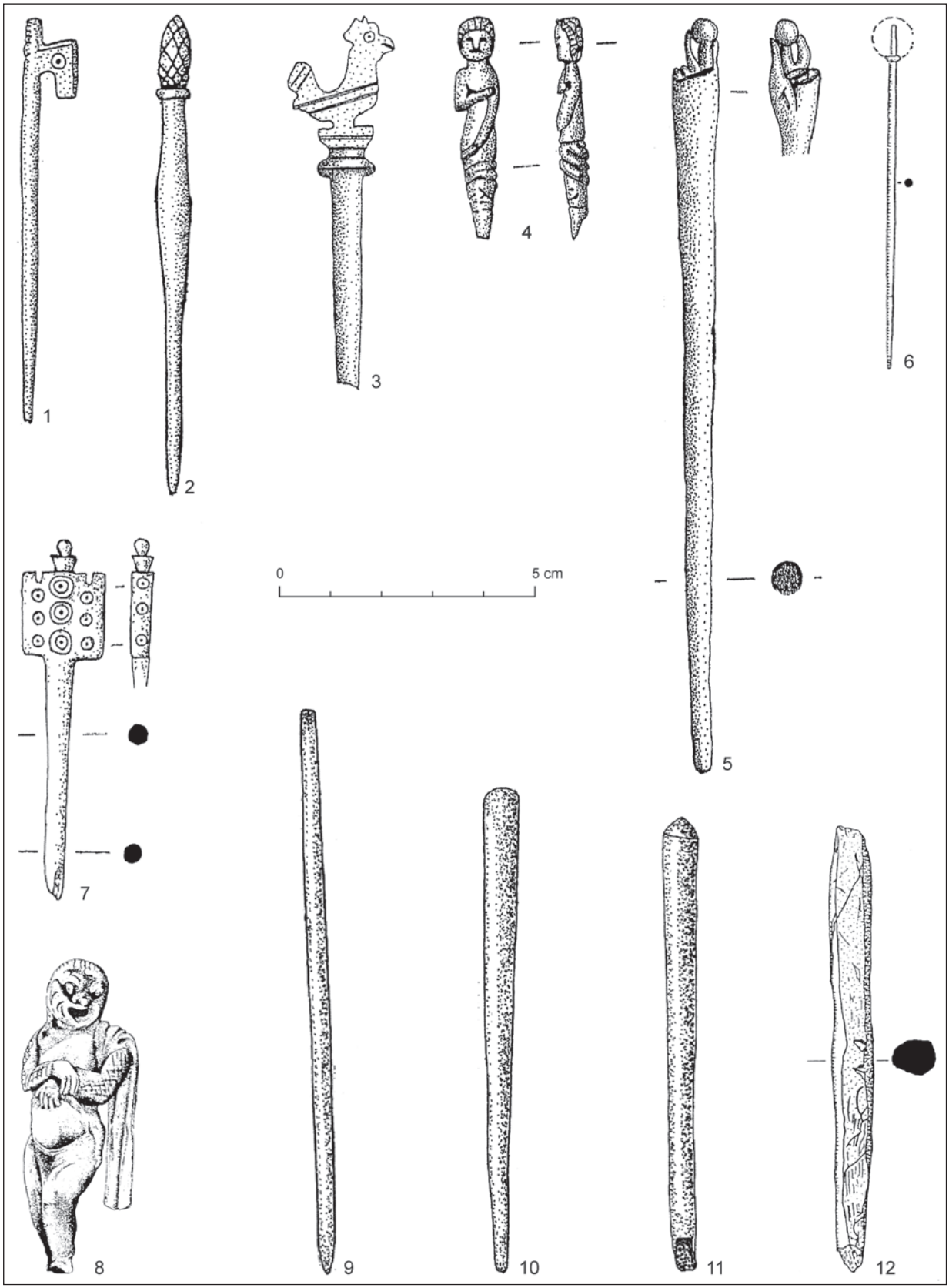

Obr. 3. Kostené ihlice. 1-5 - Typ XV; 6 - Typ XVI; 7, 8 - Typ XVII; 9-11 - Typ XVIII; 12 - Typ XIX (1-7, 9-12 - PM v Komárne; 8 - Iža, Leányvár).

premožiteľa noci. Jeho charakteristické povahové vlastnosti boli pripisované mnohým božstvám, ktorých sa stal atribútom. Vďaka svojej bojovnosti bol často zobrazovaný spolu s bohom vojny Marsom. V Grécku napríklad obetovali kohúta bohovi lekárstva Asklépiovi (*Vidmann 1993*, 128). Podobne aj Rimania ho spájali s lekárskym umením. Svedčí o tom napríklad aj nález terakotovej sošky kohútika spolu s doštičkou, na ktorej si lekári pripravovali liečivá (*Künzl 1982*, 86), ale aj výzdoba lekárskeho mažiara z Augstu (*Riha 1986*, tab. 14: 116). Ako symbol plodnosti a starostlivosti o rodinu bol spájaný aj s kultom Venuše. Zároveň bol strážcom svetla nad posteľou rodičky (*Biedermann 1992*, 132), preto sa jeho drobné plastiky často objavujú v malých domácich svätyniach, v laráriách.

Vyobrazenie na ihlici malo azda symbolizovať obetu božstvu za zdravie a zároveň malo chrániť majiteľa pred možným onemocnením. Zo zbierok PM v Komárne pochádzajú dva takéto exempláre.

Na jednom z nich je na hlavici symbol kohúta stvárnený tak, že oči má naznačené koncentrickými krúžkami, ostatné partie tela boli znázornené ryhovaním. Na očiach a na niektorých častiach je zachovaná červená farba, ktorá svedčí o polychrómnom zdobení tejto ihlice (obr. 3: 3).

M. T. Bíróová (*1995*, 34) datuje ihlice s hlavicou v tvare kohútika do 4. a na začiatok 5. stor. po Kr. Štylizované zobrazenie kohútika v pozícii „kikiríkania" na bronzovej ihlici z rímskeho vicusu z Alzey je však datované do druhej polovice 2. stor. po Kr. (*Hunold 1997*, tab. 71: 9).

Variant 4 - Ihlica s hlavicou v tvare Venuše (*Béal 1984*, tab. 11: 240; *Bíró 1995*, tab. XXXVI: 385-386, 853; *Dular 1979*, tab. 3: 5; *Gostenčnik 1996*, tab. 4: 7; *Petković 1994*, typ XV).

Afrodita (alebo jej rímsky náprotivok Venuša) patrila medzi božstvá, ktoré sa tešili počas celej antiky veľkej obľube a úcte. Preto nie je divné, že sa už za helenizmu vyskytuje ako výzdobný prvok na ihliciach. Remeselníci kopírovali najmä jej dva najznámejšie vyobrazenia, t. j. Praxitelovu Afroditu Knídsku (*Boardmann 1995*, obr. 26) a Afroditu Anadyomene (*Petković 1994*, 33). Význam Venušinho kultu stúpol najmä za panovania juliovsko-claudiovskej dynastie, od ktorej si príslušní cisári odvodzovali svoj pôvod (*Slovník 1974*, 651). Druhá významná epocha v uctievaní kultu Venuše sa pripisuje cisárovi Hadriánovi.

Nosenie takejto ihlice malo popri dekoratívnej funkcii aj magický význam. Okrem ochrannej moci nad majiteľkou mali na ňu prejsť aj všetky ostatné vlastnosti bohyne, ako je plodnosť, krása, cudnosť a podobne.

V skúmanom súbore sa vyskytuje iba jedna hlavica takejto ihlice, uložená v PM v Komárne (obr. 3: 4; *Kolník 1984*, obr. 114). Jej figurálna výzdoba predstavuje pravdepodobne typ „Venuša Pudica". Ženská postava si ľavou rukou zakrýva poprsie a pravou si pridŕža plášť, ktorým má zahalenú spodnú časť tela. Plášť zároveň tvorí prechod medzi figúrou a telom ihlice. Tvár Venuše je realisticky zobrazená. Kvalitne prepracované línie účesu mám umožňujú jej presnejšie chronologické zaradenie. Tento typ účesu je charakteristický pre fláviovské obdobie.

Obdobne zdobené ihlice pochádzajú z Pompejí, Aquileji, Nînes, Tarsu (*Gostenčnik 1996*, 119), Magdalensbergu (*Gostenčnik 1996*, 118), z Hornej Mézie (*Petković 1994*, tab. XVI: 4-6), zo Szőnyu (*Bíró 1995*, tab. XXXVI: 385) a zo Slovinska (*Dular 1979*, 281). Vo všetkých uvedených prípadoch sú ihlice datované na koniec 1. až do prvej polovice 2. stor. po Kr. Výnimku tvorí len ihlica z lokality Diana-Karataš, datovaná do poslednej štvrtiny 3. stor. po Kr. na hlavici ktorej ženský účes pripomína úpravu vlasov severovského obdobia podľa vzoru Julie Domny, Julie Maesy (*Petković 1994*, 81).

Na základe týchto faktov a účesu môžeme Venušu z Komárna chronologicky zaradiť do obdobia vlády dynastie Fláviovcov.

Variant 5 - Ihlica s hlavicou v tvare votívnej ruky (*Bíró 1995*, tab. XXXIV: 373-374; *Mikler 1997*, tab. 35: 1-5; *Petković 1994*, typ XIV; *Riha 1990*, tab. 40: 1367-1371; *Ruprechtsberger 1978*, obr. 488, 344-346).

Votívne ruky boli charakteristickým motívom spájaným v dobe rímskej s kultom Sabázia a Jupitera Maxima Dolichenského (*Mikler 1997*, 45-46). Bronzové votívne ruky určené pre Sabáziov kult boli na rozdiel od rúk darovaných Jupiterovi Dolichénskemu bohato zdobené a často držali medzi prstami píniovú šišku s bohyňou Niké. Okolo zápästia bol obyčajne obtočený had. Len zriedkavo sa stretávame s bohato zdobenými kultovými rukami spojenými s Jupiterom Dolichénskym a nebyť dedikačného nápisu, prisúdili by sa Sabáziovi (*Tacheva-Hitova 1983*, 162-187). Symbol ruky sa spájal aj s prísahou a prísľubom daru pre božstvo, ktoré bolo založené na princípe: „prisahám, že ti dám niečo, keď ty mi dáš". Ruka zároveň znázorňovala žehnajúcu, ale aj karhajúcu silu Boha. Tento symbol v neskorej antike prechádza aj do kresťanskej ikonografie, kde sa stretávame s početnými relikviármi svätcov v tvare ľudského predlaktia (*Kvetánová 2003*, 139-140).

Kostené ihlice zdobené uvedeným motívom (obr. 3: 5) sú pomerne častými nálezmi na rímskych lokalitách. *S. Ivčevićová* (*2002*, 160: 41) datuje nález zo Salony na koniec 1. a do 2. stor. po Kr., *A. Dumoulin* (*1964*, 103) medzi roky 104-131 po Kr., a to na základe spoločného výskytu analogickej ihlice s mincou Faustiny St. na galo-rímskom pohrebisku v Apte. *A. Dularová* (*1979*, 282) ich radí na základe nálezu na pohrebisku v Emone na koniec 1. stor. po Kr. Zhodne do 1. stor. po Kr. kladie ich výskyt aj *J.-C. Béal* (*1984*, 57-58). Podľa *S. Petkovićovej* (*1994*, 33) sú charakteristické pre včasnú dobu rímsku a vyskytujú sa až do začiatku 4. stor. po Kr. *H. Mikler* (*1997*, 45) uvádza paralely známe počas celej doby rímskej. *M. T. Bíróová* (*1995*, 127) datuje ich výskyt v Panónii až od polovice 3. do 4. stor. po Kr.

V skúmanom súbore sa nachádzajú tri exempláre uložené v PM v Komárne. Ich chronologické určenie na základe stratigrafie nie je vzhľadom na charakter tejto zbierky možné, preto sa pri ich datovaní musíme opierať o paralely z LM v Mainzi (*Mikler 1997*, 45-46), z Hornej Mézie (*Petković 1994*, 33) a zo zbierok MNM v Budapešti (*Bíró 1995*, 34).

Jeden exemplár má hlavicu v tvare ruky, ktorá pomocou prstov - ukazováka a prostredníka drží guľovitý predmet. Iná ihlica, ukončená taktiež hlavicou v tvare ruky, má vystretý palec, ukazovák a prostredník. Okolo zápästia je ovinutý had.

M. T. Bíróová zaraďuje do tejto skupiny aj ihlice so štylizovanou ľudskou rukou na plastickom prstenci, pochádzajúce z MNM v Budapešti (*Bíró 1995*, tab. XXXIV: 375). Aj v prípade komárňanského, ale aj v prípade budapeštianskeho exemplára ide o nálezy, ktoré sa dostali do zbierok múzeí pred prvou svetovou vojnou a miesto odkiaľ pochádzajú, nie je známe.

Typ XVI

Kostená ihlica zložená z dvoch samostatných častí - z hlavice s vyvŕtaným otvorom a z tela (*Bíró 1995*, tab. XXXII: 355; *Mikler 1997*, tab. 31: 1-7).

Z analyzovaného súboru sú známe dva exempláre (obr. 3: 6). Jednotlivé časti boli opracované na sústruhu (*Mikler 1997*, 43). Nezriedka sa pri ihliciach tohto typu stretávame s bohato zdobenou hlavicou vyhotovenou z iného materiálu, akým je zlato (*Mikler 1997*, tab. 31: 4), bronz (*Riha 1990*, tab. 40: 1372) a podobne.

Kostené ihlice tohto typu sú zastúpené dvomi exemplármi z hrobu 9 na pohrebisku III v Bratislave-Rusovciach. Obidve mali guľovité hlavice zhotovené na sústruhu a boli nasadené na kŕčok zdobený dvomi plastickými prstencami. Uložené boli symetricky pozdĺž kľúčových kostí na hrudníku pochovanej ženy a pravdepodobne slúžili na zopnutie odevu (*Kraskovská 1974b*, 104).

Pri ihliciach tohto typu nejde o špeciálny výzdobný prvok, ale o spôsob technického riešenia, ktorého analógie sú známe z trvania celej doby rímskej (*Mikler 1997*, 43). V prípade oboch exemplárov z Bratislavy-Rusoviec sa môžeme oprieť o datovanie tohto pohrebiska a zaradiť ich chronologicky do prvej polovice 4. stor. po Kr.

Typ XVII

Ojedinelé typy kostených ihlíc bez paralel.

Kostená ihlica s hlavicou so štvorcovým prierezom a s dvoma 0,1 cm širokými a 0,25 cm hlbokými zárezmi vo vrchnej časti (obr. 3: 7). Hlavicu dotvára dvojnásobný valcovitý gombík. Povrch štvorcovej časti je zo všetkých štyroch strán zdobený koncentrickými krúžkami. Na zadnej a prednej strane sa nachádzajú dva rady jednoduchých a jeden rad koncentrických krúžkov. Vzhľadom na fakt, že pochádza zo zbierok PM v Komárne, jej chronologické a teritoriálne určenie nie je možné.

K tomuto typu možno zaradiť aj ihlicu s hlavicou v tvare komického herca, nájdenú v Iži. Pochádza zo zberu na halde (obr. 3: 8). Postavička má na hlave nasadenú masku, cez plece prehodený plášť. Ruky má zovreté a položené na bruchu, ktoré prevísa cez opasok. Po oboch stranách opaska má zavesený bližšie neurčený predmet. Opasok je na chrbte postavičky zviazaný do „osmičky“. Jej použitie ako ihlice nie je možné jednoznačne potvrdiť ani vyvrátiť. Ihlica majúca hlavicu s postavičkou pastiera s ovečkou, z usadlosti typu *villa rustica* z Bondorfu, je približne rovnakej veľkosti, ale je interpretovaná ako rúčka nožíka (*Gaubatz-Sattler 1994*, tab. 57: F2). Funkcia tohto nálezu však nie je jednoznačná, a podobne aj

v prípade ižianskeho exemplára by sa dalo uvažovať o iných alternatívach jeho použitia rímskymi vojakmi žijúcimi za hradbami auxiliárneho tábora.

Typ XVIII

Nezdobená kostená ihlica bez hlavice (*Béal 1984*, typy 2a, 2b, 3, 4; *Bíró 1990*, tab. XII-XV: 99-151; *Crummy 1979*, typ I; *Dular 1979*, tab. 1: 12-15; *Mikler 1997*, tab. 29: 1-6; *Petković 1994*, typ XI, XII, XIII; *Riha 1990*, tab. 65: 2623-2662; *Ruprechtsberger 1978*, obr. 313-366).

Takéto ihlica sa našli vo všetkých rímskych provinciách. V rámci skúmaného súboru nie sú zastúpené iba na pohrebisku I v Bratislave-Rusovciach. Počtom 50 kusov tvoria najrozsiahlejšiu skupinu nálezov. Najkratší, kompletne zachovaný exemplár má dĺžku 6,7 cm, najdlhší má dĺžku 13,3 cm. V rámci tohto typu môžeme rozlíšiť niekoľko variantov:

Variant 1 - Ihlica s priečne zrezanou vrchnou časťou (obr. 3: 9).

Na lokalitách Hornej Mézie sa vyskytuje asi od polovice 2. až do polovice 4. stor. po Kr. (*Petković 1994*, tab. 14). Tento variant datuje *M. T. Bíróová* (*1995*, 126) od 1. až do 3. stor. po Kr. *E. M. Ruprechtsberger* (*1979*, 135-136) kladie výskyt tohto variantu, ako aj nasledujúcich dvoch najskôr na prelom 2. a 3. stor. po Kr. *N. Crummyová* (*1979*, 159-160) nerozoznáva jednotlivé varianty a rámcovo ich datuje do doby rímskej .

Variant 2 - Ihlica so zaoblenou vrchnou časťou (obr. 3: 10).

J.-C. Béal (*1984*, 50) ju na základe paralel chronologicky zaradil od 1. až do konca 4. stor. po Kr. a podobne ju datuje aj *S. Petkovićová* (*1994*, tab. 14).

Variant 3 - Ihlica s ihlanovito ukončenou vrchnou časťou (obr. 3: 11).

S. Petkovićová (*1994*, tab. 14) ju datuje od začiatku 2. až do polovice 4. stor. po Kr. a *M. T. Bíróová* (*1995*, 126) do celej doby rímskej.

Ani jeden z troch variantov ihlíc, ktoré sa v analyzovanom súbore vyskytovali, nemožno chronologicky bližšie zaradiť. Na základe uvedených paralel sú iba rámcovo datovateľné do doby rímskej. Ich použitie mohlo byť rôznorodé. Pri úprave vlasov sa mohli v účese jednoducho skryť, takže ich nebolo vôbec vidieť (*Riha 1990*, 112), mohli sa používať aj na spájanie látky, ale aj ako pomôcka pri šití.

Typ XIX

Zlomky ihlíc a polotovary.

Osobitnú skupinu medzi ihlicami tvoria zlomky tiel a hrotov ihlíc (49 kusov). Ako chronologický element nemajú žiadnu vypovedaciu schopnosť a datovanie jednotlivých kusov na základe paralel je nereálne.

Na niektorých exemplároch sa čiastočne zachovala výzdoba kŕčka, ktorá by mohla aspoň hypoteticky napomôcť pri určení typu ihlice. V skúmanom súbore sa vyskytujú:

- zlomky ihlíc so špirálovito zdobeným kŕčkom;
- zlomky ihlíc s prstencovito zdobeným kŕčkom;
- zlomky ihlíc bez akejkoľvek výzdoby, medzi ktorými ešte môžeme rozlíšiť zlomky tiel a zlomky hrotov ihlíc.

Je pravdepodobné, že niektoré kusy neboli súčasťou ihlíc, ale mohli slúžiť buď ako rúčky lyžičiek, kostené ihly, alebo mali úplne inú, neznámu funkciu. Ich presnejšie určenie vzhľadom na fragmentárnosť nálezov nie je možné a bolo by veľmi hypotetické.

Zvyšky čiastočne opracovaných kostí (3 kusy) pripravených na výrobu ihlíc alebo ihiel (obr. 3: 12), z PM v Komárne alebo z rímskeho tábora v Iži, dovoľujú predpokladať, že sa vojaci vo voľnom čase okrem iného zaoberali aj spracovaním kostenej suroviny. Bolo pre nich určite výhodnejšie, ak si poškodenú časť zbrane mohli opraviť sami, ako zaplatiť za novú.

ZÁVER

Príspevok zahŕňa prvé kompletné spracovanie rímskych kostených ihlíc pochádzajúcich z nálezísk na území juhozápadného Slovenska a zo zbierky PM v Komárne. Typologický a chronologický rozbor jednotlivých exemplárov sa opiera o poznatky z doposiaľ publikovaných prác renomovaných európskych bádateľov. Mnohé exempláre a ich blízke analógie poukázali na čulé obchodné kontakty rímskeho obyvateľstva nielen s okolitými provinciami, ale aj so vzdialenejšími časťami Rímskeho impéria. Na druhej strane je však pravdepodobné, že i v blízkom okolí existovala kostiarska dielňa, ktorá svojimi výrobkami pokrývala domáci trh. Najnovšie výskumy v Brigetiu poukazujú na takúto dielňu v tamojšom civilnom meste. Vzhľadom na to, že sa nepodarilo nájsť polotovary a prípadné nepodarky, niektorí autori ju interpretujú ako dielňu na opravu kostených a parohových výrobkov (*Bartus 2004*, 17-23; *Borhy/Számadó 2001*, 28). Podľa nášho názoru by tu však mohlo ísť aj o obchod s týmto tovarom. Blízkosť predmetov uložených v PM v Komárne s nálezmi z tejto lokality len dokazuje ich predpokladanú provenienciu. V skúmanom súbore je zastúpené len malé percento čiastočne opracovanej suroviny, preto nemožno doložiť existenciu lokálnej dielne ani v jednej z uvedených lokalít. Je pravdepodobné, že tieto polotovary svedčia skôr o menšej dielničke určenej na domácku opravu a výrobu jednoduchých predmetov.

Funkcia a luxusný charakter niektorých nálezov dopĺňajú doterajšie znalosti o živote Rimanov na strednom Dunaji. Ich analýza v niektorých prípadoch čiastočne prispela k objasneniu predstáv o sociálnom a spoločenskom živote na panónskom limite. Jeho lepšiemu poznaniu by mohol napomôcť podrobnejší rozbor doposiaľ nepublikovaných predmetov z archeologických výskumov v Bratislave-Rusovciach a Čunove. Zaujímavé by bolo podrobiť skúmaný materiál osteologickému rozboru, ktorý v čase prípravy tejto práce nebolo možné realizovať. Tým by sa dosiahla konfrontácia publikovaných poznatkov s výsledkami analýzy skúmaného súboru.

LITERATÚRA

Alföldi 1957 M. R. Alföldi: Knochengegenstände. In: M. R. Alföldy/L. Barkóczi/J. Fitz/K. Póczy/A. Radnóti/A. Salamon/J. Szilágyi/E. B. Vágó: Intercisa II (Dunapentele). Geschichte der Stadt in der Römerzeit. 2. Arch. Hungarica (N. S.) 36. Budapest 1957, 477-495.

Bartus 2004 D. Bartus: Bone hairpins from Brigetio. Anodos 3/2003, 2004, 23-32.

Béal 1984 J.-C. Béal: Les objets de tabletterie antique du musée archéologique de Nines. Nines 1984.

Biedermann 1992 H. Biedermann: Lexikon symbolov. Bratislava 1992.

Bíró 1987 M. T. Bíró: Gorsium Bone Carvings. Alba Regia 23, 1987, 25-63.

Bíró 1995 M. T. Bíró: The Bone Objects of the Roman Collection in Hungarian National Museum. Budapest 1995.

Bíró 1997-1998 M. T. Bíró: Pins with female bust decoration and the emperor cult. Antaeus 24, 1997-1998, 79-92.

Boardman 1995 J. Boardman: Greek sculpture. The late classical period. London 1995.

Borhy et al. 2003 L. Borhy/K. Kuzmová/J. Rajtár/E. Számadó: Kelemantia - Brigetio. Auf den Spuren der Römer an der Donau. Wegweiser/Tracing the Romans on the Danube. Guide. Nové Zámky 2003.

Borhy/Számadó 2001 L. Borhy/E. Számadó: Római kori csontfaragványok és modern hamisítványok. Acta Arch. Brigetionensia I/2. Komárom 2001.

Buisson 1993 A. Buisson: Ludna. St. Georges de Reneins 1993.

Campanelli 2002 A. Campanelli: Alba Fucens-Rivive la piecola Romana d´Abruzzo. Endizioni 2002.

Goddard 1990 E. Goddard: Colonia Ulpia Traiana. Die Ausgrabungen im Bereich des Hauses am Kleinen Hafentor (Insula 38). Dissertation München. München 1990.

Crummy 1979 N. Crummy: A chronology of Romano-British Bone Pins. Britannia 10, 1979, 157-163.

Deschler-Erb 1998 S. Deschler-Erb: Römische Beinartefakte aus Augusta Raurica. Rohmaterial, Technologie, Typologie und Chronologie. Forsch. Augst 27. Augst 1998.

Dobiat 1998 C. Dobiat: Im Wettlauf mit den Baggern. Denkmalpfl. u. Kulturgesch. 1, 1998, 37-40.

Dular 1979 A. Dular: Rimske koščene igle iz Slovenije. Arh. Vestnik 30, 1979, 278-293.

Dumoulin 1964 A. Dumoulin: Nécropole Gallo-Romaine a Apt. (Facsimile 1). Gallia 22, 1964, 87-110.

Dušek 1992 S. Dušek: Römische Handwerker im germanischen Thüringen. Stuttgart 1992.

Fehérváryová 1986 M. Fehérváryová: Pôsobenie múzea v rámci spolkovej činnosti. In: Sto rokov múzea v Komárne. Komárno 1986, 11-46.
Gaubatz-Sattler 1994 A. Gaubatz-Sattler: Die villa rustica von Bondorf. Stuttgart 1994.
Gostenčnik 1996 K. Gostenčnik: Die Kleinfunde aus Bein von Magdalensberg. Carinthia I, 1996, 105-137.
Hrnčiarik 2004 E. Hrnčiarik: Römische Perlen und Amulett in der Slowakei. Anodos 3/2003. Trnava 2004, 91-100.
Hrnčiarik, v tlači E. Hrnčiarik: Rímske kostené výrobky v zbierke Podunajského múzea v Komárne. Komárno, v tlači.
Hunold 1997 A. Hunold: Der römische vicus von Alzey. Mainz 1997.
Ivčević 2002 S. Ivčević: Longae Salonae. Split 2002.
Jablonowska-Taracha 2002 J. Jablonowska-Taracha: Bone objects from Polish excavation at Kom El-Dikka, Alexandria (1988-1990). II. Archeologia (Warszawa) 52, 2001, 61-76.
Kolbus 2001 S. Kolbus: Die Römische villa rustica von Nürtingen-Oberensingen, Kr. Esslingen. Fundber. Baden-Württemberg 25, 2001, 537-715.
Kolník 1984 T. Kolník: Rímske a germánske umenie na Slovensku. Bratislava 1984.
Kraskovská 1974a Ľ. Kraskovská: Gerulata-Rusovce. Rímske pohrebisko I. Fontes Arch. Ústavu SNM 2. Bratislava 1974.
Kraskovská 1974b Ľ. Kraskovská: Rímske pohrebisko na parcele JRD v Rusovciach. Zbor. SNM 68. Hist. 7, 1974, 81-111.
Kraskovská 1992 Ľ. Kraskovská: Drobné predmety z polohy Bergl v Bratislave Rusovciach. Zbor. SNM 86. Arch. 2, 1992, 67-82.
Künzl 1982 E. Künzl: Medizinische Instrumente aus Sepulkralfunden der römischen Kaiserzeit. Bonner Jahrb. 182, 1982, 1-131.
Kuzmová/Rajtár 1986a K. Kuzmová/J. Rajtár: Anfänge des Römerlager in Iža. Arch. Rozhledy 38, 1986, 358-377, 459-462.
Kuzmová/Rajtár 1986b K. Kuzmová/J. Rajtár: Bisherige Erkenntnisse zur Befestigung des Römerkastells in Iža. Slov. Arch. 34, 1986, 185-222.
Kvetánová 2003 I. Kvetánová: Votívna ruka Jupitera Dolichena zo zbierky Emanuela Marcela. Zbor. SNM 97. Arch. 13, 2003, 133-142.
Mikler 1997 H. Mikler: Die römischen Funde aus Bein im Landesmuseum Mainz. Monographies instrumentum. I. Montagnac 1997.
Mühlemeier 2000 S. Mühlemeier: Grabungen im Zentrum des römischen Gauting. Arch. Jahr Bayern 1999, 2000, 68-70.
Neuffer 1977 E. M. Neuffer: Untersuchungen im römischen Gutshof von Sontheim an der Benz, Kreis Heidenheim. Fundber. Baden-Württemberg 3, 1977, 334-354.
Ortisi 2001 S. Ortisi: Die Stadtmauer der raetischen Provinzenhauptstadt Aelia Augusta Augsburg. Düsseldorf 2001.
Peters 1986 B. G. Peters: Kostoreznoe delo v antičnych gosudarstvach Severnogo Pričernomor'ja. Moskva 1986.
Petković 1994 S. Petković: Rimski predmeti od kosti i roga sa teritorije Gornje Mezije. Beograd 1994.
Pichlerová 1981 M. Pichlerová: Gerulata-Rusovce. Rímske pohrebisko II. Fontes Arch. Ústavu SNM 5. Bratislava 1981.
Plachá/Pieta 2000 V. Plachá/K. Pieta: Nové objavy na rímskom Devíne. Pam. a Múz. 49/3, 2000, 6-9.
Price 1996 E. Price: Frocester. A Romano-British Settlement, its Antecedents and Successor. Vol. 2 - The Finds. London 1996.
Ratimorská 1984 P. Ratimorská: Katalóg II. Rímske zbierky. Komárno 1984.
Riha 1986 E. Riha: Römische Toilettgeräte und medizinische Instrumente aus Augst und Kaiseraugst. Forsch. Augst 6. Augst 1986.
Riha 1990 E. Riha: Der römische Schmuck aus Augst und Kaiseraugst. Forsch. Augst 10. Augst 1990.
Ruprechtsberger 1978 E. M. Ruprechtsberger: Die römischen Bein- und Bronzenadeln aus den Museen Enns und Linz. Linzer Arch. Forsch. Bd. 9. Linz 1978.
Ruprechtsberber 1979 E. M. Ruprechtsberger: Die römischen Bein- und Bronzenadeln aus den Museen Enns und Linz. Linzer Arch. Forsch. Bd. 10. Linz 1979.
Sklenář 2000 K. Sklenář: Archeologický slovník 4. Praha 2000.
Slovník 1974 Slovník antické kultury. Praha 1974.
Stutzinger 1995 D. Stutzinger: Römische Haarnadeln mit Frauenbüste. Bonner Jahrb. 195, 1995, 135-208.
Šaranović-Svetek 1981 V. Šaranović-Svetek: Tipologia koštanih predmeta iz Sirmiju. Rad Vojvođanskih Muz. 27, 1981, 149-180.
Tacheva-Hitova 1983 M. Tacheva-Hitova: Eastern Cults in Moesia Inferior and Thracia. Leiden 1983.
Vidman 1993 L. Vidman: Od Olympu po Panteón. Praha 1993.
Werner 1977 J. Werner: Die Ausgrabungen in St. Urlicha und Afra in Augsburg 1961-1968. München 1977.

Beitrag zur Typologie von römischen Beinnadeln

Erik Hrnčiarik

Zusammenfassung

In der lateinischen Terminologie wurden die Fibeln mit verschiedenen Termini benannt: *acus* (*Gostenčnik 1996*, 117), *acus crinalis*, *spina crinalis*, *crinale* oder *comatoria*. Diese Termini lassen sich aber einem konkreten Typ von Nadeln nicht detaillierter zuordnen (*Bíró 1994*, 30). Mit Beinnadeln werden wir im mitteleuropäischen Raum schon seit dem Äneolithikum konfrontiert (*Sklenář 2000*, 10). In der römischen Kaiserzeit wurden sie nicht nur bei verschiedenen Frisuren verwendet, sondern auch beim Binden von Stoffen - *fibulae* (*Bíró 1994*, 23), in der Medizin (*Ruprechtsberger 1979*, 10) und bei der Keramikverzierung.

Der untersuchte Bestand besteht aus 253 Funden aus dem römischen Lager in Iža, aus römischen Gräberfeldern I, II, III und aus der Lage Bergl in Bratislava-Rusovce, aus den Grabungen auf der Burg Devín und aus der römischen Sammlung des Museums Podunajské múzeum (weiter nur PM) in Komárno.

Römische Beinnadeln lassen sich in 19 Typen einteilen, in mehrere Varianten und Gruppen:

Typ I. Beinnadel mit Kugelkopf, schmalem Hals und in der Mitte mit verstärktem Körper. Eine genauere chronologische Bestimmung dieses Typs ist nicht möglich. Er kommt in der ganzen römischen Kaiserzeit auf fast jeder römischen Fundstelle vor.

Typ II. Beinnadel mit Kopf ovalen Querschnitts, schmalem Hals und in der Mitte mit verstärktem Körper. Das Vorkommen von diesem Typ der Nadeln beginnt schon im 2. Jh. und dauert bis zum 4. Jh. nach Chr. an.

Typ III. Beinnadel mit eiförmigem Kopf, schmalem Hals und in der Mitte mit verstärktem Körper. Die Verwendung von diesem Typ der Nadeln kann anhand von Analogien besonders im 2. und im 3. Jh. nach Ch. vorausgesetzt werden. Es kann aber nicht einmal sein früheres bzw. späteres Vorkommen ausgeschlossen werden.

Typ IV. Beinnadel mit eiförmigem Kopf und im oberen Teil mit abgerundetem Kopf und schmalem, in der Mitte, verstärktem Körper. Die Nadeln von diesem Typ aus dem untersuchten Bestand lassen sich anhand von Fundumständen chronologisch nicht näher datieren. Den in dem Text zitierten Autoren nach kann ihr Vorkommen in das 2. bis 4. Jh. nach Chr. datiert werden.

Typ V. Beinnadel mit zwiebelförmigem Kopf, schmalem Hals und verstärktem oder gleichförmigem Körper. Die aus dem Gebiet der Slowakei stammenden Funde lassen sich anhand von Analogien in die Zeit seit der zweiten Hälfte des 2. Jh. bis zur Spätantike datieren.

Typ VI. Beinnadel mit walzenförmigem, schräg abgeschnittenem Kopf und in der Mitte verstärktem Körper. Die Exemplare aus dem untersuchten Bestand können nur ungefähr seit dem 1. bis zum Ende des 4. Jh. nach Chr. datiert werden.

Typ VII. Beinnadel mit quadratischem Kopf und in der Mitte mit verstärktem Körper. Das einzige aus Iža stammende Exemplar befand sich in einer Schicht, die in die Spätantike bzw. in die Völkerwanderungszeit datiert wird.

Typ VIII. Beinnadel mit tropfenförmigem Kopf, überwiegend mit verziertem Hals und mit verstärktem Körper ungefähr in einem Drittel der Länge in Richtung vom Kopf. Dieser Typ von Nadeln lässt sich ungefähr in das 4. Jh. nach Chr. datieren, es kann aber nicht einmal seine frühere bzw. spätere chronologische Zuordnung ausgeschlossen werden.

Typ IX. Beinnadel mit polyedrischem Kopf, schmalem Hals und in der Mitte mit verstärktem Körper. Die im Text zitierten Autoren datieren diesen Typ einheitlich in die zweite Hälfte des 3. bis zum Anfang des 5. Jh. nach Chr. *E. M. Ruprechtsberger* (*1979*, 27) findet Analogien auch noch im Frühmittelalter.

Typ X. Beinnadel mit Kopf in Form von Balustraden, mit schmalem Hals und leicht verstärktem Körper ungefähr in einem Drittel der Länge in Richtung vom Kopf. Dieser Typ lässt sich in die Zeit vom 2. bis zum 4. Jh. nach Chr. datieren.

Typ XI. Beinnadel mit reich profiliertem Kopf. Zum gemeinsamen Merkmal von Nadeln dieses Typs gehört ein Kopf, der aus verschiedenen geometrischen Ornamenten besteht (Ringe, Zylinder, Vasen, Kugelchen, Rillchen u. a.). Dieser Typ von Nadeln wird in die Zeit vom 2. bis zum 5. Jh. nach Chr. datiert.

Typ XII. Beinnadel ohne Kopf, der Körper ist im oberen Teil mit einem oder zwei gegitterten Bändern verziert. *M. T. Bíró* (*1995*, 33) datiert sie anhand von Verzierungselementen in die Spätantike. Im westlichen Teil des Römischen Imperiums kommt dieser Typ schon im 2. Jh. nach Chr. vor.

Typ XIII. Beinnadel, deren Kopf von dem Körper mit unausgeprägtem Körper abgetrennt ist. Der Körper verjüngt sich in Richtung zur Spitze. Dieser Typ kommt in der ganzen römischen Kaiserzeit vor.

Typ XIV. Beinnadel, deren Kopf in Form eine Frauenbüste verziert ist. Anhand der Frisur lässt sich dieser Typ in die Zeit von Flavius datieren.

Typ XV. Beinnadel verziert mit Kultmotiven:
- Variante 1. Nadel verziert mit einer Miniaturaxt;
- Variante 2. Nadel verziert mit einem Pinienzapfen;
- Variante 3. Nadel mit dem Kopf in Form eines Hahns;
- Variante 4. Nadel mit dem Kopf in Form der Venus;
- Variante 5. Nadel mit dem Kopf in Form einer Votivhand.

Typ XVI. Beinnadel bestehend aus zwei selbständigen Teilen - einem Kopf mit einer durchgebohrten Öffnung und einem Körper. Es handelt sich um eine technische Lösung, die in der ganzen römischen Kaiserzeit bekannt ist.

Typ XVII. Vereinzelte Typen von Beinnadeln ohne Parallelen.

Typ XVIII. Unverzierte Beinnadeln ohne Kopf.

Typ XIX. Bruchstücke von Nadeln und Halbfabrikate.

Der Beitrag stellt die erste zusammenfassende Bearbeitung von römischen Beinnadeln aus dem Gebiet der heutigen Südwestslowakei dar. Die typologische und chronologische Analyse von den einzelnen Exemplaren stützt sich auf die Erkenntnisse aus den bis jetzt veröffentlichten Arbeiten von renommierten europäischen Forschern. Viele von ihnen belegen anhand von Analogien rege Handelskontakte der römischen Bevölkerung nicht nur mit benachbarten Provinzen, sondern auch mit entfernten Teilen des Römischen Imperiums. Auf der anderen Seite ist auch wahrscheinlich, dass auf dem dazugehörigen Gebiet eine Werkstatt existierte, in der Knochen bearbeitet wurden und die mit ihren Produkten den lokalen Markt versorgt hatte. Die neuesten Untersuchungen in Brigetio weisen auf eine solche Werkstatt in der dortigen Zivilstadt hin. Da es uns nicht gelungen ist, Halbfabrikate bzw. Ausschussware zu finden, wird sie als eine Werkstatt zur Reparatur von Knochen- und Geweihprodukten interpretiert (*Borhy/Számadó 2001*, 28). Es kann aber nicht ausgeschlossen werden, dass es sich hier auch um den Handel mit dieser Ware handelte. Durch die typologische Nähe von Nadeln, die im Donaumuseum (PM) in Komárno deponiert sind, mit den Funden aus dieser Fundstelle, kann auch ihr Ursprung angenommen werden. Im untersuchten Bestand ist der teilweise bearbeitete Rohstoff nur durch eine kleine Prozentzahl vertreten. Es kann deshalb von keiner lokalen Werkstatt in einer der angeführten Fundstelle gesprochen werden. Es ist wahrscheinlich, dass diese Halbfabrikate von einer eher kleinen Hauswerkstatt zeugen, die zur Herstellung und Reparatur von einfachen Gegenständen diente.

Die Studie entstand im Rahmen des Projektes 1/0408/09, gefördert von der wissenschaftlichen Agentur VEGA.

Abb. 1. Beinnadeln. 1-5 - Typ I; 6-9 - Typ II; 10, 11 - Typ III; 12, 13 - Typ IV; 14, 15 - Typ V; 16 - Typ VI; 17 - Typ VII (1, 3, 4, 6-16 - Donaumuseum (PM) in Komárno; 2, 5, 17 - Iža, Leányvár). Maßstab 1 : 1.

Abb. 2. Beinnadeln. 1-5 - Typ VIII; 6 - Typ IX; 7 - Typ X; 8, 9 - Typ XI; 10 - Typ XII; 11-14 - Typ XIII; 15 - Typ XIV (1-4, 6-13 - Donaumuseum (PM) in Komárno; 5, 14, 15 - Bratislava-Rusovce - nach *Pichlerová 1981*; *Kraskovská 1992*).

Abb. 3. Beinnadeln. 1-5 - Typ XV; 6 - Typ XVI; 7, 8 - Typ XVII; 9-11 - Typ XVIII; 12 - Typ XIX (1-7, 9-12 - Donaumuseum (PM) in Komárno; 8 - Iža, Leányvár).

Übersetz von Michal Dvorecký

Dr. phil. Erik Hrnčiarik
Filozofická fakulta Trnavskej univerzity
Katedra klasickej archeológie
Hornopotočná 23
SK-918 43 Trnava
erik.hrnciarik@truni.sk

ZUR BESIEDLUNG DER HATVAN-KULTUR IN DER SLOWAKEI [1]

Klára Marková

Slovensko, hatvanská kultúra, kruhovité priekopové útvary, absolútna chronológia ^{14}C

Slovakia, Hatvan culture, circular ditch structures, absolute chronology ^{14}C

On the settlement of the Hatvan culture in Slovakia

The number of recorded sites of the Hatvan culture has more than doubled since their publication by T. Nešporová in 1969. The sites are concentrated in two areas – the Danube basin and the Tisa basin. The geographical unevenness of both the quality and quantity of the source area affects their theoretical assessment.

Settlement structures vary according to the natural conditions and the function of the settlements. From the point of view of defense and social character, represented are fortified settlements, and assumed are unfortified settlements, which have not been researched yet. Settlement continuity and vertical stratigraphy is proved by tell settlements. The higher accumulation of sites in a relatively small area (Veľké Turovce, Malé Kosihy) allows us to consider a nest-like settlement structure.

The results of aerial surveys and excavations on sites Leľa and Pavlová indicate that circular ditch structures may have been part of settlement structures of the Hatvan culture in Slovakia. In Leľa geophysical measurements confirmed the findings of aerial photographs.

Relative chronology of the development of the Hatvan culture in Slovakia is rendered mostly by field observations, which have been conducted in the western part of the settlements in Malé Kosihy and Vráble, and in the eastern part of the settlement in Včelince. The significant lower layers VII and VI of the fill of an outer ditch in Včelince represent an earlier phase of the culture on the settlement. The later phase, represented by higher layers V and IV and structures, is characterised by an intersection of Otomani-Füzesabony cultural features and by their influence on the local Hatvan culture, which is referred to as the Hatvan-Otomani horizon.

Ende der 60er Jahre erschienen zur Thematik der Hatvan-Kultur im Karpatenbecken zwei grundlegende Arbeiten: von *N. Kalicz* (*1968*) und *T. Nešporová* (*1969*). Diese beiden Studien ergänzten sich räumlich und haben bis heute nicht an Bedeutung verloren. Sie wurden zu einem Meilenstein im Studium dieser Kultur. In den folgenden ca. 35 Jahren wurden in der Slowakei und in Ungarn von mehreren Fundstellen die Ergebnisse publiziert, die unsere Kenntnisse zur Hatvan-Kultur präzisiert haben. Dazu zählen die umfassende Veröffentlichungen von Siedlungsgrabungen, die, aufgrund kleinerer Beiträge aus den 60er Jahren nur in Umrissen bekannt waren (z. B. Malé Kosihy - *Točík 1961*; *1981a*; Nitriansky Hrádok - *Točík 1961*; *1978*; *1981b*; Výčapy-Opatovce - *Točík 1979*). Zu dieser Problematik, vor allem zur Entstehung der Hatvan-Kultur, hat sich nach ihrer Veröffentlichung in einer Studie *M. Novotná* (*1986*) geäußert. Eine enzyklopädische Zusammenfassung des Wissenstandes auch dieser Kultur in der Slowakei ist am Anfgang der 90er Jahre erschienen (*Furmánek/Veliačik/Vladár 1991*). Der vorliegende Beitrag will auf die ausgewählten aktuellen Fragen der Erforschung der Hatvan-Kutlur in der Slowakei hinweisen.

[1] Der Beitrag entstand im Rahmen des Projektes 2/0136/08, gefördert von der wissenschaftlichen Agentur VEGA.

Die Verbreitung der Hatvan-Kultur in der Slowakei

Seit der Arbeit von T. Nešporová ist die Zahl der bekannten Fundstellen der Hatvan-Kultur in der Slowakei mehr als um die Hälfte angewachsen. Es sind 26 Fundstellen hinzugekommen (Abb. 1), davon in ihrer Arbeit in 15 nicht erwähnten, oder bis dahin unbekannten Katastralgemeinden: z. B. Ipeľský Sokolec (*Ožďáni 1988*; *Paulík 1982*, 217; *1984*, 174; *1985*, 185; *Vendtová/Rejholec 1963*); Demandice (*Blažová/Kuzma/Rajtár 2000*, 37); Krupina (*Malček/Pálinkás 2001*); Leľa, Pavlová, Pinciná (von J. Balko festgestellt; AI SAW Fundber. Nr. 10 281/83; *Fottová/Kovár 2004*); Rybník (von 1981 P. Romsauer entdeckt; *Bátora 1986*); Veľké Turovce - Regiške (Entdeckung durch die Amateurforscher in 30-er Jahren; Petrovský-Šichman - AI SAW Fundber. Nr. 70/55; *Blažová/Kuzma/Rajtár 2000*; *Marková/Ožďáni 1993*; *Petrovský-Šichman 1961*, 12); Veľké Turovce, Ortsteil Dolné Turovce, südöstliche Abhang der Kote 212,4 - auf der Parzelle von E. Jamborová (*Ožďáni 1984a*, 169); Veľké Turovce, Ortsteil Dolné Turovce - Terasse von Selecký potok; Tupá - Chorvatice (*Bánesz/Nevizánsky 1983*).

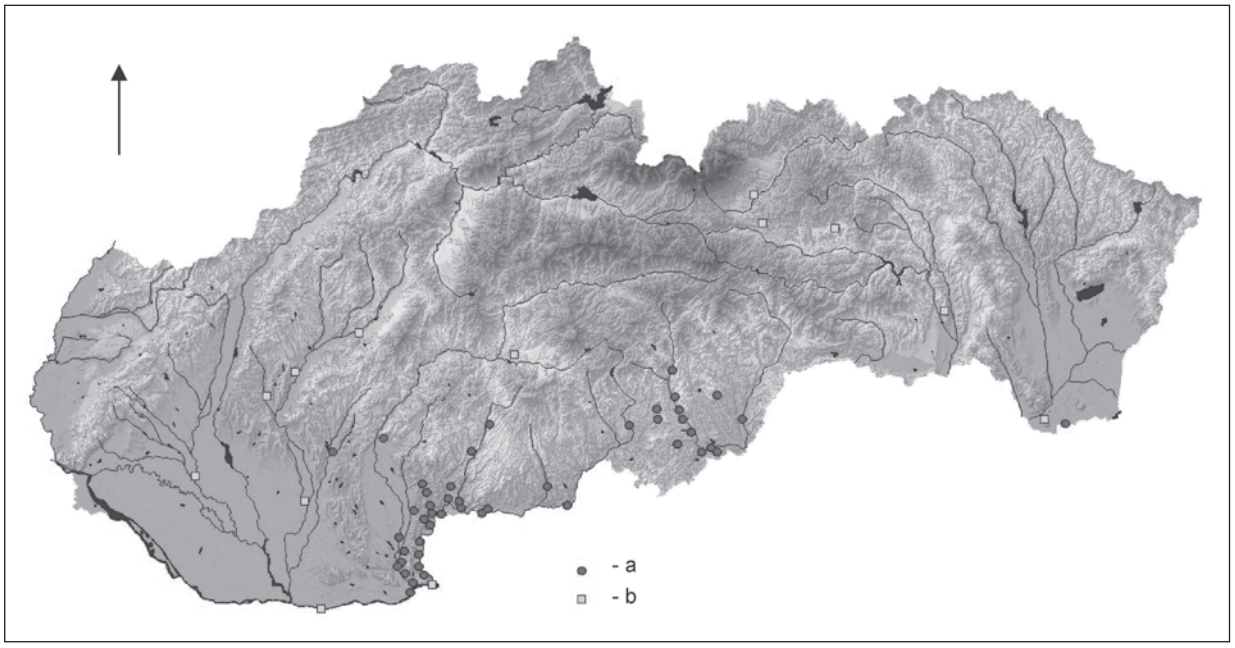

Abb. 1. Die Verbreitung der Hatvan-Kultur. Die Fundstellen der Hatvan-Kultur in der Slowakei (a) und das Vorkommen der Hatvan-Keramik auf den Fundstellen der Nachbarkulturen (b).

Aus chronologischer Hinsicht sind die neuen fachmäßig untersuchten Fundstellen von Interesse auf denen die Hatvan-Kultur als fremdes Kulturelement vertreten ist (z. B. Čierny Brod, Chľaba - *Veliačik 1969*; *1972*; Mýtne Ludany - Mýtna Nová Ves - *Schalk/Bátora 1997*; Veľká Lomnica - *Novotný 1972*; Nižná Myšľa - *Olexa 1992*).

Die Nordgrenze der Hatvan-Kultur wurde präzisiert entlang der Linie Vráble, Rybník, Santovka, Krupina, Pinciná, Rimavské Brezovo. Im Westen sind bisher exzentrisch Vráble (*Točík 1986*) und im Osten, noch in zusammenhängender Besiedlungslinie, Včelince situiert. Die Verbreitung der Fundstellen zeigt zwei Schwerpunkte. Einen westlichen im Inundationsgebiet der Donau (im Inundationsgebiet des Hron und Ipeľ) und einen östlichen im Inundationsgebiet der Theiß (die Konzentration im Inundationsgebiet von Slaná). Zwischen beiden Schwerpunkten befindet sich eine kleinere Anzahl von Fundstellen.

Die Anzahl der untersuchten Fundstellen ist im westlichen Verbreitungsgebiet größer (z. B. Ipeľský Sokolec, Kamenín (*Točík 1956*; *1959*); Malé Kosihy, Sikenica-Veľký Pesek (*Novotný 1968*); Vráble (*Točík 1986*); Rybník (*Bátora 1986*; *1995*). Im westlichen Gebiet befinden sich nicht nur alle teilweise untersuchten Gräberfeldern, sondern auch die Einzelngräber. Im östlichen Teil wurde bisher nur die Siedlung in Včelince systematisch untersucht (z. B. *Furmánek/Illášová/Marková 1999*; *Furmánek/Marková 1992*; *1996*; *1998*; *2001*). Gräberfelder im slowakischen Teil des Inundationsgebiets der Theiß sind bis jetzt nicht bekannt. Die

wenigen Bemerkungen machen deutlich, dass der Forschungstand zur Hatvan-Kultur in der westlichen Sphäre höher ist als in der östlichen. Dieser Forschungsstand kann zu einer nicht nur unvollständigen, aber auch zur verzärtelten Vorstellung über die Entstehung und Entwicklung dieser Kultur führen.

Gräber und Gräberfelder

Die Anzahl der Grabfunde ist begrenzt. Neben den Gräberfeldern Salka I, Salka II und leider näher unveröffentlichten Brandgräbern aus Malá nad Hronom (*Točík 1964*, 39) liegen Einzelgräber aus Lontov (*Nešporová 1969*) vor. In der letzen Zeit sind nur das Grab in Veľké Turovce (*Ožďáni 1984a*) und ein schwer zu beurteilenden Komplex aus Kamenica nad Hronom (*Ožďáni 1984b*) zugenommen. Die Dursicht der Altfunde aus Domaniky ergab, dass es sich bei dieser Fundstelle auch um ein Gräberfeld handelt.[2] Die Gesamtzahl der untersuchten und festgestellten Gräber bleibt weiterhin klein, sie zeigen ein Übergewicht an Urnengräbern.

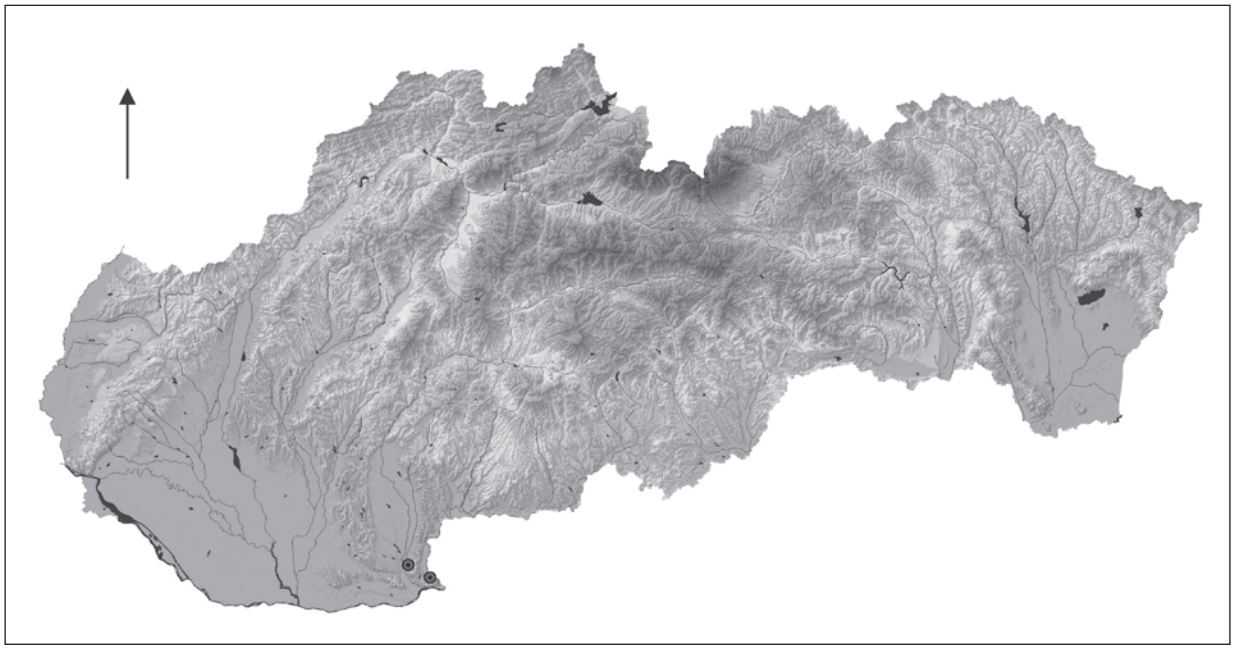

Abb. 2. Kreisartige Grabenanlagen der Hatvankultur in der Slowakei. 1 - Leľa; 2 - Pavlová.

Zu den Siedlungen

In der Kultur sind verschiedene Siedlungsformen zur Geltung gekommen. Sie beziehen sich auf verschiedene Naturbedingungen und auch auf unterschiedliche Funktionen der Siedlungen in der Gesellschaft. Unter letzterem Aspekt lassen sich befestigte und unerforschte unbefestigte Siedlungen unterschieden. Vom Gesichtpunkt der Besiedlungskontinuität sind aus den vertikalen Stratigraphien der Tell-, bzw. tellartige Siedlungen von Malé Kosihy, Vráble, Santovka/Maďarovce und Včelince wichtige Hinweise zu gewinnen (*Marková 2000*; *2001*). Die slowakischen Anlagen bilden die nördliche Grenze dieses Phänomens im Karpatenbecken. Befestigte Siedlungen der Hatvan-Kultur, wie schon früher

[2] Die unpublizierten Funde aus dem Jahr 1922 stammen aus der Sammlung Dr. K. Bujnák, deponiert im EM SNM in Martin im J. 1938 Evidenz-Nr. 465/38, inventarisiert im Jahr 1957. Hiermit danke ich dem Museum für die Ermöglichung des Studiums; die Fundstelle wurde bisher als Siedlung eingeordnet: *Nešporová 1969*, 371, Fundstelle 2. Im Museum in Zvolen befinden sich heute keine älteren Funde aus der Ortsgemeinde. Für die Information danke ich dem Lesnícke a drevárske múzeum in Zvolen. Domaniky als eine Fundstelle der Hatvan-Kutur wurde schon von *J. Eisner* (*1948*, 23, Anm. 33) erwähnt. Der Datenstand ist bis zum Ende des Jahres 2005 gegeben.

darauf aufmerksam gemacht wurde, sind die ältesten befestigten Anlagen der Bronzezeit in der Slowakei (*Točík 1981a*, 235, 257). Die Träger der Kultur suchten sich meistens Lagen mit guter Fernsicht in die Umgebung aus, was ihnen die Kontrolle des Gebietes ermöglichte. Auch für Siedlungen belegten auf kleinen Anhöhen oder im Tiefland ist die Ausnutzung natürlicher Gegebenheiten für den Schutz anzunehmen. Eine höhere Kumulation von Fundstellen auf verhältnismäßig kleinem Raum wie z. B. im Gebiet Veľké Turovce oder Malé Kosihy macht wahrscheinlich, dass die Siedlungsstruktur im slowakischen Raum jener im Gebiet der eponymen Fundstelle in Hatvan ähnelt (*Somogyvári 1984*).

Die entwickelte Luftbildsforschung hat nicht nur zum einen näheren Erkenntnis der Fortifikationen der Hatvan-Kultur beigetragen (Vráble, Veľké Turovce - *Blažová/Kuzma/Rajtár 2000*, 112; *Kuzma et al. 2001*, 125). Die Ergebnisse der Untersuchung auf den zwei Fundstellen in Leľa und Pavlová deuten an, dass in Siedlungsstruktur der Hatvan-Kultur in der Slowakei für die Existenz Kreisgrabenanlagen oder Kreisgräbern (in der Literatur auch als Rondelle oder rondelartige Anlagen), die hypothetische Möglichkeit, abzuwagen ist (Abb. 2).

Die Fundstelle auf der Flur Várhegy, im Kataster der Ortsgemeinde Leľa befindet sich auf einer landzünglichen Terasse mit einer Seehöhe etwa 160 m. Auf östlicher und nordöstlicher Seite überragt sie um 40 m das Tal von Ipeľ, was eine ausgezeichnete Aussicht an Ipeľ und das Gebirge Börzsöny bietet. Auf der südlichen Seite ist die Fundstelle über eine Landenge mit anderem Terrain verbunden. Im Jahr *1868* wurde auf der Gemarkung der Dorfgemeinde ein archäologischer Fundort (*Hőke 1868*) angeführt, fast hundert Jahre später (1960) entdeckte der Techniker des AI J. Rajček die Höhensiedlung der Hatvan-Kultur. Diese Information (AI SAW, Oberflächenbesichtigung Nr. 399/60) wurde jedoch nicht publiziert und blieb für die Fachwelt unbekannt. Die Abteilung des Frühmittelalters des AI SAW nahm im Jahr 1980 eine einmalige Besichtigung vor. Dabei wurde in Leľa auch eine Höhensiedlung der Hatvan-Kultur festgestellt (*Hanuliak/Zábojník 1981*, 79, Fundstelle Nr. 4). Weiteren Besichtigungen erfolgten im Jahr 1984 (*Bátora 1985*, 41) und im Jahr 1992 (*Marková/Ožďáni 1993*, 89) realisiert. Eine Luftaufnahme der Fundstelle hat im Jahr 1994 I. Kuzma angefertig (*Hanzelyová/Kuzma/Rajtár 1996*, 82, Fundstelle 11, Abb. 59: 2). Auf den Aufnahmen wurde zum ersten Mal eine kreisartige Grabenanlage, festgestellt (Abb. 3). Außer dem kreisartigen Bodenmerkmal kann man teilweise von der Südseite der Landzunge, auf der engsten Stelle der Landenge auch einen weiteren,

Abb. 3. Luftbildaufnahme der kreisförmigen Grabenanlage mit Vegetationsmerkmalen in Leľa, Flur Várhegy.

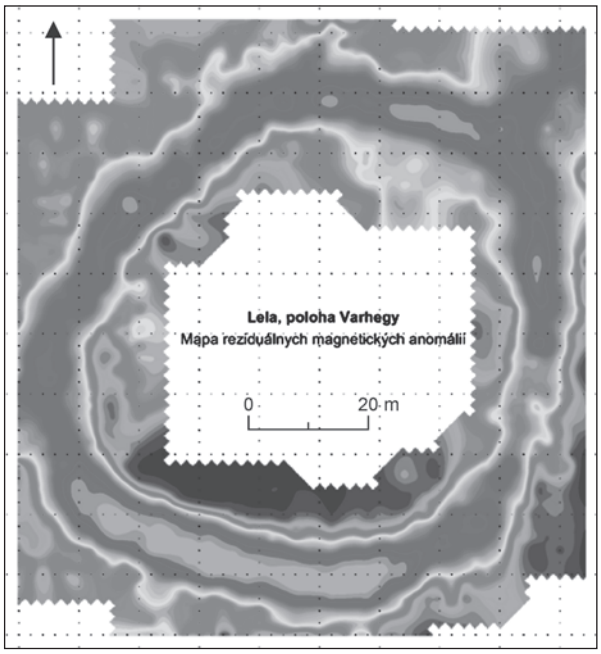

Abb. 4. Geophysikalische Messungen der kreisartigen Grabenanlage in Leľa, Flur Várhegy. Die dunkelgraue Farbe - magnetisch die intensivste Verfüllung.

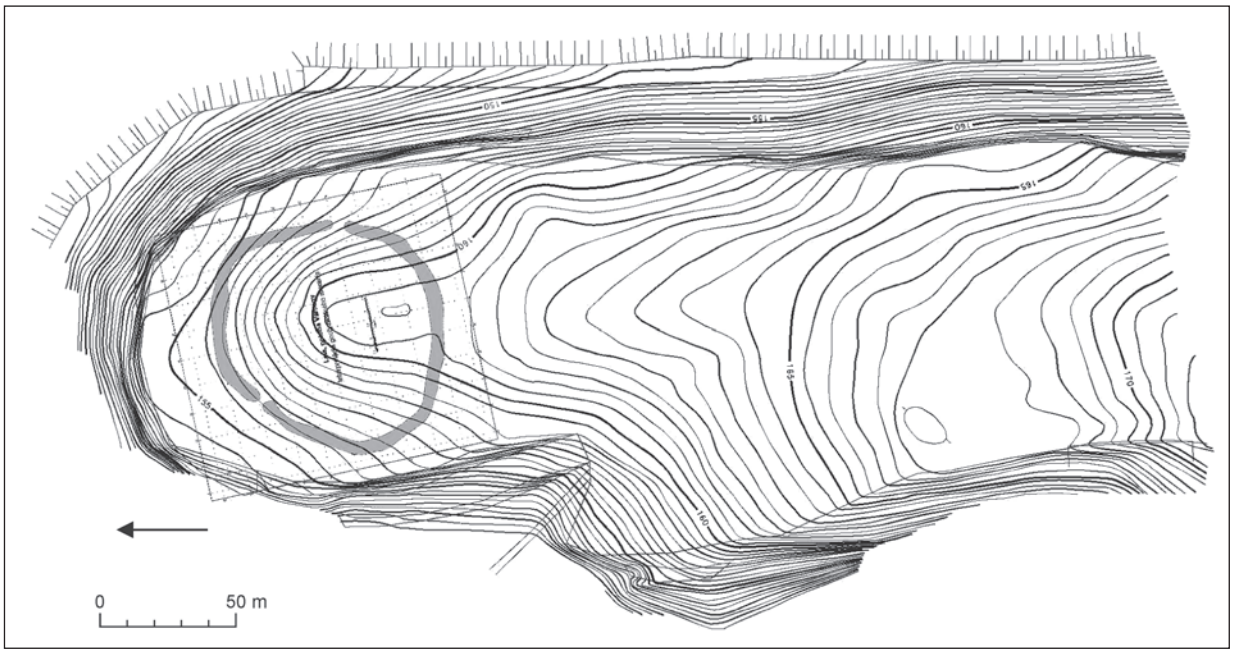

Abb. 5. Plan der kreisartigen Grabenanlage in Leľa, Flur Várhegy.

breiteren Graben sehen, der die Landzunge vom übrigen Terrain trennt. Der trennende bogenförmige Graben ist im Terrain auch über eine kaum bemerkbare Depression erkennbar (*Furmánek/Veliačik/Vladár 1991*, 180, Karte der befestigte Siedlungen, Fundstelle 12). E. Blažová und M. Bartík haben im Jahre 1994 geodätisch den Bereich der Fundstelle mit der kreisartigen Grabenanlage vermessen. Die geophysikalischen Messungen mit einem Protonmagnetometer, die von J. Tirpák im Jahre 1996 verwirklicht und ausgewertet wurden, haben die Luftbildaufnahmen bestätigt (Abb. 4). Das oval Objekt mit Längsachse in Richtung SW-NO hat Maße 90 x 76 m, die interpretierte Breite der Graben beträgt 5-7 m. Die Auswertung hat die Existenz von zwei Eingängen in der Achse SOO-NNW angedeutet (Abb. 5).

Bei der Oberfflächenprospektion wurden die Keramikfunde auf dem Plateaurand und nur ganz vereinzelt im zentralen Teil der Grabenanlage entdeckt. Das Vorkommen den Scherben konzentriert sich an östlichen Terrassenabhang. Unter den Funden überwiegen die Scherben (Abb. 6), bei einer Anwesenheit vereinzelter Stein- und Bronze- oder Kupferartefakte. Die zur Auswertung herangezogenen Scherben sind für die ältere Phase der Hatvan-Kultur (ohne Elemente des Hatvan-Otomani Horizonts) charakteristisch; so treten Fragmente von dünnwändigen verzierten Krügen der Kisapostag-Kultur auf (*Marková/Ožďáni 1993*). Die Fundstelle wurde auch anderweitig in die ältere Bronzezeit datiert (*Kovárník 2004*, 17; *Kuzma/Tirpák 1998*, 217, Abb. 17; 18). Die Siedlungsaglomerationen der Hatvan-Kultur in der Mikroregion des unterem Flußgebiet Ipeľ ist bemerkenswert (Salka I, II; Malé Kosihy-Törökdomb/Pappföld (*Točík 1981a*, auf südlichen Abhang des Hügels der Kote 152,2).[3] Doch direkt auf dem südöstlichen Bergfuss des genannten Gebirgsausläufers in Leľa wurde in einer Entfernung von ca. 500 m - eine Niederungssiedlung festgestellt (*Hanuliak/Zábojník 1981*).

Im Kataster der Ortsgemeinde Pavlová wurde im Jahr 1990 während der Luftprospektion im Inundationsgebiets der Sikenica - eines Zuflußes von Hron eine weitere neu registrierte Fundstelle in der Flur Veľký úhor wiederentdeckt.[4] Das festgestellte kreisartige Gebilde (Abb. 7) wurde zum Anlass einer angebundenen Prospektion (*Kuzma 1992*, 63; erneut im Jahr 1998 - *Blažová/Kuzma/Rajtár 2000*, 111; *Marková/Ožďáni 1993*). Die kreisartige Grabenanlage befindet sich Seehöhe von 160 m, auf einem nach Westen hin gesenkten leichten Abhang. Der Grabenverlauf ist auch bei oberflächlicher Besichtigung gut bemerkbar. Eine geophysikalische Prospektion wurde bis jetzt nicht durchgeführt. Die vermuteten Maße betragen 100 x 120 m, die Grabensbreite 7-10 m (100 x 80 m - *Kuzma 1997*, 56; 80-100 m - *Kuzma 1998*, 95), das Scherbensmaterial

[3] Unpublizierte Sammelfunde (*Moucha/Hrala 1952*, 119). Ich danke V. Moucha für die Möglichkeit das unpublizierte Material zu studieren.

[4] Unpublizierte Sammelfunde (*Moucha/Hrala 1952*, 120). Ich danke V. Moucha für die Möglichkeit das unpublizierte Material zu studieren.

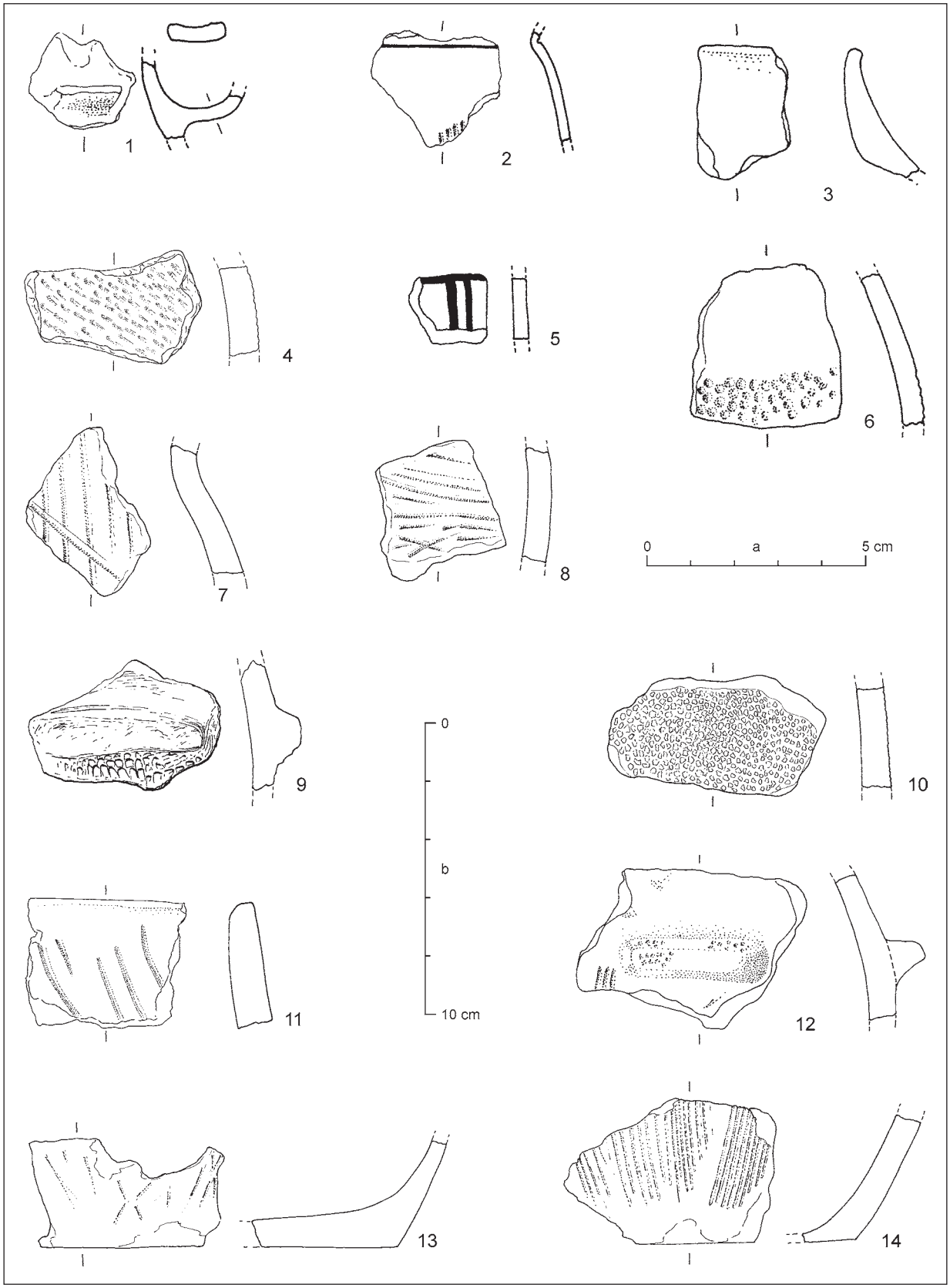

Abb. 6. Fundstoff aus Begehungen in Leľa, Flur Várhegy. Maßstab: a - 1-3, 5, 9, 11; b - 4, 6-8, 10, 13, 14.

Abb. 7. Luftbildaufnahme der kreisförmigen Grabenanlage in Pavlová, Flur Veľký Úhor.

stammt wahrscheinlich aus den Gruben. Im Inneren des Areals befand sich fast kein Material. Unter den Funden sind vereinzelt kulturell unbestimmtbaren Scherben, wahrscheinlich aus dem Neolithikum und der Neuzeit (*Marková/Ožďáni 1993*). Die Mehrzahl der Funde gehört der älteren Phase der Hatvan-Kultur, ohne Anwesenheit der jüngeren Phase der Hatvan-Kultur an. Funde einer anderen Kultur der älteren Bronzezeit fehlen (im Kataster befinden sich auch Gräber der Nordpannonischen Kultur; *Zábojník 2003*, 160). Die Datierung des Objekts in Pavlová ist in der Literatur nicht einheitlich, was auf den Sammelscharakter der Funde zurückzuführen ist. Wenn auch die Datierung in die ältere Bronzezeit die größte Wahrscheinlichkeit besitzt (*Kovárník 2004*,15, 17; *Kuzma 1997*, 56), ist auch eine Einordnung eines Teils der Funde in das jüngere Neolithikum möglich (*Kovárník 2004*, 15; ähnlich auch *Kuzma 1997*, 49; *1998*, 95 f.).

In der Fachliteratur ist es allgemein bekannt, daß der Schwerpunkt der Rondellbauten im Karpatenbecken zeitlich im Neolithikum, vor allem in der Lengyel-Kultur liegt (*Němejcová-Pavúková 1995*). Vereinzelt werden sie auch in die anderen neolithischen und eneolithischen Kulturen (z. B. in die Zeit der Tiszapolgár- oder Bodrogkeresztúr-Kultur, oder auch in die Zeit der Kugelamphoren- oder Badenerkultur datiert (*Kovárník 2004*; *Makkay 2001*; *Pavelčík 2001*).

Neuere Forschungen (Ausgrabungen, geophysikalische Prospektion und Luftbildfotografie) z. B. aus Mähren und Österreich belegen die Datierung der kreisartigen Grabenanlagen auch in die ältere Bronzezeit. Kulturell werden sie oft mit der Aunjetitzer Kultur in Mähren z. B. Troskotovice (klassische Phase der Aunjetitzer Kultur; *Kovárník 1998*, 152 f.); Kyjov I (*Hašek/Kovárník/Tomešek 2005*, 114); vielleicht Těšice II, III (*Podborský 1991*, 110; *1999*); Měnín (mit dem Sohlgraben, vielleicht Aunjetizer Kultur; *Kovárník 2004*, 14); Vranovice (*Kovárník 2004*, 140); und in Niederösterreich z. B. Herzogbirbaum (*Trnka 1992*); Kollnbrunn (jüngere Phase der Aunjetitzer Kultur; *Trnka 1993-1994*, 286) verbunden. Neuere Forschungen gelang der Nachweis, dass einige Anlagen eine Datierung in die Zeit der Veteřov-Kultur bestätigt (Šumice - *Stuchlík 2001*; *Stuchlík/Stuchlíková 1999*). Als typologisch charakteristisch wird die elliptische Form des Grundrisses und der ebene Grabensboden, d. h. ein trapezförmiger Querschnitt der Graben, sog. Sohlgraben angesehen (*Kovárník 2004*, 14; *Kuzma 2005*, 54; *Kuzma/Tirpák 2003*, 36). Diese Merkmale lassen sich

auch in anderen Zeitabschnitten finden (z. B. für die Linearbandkeramische Kultur). Die zunehmende Zahl an Objekten, die in die ältere Bronzezeit datiert wurden oder bei denen diese Datierung angenommen wird, waren der Anlass für eine weitere detailierte typologische Klassifikation (*Hašek/Kovárník/Tomešek 2005*, 116, 117).

Außerhalb des Gebietes der Hatvan-Kultur, wurde für die südwestliche Slowakei zu den Abhandlungen die Datierung anderer kreisförmiger Grabenanlagen in die ältere Bronzezeit angenommen (z. B. Podhorany-Sokolníky - *Kuzma 2005*, 55, Abb. 9; *Kuzma/Tirpák 2003*, 35, 36; Veľký Lapáš - *Kuzma/Tirpák 2003*, 35, Taf. 9: 1, 2; Veľký Cetín - *Kuzma 1998*; *Kuzma/Tirpák 1998*, 216, Abb. 15 u. 16; *2003*, 36). Allerdings erbrachten Sondierungen in Branč keine eindeutigen Hinweise auf die Datierung. Es wurde ein Spitzgraben erkannt, wobei die Scherben der Aunjetitzer Kultur überwiegend aus der oberen Schicht stammen (*Kuzma 1999*; *2005*, 54; *Kuzma/Tirpák 2000*, 123).[5]

Die funktionale Interpretation der kreisartigen Grabenanlagen ist unterschiedlich. Diese Objekte werden unter anderem mit den indoeuropäischen Ritualien verbunden (*Kovárník 1997*; *Makkay 2001*). Die der zeitintensive Errichtung wird auch als eine Form von ritualisierte Gemeinschaftsarbeit definiert (*Oliva 2002*; *2004*, 507). Die notwendige Überprüfung der auf den oben genannten Tatsachen beruhenden Hypotese durch eine Sondierung ermöglicht nicht nur die Feststellung der Grabenform, sondern auch Datierung und Kulturangehörigkeit zu präzisieren.

Statt der funktionellen Einordnung als befestigten Siedlungen wird man mit *V. Podborský* (*1999*) besser von einem soziokultischen Platz sprechen. Der Terminus „soziokultischer Platz" bringt den funktionellen Wandel zum Ausdruck, belegt wohl am deutlichsten ihre wahrscheinliche Mehrdeutigkeit - auch als eine aus Formen der Entwicklung des Siedlungskerns für eine Siedlungsgefilde, dessen Variante auch befestigte Zentralsiedlung kann sein.

Zur Chronologie

Funde der Hatvan Kultur außerhalb ihres eigenen Verbreitungsgebietes verdienen besonderer Aufmerksamkeit. An dieser Stelle erwähne ich nur einige grundlegenden Bemerkungen. Dieses Phänomen läßt sich vor allem in westlich benachbarten Räumen beobachten. In der Slowakei ist Keramik der Hatvan-Kultur in der Umgebung der Nitra-Kultur (Malé Kršteňany - *Točík 1981a*, 237; Nové Sady)[6] und zwar schon in älteren Phase der Nitra-Kultur belegt, z. B. Čierny Brod, Ludanice-Mýtna Nová Ves (*Schalk/Bátora 1997*; *Veliačik 1969*), später im Verbreitungsgebiet der Maďarovce-Kultur, wie Funde aus der unteren und mittleren Siedlungsschicht von Nitriansky Hrádok zeigen (*Točík 1978*; *1981b*). Die Kontakte mit der Aunjetizer Kultur sind nicht nur in der Kontaktzone (*Točík 1979*), sondern auch weiter zum Westen feststellbar (z. B. *Beneš 1986*; *Marková 1997*, 3-7; *1998*, 255; *Nowothnig 1941*; *Stuchlík 2003*; *Zich 2004*).

Die Verfolgung der Hatvan-Keramik im Osten und Nordosten ist hinsichtlich der gesamten kulturchronologischen Entwicklung so der Hatvan-Kultur wie auch der Entwicklung des Otomani- Füzesabony Kulturkomplexes vor allem in ihren frühen Abschnitten mehr kompliziert. Das hängt vor allem mit bereits erwähnten unbefriedigenden Forschungstand in dieser Region zusammen. Erschwerend kommt hinzu, dass über die Ausgrabungen auf den Fundstellen des Otomani-Füzesabony-Kulturkreises nur wenig publiziert ist, sowie unbefriedigendes Kenntinnis der Kultursituation der älteren Bronzezeit in den Gebirgsregionen der Nord- und Südostslowakei.

Keramik der Hatvan-Kultur im Bereich des Otomani-Füzesabony-Kulturkreises ist z. B. aus dem geschlossenen Grabkomplexen von Nižná Myšľa z. B. Grab 40, der durch *L. Olexa* (*1982*, 391; *1983*, 75, Abb. 1: 4) dem Košťany-Otomani Horizont zugewiesen wird; sowie aus Gräber der klassische Phase des Otomani-Füzesabony Kulturkomplexes (*Olexa 1992*, 195) bekannt. Hatvan-Keramik ist auch in der Siedlungschicht in Veľká Lomnica (*Novotný 1972*; *Novotný/Novotná/Kovalčík 1985*) vertreten. Mehrere Keramikfunde der Havan-Kultur sind chronologisch-kulturell nicht sicher einzuordnen, wie Strážne (*Béreš 1982*; *Čaplovič/Gašaj/Olexa 1977*), Barca (*Hájek 1961*) und Trebišov (*Chovanec 2004*).

Die relativchronologische Entwicklung der Hatvan-Kultur läßt sich in der Slowakei durch Siedlungs-

---

[5] Im Verbreitungsgebiet der Hatvan-Kultur in der Slowakei ist in der Literatur eine kreisförmige Grabenanlage auch im Kataster von Rybník nad Hronom registriert. Das Objekt wurde bei einer Prospektion festgestellt. Durch die Oberflächenbegehung wurden die Scherben, größtenteils aus dem Zeitabschnitt Lengyel I erworben. Die gewonnen typologischen Angaben tendieren bis jetzt, ohne feststellbare Sondierung im Terrain, mehr zur Datierung ins Neolithikum (*Kuzma 1997*, 49, 56), wenn die Datierung in die Bronzezeit auch hier nicht ausgeschlossen wird (*Kuzma/Tirpák 2003*, 36).

[6] Unpubliziertes Material (Fundber. Nr. 11 455/2000 in AI SAW Nitra).

stratigraphien rekonstruieren. Im westlichen Verbreitungsgebiet die Stratigraphien der Siedlungen Malé Kosihy und Vráble (*Marková 2001*; *Točík 1986*) vor, im östlichen die Stratigraphie der tellartigen Siedlung von Včelince sind vorhanden (*Furmánek/Marková 1998*; *2001*). Die relative Datierung von Gruben und Funden der letztgenannten Fundstelle basiert einerseits auf der horizontalen Stratigraphie der Gräben und Gruben, andererseits auf der vertikalen Stratigraphie des Außengrabens, sowie auch auf der Typologie der Funde, vor allem der Keramik. Durch die systematische Forschung wurde eine Befestigung bestehend aus drei Gräben entdeckt. Alle drei Gräben wurden in der älteren Bronzezeit von den Trägern der Hatvan-Kultur vertieft. Im Außengraben wurden die Schichten I-VII erkannt, sie spiegeln am deutlichsten die Siedlungsentwicklung, Kulturverhältnisse und Siedlungskontinuität der Kulturen von der älteren und mittleren Bronzezeit in der Region. Vom relativchronologischen Gesichtspunkt der Hatvan-Kultur sind die unteren Schichten der Verfüllung des Außengrabens wichtig. Die ältere Phase der Hatvan-Kultur auf der Siedlung ist durch Funden der Schichten VII und VI (Abb. 8) representiert. Der jüngere Phase der Hatvan-Kultur auf der Fundstelle ist die Schichten V und IV zuzuweisen. Der jüngeren Phase der Hatvan-Kultur sind auch Siedlungsgruben zuzuweisen; eine von ihnen ist die Siedlungsgrube 73/88 (Abb. 9). Das keramische Material aus den Schichten V und IV zeigt eine Vermischung von Stilelementen des Otomani-Füzesabony-Kulturkreises und der örtlichen Hatvan-Kultur, er wird als Hatvan-Otomani-Horizont bezeichnet.

Die ^{14}C Datierung von Tierknochen aus Včelince lieferten die erste Hinweise von der absolut-chronologischen Stellung der Hatvan-Kultur in der Slowakei (*Görsdorf/Marková/Furmánek 2004*).

Tabelle 1. Včelince. Flur Lászlófala. ^{14}C-Datierungen der Hatvan-Kultur und der Vergleich der relativ- und absolutchronologischen Sequenzen.

Schicht IV	Hatvan-Otomani-Horizont	Grube 73/88	Probe Bln 5561 (Tierknochen)	3518 ± 37 B. P.	1940-1770 cal. B. C. 1890-1750 cal. B. C.
Schicht V	Hatvan-Otomani-Horizont				
Schicht VI	Hatvan Kultur	Sonde II-D-7, Schicht VII	Probe Bln 5560 (Tierknochen)	3710 ± 38 B. P.	2200-2170 cal. B. C. 2150-2030 cal. B. C.
Schicht VII	Hatvan Kultur				

Im Rahmen der Hatvan-Kultur mit ältere Phase der Siedlung in Včelince (Schicht VII) vergleichbare ^{14}C Messungsergebnisse stammen von ältere Phase der Hatvan-Kultur aus unpublizierten Material-Komplexen der Siedlung Jászdózsa-Kápolnahalom - Bln 1220: 3790 ± 100 B. P., 2400-2030 cal. B. C. (*Raczky/Hertelendi/Horváth 1992*, 42-47, Analyse Nr. 26).

Für wenig bekannte Funde aus dem Mooren in Zornica bei Blatna Brezovica (Kroatien) liegt ein nahes Radiokarbondatum vor (Z 1934: 3785 ± 100 B. P., 1936 ± 100 B. C.; dendrochronologische Analyse 2150 - nach *Dirjec 1991*; 1 σ: 2460-2420 - 4,7%, 2400-2370 - 3,7 %, 2360-2130 - 54,6%, 2080-2040 - 5,1% ca. B. C.; 2 σ: 2600-1950 - 95,4% cal. B. C. - nach *Gogâltan 1999*). Dabei handelt es sich um Funde, die in Verzierung und Form der Keramik des Horizontes Gornea-Orleşti im südwestlichen Rumänien teilweise ähneln, die aber absolutchronologisch unbestimmte sind (*Gogâltan 1996*; *1999*, 219). Die Präzisierung der chronologischen Einordnung bleibt der zukünftiger Forschung vorbehaltne (*Ciugudeanu 1996*, 153; *Lazarovici 1998*; *Roman 1998*; *Schuster 1997*, 278, 279; *1998*, 28).

Absolutchronologisch ähnliche Analyseergebnissen lassen von weiteren frühbronzezeitlichen Kulturen des Karpatenbeckens ohne publizierte Material-Kontexte anführen: Nyírség-Kultur: Bln 1645 (Bakonyseg): 3625 ± 40 B. P.; 1 σ: 2110-2080, 2040-1940 cal. B. C.; 2 σ: 2140-2060, 2050-1890 cal. 2σ cal. B. C.; Nagyrév-Kultur: Bln 1899 (Tóseg) 3625 ± 59 B. P., 1 σ: 2130-2070, 2050-1920 cal., 2 σ: 2200-2160, 2150-1870 cal. B. C.; Bln 340 (Baracs): 3735 ± 80 B. P., 1 σ 2290-2030 cal. B. C., 2 σ: 2500-1900 cal. B. C.; Vučedol-Kultur, Phase C: Z 1817 (Vinkovci): 3810 ± 78 B. P., 1 σ: 2460-2420, 2400-2370, 2360-2180, 2170-2140 cal. B. C., σ: 2470-2030 cal. B. C.; Z 722 (Rudine) 3750 ± 77 B. P., 1 σ: 2310-2100, 2090-2030 cal. B. C., 2 σ: 2460-1970 cal. B. C.; Kultur Maroš (Mokrin, Grab 208): 3690 ± 30 B. P., 1 σ: 2140-2100, 2000-1970; die jüngste Angabe aus der Glockenbecherkultur Grn 6901 (Budapest) 3770 ± 50 B. P.: 2300-2130 cal. 1 σ, 2461-2420, 2400-2370, 2360-2100, 2090-2030 cal. 2 σ cal. B. C. (*Gogâltan 1999*, 211-226, *Raczky/Hertelendi/Horváth 1992*). Aus dem Umfeld der Nitra-Kultur stammen Proben aus den Gräbern der älteren Phase (Jelšovce, Objekt 528)

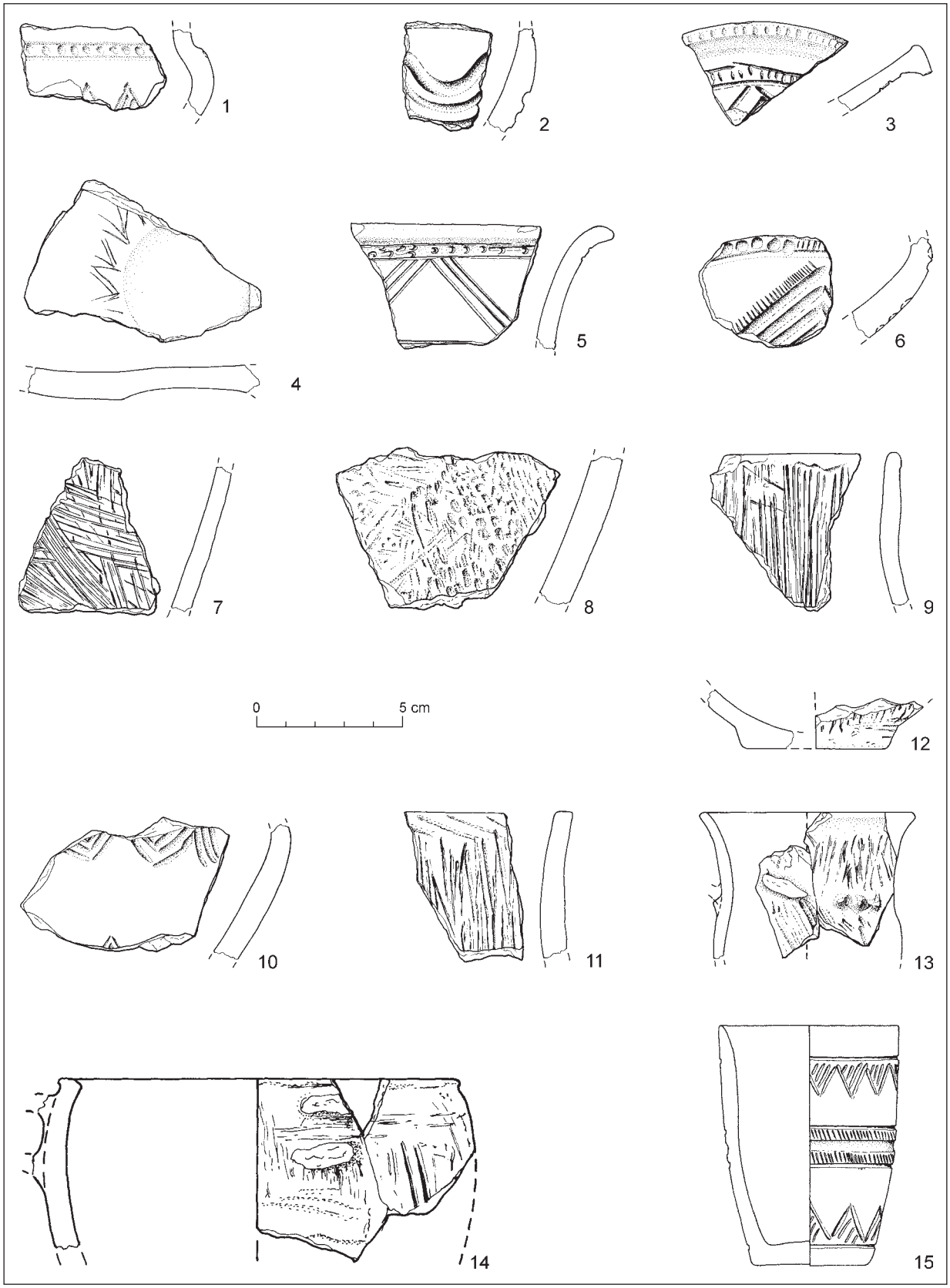

Abb. 8. Včelince, Flur Lászlófala. Fundstoff aus der Schicht VII.

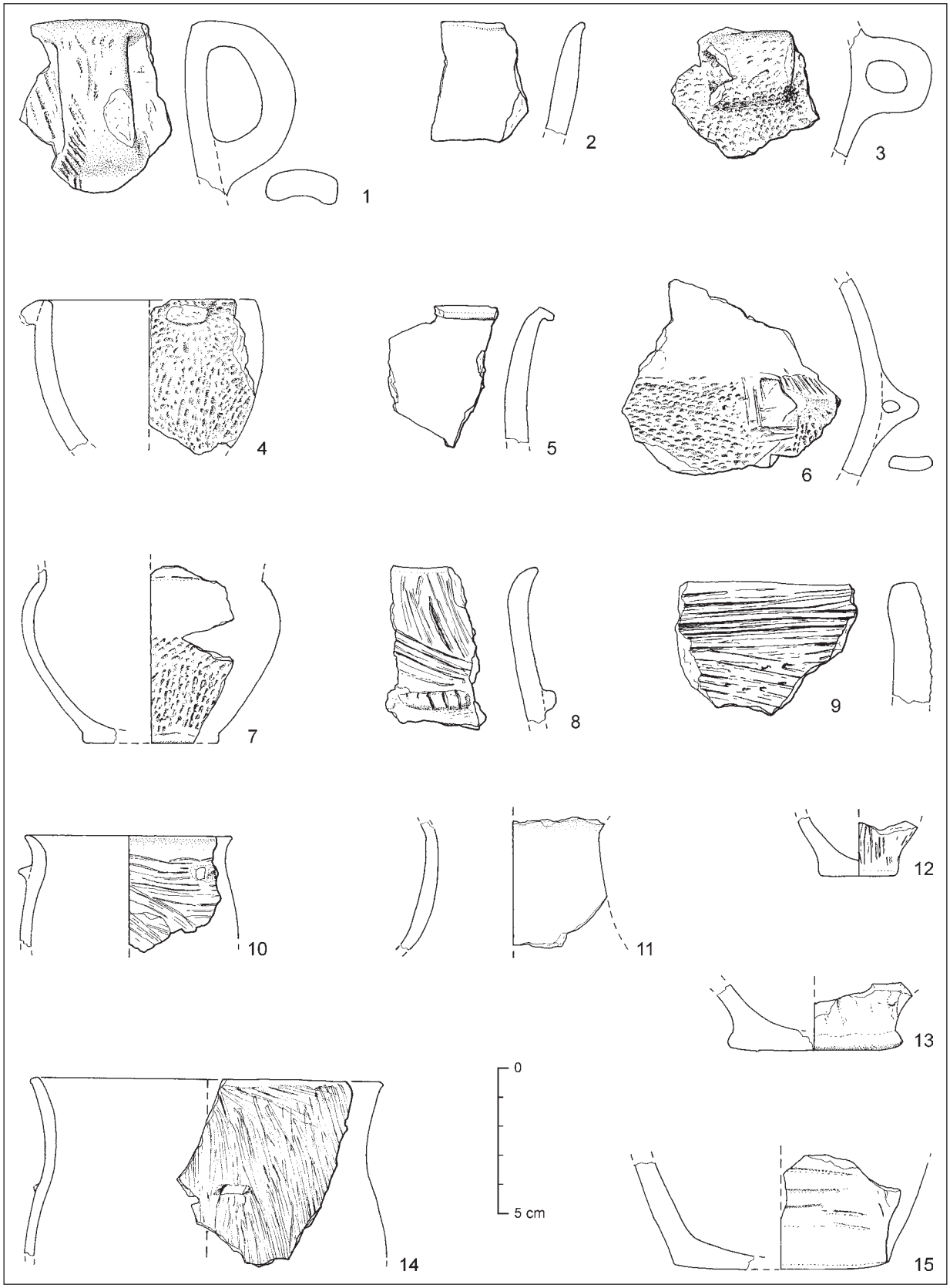

Abb. 9. Včelince, Flur Lászlófala. Fundstoff aus den Schichten V und IV und Objekt 73/88.

3675 ± 52 B. P.; 1 σ: 2200-1880; 2140-1940 cal. B. C. (Jelšovce, Grab 444) 3630 ± 50 B. P.; 1 σ: 2110-2080, 2040-1880 cal. B. C.; 2 σ: 2140-1770 cal. B. C. (*Görsdorf 2000*), die also gleichzeitig oder teilweise gleichzeitig mit der ältesten Siedlungsschicht in Včelince sein könnten.

Die angeführten durch die Vermittlung der ^{14}C-Methode vergleichbaren Datierungsangaben stammen aus den Fundstellen im Rahmen des breiten Raums des Karpatenbeckens. Wie die Terrainbeobachtungen und die Typologie andeuten, wurde die Kulturentwickung der einzelnen ausgedehnten karpatenländischen Kultur-Einheiten territorial zeitlich verbunden. Die jüngste registrierte absolutchronologische Angabe aus dem Raum der Kultur Makó-Kosihy-Čaka bis jetzt lautet 3930 ± 60 B. P. (*Raczky/Hertelendi/Horváth 1992*). Das Datum ist also älter als die bis jetzt existierenden Daten aus dem Umfeld der älteren Phase der Hatvan-Kultur. Die neueren Funde der Kultur Kosihy-Čaka im Gebiet Záhorie und in Österreich bestätigen ihre regionale Entwicklung und die Begegnung mit der Glockenbecherkultur (*Bátora/Marková/Vladár 2003*). Der bisher vereinzelte geschlossene Fundkomplex aus Kamenín zeigt die Möglichkeit vom Überdauern der Kosihy-Čaka-Kultur im Inundationsgebiet des Hron (*Nevizánsky 2001*), es mehren sich auch hinweisende Funde auf die Begegnung der Hatvan-Kultur mit der Kultur Nýrség (*Koós 1998*, 14; *Szatmári 1998-1999*, 143, 144). Die Genesis der Hatvan-Kultur ist nicht genügend erhellt, ebenso wie auch die spätneolithische Entwicklung des Gebietes, auf dem sie sich erstreckte, nicht ausreichend bekannt ist. Es ist nötig, die Frage des Ursprungs der Hatvan-Kultur noch immer für offen zu halten. Doch auch hinsichtlich angeführter absolutchronologischer Angaben kann man das Gebiet der Slowakei nicht aus diesem Prozess ausschließen.

Der Otomani-Hatvan Horizont in Včelince-Lászlófala wird absolutchronologisch von einer Probe aus der Siedlungsgrube 73/88 (Bln 5561) auf 3518 ± 37 B. P.; 1890-1700 B. C. datiert. Die vergleichenden Analyseergebnisse im Rahmen der Hatvan-Kultur stammen aus Jászdózsa-Kápolnahalom aus einem bis jetzt unpublizierten Material-Kontext und wurden stratigraphisch in die jüngere/spätere Entwicklungsphase bestimmt: Bln 1851: 3480 ± 48 B. P., 1 σ: 1880/1740, 1930/1630 cal. B. C.; Bln 1849: 3550 ± 60 B. P., 1 σ: 2030-2000, 2040-1740 ca. B. C.; Bln 1844: 3525 ± 50 B. P., 1 σ: 1940/1860, 2030/1740 ca. B. C. (*Raczky/Hertelendi/Horváth 1992*, 43) wie auch die Funde aus Polgár: Db 1490: 3490 ± 60 B. P., 1 σ: 1900/1740, 1980/1670 cal. B. C. Von absolutchronologisch ähnlichen Analyseergebnissen aus dem Raum des Otomani-Füzesabony Kulturkreises kann man anführen: z. B. Füzesabony-Öregdomb: Bln 1906: 3540 ± 50 B. P., 1 σ: 1960-1872, 1842-1814, 1804-1776 cal. B. C.; Gánovce: Bln 2001: 3445 ± 40 B. P., 1 σ: 1870-1680 cal. B. C.; Fra 62: 3600 ± 100 B. P., 1 σ: 1880-1520 cal. B. C.; Grn 7319: 3415 ± 75 B. P., 1 σ: 1770-1630 cal. B. C.; LJ 5262: 3500 ± 90 B. P., 1 σ: 1940-1680 cal. B. C. (*Barta 2001*). Die jüngere Phase der Hatvan-Kultur ist mit den Schichten V und IV und dazugehörigen Siedlungsgruben vertreten, sie stellen eine Durchdringung der Elemente des Otomani-Füzesabony Kulturkreises und seinen Einfluß auf die Hatvan-Kultur dar und werden als Hatvan-Otomani Horizont bezeichnet. Die ähnlichen ^{14}C-Daten von anderen Fundstellen des Otomani-Füzesabony Kulturkreises reihen diese Kulturbewegung in die klassische Phase ein. Die Datierung der Brunnenversteifung in Gánovce ist doch nicht in diesem Sinn eindeutig, was nicht nur ein Ergebnis der Messdifferenzen von Laboratorien sein kann, sondern auch zum Unterschied zwischen dem Bau und der Verwendung/der Aufgabe des Brunnens kommen konnte, was sich dann auch in den Unterschieden seines Ausfüllungsmaterials aus dem Zeitabschnitt des Objektsniedergangs äußern konnte (*Furmánek 2000*).

Die typologische Analyse des Fundbestands der Hatvan-Kultur, unter Berücksichtigung der Fremdformen und Bewertung absolutchronologischen Daten ist eine Aufgabe zukünftiger Forschungen.

LITERATUR

Bánesz/Nevizánsky 1983 L. Bánesz/G. Nevizánsky: Archeologický prieskum na dolnom toku Krupinice a Štiavnice. AVANS 1982, 1983, 25-30.

Barta 2001 P. Barta: Absolute Dating of the Bronze Age in Slovakia: State of Research. Anodos 1/2001, 11-25.

Bátora 1985 J. Bátora: Nové archeologické lokality a nálezy z juhozápadného Slovenska. AVANS 1984, 1985, 40-42.

Bátora 1986 J. Bátora: Prieskum so sondážou na lokalite zo staršej doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku. AVANS 1985, 1986, 49, 50.

Bátora 1995 J. Bátora: Nové nálezy z hradiska zo staršej doby bronzovej v Rybníku. AVANS 1993, 1995, 28.

Bátora/Marková/Vladár 2003 J. Bátora/K. Marková/J. Vladár: Die Glockenbecherkultur im Kontext der kulturhistorischen Entwicklung in der Südwestslowakei. The Northeast Frontier of Bell Beakers. In: Proceedings of the symposium held at the A. Mickiewicz University Poznań (Poland), May 26-29 2002. BAR. Internat. Ser. 1155. Oxford 2003, 255-264.

Beneš 1986 A. Beneš: An Early Bronze Age Settlement at Hosty and the Expedition at the Building of the Nuclear Power Station at Temelín (S Bohemia). In: Archaeology in Bohemia 1981-1986. Prague 1986, 67-78.

Béreš 1982 J. Béreš: Záchranný výkum v Strážnom. AVANS 1981, 1982, 39-41.

Blažová/Kuzma/Rajtár 2000 E. Blažová/I. Kuzma/J. Rajtár: Letecký prieskum na Slovensku. AVANS 1998, 2000, 36-46.

Chovanec 2004 J. Chovanec: Pohrebisko kultúry Nyírség-Zatín v Trebišove. AVANS 2003, 2004, 87.

Ciugudeanu 1996 H. Ciugudeanu: Epoca timpurie a bronzului în centrul şi sud-vestul Transilvaniei. Bucureşti 1996.

Čaplovič/Gašaj/Olexa 1977 D. Čaplovič/D. Gašaj/L. Olexa: Archeologický prieskum Medzibodrožia a Košickej kotliny. AVANS 1976, 1977, 88-99.

Dirjec 1991 B. Dirjec: Kolišče v bližini Zornice pri Blatni Brezovici. In: Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita, in eneolita v Sloveniji 19. Ljubljana 1991, 193-206.

Eisner 1948 J. Eisner: Prehistorický a protohistorický výskum na Slovensku a Zakarpatskej Ukrajine v rokoch 1938-1948. Sbor. MSS XXXVIII-XLII (1944-1948), 1948, 17-41.

Fottová/Kovár 2004 E. Fottová/B. Kovár: Sídliskové nálezy v katastrálnom území Pincinej. AVANS 2003, 2004, 53, 54.

Furmánek 2000 V. Furmánek: Eine Eisensichel aus Gánovce. Zur Interpretation des ältesten Gegenstandes in Mitteleuropa. Prähist. Zeitschr. 75, 2000, 153-160.

Furmánek/Illášová/Marková 1999 V. Furmánek/Ľ. Illášová/K. Marková: Metallgiesserei in Včelince. In: Ľ. Mihok/E. Miroššayová (Hrsg.): Východoslovenský pravek. Special issue. Košice 1999, 8-15.

Furmánek/Marková 1992 V. Furmánek/K. Marková: Siedlung der Tell Typs in Včelince. In: J. Hermann (Hrsg.): Heinrich Schliemann. 100 Jahre nach Schliemanns Tod. Grundlagen und Ergebnisse moderner Archäologie. Berlin 1992, 293-304.

Furmánek/Marková 1996 V. Furmánek/K. Marková: Ein zweiter Bronzehortfund aus Včelince. In: T. Kovács (Hrsg.): Studien zur Metallindustrie im Karpatenbecken und den benachbarten Regionen. Festschr. A. Mozsolics. Budapest 1996, 137-146.

Furmánek/Marková 1998 V. Furmánek/K. Marková: Osobitosti sídliska tellového typu vo Včelinciach. Slov. Arch. 46, 1998, 205-224.

Furmánek/Marková 2001 V. Furmánek/K. Marková: Beitrag der Ausgrabung der Siedlung in Včelince zur Problematik der Bronzezeit im Theissgebiet. In: C. Kacsó (Hrsg.): Der Nordkarpatische Raum in der Bronzezeit. Baia Mare 2001, 105-118.

Furmánek/Veliačik/Vladár 1991 V. Furmánek/L. Veliačik/J. Vladár: Slovensko v dobe bronzovej. Bratislava 1991.

Gogâltan 1996 F. Gogâltan: About the Early Bronze Age in the Romanian Banat. In: The Yugoslav Danube Basin and the Neighbouring Regions in the 2-nd Millenium B. C. Belgrade - Vršac 1996, 43-50.

Gogâltan 1999 F. Gogâltan: Bronzul timpuriu şi mijlociu în Banatul Românesc şi pe cursul inferior al Mureşului. Cronologia şi descoperirile de metal. Timişoara 1999.

Görsdorf 2000 J. Görsdorf: Interpretation der Datierungsergebnisse von Menschenknochen aus dem Gräberfeld Jelšovce. In: J. Bátora: Das Gräberfeld von Jelšovce/Slowakei. Kiel 2000, 565-570.

Görsdorf/Marková/Furmánek 2004 J. Görsdorf/K. Marková/V. Furmánek: Some new ^{14}C-data to the Bronze Age in the Slovakia. Geochronometria 23, 2004, 79-91.

Hájek 1961 Hájek 1961: Zur relativen Chronologie des Âneolithikums und der Bronzezeit in der Ostslowakei. In: Kommision für das Âneolithikum und die ältere Bronzezeit. Nitra 1958. Bratislava 1961, 59-76.

Hanuliak/Zábojník 1981 M. Hanuliak/J. Zábojník: Výsledky prieskumu v katastroch obcí Salka a Leľa. AVANS 1980, 1981, 77-84.

Hanzelyová/Kuzma/Rajtár 1996 E. Hanzelyová/I. Kuzma/J. Rajtár: Letecká prospekcia na Slovensku. AVANS 1994, 1996, 81-88.

Hašek/Kovárník/Tomešek 2005 V. Hašek/J. Kovárník/J. Tomešek: Archeogeofyzikální výzkum příkopových ohrazení Kyjov I. In: Ve službách archeologie VI. Brno 2005, 113-128.

Hőke 1868 L. Hőke: Római, quád és szarmata emlékek Hontvármegyében. Századok 2, 1868, 190-194.

Kalicz 1968 N. Kalicz: Die Frühbronzezeit in Nordostungarn. Budapest 1968.

Koós 1998 J. Koós: Grabungen auf neueren Fundstellen der Makó-Kultur in Nordostungarn. In: The Early and Middle Bronze Age in the Carpathian Basin. Alba Iulia 1998, 7-30.

Kovárník 1997 J. Kovárník: K významu pravěkých kruhových příkopů. Brno 1997.

Kovárník 1998 J. Kovárník: Pravěké kruhové příkopy na Moravě. Letecká prospekce, geofyzikální měření, archeologický výskum a interpretace. In: Ve službách archeologie I. Brno 1998, 145-161.

Kovárník 2004 J. Kovárník: Nově zjištěná pravěká příkopová ohrazení na Moravě. Rondely, rondeloidy a jiné příkopy - stručné zhrnutí problematiky. In: Ve službách archeologie V. Brno 2004, 11-38.

Kuzma 1992 I. Kuzma: Výsledky leteckej prospekcie na juhozápadnom Slovensku. AVANS 1990, 1992, 62-64.

Kuzma 1997 I. Kuzma: Die grossen Kreise der ersten Bauern. Bilder der Jungsteinzeit in Zentraleuropa. In: J. Oexle (Hrsg.): Luftbildarchäologie in Zentraleuropa. Dresden 1997, 47-57.

Kuzma 1998 I. Kuzma: Kruhové priekopové útvary na Slovensku (súčasný stav). In: Otázky neolitu a eneolitu našich zemí. Turnov - Hradec Králové 1998, 94-102.

Kuzma 1999 I. Kuzma: Kruhové opevnenie v Branči. In: I. Kuzma (Ed.): Otázky neolitu a eneolitu v našich krajín - 1998. Nitra 1999, 133-142.

Kuzma 2005 I. Kuzma: Letecká archeológia na Slovensku. In: Ve službách archerologie VI. Brno 2005, 49-62.

Kuzma et al. 2001 I. Kuzma/E. Blažová/J. Bartík/J. Rajtár: Letecká prospekcia na Slovensku. AVANS 2000, 2001, 112-138.

Kuzma/Tirpák 1998 I. Kuzma/J. Tirpák: Letecký a geofyzikálny prieskum kruhových útvarov na Slovensku. In: Ve službách archeologie I. Brno 1998, 209-218.

Kuzma/Tirpák 2000 I. Kuzma/J. Tirpák: Výskum v Branči. AVANS 1998, 2000, 122, 123.

Kuzma/Tirpák 2003 I. Kuzma/J. Tirpák: Niektoré výsledky leteckej a geofyzikálnej prospekcie v rokoch 1999-2002 v Arch. Ústave SAV. In: Ve službách archerologie IV. Brno 2003, 30-37.

Lazarovici 1998 G. Lazarovici: Once again about the Ceramics from Gornea-Vodneac, of the Early Bronze Age in Banat. In: Die Kulturen der Bronzezeit in dem Gebiet des Eisernen Tores. Kolloqium in Drobeta-Turmu Severin. Bukurest 1998, 47-60.

Makkay 2001 J. Makkay: Die Grabenanlagen im indogeranischen Raum. Budapest 2001.

Malček/Pálinkás 2001 R. Malček/T. Pálinkás: Prieskum povodia Krupinice. AVANS 2000, 2001, 146, 147.

Marková 1997 K. Marková: Zu einigen Äusserungen der westwärts gerichteten Kommunikation der Kulturen des Ostmitteldonauraumes in der älteren Bronzezeit. Abstrakt des Vortrages. In: Mobilität, Migration und Kommunikation im Donauraum. Wien 2000, 6, 7.

Marková 1998 K. Marková: Kultúrny vývin v závere staršej doby bronzovej na juhu stredného Slovenska a možnosti kultúrnych vzťahov s južným Poľskom. In: A. Kosko/J. Czebreszuk (Hrsg.): Trzciniecz. System kulturowy czy interkulturowy proces? Poznań 1998, 253-258.

Marková 2000 K. Marková: Steinerne Gussform aus Santovka-Maďarovce. In: S. Kadrow (Hrsg.): A Turning of Ages. Jubilee book to Professor Jan Machnik. Kraków 2000, 393-403.

Marková 2001 K. Marková: Befestigte Siedlungen der älteren Bronzezeit im Süden der Mittelslowakei. In: A. Lippert/M. Schulz/St. Shennan/M. Teschler-Nicola (Hrsg.): Mensch und Umwelt während des Neolithikums und der Frühbronzezeit Mitteleuropa. Internationaler Workshop vom 9.-12. November 1995. Internat. Arch. 2. Rahden-Westfalen 2001, 149-152.

Marková/Ožďáni 1993 K. Marková/O. Ožďáni: Prieskum v okrese Levice, Nové Zámky, Zvolen. AVANS 1992, 88-92.

Meier-Arendt 1992 W. Meier-Arendt (Hrsg.): Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss. Frankfurt am Main 1992.

Moucha/Hrala 1952 V. Moucha/J. Hrala: Výsledky povrchového průzkumu Štúrovska (Kopie nálezového denníku). Praha 1952. Unpubliziert.

Němejcová-Pavúková 1995 V. Němejcová-Pavúková: Svodín. Zwei Kreisgrabenanlagen der Lengyelkultur. Bratislava 1995.

Nešporová 1969 T. Nešporová: K problematike hatvanskej kultúry na južnom Slovensku. Slov. Arch. 17, 1969, 369-402.

Nevizánsky 2001 G. Nevizánsky: Príspevok k mladšiemu stupňu kultúry Makó (Kosihy)-Čaka na juhozápadnom Slovensku. Slov. Arch. 49/1-2, 2001, 19-38.

Novotná 1986 M. Novotná: Príspevok k poznaniu hatvanskej kultúry na Slovensku. Arch. Rozhledy 38/3, 1986, 275-282.

Novotný 1968 B. Novotný: Výskum v Sikenici, okr. Levice. Musaica 8, 1968, 17-28.

Novotný 1972 B. Novotný: Výskum vo Veľkej Lomnici, o. Poprad. Arch. Rozhledy 24, 1972, 10-17.

Novotný/Novotná/Kovalčík 1985 B. Novotný/M. Novotná/R. M. Kovalčík: Praveká dedina pod Vysokými Tatrami. Poprad 1985.

Nowothnig 1941 W. Nowothnig: Ein Gefäss der frühen Bronzezeit aus Schwarnitz, Kr. Grünberg. Altschles. Bl. 16, 1941, 90, 91.

Olexa 1982 L. Olexa: Siedlungen und Gräberfelder aus der Bronzezeit von Nižná Myšľa in der Ostslowakei. In: Südosteuropa zwischen 1600 und 1000 v. Ch. Berlin 1982, 387-397.

Olexa 1983 L. Olexa: Hlinený model vozíka z Nižnej Myšle. Štud. Zvesti AÚ SAV 20, 1983, 69 77.

Olexa 1992 L. Olexa: Náleziská z doby bronzovej v Nižnej Myšli. Slov. Arch. 40, 1992, 189-204.

Oliva 2002 M. Oliva: Těžní jámy, rondely, hradiska... jak se to rýmuje? In: E. Neustupný (Red.): Archeologie nenalézaného. Dobrá Voda u Pelhřimova - Český Těšín 2002, 153-186.

Oliva 2004 M. Oliva: Flint minig, rondels, hillforts... Symbolic Works or too much free time? Těžba, rondely, hradiska... Symbolická práce nebo příliš mnoho volného času? Arch. Rozhledy 56/3, 2004, 499-531.

Ožďáni 1984a O. Ožďáni: Výsledky prieskumu stredného Poiplia v okrese Levice. AVANS 1983, 1984, 168-171.

Ožďáni 1984b O. Ožďáni: Praveké výšinné sídliská v Kamenici nad Hronom. AVANS 1983, 1984, 166, 167.

Ožďáni 1988 O. Ožďáni: Výskum opevnených sídlisk v Ipeľskon Sokolci. AVANS 1987, 1988, 105, 106.

Paulík 1982 J. Paulík: Zisťovací výskum opevnenej osady čačianskej kultúry v Ipeľskom Sokolci. AVANS 1981, 1982, 217, 218.

Paulík 1984 J. Paulík: Ďalší rok výskumu v Ipeľskom Sokolci. AVANS 1983, 1984, 173, 174.

Paulík 1985 J. Paulík: Posledný rok výskumu na opevnenej výšinnej osade čačianskej kultúry v Ipeľskom Sokolci. AVANS 1984, 1985, 184-188.

Pavelčík 2001 J. Pavelčík: Výsledky geofyzikálního a archeologického výzkumu rondeloidu Uherský Brod-Kyčkov. In: Ve službách archeologie III. Brno 2001, 170-176.

Petrovský-Šichman 1961 A. Petrovský -Šichman: Archeologický prieskum stredného Poiplia roku 1985. Štud. Zvesti AÚ SAV 7, 1961.

Podborský 1991 V. Podborský: Poznámky ke kruhovým architekturám pravěké a rané historické Evropy. Pravěk (N. Ř.) 1, 1991, 90-146.

Podborský 1999 V. Podborský: Pravěká sociokultovní architektura v dějinách lidstva. In: V. Podborský et al. (Hrsg.): Pravěká sociokultovní architektura na Moravě. Brno 1999, 261-280.

Raczky/Hertelendi/Horváth 1992 P. Raczky/E. Hertelendi/F. Horváth, Zur absoluten Datierung der bronzezeitlichen Tell-Kulturen in Ungarn. In: *W. Meier-Arendt 1992*, 42-47.

Roman 1998 P. Roman: Aufzeichnungen aus den Grabungsheften zu den Forschungen in den bronzezeitlichen Ansiedlungen von Ostrovul Corbuliu und Ostrovul Moldova Veche. In: Die Kulturen der Bronzezeit in dem Gebiet des Eisernen Tores. Kolloq. Drobeta-Turmu Severin. Bukurest 1998, 17-31.

Schalk/Bátora 1997 E. Schalk/J. Bátora: Zur Problematik der Textilabdrücke auf frühbronzezeitlicher Keramik in der Südwestslowakei. In: C. Becker/M.-L. Dunkelman/C. Metner-Nebelsick/H. Peter-Röcher/M. Roeder/B. Teržan (Hrsg.): Κοροζ. Festschr. B. Hänsel. Beiträge zur Prähistorischen Archaeologie zwischen Nord- und Südosteuropa. Espelkamp 1997, 187-199.

Schuster 1997 Ch. Schuster: Perioada timpurie a epoci bronzullui în bazinele Argeşului şi Ialomiţeu superioare. Bucureşti 1997.

Schuster 1998 Ch. Schuster: Die Frühbronzezeit in der Walachei und in Südostsiebenbürgen - Kulturelle Verbindungen, Beziehungen und Einflüsse und ethnische Bewegnungen. Acta Mus. Napocensis 35/1, 1998, 25-35.

Somogyvári 1984 A. Somogyvári: Bronzkori sírok Hatvanban. Agria 20, 1984, 47-71.

Stuchlík/Stuchlíková 1999 S. Stuchlík/J. Stuchlíková: Šumice, okr. Znojmo. In: V. Podborský et al. (Hrsg.): Pravěká sociokultovní architektura na Moravě. Brno 1999, 95-111.

Stuchlík 2001 S. Stuchlík: Věteřovský rondel v Šumicích. In: 50 let archeologických výzkumů Masarykovy univerzity na Znojemsku. Brno 2001, 167-176.

Stuchlík 2003 S. Stuchlík: Die Beziehungen Mährens zu den südöstlichen Gebieten am Anfang der Bronzezeit. In: C. Kacsó (Hrsg.): Bronzezeitliche Kulturerscheinungen im Karpatischen Raum. Die Beziehungen zu den benachbarten Gebieten. Bia Mare 2003, 445-457.

Szatmári 1998-1999 I. Szatmári: Adatok a kora bronzkori Makó kultúra kérdéséhez. Savaria 24/3, 1998-1999, 141-152.

Točík 1956 A. Točík: Staršia a stredná doba bronzová na juhozápadnom Slovensku. Referáty. Liblice 1/1955, 1956, 24-46.

Točík 1959 A. Točík: Nové sídliskové nálezy z Kamenína. Štud. Zvesti. AÚ SAV 3, 1959, 170-172.

Točík 1961 A. Točík: Stratigraphie auf der befestigten Ansiedlung in Malé Kosihy, Bez. Štúrovo. In: Kommision für das Äneolithikum und die ältere Bronzezeit. Bratislava 1961, 17-42.

Točík 1964 A. Točík: Die Gräberfelder der karpatenländischen Hügelgräberkultur. Praha 1964.

Točík 1978 A. Točík: Nitriansky Hrádok-Zámeček. II. Nitra 1978.

Točík 1979 A. Točík: Výčapy-Opatovce und weitere altbronzezeitliche Gräberfelder in der Südwestslowakei. Nitra 1979.

Točík 1981a A. Točík: Malé Kosihy. Osada zo staršej doby bronzovej. Nitra 1981.

Točík 1981b A. Točík: Nitriansky Hrádok-Zámeček. I. Nitra 1981.

Točík 1986 A. Točík: Opevnené sídlisko zo staršej doby bronzovej vo Vrábľoch. Slov. Arch. 34, 1986, 463-476.

Trnka 1992 G. Trnka: Eine frühbronzezeitliche Kreisgrabenanlage von Herzogbirbaum in Niederösterreich. Schr. Vorarlberger Landesmus. Reihe A. Landschaftsgesch. u. Arch. 5, 1992, 73-78.

Trnka 1993-1994 G. Trnka: Die frühbronzezetliche Grabenanlage von Kollbrunn in Niederösterreich. Mitt. Anthr. Ges. Wien 123-124, 1993-1994, 277-300.

Veliačik 1969 — L. Veliačik: Archeologický výskum v Čiernom Brode (okr. Galanta) v roku 1966. Arch. Rozhledy 21/1, 1969, 301-319, 427-429.

Veliačik 1972 — L. Veliačik: Pohrebisko severopanónskej kultúry v Chľabe. Slov. Arch. 20, 1972, 189-217.

Vendtová/Rejholec 1963 — V. Vendtová/E. Rejholec: Slovanské pohrebisko v Ipeľskom Sokolci. Slov. Arch. 11, 1963, 237-246.

Zábojník 2003 — J. Zábojník: Neznáme nálezy zo známych archeologických lokalít. AVANS 2002, 2003, 159-161.

Zich 2004 — B. Zich: Das Ende der Aunjetizer Kultur. In: H. Meller (Hrsg.): Der Geschmiedete Himmel. Stuttgart 2004, 136, 137.

PhDr. Klára Marková, CSc.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK-949 21 Nitra
klara.markova@savba.sk

K osídleniu hatvanskej kultúry na Slovensku *

K l á r a M a r k o v á

Súhrn

Počet evidovaných lokalít hatvanskej kultúry na území Slovenska sa od vydania práce *T. Nešporovej* (*1969*) k tejto problematike zvýšil viac ako dvojnásobne. Pribudlo 26 lokalít (mapa 1). Hranica územného rozšírenia sledovanej kultúry sa na severe spresnila v línii Vráble, Rybník, Santovka, Krupina, Pinciná, Rimavské Brezovo, na západe sú zatiaľ excentricky situované Vráble, na východe, ešte v súvislom páse osídlenia sú Včelince. Koncentrácia doposiaľ známych lokalít je v dvoch strediskách, a to v povodí Dunaja a v povodí Tisy. Prepojenie oboch častí dokladá neveľký počet lokalít (obr. 1).

V rámci skúmaných lokalít v západnej časti rozšírenia je vyšší tak počet sídlisk, ako aj počet pohrebísk. Sú tu situované nielen všetky čiastočne skúmané pohrebiská, ale aj jednotlivé hroby. K málopočetným evidovaným pohrebiskám (okrem známych pohrebísk Salka I, Salka II, hrobu z Lontova či bližšie nepublikovaných žiarových hrobov z Malej nad Hronom) pribudol len hrob vo Veľkých Turovciach, nejasný súbor z Kamenice nad Hronom a nálezy z Domaník. Vo východnej časti bolo zatiaľ skúmané jedine sídlisko vo Včelinciach. Pohrebiská v slovenskej časti Potisia nateraz nie sú evidované. Zemepisná nerovnomernosť kvality aj kvantity pramenných východísk ovplyvňuje stav teoretického zhodnotenia. Táto situácia môže viesť nielen k neúplnému, ale aj k skreslenému pohľadu na vznik a vývoj sledovanej kultúry.

V hatvanskej kultúre sa uplatnili rôznorodé sídliskové formy. Vychádzajú najskôr z rôznosti prírodných podmienok a z rôznosti funkcie sídlisk. Z obranného hľadiska a z hľadiska spoločenského charakteru sú zastúpené jednak sídliská opevnené, jednak predpokladané, doposiaľ neskúmané neopevnené sídliská. Kontinuitu osídlenia a vertikálnu stratigrafiu dokladajú najmä telly, resp. tellovité sídliská. Vyššia kumulácia lokalít na pomerne malom priestore (napr. v oblasti Veľkých Turoviec či Malých Kosíh) umožňuje aj na Slovensku uvažovať o podobnej sídliskovej štruktúre ako v oblasti eponymnej lokality Hatvan (Maďarsko).

Výsledky leteckých a terénnych prieskumov na dvoch lokalitách - v Leli, poloha Várhegy, a v Pavlovej, poloha Veľký úhor, naznačujú, že v sídliskovej štruktúre hatvanskej kultúry na Slovensku treba zvážiť možnosť existencie aj kruhovitých priekopových útvarov (v literatúre aj ako rondely, rondeloidy, kruhové stavby či architektúry - obr. 2).

Lokalita v katastri obce Leľa sa nachádza na ostrožnej terase s priemernou nadmorskou výškou 160 m. Nálezisko bolo zistené v roku 1960 a v roku 1980 potvrdené ďalšími overovacími prieskumami. Na leteckých záberoch sa po prvý raz zistil kruhovitý útvar, ktorý potvrdilo aj opakované snímkovanie (*Kuzma 1992*, 63). Okrem kruhovitého pôdneho príznaku čiastočne vidieť, na najužšom mieste šije aj ďalšiu - širšiu priekopu, oddeľujúcu ostroh od ostatného terénu. Oddeľujúca oblúkovitá priekopa je rozpoznateľná v teréne sotva postrehnuteľnou depresiou. V roku 1994 E. Blažová a M. Bartík geodeticky zamerali časť lokality s kruhovitým objektom. Geofyzikálne meranie v roku 1996, ktoré uskutočnil a vyhodnotil J. Tirpák, potvrdilo letecké snímkovanie. Objekt oválneho tvaru s dlhšou osou v smere JZ-SV má priemer

90 x76 m a interpretovanú šírku priekop 5-7 m. Vyhodnotenie naznačilo existenciu dvoch vchodov do objektu zhruba v osi JVV-SSZ (obr. 2-5).

Nálezy získané povrchovým zberom sa smerom do stredu kruhovitej priekopy nachádzali len celkom ojedinele. Ich výskyt sa koncentroval na východnom terasovitom svahu. Získané nálezy črepov (vhodné na hodnotenie) sú charakteristické pre hatvanskú kultúru - jej staršiu fázu (bez prítomnosti prvkov hatvansko-otomanského horizontu). Vyskytli sa aj fragmenty tenkostenných zdobených džbánkov kisapostackerj kultúry (obr. 6).

Priamo na juhovýchodnej päte ostrohu v Leli sa vo vzdialenosti cca 500 m zistilo ďalšie - nížinné sídlisko hatvanskej kultúry. Je súčasťou hustých sídliskových aglomerácií hatvanskej kultúry v mikroregióne dolného Ipľa.

V katastri obce Pavlová sa novoevidovaná lokalita objavila v polohe Veľký úhor (160 m n. m.) v roku 1990 počas leteckého prieskumu povodia Sikenice. Zistený kruhovitý útvar (obr. 7) bol podnetom pre nadväzný prieskum. Priebeh priekop je dobre sledovateľný aj pri povrchovom prieskume. Geofyzikálne meranie sa neuskutočnilo. Odhadované rozmery stavby sú 100 x 120 m, šírka priekop 7-10 m. Črepový materiál pochádza z predpokladaných priekop a zvonka tesne vedľa nich. Vo vnútri areálu sa archeologický materiál takmer nenachádzal. Len ojedinele sa získali kultúrne bližšie neurčiteľné črepy pravdepodobne z neolitu a novoveku. Väčšina nálezov patrí hatvanskej kultúre staršej fázy, bez prítomnosti mladšej fázy hatvanskej kultúry či ďalšej kultúry staršej doby bronzovej (v katastri sa nachádzajú aj hroby severopanónskej kultúry). Datovanie objektu v Pavlovej nie je v literatúre jednotné, vyskytuje sa aj jeho spojenie s obdobím mladšieho neolitu.

V ostatných rokoch nielen povrchové zbery, ale aj terénne sondáže a získaný materiál, napr. na Morave a v Rakúsku, dokladajú datovanie kruhovitých priekopových útvarov aj do staršej doby bronzovej. Kultúrne sa spájajú s únětickou kultúrou na Morave (napr. Troskotovice, azda Těšetice II a III, Měnín, Kobylí, Lovčičky, Vlasatice, Vranovice) a v dolnom Rakúsku (napr. Herzogbirbaum, Kollnbrunn; Hornsburg, Oberrnsbach). Výskumom je potvrdené datovanie kruhovitého priekopového útvaru spojeného aj s věteřovskou kultúrou (Šumice). Za typologicky charakteristické prvky priekopových útvarov staršej doby bronzovej sa považuje elipsovitý tvar pôdorysu a rovné dno priekop. Uvažuje sa aj o datovaní niektorých ďalších kruhovitých priekopových útvarov z územia juhozápadného Slovenska do staršej doby bronzovej aj mimo oblasti hatvanskej kultúry (napr. Veľký Cetín, Veľký Lapáš, Podhorany, Branč).

Funkčná interpretácia priekopovitých útvarov je rôzna. Špecificky sa spájajú s indoeurópskymi rituálmi (*Makkay 2001*; *Kovárník 1997*). Vyzdvihnutie časovo náročnej tvorby býva príznačne vymedzené aj ako variant rituálu spoločnej práce čiastkových spoločenských jednotiek (*Oliva 2002*; *2004*, 507). Ich funkcia, za obvykle existujúceho výskytu opevnených sídlisk v hatvanskej kultúre, by sa posúvala v prospech sociokultových teórií (*Podborský 1991*). Termín sociokultové miesto azda najvýstižnejšie vyjadruje ich pravdepodobnú viacúčelovosť ako jedna z foriem vývojového jadra k centrám osídlenia regiónu.

Výskyt keramiky hatvanskej kultúry v cudzorodom prostredí je zreteľný najmä západným smerom. Na Slovensku je doložený v prostredí nitrianskej kultúry (Malé Kršteňany), a to jej staršej fázy (napr. Čierny Brod, Ludanice-Mýtna Nová Ves), v prostredí maďarovskej kultúry (Nitriansky Hrádok, dolná a stredná sídlisková vrstva). Kontakty s únětickou kultúrou sú sledovateľné nielen v kontaktnej zóne (Vráble), ale aj ďalej na západ.

Sledovanie nálezov hatvanskej keramiky na východe je vzhľadom na celkový kultúrno-chronologický vývoj samotnej hatvanskej kultúry, ako aj otomansko-füzesabonského kultúrneho okruhu najmä v ich počiatkoch, zložitejšie. Sledovanie navyše sťažuje už spomenutý neuspokojivý stav terénneho výskumu vo východnej časti územia hatvanskej kultúry na Slovensku, stav publikovania terénnych výskumov lokalít otomansko-füzesabonského okruhu, ako aj nedostatočné poznanie kultúrnej situácie v staršej dobe bronzovej v hornatých častiach severného a na juhu východného Slovenska.

Relatívnu chronológiu vývoja hatvanskej kultúry na Slovensku udávajú predovšetkým terénne pozorovania vertikálnej stratigrafie na sídliskách (v západnej časti stratigrafia sídlisk v Malých Kosihách a vo Vrábľoch, na východe rozšírenia vo Včelinciach). Závažné dolné vrstvy VII, VI výplne vonkajšej priekopy vo Včelinciach zastupujú staršiu fázu hatvanskej kultúry na sídlisku. Mladšiu fázu kultúry, zastúpenú výplňou vyššie položených vrstiev V, IV, ako aj sídliskovými jamami (objekt 73/88), tu predstavuje prienik prvkov otomansko-füzesabonského kultúrneho okruhu a jeho vplyv na miestnu hatvanskú kultúru, označený ako hatvansko-otomanský horizont.

Prvé údaje o absolútnochronologickom postavení hatvanskej kultúry na Slovensku poskytli vzorky odobraté zo zvieracích kostí zo Včeliniec. Analýzu uskutočnil J. Görsdorf v laboratóriu v Berlíne (tabela 1). Dosiahnuté výsledky sú v dobrej zhode so stratigrafickými terénnymi zisteniami a typologickým hodnotením.

V rámci hatvanskej kultúry (na celom území jej rozšírenia) sa v príspevku uvádzajú porovnateľné výsledky analýz z iných lokalít tejto kultúry (sídlisko Jászdózsa-Kápolnahalom, Polgár, Füzesabony-Öregdomb, Gánovce), resp. z lokalít s príbuzným materiálom (Blatna Brezovica-Zornica), kde spresnenie ich chronologickej pozície a kultúrnej príslušnosti zostáva predmetom diskusií a budúceho výskumu. Z prostredia iných kultúr sa uvádzajú absolútnochronologické porovnateľné údaje z prostredia kultúry Nyírség, kultúry Nagyrév, kultúry Vučedol - fázy C, s najmladším údajom kultúry zvoncovitých pohárov, ako aj z prostredia kultúry Makó-Kosihy-Čaka a nitrianskej kultúry.

Genéza hatvanskej kultúry nie je dostatočne objasnená, tak ako nie je dostatočne známy ani neskoroeneolitický vývoj územia, na ktorom sa rozprestiera. Otázku pôvodu hatvanskej kultúry treba stále považovať za otvorenú. Avšak aj vzhľadom na uvedené absolútnochonologické dáta územie Slovenska nemožno z tohto procesu vylúčiť.

* Práca vznikla s podporou projektu č. 2/0136/08 grantovej agentúry VEGA.

Obr. 1. Rozšírenie hatvanskej kultúry na Slovensku. Lokality hatvanskej kultúry na Slovensku (a) a výskyt hatvanskej keramiky na lokalitách susedných kultúr (b).
Obr. 2. Kruhovité priekopové útvary hatvanskej kultúry na Slovensku. 1 - Leľa; 2 - Pavlová.
Obr. 3. Letecká snímka kruhovitého priekopového útvaru s vegetačnými príznakmi v Leli, poloha Várhegy.
Obr. 4. Geofyzikálne meranie kruhovitého priekopového útvaru v Leli, poloha Várhegy. Tmavosivá farba - magneticky najintenzívnejšia výplň priekopy.
Obr. 5. Plán kruhovitého priekopového útvaru v Leli, poloha Várhegy.
Obr. 6. Nálezový materiál z povrchového prieskumu v Leli, poloha Várhegy. Mierka: a - 1-3, 5, 9, 11; b - 4, 6-8, 10, 13, 14.
Obr. 7. Letecká snímka kruhovitého priekopového útvaru v Pavlovej, poloha Veľký Úhor.
Obr. 8. Včelince, poloha Lászlófala. Materiál z vrstvy VII.
Obr. 9. Včelince, poloha Lászlófala. Materiál z vrstiev V a IV a z objektu 73/88.

REKONŠTRUKCIA PODOBY TVÁRE MUŽA A ŽENY ZO STARŠEJ DOBY BRONZOVEJ

Soňa Masnicová - Zora Miklíková - Radoslav Beňuš

Slovensko, staršia doba bronzová, únětická kultúra, pohrebisko, 2D rekonštrukcia podoby tváre človeka

Slovakia, Early Bronze Age, Únětice culture, cemetery, 2D human facial reconstruction

Facial reconstruction of a man and a woman from the Early Bronze Age

The article deals with a reconstruction of face from skulls of two adults – a middle-aged man from grave 80 and a young woman from grave 234 at the cemetery in Pata. The reconstruction drew on data acquired from osteological study. Drawings were made at two levels: norma frontalis (en face) and norma lateralis sinistra – for the man, norma frontalis (en face) and norma lateralis dextra – for the woman. The comparison of the recorded values of morphological and metric features of both individuals with average values recorded for the whole set indicates that typologically the man and the woman are typical representatives of the population which buried his dead in the Early Bronze Age at the cemetery in Pata. The results of anthropological study showed that morphologically it was a relatively homogeneous group of people. The recorded anthropological indexes, which generally characterise the proportionality of the body, sex and the affiliation of the individual to a certain morphological type, indicate that both men and women from the cemetery belonged to the so-called robust leptodolichomorfs or "nordics" with long and narrow skulls. The drawn facial reconstructions and results of anthropological study in Pata add to our picture of the carriers of the Únětice culture, which is also spread on the territory of southwest Slovakia. Drawing reconstructions are to a certain extent infuenced by the artistic creativity of their author, yet they were made on the basis of scientific data and render essential morphological features of the peoples of the Únětice culture.

ÚVOD

Rekonštrukcia tváre z lebky predstavuje proces vytvorenia pravdepodobnej podoby tváre na základe morfológie a stavby lebky. Je založená na existencii vzťahu medzi kostnými štruktúrami lebky, hlavne kostí a mäkkých tkanív tváre. Rekonštruovaná tvár môže mať trojrozmernú alebo dvojrozmernú formu, pričom na jej vytvorenie možno použiť tradičné metódy manuálnej rekonštrukcie (kresbová alebo plastická rekonštrukcia) alebo v súčasnosti čoraz viac preferovanú počítačovú grafiku. Samotnej rekonštrukcii tváre musí vždy predchádzať podrobná analýza kostry.

Metódy rekonštrukcie majú uplatnenie v historickej antropológii, kde sa využívajú na rekonštrukciu podoby významných osobností alebo len na dotvorenie celkového obrazu skúmanej populácie (napr. *Drozdová 2005*; *Drozdová/Veselovskaya 2004*). Široké uplatnenie nachádza aj pri rekonštrukcii vývojových fáz človeka, ktoré prispievajú k riešeniu otázok paleoantropológie, etnogenézy a problémov antropologickej typológie. V kriminalistike takto vytvorená tvár pomáha napríklad pri odhaľovaní totožnosti nájdených kostrových pozostatkov (väčšinou v participácii s ďalšími metódami a informáciami, ktoré možno využiť na účely identifikácie, ako sú zubné záznamy, RTG snímky, resp. zdravotný záznam, DNA

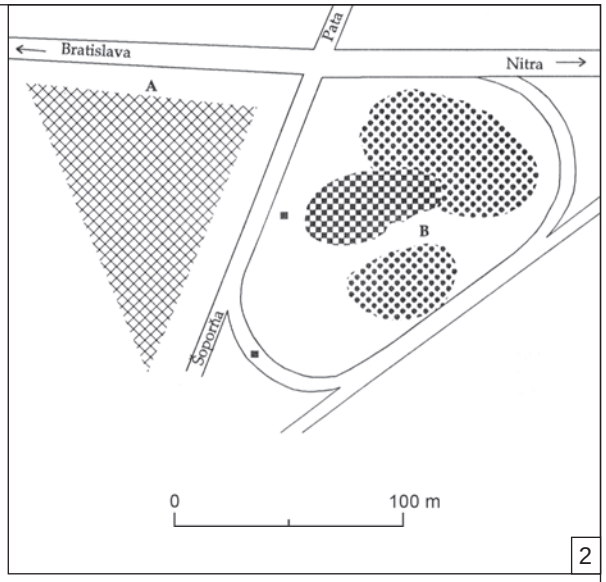

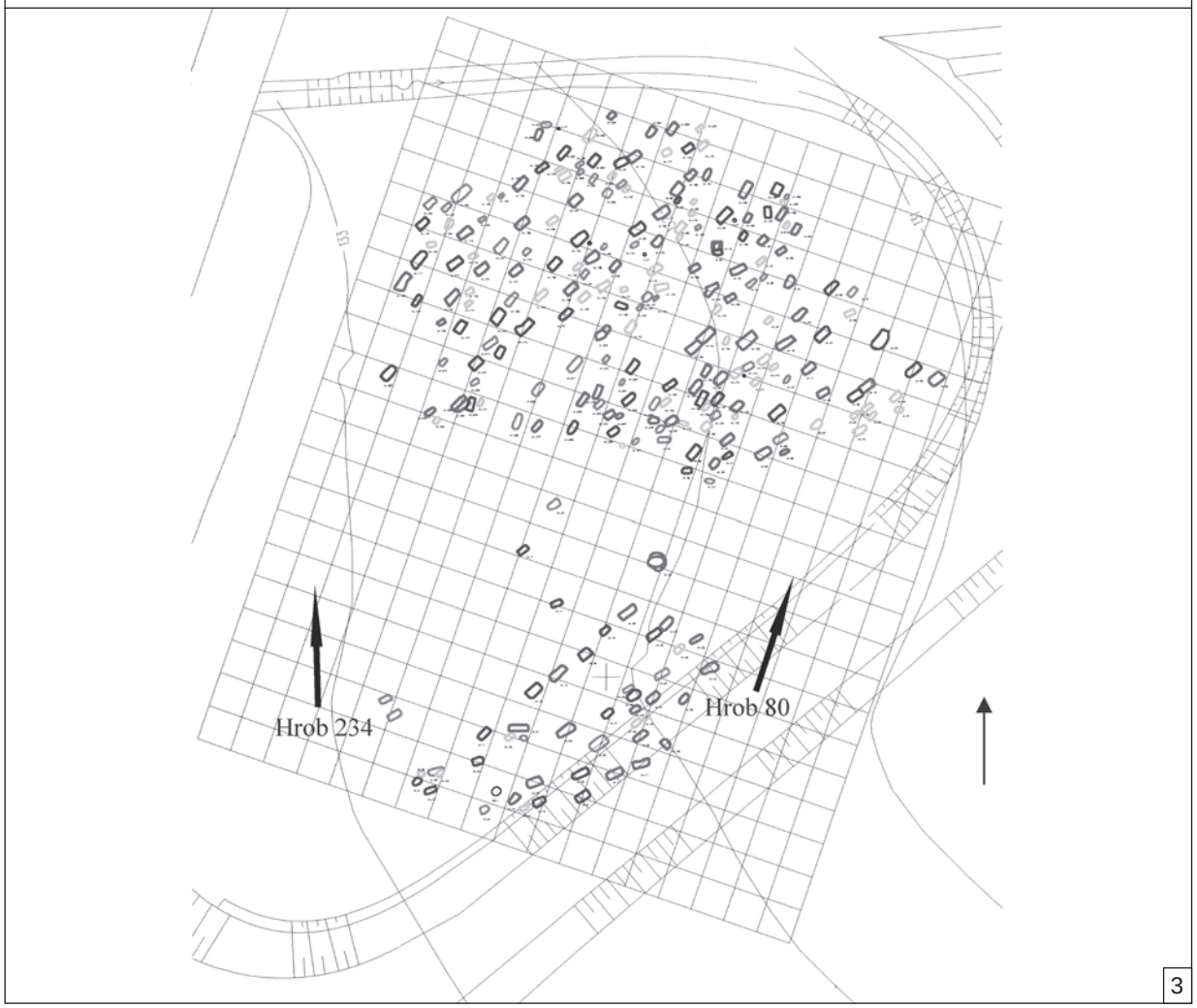

Obr. 1. 1 - výrez z mapy Európy s rozšírením archeologických kultúr v staršej dobe bronzovej (22 - únětická kultúra; podľa *Buchvaldek/Lippert/Košnar 2007*; upravené); 2 - plán skúmaného areálu v Pate (A - sídlisko; B - pohrebisko; podľa *Cheben 1999*, 199, obr. 39; upravené); 3 - plán pohrebiska s vyznačením polohy hrobov vybraných jedincov.

databáza atď.), inokedy ako metóda, ktorá môže „naštartovať identifikačný proces", keď tieto záznamy sú nedostatočné alebo chýbajú. V takom prípade zverejnený portrét v médiách môže prispieť k rekognícii zo strany svedkov, ktorí v rekonštruovanom portréte spoznajú určitú osobu.

Na Slovensku sa v oblasti prehistorickej antropológie a archeológie iba ojedinele využíva táto atraktívna metóda na prezentáciu výsledkov. Po prvýkrát sa u nás rekonštrukcia podoby tváre uskutočnila pri náleze kostrových pozostatkov Imricha Thurzu. Vyhotovil ju podľa metódy M. M. Gerasimova nemecký antropológ H. Ullrich. V roku 1968 previezol lebku Imricha Thurzu do Berlína a neskôr ju vrátil riaditeľovi Oravského múzea P. Čaplovičovi. Lebka sa našla v pozostalosti I. Thurzu a jeho syn ju v januári 1993 odovzdal Oravskému múzeu v Oravskom Podzámku (*Thurzo/Bodoriková/Beňuš 2001*). Publikovaná bola ešte rekonštrukcia starej ženy z Devínskeho hradiska z 11. až 12. storočia (*Beňuš/Pospíšil/Holec 1999*) a rekonštrukcia podoby tváre palatína Juraja Thurzu (*Thurzo et al. 2003*).

V súvislosti so vzácnymi nálezmi ľudských kostrových pozostatkov z územia Slovenska sa autori príspevku rozhodli po prvýkrát pokúsiť o kresbovú rekonštrukciu tváre ľudí staršej doby bronzovej (2300-1600 pred n. l.), konkrétne predstaviteľov jednej z najvyspelejších kultúr tohto obdobia - kultúry únětickej (obr. 1).

Kostrové pohrebisko v Pate

Pohrebisko zo staršej doby bronzovej v Pate v polohe Diely patrí svojou rozlohou a bohatstvom nálezov k unikátnym archeologickým náleziskám z územia Slovenska. Na lokalitu sa narazilo v roku 1997 počas rozširovania cesty I/51 a budovania mimoúrovňovej križovatky medzi obcami Pata a Šoporňa v okrese Galanta (obr. 1: 2). Záchranný terénny výskum tu realizoval Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied v Nitre. Počas dvoch sezón bola takmer kompletne preskúmaná plocha s rozlohou približne 5 ha (*Cheben 1999*). Zachytila sa časť sídliska a rozsiahle pohrebisko zo staršej doby bronzovej. Na základe predbežných informácií o výskume vieme, že pohrebisko bolo založené a využívané nositeľmi únětickej a maďarovskej kultúry (*Cheben 1999*). Celkovo sa preskúmalo 249 hrobov, ktoré boli na ploche zoskupené do dvoch viac-menej ohraničených celkov (obr. 1: 3). Vo väčšine prípadov boli zomrelí pochovaní nespálení, v jednom prípade bol zaznamenaný žiarový pohreb. V štrnástich hroboch boli pochovaní viacerí jedinci (1 štvorhrob, 3 trojhroby a 10 dvojhrobov). Absolútne datovanie náleziska, stanovenie doby užívania pohrebiska, ako aj detailné vyhodnotenie získanej kolekcie artefaktov prinesie až komplexná archeologická štúdia, ktorá sa v súčasnosti pripravuje (I. Cheben, ústna informácia).

Výskum pohrebiska v Pate poskytol na štúdium aj unikátny súbor ľudských kostrových pozostatkov. Antropologický materiál bol počas terénnych prác exhumovaný štandardnými postupmi za prítomnosti antropológa. Materiál bol následne rekonštruovaný v laboratóriu a podrobený analýze (*Miklíková 2000*). Stav zachovania kostí bol v mnohých prípadoch nevyhovujúci, no napriek tomu analyzovaný počet jedincov (241) predstavuje viac ako reprezentatívnu vzorku populácie pre toto obdobie prehistórie a územie Slovenska. Detailné antropologické vyhodnotenie je v stave rozpracovania, no už predbežná paleodemografická analýza priniesla poznatky o vekovej a pohlavnej štruktúre získaného súboru (*Miklíková 2001*). Na pohrebisku bolo pochovaných 143 dospelých a 98 nedospelých jedincov. Z celkového počtu dospelých bolo 27% mužov a 25% žien. Zistilo sa, že na 1000 žien pripadá 1066 mužov (index maskulinity), čo predstavuje relatívne vyrovnané relácie z hľadiska zastúpenia pohlaví v súbore (0,94). Relatívny počet zomrelých vo vekovej kategórii i*nfans I = 16%, infans II = 14,5%, juvenis = 10,2%, adultus = 35,7%, maturus = 13,5% a senilis = 5,4%*, čím sa pohrebisko v Pate nijak zvlášť neodlišuje od iných súborov, keďže so zvýšenou detskou úmrtnosťou v kategórii *infans I* a u dospelých vo vekovej kategórii *adultus* sa stretávame pri väčšine antropologicky preskúmaných pohrebísk z obdobia staršej doby bronzovej.

Metodika

Kresbová alebo dvojrozmerná rekonštrukcia tváre sa začína odfotografovaním lebky spredu a z profilu v tzv. frankfurtskej horizontále (rovina prebiehajúca vrchným okrajom *porus acusticus externus* a spodným okrajom očnice) a zväčšením fotografie do originálnej veľkosti za dodržania proporcionality. Následne sa vyznačia hrúbky tkaniva v príslušných antropometrických bodoch na lebke (zodpovedajú priemerným hodnotám hrúbky tkanív pre zistený vek, pohlavie a telesnú stavbu) a nakreslí sa obrys tváre. Stavba lebky poskytuje ďalšie potrebné údaje k rekonštrukcii podoby tváre, ako sú postavenie, šírka, výška a veľkosť očnej štrbiny, postavenie hrotu a krídel nosa, šírka a hrúbka pier a úst,

priebeh naso-labiálnej ryhy, postavenie a veľkosť ušníc a iné morfologické znaky. Pri rekonštrukcii sme samozrejme vychádzali z informácií získaných osteologickým výskumom (určenie pohlavia, veku a paleopatologického stavu).

Na rekonštrukciu podoby tváre sme vybrali lebky dvoch dospelých jedincov z opísaného pohrebiska v Pate. Pri výbere predstaviteľov muža a ženy, samozrejme, rozhodoval predovšetkým stav zachovania kostí tvárovej časti ich lebky. Vďaka zlej zachovalosti týchto častí sme nemohli vybrať k prvému adeptovi - podľa nálezových okolností a hrobových príloh spoločensky významnejšiemu mužovi z hrobu 80 (obr. 2) jeho pravdepodobnú súčasníčku z hrobu 79, ale boli sme nútení siahnuť po lepšie zachovanej lebke ženy z hrobu 234 (obr. 3). Či v tomto prípade (muž 80 a žena 234) ide o súčasníkov alebo nie, možno rozhodnúť až dodatočne, na základe výsledkov archeologického výskumu alebo doplnkových analýz. Ich príbuzenský vzťah tiež nemožno vylúčiť. V budúcnosti by sa dal overiť na základe molekulárno-genetického výskumu.

Obr. 2. Pata-Diely. Hrob 80. Kostrové zvyšky muža *in situ* (foto I. Cheben).

Obr. 3. Pata-Diely. Hrob 234. Kostrové zvyšky ženy *in situ* (foto I. Cheben).

Výsledky a diskusia

Kresbová rekonštrukcia tváre muža z hrobu 80 bola vyhotovená v dvoch rovinách - *norma frontalis (en face)* a *norma lateralis sinistra* (obr. 4). Podľa výsledkov antropologickej analýzy muž (IDS = 0,75) zomrel vo veku 42 až 44 rokov (*maturus I*). Jeho kostrové zvyšky pozostávali z takmer nepoškodenej lebky a fragmentov postkraniálneho skeletu. Lebka je robustnej stavby so stredne až mohutne vyvinutým reliéfom svalových úponov, obrys neurokránia ovoidný, *arcus zygomaticus* fenozygický, *tubera frontalia et parietalia* malé, *glabella* výrazná, *arcus superciliaris* stredné, čelo ľahko ubiehavé, *processus mastoideus* stredne veľké, *protuberantia occipitalis externa* (Broca) silne vyvinutá, reliéf *planum nuchale* stredný, profil záhlavia (Gerasimov) pretiahnutý, *spina nasalis anterior* (Broca) 4. stupeň škály, reliéf splanchnokránia stredný až výrazný, zhryz opistodontný, *margo supraorbitale et forma orbitae* slabo zaoblené a očnice mierne hranaté, zygomatický oblúk stredný, *os zygomaticum* veľmi vysoká s hrboľatým povrchom, *apertura piriformis* stredne vysoká a stredne široká, *fossa caninae* plytké. *Mandibula* je robustná, jej telo v oblasti druhého molára veľmi hrubé, *trigonum mentale* malé, povrch mandibulárneho uhla s veľkou vyvýšeninou, hlavica sánky veľká, abrázia zubov silná, miskovitý typ. Podľa absolútnych rozmerov je najväčšia dĺžka mozgovne veľká (M1 = 190 mm), dĺžka bázy lebky veľmi veľká (M5 = 110 mm), najväčšia šírka mozgovne veľmi malá (M8 = 133 mm), najmenšia šírka čela veľká (M9 = 102 mm), výška mozgovne veľká (M17 = 137 mm), šírka a výška tváre veľká (M45/47 = 138/128 mm), výška hornej tváre veľká (M48 = 76 mm), šírka očnice vpravo veľmi malá a vľavo malá (M51 = 38/39 mm), výška očnice vpravo a vľavo veľmi malá (M52 = 30/29 mm), šírka a výška nosového otvoru

stredná (M54/55 = 25/51 mm). Proporčne lebku charakterizujú vypočítané indexy: dolichokran 70,0; ortokran 72,1; akrokran 103,0; leptoprozop 92,8; leptén 55,1; mezokonch vpravo 78,9; chamékonch vľavo 74,4; mezorin 49,0 a ortognát 94,5.

Na celkové dotvorenie obrazu rekonštruovanej tváre muža možno poznamenať, že jeho chrup bol vo veľmi zlom stave. Zistené boli početné *cystis radicularis et caries* na premolároch i molároch (obr. 6), pokročilá paradentóza a zubný kameň. Výšku postavy muža nebolo možné v dôsledku zlej zachovalosti postkraniálneho skeletu vypočítať.

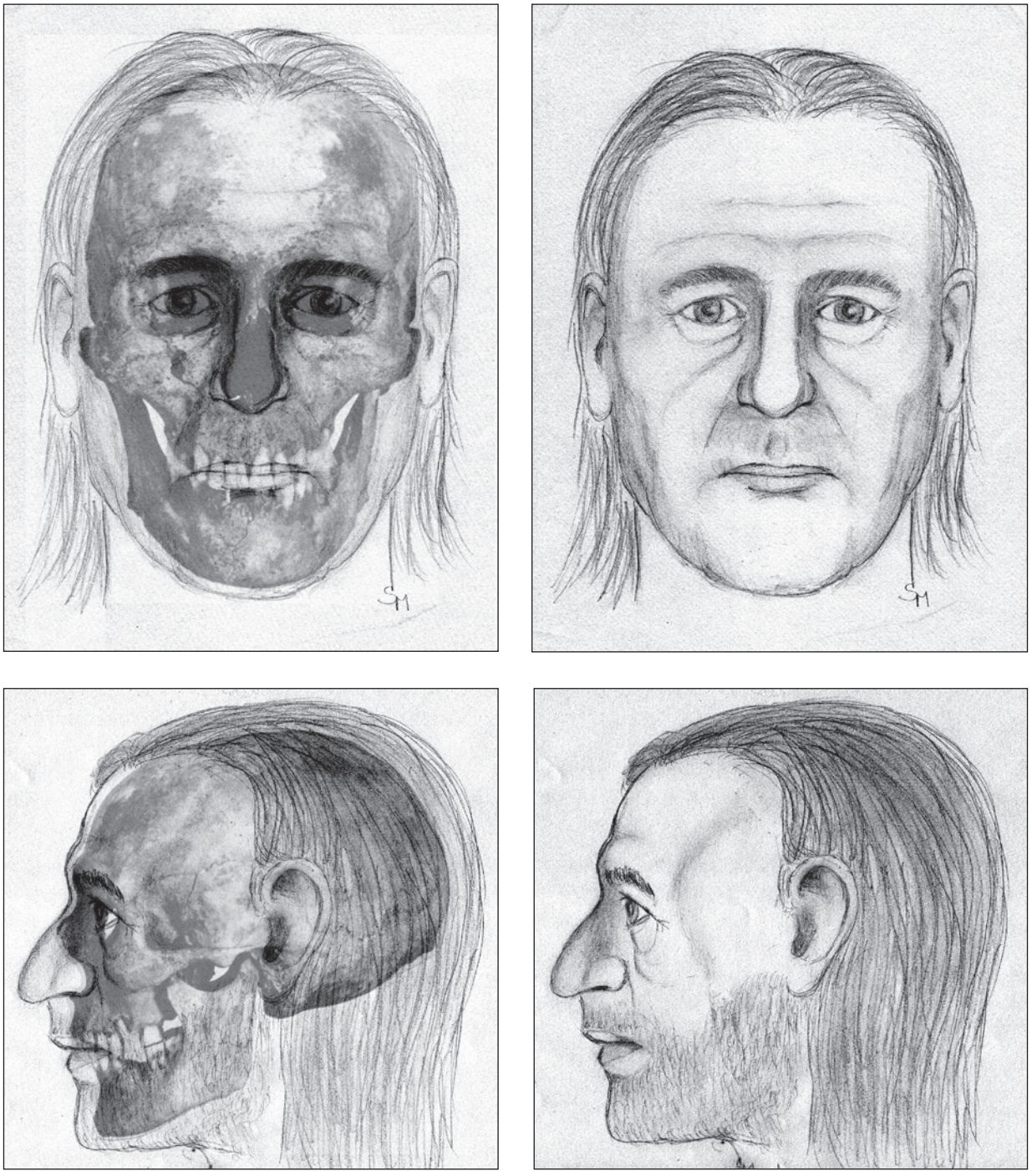

Obr. 4. Rekonštrukcia podoby tváre muža v rovine *norma frontalis* (*en face*) a v rovine *norma lateralis sinistra*. Vľavo - fotografia lebky v superpozícii (kresba S. Masnicová).

Kresbová rekonštrukcia tváre ženy z hrobu 234 je zobrazená v dvoch rovinách - *norma frontalis (en face)* a *norma lateralis dextra* (obr. 5). Na základe antropologickej analýzy bolo zistené, že žena (IDS = -1,06) zomrela vo veku 21 až 29 rokov (*adultus I*). Z jej kostrových zvyškov sa zachovalo poškodené kránium a postkraniálny skelet. Lebka je strednej veľkosti so slabým až stredným reliéfom svalových úponov, obrys neurokránia je ovoidný, *arcus zygomaticus* kryptozygický, *tubera frontalia et parietalia* výrazné, *glabella* naznačená, *arcus superciliaris* veľmi slabé, čelo takmer kolmé, *processus mastoideus* malé, *protuberantia occipitalis externa* veľmi slabá (Broca), reliéf *planum nuchale* slabý, profil záhlavia klenutý (Gerasimov),

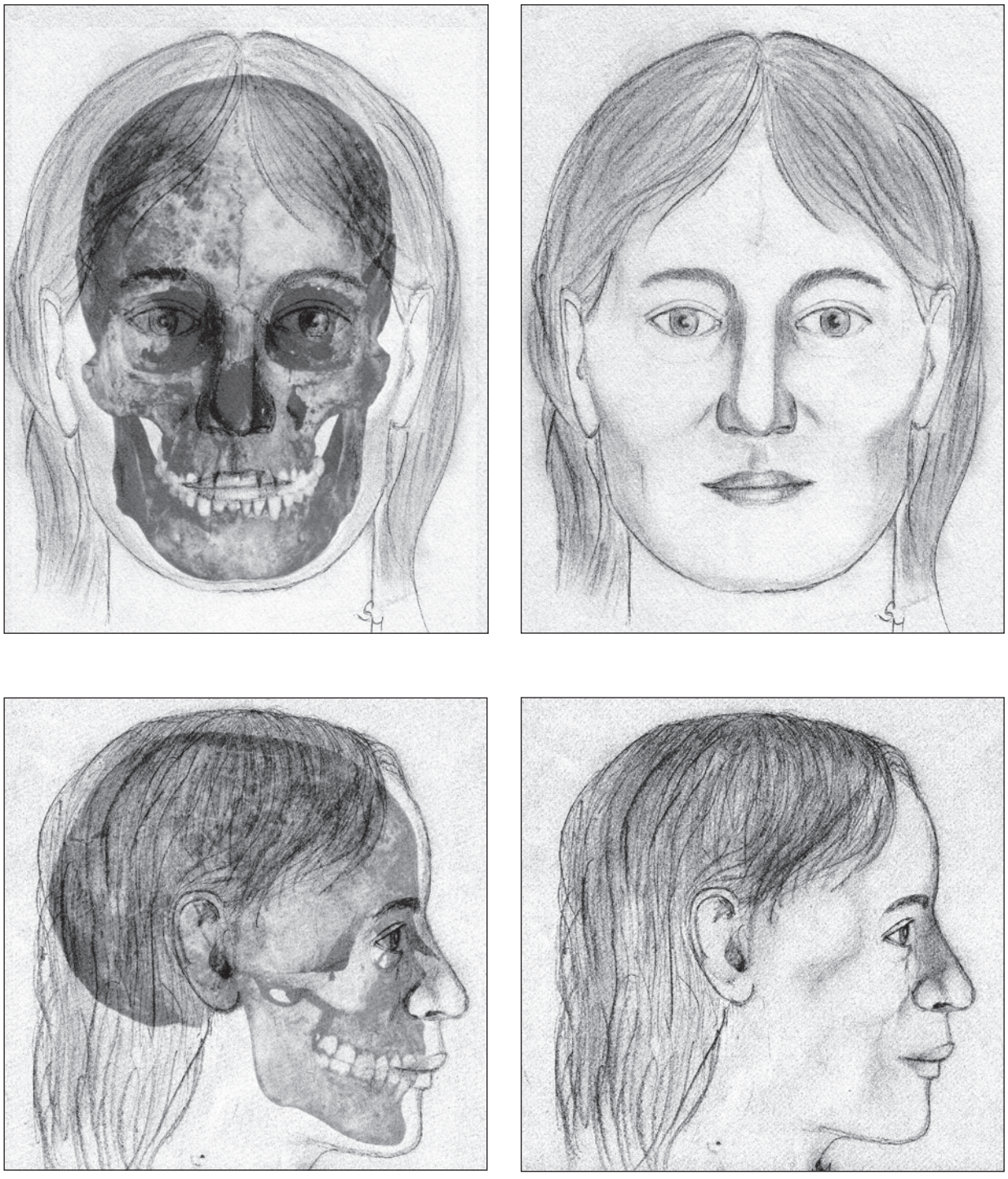

Obr. 5. Rekonštrukcia podoby tváre ženy v rovine *norma frontalis* (*en face*) a v rovine *norma lateralis dextra*. Vľavo - fotografia lebky v superpozícii (kresba S. Masnicová).

Obr. 6. Viacnásobné kazy, radikulérne cysty a uzavretá alveola po dolnej stoličke v chrupe muža z hrobu 80 (foto V. Kóša a Z. Miklíková).

zhryz labidontný, *margo supraorbitalis et forma orbitae* ostré a okrúhle, zygomatický oblúk stredný, *os zygomaticum* nízka a hladká, šírka *apertura piriformis* stredná, *fossa caninae* plytké. *Mandibula* je strednej stavby so strednou hrúbkou tela v oblasti M2, *trigonum mentale* je malé, povrch mandibulárneho uhla takmer hladký; hlavica sánky stredná, abrázia zubov stredná, miskovitého typu. Podľa absolútnych rozmerov je najväčšia dĺžka mozgovne stredná (M1 = 174 mm), dĺžka bázy lebky veľká (M5 = 100 mm), najväčšia šírka mozgovne veľmi malá (M8 = 127 mm), najmenšia šírka čela veľká (M9 = 96 mm), výška mozgovne veľmi veľká (M17 = 136 mm), šírka a výška tváre stredná (M45/47 = 125/112 mm), výška hornej tváre stredná (M48 = 67 mm), šírka očnice vpravo stredná a vľavo veľmi malá (M51 = 39/37 mm), výška očnice vpravo stredná a vľavo veľká (M52 = 33/35 mm), šírka nosového otvoru malá (M54 = 23 mm) a výška nosového otvoru stredná (M55 = 50 mm). Zistené indexy lebky: dolichokran 73,0; hypsikran 78,2; akrokran 107,1; mezoprozop 89,6; mezén 53,6; mezokonch vpravo 84,6; hypsikonch vľavo 94,6; leptorin 46,0; brachyuran 122,4 a ortognát 94,0. Na základe šiestich meraní kostí postkraniálneho skeletu (podľa Manouvrier) odhadujeme, že žena mala výšku približne 162 cm.

Porovnanie hodnôt morfologických a metrických znakov oboch jedincov s priemernými hodnotami zistenými pre celý súbor naznačuje, že z hľadiska typologického sú muž a žena typickými predstaviteľmi populácie, ktorá pochovávala svojich zomrelých na pohrebisku v Pate. Výsledky antropologického výskumu ukázali, že z hľadiska morfologického išlo o pomerne homogénnu skupinu ľudí. Dospelí muži mali strednú až robustnú stavbu tela a v priemere dosahovali výšku 170 cm. Ženy boli v priemere gracilnejšie a o 10 cm nižšie ako muži. V stavbe lebky mužov a žien boli zistené len malé odchýlky. Obe pohlavia mali ovoidný obrys neurokránia. Muži mali čelo v profile klenuté až ubiehavé, záhlavie klenuté až pretiahnuté. Mali hrubé a robustné sánky. Ženy mali čelo takmer kolmé a záhlavie klenuté. Ich sánka bola väčšinou strednej stavby. Mozgová časť lebky u mužov aj u žien bola dlhá, vysoká a úzka. Jej tvárová časť bola stredne vysoká a úzka, s úzkymi a nízkymi očnicami. Nosový otvor u žien i mužov bol stredne široký a nízky.

Zaznamenané antropologické indexy, ktoré vo všeobecnosti charakterizujú proporcionalitu stavby tela, pohlavie, prípadne príslušnosť skúmaného jedinca k istému morfologickému typu, svedčia o tom, že muži aj ženy zo skúmaného pohrebiska patrili k tzv. robustným leptodolichomorfom alebo „nordikom“. Tých charakterizujú predovšetkým dlhé a úzke lebky. V súvislosti s rekonštrukciou ich vzhľadu však treba poznamenať, že nemali žiadnu spojitosť so Škandináviou a novodobými nordikmi tak, ako ich poznáme dnes - so svetlou farbou pleti, očí a vlasov. Charakter a vek skúmaných nálezov v tomto prípade nedovoľuje zachovanie mäkkých a krycích tkanív, preto naše predstavy o týchto biologických znakoch tváre zostanú v rovine hypotéz. Snáď ich bude možné v budúcnosti vedecky preskúmať prostredníctvom metód molekulárnej biológie.

ZÁVER

Kresbové rekonštrukcie tváre, ako aj výsledky antropologického výskumu v Pate nám pomáhajú dotvoriť si celkový obraz o podobe predstaviteľov jednej z najvyspelejších kultúr staršej doby bronzovej - únětickej kultúry, ktorej rozšírenie zahŕňa aj územie juhozápadného Slovenska. Podoba tváre muža v strednom veku (z hrobu 80) a mladej ženy (z hrobu 234) sú do istej miery ovplyvnené umeleckou invenciou autorky kresieb, no boli vyhotovené na základe získaných vedeckých poznatkov a v podstatných

rysoch vystihujú morfologický typ ľudu únětickej kultúry. Vybraní jedinci sú typickými predstaviteľmi skupiny, čo dokazuje i porovnanie hodnôt morfologických a metrických znakov na lebkách muža a ženy s priemernými hodnotami týchto znakov pre celý súbor. Charakteristické pre skúmanú populáciu z Paty je dlhá, vysoká a úzka mozgová časť lebky u mužov aj u žien. Tvárová časť lebky je stredne vysoká a úzka, s úzkymi a nízkymi očnicami. Nosový otvor je stredne široký a nízky. Na celkové dokreslenie fyzického vzhľadu možno uviesť, že skúmaná populácia nepatrila vzrastom k nízkej - muži boli vysokí v priemere 170 cm a ženy v priemere 160 cm.

Prezentované kresbové rekonštrukcie podoby tváre sú ďalším pokusom o zapojenie forenzných metód do antropologického výskumu prehistorického človeka z územia Slovenska a dúfajme, že nie posledné! Množstvo zaujímavých ľudských kostrových pozostatkov objavených na našom území si zasluhuje atraktívnejší spôsob prezentácie ich výskumu. Či už dvojrozmerné, alebo trojrozmerné formy rekonštrukcie ich tvárí to umožňujú. Sú nielen predlohou k vernejšiemu zobrazeniu konkrétnych ľudí dávnej minulosti, prípadne aj celých nálezových situácií (v kombinácii s odevom, šperkami atď.), ale aj pracovným nástrojom v morfologických štúdiách prehistorických populácií. Snáď sa v blízkej budúcnosti podarí aj aplikácia molekulárno-genetických metód vo výskume, čím by sa získali poznatky o farbe pleti, očí a vlasov, ale aj iných biologických znakov určujúcich podobu tváre človeka.

LITERATÚRA

Beňuš/Pospíšil/Holec 1999 R. Beňuš/M. F. Pospíšil/P. Holec: Telesný vzhľad a stravovanie obyvateľov na Devíne v 11. a 12. storočí. Bratislava. Spisy MM 11, 1999, 33-40.

Buchvaldek/Lippert/Košnar 2007 M. Buchvaldek/A. Lippert/L. Košnar (Ed.): Archeologický atlas pravěké Evropy. 2. Mapy rozšíření kultur. Praha 2007.

Drozdová 2005 E. Drozdová: Antropologická rekonstrukce podoby člověka podle lebky. Živá Arch. 6, 2005, 17-18.

Drozdová/Veselovskaya 2004 E. Drozdová/E. V. Veselovskaya: Rekonstrukce podoby členů rodiny Dietrichsteinů. In: V. Hašek/R. Nekuda/M. Ruttkay (Ed.): Ve službách archeologie V. Brno 2004, 236-242.

Cheben 1999 I. Cheben: Starobronzové sídlisko a pohrebisko v Pate. AVANS 1997, 1999, 66.

Miklíková 2000 Z. Miklíková: Antropologický posudok 14434/00 - Pata-Diely (Dokumentácia AÚ SAV v Nitre). Nitra 2000, 111. Nepublikované.

Miklíková 2001 Z. Miklíková: Pohrebisko zo staršej doby bronzovej v Pate na juhozápadnom Slovensku. I. Pohlavie a vek. Bull. Slov. Antr. Spol. 4, 2001, 126-130.

Thurzo et al. 2003 M. Thurzo/T. Lengyelová/J. Lietava/R. Beňuš/S. Masnicová: Palatín Juraj Thurzo (1567-1616) - antropologicko-historická a paleopatologická analýza telesných pozostatkov. Zbor. SNM. Prír. Vedy 49, 2003, 129-155.

Thurzo/Bodoriková/Beňuš 2001 M. Thurzo/S. Bodoriková/R. Beňuš: Odontologické charakteristiky príslušníkov rodiny palatína Juraja Thurzu. Bull. Slov. Antr. Spol. 4, 2001, 207-220.

RNDr. Soňa Masnicová, PhD.
Katedra kriminalistiky a forenzných disciplín
Akadémia Policajného zboru v Bratislave
Sklabinská 1
SK-835 17 Bratislava
sona.masnicova@minv.sk

Mgr. Zora Miklíková
Archeologický ústav SAV v Nitre
Akademická 2
SK-949 21 Nitra
zora.miklikova@savba.sk

RNDr. Radoslav Beňuš, PhD.
Katedra antropológie
Prírodovedecká fakulta UK
Mlynská dolina B2
SK-842 15 Bratislava
benus@nic.fns.uniba.sk

The facial reconstruction of a man and a woman from the Early Bronze Age

Soňa Masnicová - Zora Miklíková - Radoslav Beňuš

Summary

Facial reconstruction methods have been widely applied in historical anthropology where they serve as a working tool in the reconstruction of the physical appearance of prominent historical characters or individuals from past populations. They are also used in answering questions related to palaeoanthropology, ethno-genetics and anthropological typology. Within criminal anthropology, forensic specialists successfully apply two- and three-dimensional facial reconstructions in the process of identifying dead or wanted persons.

In this paper, the authors present the first attempt to reconstruct the faces of people that lived within the territory of Slovakia during the Early Bronze Age (2300-1600 BC). The two individuals selected for this purpose originated from an assemblage of human remains discovered during rescue excavation in 1997. The archaeological site - an unique Únětice Culture cemetery at Pata-Diely is located in south-western Slovakia. Despite the fact that the final publication pertaining to the recovered archaeological as well as anthropological material has not yet been published, the basic investigation of the human bone remains has already been completed. Altogether 241 individuals - 143 adults and 98 children were buried in the area of the cemetery. The remains of an adult man (42-44 years old) uncovered in grave 80 and those of a woman (21-29 years old) in grave 234 have been chosen for the purpose of the reconstruction since their skulls were best preserved. Elaborated portraits were based on their photographs in the so-called Frankfurt horizontal. Thus, a forensic anthropologist marked the anthropometric spots and reconstructed the thickness of facial soft tissues on the basis of data on age, sex and palaeopathology. The skull measurements provided other useful data on the appearance of the faces: the position, length, width and size of eye sockets, the position of the apex and ala of the nasal bone, the width of the oral cavity, the development of the naso-labial groove, the position and the size of the *ala auris*, etc. The resulting reconstructions are presented in two perspectives: in *norma frontalis (en face)* and *lateralis*. The illustrations have been supplemented with further results from the anthropological investigation providing information on the stature and health status of individuals. The general physical appearance of the local Early Bronze Age population of the Únětice culture will be discussed within the framework of the reconstructions presented here.

Fig. 1. 1 - section of the map of Europe with distribution of the Early Bronze Age cultures (22 - Únětice culture; after *Buchvaldek/Lippert/Košnar 2007*); 2 - sketch of the studied area (A - settlement; B - cemetery; after *Cheben 1999*, 199, fig. 39); 3 - plan of the cemetery showing the location of graves of selected individuals.
Fig. 2. Pata-Diely. Grave 80. The bone remains of a man *in situ* (photo I. Cheben).
Fig. 3. Pata-Diely. Grave 234. The bone remains of a woman *in situ* (photo I. Cheben).
Fig. 4. Facial reconstruction of a man in *norma frontalis* (*en face*) and *norma lateralis sinistra*. Left - image of the skull in superposition (illustration by S. Masnicová).
Fig. 5. Facial reconstruction of a woman in *norma frontalis* (*en face*) and *norma lateralis sinistra*. Left - image of the skull in superposition (illustration by S. Masnicová).
Fig. 6. Multiple cystis radicularis, caries and closed alveolus of ante-mortem lost lower molar in the teeth of a man from the grave 80 (photo V. Kóša and Z. Miklíková).

STREDOVEKÁ KERAMIKA NA SEVEROZÁPADNOM SLOVENSKU [1]

Terézia Vangľová

Severozápadné Slovensko, včasný až vrcholný stredovek, sídliská, keramický materiál, typologicko-chronologický vývoj keramiky

Northwest Slovakia, Early to High Middle Ages, settlements, pottery, typological-chronological development of pottery

Medieval pottery in northwest Slovakia

The article deals with closed settlement finds from rural areas from Turčianska kotlina and Žilinská kotlina basins and from upper Váh basin (the current districts of Považská Bystrica and Púchov), which date to the Early and High Middle Ages (8th-14th centuries). Our aim was to create a typology of ceramic material from collected objects and try to determine the chronological development of pottery in a given area. The essential issues included: relative chronology of pottery development in a given area, continuity or discontinuity of pottery development in a given area, relation of pottery production to neighbouring areas (southwest Slovakia, Silesia, Moravia, and possibly Lesser Poland) in the Early and High Middle Ages. Chronologically clear material from the processed area is insufficient and does not cover the whole period of the Early to High Middle Ages. Therefore, the continuity of pottery development can be neither confirmed nor disproved.

ÚVOD

Cieľom práce bolo zhromaždiť súbory stredovekej keramiky z uzavretých sídliskových celkov z dedinského prostredia a pokúsiť sa o vytvorenie relatívnej chronológie vývoja keramiky na danom území. Ďalšie okruhy riešenia predstavuje kontinuita alebo diskontinuita vývoja keramiky na danom území a vzťahy hrnčiarskej výroby k susedným oblastiam (juhozápadné Slovensko, Sliezsko, Morava) v období včasného a vrcholného stredoveku.

Skúmané územie predstavuje oblasť horného Považia - Turčianska a Žilinská kotlina a dnešné okresy Považská Bystrica a Púchov.

Turčianska kotlina je ohraničená Malou a Veľkou Fatrou a pohorím Žiaru. Hrebene horstiev nie sú len prírodnými hranicami uzatvárajúcimi kotlinu, ale aj hranicami historickými, kultúrnymi a administratívnymi. Turčianskou kotlinou prechádzala jedna vetva komunikácie z horného Ponitria, cez Malý Šturec prepojená so stredným Slovenskom (*Remiášová 1980*, 13).

Žilinská kotlina sa rozprestiera medzi Malou Fatrou, Kysuckou vrchovinou a Strážovskými vrchmi. Má veľmi výhodnú komunikačnú polohu - dolinou Kysuce vedie prirodzené spojenie so Sliezskom (významné od 13. storočia), s Poľskom, s Oravou, údolím Váhu s Liptovom a tým i s východným Slovenskom a dolinou Rajčianky s Nitrou a južným Slovenskom. Doliny sú na okrajoch kotliny zúžené, čo umožňovalo prirodzenú schopnosť obrany daného územia (*Kristenová 1963*, 7-8).

---

[1] Práca predstavuje zhrnutie a doplnenie diplomovej práce „Stredoveká keramika na severozápadnom Slovensku“ obhájenej v roku 2007 na Katedre archeológie FF UKF v Nitre.

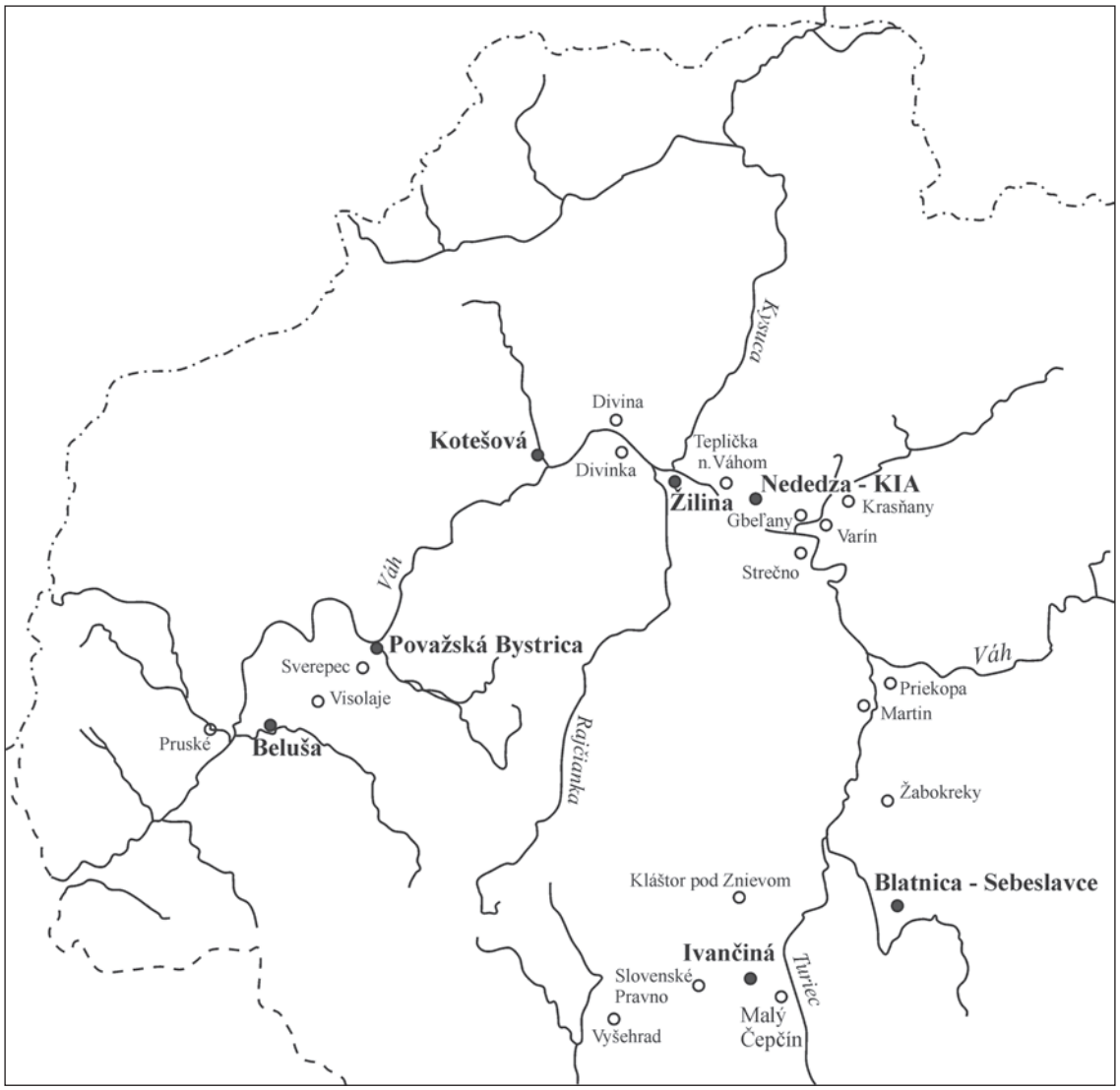

Mapa 1. Spracované lokality a vybrané lokality s doloženým osídlením v 8. až 14. storočí.

Dnešné okresy Považská Bystrica a Púchov sa nachádzajú v severnej časti Považského podolia, ktoré tu tvorí prevažne Podmanínska pahorkatina. Z juhozápadu ich ohraničujú Biele Karpaty, zo severozápadu Javorníky a z juhu Strážovské vrchy.

Z priestoru Rajeckej doliny existovalo dosiaľ pomerne málo dokladov o osídlení v stredoveku. Hradisko v Malej Čiernej (poloha Dubica) a sídlisko v Rajeckých Tepliciach (poloha Skalky) sú datované do včasného stredoveku (*Hanuliak 1992b*, 192; *Moravčík 1978b*, 164). Vrcholnostredoveké osídlenie Rajeckej doliny dokladá hrádok v Jasenovom (poloha Hradisko), datovaný keramikou do 13. až 15. storočia (*Moravčík 1983*, 168-169). Až výskumom na golfovom ihrisku (poloha Charubina) neďaleko obce Veľká Čierna bolo odkrytých niekoľko sídliskových objektov, s najväčšou pravdepodobnosťou datovaných do obdobia vrcholného stredoveku (*Benediková/Haruštiak 2009*).

Už počas vytvárania katalógu stredovekých lokalít zo skúmaného priestoru sa ukázalo, že väčšina nálezov pochádza z vrstiev či z porušených objektov, ktorých vypovedacia hodnota je obmedzená. Nízky počet uzavretých nálezových celkov s dostatočným množstvom keramického materiálu z obdobia včasného alebo vrcholného stredoveku determinoval voľbu širokého časového rozpätia od 8. po 14. storočie.

Do databázy bol zaradený materiál zo šiestich lokalít s uzavretými nálezovými celkami (mapa 1), a to Blatnica-Sebeslavce (objekty I/73, II/73, IV/73), Beluša-Pri Konopnom potoku (objekt 4), KIA-Nededza (objekty 12, 50, 89), Kotešová, Považská Bystrica-Dedovec (objekty 1, 3, 5, 6, 8, 9, 10, 14, 15) a Žilina-Frambor (objekty 1/72, 3/72, 4/72). Pre doplnenie údajov bol zaradený materiál z Ivančinej a z Beluše-Machovej, ktorých nálezové okolnosti sú pomerne nejasné.

Beluša-Machová

V Beluši na polohe Machová boli prieskumom uskutočneným Archeologickým ústavom SAV v roku 1964 zistené orbou porušené sídliskové jamy datované do 13. storočia (*Staššíková-Štukovská 1992*, 74). Súbor tvorí 22 typických črepov. Keďže materiál pravdepodobne nepochádza z jedného objektu, slúži len ako pomocný súbor.

Beluša-Pri Konopnom potoku

Stredoveká osada na tejto polohe bola skúmaná v roku 2000. Odkrytých tu bolo 16 nepravidelne rozmiestnených zahĺbených objektov. Po začatí výskumu bolo zrejmé, že veľká časť vrchných vrstiev objektov už bola odstránená v rámci zemných prác. Z toho dôvodu nebolo možné bezpečne určiť pôdorysy objektov (*Vlkolinská 2007*, 24). Okrem toho získaný keramický materiál nie je kompletný, čo znižuje jeho vypovedaciu hodnotu.

Z tejto lokality je spracovaný objekt 4, ktorý ako jediný obsahoval dve unikátne medené mince. Sú to kreditné mince arabského typu zo záveru 12. a prvej polovice 13. storočia. Zároveň ide o jediný mincami datovaný objekt nielen v tejto databáze, ale aj na celom severozápadnom Slovensku.

Objekt 4 obsahoval 73 typických črepov, čo je však len zlomok pôvodného súboru. Časť materiálu obsahovala grafitovú prímes.

Blatnica-Sebeslavce, poloha Na majeroch

Na tejto polohe sa nachádza zaniknutá dedina, z ktorej sa zachoval gotický Kostol sv. Ondreja. V rokoch 1969 až 1975 tu prebiehal zisťovací a záchranný výskum realizovaný Etnografickým múzeom SNM (M. Slaninák), počas ktorého sa odkryli zvyšky dvoch jednopriestorových príbytkov a hospodárskej stavby so zrubovou konštrukciou. Štvrtý objekt (III/73), ktorý bol počas výstavby Cesty SNP takmer úplne zničený zemnými prácami, pre nedostatok materiálu nebol zaradený do databázy.

Z objektov I/73, II/73, IV/73 bol získaný dostatok keramického materiálu. Z dôvodu nekvalitne spracovanej dokumentácie však z celkového počtu 686 typických črepov a 7 nádob bolo k jednotlivým objektom priradených len 37 typických črepov a tri celé nádoby. Malý počet priradených črepov výrazne ovplyvnil vypovedaciu schopnosť jednotlivých objektov.

Ivančiná-Kratiny

Sídlisko na ľavom brehu Žarnovice bolo odkryté záchranným výskumom uskutočneným Archeologickým ústavom SAV a Považským múzeom (A. Petrovský-Šichman) v rokoch 1963 až 1964. Už v roku 1945 bola časť sídliska zničená ťažbou štrku. Bolo tu odkrytých niekoľko sídliskových jám, jedna chata s kolovou konštrukciou a dve pece (*Moravčík 1978a*, 96, 98).

Dokumentácia k výskumu sa nachádza prevažne v Považskom múzeu v Žiline, v Archeologickom ústave SAV v Nitre je uložená nálezová správa G. Povalu (NS 8223/77), obsahujúca odsek textu s nekompletným zoznamom jednotlivých objektov a nálezov a výber fotografickej dokumentácie (*Odler 2008*, 48). Nálezová správa A. Petrovského-Šichmana, uložená v Považskom múzeu, nebola v dobe písania práce dostupná, takže nebolo možné určiť príslušnosť typických črepov k jednotlivým objektom. Súbor uložený v Považskom múzeu obsahoval len výber typických črepov. Podobne ako v prípade Beluše-Machovej slúži materiál z Ivančinej predovšetkým na doplnenie typológie.

KIA-Nededza

Záchranný výskum stredovekej dediny z 12. až 14. storočia sa uskutočnil na ploche staveniska KIA pri Žiline v rokoch 2004 až 2006. Ide o jeden z najrozsiahlejších výskumov stredovekého sídliskového areálu v kotline severného Slovenska. Podarilo sa odkryť stredovekú dedinu s rozlohou cca 7 ha a s 1027 objektmi (*Hajnalová et al. 2007*, 7).

Z tejto lokality sú spracované tri objekty (12, 50 a 89). Objekty 12 a 89 obsahovali dostatok keramického materiálu (79 a 40 kusov). Objekt 50 obsahoval len dve celé nádoby, no keďže ich okraje sú odlišné, je možné ich uplatniť v seriácii.

Kotešová

V obci na polohe Na nivách bola v roku 1974 v melioračnej ryhe zistená sídlisková jama oválneho tvaru s rovným dnom (*Hanuliak 1992a*, 190). V jame sa našiel keramický materiál, z ktorého sa podarilo zrekonštruovať tri nádoby (jednu bez dna) a hornú časť štvrtej nádoby. Jedna z nádob bola vyhotovená z materiálu s grafitovou prímesou (*Šedo 1975*, 98 n.).

Považská Bystrica-Dedovec

Toto sídlisko bolo objavené v roku 1952 počas stavby nemocnice. Záchranný výskum (A. Petrovský-Šichman) prebiehal v rokoch 1957 až 1958. Identifikovaných tu bolo 35 objektov, prevažne s priemerom do dvoch metrov. Sídlisko s rozlohou cca 2 ha malo vzniknúť ešte pred veľkomoravským obdobím (*Petrovský-Šichman 1964*, 66).

Získaný bol materiál z deviatich objektov (1, 3, 5, 6, 8-10, 14, 15), ktoré obsahovali pomerne veľké množstvo fragmentov (9 až 65 kusov).

Žilina-Frambor

Na tejto polohe záchranný výskum v rokoch 1972 a 1973 uskutočnilo Považské múzeum (O. Šedo). Odkrytých bolo päť sídliskových objektov - jedna včasnoslovanská chata I/72 a štyri veľkomoravské objekty 1/72 až 4/72 (*Hanuliak 1992c*, 195). Do databázy boli zaradené objekty 1/72, 3/72 a 4/72.

Tabela 1. Druhy typických črepov v jednotlivých objektoch.

Lokalita, objekt	Okraje nádob	Dná nádob	Telá nádob	Celé nádoby	Celkový počet
Beluša-Machová	12	1	8	0	21
Beluša-Pri Konopnom potoku	30	8	35	0	73
Blatnica-Sebeslavce, objekt I/73	9	2	3	0	14
Blatnica-Sebeslavce, objekt II/73	14	1	1	2	18
Blatnica-Sebeslavce, objekt IV/73	5	1	1	1	8
Ivančiná	64	9	8	0	81
KIA-Nededza, objekt 12	35	23	18	3	79
KIA-Nededza, objekt 50	0	0	0	2	2
KIA-Nededza, objekt 89	27	16	1	1	45
Kotešová	0	0	1	3	4
Považská Bystrica-Dedovec, objekt 1	4	3	9	0	16
Považská Bystrica-Dedovec, objekt 3	6	5	21	0	32
Považská Bystrica-Dedovec, objekt 5	4	3	6	0	13
Považská Bystrica-Dedovec, objekt 6	7	2	17	0	26
Považská Bystrica-Dedovec, objekt 8	3	0	6	0	9
Považská Bystrica-Dedovec, objekt 9	7	6	23	0	36
Považská Bystrica-Dedovec, objekt 10	16	12	39	0	67
Považská Bystrica-Dedovec, objekt 14	8	3	16	0	27
Považská Bystrica-Dedovec, objekt 15	17	0	11	0	28
Žilina-Frambor, objekt 1/72	13	7	9	0	29
Žilina-Frambor, objekt 3/72	15	11	8	0	34
Žilina-Frambor, objekt 4/72	5	6	3	0	14

Prvoradou úlohou práce zameranej na vytvorenie relatívnej chronológie bol výber vhodných uzavretých nálezových celkov s dostatkom keramického materiálu. Katalóg stredovekých sídliskových nálezov z dedinského prostredia na území severozápadného Slovenska bol vytvorený na základe štúdia literatúry. Smerodajným kritériom bolo datovanie materiálu autormi výskumov do obdobia od 8. do 14. storočia.

Po zhromaždení informácií o 40 lokalitách so zaznamenaným objektom a 17 lokalitách so zistenou sídliskovou vrstvou nasledoval výber vhodných nálezísk. Zo zoznamu lokalít preskúmaných na danom území boli vytypované lokality, na ktorých bol odkrytý aspoň jeden uzavretý sídliskový objekt s datovaním do obdobia včasného či vrcholného stredoveku. Po overení materiálu na mieste uloženia boli vybraté objekty obsahujúce dostatok typických črepov (predovšetkým okrajových fragmentov). Dostatok keramického materiálu obsahovalo 20 uzavretých sídliskových celkov zo šiestich lokalít. Pre precíznejšiu typológiu bola databáza doplnená o dva porušené celky - výber keramiky z Ivančinej a súbor z Beluše-Machovej.

Databázu tvorí 676 typických črepov (okraje, dná, telá s výzdobou) pochádzajúcich z 20 objektov a dvoch doplňujúcich súborov. Súbory majú rozličnú veľkosť - obsahujú od dvoch nádob až po 73 typických črepov v objekte. Najviac materiálu obsahoval výber keramiky z Ivančinej (81 kusov).

TYPOLÓGIA

Každý črep a každá nádoba sa vyznačujú viacerými makroskopicky sledovateľnými charakteristickými znakmi, ktoré by mali napomôcť pri vytvorení typológie a jej následnom využití v seriácii. Z morfologického hľadiska sú dôležité: základný tvar nádoby, základná profilácia okraja a charakter výzdoby.

Keďže z celkového počtu 676 exemplárov zaradených v databáze je len 12 celých alebo zrekonštruovaných nádob (1,775%), základný tvar nádoby je sledovaný len okrajovo. Väčšina črepov je príliš fragmentárna na pokus o rekonštrukciu alebo o určenie druhu nádoby. V druhoch nádob však jednoznačne prevládajú hrncovité tvary. Z objektu II/73 v Blatnici-Sebeslavciach pochádzajú dve malé hrncovité nádobky slúžiace zrejme ako poháre (tab. IV: 1, 4). Výnimočné v rámci databázy sú dve nádoby - jednouchý džbán z Blatnice-Sebeslaviec (tab. IV: 2) a zásobnica z objektu 89 z lokality KIA-Nededza (tab. VIII: 1). Do typológie neboli pre svoj zriedkavý výskyt zaradené fragmenty úch a pokrievok.

Dôležité je určiť technológiu výroby keramiky - výrobu nádoby v ruke, jej obtáčanie a vytáčanie na kruhu. Zo sledovaných lokalít bola na kruhu vytočená len keramika z Blatnice-Sebeslaviec a z Beluše-Machovej. Ostatný keramický materiál bol obtáčaný.

Typologické schémy sú tvorené dvomi spôsobmi. Jeden spočíva vo vzájomnom porovnávaní jednotlivých nálezov a v ich intuitívnom zaraďovaní do typov. Výsledky sú publikované formou opisu s príslušnými typologickými tabuľkami. Neskôr sa pristúpilo aj k porovnávaniu základných metrických údajov. Druhý spôsob vychádza z údajov získaných výpočtom a porovnávaním vopred definovaných parametrov nádob. Parametre sú exaktne definované a preto aj univerzálne použiteľné (*Fusek 1994*, 19).

Typológia v tejto práci je pokusom o formalizovaný opis, avšak bez rozmerovej klasifikácie.

Typologicky a chronologicky najvýraznejšia by mala byť profilácia okraja. Práve preto sa pri okrajoch sleduje:

- stupeň vyhnutia smerom von,
- prierez,
- hrana.

Dno a spodná časť nádoby sú rozdelené na spodnú časť a vnútorné dno. Pri spodnej časti sa sleduje jej profilácia z frontálneho pohľadu. Vnútorné dno sleduje profiláciu dna. Nakoľko dná nie sú natoľko chronologicky citlivé ako okraje, nie je im v tomto príspevku ďalej venovaná pozornosť.

Z typológie boli vylúčené tie časti nádoby, ktoré sa v databáze vyskytujú ojedinele. Ide o fragmenty ucha (Blatnica-Sebeslavce, KIA-Nededza) a pokrievky (Blatnica-Sebeslavce).

Typológia okrajov

Vytvorenie typológie okrajov je ťažiskom úspešnej relatívnej chronológie založenej na spracovaní keramického materiálu. Okraje nádob sú citlivejšie na meniace sa trendy než ostatné časti nádob. Práve preto sú najdôležitejším predmetom typológie a následnej seriácie.

V databáze sa nachádza 313 okrajov (vrátane 12 celých nádob), čo predstavuje 44,52% z celkového počtu črepov. Najvyšší počet okrajových fragmentov obsahuje súbor z Ivančinej (65 okrajov), najmenej objekt 50 z Nededze (2 okraje).

Typológia vychádza z formalizovaného opisu - na okraji (označovanom *O*) sú sledované vlastnosti troch častí alebo oblastí. Toto členenie vychádza čiastočne z Archeologického slovníka zameraného na keramiku a sklo (*Sklenář 1989*). Ide o prierez (profiláciu) okraja a hranu okraja. Ku Sklenářovmu členeniu pribudol stupeň vyhnutia okraja, ktorý by mohol mať vypovedaciu schopnosť v oblasti relatívnej chronológie. Každá z týchto častí dostala vlastné označenie: stupeň vyhnutia okraja je označovaný rímskou číslicou, prierez (profilácia) okraja malými písmenami a hrana okraja arabskými číslicami.

Stupeň vyhnutia okraja má štyri kategórie:

I - okraj výrazne vyhnutý smerom von;
II - okraj mierne vyhnutý smerom von;
III - zatiahnutý okraj;
IV - takmer kolmý až kolmý okraj.

Stupne vyhnutia okraja boli stanovované vizuálne, subjektívne. Okraje typu III sú v databáze ojedinelé. Pri okrajoch typu IV môže v niektorých prípadoch ísť o okraje nesprávne orientované na horizontálu.

Ďalším atribútom je prierez (profilácia) okraja. Tu bolo v priebehu vytvárania typológie vyčlenených 19 kategórií a podkategórií. Už počas vypracovávania typológie bola zreteľná potreba vzniku podkategórií, ktoré slúžia predovšetkým na presnejší opis profilácie a následné spresnenie chronologických výpovedí.

a - jednoducho profilovaný okraj;
aa - jednoducho profilovaný vysoko vytiahnutý okraj;
ba - okraj zosilnený na vonkajšej strane;
bb - okraj zosilnený na vnútornej strane;
bc - okraj zosilnený obojstranne;
ca - šikmo vyklopený okraj dlhší;
cb - šikmo vyklopený okraj kratší;
d - vodorovne vyklopený okraj;
e - rímsovitý okraj;
f - okraj s golierom;
g - okraj smerom k hrane sa zužujúci;
h - kyjovitý okraj;
i - okraj so žliabkom na vonkajšej strane;
j - okraj so zosilnením pod hranou okraja na vonkajšej strane;
ja - okraj s lichobežníkovým zosilnením pod hranou okraja na vonkajšej strane;
k - kalichovitý okraj;
ka - kalichovitý vysoko vytiahnutý okraj;
m - okraj so zosilnením pod hranou okraja na vnútornej strane;
n - široko kalichovitý okraj.

V databáze okrajových črepov sa objavujú vysoko vytiahnuté okraje s rôznou profiláciou. Ich výskyt sa viaže na vrcholnostredoveké keramické súbory. Ide o okraje vyššie než 20 mm. V prípade objektov I/73, II/73 a IV/73 z Blatnice-Sebeslaviec sú to okraje s okružím, ktoré majú výšku 20 až 22 mm. V súbore z Beluše-Machovej sa zrejme nachádzali aj vysoko vytiahnuté rímsovité okraje (väčšina je príliš fragmentárna na určenie výšky) a jeden okraj s okružím s výškou 17 mm. Vysoko vytiahnuté okraje boli aj v objektoch z lokality KIA-Nededza.

Poslednú skupinu tvorí deväť kategórií opisujúcich profiláciu hrany okraja. Definície vychádzajú z terminológie Archeologického slovníka 3 (*Sklenář 1989*).

1 - vodorovne zrezaná hrana okraja;
2 - kužeľovito zrezaná hrana okraja;

3 - lievikovite zrezaná hrana okraja;
4 - zvislo zrezaná hrana okraja;
5 - mierne hranatá hrana okraja;
6 - prežliabnutá hrana okraja;
7 - zahrotená hrana okraja;
8 - spustená hrana okraja;
9 - zložito profilovaná hrana okraja.

Každý typický okraj je opísaný aspoň dvoma vlastnosťami. Dve vlastnosti sa uvádzajú v prípade, ak ide o jednoducho profilovaný okraj (napr. *O II a*) alebo o okraj s jednoduchou profiláciou a zároveň profilovanou hranou okraja (vtedy sa v kódovaní typu vlastnosť *a* neuvádza, napr. *O II 5*).

Väčšina okrajov je opísaná tromi vlastnosťami, čo znamená, že majú určený stupeň vyhnutia okraja a profiláciu okraja i hrany (napr. *O II ca 5*).

Objavujú sa aj prípady, keď je okraj definovaný viac ako tromi vlastnosťami. Týka sa to predovšetkým okrajov, ktoré majú zložito profilovaný prierez aj hranu (napr. *O II ca ja 6*). Je zrejmé, že tieto zložitejšie typy sa vyskytujú zriedkavo až ojedinele, takže v seriácii sa neobjavujú.

V pomerne veľkom množstve sa objavujú okraje, ktoré po vizuálnom porovnávaní nebolo možné zaradiť do žiadneho typu. V typológii sa vyskytuje napríklad typ *O II j*, ktorý nebolo možné uplatniť v seriácii, pretože je príliš variabilný.

Pre každú časť okraja bola vypracovaná čo najpodrobnejšia typológia, ktorá mala za cieľ zachytiť čo najviac chronologicky závažných vlastností. Tým pádom mohla byť do základnej matice vložená len časť typických okrajov, ktoré vyhovovali seriačným kritériám - aspoň dva typy okrajov v každom objekte a každý typ okrajov aspoň v dvoch objektoch. Je však pravdepodobné, že pri rozšírení súboru okrajov o ďalšie uzavreté celky by bolo možné uplatniť v seriácii aj ďalšie, v tejto seriácii nevyužité typy okrajov.

Značky a odtlačky osi na dne

Značky na dne

Značky sú odtlačky obrazca vyrytého na pracovnej ploche hrnčiarskeho kruhu. Objavujú sa na všetkých druhoch nádob od včasného až po vrcholný stredovek. Ich používanie bolo rozšírené nezávisle od špecifického regionálneho prejavu. Najčastejšie išlo o jednoduchý kríž a kríž v kruhu, výnimočné sú značky v pravouhlom poli (*Hoššo 1986*, 20).

V tejto databáze sa nachádzajú značky na dnách v šiestich objektoch (z troch lokalít). Ide predovšetkým o motív kríža v kruhu, v dvoch prípadoch o motív hviezdice a jeden fragment so zložitejším, pravdepodobne kvadratickým motívom (tabela 9).

Tabela 2. Súpis značiek na dnách.

Por. č.	Lokalita	Objekt	Motív
423	Blatnica-Sebeslavce	I/73	kríž v kruhu
448	Blatnica-Sebeslavce	IV/73	kríž v kruhu
1132	Beluša-Pri Konopnom potoku	4	hviezdica
1162	Beluša-Pri Konopnom potoku	4	hviezdica alebo kríž v kruhu
1195	KIA-Nededza	12	kríž v kruhu
1226	KIA-Nededza	12	kríž v kruhu
1229	KIA-Nededza	12	zložitejšia značka
1240	KIA-Nededza	12	kríž v kruhu
1241	KIA-Nededza	12	kríž v kruhu
1273	KIA-Nededza	50	zrejme kríž v kruhu
1329	KIA-Nededza	89	zrejme hviezdica

Odtlačky osi

Odtlačky osi sú okrúhle, výnimočne štvorhranné zahĺbeniny (jamky) alebo výčnelky (čapy) na vonkajšej strane dna nádoby, ktoré mohli vzniknúť len na hrnčiarskom kruhu alebo na otočnej doske. Vyčnievajúca os bola ukazovateľom presného stredu diskového kotúča, bola dôležitá pre presné centrovanie hrudy hliny (*Černohorský 1974*, 43).

Dná so zachovanými odtlačkami osi sa objavili celkom v siedmich objektoch, a to na troch lokalitách (tabela 10). Prevažujú zahĺbené odtlačky osi (70%).

Tabela 3. Súpis odtlačkov osi na dnách.

Por. č.	Lokalita	Objekt	Druh odtlačku
792	Žilina-Frambor	1/72	zahĺbený
803	Žilina-Frambor	1/72	zahĺbený
826	Žilina-Frambor	3/72	zahĺbený
844	Žilina-Frambor	3/72	zahĺbený
896	Považská Bystrica-Dedovec	3	vypuklý
949	Považská Bystrica-Dedovec	6	vypuklý
996	Považská Bystrica-Dedovec	9	zahĺbený
1055	Považská Bystrica-Dedovec	10	zahĺbený
1272	KIA-Nededza	50	vypuklý

Značky a odtlačky osi na dnách sa neobjavujú na všetkých nádobách, najčastejšie na 5-8% dien z celkového počtu kusov v súbore (*Hoššo 1986*, 20). V tomto súbore sa nachádza celkovo 119 dien, z toho jedenásť kusov má značku (9,24%) a deväť kusov odtlačok osi (7,56%).

Výzdoba

Výzdobné motívy sú spolu s profiláciou nádob jedným zo základných prvkov vyčleňovania chronologických a regionálnych kultúr či skupín. Zmeny v ornamentike sú spájané s chronologickým vývojom keramiky.

V slovanskej a stredovekej keramike prevláda rytá výzdoba (či už jednoduchým hrotom alebo hrebeňom). Objavuje sa aj vpichovaná výzdoba, vrypy a odtlačky. Motívmi sú predovšetkým jednoduché a hrebeňové vlnovky, vodorovné ryhy a žliabkovanie a ich rozličné kombinácie.

V súbore z Beluše-Machovej má výzdobu trinásť črepov (štyri okraje, jedna spodná časť a osem tiel nádob) z celkového počtu 22 kusov (59,09%). V motívoch prevládajú vodorovné ryhy a žliabky (na šiestich exemplároch). Na dvoch okrajoch a jednom tele nádoby, vždy pod hrdlom, sa objavuje motív šikmých nechtovitých vrypov. Kombinácia jednoduchej vlnovky a vodorovnej ryhy sa nachádza na okraji s pretláčanou hranou a na jednom tele nádoby. Ojedinelým motívom na tejto lokalite je hrebeňová vlnovka a viacnásobná jednoduchá vlnovka na tele nádoby. Ojedinelá je aj kombinácia okrúhlych odtlačkov (možno prstových) s jednoduchou vlnovkou.

Vo fragmentárnom súbore z Beluše-Pri Konopnom potoku (73 typických črepov) je zdobených 38 kusov (52,05%). Ide o približne súdobý materiál s materiálom z Beluše-Machovej. Na jedenástich exemplároch sú zachytené šikmé nechtovité vrypy pod hrdlom, na šiestich kombinácia šikmých vrypov a vodorovného ryhovania, na dvoch kombinácia šikmých vrypov a jednoduchej vlnovky. Len dva črepy sú zdobené jednoduchou vlnovkou, štyri sú zdobené kombináciou jednoduchej vlnovky a vodorovných rýh. Výlučne vodorovné ryhy v rozličnom umiestnení sa nachádzajú na trinástich exemplároch.

Z materiálu získaného v Blatnici-Sebeslavciach sa do objektov zaradilo len veľmi málo typických črepov - z celkového počtu 693 kusov sa v troch objektoch nachádzalo len 37 typických črepov a tri celé nádoby (5,77%). Výzdoba je zachytená na 17 exemplároch (42,5%). Deväť typických črepov je zdobených žliabkovaním. Zachytená je aj kombinácia jednoduchej vlnovky a žliabku, ako aj viacnásobnej vlnovky

a žliabku. Ojedinelým motívom je mriežkovaný pás medzi žliabkovaním (tab. III: 8) a kombinácia viacnásobnej vlnovky a troch radov hrebeňových vrypov (tab. IV: 8). Zvláštna je výzdoba štyroch okrajov - ich hrany sú zdobené žliabkovaním, na ktorom je vyrytá jednoduchá vlnovka (tab. III: 6, 7, 9, 10).

Väčšina keramického materiálu z Ivančinej-Kratiny je zdobená, z 81 typických črepov má výzdobu 67 exemplárov (82,71%). Vo výzdobe prevládajú jednoduché aj hrebeňové vlnovky. Len jedenásť typických črepov je zdobených ryhami, zväčša vodorovnými. V dvoch prípadoch sú zaznamenané ryhy, ktoré by mohli byť súčasťou rytej závitnice. Pomerne častá je kombinácia vlnoviek a vodorovných rýh, aj motív jednoduchej alebo hrebeňovej vlnovky medzi dvomi vodorovnými ryhami či dvomi zväzkami rýh. Na jednom okraji je zachytená kombinácia radu vodorovných vrypov a vodorovného ryhovania (tab. V: 1). Zvláštnosťou je pás vpichov vytvárajúci motív kosoštvorcov na hrdle, oddelených od dvojitých vlnoviek vodorovnou ryhou (tab. V: 7). Ďalšími ojedinelými motívmi sú dva proti sebe stojace pásy šikmých rýh medzi dvomi vodorovnými ryhami (tab. V: 3), hrebeňová vlnovka medzi dvomi pásmi šikmých hrebeňových vpichov (tab. V: 5), vodorovné rady vpichov, dva proti sebe stojace pásy šikmých hrebeňových vpichov (tab. V: 2), jeden pás šikmých vrypov, pás vodorovných hrebeňových vpichov na hrebeňových vlnovkách.

Na nálezoch z troch objektov z Nededze je výzdoba menej častá - z objektu 12 predstavuje 43,75%, v objekte 50 boli zdobené obe nádoby, zatiaľ čo z objektu 89 pochádza len šesť zdobených črepov (13,33%), čo súvisí s absenciou tiel nádob v databáze. Výzdoba pozostáva predovšetkým z jednoduchých vlnoviek, vodorovných rýh a ich kombinácií, ako aj z rytých závitníc.

Z lokality Kotešová-Nivy pochádzajú tri rekonštruovateľné nádoby a rozhranie hrdla s telom. Jedna z nádob je zdobená závitnicou robenou ozubeným kolieskom. Druhá má vodorovné ryhy na hrane okraja, kvapkovité vrypy na hrdle a na tele vodorovné ryhy. Tretiu nádobu zdobí rytá závitnica, ktorá je pod hrdlom ukončená vlnovkou. Telo nádoby je zdobené na hrdle dvomi jednoduchými vlnovkami a pravdepodobne rytou závitnicou.

V Považskej Bystrici-Dedovci sa získalo celkovo 252 typických črepov, z ktorých 165 má výzdobu (65,47%). Znova prevažujú jednoduché a hrebeňové vlnovky, vodorovné ryhy a ich vzájomné kombinácie. Zvláštnou skupinou sú motívy vytvorené vpichmi, či už ide o vlnovku, alebo o pásy hrebeňových vpichov (proti sebe stojace, ale aj umiestnené pod sebou). Objavujú sa aj šikmé vrypy.

Na lokalite Žilina-Frambor sa vyskytol keramický materiál v troch objektoch, s celkovým počtom 81 typických črepov, z nich 36 kusov s výzdobou (44,44%). Najčastejšie výzdobné prvky sú obvyklé - jednoduché a hrebeňové vlnovky, vodorovné ryhy, šikmé pásy vpichov a ich kombinácie.

Grafitová keramika

Pod grafitovou keramikou rozumieme hotovú, vypálenú keramickú surovinu s prídavkom grafitu, ktorého percentuálny obsah môže kolísať. Ťažený grafit sa mohol do hliny pridávať zámerne, ale hrnčiari používali ako zdroje suroviny aj povrchové východiská zvetraných ložísk, kde sa grafit s hlinou prirodzeným spôsobom miešal. Prímes grafitu sa vo výrobe keramiky uplatňuje už od praveku, hoci s niekoľkostoročnými prestávkami. Na Slovensku je výskyt grafitovej keramiky chronologicky vymedzený dvoma časovými úsekmi - jedným je doba laténska a druhým obdobie stredoveku, obzvlášť vrcholného stredoveku (*Fusek/Spišiak 2005*, 265 n., 289).

Z oblasti severozápadného Slovenska je v súčasnosti známych len niekoľko nálezísk grafitovej keramiky. Ide o Belušu-Pri Konopnom potoku, Kotešovú-Nivy, Pružinu (Pružinská jaskyňa), Tepličku nad Váhom-Na vŕškoch a Visolaje-Kultúrny dom. Všetky tieto lokality sú datované do 11. až prvej polovice 13. storočia (*Fusek/Spišiak 2005*, 307 n.)

Z lokalít spracovávaných v tejto práci pochádza len deväť fragmentov nádob s prímesou grafitu. Pochádzajú z dvoch lokalít - z Beluše-Pri Konopnom potoku (objekt 4) a z Kotešovej. V Beluši sa našlo osem kusov - dva okraje a šesť tiel nádob. Črepy s prímesou grafitu tvoria len 10,95% z celkového počtu kusov z Beluše-Pri Konopnom potoku. Všetky telá nádob s prímesou grafitu boli zdobené prevažne šikmými nechtovými vrypmi. Nádoby s prímesou grafitu zrejme predstavujú importy z Moravy, obchodný význam tohto sídliska dokladajú aj medené kreditné mince nájdené v objekte 4.

Z Kotešovej je známa jedna grafitová nádoba zdobená šikmými nechtovými vrypmi a vodorovnými ryhami - asi predstavuje import, podobne ako nálezy z Beluše-Pri Konopnom potoku. Keďže z tejto lokality pochádzajú len štyri kusy, tvoria 25% z celkového počtu.

ANALÝZA

Beluša-Machová

Keramický materiál z porušených sídliskových jám pozostáva z 22 typických črepov. Tvorí ho dvanásť okrajov, jedno dno, osem tiel nádob a jeden fragment ucha. Väčšina materiálu bola vytočená na kruhu.

Desať okrajových črepov bolo priradených k ôsmim typom (tabela 4). Tri okraje sú zaradené do typu *O I e 3* (rímsovitý okraj s lievikovite zrezanou hranou okraja). Ostatné typy sa v objekte vyskytli len po jednom exemplári. Ďalším typom rímsovitého okraja je *O I e 1* (s vodorovne zrezanou hranou okraja). Na okrajových črepoch tvoria výzdobu šikmé nechtovité vrypy a jednoduchá vlnovka s pretláčanou hranou okraja (tab. I: 10). Okraj s pretláčanou hranou okraja sa nachádza aj v súbore z Blatnice-Sebeslaviec, nepodarilo sa ho však zaradiť do objektu.

Tabela 4. Typologická skladba okrajov z porušenej sídliskovej jamy na lokalite Beluša-Machová.

Por. č.	Priemer	Typ
1279	hrdla 19 cm	*O I e 1*
1280	neurčiteľný	*O II a f*
1282	19 cm	*O I e 3*
1283	neurčiteľný	*O I e 3*
1284	22 cm	*O I e 3*
1285	asi 13 cm	*O II ba j*
1286	12 cm	*O II aa f*
1287	24 cm	*O IV a f*
1288	12 cm	*O II ba f 3*
1290	15 cm	*O I ca i*

Beluša-Pri Konopnom potoku

Objekt 4 z Beluše-Pri Konopnom potoku obsahoval 73 črepov. Ako už bolo spomenuté, ide len o torzo materiálu, ktorý sa v objekte pôvodne nachádzal. Všetok materiál bol vyrobený v ruke a obtáčaný.

V keramickom súbore sa nachádza celkovo 29 okrajov. Len dva okraje z celého súboru obsahovali grafitovú prímes. S istotou bolo možné zaradiť do typov jedenásť exemplárov (tabela 5). V počte dvoch kusov sa tu vyskytujú len dva typy - *O I e 6* (rímsovitý okraj s prežliabnutou hranou) a *O II e 5* (rímsovitý okraj s mierne hranatou hranou). Ostatné určené typy majú len po jednom kuse.

Výzdoba je doložená na piatich okrajoch. Prevažujú šikmé nechtovité vrypy, v jednom prípade kombinované s jednoduchou vlnovkou. Na hrane jedného okraja sa nachádza jednoduchá vlnovka.

Tabela 5. Typologická skladba okrajov z objektu 4 na lokalite Beluša-Pri Konopnom potoku.

Por. č.	Priemer	Typ
1119	nezistený	*O II i*
1120	nezistený	*O II e 6*
1121	nezistený, prímes grafitu	*O II j 7*
1124	21 cm	*O II e 5*
1128	nezistený	*O II j*
1133	nezistený	*O I e 1*
1152	14 cm	*O II e 5*
1170	neurčiteľný	*O I e 6*
1180	asi 24 cm	*O I bc j 3*
1187	asi 14 cm	*O I e 6*
1188	29 cm	*O I e 3*

V súbore sa nachádza osem dien. Na dvoch dnách sa zachovali fragmenty značiek. Nie je jasné, či ide o motív kríža v kruhu, hviezdice, alebo osemramenného kríža.

Blatnica-Sebeslavce, poloha Na majeroch

Z tejto lokality boli do databázy zaradené tri objekty (I/73, II/73 a IV/73). Z pôvodne veľkého množstva typického materiálu (686 črepov, 7 nádob) bolo k jednotlivým objektom priradených len 37 črepov a tri celé nádoby, čo výrazne ovplyvnilo vypovedaciu schopnosť nielen jednotlivých objektov, ale aj celej lokality.

- **Objekt I/73**

V tomto súbore sa nachádza štrnásť typických črepov (deväť okrajov, dve dná a tri telá nádoby), vylúčený z neho bol fragment pokrievky (s gombíkovitou rukoväťou), v tejto databáze ojedinelý.

Pri šiestich okrajoch bolo možné bezpečne určiť typ. Každý z typov sa tu vyskytuje len raz (tabela 6). Zoznam okrajov z tohto objektu je neúplný, výzdoba nie je doložená na žiadnom identifikovanom okraji.

Tabela 6. Typologická skladba okrajov z objektu I/73 na lokalite Blatnica-Sebeslavce.

Por. č.	Priemer	Typ
30	20 cm	*O ja 5*
68	20 cm	*O bc f*
120	asi 17 cm	*O II a f*
181	19 cm	*O II ba f*
187	asi 13 cm	*O IV a f*
203	17 cm	*O II bc f 3*

Dve dná z tohto súboru sú pomerne výrazné. Na jednom z nich sa zachoval fragment značky s motívom kríža v kruhu, čo je jediný motív značky objavujúci sa v Blatnici-Sebeslavciach. Druhé dno, s nôžkovitým kužeľovitým spodkom, bolo zdobené žliabkovaním. Mohlo by ísť o fragment gotického pohára. Podľa údajov Dr. Horvátha z Blatnice-Sebeslaviec pochádzalo niekoľko gotických pohárov, ktoré však boli odcudzené z pamätnej izby v Blatnici.

- **Objekt II/73**

V tomto objekte sa nachádzalo 18 exemplárov typických črepov (dve celé nádoby, štrnásť okrajov a po jednom dne a tele nádoby). Obe celé nádoby sú pomerne nízke, dosahujú výšku 17 cm a 9 cm. Ide o malé hrncovité nádoby - predchodcov gotických pohárov. Sú zdobené žliabkovaním na hornej časti tela - na pleciach a najväčšej vydutine (tab. IV: 1, 4).

Tabela 7. Typologická skladba okrajov z objektu II/73 na lokalite Blatnica-Sebeslavce.

Por. č.	Priemer	Typ
16	15 cm	*O ba f 2*
64	asi 12 cm	*O II a f*
165	11 cm	*O II ba f 2*
166	10 cm	*O IV a f*
169	12 cm	*O II aa f*
170	na zalomení tela 16 cm	*O IV aa f*
179	12 cm	*O II ba f*
191	14 cm	*O II ba f*
687	8 cm	*O II 5*
689	14 cm	*O II ba*

Zo šestnástich okrajov (vrátane dvoch okrajov nádob) bolo do typov zaradených desať exemplárov (tabela 7).

Tri okraje sú nad okružím zdobené žliabkovaním. Unikátne v celej databáze sú štyri okraje (tab. III: 6, 7, 9, 10), ktoré sú viac-menej obojstranne zosilnené alebo vodorovne vyklopené a majú kužeľovito zrezanú hranu. Ich unikátnosť v rámci spracovaného materiálu spočíva vo výzdobe koncentrovanej výlučne na hranu okraja. Výzdoba pozostáva zo žliabkov, na ktorých je vyrytá jednoduchá vlnovka. Na základe zistených analógií (napr. *Měchurová 1997*, tab. V: 1) sa zdá, že tieto okraje (s priemerom ústia od 19 do 25 cm) pochádzajú z mís alebo misiek.

- **Objekt IV/73**

K objektu IV/73 sa podarilo priradiť len osem typických nálezov (päť črepov okrajov, jeden črep tela, jeden črep dna a nádoba). Pri nádobe ide o jednouchý džbán zdobený žliabkovaním na pleciach, jediný v databáze (tab. IV: 2). Druhý džbán zo Sebeslaviec sa nedal zaradiť do žiadneho objektu.

Zo šiestich okrajových črepov (vrátane nádoby) je päť kusov zaradených do typov (tabela 8). Jeden okraj je zdobený žliabkovaním nad okružím. Ostatné okraje sú nezdobené.

Tabela 8. Typologická skladba okrajov z objektu IV/73 na lokalite Blatnica-Sebeslavce.

Por. č.	Priemer	Typ
28	10 cm	*O II aa f*
151	15 cm	*O I ba f 2*
200	15 cm	*O II ba f 2*
232	10 cm	*O IV aa f*
688	11,5 cm	*O I aa f*

Zachovaná spodná časť nádoby má značku s motívom kríža v kruhu. Dno džbána má tiež nôžkovitý valcovitý spodok, ale s vypuklým vnútorným dnom.

Celkovo možno o objektoch zo Sebeslaviec povedať, že obsahovali prevažne spoločné typy okrajov - *O II a f* a *O II ba f* (B-S I/73, B-S II/73), *O II aa f* a *O II ba f 2* (B-S II/73, B-S IV/73).

Z Blatnice-Sebeslaviec pochádzajú tri nádoby, džbán a dve malé hrncovité nádoby.

Ivančiná-Kratiny

Z keramického materiálu lokality, ktorej dokumentácia bola nedostupná, bolo vybraných 81 kusov typických črepov. Keďže materiál poskytnutý Považským múzeom pozostával už z výberu typických črepov, prevažujú okraje a spodné časti nádob. Nezachovala sa žiadna celá nádoba, avšak na základe materiálu možno predpokladať predovšetkým hrncovité nádoby s najväčšou vydutinou v hornej polovici výšky.

Zo 65 okrajových črepov bolo 46 exemplárov priradených k typom. Najčastejšie sú typy *O II 2* (desať okrajov), *O II cb 5* (šesť okrajov), *O II 5* (päť okrajov), *O II a* (päť okrajov), *O II cb* (štyri okraje). Menej časté sú typy *O II ca 5* (dva okraje), *O II ca 2* (dva okraje), *O I 5* (dva okraje), *O II 4* (dva okraje). Po jednom exemplári boli zastúpené typy *O I ca*, *O I cb*, *O II ba 2*, *O II ca*, *O II cb 2*, *O II cb 3*, *O II cb 4*, *O I cb 5*.

Výzdobnými motívmi sú často viacnásobné hrebeňové vlnovky, zväzky vodorovných rýh a ich kombinácie. Objavuje sa aj jeden alebo viac pásov šikmých vrypov a vpichov, alebo aj proti sebe stojace pásy vpichov. Na dvoch črepoch, ktoré pravdepodobne pochádzajú z jednej nádoby, sa vyskytli dva proti sebe stojace pásy šikmých rýh medzi dvomi vodorovnými ryhami. Niekedy je črep zdobený ryhami, ktoré by bolo možné priradiť k motívu rytej závitnice.

KIA-Nededza

Do databázy bol z tejto lokality zaradený keramický materiál, ktorý pochádza z troch objektov (12, 50, 89).

- **Objekt 12**

Keramický materiál tohto objektu pozostáva z 35 fragmentov okrajov, 18 fragmentov tiel, 23 fragmentov dien a 3 zrekonštruovaných nádob. Ide o hrncovité nádoby s najväčšou vydutinou v hornej časti. Dve nádoby majú dlhší šikmo vyklopený okraj (tab. VI: 2), tretia má rímsovitý okraj (tab. VI: 1).

Jedna nádoba je zdobená jednoduchou rytou vlnovkou na hrdle, pod ňou je rad šikmých vrypov a rytá závitnica. Druhá nádoba je zdobená dvomi trojicami a jednou dvojicou jednoduchých vlnoviek od hrdla po plecia a od najväčšieho vydutia smerom nadol dvojicami rytých rýh. Tretia nádoba je zdobená rytou závitnicou.

Z 38 okrajov (vrátane troch nádob) bolo typologicky určených 26 exemplárov. Ide predovšetkým o dlhšie šikmo vyklopené okraje, o kalichovité a vysoko vytiahnuté kalichovité okraje s rôzne profilovanými hranami (tabela 9).

Na niektorých okrajoch je doložená aj výzdoba. Objavujú sa jednoduché vlnovky (sedem exemplárov). Okraj s telom zdobia dve jednoduché vlnovky na pleciach a dve vodorovné ryhy pod najväčšou vydutinou. Jedným z výzdobných motívov je aj rytá závitnica, niekedy kombinovaná so šikmými vrypmi. Doložené sú aj výlučne šikmé vrypy na hrdle.

Tabela 9. Typologická skladba okrajov z objektu 12 na lokalite KIA-Nededza.

Por. č.	Priemer	Typ		Por. č.	Priemer	Typ
1193	18 cm	*O I k 3*		1225	16 cm	*O I k ja 3*
1194	16 cm	*O I ca bb 1*		1230	16 cm	*O I ca 1*
1197	18 cm	*O I k 6*		1234	20 cm	*O I ca m*
1199	18 cm	*O II k 6*		1237	16 cm	*O I ca 1*
1202	17 cm	*O I ca 1*		1243	15 cm	*O II ca 1*
1207	15 cm	*O I ca 6*		1244	16 cm	*O I ca 1*
1209	20 cm	*O II bb 2*		1249	17 cm	*O I ca bb 1*
1214	16 cm	*O I ca 3*		1250	16 cm	*O I ca bb 2*
1217	18 cm	*O I k ja 3*		1253	14 cm	*O II e 5*
1219	19 cm	*O I ca 3*		1254	14 cm	*O I e 6*
1220	17 cm	*O I ca m*		1260	28 cm	*O I k ja 3*
1221	17 cm	*O I ka 3*		1269	18 cm	*O I ca 2*
1222	16 cm	*O II ka 3*		1270	19 cm	*O II ca 1*

- **Objekt 50**

Z keramického materiálu objektu 50 boli do databázy zaradené dve nádoby. Jednou z nich je hrncovitá nádoba s najväčšou vydutinou v hornej polovici výšky (tab. VII: 1), ktorá má dlhší šikmo vyklopený okraj (*O II ca 1*). Je zdobená jednoduchou vlnovkou na pleciach a na najväčšej vydutine a dvomi žliabkami na spodnej časti nádoby. Na dne sa zachoval vypuklý odtlačok.

Druhá nádoba (tab. VII: 2) je tiež hrncovitá s baňatým telom a s kalichovitým vysoko vytiahnutým okrajom (*O I ka 3*). Je zdobená rytou závitnicou. Na strhnutom dne sa zachoval fragment značky, zrejme kríža v kruhu.

- **Objekt 89**

Keramický súbor tvorí 45 kusov, a to 27 okrajov, 16 dien alebo spodných častí nádoby, jedno telo nádoby a jedna zrekonštruovaná nádoba - zásobnica.

Zásobnica je 54 cm vysoká, má zvonka zosilnený okraj (tab. VIII: 1). Spodná časť nádoby bola dorekonštruovaná. Výzdoba pozostáva z jednoduchých rytých vlnoviek od hrdla až po dolnú tretinu tela. Jednoduchá vlnovka je vyrytá aj na hrane okraja.

Dvadsaťtri okrajových črepov (vrátane okraja zásobnice) bolo začlenených do typov. Najčastejšie boli dlhšie šikmo vyklopené okraje a kalichovité okraje. Prevažujú prežliabnuté hrany okrajov. Šesť exemplárov patrí typu *O I ca 6*, päť typu *O I k 6*, trikrát sa tu vyskytuje typ *O I n*. Ďalšie typy sa v tomto objekte vyskytli raz - *O I e*, *O I ca 3*, *O I ca 2*, *O I ba 1*, *O II ka 3*, *O I ka 3*, *O I ca bb 6*, *O I ca j 6* a typ *O II ba 2*.

Kotešová

Zo sídliskovej jamy na polohe Nivy pochádzajú tri zrekonštruované nádoby a horná časť tela nádoby (hrdlo a plecia).

Hrncovitá dvojkónická nádoba s najväčšou vydutinou v dolnej časti tela má kalichovitý okraj s prežliabnutou hranou, zdobená je závitnicou robenou ozubeným kolieskom. Dno nevykazuje žiadne stopy po odtlačku alebo po značke.

Druhá nádoba má taktiež hrncovitý tvar so súdkovitým telom. Práve tu ide o nádobu so zistenou prímesou grafitu. Nádoba má rímsovitý okraj (*O II e 5*), ktorý je zdobený vodorovnými ryhami. Plecia sú zdobené kvapkovitými vpichmi, zvyšok tela nádoby vodorovnými ryhami. Dno nádoby sa nezachovalo.

Tretia nádoba s prímesou sľudy má hrncovitý tvar, s nezvyčajným okrajom v rámci databázy. Okraj má okružie a žliabok na vnútornej strane. Dno má značku s motívom kríža v kruhu. Výzdobu tvorí rytá závitnica, ktorá pod hrdlom prechádza do vlnovky.

Hrdlo a plecia štvrtej (nezachovanej) nádoby sú zdobené dvomi jednoduchými prelínajúcimi sa vlnovkami. Pod nimi sú vodorovné ryhy.

Považská Bystrica-Dedovec

Z tohto včasnostredovekého sídliska sa v databáze nachádza deväť objektov. Množstvo keramického materiálu v jednotlivých objektoch je výrazne menšie než napríklad v objekte 12 z Nededze.

- **Objekt 1**

Z tohto objektu pochádza celkovo šestnásť typických črepov - štyri okraje, deväť tiel nádob a tri dná (tab. IX: 1-5).

Zo štyroch okrajových črepov sú dva okraje bezpečne priradené typom (*O II cb 5*, *O II a*). Ďalšie dva okraje boli príliš fragmentárne na správnu orientáciu podľa horizontály.

- **Objekt 3**

Keramický súbor tvorí 32 typických črepov, z toho je len 6 okrajov, 21 fragmentov tiel a 5 dien alebo spodných častí nádob (tab. IX: 6-10).

Zo šiestich okrajov bol určený typ pri štyroch. Žiadny z typov sa tu neopakuje (tabela 10). Len jediný okrajový črep vykazuje výzdobu pozostávajúcu z dvoch proti sebe stojacich radov šikmých rýh, ktoré sa čiastočne prekrývajú.

Tabela 10. Typologická skladba okrajov z objektu 3 na lokalite Považská Bystrica-Dedovec.

Por. č.	Priemer	Typ
885	neurčiteľný	*O II ba 2*
893	neurčiteľný	*O II 5*
900	20 cm	*O I 5*
911	neurčiteľný	*O II 6*

- **Objekt 5**

V keramickom súbore objektu 5 sa nachádzalo len trinásť typických črepov - štyri okraje, šesť fragmentov tiel nádob a tri dná (tab. X: 1-4).

Všetky štyri okrajové fragmenty sú priradené k typom. Ide o typy *O I a* (jeden exemplár), *O II a* (jeden exemplár), *O II ca* (jeden exemplár) a *O II 7* (jeden exemplár). Jeden okraj je zdobený jednoduchými vlnovkami, jeden je zdobený hrebeňovou vlnovkou.

- **Objekt 6**

V databáze sa nachádza 26 typických črepov. Ide o osem okrajových črepov, šestnásť tiel nádob a dve dná (tab. X: 5-9).

Z ôsmich okrajov je šesť zaradených do typov. Do typu *O II 5* sú zaradené dva okraje, ostatné typy majú po jednom exemplári. Dva okraje majú kratší šikmo vyklopený okraj, ale s rôzne profilovanou hranou (*O II cb* a *O II cb 5*). Posledné dva okraje patria k typom *O II 7* a *O I 4*.

Keďže okrajové črepy sú veľmi fragmentárne zachované, výzdoba je doložená len na dvoch okrajoch - na jednom sú hrebeňové vlnovky na pleciach a na vnútornej hrane, na ďalšom je kombinácia zväzku rýh a hrebeňovej vlnovky na pleciach okraja.

- **Objekt 8**

Z tohto objektu pochádza len deväť typických črepov - tri okraje a šesť zlomkov tiel nádob (tab. XI: 1-3). Tri okraje sú zaradené len do dvoch typov - dva do typu *O II a* jeden do typu *O II ba 5*. Žiadny z okrajov nie je zdobený.

- **Objekt 9**

Hoci keramický materiál tvorí 36 typických črepov, jeho súčasťou je len sedem okrajov. Najväčší podiel majú znovu telá nádob (23 fragmentov). Okrem toho sa tu našlo šesť dien alebo spodných častí nádob (tab. XI: 4-8).

Päť zo siedmich okrajových črepov je zaradených do typov (tabela 11). Jeden okraj sa nedal spoľahlivo orientovať podľa horizontály. Iba typ *O II 2* sa v tomto objekte vyskytol dvakrát.

Tabela 11. Typologická skladba okrajov z objektu 9 na lokalite Považská Bystrica-Dedovec.

Por. č.	Priemer	Typ
977	neurčiteľný	*O II 2*
978	15 cm	*O II 5*
988	neurčiteľný	*O II 2*
991	15 cm	*O II j*
993	neurčiteľný	*O II cb*

- **Objekt 10**

Súbor pozostáva zo 65 typických črepov (tab. XII: 1-10). Tiež obsahuje dvakrát viac fragmentov tiel nádob (38 kusov) než okrajov (17 exemplárov). Našlo sa tu aj desať dien.

Zo 17 okrajových črepov je k typom priradených jedenásť kusov (tabela 12). Dvakrát sa tu vyskytujú typy *O II 5* a *O II 4*. Dva okraje sú zdobené jednoduchou vlnovkou, dva okraje hrebeňovou vlnovkou.

Tabela 12. Typologická skladba okrajov z objektu 10 na lokalite Považská Bystrica-Dedovec.

Por. č.	Priemer	Typ
1003	24 cm	*O II 5*
1004	18 cm	*O I cb*

1005	hrdla 16 cm	*O II ba 8*
1008	asi 9 cm	*O II 2*
1016	hrdla 16 cm	*O II 4*
1036	20 cm	*O II ca*
1052	21 cm	*O I 4*
1054	asi 9 cm	*O II cb*
1057	12 cm	*O II 4*
1060	asi 20 cm	*O I 5*

- **Objekt 14**

Materiál z tohto objektu tvorí 27 typických črepov - osem okrajov, šestnásť zlomkov tiel nádob a tri dná alebo spodné časti (tab. XIII: 1-5).

Z ôsmich okrajov sú do typov zaradené len dva okraje. Ide o typy *O II 5* a *O I 4*.

- **Objekt 15**

V keramickom súbore sa nachádza 28 typických črepov, a to 17 okrajov a 11 zlomkov tiel nádob (tab. XIII: 6-10). Z celkového počtu 17 okrajov je do typov zaradených len 11 okrajov. Viacero typov sa tu vyskytuje po niekoľkých exemplároch - *O I 5* (dva okraje), *O II cb 5* (dva okraje), *O II 2* (tri okraje). Po jednom exemplári majú typy *O II ba 5*, *O I a*, *O I cb 5* a typ *O I ca 4*. Zdobené sú len tri okraje. Ich výzdobu tvorí viacnásobná vlnovka, tri dvojité vlnovky a jednoduchá vlnovka.

Žilina-Frambor

Z tejto lokality sú do databázy zaradené tri objekty (1/72, 3/72, 4/72).

- **Objekt 1/72**

Z tohto objektu bolo do databázy zaradených 29 typických črepov - trinásť okrajov, deväť fragmentov tiel a sedem dien alebo spodných častí nádob (tab. XIV: 1-9).

Z trinástich okrajov bolo k typom priradených osem exemplárov (tabela 13). Viacnásobne sa tu vyskytuje len jeden typ - *O II 5* (tri okraje).

Šesť okrajových črepov je zdobených. Výzdobu predstavuje jedna vodorovná ryha na pleciach; jednoduchá vlnovka na pleciach; viaceré, v niekoľkých prípadoch sa prelínajúce jednoduché vlnovky; jednoduché široké vlnovky od hrdla nadol; jednoduchá vlnovka pod hrdlom a dve dvojice jednoduchých vlnoviek na pleciach; kombinácia vodorovných rýh a hrebeňovej vlnovky; motív hrebeňových vlnoviek medzi zväzkami vodorovných rýh.

Tabela 13. Typologická skladba okrajov z objektu 1/72 na lokalite Žilina-Frambor.

Por. č.	Priemer	Typ
781	hrdla 12 cm	*O II ca 2*
785	hrdla 9 cm	*O II 5*
786	hrdla 12 cm	*O II cb 2*
795	15 cm	*O II 5*
799	17 cm	*O II a*
800	16 cm	*O II 5*
801	hrdla 26 cm	*O I ca 5*
809	22 cm	*O I a*

- **Objekt 3/72**

Súbor tvorí 34 črepov - pätnásť okrajov, osem fragmentov tiel a jedenásť dien alebo spodných častí nádob (tab. XV: 1-9).

Z celkového počtu 15 okrajov je deväť exemplárov priradených k typom (tabela 14). Dvakrát sa v súbore okrajov objavujú typy *O II 2* a *O I ca 5*.

Až na jedenástich okrajových črepoch sa zachovali fragmenty rozličnej výzdoby. Pomerne častá oproti súborom z iných objektov je rytá závitnica. Objavuje sa hrebeňová vlnovka; skupiny jednoduchých vlnoviek; výzdoba z vpichov na pleciach; vodorovná ryha; dvojitá šikmá ryha; dve jednoduché vlnovky. Najkompletnejší výzdobný motív tvoria štyri vodorovné ryhy na hrdle a viacnásobné jednoduché vlnovky medzi vodorovnými ryhami.

Tabela 14. Typologická skladba okrajov z objektu 3/72 na lokalite Žilina-Frambor.

Por. č.	Priemer	Typ		Por. č.	Priemer	Typ
814	25 cm	*O I ca 5*		841	19 cm	*O I cb 5*
816	20 cm	*O I ca 5*		842	hrdla 13 cm	*O I ca 4*
819	22 cm	*O I a*		846	18 cm	*O I 5*
821	15 cm	*O II 5*		847	neurčiteľný	*O II 2*
833	17 cm	*O II 2*				

- **Objekt 4/72**

Tento objekt obsahoval len 14 typických črepov - päť okrajov, tri zlomky tiel a šesť dien alebo spodných častí nádob (tab. XVI: 1-8).

Všetkých päť okrajov bolo zaradených do typov (tabela 15). Tri okraje sú aj zdobené. Na jednom okraji sa zachoval len fragment výzdoby - ide zrejme o tri šikmé ryhy, prípadne môže ísť o jednoduché vlnovky. Druhý okraj je zdobený hrebeňovou vlnovkou, pod ktorou je vodorovná ryha. Tretí okraj je od pliec nadol zdobený proti sebe stojacimi šikmými pásmi hrebeňových vpichov.

Tabela 15. Typologická skladba okrajov z objektu 4/72 na lokalite Žilina-Frambor.

Por. č.	Priemer	Typ
850	hrdla 15 cm	*O II 4*
853	21 cm	*O I cb 5*
857	14 cm	*O II cb 2*
859	13 cm	*O II 5*
861	17 cm	*O II cb*

Do seriácie bolo zaradených 22 objektov zo včasného i vrcholného stredoveku. Päť objektov obsahovalo iba po dvoch typoch okrajov - objekty 1 a 8 z Považskej Bystrice-Dedovca, objekt 50 z lokality KIA-Nededza, súbor z Kotešovej a objekt IV/73 z Blatnice-Sebeslaviec. Objekty 3, 5 a 14 z Považskej Bystrice-Dedovca a objekt I/73 z Blatnice-Sebeslaviec majú po troch typoch okrajov. Štyri typy okrajov sa nachádzali v objektoch 6 a 9 z Považskej Bystrice-Dedovca, v objekte 4 z Beluše-Pri Konopnom potoku, v súbore z Beluše-Machovej a v objekte II/73 z Blatnice-Sebeslaviec. Objekt 89 z lokality KIA-Nededza a objekt 4 z lokality Žilina-Frambor obsahovali po piatich typoch okrajov, objekt 1 zo Žiliny-Frambora obsahoval šesť typov. Sedem typov sa vyskytlo v objekte 15 z Považskej Bystrice-Dedovca a v objekte 12 z lokality KIA-Nededza, osem typov v objekte 3 zo Žiliny-Frambora a v objekte 10 z Považskej Bystrice-Dedovca. Až trinásť typov okrajov obsahuje súbor keramiky z Ivančinej.

Vyhodnotenie

Z celkového počtu 676 typických črepov zaradených do databázy bolo 12 celých alebo zrekonštruovaných nádob (1,775%), 301 okrajov (44,52%), 244 fragmentov tiel nádob (36,09%) a 119 dien alebo spodných častí nádob (17,6%).

Do databázy sa podarilo zaradiť len dvanásť celých alebo zrekonštruovaných nádob. Výnimočným druhom nádoby v databáze je jednouchý džbán z objektu IV/73 v Blatnici-Sebeslavciach (tab. IV: 2). V súbore z Blatnice-Sebeslaviec sa síce nachádzal ďalší exemplár jednouchého džbána, ten však nebolo možné priradiť k niektorému z objektov. Ďalšou zvláštnou nádobou je 54 cm vysoká zásobnica z objektu 89 na lokalite KIA-Nededza (tab. VIII: 1). Zvyšných trinásť nádob predstavuje rôzne formy hrncovitých nádob. Dve nádoby z objektu II/73 z Blatnice-Sebeslaviec patria k malým hrncovitým nádobám slúžiacim ako poháre (tab. IV: 1, 4).

Základnú maticu pre seriáciu tvoria objekty obsahujúce aspoň dva typy okrajov a typy okrajov, ktoré sa vyskytujú aspoň v dvoch objektoch. Do riadkov sú vkladané objekty, do stĺpcov typy okrajov, prípadne druh technológie výroby keramiky.

Do základnej matice bolo zaradených 33 typov okrajov a dva druhy technológie výroby keramiky - obtáčanie a vytáčanie na kruhu. Zo základnej matice bolo urobených niekoľko seriácií - ide o seriáciu výlučne typov okrajov, seriáciu vrátane technológie výroby keramiky a kontrolnú seriáciu typov okrajov zo včasnostredovekých objektov.

V oboch celkových seriačných maticiach sa výrazne prejavuje rozdelenie typov okrajov do dvoch fáz, ktoré nespája žiadny spoločný typ okraja, len technológia obtáčania na kruhu. Vyčlenené dve fázy predstavujú keramiku zo včasného a vrcholného stredoveku. Na základe seriačnej matice možno uvažovať o diskontinuite vývoja keramiky zo včasného do vrcholného stredoveku, netreba však zabúdať na obmedzené množstvo včasno- i vrcholnostredovekého materiálu (z 22 objektov je deväť vrcholnostredovekých, avšak včasnostredoveký materiál pochádza len z troch lokalít), ktorý takmer s určitosťou nepokrýva celé obdobie včasného a vrcholného stredoveku na severozápadnom Slovensku, predpokladaná je absencia materiálu z 11. storočia.

Fáza včasného stredoveku

Do staršej, včasnostredovekej fázy bolo seriáciou zaradených dvanásť objektov z dvoch lokalít (Považská Bystrica-Dedovec, Žilina-Frambor) a súbor z Ivančinej, ktoré obsahovali 19 typov okrajov. Objekty obsahovali od dvoch typov okrajov (objekty D1, D8) až do trinásť typov okrajov (Ivančiná). Častosť výskytu typov okrajov kolíše od prítomnosti typu v dvoch objektoch až po jeho prítomnosť v deviatich objektoch (*O II 5*).

Skutočnosť, že včasnostredoveký materiál pochádza iba z troch lokalít, pričom jeden súbor tvorí len výber keramiky bez príslušnosti k objektu alebo k objektom, negatívne ovplyvňuje vypovedaciu hodnotu seriácií.

Seriácia so zaradenou technológiou výroby keramiky sa prirodzene líši od seriácie výlučne s typmi okrajov. V oboch prípadoch sa súbor z Ivančinej ukazuje ako najstarší, pri kontrolnej seriácii výlučne včasnostredovekého materiálu sa tento súbor presunul do stredu matice a javí sa ako predel medzi dvoma fázami. Túto situáciu zrejme spôsobuje fakt, že súbor z Ivančinej obsahuje trinásť typov okrajov z celkového počtu 19 typov. Pokiaľ bol súbor z Ivančinej zo základnej matice vylúčený, nespĺňajú dané kritérium (každý typ sa nachádza aspoň v dvoch objektoch) tri typy okrajov - *O I cb, O II ba 2 a O II ca 2*. V seriácii so všetkými súbormi zo sledovaného obdobia sa ukazuje trochu iný vývoj než vo výlučne včasnostredovekej seriácii. V oboch prípadoch sa ako najmladší súbor javí objekt 14 z Považskej Bystrice-Dedovca. Zároveň sa zhruba zachovávajú dvojice či trojice príbuzných keramických súborov (napr. objekty 8, 1 a 5 z Považskej Bystrice-Dedovca).

Na základe seriácie včasnostredovekej keramiky je možné uvažovať o dvoch fázach vývoja, pričom objekt 3 z Považskej Bystrice-Dedovca pôsobí ako spojovací prvok. Jeho postavenie stanovené na základe dvoch typov okrajov je však neisté.

Ako najstarší sa javí objekt 8 z Považskej Bystrice-Dedovca (D8), ktorý obsahoval typy *O II a* a *O II ba 5*. Typ *O II a* sa nachádzal v piatich objektoch seriácie - v objektoch 8, 1 a 5 z Považskej Bystrice-Dedovca,

jeho výskyt pokračuje v súbore z Ivančinej a v objekte 1 zo Žiliny-Frambora. Analogické okraje, s datovaním do 8. storočia, sa našli napríklad na hradisku Víno (*Kouřil 1994*, 14; obr. 4: 1, 2, 4) a v rovnako datovanom Úvalne (*Kouřil 1994*, obr. 26: 1). K tomuto typu možno priradiť okraje z objektov 227 a 277 v Mužle-Čenkove, datované do druhej až tretej tretiny 9. storočia (*Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993*, 85 n., tab. 73: 6; 81: 6). Ďalší exemplár typu *O II ba 5* sa bol v objekte 15 z Považskej Bystrice-Dedovca. Analogický okraj, datovaný do 8. storočia, pochádza z hradiska Víno (*Kouřil 1994*, 14; obr. 4: 2). Okraj tohto typu sa našiel v objekte 350 z Mužly-Čenkova, objekt je datovaný do prvého sídliskového horizontu, t. j. do druhej až tretej tretiny 9. storočia (*Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993*, 85 n., tab. 101: 4).

Objekt 1 z Považskej Bystrice-Dedovca obsahoval dva typy okrajov - *O II a* a *O II cb 5*. Typ okraja *O II cb 5* spája svojím výskytom Ivančinú a objekt 15 z Považskej Bystrice-Dedovca, presahuje však aj do mladších stupňov vývoja keramiky (objekty D1, D6). Keďže sa od typu *O I cb 5* líši iba stupňom vyhnutia okraja, možno k nemu použiť rovnakú analógiu - okraj z objektu 25 v Bielovciach, ktorý je rámcovo datovaný do 9. až 10. storočia (*Fusek 2000*, 120, tab. X: 25_1). Podobný je aj okraj z objektu 714 v Bajči-Medzi kanálmi, datovaný do druhej polovice 8. až prvej polovice 9. storočia (*Ruttkay 2002*, 250, obr. 27: 3).

V objekte 5 z Považskej Bystrice-Dedovca sa nachádzali tri typy okrajov - *O II ca*, *O I a* a *O II a*. Typ okraja *O I a* sa našiel tiež v objektoch 15 z Považskej Bystrice-Dedovca a objektoch 3 a 1 zo Žiliny-Frambora. Analogický okraj pochádza zo sliezskeho hradiska Víno, ako aj z Úvalna, oba tieto okraje sú datované do 8. storočia (*Kouřil 1994*, 14; 59; obr. 4: 7; 25: 4). Podobný okraj z objektu 232 z Nitry-Mikovho dvora je datovaný do poslednej štvrtiny 7. až počiatku 8. storočia (*Fusek 1991*, 311, tab. VII: 7). Typ *O II ca* sa v seriácii vyskytol len v troch objektoch (Ivančiná, D10, D5). Okraj porovnateľný s týmto typom pochádza z Úvalna a takisto patrí do skupiny keramiky datovanej do 8. storočia (*Kouřil 1994*, 59, obr. 22: 2).

Objekt 1 zo Žiliny-Frambora obsahoval päť typov okrajov - *O I a, O II a, O I ca 5, O II cb 2* a *O II 5*. Typ *O I ca 5* s exemplármi z objektov 3 a 1 zo Žiliny-Frambora má analógiu v okraji z objektu 232 z Nitry-Mikovho dvora, ktorý je datovaný do poslednej štvrtiny 7. až počiatku 8. storočia (*Fusek 1991*, 311, tab. VII: 6). Nádoby s okrajom zaraditeľným do tohto typu sa našli v čiastočne odkrytom objekte na lokalite Hradec nad Moravicí (ul. Na hrobkách). Vo výplni objektu sa nachádzala keramika včasného i vrcholného stredoveku, sledované okraje však boli datované do 9. storočia (*Kouřil 1994*, 29; obr. 11: 1, 3). Okraj profilovaný analogicky ako typ *O II 5* pochádza z Úvalna, s datovaním je do 8. storočia (*Kouřil 1994*, 59; obr. 26: 2, 6), ale aj z objektu 9 v Bielovciach (*Fusek 2000*, 120, tab. IX: 9_2), datovaného rámcovo do 9. až 10. storočia. Tento typ okraja sa našiel tiež v objekte 227 v Mužle-Čenkove, ktorý je datovaný do druhej až tretej tretiny 9. storočia (*Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993*, 85 n., tab. 73: 8).

V objekte 15 z Považskej Bystrice-Dedovca bolo definovaných sedem typov okrajov - *O II ba 5, O I a, O II cb 5, O I ca 4, O I cb 5, O I 5, O II 2*. Typ *O I ca 4* sa vyskytol iba v dvoch objektoch seriácie - v objekte 15 z Považskej Bystrice-Dedovca a v objekte 3 zo Žiliny-Frambora. Analogický okraj pochádza z objektu 228 z Mužly-Čenkova, ktorý je datovaný do druhej až tretej štvrtiny 9. storočia (*Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993*, 85 n., tab. 74: 2). Podobné okraje sú známe z Bieloviec, s datovaním do 9. až 10. storočia (*Fusek 2000*, tab. VI: 17_23; X: 25_98) a zo zberu v katastri obce Hněvošice - okraj je datovaný do priebehu 9. storočia (*Kouřil 1994*, 53, obr. 23: 2). Analógiu k typu *O I cb 5* predstavuje nález okraja nádoby z objektu 714 v Bajči-Medzi kanálmi, s datovaním do druhej polovice 8. až prvej polovice 9. storočia (*Ruttkay 2002*, 250, obr. 27: 3). Okraj z Bratislavy-Devínskej Novej Vsi z polohy Ďalšie Topolite je datovaný do druhej polovice 7. až do 8. storočia (*Fusek 1994*, 112, tab. VII: 5). Podobné okraje sú známe aj z objektu 33/85 z Bratislavy-Dúbravky (*Bazovský/Elschek 1997*, tab. IV: 15) či z objektu 25 v Bielovciach (*Fusek 2000*, tab. X: 25_1). Typ *O I 5* má analógie v objektoch 7/88 a 17/85 z Bratislavy-Dúbravky (*Bazovský/Elschek 1997*, tab. I: 3; III: 4), ako aj v sliezskom Úvalne (*Kouřil 1994*, obr. 25: 5). Sídlisko v Bratislave-Dúbravke je rámcovo datované do 9.-10. storočia, zatiaľ čo materiál z Úvalna je datovaný do 8. storočia (*Kouřil 1994*, 59). Typ *O II 2* má analógie v objekte 25 z Bieloviec (*Fusek 2000*, 120, tab. X: 25_22) a v objekte 101/91 z Bratislavy-Dúbravky (*Bazovský/Elschek 1997*, tab. I: 12), obe sídliská sú rámcovo datované do 9.-10. storočia. Hrncovitá nádoba s týmto typom okraja, pochádzajúca z čiastočne odkrytého objektu na hradisku Landek (Ostrava-Koblov), je datovaná do 8.-9. storočia (*Kouřil 1994*, 42, obr. 16).

Aj objekt 3 zo Žiliny-Frambora obsahuje sedem typov okrajov (*O I a, O I ca 5, O I ca 4, O I cb 5, O I 5, O II 2, O II 5*), pričom päť takýchto typov sa zároveň vyskytlo v objekte 15 z Považskej Bystrice-Dedovca (*O II 2, O I 5, O I cb 5, O I ca 4, O I a*). V tomto objekte sa nenachádzali žiadne nové typy okrajov a tak sa zdá, že väčšina z nich dožíva.

Súbor z Ivančinej obsahuje trinásť typov. V súbore sa nachádzajú typy vyskytujúce sa výlučne alebo prevažne v staršom stupni vývoja (*O II a, O II ca 2, O I cb 5, O II cb 5*), typy prítomné v oboch stupňoch (*O I 5, O II 2*), ako aj typy charakteristické pre mladší vývojový stupeň (*O II cb, O II 4, O I cb, O II ba 2*).

V objekte 3 z Považskej Bystrice-Dedovca boli nájdené tri typy okrajov - *O I 5, O II ba 2* a *O II 5*. Analógie k typu *O II ba 2* predstavujú okraje z objektov 18 a 71 z Mužly-Čenkova. Objekt 18 je datovaný do druhej až tretej štvrtiny 9. storočia, kým objekt 71 do štvrtej štvrtiny 9. až prvej štvrtiny 10. storočia (*Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993*, 85 n., tab. 45: 10; 57: 11). Tento objekt sa v seriácii javí ako prelomový, prípadne ako spojovací článok medzi dvoma fázami vývoja včasnostredovekej keramiky. Napriek tomu, že oba typy sa vyskytujú aj v staršom stupni, typ *O II 5* sa nachádzal v každom objekte mladšieho stupňa vývoja, kým typ *O I 5* sa vyskytol len v jednom objekte (objekt 10 z Považskej Bystrice-Dedovca). Podobne aj ďalšie typy okrajov zo staršieho stupňa sa objavujú v objektoch mladšieho stupňa len ojedinele (napr. *O II cb 5, O I cb 5, O II cb 2*). Zvláštnym prípadom je typ *O II 2*, ktorý sa vyskytuje v dvoch objektoch staršieho aj mladšieho stupňa vývoja včasnostredovekej keramiky.

V mladšom stupni vývoja keramiky sa objavujú nové typy. V objekte 6 z Považskej Bystrice-Dedovca sa vyskytli tri typy okrajov - *O II 5, O II cb* a *O I 4*. Typ *O II cb* sa nachádza v piatich objektoch seriácie. Podobný okraj pochádza z objektu 714 v Bajči-Medzi kanálmi a datovaný je do druhej polovice 8. a prvej polovice 9. storočia (*Ruttkay 2002*, 250, obr. 27: 1), ale aj z Úvalna, datovaného do 8. storočia (*Kouřil 1994*, obr. 26: 7). Okraje tohto typu sa našli v objektoch 216, 227, 277 a 296 v Mužle-Čenkove, všetky sú datované do druhej až tretej tretiny 9. storočia (*Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993*, tabely 5a; 5b; tab. 70: 8; 73: 6; 81: 6; 88: 1). Na tomto sídlisku sa okraj typu *O II cb* objavuje aj v ďalšom sídliskovom horizonte, napríklad v objekte 264 (*Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993*, 85 n., tab. 79: 3). Typ *O I 4* nachádza analógie v objektoch 16, 22 a 228 z Mužly-Čenkova (*Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993*, tab. 46: 1; 49: 2; 74: 10). Objekt 228 je datovaný do druhej až tretej štvrtiny 9. storočia, objekt 16 do poslednej štvrtiny 9. a prvej štvrtiny 10. storočia, objekt 22 do druhej až štvrtej štvrtiny 10. storočia (*Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993*, 85 n.).

V objekte 4 zo Žiliny-Frambora bolo zistených päť typov okrajov. Zo staršieho stupňa vývoja sem presahujú typy *O I cb 5* a *O II cb 2*. Okrem častých typov *O II 5* a *O II cb* sa tu nachádzal typ *O II 4*. Okraj profilovaný ako typ *O II 4* pochádza z objektu 25 z Mužly-Čenkova, autormi je datovaný do štvrtej štvrtiny 9. až prvej štvrtiny 10. storočia (*Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993*, 85 n., tab. 50: 7). Ďalšie okraje tohto typu sa nachádzali v objektoch 100 a 150 v Mužle-Čenkove. Tieto objekty sú datované do druhej až tretej tretiny 9. storočia (*Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993*, tabela 5a; 5b; tab. 62: 2; 68: 1). Podobný okraj, datovaný do 9.-10. storočia, je známy aj z Bieloviec (*Fusek 2000*, tab. VI: 17_23; tab. X: 25_2).

V objekte 10 z Považskej Bystrice-Dedovca sa našli najmladšie exempláre typov *O I 5* a *O II ca* a vyskytol sa tu aj typ *O II 2*. Zároveň tu pretrvávajú typy *O II 5, O II 4, O II cb* a *O I 4*.

Objekt 9 z Považskej Bystrice-Dedovca obsahoval posledný exemplár typu *O II 2*, ako aj typy *O II 5* a *O II cb*.

Najmladším súborom z obdobia včasného stredoveku je objekt 14 z Považskej Bystrice-Dedovca, ktorý obsahoval typy *O II 5* a *O I 4*.

Napriek tomu, že seriácia ukázala rozdelenie súborov keramiky na dve skupiny, datovanie analógií k jednotlivým typom má pomerne široké rozpätie. Presnejšie je datovaných len niekoľko typov, a to typ *O I a* (posledná štvrtina 7. až 8. storočie), typ *O I cb* (druhá polovica 7. až 8. storočia, 756-882), typ *O II ba 2* (druhá štvrtina 9. až prvá štvrtina 10. storočia), typ *O I 4* (druhá polovica 9. až posledná štvrtina 10. storočia). Väčšina typov okrajov je však analógiami datovaná len rámcovo, prevažne do 8. a 9. až 10. storočia. Široké datovanie typov okrajov zrejme súvisí s dlhým prežívaním jednoduchšie profilovaných typov okrajov, ako sú typy *O I 5*, *O II 2*, *O II ba 5*.

Fáza vrcholného stredoveku

Do seriácie bolo zaradených deväť vrcholnostredovekých objektov z piatich lokalít (Beluša-Machová, Beluša-Pri Konopnom potoku, Blatnica-Sebeslavce, KIA-Nededza, Kotešová). Súčasťou seriácie je aj súbor z Beluše-Machovej, ktorý zrejme nepochádza z uzavretého nálezového celku. Objekty obsahovali od dvoch (KIA-Nededza - objekt 50, Kotešová a Blatnica-Sebeslavce - objekt IV/73) do sedem typov okrajov (KIA-Nededza - objekt 12). Jeden typ okraja sa vyskytoval v dvoch až štyroch objektoch. Malú častosť výskytu typov okrajov pravdepodobne ovplyvnila fragmentárnosť viacerých súborov (Beluša-Pri Konopnom potoku, Beluša-Machová, Blatnica-Sebeslavce).

V seriácii sa neobjavujú žiadne typy okrajov dokladajúce kontinuitu medzi včasnostredovekou a vrcholnostredovekou keramikou. Zistený hiát pravdepodobne súvisí s nízkym počtom vyhovujúcich keramických súborov zo severozápadného Slovenska, medzi ktorými nie je zastúpený celý sledovaný časový úsek.

V seriácii typov okrajov i v seriácii zahŕňajúcej použitú technológiu výroby keramiky sa výrazne prejavuje kontinuita vývoja vrcholnostredovekej keramiky zo spracovaných objektov. Jednoznačne z nej vyplýva, že viaceré objekty z jednotlivých lokalít sú zvyčajne súdobé.

Seriácia typov okrajov určila ako najstaršiu lokalitu zaniknutú stredovekú dedinu na lokalite KIA-Nededza - objekty 50, 89 a 12. Výlučne tieto tri objekty obsahovali rôzne typy dlhších šikmo vyklopených okrajov (*O II ca 1, O I ca 3, O I ca* 6) a kalichovitých okrajov (*O I ka 3, O II ka 3*). Výnimočná je prítomnosť rímsovitých okrajov typu *O II e 5* a *O I e 6* v objekte 12, ktoré zrejme svedčia o prechode do ďalšieho stupňa vývoja keramiky.

Kalichovité okraje sú zatiaľ známe prevažne z územia spracovaného v tejto práci. Okraj typu *O I ka 3* sa našiel v Divine na polohe Hradisko, kde sa predpokladá stredoveký hrádok (*Moravčík 1991*, tab. IV: 5), je však známy aj zo Slovenského Pravna z polohy Šiance (*Petrovský-Šichman 1964*, tab. X: 1, 2). Nálezy z Diviny z polohy Hradisko majú identickú výzdobu ako keramika z objektov 12, 50 a 89 z lokality KIA-Nededza, t. j. jednoduché vlnovky a vodorovné ryhy. Divinské nádoby sa však líšia technológiou výroby - boli vytočené na kruhu. Podobné súbory aké boli na lokalite Divina-Hradisko pochádzajú zo Žiliny-Závodia a Žiliny-Tepličky (*Moravčík 1991*, 15). Všetky nálezy zo Žilinskej kotliny datoval *J. Moravčík* (*1991*, 15) do 12. až 13. storočia. Keramika zo Slovenského Pravna dosiaľ nie je spoľahlivo datovaná, *A. Petrovský-Šichman* (*1964*, 82) však uvádza, že hrad zanikol najneskôr v 13. storočí.

Kalichovitý okraj typu *O I k 6* sa nachádzal v objekte 89 na lokalite KIA-Nededza a v súbore z Kotešovej. Analogický okraj, ktorý pochádza z objektu 85 v Beckove (Pažitné), je datovaný do druhej polovice 13. storočia (*Hanuliak 2007*, 346, obr. 7: 6).

Dlhšie šikmo vyklopené okraje (*O II ca 1, O I ca 3, O I ca 6*), ktoré sa vyskytli len v objektoch na lokalite KIA-Nededza, majú viac analógií ako kalichovité okraje. Okraj analogický typu *O I ca* 3 sa našiel v Divine na polohe Hradisko a datovaný je do 12. až 13. storočia (*Moravčík 1991*, 15; tab. IV: 4). Podobné okraje, známe aj z Trenčína-Biskupíc (*Cheben 2003*, 66, obr. 35: 5, 12) a z objektu 4 z Vrbového, sú takisto datované do 12. až 13. storočia (*Klčo 1990*, 93, obr. 35: 1). Okraj tohto typu z objektu 331 v Beckove (Pažitné) je datovaný do druhej polovice 13. storočia (*Hanuliak 2007*, 346, obr. 8: 2).

Dlhší šikmo vyklopený okraj, avšak s kužeľovite zrezanou hranou (*O I ca 2*), je známy aj z Ludrovej, okr. Ružomberok (*Struhár 2000*, obr. 87: 2), s datovaním do 13. storočia. Podobný okraj, nájdený v intraviláne Zvolena na Ulici M. R. Štefánika, je rámcovo datovaný do 12.-14. storočia (*Hanuliak 1993*, 48; obr. 24: 11).

Okraj typu *O I ca 6* z objektu 1 z Vrbového je datovaný do 13. storočia (*Klčo 1990*, 93, obr. 33: 1, 2). K tomuto typu sa dajú priradiť aj dva okraje z jamy 1 v Beckove (Sady a nivy), ktoré sú rámcovo datované do 12. až 13. storočia (*Cheben/Bielich 2006*, 105).

Objekt 12 z lokality KIA-Nededza obsahoval dva typy rímsovitých okrajov, ktoré sú charakteristické pre súbory z Kotešovej, Beluše-Pri Konopnom potoku a Beluše-Machovej. Tieto súbory s rôzne hranenými rímsovitými okrajmi (*O II e 5, O I e 6, O I e 1, O I e 3*) zrejme predstavujú ďalší vývojový stupeň vrcholnostredovekej keramiky na severozápadnom Slovensku. Objekt 4 z Beluše-Pri Konopnom potoku je vďaka nálezu medených mincí datovaný do záveru 12. až prvej polovice 13. storočia.

Okraj analogický typu *O II e 5* sa našiel v objekte 23 v Bíni-Cénaparte, objekt je datovaný do druhej polovice 12. storočia, prípadne do prvej polovice 13. storočia (*Ruttkay/Cheben 1992*, 113, tab. III: 5). Okraj tohto typu, datovaný do prvej polovice 13. storočia, pochádza aj z lokality Koválov u Žabčic (*Měřínský/Unger 1987*, tab. 24: 1; 9). Ďalšie podobné okraje, datované na prelom 12. a 13. storočia, sú známe zo Smilovho hradiska (*Nekuda/Reichertová 1968*, 255, obr. 107: 3, 4) a z prvej polovice 13. storočia z kláštora v Třebíči (*Nekuda/Reichertová 1968*, obr. 129: 3).

Prežliabnuté rímsovité okraje (*O I e 6*) známe z Brna, sú datované na prelom 12. a 13. storočia (*Loskotová/Procházka 1997*, obr. 3: 3).

Problematické je datovanie typu *O I e* 3, ktoré sa na základe analógií líši od datovania ostatných typov okrajov. Okraje analogické typu *O I e 3* sú zatiaľ známe iba z moravských hradov Janštýn (*Nekuda/Reichertová 1968*, obr. 99: 1) a Melice (*Nekuda/Reichertová 1968*, obr. 102: 3), ktoré sú datované len rámcovo. Hrad Janštýn, uvádzaný v písomných prameňoch od polovice 14. storočia, zanikol zrejme začiatkom 15. storočia a hrad Melice, založený roku 1339, zanikol asi roku 1423 (*Nekuda/Reichertová 1968*, 235, 240).

Súbor z Beluše-Machovej obsahoval aj okraje s okružím (*O IV af, O II af*), ktoré dokladajú plynulý prechod do najmladšieho stupňa vývoja keramiky na sledovanom území. V tomto súbore sa nachádzal okraj (tab. I: 3), ktorý nebolo možné zaradiť do seriácie, no azda ho možno stotožniť s torzom nádoby z Olomouca-Mořického námestia, datovanej do 12. storočia (*Bláha 1980*, 303, tab. VII: 1).

Najmladší stupeň predstavujú objekty I/73, II/73 a IV/73 z Blatnice-Sebeslaviec. Pre tento stupeň sú typické okraje s okružím a vysoko vytiahnuté okraje s okružím (*O IV af, O II af, O II baf, O IV aaf*). Okraje, ktoré sa dajú priradiť k typu *O II baf*, sú známe z prieskumu hradného areálu (Smrekové) v katastri obce Podhradie, okr. Martin. Keramický materiál je rámcovo datovaný do 14.-15. storočia (*Zachar 2007*, 214 n., obr. 131: 7-9).

Analógie k typom okrajov s okružím sú známe predovšetkým z Moravy, napríklad z Brna-Kapucínskeho námestia (*Nekuda/Reichertová 1968*, obr. 132: 1) a zo zaniknutej dediny Kovalov u Žabčic. Nálezy z Brna majú glazúru a sú datované do druhej polovice 15. storočia (*Nekuda/Reichertová 1968*, 282). Lokalita Kovalov u Žabčic je rámcovo datovaná do polovice 13. až 15. storočia (*Měřínský/Unger 1987*, 9).

Použitie technológie výroby keramiky v seriácii (tab. LVI) potvrdilo chronologický vývoj keramiky s možnosťou rozdeliť vrcholnostredovekú fázu na obdobie s keramikou obtáčanou (KIA-Nededza, Beluša-Pri Konopnom potoku, Kotešová) a vytáčanou na kruhu (Beluša-Machová, Blatnica-Sebeslavce).

Napriek rovnakému výsledku seriácie s použitím technológie výroby treba brať do úvahy zvláštne postavenie materiálu z lokality KIA-Nededza. Analógie k tomuto súboru sa objavujú len v blízkom okolí - nálezy kalichovitých okrajov sa obmedzujú na Žilinskú a Turčiansku kotlinu a ojedinelé kusy dlhších šikmo vyklopených okrajov sú známe z Ludrovej, okr. Ružomberok (*Struhár 2000*, obr. 87: 2), z Trenčína-Biskupíc (*Cheben 2003*, obr. 35: 5, 12), Vrbového (*Klčo 1990*, obr. 33: 1, 2) a z intravilánu Zvolena (*Hanuliak 1993*, 48, obr. 24: 11). Vzhľadom na regionálny výskyt kalichovitých okrajov ide pravdepodobne o lokálny výrobok, ktorého chronologické zaradenie v skutočnosti nemusí súhlasiť s výsledkom seriácie.

V seriácii sa nachádza jediný objekt datovaný mincami (Beluša-Pri Konopnom potoku). Obsahuje dve medené kreditné mince arabského typu, razené koncom vlády panovníka Bela III a na začiatku vlády Bela IV. Sú teda datované na koniec 12. až prvú polovicu 13. storočia (*Hunka 2007*, 113).

To znamená, že objekty z lokalít KIA-Nededza a Kotešová sú podľa seriácie staršieho dáta než koniec 12. storočia, čo v podstate súhlasí s rámcovým datovaním analógií do 12. až 13. storočia. Súbory z Beluše-Machovej a Blatnice-Sebeslaviec sú mladšieho dáta než polovica 13. storočia, Beluša-Machová zrejme predstavuje súbor z polovice 13. storočia. Objekty z Blatnice-Sebeslaviec možno rámcovo datovať do 14. storočia, bližšie datovanie umožnia až ďalšie analógie. Toto datovanie podporujú aj nálezy nezaradenej keramiky s glazúrou, ktorá sa na Slovensku objavuje až v 14. storočí (*Kopin 1999*, 49).

Zaujímavou okolnosťou je, že keramika vrcholného stredoveku sa na severozápadnom Slovensku vyvíja úplne inak než na juhozápadnom Slovensku. Rozdielny vývoj sa prejavuje odlišnou profiláciou okrajov nádob, ktoré inklinujú skôr k vývoju moravskej stredovekej keramiky. Kým na juhozápadnom Slovensku koncom 12. a v prvej polovici 13. storočia prevládajú ostro nasadené prežliabnuté alebo zložito profilované okraje (*Ruttkay 1995*, 565), na severozápadnom Slovensku z dosiaľ známeho keramického materiálu prevládajú rímsovité okraje s rôznou profiláciou hrany okraja. V druhej polovici 13. storočia sa síce aj na juhozápadnom Slovensku objavujú vysoko vytiahnuté okraje (*Ruttkay 1995*, 567), majú však zložitejšiu profiláciu než okraje na severozápadnom Slovensku. Keramika zo 14. storočia pochádza zrejme z Blatnice-Sebeslaviec, jej fragmentárny materiál však nedovoľuje podrobné porovnanie s materiálom z juhozápadného Slovenska. Potrebná je detailnejšia analýza keramického materiálu zo zaniknutej dediny KIA-Nededza, ktorej kalichovité okraje zatiaľ nenachádzajú analógie mimo spracovaného územia.

ZÁVER

V práci sú zhromaždené uzavreté sídliskové nálezy z dedinského prostredia z oblasti Turčianskej a Žilinskej kotliny a horného Považia (dnešné okresy Považská Bystrica a Púchov), ktoré boli datované do obdobia včasného až vrcholného stredoveku (8.-14. storočie). Celkovo bolo do databázy zaradených 22 objektov z ôsmich lokalít, ktorými sú Beluša-Machová, Beluša-Pri Konopnom potoku, Blatnica-Sebeslavce (tri objekty), Ivančiná (výber keramiky z výskumu), KIA-Nededza (tri objekty), Kotešová, Považská Bystrica-Dedovec (deväť objektov), Žilina-Frambor (tri objekty).

Cieľom bolo vytvorenie typológie keramického materiálu zo zhromaždených objektov a pokúsiť sa seriáciou zistiť chronologický vývoj keramiky na danom území. Základnými otázkami bola relatívna chronológia vývoja keramiky na danom území, kontinuita alebo diskontinuita vývoja keramiky na danom území, vzťahy hrnčiarskej výroby k susedným oblastiam (juhozápadné Slovensko, Sliezsko, Morava, prípadne Malopoľsko) v období včasného a vrcholného stredoveku.

Do východiskovej databázy bolo zaradených 1344 kusov keramického materiálu. Nachádzajú sa tu celé alebo rekonštruované nádoby a typické črepy - okraje orientovateľné podľa horizontály, telá s výzdobou a spodné časti nádob s dnom, orientovateľné podľa horizontály. Do databázy boli zaradené aj dná so zachovanými odtlačkami osi alebo so značkami.

Z 1344 kusov východiskovej databázy bolo k jednotlivým objektom (do druhej databázy) priradených iba 676 typických črepov alebo nádob (50,29%). Ide o dvanásť celých alebo rekonštruovaných nádob, 301 okrajov, 244 tiel nádob a 119 dien alebo spodných častí nádob. Z databázy boli vylúčené fragmenty keramiky, ktoré sa nachádzali len v jednom z objektov, t. j. uchá a pokrievky.

Typológia okrajov a dien alebo spodných častí nádob vychádzala z formalizovaného opisu, avšak bez rozmerovej klasifikácie. Základom typológií bola terminológia Archeologického slovníka 3 (*Sklenář 1989*), zaoberajúceho sa keramikou a sklom. Na okrajoch boli sledované tri časti - *stupeň vyhnutia okraja, priebeh (profilácia) okraja, hrana okraja.* Dná alebo spodné časti nádob boli rozdelené na *spodnú časť* (profilácia spodnej časti z frontálneho pohľadu) a *vnútorné dno* (profilácia dna). Zároveň bola pri spodných častiach sledovaná prítomnosť odtlačkov osi alebo značiek na dne. Typologicky boli určené iba tie okraje a spodné časti nádob, ktoré sa dali bezpečne zaradiť do niektorého z typov. Okrem črepov nezaraditeľných do typu sa objavujú typy vyskytujúce sa len v jednom objekte (nepoužiteľné pre seriáciu).

Keďže jedným z cieľov bola problematika relatívnej chronológie stredovekej keramiky severozápadného Slovenska, ťažiskom typológie a seriácie boli okraje, ktoré menia svoju profiláciu častejšie a výraznejšie než spodné časti nádob. Výzdoba je spracovaná tiež len všeobecne, hoci v budúcnosti by mohla prispieť k detailnejšej chronológii.

Na základe seriácie typov okrajov bolo možné sledovať relatívnu chronológiu vývoja keramiky, ako aj problém kontinuity/diskontinuity vývoja. V oboch seriáciách (výlučne typy okrajov a typy okrajov s technológiou výroby) sa prejavil zjavný predel medzi včasno- a vrcholnostredovekou fázou vývoja keramiky.

V žiadnej seriácii sa neprejavila kontinuita vývoja keramiky z obdobia včasného do vrcholného stredoveku. Včasnostredoveký vývoj keramiky na severozápadnom Slovensku predstavuje dvanásť objektov z Považskej Bystrice-Dedovca a Žiliny-Frambora, ako aj súbor keramiky z Ivančinej. Seriácia založená na materiáli pochádzajúcom z troch lokalít má problematickú vypovedaciu hodnotu. Napriek predpokladom autorov výskumov o dlhodobom trvaní týchto sídlisk je pravdepodobné, že viacero, či väčšina objektov je súčasná.

Keramický materiál z vrcholnostredovekých objektov je pravdepodobne obmedzený iba na obdobie od 12. do polovice 14. až prelomu 14. a 15. storočia, čo výrazne ovplyvňuje jeho vypovedaciu schopnosť ohľadom kontinuity. Keďže chronologicky výrazný materiál zo spracovaného územia je nedostatočný a nepokrýva celé obdobie včasného až vrcholného stredoveku, nie je možné kontinuitu vývoja keramiky potvrdiť ani vyvrátiť.

Seriácia včasnostredovekého materiálu naznačuje členenie vývoja na dva stupne, pričom akýsi prechod tvoria súbory z Ivančinej a objektu 3 z Považskej Bystrice-Dedovca. Starší stupeň predstavujú objekty 8, 1, 5 a 15 z Považskej Bystrice-Dedovca a objekty 1 a 3 zo Žiliny-Frambora. Pre tento stupeň sú charakteristické okraje typu *O II ba 5, O II a, O I a, O I ca 4, O I ca 5, O II ca 2*. Do mladšieho stupňa pokračujú typy *O I cb 5, O II ca, O II cb 2, O I 5, O II 2, O II 5*. Len v prechodných súboroch keramiky (Ivančiná, objekt 3 z Považskej Bystrice-Dedovca) sa nachádza typ *O II ba 2*. V súbore z Ivančinej sa zároveň objavujú nové typy okrajov - *O I cb, O II 4, O II cb, O I 4*.

Väčšina typov okrajov má analógie na juhozápadnom Slovensku a v Sliezsku, ktoré sú datované pomerne široko - zväčša rámcovo do 8. a 9. až 10. storočia. Niektoré typy sú datované od druhej polovice 7. po 9. až 10. storočie, čo by mohlo súvisieť s dlhým prežívaním jednoduchšie profilovaných okrajov. Presnejšie je datovaných len niekoľko typov, a to typ *O I a* (posledná štvrtina 7. až 8. storočie), typ *O I cb* (druhá polovica 7. až 8. storočie; 756-882), typ *O II ba 2* (druhá štvrtina 9. až prvá štvrtina 10. storočia), typ *O I 4* (druhá polovica 9. až posledná štvrtina 10. storočia).

Do vrcholnostredovekej fázy bolo zaradených deväť objektov z piatich lokalít (Beluša-Machová, Beluša-Pri Konopnom potoku, Blatnica-Sebeslavce, KIA-Nededza a Kotešová).

V oboch seriáciách (typy okrajov; typy okrajov a technológia výroby) sa prejavuje rovnaký vývoj keramiky. Najstaršiu skupinu by mali tvoriť objekty 12, 50 a 89 z lokality KIA-Nededza. V súboroch týchto objektov prevažujú kalichovité okraje a dlhšie šikmo vyklopené okraje, ktoré sa nenachádzajú v ostatných vrcholnostredovekých súboroch databázy. Analógie ku kalichovitým okrajom sú dosiaľ známe predovšetkým zo sledovaného územia - zo Žilinskej a Turčianskej kotliny (Divina, Slovenské Pravno), objavili

sa však aj v Beckove (Pažitné). Kalichovité okraje sú datované do 12. až 13. storočia. Dlhšie šikmo vyklopené okraje sa objavujú aj v ďalších regiónoch - Ludrová, Vrbové, Zvolen, Trenčín-Biskupice. Datované sú do 12. až 13. storočia, podobne ako kalichovité okraje. Na základe analógií sú tieto tri objekty datované do približne rovnakého obdobia ako skupina objektov s rímsovitými okrajmi (Beluša-Machová, Beluša-Pri Konopnom potoku, Kotešová). Pre nedostatok materiálu zatiaľ nie je možné rozhodnúť, či kalichovité a dlhšie šikmo vyklopené okraje predstavujú lokálnu zvláštnosť súčasnú s rímsovitými okrajmi.

Dokladom o možnom prechode do stredného stupňa je prítomnosť dvoch typov rímsovitých okrajov (*O II e 5, O I e 6*) v objekte 12 z lokality KIA-Nededza.

Ďalší stupeň vývoja predstavujú objekty z Kotešovej, Beluše-Pri Konopnom potoku a Beluše-Machovej, obsahujúce prevažne rôzne hranené rímsovité okraje. Rímsovité okraje nachádzajú analógie predovšetkým na Morave, datované sú na prelom 12. a 13. až do prvej polovice 13. storočia. Toto datovanie potvrdzuje aj nález dvoch medených kreditných mincí arabského typu v Beluši-Pri Konopnom potoku. Súbor v Beluši-Machovej obsahuje aj dva typy okrajov s okružím (*O IV af, O II af*), ktoré sú typické pre najmladší stupeň.

Posledný stupeň tvoria objekty I/73, II/73 a IV/73 z Blatnice-Sebeslaviec, s okrajmi s okružím a vysoko vytiahnutými okrajmi s okružím. Známe analógie pochádzajú z Brna-Kapucínskeho námestia, sú však datované až do 15. storočia. V súbore keramiky z Blatnice-Sebeslaviec sa vyskytujú aj črepy s glazúrou na vnútornej strane, hoci nebolo možné ich zaradiť do niektorého objektu. Keďže glazovanie keramiky sa na Slovensku objavuje od 14. storočia (*Kopin 1999*, 46), treba objekty z Blatnice-Sebeslaviec rámcovo datovať do 14. storočia a považovať ich za najmladšie v spracovanom materiáli. Nedostatok analógií k okrajom s okružím zrejme súvisí so stavom bádania.

Na základe analógií možno konštatovať, že vývoj vrcholnostredovekej keramiky na severozápadnom Slovensku inklinuje k moravskému vývoju. Výnimkou je súbor z Nededze, ktorý v súčasnosti nachádza paralely predovšetkým v blízkom okolí (Žilinská kotlina).

Vo vývoji vrcholnostredovekej keramiky na severozápadnom Slovensku je zjavný úplne odlišný vývoj než na juhozápadnom Slovensku. Prejavuje sa odlišnou profiláciou okrajov nádob. Kým na juhozápadnom Slovensku koncom 12. a v prvej polovici 13. storočia prevládajú ostro nasadené prežliabnuté alebo zložito profilované okraje (*Ruttkay 1995*, 565), na severozápadnom Slovensku sú časté rímsovité okraje s rôznou profiláciou hrany okraja. V druhej polovici 13. storočia sa na juhozápadnom Slovensku objavujú vysoko vytiahnuté okraje, majú však odlišnú a niekedy zložitejšiu profiláciu než okraje na severozápadnom Slovensku. Fragmentárny materiál z Blatnice-Sebeslaviec nedovoľuje bližšie datovanie ani porovnanie s materiálom z juhozápadného Slovenska. Keďže vývoj keramiky na severozápadnom Slovensku zjavne nenadväzuje na juhozápadné Slovensko, nie je možné hovoriť o zaostávaní hrnčiarstva v hornatých častiach Slovenska.

V budúcnosti bude určite zaujímavé doplnenie databázy súbormi keramiky z hrádkov a hradov a porovnanie materiálu z dedinského a panského prostredia na spracovanom území. Užitočné by tiež mohlo byť rozšírenie spracovaného územia o regióny Orava a Kysuce. Potrebné je podrobné porovnanie materiálu s liptovskými nálezmi, ktoré boli jedným z podkladov pre Hoššov náčrt vývoja stredovekej keramiky na Slovensku (*Hoššo 1983*).

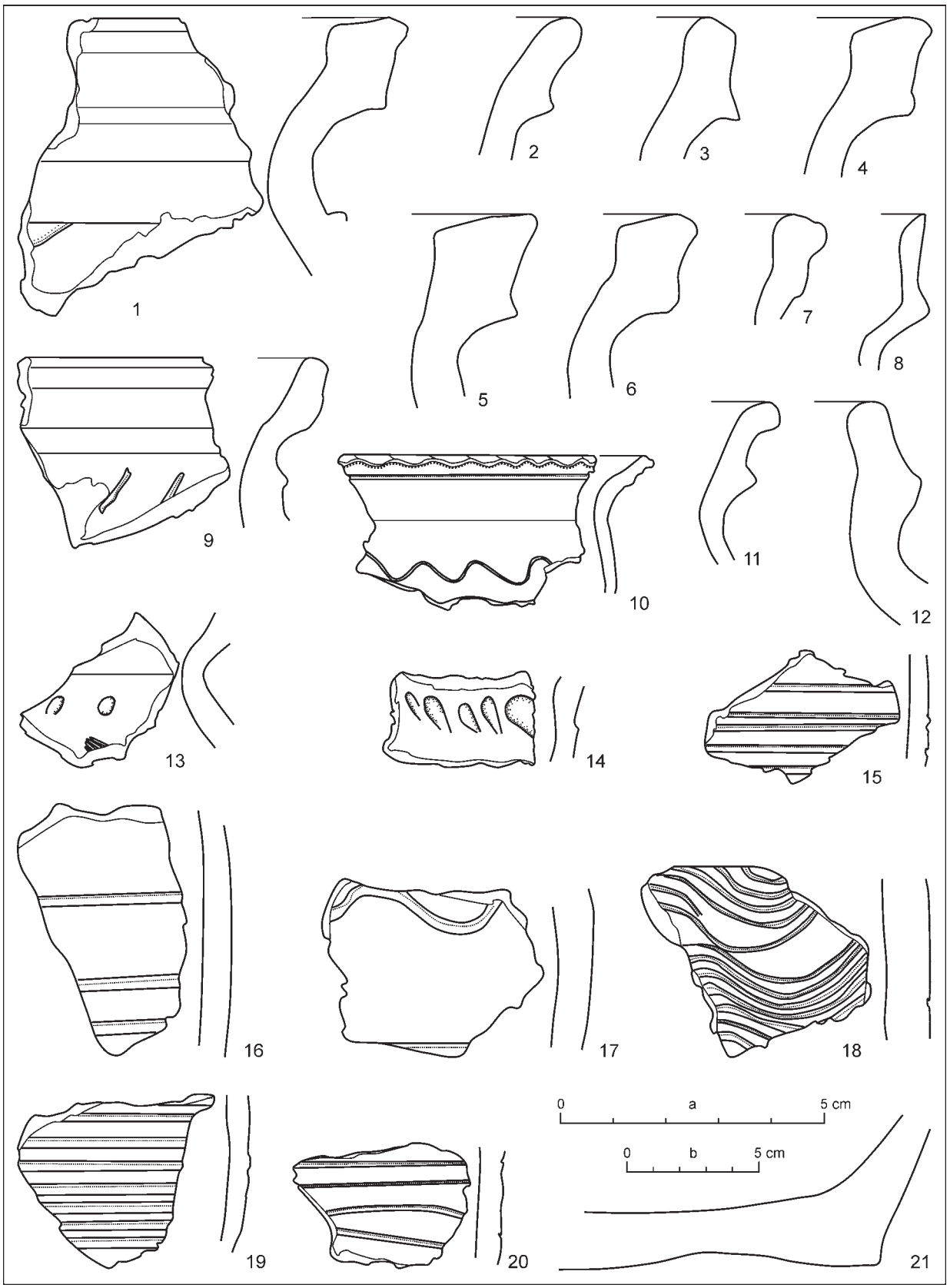

Tab. I. Beluša-Machová. Keramický materiál. Mierka: a - 1-9, 11, 12, 16-18, 21; b - 10, 13-15, 19, 20.

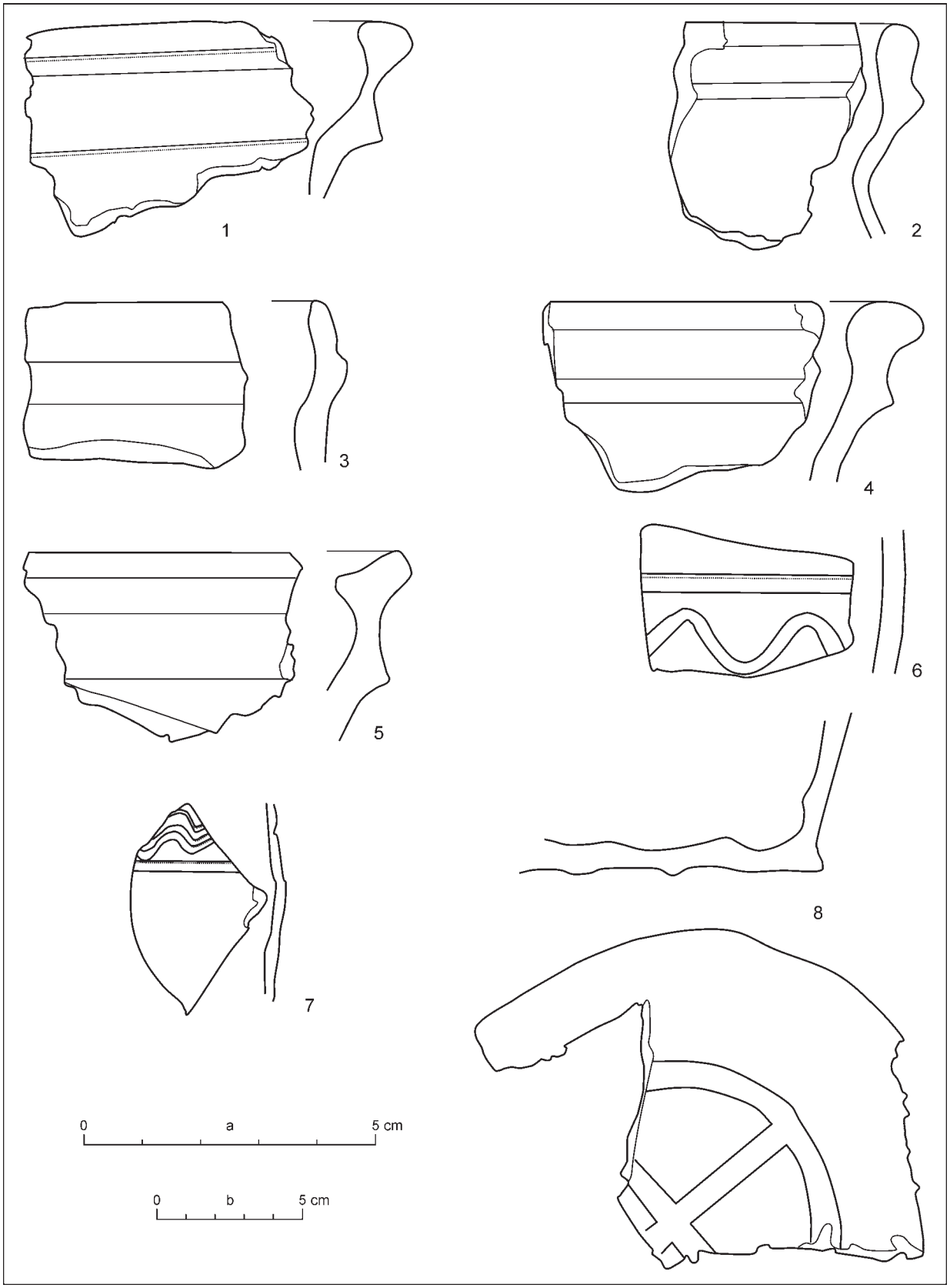

Tab. II. Blatnica-Sebeslavce. Objekt I/73. Výber keramického materiálu. Mierka: a - 1-6; b - 7, 8.

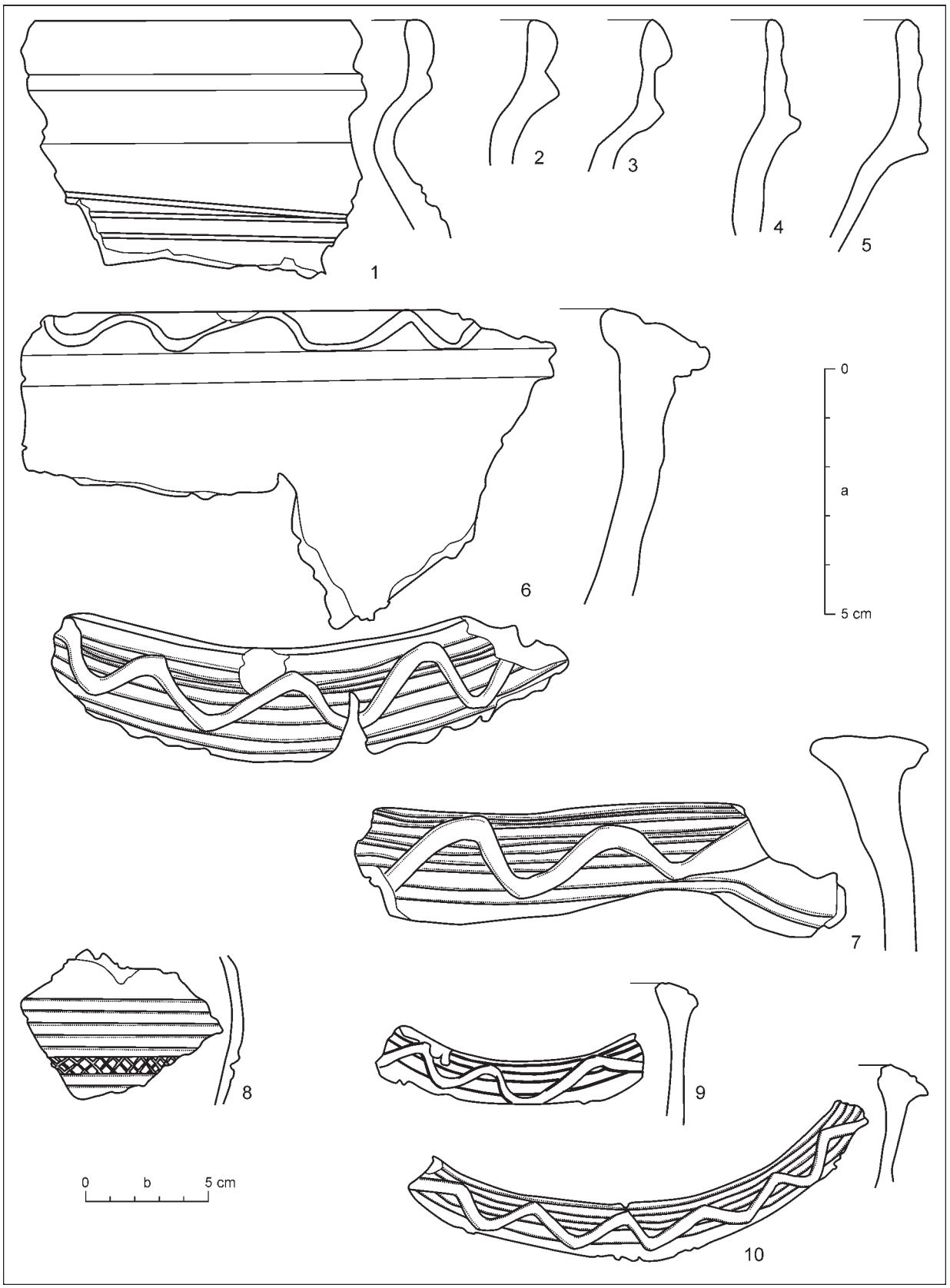

Tab. III. Blatnica-Sebeslavce. Objekt II/73. Výber keramického materiálu. Mierka: a - 1-9; b - 10.

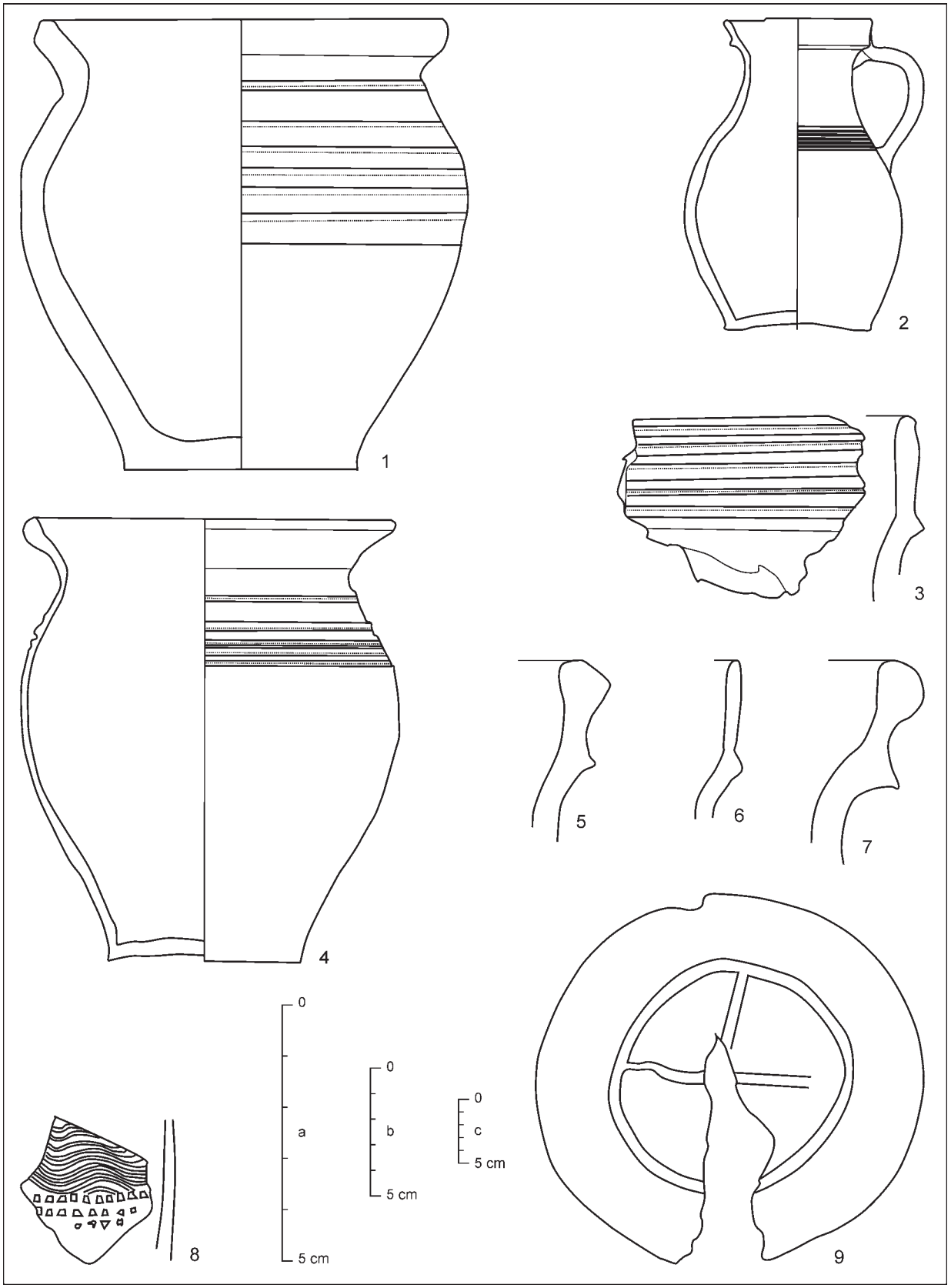

Tab. IV. Blatnica-Sebeslavce. Objekt II/73 (1, 4); objekt IV/73 (2, 3, 5-9). Výber keramického materiálu. Mierka: a - 3, 5-9; b - 1, 4; c - 2.

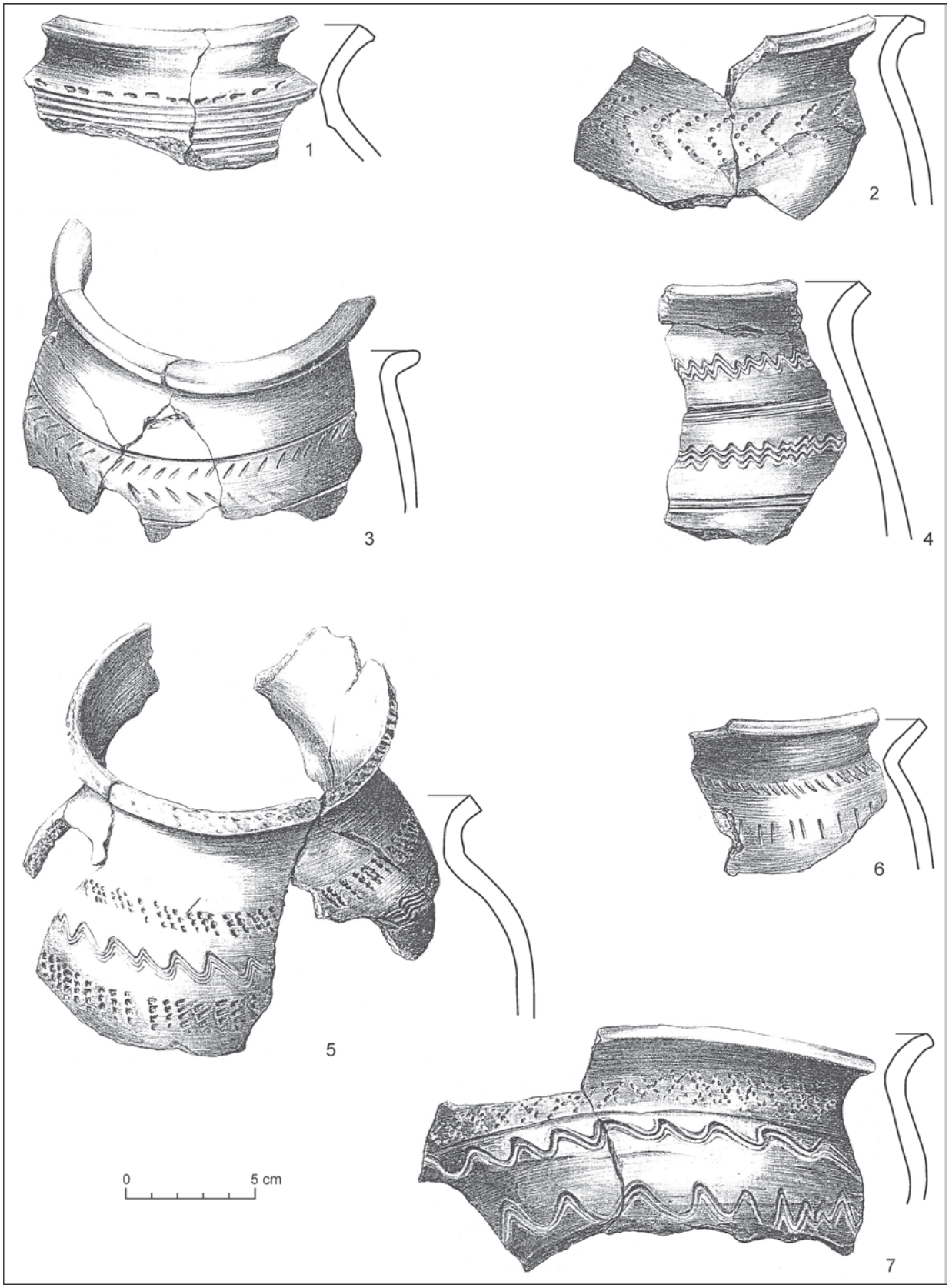

Tab. V. Ivančiná-Kratiny. Výber keramického materiálu.

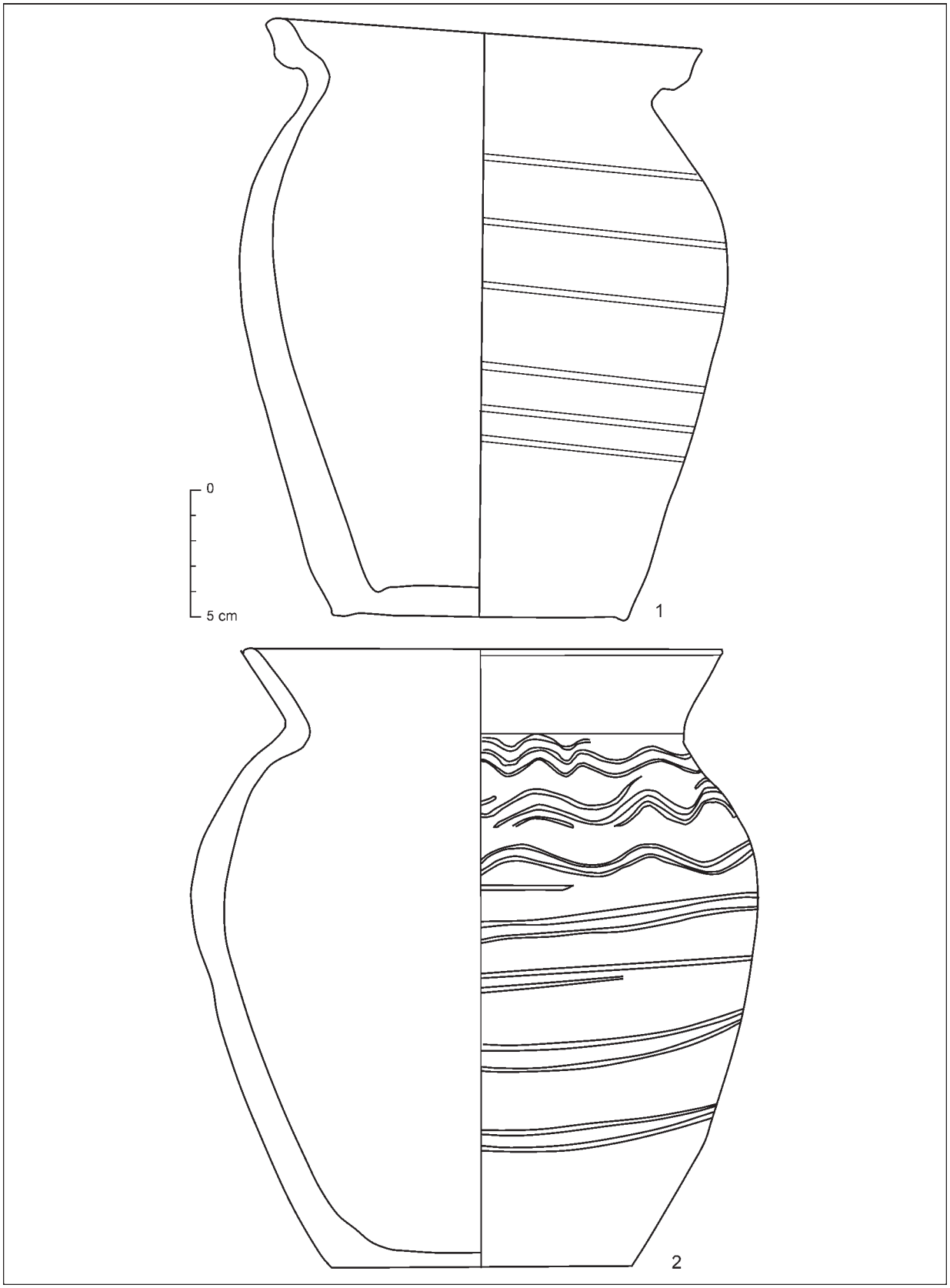

Tab. VI. KIA-Nededza. Objekt 12. Výber keramického materiálu.

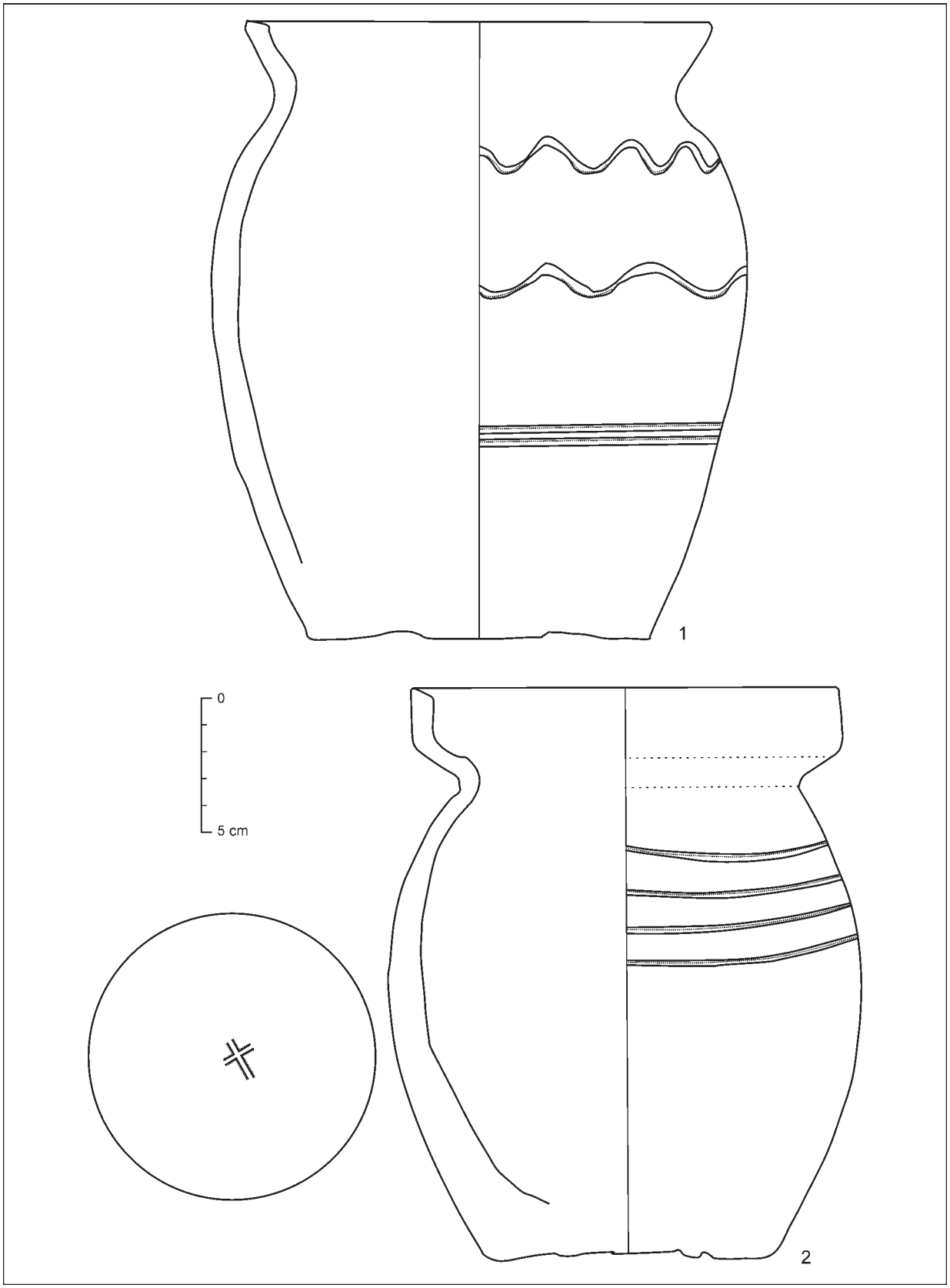

Tab. VII. KIA-Nededza. Objekt 50. Keramický materiál.

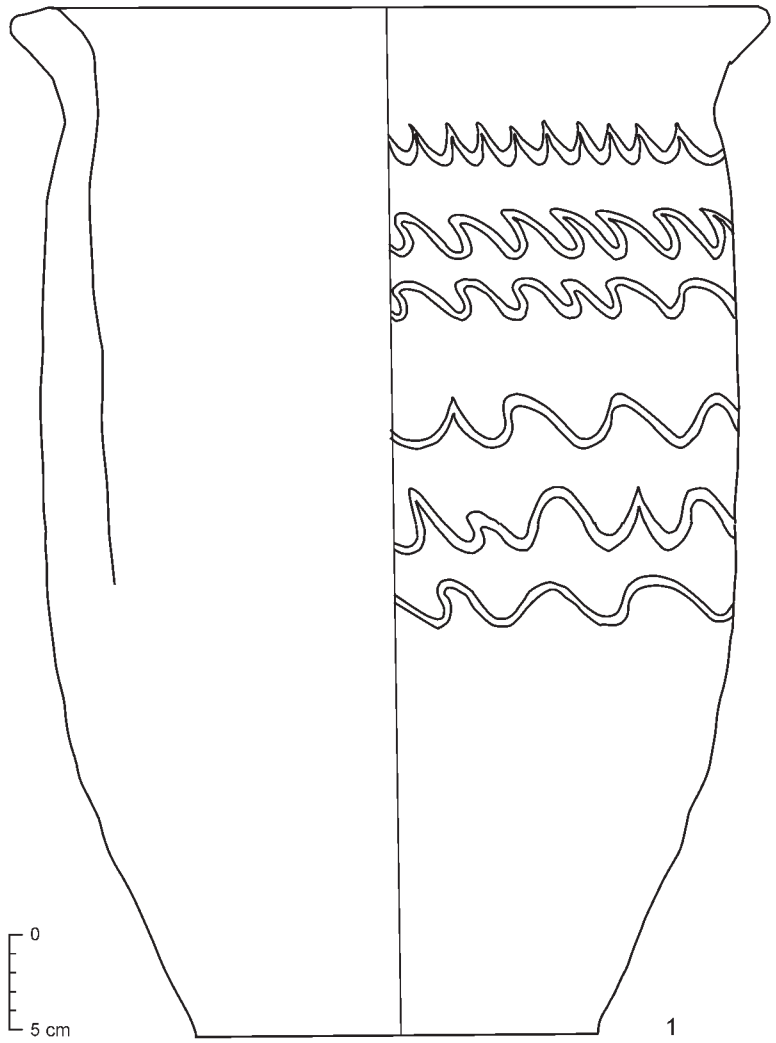

Tab. VIII. KIA-Nededza. Objekt 89. Zásobnica.

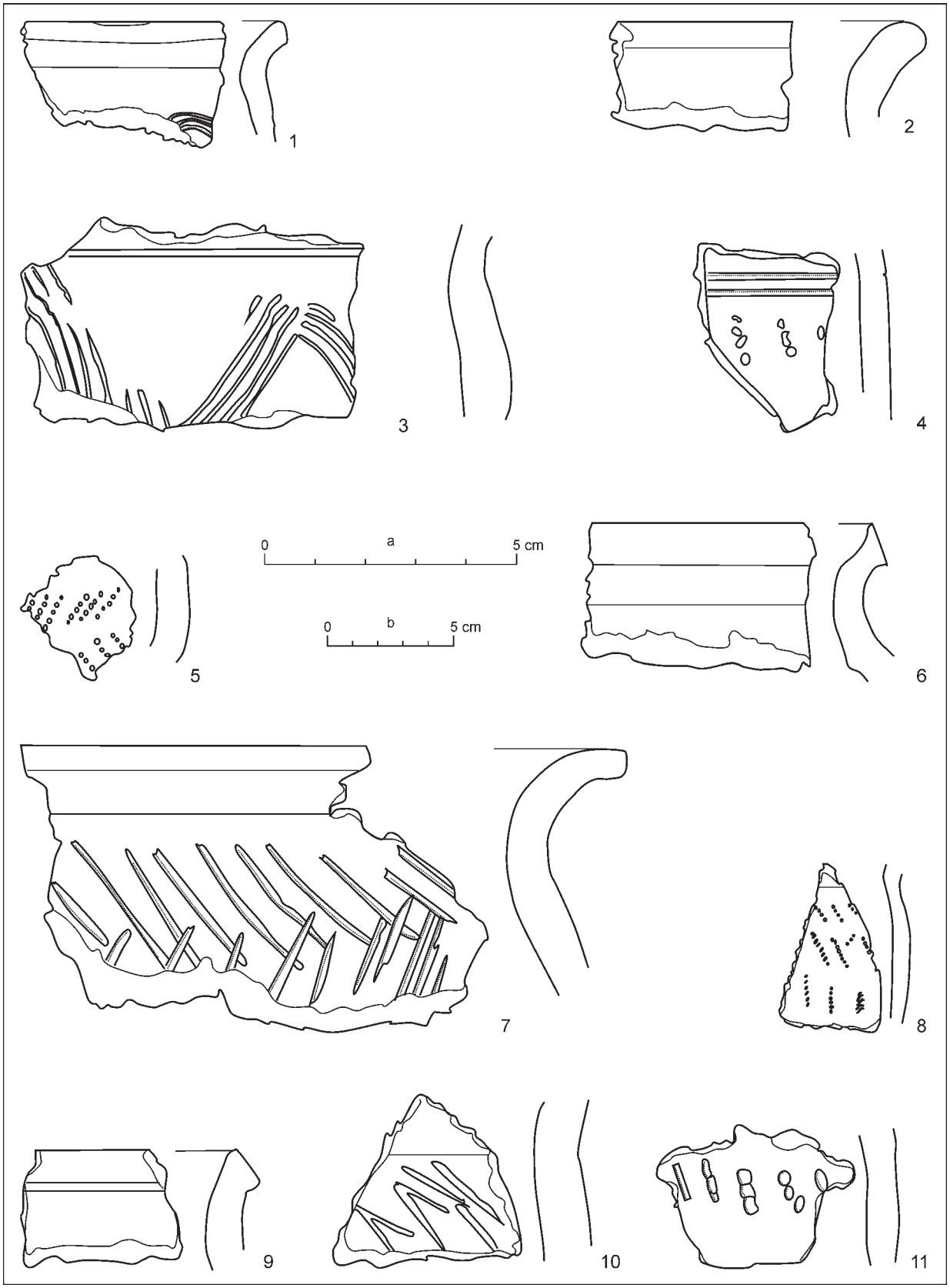

Tab. IX. Považská Bystrica-Dedovec. Objekt 1 (1-5); objekt 3 (6-10). Výber keramického materiálu. Mierka: a - 2-6, 9-11; b - 1, 7, 8.

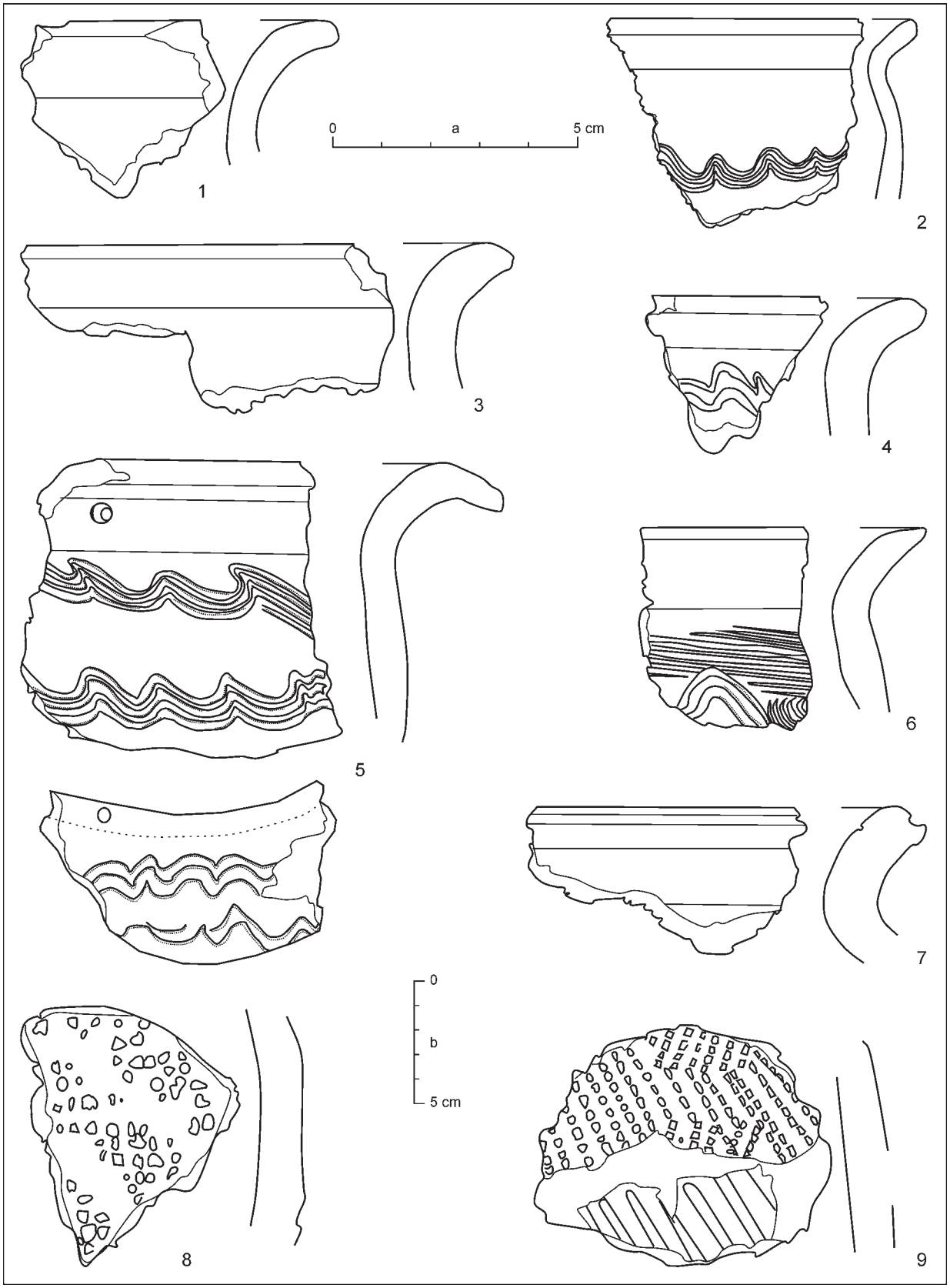

Tab. X. Považská Bystrica-Dedovec. Objekt 5 (1-4); objekt 6 (5-9). Výber keramického materiálu. Mierka: a - 1, 3-9; b - 2.

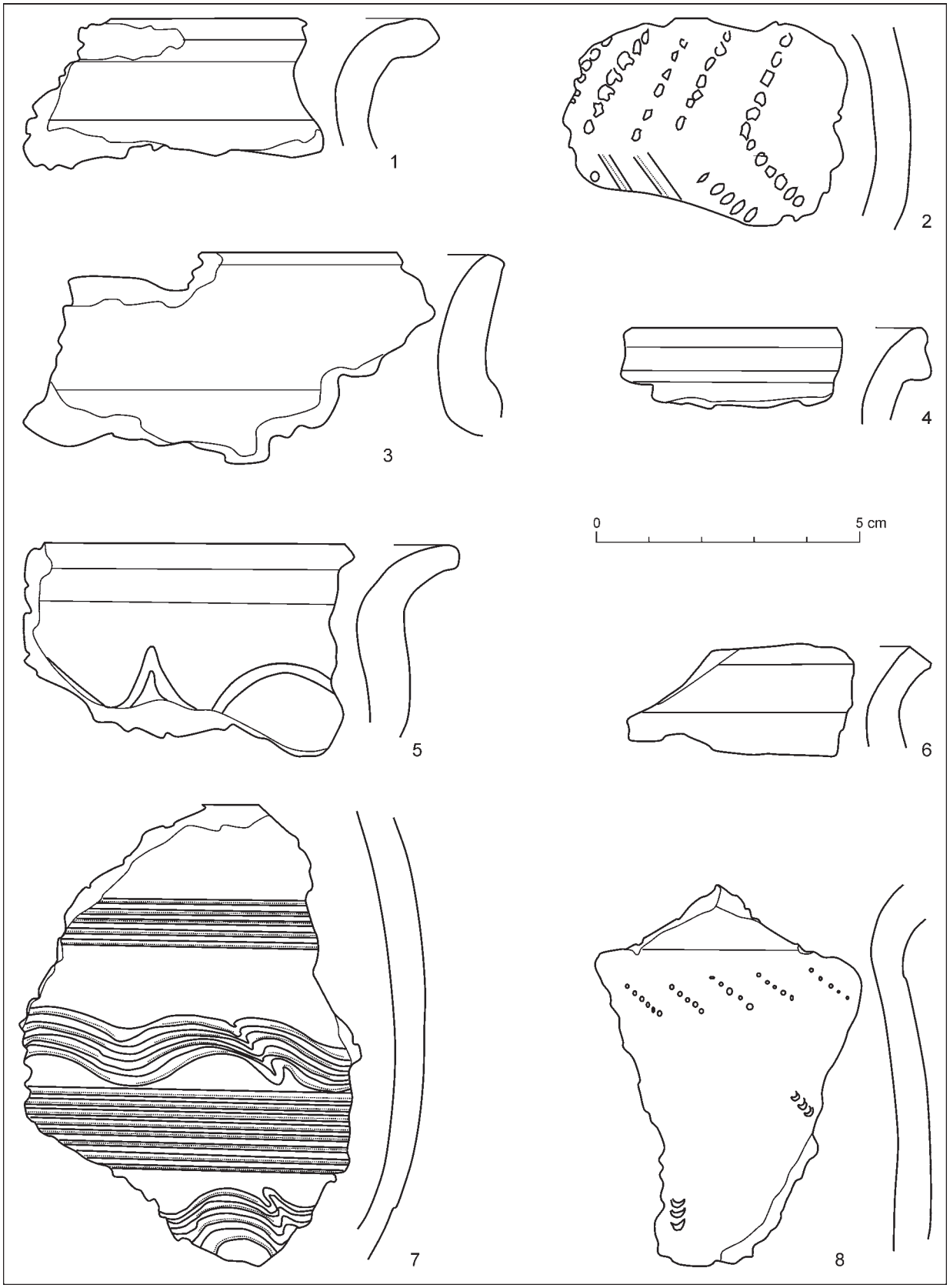

Tab. XI. Považská Bystrica-Dedovec. Objekt 8 (1-3); objekt 9 (4-8). Výber keramického materiálu.

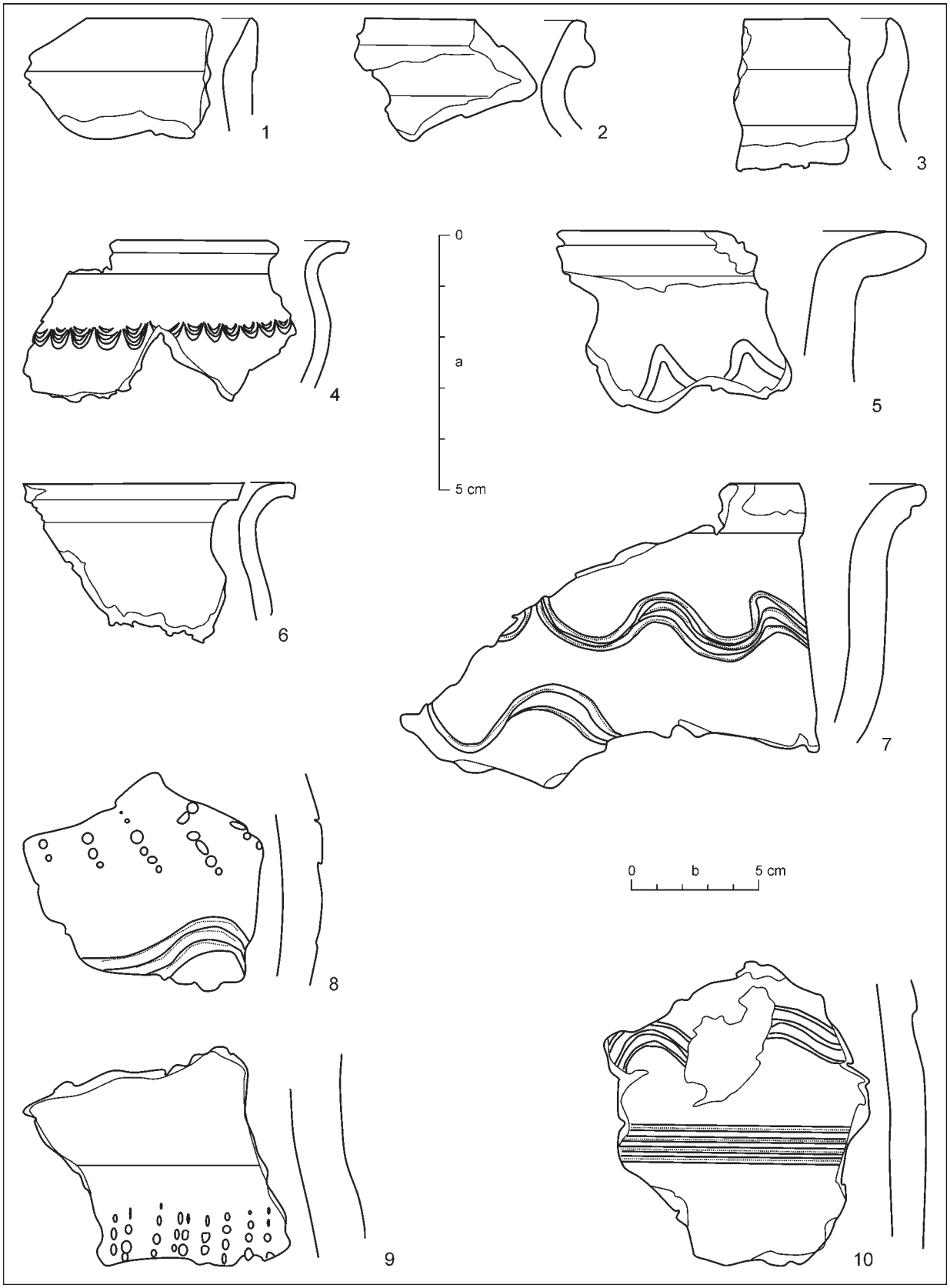

Tab. XII. Považská Bystrica-Dedovec. Objekt 10. Výber keramického materiálu. Mierka: a - 1-3, 5, 7-10; b - 4, 6.

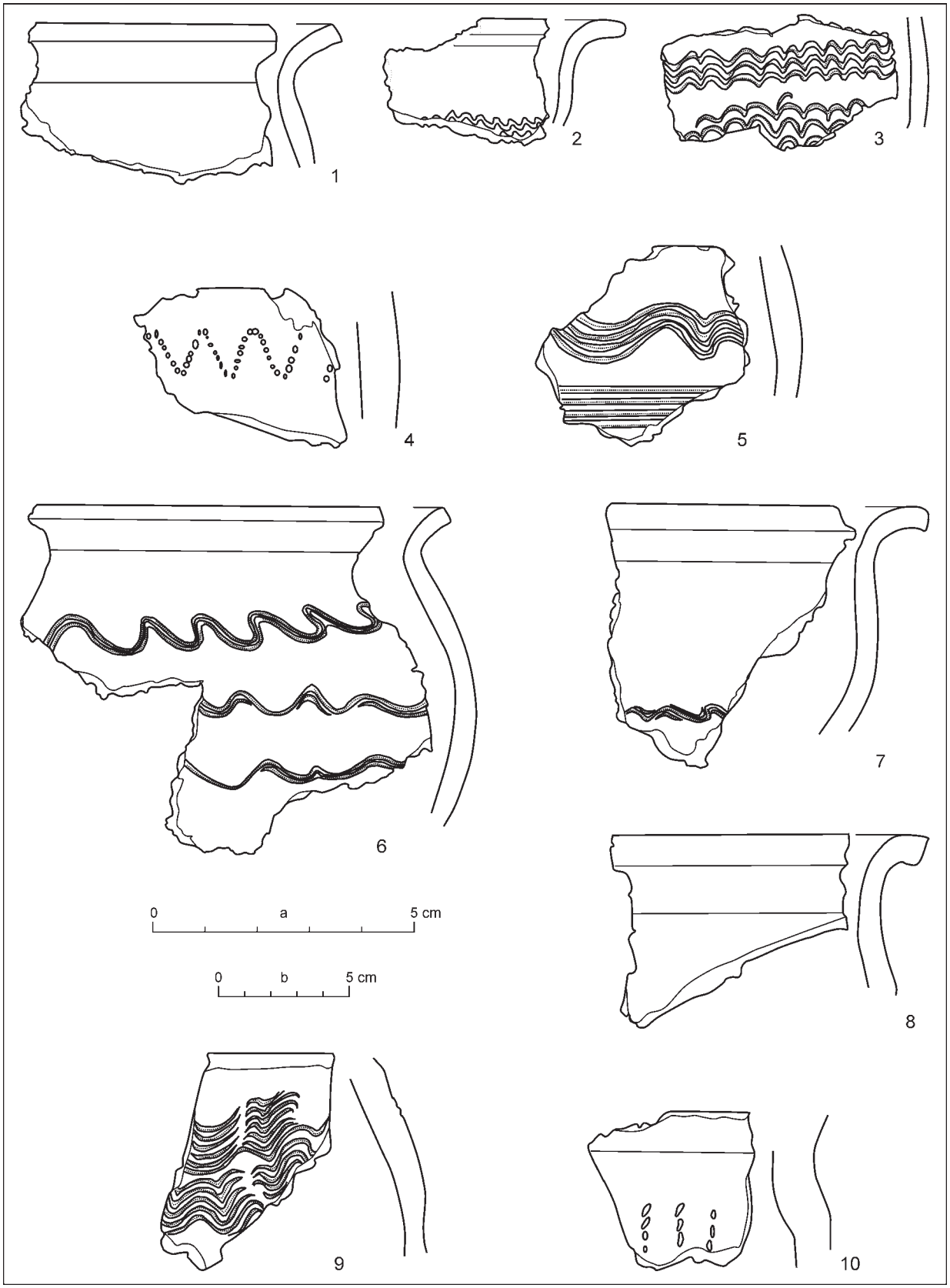

Tab. XIII. Považská Bystrica-Dedovec. Objekt 14 (1-5); objekt 15 (6-10). Výber keramického materiálu. Mierka: a - 6-10; b - 1-5.

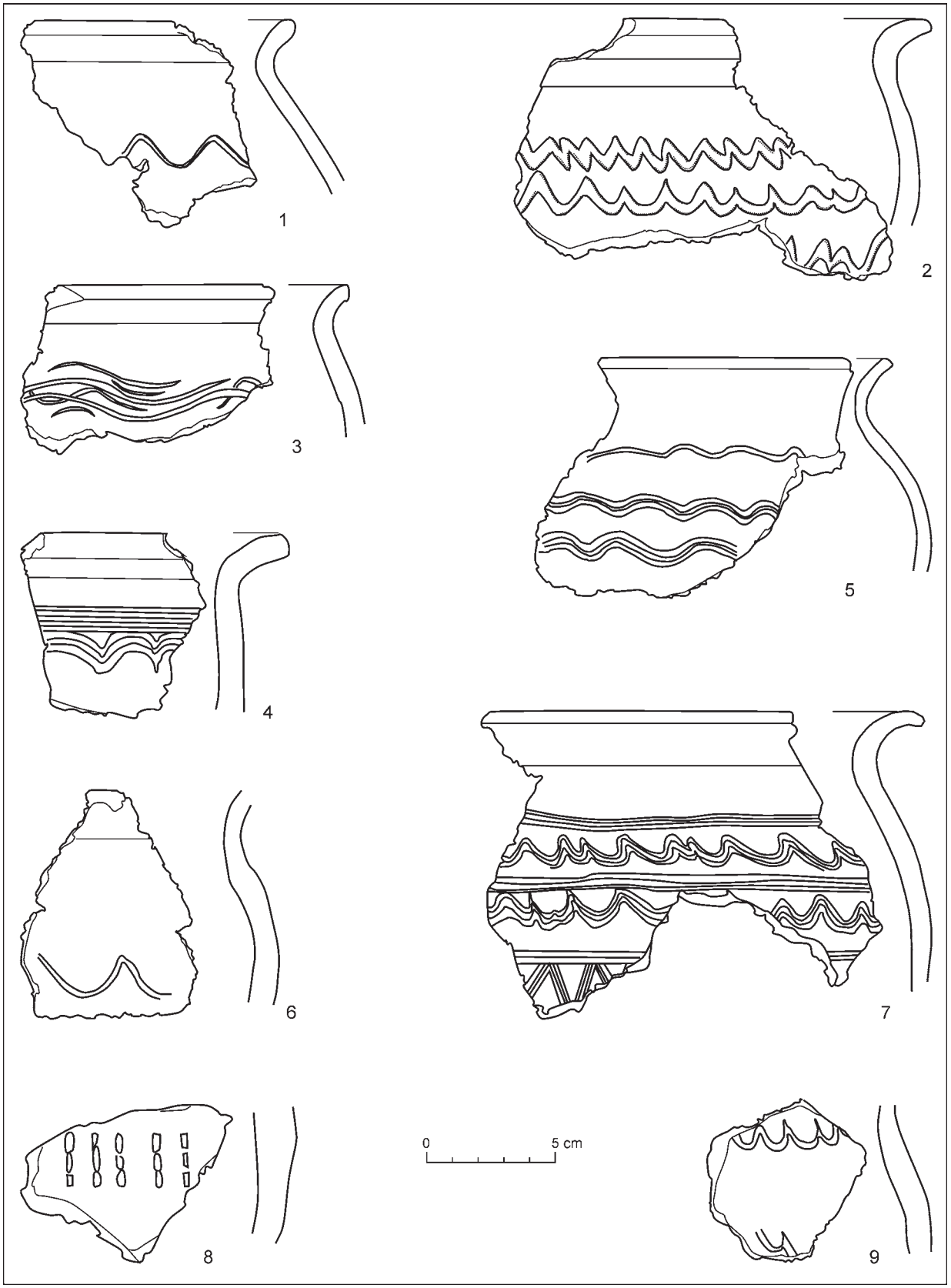

Tab. XIV. Žilina-Frambor. Objekt 1/72. Výber keramického materiálu.

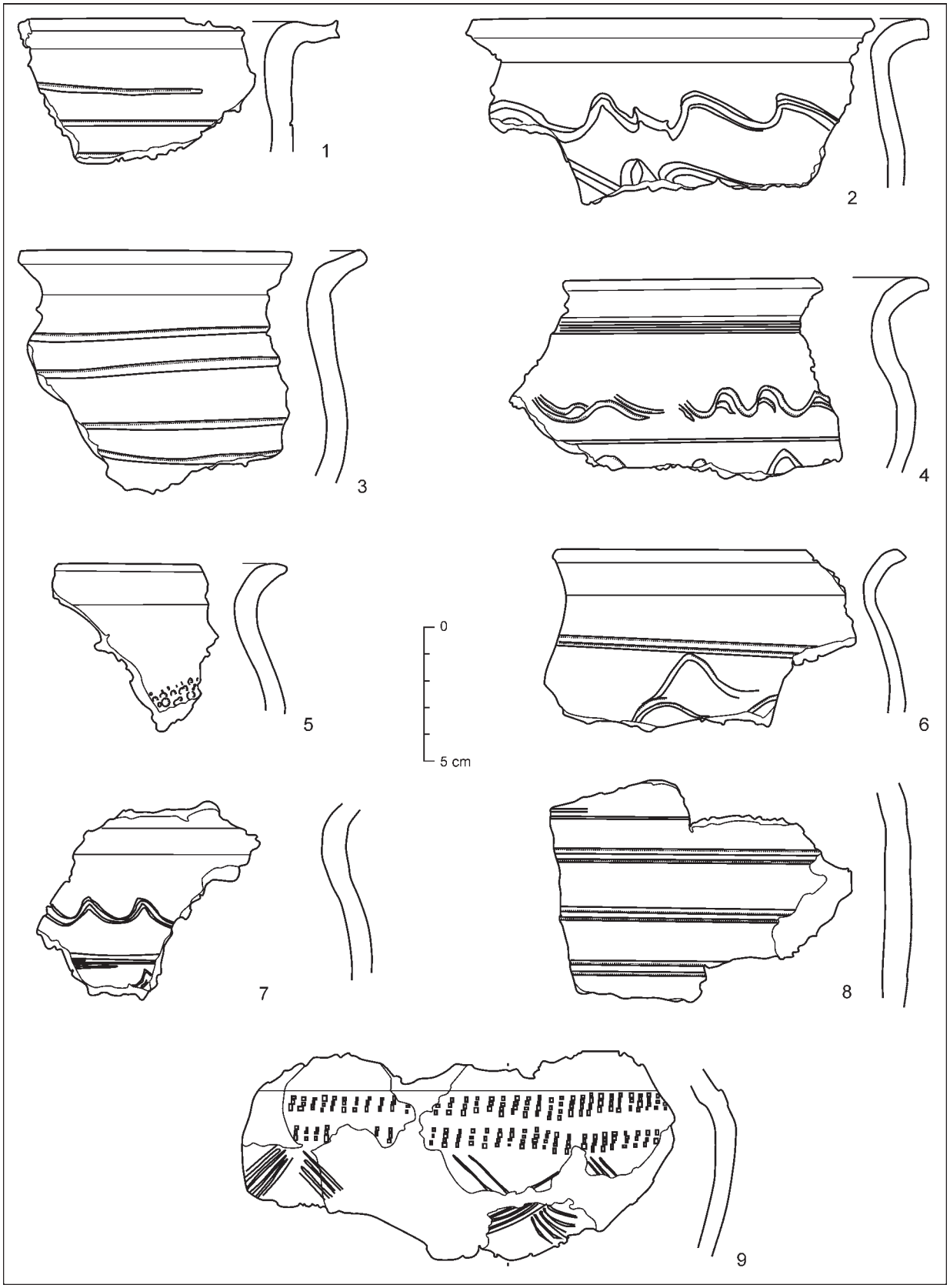

Tab. XV. Žilina-Frambor. Objekt 3/72. Výber keramického materiálu.

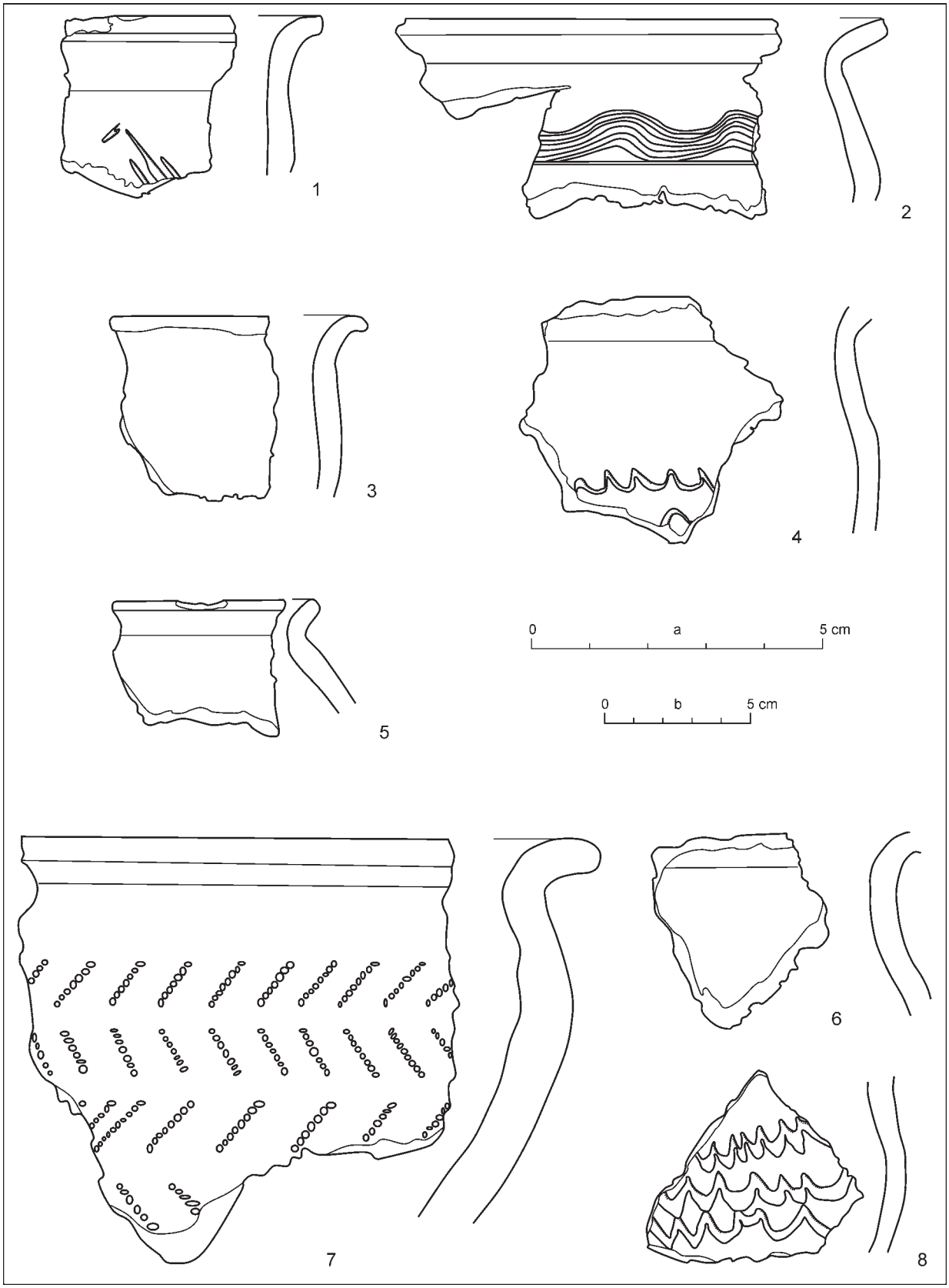

Tab. XVI. Žilina-Frambor. Objekt 4/72. Výber keramického materiálu. Mierka: a - 6; b - 1-5, 7, 8.

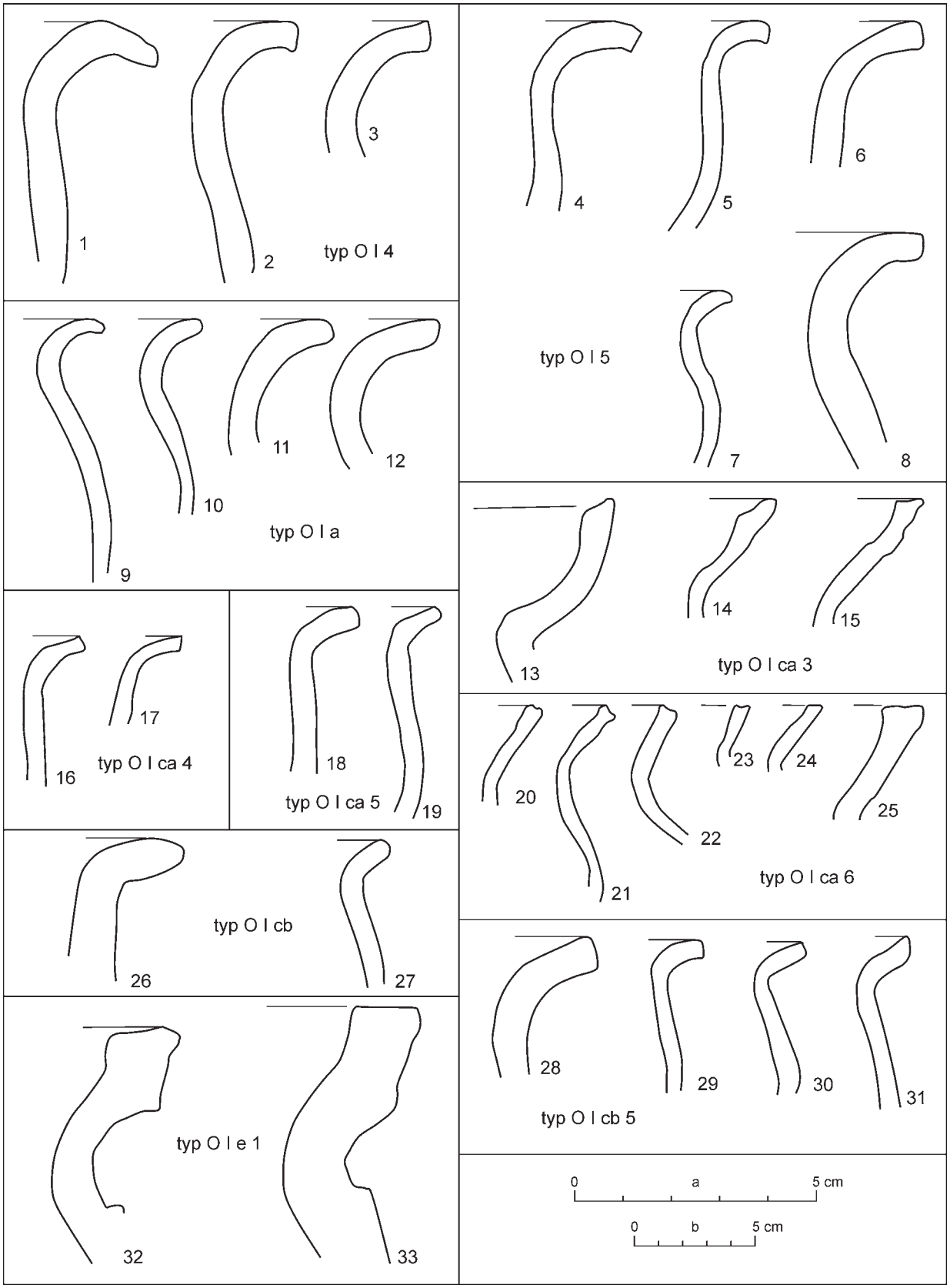

Tab. XVII. Typy okrajov nádob v databáze. Mierka: a - 1-4, 6, 8, 11-20, 26-33; b - 5, 7, 9, 10, 21-25.

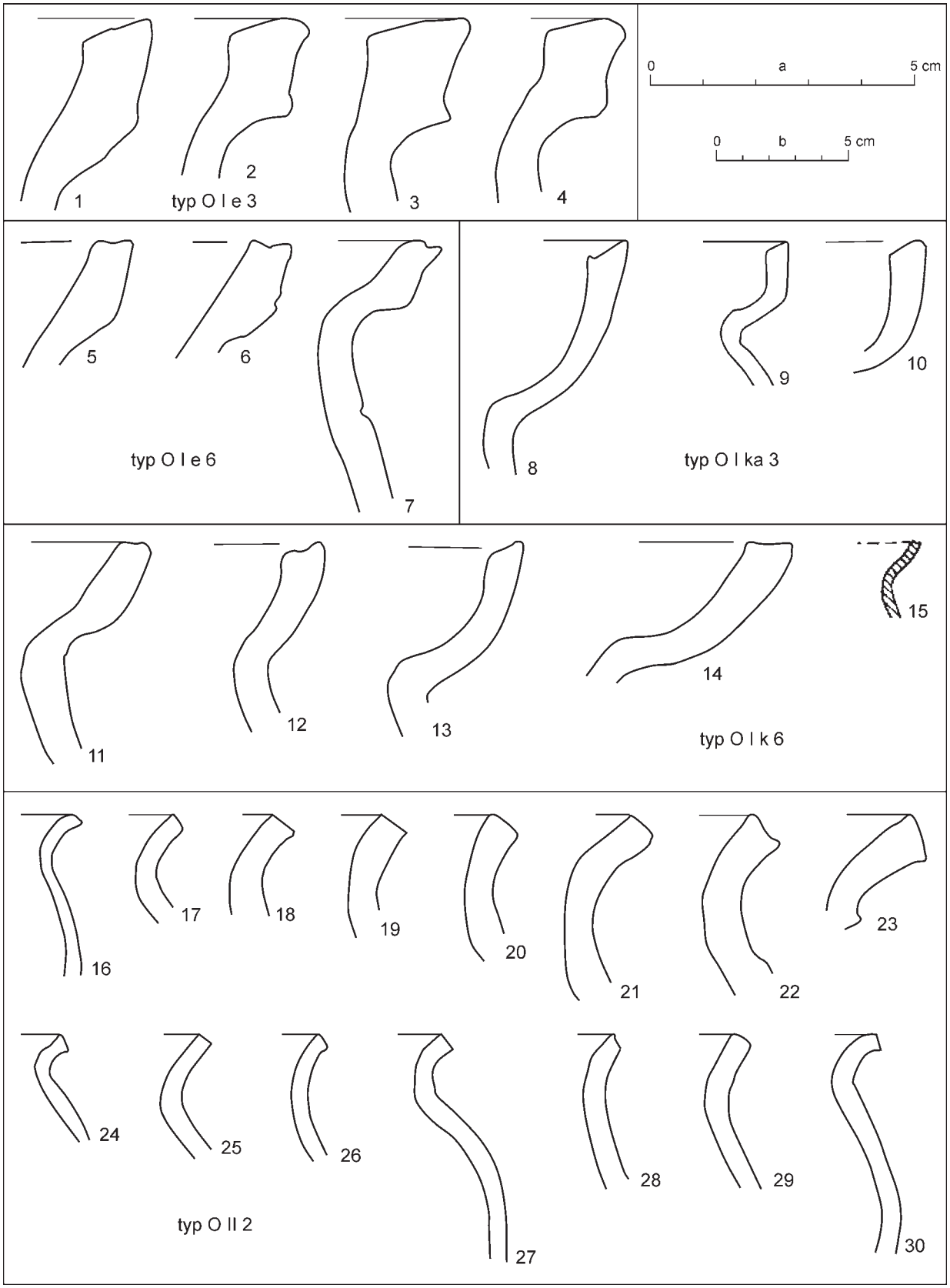

Tab. XVIII. Typy okrajov nádob v databáze. Mierka: a - 1-8, 10-15, 18-23, 25; b - 9, 16, 17, 24, 26-30.

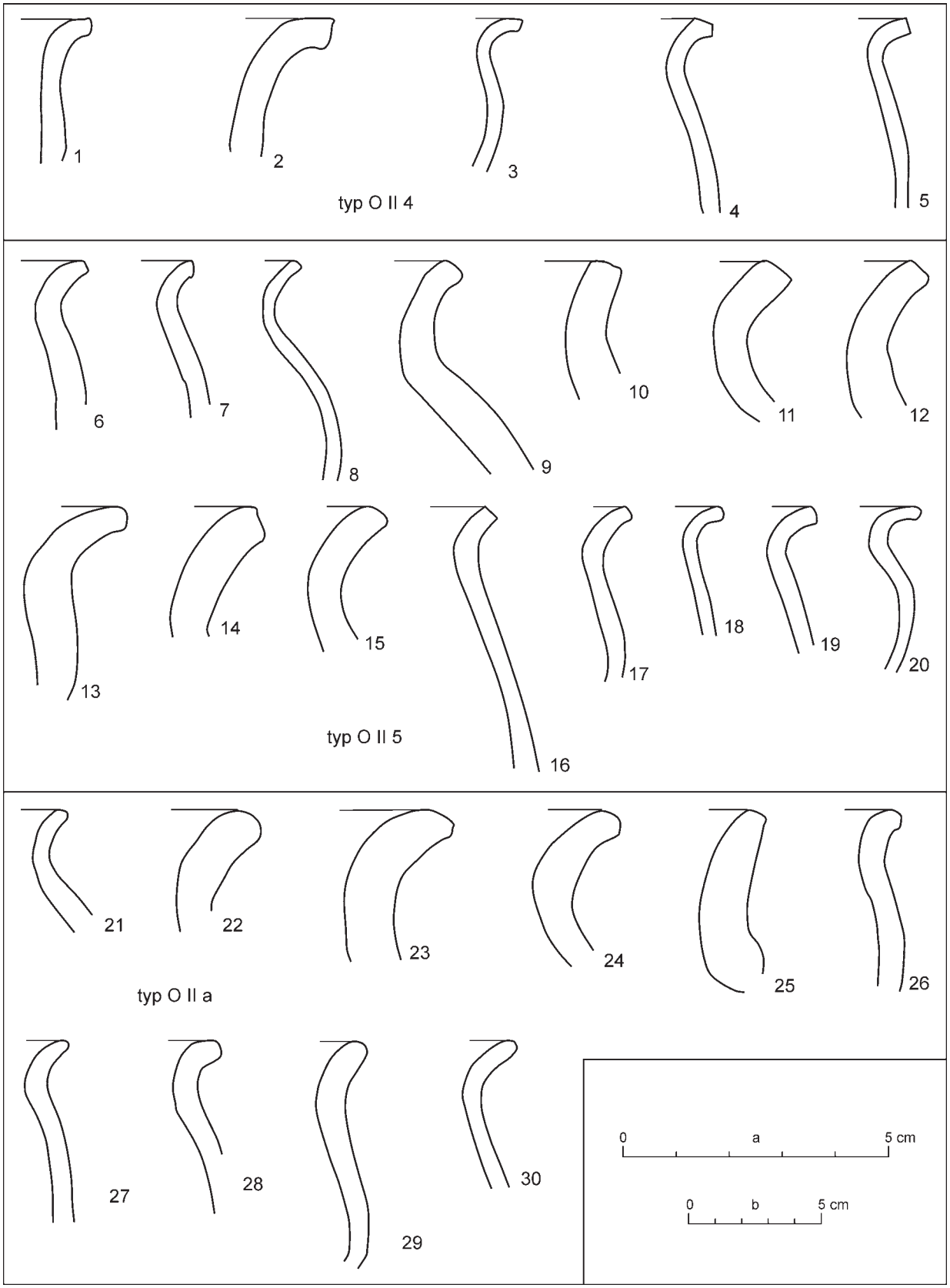

Tab. XIX. Typy okrajov nádob v databáze. Mierka: a - 1, 2, 9-15, 22-25; b - 3-8, 16-21, 26-30.

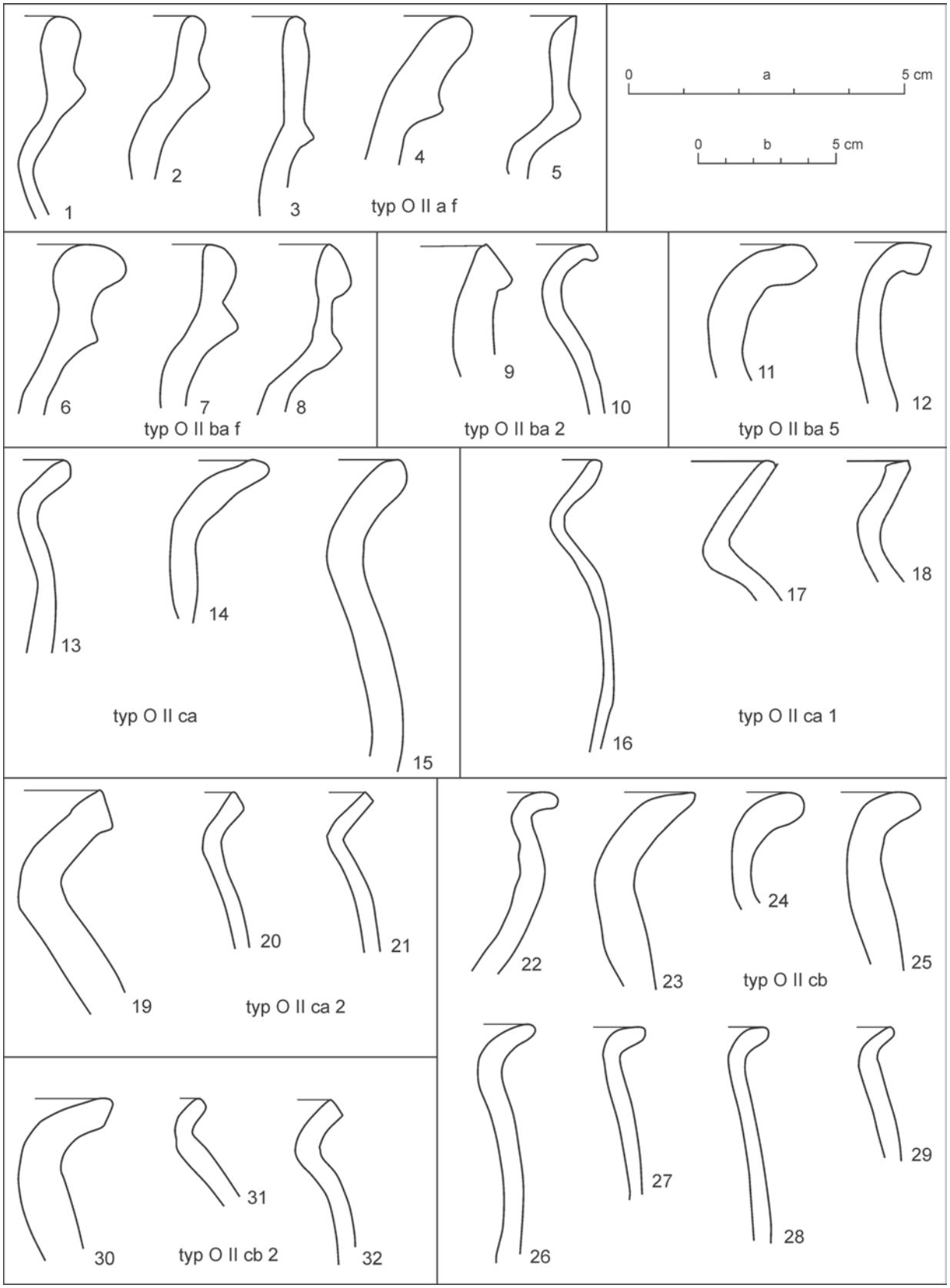

Tab. XX. Typy okrajov nádob v databáze. Mierka: a - 1-15, 19, 23-25, 30; b - 16-18, 26-29, 31, 32.

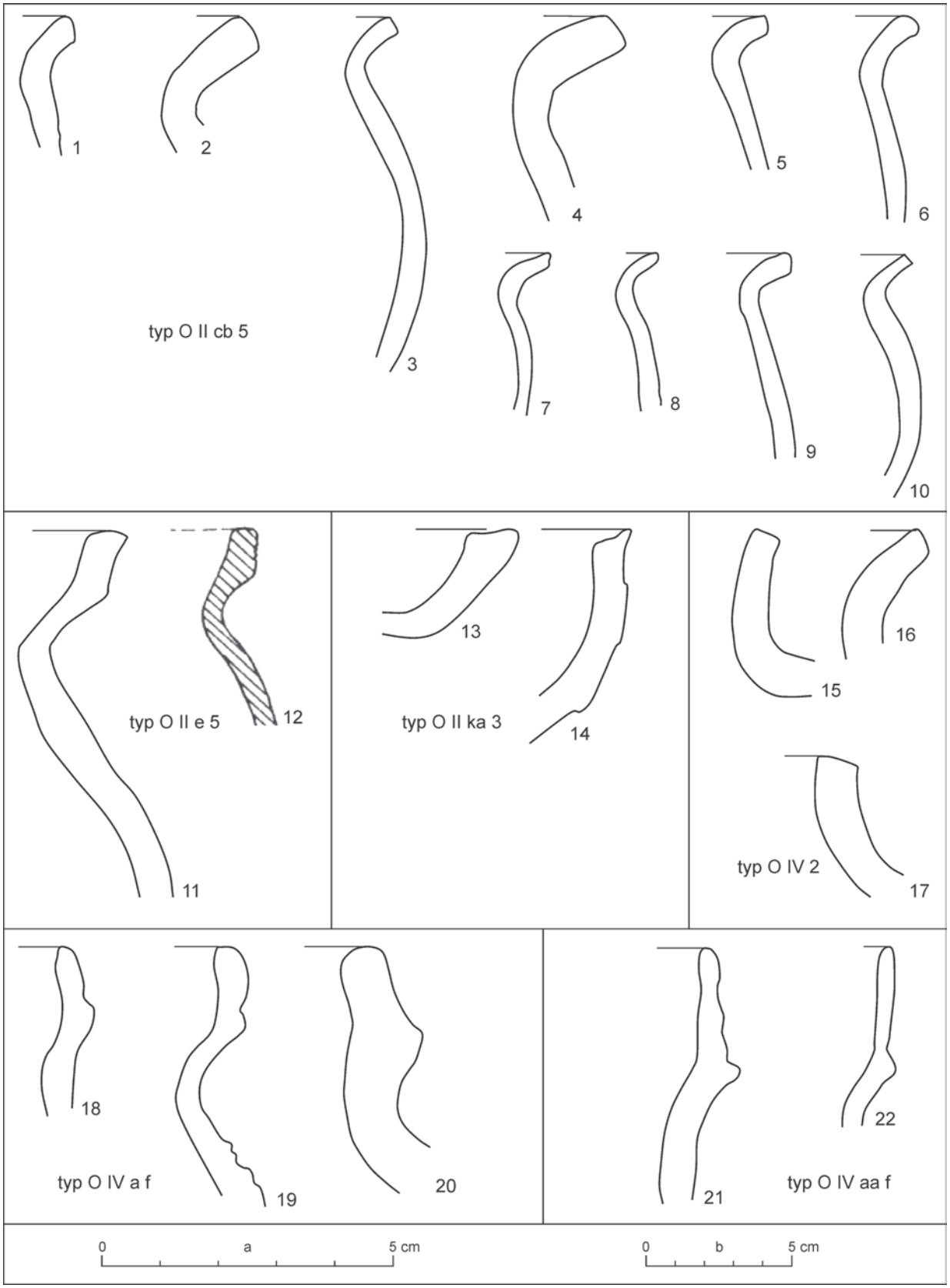

Tab. XXI. Typy okrajov nádob v databáze. Mierka: a - 1, 2, 4, 11-22; b - 3, 5-10.

LITERATÚRA

Bazovský/Elschek 1997 I. Bazovský/K. Elschek: Osídlenie v Bratislave-Dúbravke v 9.-13. storočí. Sídlisko z 9.-10. storočia. Zbor. SNM 91. Arch. 7, 1997, 31-50.

Benediková/Haruštiak 2009 L. Benediková/J. Haruštiak: Záchranný výskum v Rajci. AVANS 2007, 2009, 43.

Bláha 1980 J. Bláha: Otázka kontinuity slovanského osídlení Olomouckého kopce a několik poznámek k hmotné kultuře olomouckých Slovanů. Vlastivěd. Věstník Moravský 32, 1980, 301-311.

Černohorský 1974 K. Černohorský: Otisky osy a otisky disku na časněstředověké keramice. Čas. Moravského Muz. Brno. Vědy Spol. 59, 1974, 43-96.

Fusek 1991 G. Fusek: Včasnoslovanské sídlisko v Nitre na Mikovom dvore. Slov. Arch. 39, 1991, 289-331.

Fusek 1994 G. Fusek: Slovensko vo včasnoslovanskom období. Nitra 1994.

Fusek 2000 G. Fusek: Torzo stredovekého sídliska v Bielovciach. Slov. Arch. 48, 2000, 101-154.

Fusek/Spišiak 2005 G. Fusek/J. Spišiak: Vrcholnostredoveká grafitová keramika z Nitry-Šindolky. Archeológia a mineralógia. Slov. Arch. 53, 2005, 265-336.

Hajnalová et al. 2007 E. Hajnalová/J. Mihályiová/K. Daňová/P. Bednár: Výsledky archeobotanickej analýzy zaniknutej stredovekej osady v Nededzi, okr. Žilina. In: Ve službách archeologie II. Brno 2007, 7-26.

Hanuliak 1992a M. Hanuliak: Kotešová. In: Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia. II. Stredoslovenský kraj. Nitra 1992, 190.

Hanuliak 1992b M. Hanuliak: Malá Čierna. In: Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia. II. Stredoslovenský kraj. Nitra 1992, 192.

Hanuliak 1992c M. Hanuliak: Maršová. In: Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia. II. Stredoslovenský kraj. Nitra 1992, 192.

Hanuliak 1993 V. Hanuliak: Záchranná akcia v intraviláne Zvolena. AVANS 1992, 1993, 48-49.

Hanuliak 2007 M. Hanuliak: Vrcholnostredoveká osada v Beckove. Arch. Hist. 32, 2007, 335-349.

Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993 M. Hanuliak/I. Kuzma/P. Šalkovský: Mužla Čenkov I. Osídlenie z 9.-12. storočia. Nitra 1993.

Hoššo 1983 J. Hoššo: Prehľad vývoja stredovekej keramiky na Slovensku. Arch. Hist. 8, 1983, 215-231.

Hoššo 1986 J. Hoššo: Značky na keramike vrcholného stredoveku a novoveku. Historica (Bratislava) 32, 1981-1982, 19-35.

Hunka 2007 J. Hunka: Medené mince z Beluše a ich historický význam. Slov. Arch. 55, 2007, 113-115.

Cheben 2003 I. Cheben: Hrobové a sídliskové nálezy z Trenčína-Biskupíc. AVANS 2002, 2003, 65-67.

Cheben/Bielich 2006 I. Cheben/M. Bielich: Stredoveké nálezy z Beckova. AVANS 2004, 2006, 105-106.

Klčo 1990 M. Klčo: Stredoveké nálezy z Vrbového. AVANS 1988, 1990, 93.

Kopin 1999 R. Kopin: Dejiny keramiky na Slovensku. Košice 1999.

Kouřil 1994 P. Kouřil: Slovanské osídlení českého Slezska. Brno - Český Těšín 1994.

Kristenová 1963 V. Kristenová (Zost.): Žilina v minulosti a dnes. Žilina 1963.

Loskotová/Procházka 1997 I. Loskotová/R. Procházka: Keramik von Brno (Brünn) des 12./13. Jahrhunderts. Pravěk (N. Ř.) 6, 1996, 199-229.

Měchurová 1997 Z. Měchurová: Středověká keramika z Konůvek (kat. Heršpice, okr. Vyškov). Čas. Moravského Mus. Brno. Vědy Spol. 82/1-2, 1997, 149-181.

Měřínský/Unger 1987 Z. Měřínský/J. Unger: Zaniklá ves Koválov u Žabčic (archeologické nálezy). Mikulov 1987.

Moravčík 1978a J. Moravčík: Ivančiná, okr. Martin. In: Významné slovanské náleziská na Slovensku. Bratislava 1978, 172-175.

Moravčík 1978b J. Moravčík: Výskum sídliska púchovskej kultúrnej skupiny v Rajeckých Tepliciach. AVANS 1977, 1978, 163-164.

Moravčík 1983 J. Moravčík: Prieskum archeologických lokalít v okolí Žiliny. AVANS 1982, 1983, 168-171.

Moravčík 1991 J. Moravčík: Archeologické nálezy v Považskom múzeu v rokoch 1981-1985. Vlast. Zbor. Považia 16, 1991, 5-42.

Nekuda/Reichertová 1968 R. Nekuda/K. Reichertová: Středověká keramika v Čechách a na Moravě. Brno 1968.

Odler 2008 M. Odler: Příspěvek k raně středověkému osídlení severozápadního Slovenska. Bakalárska práca (UK Praha). Praha 2008. Nepublikované.

Petrovský-Šichman 1964 A. Petrovský-Šichman: Slovanské osídlenie severného Slovenska. Vlast. Zbor. Považia 6, 1964, 50-106.

Remiášová 1980 M. Remiášová: Hradisko Vyšehrad. Horná Nitra 9, 1980, 13-29.

Ruttkay 1995 M. Ruttkay: Príspevok k poznaniu stredovekej keramiky na juhozápadnom Slovensku. Arch. Hist. 20, 1995, 563-583.

Ruttkay 2002 M. Ruttkay: Mittelalterliche Siedlung und Gräberfeld in Bajč-Medzi Kanálmi. Slov. Arch. 50, 2002, 245-322.
Ruttkay/Cheben 1992 M. Ruttkay/I. Cheben: Včasnostredoveké sídlisko a pohrebisko v Bíni. Slov. Arch. 40, 1992, 109-134.
Sklenář 1989 K. Sklenář: Archeologický slovník 3. Keramika a sklo. Praha 1989.
Staššíková-Štukovská 1992 D. Staššíková-Štukovská: Púchov, časť Horné Kočkovce. In: Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia. II. Stredoslovenský kraj. Nitra 1992, 95.
Struhár 2000 V. Struhár: Pokračovanie výskumu v Ludrovej. AVANS 1999, 2000, 134-135.
Šedo 1975 O. Šedo: Nálezy keramiky z 12.-13. stor. v Kotešovej. AVANS 1974, 1975, 98-99.
Vlkolinská 2007 I. Vlkolinská: Torzo stredovekej dediny v Beluši. Slov. Arch. 55, 2007, 23-107.
Zachar 2007 J. Zachar: Prieskum katastrálneho územia Podhradia. AVANS 2005, 2007, 214, 215.

Mgr. Terézia Vangľová
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK-949 21 Nitra
t.vanglova@gmail.com

Mittelalterliche Keramik aus dem Gebiet der Nordwestslowakei

Terézia Vangľová

Zusammenfassung

Im Beitrag werden geschlossene Siedlungsfunde aus dem Dorfmilieu im Gebiet des Beckens Turčianska kotlina und Žilinská kotlina und des oberen Váh-Gebiets (heutzutage die Bezirke Považská Bystrica und Púchov) besprochen, die in das Früh- bis Hochmittelalter datiert wurden (8.-14. Jh.) In die Analyse wurden insgesamt 22 Objekte aus acht Fundstellen aufgenommen - Beluša-Machová, Beluša-Pri Konopnom potoku, Blatnica-Sebeslavce (drei Objekte), Ivančiná (Auswahl der Keramik aus der Grabung), KIA-Nededza (drei Objekte), Kotešová, Považská Bystrica-Dedovec (neun Objekte), Žilina-Frambor (drei Objekte).

Das Ziel der Arbeit bestand darin, die Typologie des Keramikmaterials aus den angesammelten Objekten aufzustellen und mit Hilfe der Seriation die chronologische Entwicklung der Keramik im gegebenen Gebiet festzustellen.

Zu den grundlegenden Fragen gehörten folgende Bereiche:
- relative Chronologie der Keramikentwicklung auf dem gegebenen Gebiet,
- Kontinuität oder Diskontinuität der Keramikentwicklung auf dem gegebenen Gebiet,
- Beziehungen der Töpferproduktion zu den benachbarten Gebieten (Südwestslowakei, Schlesien, Mähren bzw. Kleinpolen) im Früh- und Hochmittelalter.

Die Typologie von Rändern und Böden oder von unteren Teilen der Gefäße ging von deren Beschreibung aus, jedoch ohne Klassifizierung der Ausmaße. Grundlegend für die Typologie war die Terminologie des archäologischen Wörterbuchs (Sklenář 1989), in dem sich der Autor mit Keramik und Glas beschäftigt.

Auf den Gefäßrändern wurden drei Teile untersucht: 1 - Stufe der Ausladung des Randes, 2. Querschnitt (Profilierung) des Randes, 3 - Kante des Randes. Jedem der Teile wurde eine Bezeichnung zugeordnet: die Stufe der Ausladung des Randes wird mit römischen Zahlen bezeichnet, der Querschnitt (Profilierung) des Randes wird mit kleinen Buchstaben des Alphabets und die Kante des Randes mit arabischen Zahlen bezeichnet.

Die Stufe der Ausladung des Randes hat vier Kategorien:
I - stark nach außen ausladender Rand;
II - leicht nach außen ausladender Rand;
III - eingezogener Rand;
IV - fast vertikaler bis vertikaler Rand.

Die Stufen der Ausladung des Randes wurden visuell, subjektiv, bestimmt. Ränder vom Typ III kommen in der Datenbank vereinzelt vor. Bei den Rändern vom Typ IV kann es sich in einigen Fällen um nicht richtig orientierte Ränder auf die Horizontale handeln.

Zum nächsten Attribut gehört der Querschnitt (Profilierung) des Randes. Hier wurden im Laufe der Aufstellung der Typologie 19 Kategorien und Subkategorien ausgegliedert. Schon bei der Aufstellung der Typologie war es notwendig, Subkategorien aufzustellen, die besonders zur näheren Beschreibung der Profilierung und zur anschließenden Präzisierung von chronologischen Aussagen dienen.

a - einfach profilierter Rand;
aa - einfach profilierter, hoch gezogener Rand;
ba - verstärkter Rand, an der äußeren Seite hängend;
ba - verstärkter Rand, an der inneren Seite hängend;
bc - verstärkter Rand, an beiden Seiten hängend;
ca - schräg ausladender längerer Rand;
ca - schräg ausladender kürzerer Rand;
d - waagerecht ausladender Rand;
e - simsförmiger Rand;
f - Rand mit dem Kragen;
g - in Richtung zur Kante sich verjüngender Rand;
h - kolbenförmiger Rand;
i - Rand mit einer Rille an der äußeren Seite;
j - Rand mit einer Verstärkung unter der Kante des Randes an der äußeren Seite;
j - Rand mit einer trapezförmigen Verstärkung unter der Kante des Randes an der äußeren Seite;
k - kelchförmiger Rand;
ka - kelchförmiger, hoch gezogener Rand;
m - Rand mit einer Verstärkung unter der Kante des Randes an der inneren Seite;
n - breit kelchförmiger Rand.

Die letzte Gruppe bilden neun Kategorien, die bei der Beschreibung der Profilierung der Randkante benutzt werden. Die Definitionen gehen von der Terminologie des archäologischen Wörterbuchs aus (*Sklenář 1989*).

1 - waagerecht abgeschnittene Kante des Randes;
2 - kegelförmig abgeschnittene Kante des Randes;
3 - trichterförmig abgeschnittene Kante des Randes;
4 - senkrecht abgeschnittene Kante des Randes;
5 - leicht eckige Kante des Randes;
6 - vertiefte Kante des Randes;
7 - zugespitzte Kante des Randes;
8 - gesenkte Kante des Randes;
9 - kompliziert profilierte Kante des Randes.

Jeder typische Rand wird mindestens mit zwei Eigenschaften beschrieben. Zwei Eigenschaften werden dann angeführt, wenn es sich um einen einfach profilierten Rand handelt (z.B. O II a) oder um einen Rand mit einfacher Profilierung und gleichzeitig profilierter Kante des Randes (in einem solchen Fall wird in der Kodierung des Typs der Eigenschaft die Eigenschaft *a* nicht angeführt, z.B. *O II 5*).

Die meisten Ränder werden mit drei Eigenschaften beschrieben, was bedeutet, dass sie eine bestimmte Stufe der Ausladung des Randes und eine ausgeprägte Profilierung des Randes und der Kante haben (z.B. *O II ca 5*).

Auf Grund der Seriation von Typen der Ränder konnte die relative Chronologie der Keramikentwicklung erforscht werden. Es konnte auch das Problem der Kontinuität/Diskontinuität der Entwicklung untersucht werden. In beiden Seriationen (ausschließlich die Typen von Rändern, Typen von Rändern mit der Herstellungstechnologie) zeigte sich eine deutliche Grenze zwischen der früh- und hochmittelalterlichen Phase der Keramikherstellung.

In keiner Seriation zeigte sich die Kontinuität der Keramikentwicklung aus der Zeit des Frühmittelalters in das Hochmittelalter. Die frühmittelalterliche Entwicklung der Keramik stellen in der Nordwestslowakei zwölf Objekte aus Považská Bystrica-Dedovec und Žilina-Frambor wie auch der Keramikverband aus Ivančiná dar. Die Seriation, die auf dem Material beruht, das aus drei Fundstellen stammt, hat eine ziemlich problematische Aussagekraft. Durch die meisten Analogien werden die Typen von Rändern ziemlich breit datiert - meistens ungefähr in das 8. und 9. bis 10. Jh. Ihre breit angelegte Datierung hängt wahrscheinlich mit einer längeren Existenz von einfach profilierten Typen von Rändern zusammen, z.B. *O I 5*, *O II 2*, *O II ba 5.* Trotz der Annahmen von Autoren der Grabungen über die langzeitige Existenz von diesen Siedlungen ist sehr wahrscheinlich, dass mehrere bzw. die Mehrheit von Objekten gleichzeitig ist.

Zu den meisten Typen von frühmittelalterlichen Rändern findet man Analogien in der Südwestslowakei und in Schlesien.

Das Keramikmaterial aus den hochmittelalterlichen Objekten beschränkt sich nur auf die Zeit von dem 12. Jh. bis zur Mitte des 14. Jh. bzw. bis zum 15. Jh. Durch diese Tatsache wird ziemlich stark seine Aussagekraft hinsichtlich der Kontinuität der Entwicklung der Keramik auf dem gegebenen Gebiet beeinträchtigt. Da das chronologisch ausgeprägte Material aus dem bearbeiteten Gebiet nicht ausreichend ist und die ganze Zeit des Früh- bis Hochmittelalters nicht deckt, lässt sich die Kontinuität in der Keramikentwicklung weder bestätigen noch widerlegen.

Der hochmittelalterlichen Phase wurden neun Objekte aus fünf Fundstellen zugeordnet (Beluša-Machová, Beluša-Pri Konopnom potoku, Blatnica-Sebeslavce, KIA-Nededza und Kotešová). Die älteste Gruppe sollten die Objekte 50, 89 und 12 aus der Fundstelle KIA-Nededza bilden. In den Verbänden der Keramikfunde aus diesen Objekten überwiegen kelchförmige Ränder und längere schräg ausladende Ränder, die in den sonstigen hochmittelalterlichen Verbänden der Datenbank nicht vorhanden sind. Zu den kelchförmigen Rändern findet man Analogien besonders aus dem Gebiet des Beckens Žilinská

kotlina und Turčianska kotlina (Divina, Slovenské Pravno), es kamen aber auch Analogien in Beckov (Pažitné) vor. Längere, schräg ausladende Ränder kommen auch in weiteren Regionen vor - Ludrová, Vrbové, Zvolen, Trenčín-Biskupice. Beide Typen von Rändern werden in das 12. bis 13. Jh. datiert. Auf Grund der Analogien werden diese drei Objekte ungefähr in den gleichen Zeitabschnitt datiert wie die Gruppe von Objekten mit simsförmigen Rändern (Beluša-Machová, Beluša-Pri Konopnom potoku, Kotešová). Da wir nicht genug Material zur Verfügung haben, kann nicht entschieden werden, ob kelchförmige oder längere schräg ausladende Ränder eine lokale Besonderheit darstellen, die mit simsförmigen Rändern gleichzeitig ist.

Den Beleg über einen möglichen Übergang zur mittleren Stufe stellt die Anwesenheit von zwei Typen der simsförmigen Ränder (*O II e 5*, *O I e 6*) im Objekt 12 aus der Fundstelle KIA-Nededza dar.

Eine weitere Stufe der Entwicklung stellen Objekte aus Kotešová, Beluša-Pri Konopnom potoku und Beluša-Machová dar. Sie enthalten überwiegend verschiedene eckige simsförmige Ränder. Zu den simsförmigen Rändern sind Analogien besonders in Mähren zu finden. Sie werden an die Wende vom 12. und 13. bis zur ersten Hälfte des 14. Jh. datiert. Diese Datierung wird auch durch den Fund von zwei kupfernen Kreditmünzen arabischen Typs in Beluša-Pri Konopnom potoku unterstützt (Hunka 2007, 113). Der Fundbestand aus Beluša-Machová enthält auch zwei Typen von Rändern mit Gekröse (*O IV af*, *O II af*), die für die jüngste Stufe charakteristisch sind.

Die letzte Stufe stellen Objekte I/73, II/73 und IV/73 aus Blatnica-Sebeslavce mit Rändern und Gekröse und mit hoch gezogenen Rändern und Gekröse dar. Aus Brno-Kapucínske námestie stammen bekannte Analogien, sie werden aber erst in das 15. Jh. datiert. Im Keramikverband aus Blatnica-Sebeslavce kommen auch Scherben mit Glasur an der Innenwand vor, obwohl sie keinem der Objekte zugeordnet werden konnten. Da das Glasieren der Keramik in der Slowakei schon seit dem 14. Jh. erscheint (*Kopin 1999*, 46), müssen Objekte aus Blatnica-Sebeslavce ungefähr in das gleiche Jahrhundert datiert und für die jüngsten in dem bearbeiteten Material gehalten werden. Der Mangel an Analogien zu den Rändern mit Gekröse hängt wahrscheinlich mit dem Forschungsstand zusammen.

Auf Grund von Analogien kann konstatiert werden, dass die Entwicklung der hochmittelalterlichen Keramik in der Nordwestslowakei zur mährischen Entwicklung neigt. Eine Ausnahme stellt der Verband aus Nededza dar, zu dem heutzutage Parallelen besonders in der nahen Umgebung zu finden sind (Becken Žilinská kotlina), aber auch am mittleren Váh-Gebiet.

Im Rahmen der hochmittelalterlichen Keramik ist die Entwicklung in der Nordwestslowakei wahrscheinlich ganz unterschiedlich im Gegensatz zur Entwicklung in der Südwestslowakei und die Entwicklung knüpft nicht daran. Sie zeigt sich durch die unterschiedliche Profilierung von Gefäßrändern. Deshalb kann nicht über den Rückstand der Töpferei in den gebirgigen Teilen der Slowakei gesprochen werden.

Karte 1. Bearbeitete Fundstellen und ausgewählte Fundstellen mit belegter Besiedlung im 8. bis 14. Jh.

Taf. I. Beluša-Machová. Keramikmaterial. Maßstab: a - 1-9, 11, 12, 16-18, 21; b - 10, 13-15, 19, 20
Taf. II. Blatnica-Sebeslavce. Objekt I/73. Auswahl von Keramikmaterial. Maßstab: a - 1-6; b - 7, 8.
Taf. III. Blatnica-Sebeslavce. Objekt II/73. Auswahl von Keramikmaterial. Maßstab: a - 1-9; b - 10.
Taf. IV. Blatnica-Sebeslavce. Objekt II/73 (1, 4); Objekt IV/73 (2, 3, 5-9). Auswahl von Keramikmaterial. Maßstab : a - 3, 5-9; b - 1, 4; c - 2.
Taf. VI. KIA-Nededza. Objekt 12. Auswahl von Keramikmaterial.
Taf. VII. KIA-Nededza. Objekt 50. Keramikmaterial.
Tab. VIII. KIA-Nededza. Objekt 89. Vorratsgrube.
Taf. IX. Považská Bystrica-Dedovec. Objekt 1 (1-5); Objekt 3 (6-10). Auswahl von Keramikmaterial. Maßstab: a - 2-6, 9-11; b - 1, 7, 8. Taf. X. Považská Bystrica-Dedovec. Objekt 5 (1-4); Objekt 6 (5-9). Auswahl von Keramikmaterial. Maßstab: a - 1, 3-9; b - 2.
Taf. XI. Považská Bystrica-Dedovec. Objekt 8 (1-3); Objekt 9 (4-8). Auswahl von Keramikmaterial.
Taf. XII. Považská Bystrica-Dedovec. Objekt 10. Auswahl von Keramikmaterial. Maßstab: a - 1-3, 5, 7-10; b - 4, 6.
Taf. XIII. Považská Bystrica-Dedovec. Objekt 14 (1-5); Objekt 15 (6-10). Auswahl von Keramikmaterial. Maßstab: a - 6-10; b - 1-5.
Taf. XVII. Typen von Gefäßrändern in der Datenbank. Maßstasb: a - 1-4, 6, 8, 11-20, 26-33; b - 5, 7, 9, 10, 21-25.
Taf. XVIII. Typen von Gefäßrändern in der Datenbank. Maßstab: a - 1-8, 10-15, 18-23, 25; b - 9, 16, 17, 24, 26-30.
Taf. XIX. Typen von Rändern der Gefäße in der Datenbank. Maßstab: a - 1, 2, 9-15, 22-25; b - 3-8, 16-21, 26-30.
Taf. XX. Typen von Gefäßrändern in der Datenbank. Maßstab: a - 1-15, 19, 23-25, 30; b - 16-18, 26-29, 31, 32.

Tabelle 1. Typen von typischen Scherben in den einzelnen Objekten.
Tabelle 2. Verzeichnis von Stempeln auf den Böden.
Tabelle 3. Verzeichnis von Abdrücken der Achse auf den Böden.
Tabelle 4. Typologische Zusammensetzung der Ränder aus der gestörten Siedlungsgrube auf der Fundstelle Beluša-Machová.
Tabelle 5. Typologische Zusammensetzung von Rändern aus dem Objekt 4 auf der Fundstelle Beluša-Pri Konopnom potoku.
Tabelle 6. Typologische Zusammensetzung von Rändern aus dem Objekt I/73 auf der Fundstelle Blatnica-Sebeslavce.
Tabelle 7. Typologische Zusammensetzung von Rändern aus dem Objekt II/73 auf der Fundstelle Blatnica-Sebeslavce.
Tabelle 8. Typologische Zusammensetzung von Rändern aus dem Objekt IV/73 auf der Fundstelle Blatnica-Sebeslavce.
Tabelle 9. Typologische Zusammensetzung von Rändern aus dem Objekt 12 auf der Fundstelle KIA-Nededza.

Tabelle 10. Typologische Zusammensetzung von Rändern aus dem Objekt 3 auf der Fundstelle Považská Bystrica-Dedovec.
Tabelle 11. Typologische Zusammensetzung von Rändern aus dem Objekt 9 auf der Fundstelle Považská Bystrica-Dedovec.
Tabelle 12. Typologische Zusammensetzung von Rändern aus dem Objekt 10 auf der Fundstelle Považská Bystrica-Dedovec.
Tabelle 13. Typologische Zusammensetzung von Rändern aus dem Objekt 1/72 auf der Fundstelle Žilina-Frambor.
Tabelle 14. Typologische Zusammensetzung von Rändern aus dem Objekt 3/72 auf der Fundstelle Žilina-Frambor.
Tabelle 15. Typologische Zusammensetzung von Rändern aus dem Objekt 4/72 auf der Fundstelle Žilina-Frambor.

Übersetz von Michal Dvorecký

POHREBISKÁ LUŽICKEJ KULTÚRY V JASENICI A SEDMEROVCI

Lucia Žilincová

Slovensko, lužická kultúra, analýza pohrebného rítu, materiálna kultúra

Slovakia, Lusatian Culture, burial ritual analysis, material culture

Burial grounds of the Lusatian culture in Jasenica and Sedmerovec

Burial grounds of the Lusatian culture in Jasenica and Sedmerovec were reserched almost 50 years ago. Detailed analyses of the burial ritual (urn graves, pit graves, cenotaphic graves) and the material culture (pottery, bronze, stone, iron, clay and glass artefacts) date the burials to stages BD-HB in Jasenica and BD/HA1-HB in Sedmerovec. The results of processing these burial grounds partially supplement our knowledge about the development of the Lusatian culture in the middle Váh basin and its contacts with other areas in the Early and Late Bronze Age. In addition, they document a shared East-Moravian-Slovak art.

ÚVOD

Začiatkom šesťdesiatych rokov sa uskutočnili záchranné výskumy pohrebísk lužickej kultúry v Jasenici (okr. Považská Bystrica) a Sedmerovci (okr. Ilava), ktoré patria do považskej skupiny spolu s príbuznými pohrebiskami vo Varíne, Žiline, Kotešovej, Považskej Bystrici, Ilave, Púchove, Mikušovciach, Ľuborči, Trenčíne, Trenčianskych Tepliciach a v Beluši (mapa 1). Nedostatok času na systematické odkrývanie hrobov, ako aj porušenie hrobov robotníkmi spôsobili, že pramenná základňa potrebná na spracovanie týchto pohrebísk bola torzovitá a nekompletná.

Obec Jasenica je situovaná severne od Považskej Bystrice v dolnej časti Papradninskej kotliny v podhorí Javorníkov, v nadmorskej výške 350 m.

Lokalita Chmelínec sa nachádza severne od obce a rímskokatolíckeho kostola v Jasenici. Na tomto mieste sa začala roku 1960 stavať škola. Pri kopaní základov sa narazilo na pohrebisko. Ukázalo sa, že ide o pohrebisko lužickej kultúry. Záchranný výskum na nálezisku uskutočnil G. Povala. Stavebné práce postupovali rýchlym tempom. Vykopané základy sa ihneď vypĺňali betónom, takže nebol čas na systematické odkrývanie pohrebiska.

Na skúmanej ploche sa pod 20-30 cm hrubou ornicou nachádzala 30-40 cm hrubá vrstva čiernej hliny, v spodnej časti už zmiešaná so štrkom. Tu sa ukazovali aj kamene a pieskovcové platne prikrývajúce hroby. Hroby 1-29 a 53 sa našli v základoch stavby a studne, hroby 30-40 v poli A, hroby 41-52 v poli B. Celá plocha pohrebiska mohla mať rozmery 30 x 50 m.

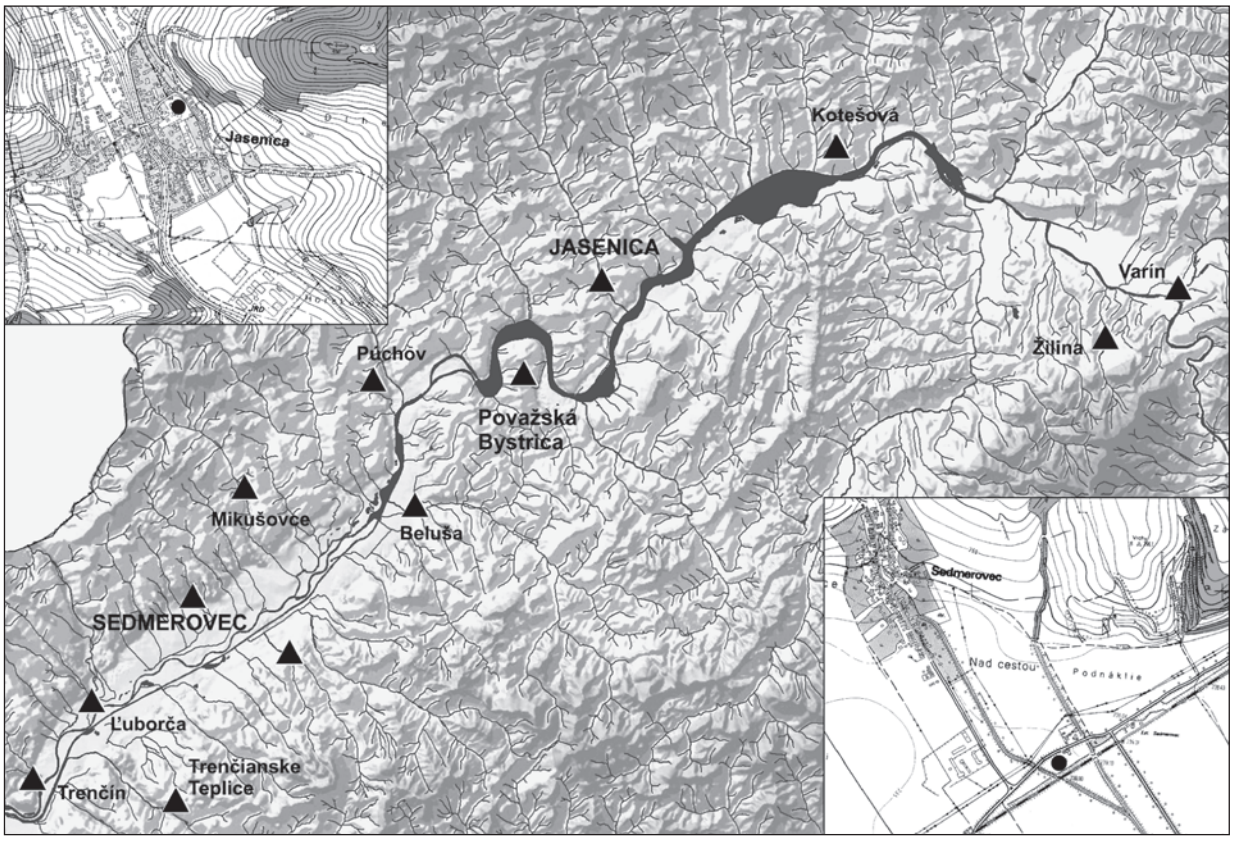

Mapa 1. Pohrebiská lužickej kultúry na strednom Považí. Legenda: ▲ - pohrebisko.

Obec Sedmerovec sa rozprestiera na južnom úpätí pohraničných hôr moravsko-slovenských Bielych Karpát. Patrí do okresu Ilava a leží v nadmorskej výške 258 m.

V auguste roku 1961 pri kopaní základov hospodárskej budovy JRD v obci tamojší robotníci vykopali črepy a celé nádoby. Pracovníci archeologického oddelenia Považského múzea tu uskutočnili prieskum až v marci 1962 a zistili, že ide o žiarové pohrebisko lužickej kultúry. Od začiatku apríla 1962 do roku 1963 sa tu realizoval záchranný výskum pod vedením Ľ. Hutyrovej.

Toto pohrebisko leží v údolnej rovine Váhu v polohe Niva, pri križovatke Považskej hradskej a cesty zo Sedmerovca. Miestni občania hovorili, že z ornice už dávno vyorávali veľké kamene a črepy. Samotné pohrebisko sa ťahalo v dvoch pásoch priehlbní v severozápadnej časti hospodárskeho dvora JRD. Hroby sa koncentrovali predovšetkým okolo silážnej jamy. Priehlbne boli vyplnené čiernou kultúrnou vrstvou hliny, uhlíkov a hrobov. Povrch pohrebiska tvorila ornica hrubá 25-30 cm. Dno vypĺňala kultúrna vrstva a štrk husto premiešaný s uhlíkmi a popolom. Do tejto kultúrnej vrstvy, hrubej 20-70 cm, boli uložené hroby. Niektoré popolnice boli poukladané veľmi plytko a pri poľnohospodárskych prácach boli porušené. Hroby sa nachádzali na ploche približne 1 ha.

POHREBNÝ RÍTUS

Vieru v posmrtný život najlepšie odzrkadľujú pohrebiská s často zložitou vnútornou, ale tiež vonkajšou konštrukciou hrobov a v neposlednej miere bohatstvom vybavenia miesta posledného odpočinku. Na druhej strane pomáhajú riešiť otázky súvisiace so sociálnym postavením zomrelých, prípadne dokresľujú chýbajúce články prehistorických dejín a vývoj príslušnej kultúry, jej vrcholy, ale tiež pády. O kultových obradoch lužickej kultúry toho veľa nevieme, no výskum pohrebísk dokladá, že pre ľud tejto kultúry bolo veľmi dôležité náboženstvo a s ním súvisiaca viera v posmrtný život.

V Jasenici sa hroby našli v základoch stavby (hroby 1-23, 28-29, 53), v studni (hroby 24-27), v poli A (hroby 30-40, 51) a v poli B (hroby 41-50, 52). Odkrylo sa celkom 53 hrobov (obr. 1), z ktorých bolo 12 bolo rozrušených, jeden ostal nevybratý a 6 hrobov bolo vzhľadom na silné rozrušenie z analýzy vylúčených (tabela 1).

Tabela 1. Jasenica a Sedmerovec. Konštrukčné typy jednotlivých hrobov.

Por. číslo	Typy hrobov	Jasenica číslo hrobu	Sedmerovec číslo hrobu
1.	Jamový hrob - bez povrchovej úpravy	14, 20, 24, 26, 29, 50, 53	10, 18, 19, 27
2.	Jamový hrob - bez povrchovej úpravy, skrinková konštrukcia	28	
3.	Jamový hrob - na povrchu prekrytý kamenným príkrovom	33, 35, 36, 40	8
4.	Jamový hrob - na povrchu prekrytý kamenným príkrovom, skrinková konštrukcia	31, 39	
5.	Jamový hrob - prekrytý kamenným príkrovom, na povrchu uhlíková vrstva	48	
6.	Popolnicový hrob - bez povrchovej úpravy	9, 25	13, 14, 15, 29
7.	Popolnicový hrob - na povrchu prekrytý kamenným príkrovom	1, 30, 34, 38, 51	2, 5, 6, 7, 11, 35
8.	Popolnicový hrob - na povrchu prekrytý kamenným príkrovom, skrinková konštrukcia		30
9.	Popolnicový hrob - na povrchu obložený kamením	7	33
10.	Popolnicový hrob - na povrchu prikrytý kameňom		20, 21, 22, 23, 24, 25, 31, 36
11.	Popolnicový hrob - nad ním kenotafický? hrob		12
12.	Kenotaf? - bez povrchovej úpravy	49	16, 17, 37
13.	Kenotaf? - na povrchu prekrytý kamenným príkrovom	41, 43, 44, 45, 46, 52	32
14.	Kenotaf? - na povrchu prekrytý kamenným príkrovom, pod ním popolnicový hrob		9
15.	Kombinovaný hrob - na povrchu prekrytý kamenným príkrovom	37, 42	1, 3, 28
16.	Kombinovaný hrob - na povrchu prekrytý kamenným príkrovom, skrinková konštrukcia	32	
17.	Kombinovaný hrob - na povrchu prekrytý kamenným príkrovom, stupňovitá konštrukcia	47	26
18.	Kombinovaný hrob - na povrchu prikrytý kameňmi		34
19.	Hrob bez povrchovej úpravy	6, 8, 10, 11, 12, 13, 21	
20.	Hrob na povrchu prekrytý kamenným príkrovom	2, 3, 4, 5	
21.	Hrob na povrchu obložený kamením	19	
22.	Rozrušené hroby	15, 16, 17, 18, 22, 23	4
23.	Nevybratý hrob	27	

Na pohrebisku boli v troch prípadoch zistené rozmery hrobových jám, a to 60 x 80 cm (hrob 30), 30 x 40 cm (hrob 31)a 50 x 60 cm (hrob 32). Predstavuje ich smerom nadol sa zužujúca priehlbina oválneho alebo kruhovitého tvaru. Hĺbka kolísala od 60 do 130 cm pod povrchom.

Na analyzovanej nekropole bolo bežné označovanie hrobov kameňmi vo forme kamenných príkrovov. Ide o celokamenné menšie mohylky. Na lokalite bolo identifikovaných 8 mohyliek, pod ktorými sa našlo viac hrobov a v štyroch prípadoch len jeden hrob. Viac hrobov popolnicových, ale aj jamových sa našlo pod mohylkami I, II, III a VIII. Podľa *R. Kujovského* (*2006*, 64) v období záveru mladšej a počiatku neskorej doby bronzovej možno uvažovať o úlohe týchto mohyliek aj vo funkcii rodinných hrobiek.

Ako mohylka I bol označený polkruh kameňov obtáčajúci hroby 41-43 a 52 a do celého kruhu pravdepodobne patrili aj hroby 1-5, 30, 31. Hroby 32-36 (mohylka II) mali nad sebou kamennú vrstvu. Nad hrobmi mohol byť kamenný veniec, no nebolo možné ho sledovať pre rýchly postup stavby. Hroby 18, 37-40 a 51 (obr. 3: 1) boli priradené k mohylke III. Hroby 37-40 a 51 mali pod spoločným príkrovom umiestnené pieskovcové platne strechovito klesajúce na obvod skupiny hrobov, ktoré prikrývali hrobové nádoby. Hroby 44-46 (obr. 4; 9: 3) tvorili tri kamenné kruhy s priemerom 120 cm (mohylka VI - hrob 46), s priemerom 150 cm (mohylka V - hrob 45) a s priemerom 200 cm (mohylka IV - hrob 44). Hrob 47 (obr. 4; 9: 4), ktorý tvoril veľký kamenný kruh, bol označený ako mohylka VII. Mohylku VIII predstavuje hrob 48 (obr. 4). Ide o najväčší hrobový celok s nádobami, ktoré boli prikryté i podložené pieskovcovými platňami, prípadne kameňmi.

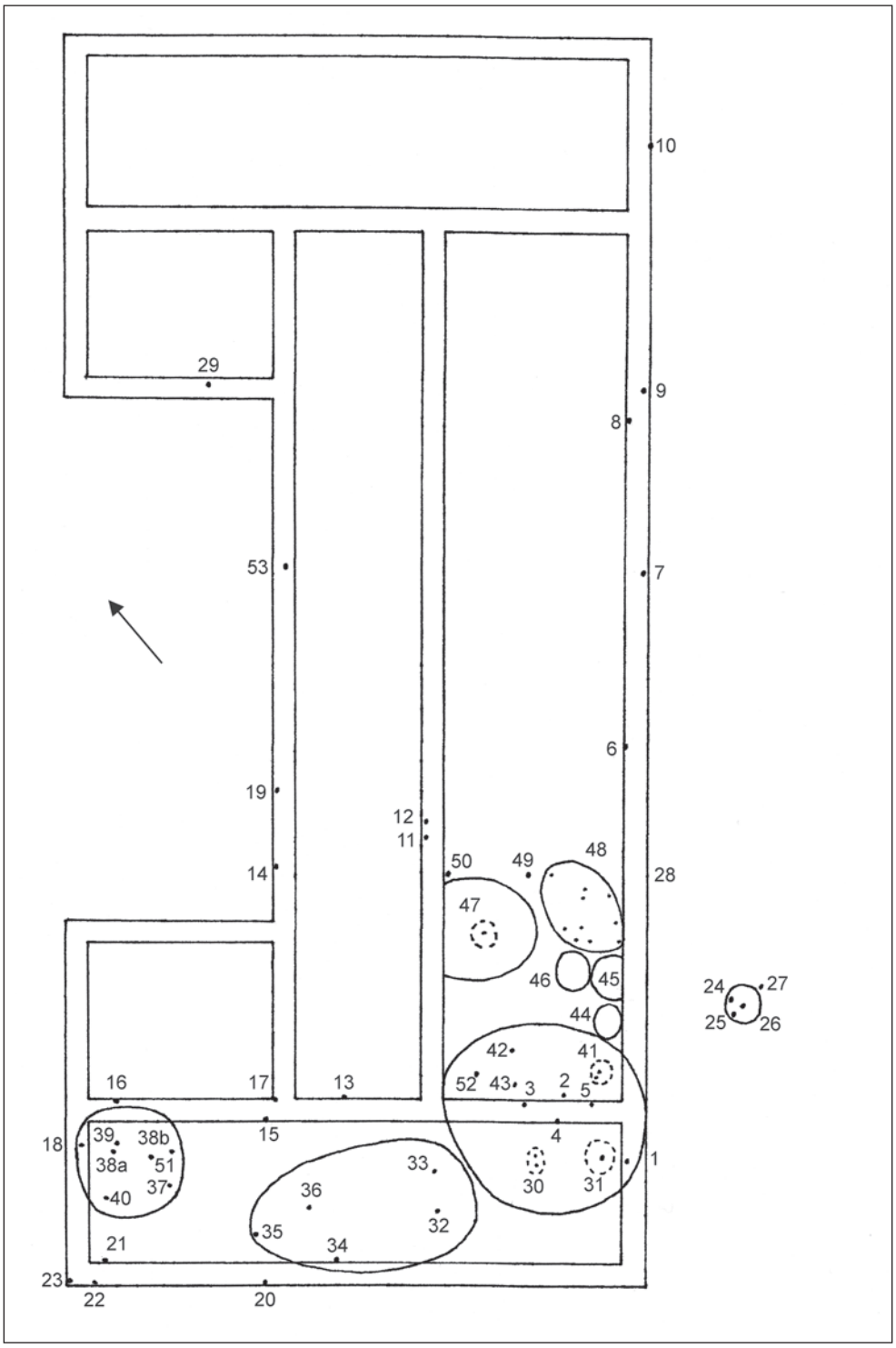

Obr. 1. Jasenica. Plán základov školy a rozloženie hrobov lužickej kultúry. Výskum v roku 1960. Mierka 1: 200.

Podľa terénnej dokumentácie sa na pohrebisku vyskytlo veľké žiarovisko s uhlíkovou vrstvou hrubou 30-40 cm, pod ktorou sa našli kamene patriace k hrobovému celku 48, niekoľko črepov a kostí až do hĺbky 80 cm a vo východnej časti až do hĺbky 110 cm v hrúbke 50-60 cm. Podložie tvorilo červenkasté štrkovisko. Bolo pretiahnuté v smere S-J, hlbšie v južnej časti, no s hrobom 28 nesúviselo. Okrajová časť sa dotýkala okraja hrobu 28 a dno stúpalo strmšie k hrobom 45 a 46. Hĺbka klesala smerom na juh.

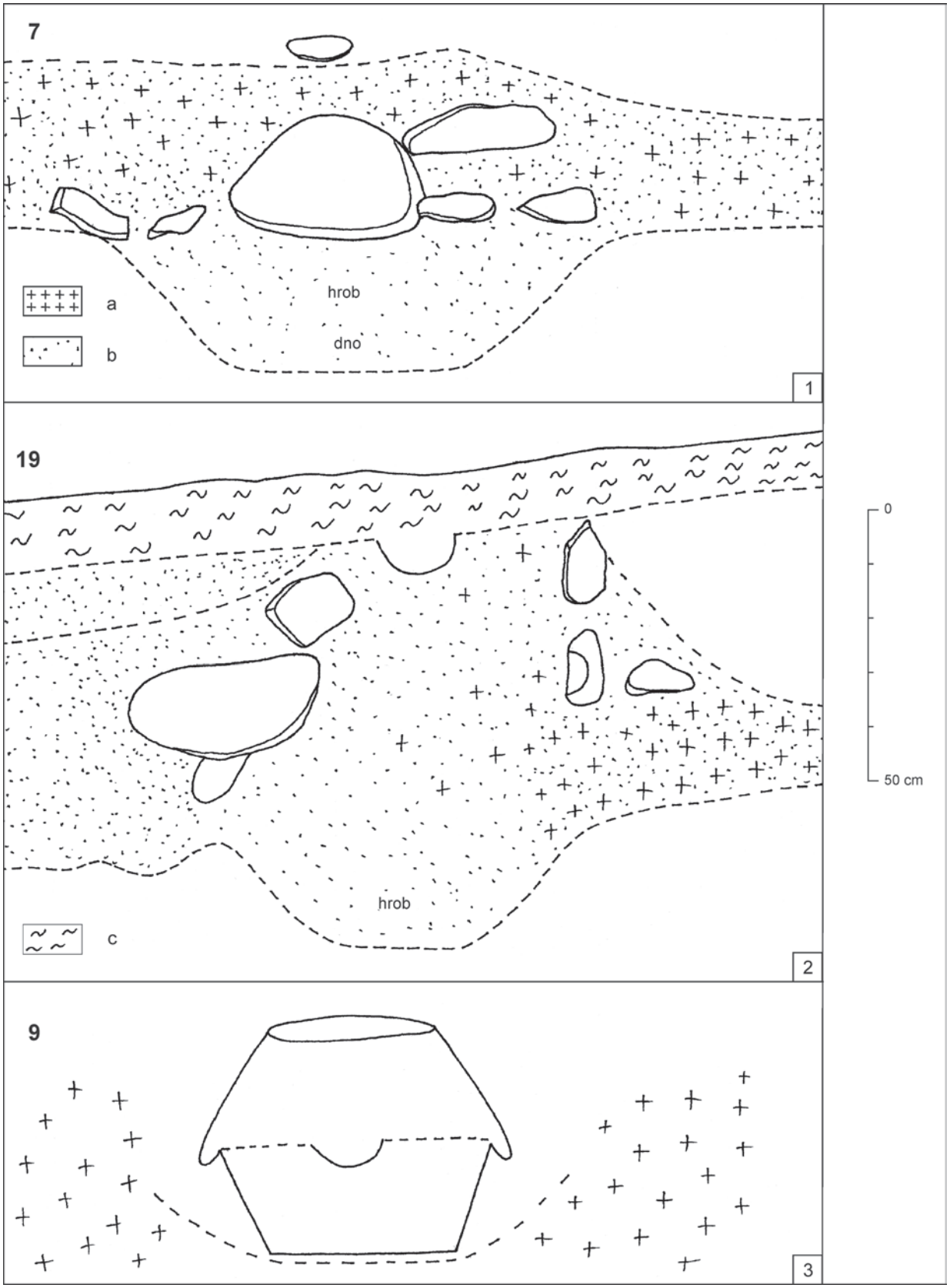

Obr. 2. Jasenica. Plány hrobov. 1 - hrob 7; 2 - hrob 19; 3 - hrob 9. Legenda: a - štrk; b - hlina; c - ornica.

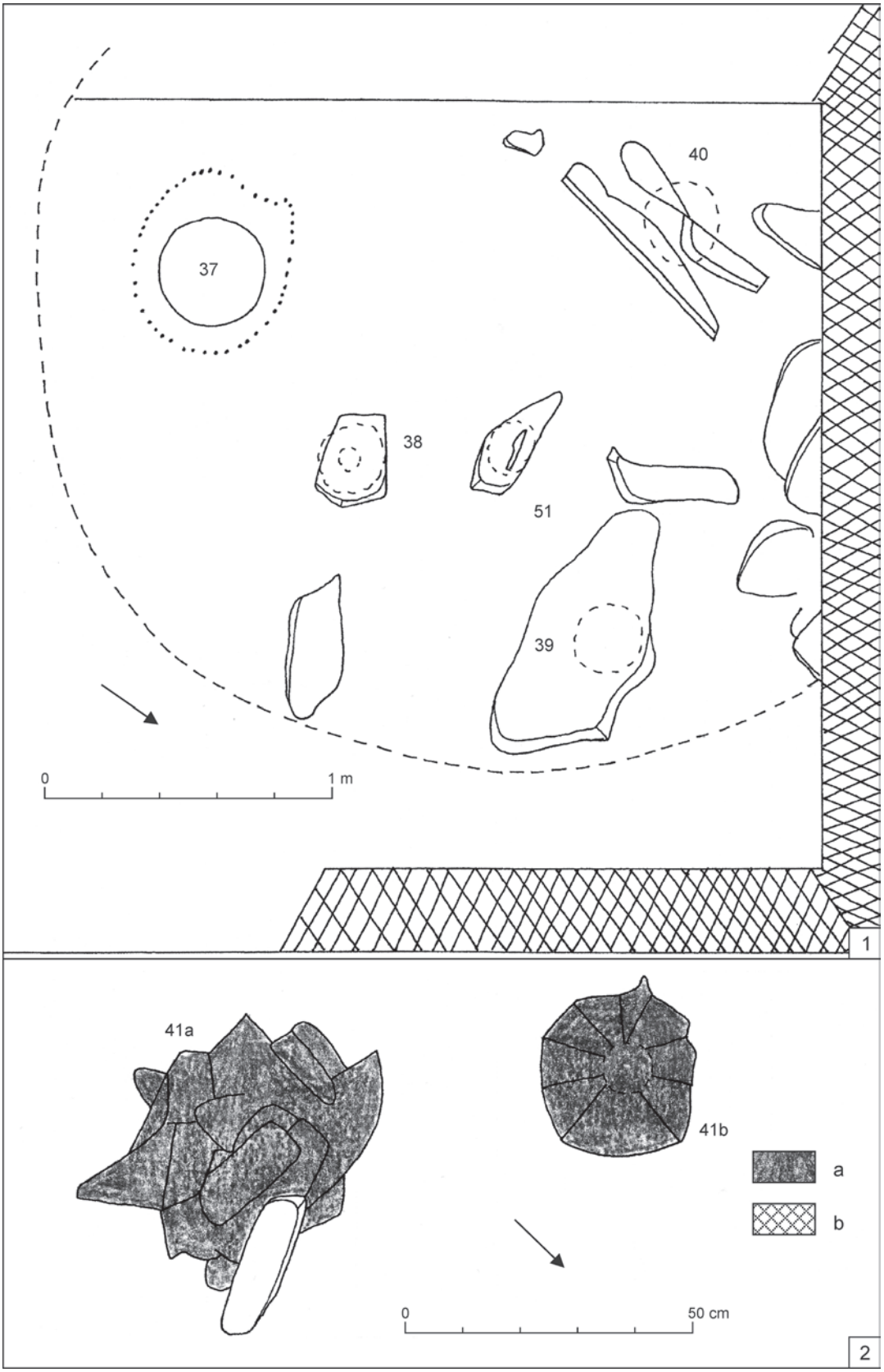

Obr. 3. Jasenica. Plány hrobov. 1 - hroby 37-40, 51; 2 - hrob 41 a, b. Legenda: a - črepy; b - zemina.

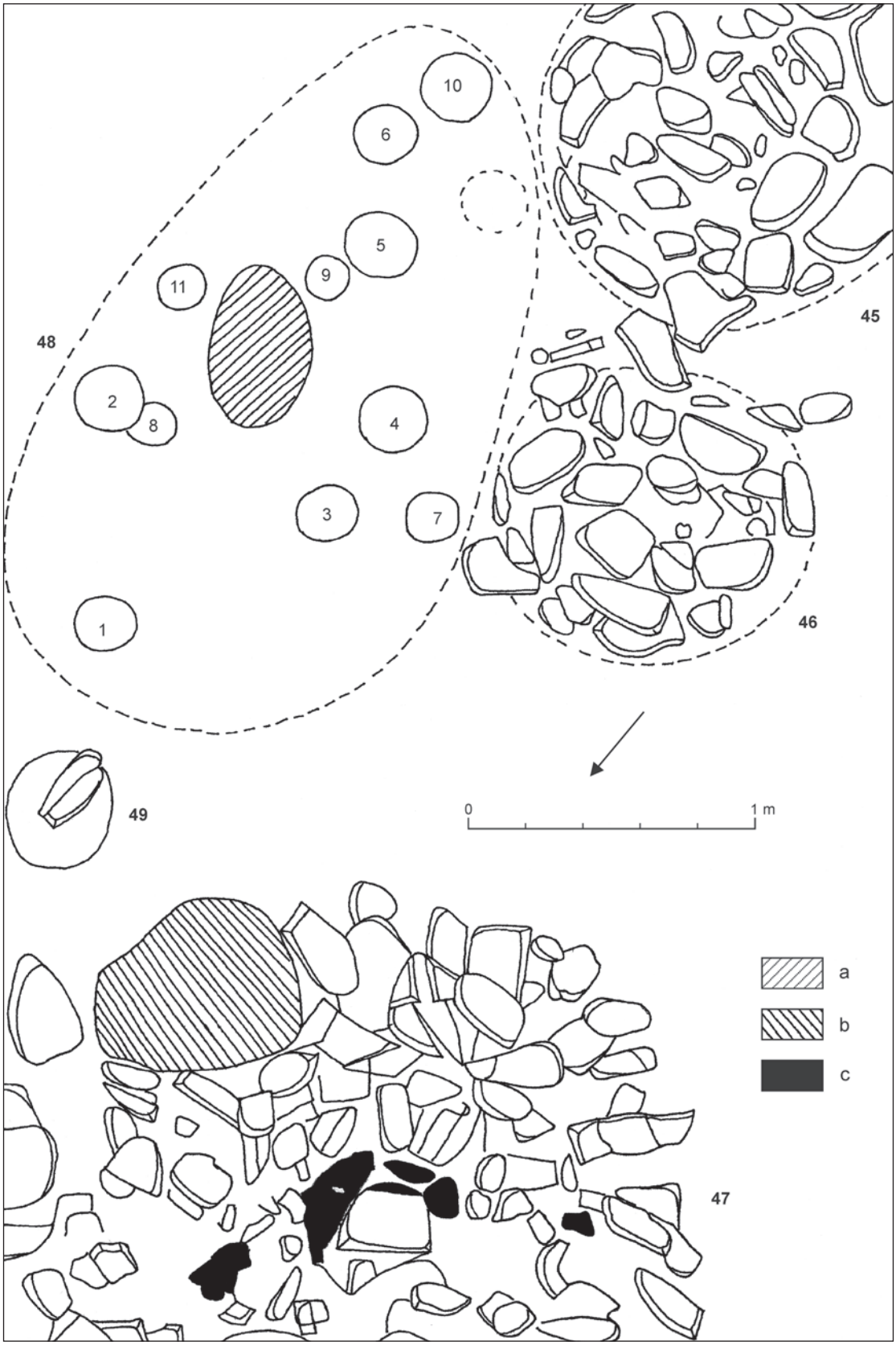

Obr. 4. Jasenica. Plán hrobov 45-49. Legenda: a - uhľová priehlbeň; b - pieskovec; c - črepy.

Nemuselo to však byť žiarovisko, mohlo ísť len o uhlíkovú vrstvu. Vzhľadom na stav dokumentácie, ale aj na obdobie realizácie výskumu je prítomnosť žiaroviska na pohrebisku v Jasenici otázna.

Podľa *R. Kujovského* (*1994*, 264) sú stopy žiarovísk na lužických pohrebiskách málo výrazné a veľmi zriedkavé, aj keď sa so sporadickým výskytom prepálených škvŕn v mohylách lužickej kultúry stretávame, čo ale nie je všeobecné pravidlo. Podobne pri lužických mohylách na Považí a Ponitrí je existencia žiaroviska skôr zriedkavá a vo väčšine mohýl nie sú doklady spaľovania mŕtveho na mieste pochovania (*Kujovský 1994*, 264).

V blízkom okolí bolo žiarovisko doložené v Kotešovej (mohyly VII, IX - *Zajacová 2007*, 25), Trenčianskych Tepliciach (mohyly 32, 54 - *Pivovarová 1965*, 120). V moravskom prostredí bolo žiarovisko objavené na lokalitách Stavenice v mohylách I, II, V, VII/VIII; Kostelec u Holešova v mohylách 4, 5, 7 a 9; Pavlovice-Pálenina v mohyle 4; Pavlovice-Záhoří v mohylách 2 a 3 (*Nekvasil 1978*, 77).

Na pohrebisku v Sedmerovci sa našli v sonde 1 hroby 1-19 a 25 (obr. 5), v sonde 2 boli hroby 30-32, 34 a 35, na okraji silážnej jamy sa zistili hroby 20-24, 26-29, 33, 36, 39 (obr. 6; 7). Odkrytých bolo 37 hrobov, z ktorých 1 bol rozrušený. Žiarovisko, kde prebiehal akt spaľovania mŕtveho sa nenašlo (tabela 1).

Priemer hrobových jám bol doložený v troch prípadoch (hrob 18 - priemer 25 cm, hrob 19 - priemer 20 cm, hrob 26 - priemer 1,5 m). Ich tvar na povrchu sa väčšinou rysoval ako kruhový, prípadne oválny. Popolnice a ďalšie keramické a bronzové milodary boli do hrobu ukladané pomerne plytko pod povrchom (od 10-20 cm až po 70 cm).

V Sedmerovci bolo identifikovaných sedem kamenných zoskupení, z ktorých dve (I, II) obsahovali viac hrobov, teda môže ísť o rodinné mohylky. Pod ostatnými sa našiel len jeden hrob, ale pod mohylkou VI sa našiel väčší hrobový celok 32. Mohylka I v juhovýchodnej časti sondy 1 obsahovala hroby 2, 3, 5-8 a 11, ktoré boli obložené kameňmi. Severnejšia mohylka II obsahovala hroby 1 a 12, umiestnené pod hrobom 9. Mohylka III sa našla v severnej časti okraja silážnej jamy - ide o hrob 26, ktorý bol prikrytý balvanmi, pod ktorými bol kameň, a takto tvorili kamenný príkrov.

Z južnejšej časti okraja silážnej jamy pochádza mohylka IV. Ide o hrob 28. Pod povrchom v hĺbke 40-50 cm sa nachádzal kamenný príkrov. Pod ním bol väčší kameň, ktorý prikrýval ústie nádoby. Ostatné tri mohylky boli zistené v sonde 2. Pod mohylkou V sa našiel skrinkový hrob 30, ktorý bol po bokoch obložený a tiež prikrytý skalami. Hrobový celok 32 (mohylka VI) bol prekrytý kameňmi. Hrob 35 (mohylka VII) bol pôvodne mohylovitý útvar.

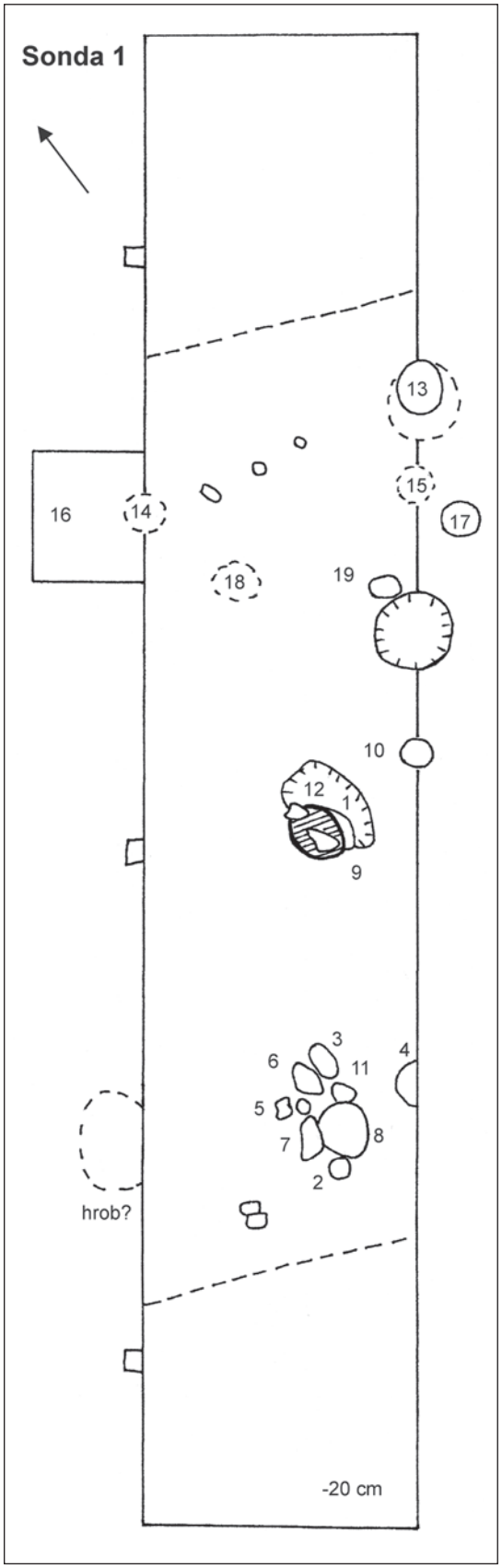

Obr. 5. Sedmerovec. Plán sondy 1 s hrobmi 1-19. Výskum v roku 1962. Mierka 1: 50.

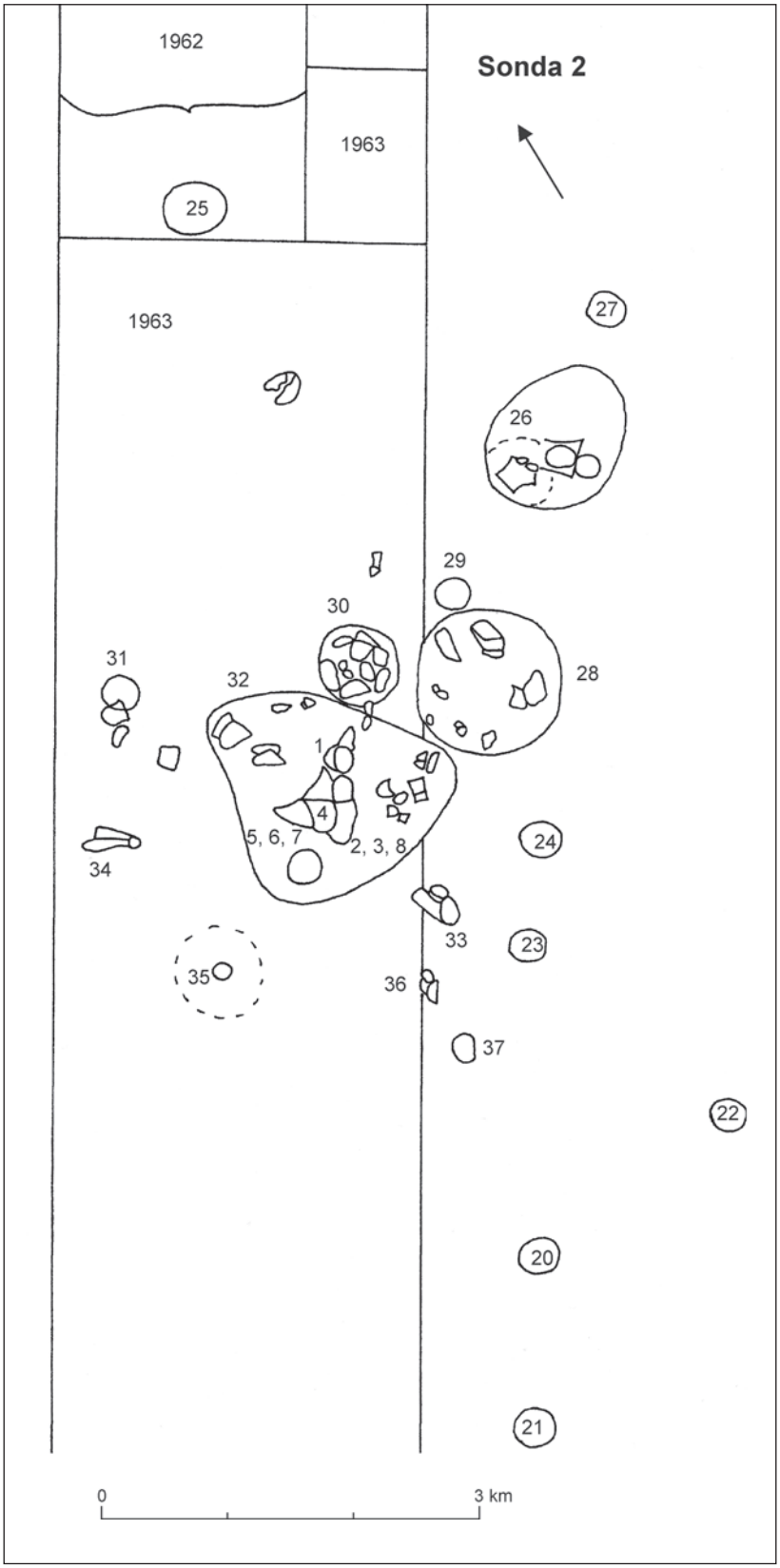

Obr. 6. Sedmerovec. Plán sondy 2 s hrobmi 20-37. Výskum v roku 1963.

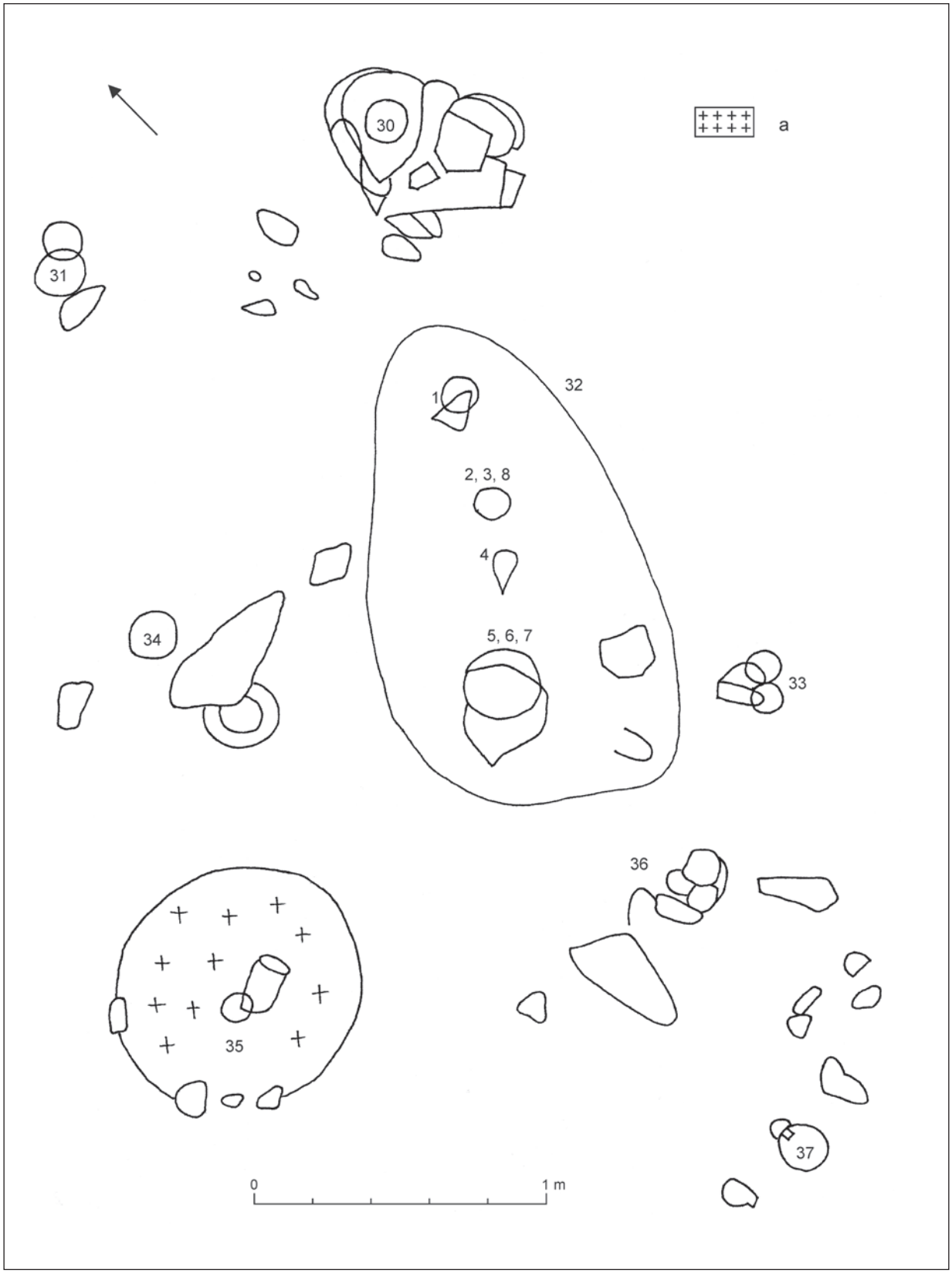

Obr. 7. Sedmerovec. Plán hrobov 30-37. Legenda: a - štrk.

V strede hrobovej jamy, v hĺbke 30 cm, bol umiestnený kameň prikrývajúci nádobu. Tento stred bol najvyšší, okolo neho sa znižoval kamenitý kopček, ktorý bol posypaný čistou hlinou. Hroby 33 a 34 síce prikrýval rad kameňov, ale tie na povrchu netvorili výraznejšie kamenné zoskupenie. Mnohé hroby boli len prikryté kameňom (hroby 20-25, 31, 36).

Jamové hroby

Výskyt jamových hrobov je známy z obdobia celej existencie lužickej kultúry, no ich počet najmä z jej starších fáz je veľmi malý (*Kujovský 2006*, 63). Pohrebisko v Jasenici v porovnaní s ostatnými lužickými pohrebiskami predstavuje výnimku, pretože jamové hroby prevyšujú počet popolnicových hrobov. Na lokalite bolo doložených 15 jamových hrobov (14, 20, 24, 26, 28, 29, 31, 33, 35, 36, 39, 40, 48, 50, 53) z toho 3 (28, 31, 39) sú skrinkovej konštrukcie.

Aj pri jamových hroboch sa stretávame s prekrytím alebo podložením črepov, prípadne keramických nádob kameňom alebo pieskovcovou platňou. V prípade hrobu 20 boli črepy položené na pieskovcovej platni a západne od nej boli kosti. Skrinky jamových hrobov 28 aj 39 prikrývala pieskovcová platňa. Inak to bolo pri skrinke hrobu 31, kde boli črepy, uhlíky a kosti položené na pieskovcovej platni, ktorá hrob členila na dva stupne, v druhom sa našla nádoba. V hrobe 48 boli kosti a uhlíky prikryté pieskovcovou platňou, na ktorej stála nádoba. V dvoch hroboch (31, 48) boli nádoby prekryté pieskovcovou platňou. V hrobe 48 bola takto prekrytá nádoba 4, ďalšie dve nádoby (6, 7) boli podložené kameňmi a jedna nádoba (5) pieskovcovou platňou. V dvoch prípadoch bolo doložené prikrytie i podloženie kameňom. Nádoba (8) z hrobu 48 bola prikrytá pieskovcovou platňou, podložená skalou a obložená kameňmi. Ďalšia nádoba (1) z tohto hrobu bola prikrytá i podložená pieskovcovou platňou.

Vybavenie jamových hrobov v porovnaní s popolnicovými bolo s výnimkou hrobu 48 veľmi chudobné. Najčastejšími nálezmi v hroboch boli črepy.

S vysokým počtom jamových hrobov na pohrebisku sa stretávame aj vo východomoravskom prostredí. V Blaziciach s keramikou halštatského stupňa bola z 57 žiarových hrobov doložená viac než polovica jamových hrobov bez keramiky alebo iných predmetov (*Dohnal 1977*, 13). Chudobné jamové hroby sa však vyskytovali aj na starších pohrebiskách (Sehradice, Tichov, Vlachovice). Podľa *V. Dohnala* (*1977*, 11) koniec lužického osídlenia na východnej Morave súvisí práve s výskytom chudobných jamových hrobov. Do oblasti neskorých jamových hrobov zaradil aj oblasť južného Poľska a Oravy (*Dohnal 1977*, 12). Začiatkom doby halštatskej došlo na moravských pohrebiskách k istému úpadku, čo sa prejavilo v zjednodušenej a zhoršenej kvalite keramickej výroby, v šírení železných predmetov, vo zvyšovaní počtu jamových hrobov a výraznej majetkovej diferenciácii doloženej na nekropolách (*Nekvasil 1964*, 257). Z blízkeho okolia bola podobná situácia doložená na pohrebisku v Ľuborči, kde boli na konci doby bronzovej a začiatku doby železnej bežné jamové hroby (*Veliačik 1989*, 161). Otázne je, či práve vysoký počet jamových hrobov na pohrebisku v Jasenici nesúvisí so zánikom lužického osídlenia na strednom Považí. Podľa *L Veliačika* (*1989*, 165) tento zánik možno zatiaľ skôr predpokladať, ako presvedčivo dokázať a na území považskej skupiny ho predpokladá v priebehu mladšieho stupňa doby halštatskej za prispenia východoalpského okruhu, pričom pre celé toto obdobie je typický nedostatok významnejších nálezových celkov, zvlášť s výraznejším kovovým inventárom. Týmto znakom zodpovedá celkový charakter Jasenice až na to, že zachovaný keramický inventár nedokladá prežívanie do staršej doby železnej, no celkový charakter pohrebiska a znaky istého úpadku navodzujú domnienku, že prežíva do mladšieho obdobia.

Vo všeobecnosti sú jamové hroby považované za znak nižšieho sociálneho statusu (*Kujovský 2006*, 65), čo je aj logické pre ich chudobnú výbavu. V tom prípade by lužické obyvateľstvo pochovávajúce na pohrebisku v Jasenici muselo byť z väčšej časti chudobné, na druhej strane však tento typ hrobov bol prekrytý kameňmi alebo sa našiel pod mohylkou, čo takúto interpretáciu vylučuje. Ďalším dôvodom je skutočnosť, že skrinkovú konštrukciu mali len jamové hroby a len v dvoch prípadoch v kombinácii s popolnicovými hrobmi. Popolnicový skrinkový hrob na pohrebisku nebol doložený. Na základe fotografického vyobrazenia hrobu 31 (obr. 9: 1) sa na pohrebisku v Jasenici stretávame s klasickou skrinkovou konštrukciou.

Z dôvodu výskytu skrinkových konštrukcií nad hrobmi (28, 31, 39) možno usudzovať, že tieto hroby neboli typické len pre jedincov s nižším spoločenským postavením, aj keď to nie je celkom vylúčené. Pri mohylkách s viacerými hrobmi tvorili jamové hroby menšiu skupinu len v prípade mohylky II, kde

prevyšovali počet popolnicových hrobov. V prípade mohylky III sa ukazuje, že jamový hrob skrinkovej konštrukcie (hrob 39) mohol mať nadradené postavenie nad ostatnými hrobmi v tejto mohylke.

Na pohrebisku v Sedmerovci bolo bezpečne doložených 5 jamových hrobov (8, 10, 18, 19, 27) a v porovnaní s popolnicovými predstavujú menšinu.

Okrem hrobu 8, ktorý sa našiel pod mohylkou I, neboli ostatné jamové hroby na povrchu prekryté kameňom, dokonca použitie kameňa vnútri hrobu je zriedkavé a vyskytlo sa len v prípade hrobu 18, ktorého črepy, kosti a uhlíky sa našli pod vápencovým kameňom.

Vybavenie týchto hrobov v porovnaní s popolnicovými bolo veľmi chudobné. Okrem kostí a uhlíkov boli najpočetnejšími nálezmi črepy šálok.

Popolnicové hroby

Popolnicové hroby v prostredí lužickej kultúry patria k najpočetnejším a najbežnejším. Bývajú aj bohatšie vybavené ako jamové hroby.

Na pohrebisku v Jasenici bolo identifikovaných 8 popolnicových hrobov (1, 7, 9, 25, 30, 34, 38, 51; plány hrobov 7 a 9 sú na obr. 2: 1, 3). V jednom prípade bolo doložené prikrytie i podloženie popolnice pieskovcovou platňou (hrob 1). Na pohrebisku sa stretávame aj s popolnicami, ktoré boli prikryté pieskovcovou platňou (hrob 7) alebo kameňom (hrob 38).

V skupine popolnicových hrobov bolo pôvodne doložených 9 popolníc, mnohé z nich sa však nezachovali, prípadne sa rozpadli ešte v teréne (7, 9, 30, 51). Aspoň základný tvar poznáme na základe terénnej dokumentácie v prípade hrobu 9 (obr. 2: 3), kde sa pôvodne našla dvojkónická nádoba. Zo zachovaných nádob plnil funkciu popolnice najčastejšie hrniec (hroby 1, 25, 38) a kremačné zvyšky sa našli aj v mise (hrob 34).

Na pohrebisku boli najpočetnejšie jednopopolnicové hroby. Vnútorný obsah popolníc tvorili najčastejšie prepálené kosti (hroby 1, 25, 38) a v dvoch prípadoch aj bronzové predmety (hroby 1, 25). Bronzové predmety sa mohli vyskytovať aj nad popolnicou. V hrobe 51 to bol bronzový nôž položený nad ústím menšej popolnice. Keramické milodary boli vkladané len vedľa popolníc. Pri hrnci z hrobu 1 to bola misa a vedľa popolnice z hrobu 30 bola položená amfora. Vyskytli sa aj popolnice bez milodarov (hroby 7, 9, 30, 34, 38).

Viacpopolnicové hroby (hroby s viac ako jednou popolnicou) sa vyskytli na pohrebisku v dvoch prípadoch. V skupine popolnicových hrobov ide o hrob 30, kde sa našli dve popolnice - väčšia sa rozsypala a menšia amfora bola položená vo výške vydutia väčšej.

Porovnanie inventára v hroboch pod mohylkami s inventárom pochádzajúcim z hrobov bez vonkajšej úpravy nie je v prípade pohrebiska v Jasenici možné, pretože veľká časť hrobov odkrytých v základoch stavby bola rozrušená a takmer všetky hroby v poli A aj v poli B boli sústredené práve pod mohylkami, z ktorých najbohatšie boli mohylky I a VIII.

Na pohrebisku v Sedmerovci sa vyskytlo 21 popolnicových hrobov (2, 5-7, 11-15, 20-25, 29-31, 33, 35, 36; pozri obr. 9: 5 - hrob 25; obr. 8 - hrob 33). Hrob 30 mal skrinkovú konštrukciu (obr. 9: 6).

Len šesť popolníc bolo s kamennou úpravou vo forme platne. Popolnica z hrobu 20 a dve popolnice (nádoby 1 a 5) z hrobu 33 boli prikryté kameňom. Obloženie popolnice kameňmi bolo doložené v hrobe 2 a v hrobe 12 bola popolnica z južnej strany obložená troma riečnymi kameňmi. Popolnica podložená kameňom bola zistená v hrobe 6 a z hrobu 35 pochádza popolnica, ktorú prikrýval kameň a podložená bola pieskovcovými platňami. Je to zároveň jediný hrob na pohrebisku s výskytom pieskovcovej platne.

Podľa terénnej dokumentácie sa na pohrebisku vo funkcii popolnice vyskytlo 29 nádob, zachovali sa však len dva hrnce (hroby 7 a 33) a dve amfory (hroby 13 a 16). Túto funkciu až v štrnástich prípadoch plnil pôvodne najčastejšie hrniec, a to v hroboch 2, 6, 7, 11, 12, 14, 15, v hrobe 26 (nádoby 4 a 6), v hrobe 33 (nádoby 1 a 5), v hrobe 35, v hrobe 36 (nádoby 1 a 3). V skupine popolnicových hrobov sa v štyroch prípadoch vo funkcii popolnice našla amfora (hroby 13, 24, 30, 34). Kremačné zvyšky boli doložené aj v amforovitej váze (hroby 25, 29), v dvojkónickej nádobe (hrob 5), v šálke (hrob 31), ale tiež v nádobách nezisteného tvaru (hroby 20-22). V hrobovej jame sa popolnice našli v rôznych polohách. V hroboch 12, 31 a 35 boli prevrátené hore dnom, ostatné boli obrátené ústím nahor.

Na pohrebisku boli najčastejšie jednopopolnicové hroby. Všetky popolnice obsahovali kosti, prípadne aj spolu s uhlíkmi (hroby 20, 24, 25, 29, 31), s hlinou (hrob 7, 29, 35, 30), so štrkom alebo kameňmi (hrob 25). Bronzové predmety sa vyskytli v piatich prípadoch vnútri popolnice (hroby 2, 13, 15, 24, 30) a v jed-

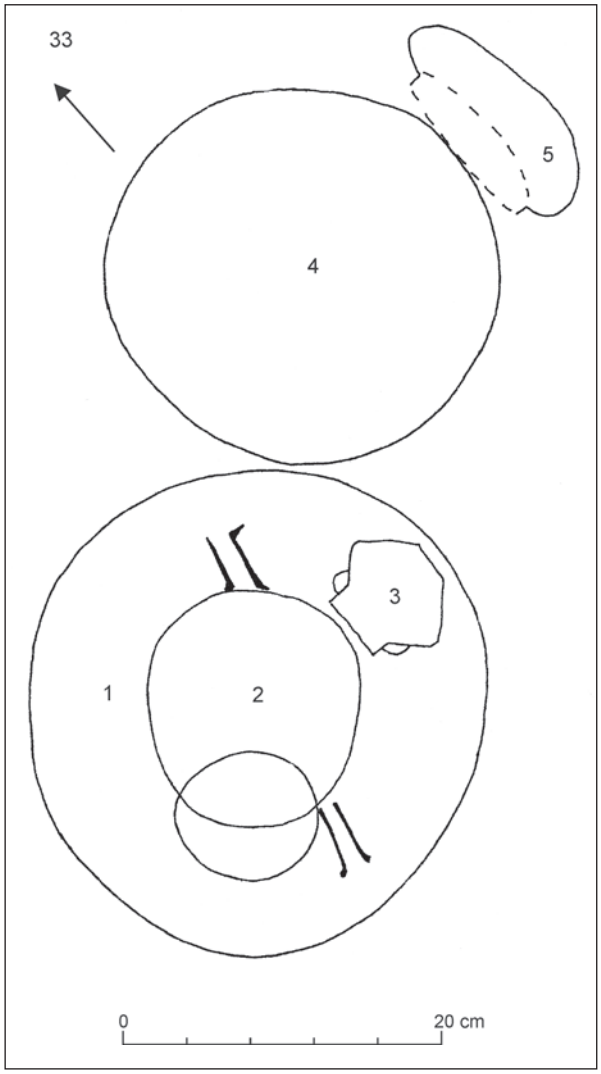

Obr. 8. Sedmerovec. Plán hrobu 33. .

nom prípade vedľa nádoby (hrob 22). V popolniciach sa našli aj celé nádoby. V hrobe 7 to bola šálka s uškom, v hrobe 12 dve amforky a črpák, v hrobe 13 dve amforky, v hrobe 14 aj v hrobe 35 bol črpák, v hrobe 15 amforka, v hrobe 24 črpák a amforka, v hrobe 29 šálka a amforka. Pôvodne sa tieto keramické milodary našli v rôznych polohách. V obsahu popolníc sa okrem zostatkov kremácie, bronzových predmetov a menších nádobiek našli aj črepy. Tento jav možno pozorovať od počiatkov lužickej kultúry, častejšie sa však objavuje v mladších horizontoch, no význam tohto zvyku je zatiaľ neznámy (*Hrubec/Kujovský 1994*, 14). Vedľa popolníc sa našiel hrniec (hrob 5), misa s črpákom (hrob 12) alebo amforka (hrob 22) a tiež črepy menších nádob (hroby 6, 25) a črepy amfory (hrob 6). V troch prípadoch sa misa vyskytla vo funkcii poklopu popolníc. V hrobe 7 prikrývala hrniec, v hrobe 29 amforovitú vázu a hrobe 30 amforu.

V Sedmerovci sa vyskytli tri viacpopolnicové hroby (hroby s viac ako jednou popolnicou). Hroby 33 a 36 obsahovali dve popolnice. Vo funkcii prvej popolnice sa v obidvoch popolnicových hroboch vyskytol hrniec. Prvá popolnica z hrobu 36 obsahovala misu s kosťami a prvá popolnica z hrobu 33 amforku, ktorá prikrývala kosti. Pod druhou amforkou sa našli detské kosti a tri bronzové gombíky. Podobne aj funkciu druhej popolnice plnil v oboch hroboch hrniec - v hrobe 33 to bola nádoba 5 a v hrobe 36 nádoba 3. Vnútri oboch nádob sa našli kosti a v nádobe 3 aj džbánok a zlomok ihlice spolu s bronzovým zrnkom. Vedľa druhej popolnice (hrob 36) sa našla misa alebo amforka so zlomkom ihlice, bronzovou špirálkou a troma zlomkami žiarom spečených gombíkov, to znamená, že boli spálené na hranici spolu s nebožtíkom.

Na lokalite sa zachovali dve nádoby s otvorom - jedna bola v hrobe 17 a jedna v hrobe 33. Podľa terénnej dokumentácie však bolo takýchto nádob oveľa viac. Otvory boli doložené na nádobách z hrobov 6, 14, 24, 25, 34 a 35. Až na nádobu z hrobu 17 plnili všetky ostatné funkciu popolnice. V piatich prípadoch bol touto nádobou hrniec (hroby 6, 14, 17, 33, 35) a v troch prípadoch amfora (hroby 24, 25, 34). Otvory sa väčšinou vyskytovali v dne nádoby (hroby 14, 17, 24, 25, 33, 34), no doložené boli pod vydutím (hrob 35), dokonca nádoba z hrobu 6 mala niekoľko otvorov pod uškom aj v dne. Otázne je, prečo „duša" potrebovala toľko otvorov. Hroby, v ktorých sa našli nádoby s otvormi, boli rámcovo datované do mladšej doby bronzovej (hroby 17, 33), do stupňa HA2 (hrob 24) a do neskorej doby bronzovej (hroby 14, 35).

Výraznejšie rozdiely v bohatosti pohrebnej výbavy medzi hrobmi pod mohylkami a hrobmi bez povrchovej úpravy alebo obloženými kameňmi sa na pohrebisku v Sedmerovci neprejavili, resp. neboli výrazné, aj keď podľa *R. Kujovského* (*2006*, 64) môžu byť mohyly aj bohatšie vybavené. Autor ich existenciu považuje za doklad sociálnej a spoločenskej diferenciácie lužických obyvateľov.

Kombinované hroby

Na pohrebisku v Jasenici sa okrem jamových a popolnicových hrobov vyskytli aj kombinované hroby, a to kombináciou popolnicového hrobu s jamovým (hroby 37, 42 - obr. 9: 2), popolnicového hrobu s jamovým stupňovitej konštrukcie (hrob 47), popolnicového a jamového hrobu skrinkovej konštrukcie

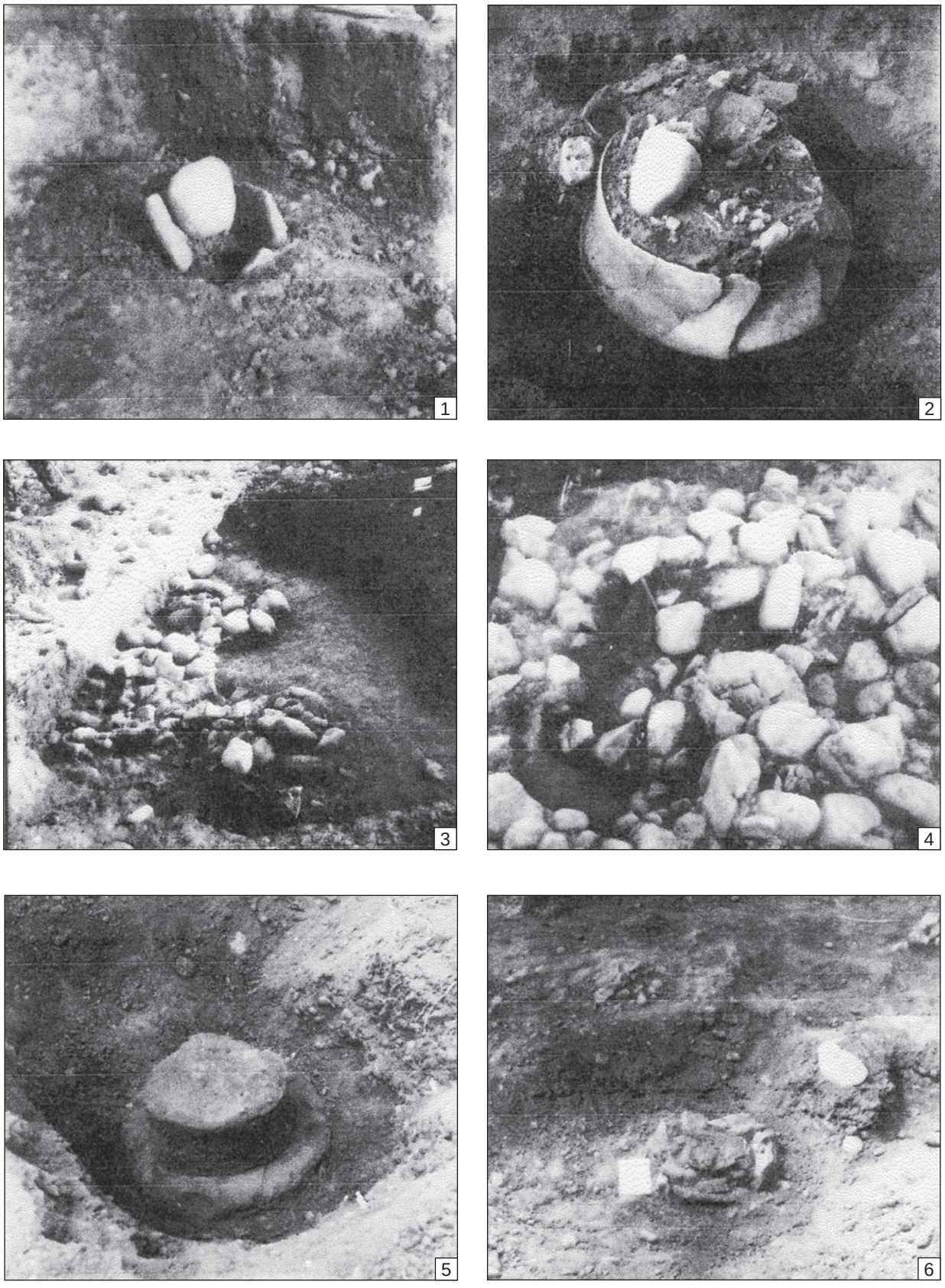

Obr. 9. Jasenica a Sedmerovec. Fotografická dokumentácia. Jasenica: 1 - hrob 31; 2 - hrob 42; 3 - hroby 44-46; 4 - hrob 47; Sedmerovec: 5 - hrob 25; 6 - hrob 30, prikrývajúce kamene, 2. vrstva, pohľad z juhozápadu.

(hrob 32). V mohylkách (II, III), ktoré obsahovali viac hrobov, sa kombinované hroby koncentrovali do najjužnejšej časti. Výnimkou je len hrob 42 v severnej časti mohylky I.

Pohrebnú výbavu všetkých jamových hrobov predstavovali len črepy, kosti, prípadne uhlíky. V troch prípadoch (hroby 32, 37, 42) boli kremačné zvyšky zistené v priestore hrobovej jamy okolo popolnice alebo keramických milodarov. V jednom hrobe bolo doložené ich prekrytie alebo podloženie kameňom. Črepy a kosti hrobu 47 boli síce uložené voľne v jame, no predstavovali druhú vrstvu hrobu, ktorú od popolnice oddeľovali kamene.

Popolnicové hroby boli v porovnaní s jamovými variabilnejšie. Doložené bolo prekrytie i podloženie kameňom. V hrobe 37 bola popolnica (nádoba 1) prekrytá pieskovcovou platňou. V jednom prípade bolo doložené prikrytie i podloženie kameňom. Popolnica z hrobu 47 bola prikrytá pieskovcovou platňou, miesto dna mala kamene.

V skupine kombinovaných hrobov plnila funkciu popolnice amfora (hroby 42, 47), ale aj dvojkónická nádoba (hrob 32) a váza (hrob 37 - nádoba 1), ktoré sa nezachovali, a tiež misa (hrob 37 - nádoba 2).

Na pohrebisku v Jasenici boli okrem dvoch hrobov ostatné jednopopolnicové. V tejto skupine hrobov boli doložené tri popolnice (hrob 32 - dvojkónická nádoba, hrob 42 - amfora, hrob 47 - amfora). Vnútro popolníc vypĺňali kosti a uhlíky (hrob 47) alebo zlomky bronzového náramku a torzo bronzovej špirálky (hrob 32). Jedna popolnica bola prázdna (hrob 42). Keramické milodary pri popolnici boli zistené len v hrobe 42, kde pri nádobe boli položené dve šálky. Nálezy pod popolnicou predstavovali zanedbateľné percento. Spod popolnice hrobu 42 bol vyzdvihnutý zlomok bronzového predmetu. Doložená je poloha malej vázičky nad ústím popolnice v prípade hrobu 32.

Identifikovaný bol jeden viacpopolnicový hrob. Bol to hrob 37, ktorý obsahoval dve popolnice. Prvou bola veľká dvojuchá amforovitá váza (nádoba 1), o ktorú bola opretá ďalšia popolnica misovitého tvaru (nádoba 2). V hrobe sa našiel aj železný predmet, no nezachoval sa.

Na pohrebisku v Jasenici sa otvor v nádobe vyskytol v jednom prípade. Ide o amforu z hrobu 42, ktorá plnila funkciu popolnice. Otvor s priemerom 12 mm je umiestnený v strede dna. Táto nádoba patrí do stupňa Diviaky II na základe baňatého tvaru a prevahy žliabkovanej výzdoby. Rámcovo do mladšej doby bronzovej boli datované aj nádoby s otvormi z pohrebiska v Sedmerovci z hrobov 17 a 33 (tab. XI: 9; XIII: 12), väčšina ďalších takýchto nádob sa tam však nezachovala (hroby 6, 14, 24, 25, 34, 35). Otvory boli najmä na hrncovitých nádobách vo funkcii popolnice, v menšej miere aj na amforách. Umiestnené boli hlavne v dnách nádob, ale tiež pod vydutím a pod uškom.

Otvor v dne nádoby je považovaný za typický znak popolníc lužickej kultúry a vyskytoval sa po celú dobu jej trvania (*Veliačik 1983*, 154). Nebýva však doložený na všetkých nádobách pochádzajúcich z pohrebísk lužickej kultúry. Funkcia týchto otvorov doteraz nebola uspokojivo vyriešená a v odbornej literatúre sa interpretovala rôzne. V protiklade k idealistickým teóriám o otvoroch pre dušu, naznačil *L. Veliačik* (*1983*, 161) ich praktickú interpretáciu z dôvodu obloženia hrobov kameňmi, a to otvor na odtekanie dažďovej vody. Ich praktickú funkciu presadzoval aj *J. Hellich* (*1927*, 565-566). Vajcovité hrnce s vyšším cylindrovitým alebo mierne vypuklým hrdlom sa podľa neho používali na výrobu potravy, pri ktorej mala byť separovaná pevná látka od tekutej. Uvažoval, že takáto nádoba mohla slúžiť na výrobu tvarohu, teda na jeho oddelenie od srvátky, ktorá klesala ku dnu a mohla sa spodným otvorom vypúšťať. Najrozsiahlejšiu štúdiu o týchto otvoroch na nádobách z prostredia lužickej a jastorfskej kultúry v severnom Nemecku vypracoval *K. Tackenberg* (*1976*, 1, 25), v ktorej sa venoval ich tvaru, veľkosti a umiestneniu na misách, terrinách, ale aj na sponách a plechových ozdobách. Pôvod tohto zvyku vidí v oblasti osídlenia lužickou kultúrou vo východnom Nemecku a západnom Poľsku, odkiaľ sa šíril cez Sliezsko a Sasko až k strednému toku Labe a od severnej časti Čiech a Slovenska až po južné Brandenbursko, pričom tento jav sleduje v relatívne dlhom časovom období od roku 500 pred n. l. po 6.-8. storočie n. l. a poukazuje tiež na techniky ich vyhotovenia.

Podľa *J. Hralu* (*2000*, 93) bývali tieto otvory umiestňované v dnách nádob alebo v stene nad nimi, vyskytli sa však aj prípady iného ich umiestnenia v rámci nádoby, dokonca aj pod hrdlom a objavujú sa aj popolnice s dvoma otvormi.

Otázkou je, prečo niektoré popolnice otvor mali a iné nie. Ak by sme zobrali do úvahy ich idealistickú interpretáciu - teda o otvoroch pre dušu, potom by duše z nádob bez takýchto otvorov museli ostať uväznené, pretože bežné je aj prikrývanie i podloženie nádob kameňmi, prípadne kamennými stavbami nad hrobom. Na druhej strane mohli predstavovať istú špecifickú vrstvu spoločnosti, možno kňazov, ale to by ich hroby museli byť vybavené magickými alebo rituálnymi predmetmi, čo nie je typický znak týchto hrobov. Dokonca nie je pravidlom, aby sa vyskytovali na nádobách pochádzajúcich z bohatších hrobových celkov. Na základe uvedených skutočností sa možno prikloniť skôr k ich praktickej funkcii

- k výrobe potravy podľa *J. Hellicha* (*1927*), čo podporuje aj ich častejší výskyt na hrncovitých nádobách (Sedmerovec), ktoré sa bežne vyskytovali na sídliskách vo funkcii kuchynského riadu.

Na pohrebisku v Sedmerovci bolo zistených 5 kombinovaných hrobov. V jednom prípade bola doložená stupňovitá konštrukcia (hrob 26). Popolnica bola prikrytá kameňom, na ktorom boli položené kosti, črepy s hlinou a uhlíkmi. V ostatných hroboch sa kremačné zvyšky vyskytovali okolo popolnice voľne uložené v hrobovej jame (hroby 1, 3, 28, 34). Okrem hrobu 26 s tromi popolnicami boli všetky ostatné hroby jednopopolnicové.

Vybavenie jamových hrobov bolo veľmi chudobné. Ich obsah tvorili vo väčšine prípadov len kosti a uhlíky (hroby 28, 34), prípadne spolu s hlinou (hrob 26) alebo prepáleným štrkom (hrob 1). Výnimkou je len hrob 3, ktorý je v porovnaní s ostatnými jamovými hrobmi na pohrebisku bohatšie vybavený. Okrem kostí a hliny obsahoval aj črep s uškom menšej nádoby, črep dvojkónickej nádoby, bronzový drôt s dvomi závitmi, bronzové prstene, špirálku, bronzovú tyčinku a sklený korálik z modrého skla.

Pri kombinovaných hroboch bolo doložené označenie kameňom vnútri hrobu. Z jamových ide len o hrob 26, kde boli kosti, črepy, hlina a uhlíky položené na kameni. V piatich prípadoch bola zistená úprava kameňom vnútri popolnicových hrobov. Najviac bol kameň využitý v hrobe 26. Kameňom boli prikryté štyri popolnice - dve v hrobe 26 (nádoby 1, 6) a po jednej v hroboch 28 a 34, jedna popolnica mala v ústí riečny kameň a podložená bola kameňom.

Podľa terénnej dokumentácie sa v uvedených hroboch našlo sedem popolníc, no zachovala sa len amfora z hrobu 26 (nádoba 1). Vo funkcii popolnice bol najčastejšie hrniec (hrob 26 - nádoby 4, 6) a amfora (hrob 26 - nádoba 1, hrob 34). Kremačné zvyšky sa vyskytli aj v amforovitej váze (hrob 28) a v dvoch nádobách, ktoré neboli identifikované (hroby 1, 3). Otvor v dne bol zistený na amfore vo funkcii popolnice z hrobu 34.

Najpočetnejšie sú jednopopolnicové hroby, kde sa vo funkcii popolnice najčastejšie vyskytla amfora (hroby 26, 34). Všetky popolnice obsahovali kosti a uhlíky, prípadne spolu s hlinou a štrkom. Keramické milodary sa vkladali výlučne do popolníc. Bez prídavných nádob bola len popolnica z hrobu 3. V popolniciach boli doložené malé nádobky, a to buď amforka (hrob 26 - nádoba 1), črpák (hrob 28), šálka (hrob 34) a dve menšie nádobky, pravdepodobne šálky (hrob 1). Zachoval sa len črpák z hrobu 28. V dvoch popolniciach sa vyskytli bronzové predmety (hroby 1, 28).

Zložitejšia vnútorná úprava sa vyskytla v hrobe 26. Okrem toho, že sa v hrobovej jame našli tri popolnice upravené kameňmi s keramickými milodarmi, bola tu doložená aj stupňovitá konštrukcia. V skupine kombinovaných hrobov je to jediný viacpopolnicový hrob. Prvou popolnicou bola amfora (nádoba 1), druhou aj treťou bol hrniec (nádoby 4, 6). Vo všetkých sa našli kosti a uhlíky, no amfora okrem toho obsahovala aj amforku a zlomok bronzového krúžka. V obidvoch hrncoch už neboli žiadne prídavné predmety, ale vedľa tretej popolnice (nádoba 6) bola položená amforka. Obidva hrnce prikrývala misa obrátená hore dnom. Okrem amfory a zlomku bronzového krúžka sa už nezachovali žiadne nálezy.

Kombinácia jamového a popolnicového hrobu na pohrebiskách lužickej kultúry nie je nezvyčajná, no stále tu ostáva veľa nezodpovedaných otázok. Nie je objasnené, či ide o hroby jedného alebo viacerých jedincov, prípadne v akom sociálnom alebo rodinnom postavení boli. Podobne aj pri viacpopolnicových hroboch je bez antropologického posudku nemožné určiť, či ide o viacerých pochovaných. Riešenie otázky sociálneho postavenia je problematické aj v prípade hrobov so stupňovitou konštrukciou. Kým na pohrebisku v Jasenici boli v hrobe 47 prepálené kosti uložené v druhej vrstve hrobovej jamy pod popolnicou, čo navodzuje isté podradné postavenie, v hrobe 26 v Sedmerovci boli kosti umiestnené nad popolnicou.

Jamové hroby sú v porovnaní s popolnicovými vybavené veľmi chudobne a okrem kremačných zvyškov už neobsahovali ani črepy z nádob. Výnimkou je hrob 3, v ktorom sa okrem kostí, črepov a bronzových predmetov vyskytol aj sklený korálik z modrého skla. Sklené predmety sa v prostredí lužickej kultúry považujú za import (*Horňák 2005*, 211). To znamená, že pre tento ľud boli aj veľmi cenné, preto je nezvyčajný nález korálika v jamovom hrobe kombinovanom s popolnicovým, ktorý okrem kostí neobsahoval už žiadne iné prídavné predmety.

Symbolické hroby „kenotafy"?

Na pohrebiskách lužickej kultúry sa okrem jamových, popolnicových a kombinovaných hrobov stretávame aj s hrobmi bez prítomnosti kremačných zvyškov. V archeologickej literatúre bývajú označované aj ako kenotafy, teda symbolické hroby. Ich výskyt sa vysvetľuje neprítomnosťou nebožtíka, ktorý mo-

hol zomrieť za nevyjasnených okolností a jeho telo nebolo k dispozícii pre pohrebné obrady. Na druhej strane však kosti v nádobe alebo hrobovej jame nemuseli byť viditeľné v dôsledku rozrušenia hrobov, prípadne dokonalejšej techniky spaľovania a vtedy je termín kenotaf neadekvátny. Uvádzame ho preto s otáznikom.

Antropologickým výskumom pohrebiska v Moravičanoch bolo doložené, že 20% pohrebov zo staršej fázy obsahovalo veľké množstvo spálených kostí, no u plátěnických len 1% (*Stloukal 1968*, 334). Tento prípad pravdepodobne dokladá vyspelejšiu techniku spaľovania v mladšom období, kedy sa v hrobe už ťažko dajú rozoznať kremačné zvyšky, čo pravdepodobne súvisí s výskytom malého množstva kostí na pohrebisku v Jasenici. *L. Veliačik* (*1983*, 155) vyslovil názor o existencii kenotafov ako symbolickej formy pohrebu, pričom absenciu prepálených kostí nemožno vždy vysvetľovať rozrušenosťou objektov.

Niekedy sa stretávame s prípadmi, keď do hrobovej jamy bolo uložené mŕtve zviera, a to so zhodnou výbavou akú mával zomrelý ľudský jedinec (napr. Ostaszewa, woj. Toruńskie; Gliniany, woj. Wroclawskie; Tornow, Kr. Calau). Pochované zviera mohlo predstavovať náhradu za ľudského jedinca, ktorého telo sa nenašlo (*Juchelka 2005*, 358).

Na analyzovanej lokalite v Jasenici sa až v 19 hroboch sa nenašli žiadne prepálené kosti. Tento počet však nemusí odrážať reálny stav. V prípade hrobov situovaných v základoch stavby (hroby 2-6, 8, 10-13, 19, 21) nie je označenie termínom kenotaf smerodajné, pretože ide o hroby porušené (hrob 19 - obr. 2: 2) a vo vyhodenom materiáli z týchto hrobov sa vyskytovali aj kosti. Kremačné zvyšky však boli bezpečne doložené v siedmich hroboch (41, 43-46, 49, 52), ktoré sa vyskytli na ploche B (hrob 41 - obr. 3: 2; hrob 49 - obr. 4).

V štyroch hroboch sa našli len črepy - v hrobe 41 fragmenty bližšie neurčiteľnej amforovitej vázy, v hrobe 43 fragmenty hrnca, v hrobe 45 fragmenty dvoch šálok a v hrobe 46 fragmenty šálky. Z analýzy vyplýva, že ľud lužickej kultúry s obľubou vkladal do jamových hrobov a kenotafov(?) menšie nádoby, prípadne črepy šálok (hroby 2, 14, 24, 45, 46). Na pohrebisku v Sedmerovci sa črepy šálok najčastejšie nachádzali v jamových hroboch (hroby 10, 18, 19). Zaujímavosťou je, že črepy šálok sa v dvoch prípadoch vyskytli v samostatných hroboch pod mohylkami V a VI. Jeden z nich - hrob 45 bol kenotaf(?), druhý - hrob 46 bol kenotaf(?) skrinkovej konštrukcie. Črepy šálok mohli mať nejakú zvláštnu rituálnu funkciu, mohli sa pridávať aj do hrobov jedincov s vyšším sociálnym postavením. Z hrobu 41 pochádza zlomok kónického hlineného praslenu. Vo vzdialenosti jeden meter severne od hrobu 46 sa našla rádiolaritová čepieľka. Skupinka črepov zo šálky bola vo vzdialenosti pol metra od hrobu 45 smerom na severozápad. Podľa terénnej dokumentácie sa celé nádoby pôvodne vyskytovali v hroboch 44, 49 a 52.

Prvá nádoba hrobu 44 sa rozsypala. Pri nej sa našla rádiolaritová čepieľka. Druhou nádobou bol hrniec, v ktorom bola šálka a črpák.

Mali tzv. kenotafické(?) hroby nejaký vzťah k ostatným typom hrobov na pohrebisku v Jasenici? Je celkom pravdepodobné, že v prípade mohylky I, kde najsevernejší kombinovaný hrob obkolesovali zo západnej, južnej a východnej strany tri symbolické hroby, by sme o istom vzťahu mohli uvažovať. Podporuje to aj situovanie hrobu 49 - kenotafu(?) v severnej časti plochy B, kde sa nachádzal medzi jamovým a kombinovaným hrobom. Mohylky (IV, V, VI) v poli B, pod ktorými sa našli len kenotafy(?), neboli viazané na iný typ hrobu, ale možno vytvárali istý vzťah medzi sebou.

V Sedmerovci sa v piatich hroboch nenašli žiadne kremačné zvyšky (9, 16, 17, 32, 37).

Prikrytie nádoby kameňom bolo doložené len v prípade hrnca z hrobu 32 (nádoba 1). V hroboch sa našlo sedem hrncov (po jednom v hroboch 9, 17 a 37, v hrobe 32 boli štyri - nádoby 1, 2, 3, 7), dve amfory (v hrobe 16 a v hrobe 32 - nádoba 6), jedna misa (v hrobe 17), jedna amforka (v hrobe 37), jedna šálka (v hrobe 32 - nádoba 4), jeden črpák (v hrobe 32 - nádoba 8) a črepy menších nádob (v hroboch 9, 16, 17).

Najbohatším je hrobový celok 32, ktorý obsahoval 8 nádob: hrniec (1) prikrytý kameňom, hrniec (2) obsahujúci šálku (4) a prikrytý prevráteným hrncom (7) a amforu (6) obsahujúcu črpák a prikrytú prevráteným hrncom (3).

Vo funkcii poklopu nádoby sa vyskytla aj misa, ktorá prikrývala hrniec z hrobu 17.

Vnútri väčších nádob sa našla amforka, šálka (hrob 32 - nádoba 4), črpák (hrob 32 - nádoba 8), črepy črpáka a amforky (hrob 16 - nádoby 2 a 3, hrob 17 - nádoby 3 a 4), prípadne vedľa hrnca z hrobu 9, ktorý ležal na boku v smere S-J, boli zistené črepy amforky a vázičky.

Nevyjasnený je vzťah kenotafov(?) k popolnicovým hrobom. Kenotaf(?) - hrob 9 sa našiel nad bohatšie vybaveným popolnicovým hrobom v mohylke I. Skupinu popolnicových hrobov v severnej časti sondy 1 ohraničovali dva kenotafy(?). Zo západnej strany hrob 16 a z východnej hrob 17, ktorý bol trochu vysunutý od sondy 1 na okraj. Ďalšiu skupinu popolnicových hrobov v južnej časti okraja silážnej jamy dopĺňal kenotaf(?) - hrob 37 v západnej časti. Zo sondy 2 pochádzal kenotaf(?) - hrob 32, ktorý bol zo

všetkých strán obkolesený popolnicovými hrobmi. Je to zároveň najväčší hrobový celok na pohrebisku. Týchto hrobov na lokalite nie je veľa. S výnimkou hrobov 16 a 17, ktoré boli trochu vysunuté od ostatných hrobov v sonde 1, nevytvárali kenotafy(?) nijaké zoskupenia a ich hrobová výbava nie je veľmi odlišná od hrobovej výbavy popolnicových hrobov.

KERAMIKA

Tabela 2. Jasenica a Sedmerovec. Početnosť zastúpenia zachovanej keramiky v jednotlivých hroboch.

Typ	Variant	Jasenica		Sedmerovec	
		Počet nálezov	Miesto nálezu	Počet nálezov	Miesto nálezu
Amfory	A1	2	hroby 42, 48	3	hroby 13, 16, 26
	A2	1	hrob 48		
	A3	3	hroby 3, 30, 47	1	nestratifikovaný nález
				1	nestratifikovaný nález
Hrnce	H1	3	hroby 36, 44, 48		
	H2	3	hroby 43, 48	2	hroby 17, 33
	H3	1	hrob 1		
	H4	2	hroby 25, 38		
				1	hrob 7
Dvojkónické nádoby		1	hrob 5		
Misy	M1	1	hrob 1		
	M2	2	hrob 34, nestratifikovaný nález		
	M3	1	hrob 37	1	hrob 12
Šálky	š1	3	hroby 2, 14, 42		
	š2	2	hroby 24, 48		
	š3	4	hroby 2, 45, 46		
	š4	1	hrob 44		
Črpáky	č1	1	hrob 44	2	hroby 12, 24
	č2			2	hroby 12, 28
	č3			4	hroby 14, 32, 35, nestratifikovaný nález
Džbánky				1	hrob 36
Amforky	a1	1	hrob 14	2	hrob 15, nestratifikovaný nález
	a2	1	hrob 48		
	a3	1	hrob 48		
	a4			1	hrob 24
	a5	1	nestratifikovaný nález	5	hroby 12, 13, 37, nestratifikovaný nález
Vázičky		1	nestratifikovaný nález		
Amforovité vázy?		3	hroby 31, 36, 41		

Na lužických žiarových pohrebiskách predstavuje keramika podstatnú časť archeologického materiálu. Odráža nielen vkus a estetické cítenie pravekých ľudí, ale aj geografické rozšírenie kultúry, regionálne odlišnosti a kontakty so susednými oblasťami. V neposlednej miere jej patrí nezastupiteľné miesto pri

riešení chronologických problémov a otázok, pretože veľmi citlivo reaguje na kultúrne zmeny v čase a priestore. Funerálna keramika patrí popri bronzových predmetoch a pohrebnom ríte k najvýznamnejšej zložke archeologických prameňov, pomocou ktorých môžeme aspoň čiastočne nahliadnuť do náboženských predstáv a kultových zvyklostí lužickej kultúry. Napriek osídleniu severnejších častí Slovenska sa lužická kultúra s výnimkou Oravy neizolovala od okolitých oblastí, preto môžeme jej keramiku nájsť aj na Morave alebo v Poľsku.

Z typologického hľadiska boli na pohrebisku v Jasenici vyčlenené amfory, hrnce, dvojkónické nádoby, misy, amforky, šálky, črpáky, vázičky, ostatné nádoby a na pohrebisku v Sedmerovci amfory, hrnce, misy, amforky, črpáky a džbánky (tabela 2).

1. Amfory

Amfory patria k najčastejšie používaným typom nádob slúžiacich ako popolnice v oblasti lužickej kultúry.

Na pohrebisku v Jasenici sa v dvoch prípadoch našli v amfore zvyšky kremácie. Zachovalo sa šesť amfor s rytou aj žliabkovanou výzdobou. V rámci tejto skupiny nádob boli z typologického hľadiska rozlíšené 3 varianty (A1, A2, A3).

V Sedmerovci sa amfory našli v troch hroboch vo funkcii popolnice. Zvyšky kremácie boli aj v dvoch amforách z hrobov 24 a 34, no nezachovali sa. Na pohrebisku sa zachovalo šesť amfor, ktoré boli rozdelené do troch variantov (A1, A3, A4).

Variant A1 - Amfory s kužeľovitým, v hornej časti lievikovite roztvoreným hrdlom a baňatou vydutinou

Na pohrebisku v Jasenici boli do tohto variantu zaradené dve amfory, a to z hrobu 42 a z hrobu 48. V Sedmerovci sa tento variant vyskytol v hroboch 13, 16 a 26.

V Jasenici má amfora z hrobu 42 (tab. V: 6) dve žliabkované uška a prevŕtané dno. V strede medzi uškami sa nachádza výčnelok v tvare kosoštvorca. Podobný tvar nemá na slovenských, moravských ani poľských lokalitách žiadnu obdobu. Výzdobu tvorí pás rytých línií medzi uškami a výčnelkom, z ktorého vybiehajú zväzky žliabkov. Štvoricu výčnelkov na vydutí lemujú ďalšie žliabky v tvare lomeného poloblúka. Kombinácia rytej a žliabkovanej výzdoby sa vyskytla aj na amfore z hrobu 16 (tab. XI: 8) na pohrebisku v Sedmerovci. Časovo bola zaradená do záveru mladšej a začiatku neskorej doby bronzovej. Amfora so zaobleným telom a žliabkami sa vyskytuje v mladšej dobe bronzovej (*Veliačik 1983*, 107), no pás rytých línií a prehnuté kužeľovité hrdlo ju zaraďujú do neskorej doby bronzovej, čo podporuje aj rozpadnutá žliabkovaná výzdoba do zväzkov (*Hrubec/Kujovský 1994*, 18). Prevaha žliabkovanej výzdoby a spoločný výskyt so šálkou s ostrou profiláciou z hrobu 42 zjemňujú jej časové určenie a zaraďujú do stupňa HA2.

Amfora z hrobu 48 má na rozdiel od nádoby z hrobu 42 nižšie položené vydutie, štyri malé uška a kužeľovité hrdlo nie je prehnuté. Výzdobu tvorí pás horizontálnych rýh medzi uškami, z ktorých vybiehajú zvislé ryhy a štyri výčnelky na vydutí lemujú poloblúkovité ryhy. Podobný výzdobný motív sa vyskytol na pohrebisku v Považskej Bystrici (*Moravčík 2006*, tab. I: 4), v Sedmerovci v hroboch 13 a 16, vo Vlachoviciach v hroboch 130 a 211 (*Dohnal 1974*, 35, schema II: E7; *1977*, 158, č. 896). Aj keď kužeľovité hrdlo amfory nie je prehnuté a markantná je ostrejšia profilácia, rytá výzdoba je typická pre neskorú dobu bronzovú (*Hrubec/Kujovský 1994*, 18). Časové zaradenie do stupňa HB1 podporuje aj výzdobný motív, ktorý sa na pohrebisku v Sedmerovci vyskytuje na amforách datovaných do záveru mladšej a začiatku neskorej doby bronzovej (hrob 16), prípadne do stupňa HB1 (hrob 13).

V Sedmerovci má amfora z hrobu 13 (tab. X: 7) v porovnaní s ostatnými amforami najvýraznejšie zaoblenú vydutinu, mierne kužeľovité, až takmer valcovité hrdlo a zaoblený okraj. Dvojica vertikálnych výčnelkov na hrdle medzi dvoma uškami a dvojica výčnelkov na vydutine je lemovaná ryhami v tvare poloblúka. Hrdlo je zdobené pásom horizontálnych rýh, pod ktorým sú zväzky zvislých rýh. Zhodný výzdobný motív, no bez dvojice výčnelkov na hrdle, bol doložený na amfore z Považskej Bystrice (*Moravčík 2006*, tab. I: 4). Podobný tvar pochádza z Ilavy z hrobu 31/32 (nepublikovaný výskum) a analogický tvar s výzdobou sa našiel 130 a 211 vo Vlachoviciach (*Dohnal 1974*, 35, schema II: E7; *1977*, 158, č. 896) a na pohrebisku Sv. Sidonie v hrobe 8 (*Dohnal 1974*, schema II: F7), pričom tento výzdobný ornament je typickým fenoménom východomoravsko-slovenského umenia. Táto amfora patrí do stupňa HB1, pretože práve pre toto obdobie je príznačné výrazné zaoblenie vydutiny, von vyhnutý okraj, neodsadené

a nepatrne prehnuté kužeľovité hrdlo a rytá výzdoba (*Hrubec/Kujovský 1994*, 18), čo podporuje spoločný výskyt s amforkou s výrazne zaobleným telom a rytou výzdobou z hrobu 13. Podľa *R. Kujovského* (*1994*, 267) sa hranenie okraja v neskorej dobe bronzovej už neuplatňuje, no táto nádoba je dokladom toho, že pretrváva aj v mladšom horizonte.

Amfora z hrobu 16 (tab. XI: 8) má na rozdiel od amfory z hrobu 13 nižšie položené vydutie, rovno zrezaný okraj, na vydutí sú výčnelky a prechod hrdla a tela je plynulejší, nadobúda takmer dvojkónický tvar. Majú spoločný výzdobný motív, avšak v tomto prípade sú ryhy v tvare poloblúka na vydutine nahradené žliabkami, vydutina je zdobená jamkami a z dvojice vertikálnych výčnelkov medzi dvoma uškami na hrdle vybiehajú do hornej časti nádoby dvojice krátkych šikmých rýh. Analogická amfora so žliabkovanou výzdobou sa vyskytla v hrobe 45 v Diviakoch nad Nitricou a *L. Veliačik* (*1991*, obr. 19: 1) ju radí k amforám typu V-3 na koniec stupňa Diviaky II. Zaujímavá na tejto nádobe je výzdoba pozostávajúca z dvojice rýh vybiehajúcich z vertikálneho výčnelku, ktorú *J. Katkinová* (*2000*, 402) označila ako „fontánkovitý" motív. *E. Studeníková* (*1996*, 502) používa pre tento výzdobný prvok termín „rastlinný" motív a motív „stromu". Podľa nej sa objavuje na území Slovenska na lužickej keramike v neskorej dobe bronzovej a rovnako sa vyskytuje aj v prostredí bosutskej skupiny na dolnom Dunaji, no vo východohalštatskom priestore je výnimočný.

Sprievodné nálezy v hrobe 16 sa nezachovali, preto sa amfora zo Sedmerovca na základe tvaru, výzdobného motívu a prevahy rytej výzdoby kombinovanej so žliabkovanou zaraďuje do prelomu mladšej a neskorej doby bronzovej.

Odraz silnej spätosti lužickej kultúry s náboženstvom predstavuje aj výskyt plastických výčnelkov orámovaných polkruhovitými líniami na amforách z hrobov 19, 42 a 48 v Jasenici a z hrobov 13 a 16 v Sedmerovci. *J. Juchelka* (*2005*, 356) ich spája so ženskými prsiami a tým prenesene so ženským božstvom.

Z hrobu 26 pochádza torzo štíhlej amfory s nábehom na kužeľovité hrdlo a výzdobou, ktorú tvorí pás jamiek po obvode hornej časti vydutia (tab. XII: 6). Analogická amfora sa našla v Sehradiciach na Morave v hrobe 191 (*Dohnal 1977*, 135, č. 480). *V. Dohnal* (*1974*, schema IV: Typ E5) ju datoval do stupňa HA2.

Variant A2 - Amfory s valcovitým hrdlom a vyššie položenou baňatou vydutinou

Do tohto variantu patrí amfora s dvoma uškami z hrobu 48 (tab. VII: 10) na pohrebisku v Jasenici. Hrdlo je zdobené pásom horizontálnych rýh, pod ktorým sú zvislé zväzky rýh a štyri výčnelky na vydutine lemujú ryhy v tvare štíhleho poloblúka. Nad ním sú menšie jamky. Podobný výzdobný motív sa vyskytol v Považskej Bystrici (*Moravčík 2006*, tab. I: 4), v hrobe 13 a 16 v Sedmerovci (tab. X: 7; XI: 16) a v hrobe 8 vo Sv. Sidonii (*Dohnal 1974*, schema II: F7).

Vyššie položená vydutina a valcovité hrdlo naznačujú o niečo staršie datovanie - do prelomu HA2-HB. Podľa *R. Kujovského* (*1994*, 267) sa amfory štíhlejšieho tvaru s vyšším dolným kónusom vyskytujú práve v závere mladšej a na začiatku neskorej doby bronzovej. No na základe rytej výzdoby a spoločného výskytu s amforou v hrobe 48 s takmer zhodným výzdobným motívom je možné nádobu datovať do stupňa HB1.

Variant A3 - Dvojkónické amfory

V Jasenici sa tento variant vyskytol v hroboch 3, 30 a 47. Doložený bol tiež v Sedmerovci.

Nezdobená amfora z hrobu 30 (tab. III: 3) v Jasenici má rovno zrezaný okraj a mierne prehnuté kužeľovité hrdlo plynule prechádza do zaobleného tela s kónickou dolnou časťou. Na rozhranie hrdla a tela sa pripínajú dve ušká. Analogická amfora sa našla vo Vlachoviciach v hrobe 309 (*Dohnal 1974*, schema II: Typ H2) a datovaná bola do stupňa HB1. Oblé vydutie, plynulý prechod hrdla a tela spolu s prehnutým hrdlom sú typické znaky neskorej doby bronzovej (*Hrubec/Kujovský 1994*, 19).

Amfora z hrobu 3 (tab. I: 5) je zdobená a má baňatejšiu vydutinu. Medzi uškami sa nachádza výčnelok oválneho tvaru, ktorý na moravských a poľských lužických pohrebiskách nemá žiadnu analógiu. Výnimkou je pohrebisko v Sedmerovci, kde sa takýto oválny tvar výčnelku vyskytol na analogickej amfore (tab. XIV: 6), ktorá bola datovaná do stupňa HB1. Hrdlo má zdobené pásom horizontálnych rýh, z ktorého vybiehajú do dolnej časti nádoby zväzky zvislých rýh. Podobný tvar sa vyskytol v hrobe 43 v Sehradiciach (*Dohnal 1977*, 137, č. 495). Túto amforu možno zaradiť do stupňa HB1, pretože tu ide, podobne ako v prvom prípade, o značne vyvinutý tvar, čo podporuje výskyt výlučne rytej výzdoby.

Z hrobu 47 pochádza torzo amfory, ktorá na rozdiel od prvých dvoch amfor má miernejšie zaoblenú vydutinu, v jej hornej časti sú umiestnené hrotité výčnelky, pod nimi plytké jamky a medzi nimi po obvode vydutiny žliabkovaná výzdoba (tab. VI: 9). Podobná amfora sa našla na pohrebisku v Domažliciach (*Dohnal 1977*, 110, č. 45). Výzdoba pozostávajúca z plytkých jamiek a súvislého pásu žliabkov je typická pre starší úsek mladšej doby bronzovej (*Veliačik 1983*, 106). Sprievodný inventár sa v hrobe 47 nezachoval, preto na základe výzdoby patrí amfora do stupňa HA1.

V Sedmerovci je tento variant zastúpený iba jedným exemplárom. Ide o nestratifikovaný nález dvojuchej amfory (tab. XIV: 6), ktorá má rovno zrezaný okraj a jej kužeľovité hrdlo plynule prechádza do zaobleného tela s kónickou dolnou časťou a rovným dnom. Medzi uškami sú umiestnené dvojice oválnych výčnelkov. Výzdobu tvorí pás horizontálny rýh. Pod ním sa nachádzajú skupinky malých jamiek medzi zväzkami zvislých rýh. Analogická amfora sa našla v Jasenici v hrobe 3 (tab. I: 5). Má rovnaký oválny výčnelok a rytú výzdobu, no kužeľovité hrdlo je prehnutejšie. Zaradená bola do stupňa HB1. Výskyt podobných tvarov bol doložený v hroboch 55/32 a 190/3 v Ilave (tab. XIV: 6).

Variant A4 - Amfory s valcovitým hrdlom, výrazne von vyhnutým okrajom a zalomenou vydutinou

Do tohto variantu bol na pohrebisku v Sedmerovci zaradený nestratifikovaný nález amfory (tab. XIV: 5) s dvoma uškami, medzi ktorými sú dva vertikálne výčnelky a pod nimi sú umiestnené veľké plytké jamky. Hrdlo je zdobené pásom horizontálnych rýh, z ktorého vybiehajú do dolnej časti nádoby súvislé zvislé ryhy. Časové zaradenie tejto amfory je veľmi problematické. Kým zalomená vydutina a plytké jamky sú typické pre staršie obdobie a vytrácajú sa až v stupni HA2 (*Veliačik 1983*, 107), vyhnutý okraj a najmä rytá výzdoba sú charakteristickým znakom neskorej doby bronzovej (*Hrubec/Kujovský 1994*, 18). Aspoň čiastočne blízka analógia pochádza z Diviak nad Nitricou, ktorú *L. Veliačik* (*1991*, obr. 7: 20) datoval do stupňa HA2 a poukázal, že tento tvar sa vyskytuje aj v neskorej dobe bronzovej. Obe amfory majú výrazne von vyhnutý okraj, valcovité hrdlo a rovnaký výzdobný motív, no nádoba z Diviak nad Nitricou má baňatú vydutinu a žliabkovanú výzdobu.

2. Hrnce

Na pohrebisku v Jasenici patrili hrnce spolu so šálkami k najčastejšie sa vyskytujúcim keramickým tvarom a vo funkcii popolnice boli doložené v troch hroboch.

Vo všeobecnosti sa rozdeľujú na dve základné skupiny podľa prítomnosti úch. V Jasenici však bola základným kritériom rozdelenia hrncov do jednotlivých variantov profilácia ich tela. Deväť hrncov bolo rozdelených do štyroch variantov (H1-H4). Len tri hrnce sa zachovali celé, ostatné sú prevažne torzovité.

V troch žiarových hroboch sa na pohrebisku v Sedmerovci našli hrncovité nádoby a v dvoch prípadoch plnili funkciu popolnice. Z nálezovej dokumentácie je však zrejmé, že hrnce patrili nielen k najpočetnejším keramickým milodarom, aké sa na lokalite vyskytovalo, ale v prevahe plnili aj funkciu popolnice. Tá bola v rámci nezachovaných nádob doložená v siedmich prípadoch. Na pohrebisku v Sedmerovci sa vyskytli tri hrnce, ktoré boli rozdelené do dvoch variantov (H2, H5). Jeden z hrncov sa zachoval len torzovito, dva majú prevŕtané otvory.

Variant H1 - Neprofilované alebo len mierne profilované hrnce

Tento variant je z pohrebiska v Jasenici známy z hrobov 36, 44 a 48.

Torzo bezuchého hrnca z hrobu 36 je len mierne profilované, má rovné dno, zaoblený okraj a hrdlo takmer kužeľovité (tab. IV: 5). Zodpovedá Veliačikovmu typu V-1, datovanému do stupňa HA2 (*Veliačik 1983*, 113, obr. 5-A).

Torzovitý bezuchý hrniec z hrobu 44 je v porovnaní s hrncom z hrobu 36 neprofilovaný, má zaoblený a mierne dovnútra vtiahnutý okraj (tab. VI: 3). Sprievodný inventár z hrobu 44 je typický pre neskorú dobu bronzovú, no aj na základe profilácie sa tento hrniec zaraďuje do stupňa HB, pretože vývoj hrncov smeruje k nesúmerným hrubo vypracovaným tvarom na konci stupňa HA a na začiatku neskorej doby bronzovej (*Veliačik 1983*, 113).

Hrniec z hrobu 48 má na rozdiel od predchádzajúcich dve ušká pod okrajom. Podobne ako hrniec z hrobu 44 je neprofilovaný, no štíhlejší, má rovno zrezaný okraj a je mierne zaoblený v dolnej časti (tab. VII: 7). Na základe profilácie patrí tento hrniec do stupňa HB. Pravdepodobne už v priebehu stupňa HA sa vytvára variant dvojuchých hrncov, v ktorom sa stráca esovitá profilácia a uchá sú umiestnené na tele

v hornej tretine nádoby. Hrnce sú už viac-menej súdkovité, hrdlo zaniká a okraj je vtiahnutý dovnútra, sú teda typické pre neskorú dobu bronzovú (*Hrubec/Kujovský 1994*, 17).

Variant H2 - Hrnce s prehnutým hrdlom a zaobleným telom

Z nálezového inventára pohrebiska v Jasenici sú známe tri exempláre tohto variantu. Našli sa v hroboch 43 a 48. Tento variant bol v Sedmerovci doložený v hroboch 17 a 33.

Torzo dvojuchého hrnca z hrobu 43 v Jasenici má rovno zrezaný okraj, dve ušká a nábeh na zaoblené telo (tab. V: 9). Podobný hrniec sa našiel v hroboch 20 a 93 na pohrebisku v Moravičanoch (*Nekvasil 1982*, tab. 7: 1; 29: 4), ktoré boli datované do starolužického obdobia. Výrazná profilácia dvojuchých hrncov je typická pre stupeň Mikušovce (*Veliačik 1983*, 113). Podobný tvar hrnca bol v Jasenici v hrobe 48, rámcovo datovanom do mladšej doby bronzovej, má však menej prehnuté hrdlo a jemnejšiu profiláciu (tab. VII: 5), ide teda o niečo mladší tvar.

Sprievodný inventár sa v hrobe 43 nenašiel, preto na základe tvaru možno datovať hrniec do prelomu strednej a mladšej doby bronzovej.

Z hrobu 48 pochádzajú dva exempláre. V prvom prípade ide o hrniec menších rozmerov, ktorý má dve ušká, mierne zaoblený okraj, rovné dno a na vydutí štyri výčnelky (tab. VII: 5). Tento variant bol na pohrebiskách lužickej kultúry veľmi častý počas celej mladšej doby bronzovej. Veľmi podobný hrniec, no väčších rozmerov, datovaný do stupňa HA1-HA2, sa našiel v Sedmerovci. Aj keď je takáto výrazná profilácia typická pre staršie úseky lužickej kultúry (*Veliačik 1983*, 113), ide o značne frekventovaný tvar, ktorý sa na pohrebiskách lužickej kultúry vyskytuje počas celej mladšej doby bronzovej, kam sa rámcovo zaraďuje nádoba z hrobu 48.

V hrobe 48 sa našiel podobný hrniec (tab. VII: 9), no nemá ušká, je väčších rozmerov, okraj je zaoblený, vydutie je baňatejšie a zachoval sa torzovito. Podobný hrniec, ktorý sa našiel v hrobe 666 v Moravičanoch (*Nekvasil 1982*, tab. 176: 12), bol datovaný do starolužického obdobia. Táto nádoba nemá ostrú profiláciu, ktorá je typická pre bezuché hrnce stupňa Mikušovce (*Veliačik 1983*, 113). Plynulý prechod hrdla a tela zaraďuje nádobu do stupňa HA1.

Na pohrebisku v Sedmerovci má hrniec z hrobu 17 zaoblený okraj, dve ušká, v strede medzi nimi umiestnené jazykovité výčnelky a prevŕtané dno. Podobné hrnce na lužických pohrebiskách boli prevažne datované do stupňa HA1 alebo HA2. Do stupňa HA1 boli zaradené nálezy z mohyly 13 v Krásnej Vsi (*Budinský-Krička/Veliačik 1986*, tab. VII: 7), z hrobu 42 v Diviakoch nad Nitricou (*Veliačik 1991*, obr. 18: 15), z hrobu 35/29 (nepublikovaný výskum) a z hrobu 103 (*Veliačik 1983*, tab. XXX: 15) v Ilave. Do stupňa HA2 boli zaradené hrnce z hrobu 13 v Diviakoch nad Nitricou (*Veliačik 1991*, obr. 7: 1) a z hrobu 9/50 v Partizánskom (*Veliačik 1983*, tab. XXI: 11). Vyskytli sa aj na pohrebisku v Domažliciach (*Dohnal 1977*, 110, č. 47) a Míškoviciach (*Dohnal 1977*, 123, č. 306).

Z chronologického hľadiska je tento variant málo výrazný, pretože sa vyskytuje počas celého obdobia mladšej doby bronzovej, určujúci je preto sprievodný materiál, ktorý sa však v hrobe 17 nezachoval. Z uvedených dôvodov je možné rámcovo zaradiť hrniec do stupňov HA1-HA2.

Torzo hrnca z hrobu 33 (tab. XIII: 12) má na rozdiel od predchádzajúceho exemplára kónickú dolnú časť tela a je štíhlejší. Horná časť sa nezachovala, ale podľa náčrtu v nálezovej správe má, rovnako ako hrniec z hrobu 17, prehnuté hrdlo a esovitú profiláciu s dvoma uškami, preto patrí do stupňa HA1-HA2.

Variant H3 - Hrnce s lievikovite roztvoreným hrdlom, ostro odsadeným od zaobleného tela s kónickou dolnou časťou

Na pohrebisku v Jasenici je tento variant zastúpený len jedným exemplárom v hrobe 1 (tab. I: 1). Do stupňa BD-HA1 bol zaradený podobný hrniec z hrobu 52 v Kotešovej (*Zajacová 2007*, tab. IV: 2) a do stupňa HA1 hrniec z hrobu 65 v Diviakoch nad Nitricou (*Veliačik 1991*, obr. 24: 12). Bezuché hrnce v starších stupňoch lužickej kultúry majú zvýraznený prechod hrdla a tela a hrdlo lievikovite prehnuté, pričom ich výskyt v stupni HA1 doznieva (*Veliačik 1983*, 113). Na základe ostrej profilácie nádoby a analógií je možné zaradiť nádobu do prelomu stupňov Mikušovce a Diviaky I, čo podporuje aj spoločný výskyt s ostro profilovanou misou v hrobe 1.

Variant H4 - Vyššie hrnce s vajcovitým telom a nábehom na valcovité hrdlo

Tento variant sa našiel v Jasenici v hroboch 25 a 38.

Torzo hrnca z hrobu 25 (tab. II: 5) zodpovedá Veliačikovmu variantu IV-1, datovanému do stupňa HA1 (*Veliačik 1983*, 113, obr. 5-A). Analogický hrniec sa našiel v hrobe 14 v Sklabinskom Podzámku (*Horňák 2005*, tab. III: 10) a datovaný bol do stupňa HA1. Do rovnakého stupňa sa zaraďuje aj torzo hrnca so štíhlejším telom z hrobu 38 (tab. IV: 7).

Variant H5 - Súdkovité hrnce

Na pohrebisku v Sedmerovci je tento variant zastúpený len jedným exemplárom v hrobe 7. Má rovno zrezaný okraj, pod ním dve ušká a zaoblené telo (tab. IX: 6). Analogický hrniec sa našiel v hrobe 57 v Háji (*Hrubec/Kujovský 1994*, tab. VII: 13), ktorý bol datovaný do stupňa HB. Súdkovité hrnce, ktorých okraj je viac-menej vtiahnutý dovnútra a hrdlo už nie je ani naznačené, sú typické hlavne pre neskorú dobu bronzovú (*Hrubec/Kujovský 1994*, 17).

3. Dvojkónické nádoby

Na skúmanom pohrebisku v Jasenici sa tento tvar vyskytol len v hrobe 5 (tab. I: 6). Má rovno zrezaný okraj, kónický horný i dolný kónus, ostrý lom a rovné dno. Zodpovedá Veliačikovmu variantu IV-2, datovanému do stupňa HA1 (*Veliačik 1983*, 116, obr. 5-B). Podobné tvary sa vyskytli v hrobe 82/32 na pohrebisku v Ilave (nepublikovaný výskum) a v hrobe 222 v Sehradiciach (*Dohnal 1974*, schema III: B1; *1977*, 130, č. 416a). Podľa chronologicko-typologickej schémy *L. Veliačika* (*1983*, obr. 5-B) sa dvojkónické nádoby na pohrebiskách lužickej kultúry začínajú objavovať už v stupni BD, no vytrácajú sa už od horizontu Diviaky I. Ich základný vývoj smeruje od veľkých ostro profilovaných nádob k oblejšej profilácii v mladších horizontoch (*Kujovský 1994*, 279).

4. Misy

Na pohrebisku v Jasenici sa vyskytli štyri misy, z ktorých okrem jedného nestratifikovaného nálezu sa zachovali torzovito. Rozdelené boli do troch variantov (M1, M2, M3). Misy plnili v žiarových hroboch dve funkcie. Buď boli do hrobu uložené ako prídavné nádoby, alebo v dvoch hroboch slúžili ako popolnice. V Sedmerovci sa vyskytla len jedna misa (M3).

Variant M1 - Profilované misy s kónickým telom

Tento variant je v Jasenici známy z hrobu 1 (tab. I: 2). Zachoval sa len torzovito. Má prehnuté hrdlo a rovno zrezaný okraj. Podobná misa sa našla v hrobe IX v Mohelniciach (*Nekvasil 1966*, obr. 112: 6). Misa predstavuje značne archaický tvar, ktorý sa začína vyskytovať už v stupni BC (*Veliačik 1983*, obr. 6: 5). Vzhľadom na spoločný výskyt s hrncom s lievikovite roztvoreným hrdlom v hrobe 1, datovaným do BD-HA1, sa misa zaraďuje do stupňa BD.

Variant M2 - Profilované misy so zaobleným telom

Z pohrebiska v Jasenici sú známe dva exempláre tohto variantu z hrobu 34 a jeden nestratifikovaný nález.

Misa (tab. VIII: 3), ktorej bližšie nálezové okolnosti nie sú známe, má prehnuté hrdlo, zaoblený okraj, ostro odsadené zaoblené telo a rovné dno s nábehom na prstencovité odsadenie. Podobná misa sa našla v Ilave v hrobe 33/29 (nepublikovaný výskum), na pohrebisku Grobniky (*Gedl 1962*, tab. VII: 7), v hrobe 110 a 251 v Bachórz-Chodorówci (*Gedl 1994*, tab. XIX: 3; XLII: 6). Podľa *L. Velačika* (*1983*, 122) majú profilované misy s prehnutým hrdlom a kónickou alebo slabo zaoblenou spodnou časťou značnú variabilitu a charakteristický je plynulý vývoj tohto typu od strednej až takmer po záver mladšej doby bronzovej. V stupni Diviaky I strácajú ostrú profiláciu a plecia sú oblé (*Hrubec/Kujovský 1994*, 19). Na moravských lokalitách sa však tento variant vyskytuje aj v mladších obdobiach. Analogická misa z hrobu BXLVIII v Horke nad Moravou (*Podborský 1970*, tab. 45: 13) bola datovaná do stupňa HB2-HB3 a z hrobu 14/5 v Rájci (*Nekvasil 1975*, obr. 6: 11) do stredného (sliezskeho) obdobia. Datovanie v tomto prípade nie je možné, pretože ide o keramický tvar vyskytujúci sa v širšom časovom úseku.

Torzo misy z hrobu 34 (tab. IV: 3) má v porovnaní s nestratifikovanou misou (tab. VIII: 3) mierne dovnútra vtiahnuté dno, dolná časť je síce mierne zaoblená, no užšia, horná časť sa nezachovala. Sprievodné nálezy v hrobe 34 sa nezachovali, preto sa nádoba aj na základe torzovitosti nedá bližšie časovo zaradiť.

Variant M3 - Misy s dovnútra vtiahnutým ústím

Tento variant je v Jasenici známy len z hrobu 37 a v Sedmerovci z hrobu 12. Misa z Jasenice má menšie rozmery a odsadené dno. Horná časť sa nezachovala, ale podľa vyobrazenia v terénnej dokumentácii ide o malú misku s dovnútra vtiahnutým ústím. Podľa *L. Veliačika* (*1983*, 125) sa tento variant vyskytol už v stupni BC na pohrebisku v Martine, no okrem martinských nálezov misy so zatiahnutým ústím v tomto, ale aj nasledujúcom horizonte v lužickej kultúre chýbajú. Až v stupni HA postupne vytláčajú profilované misy a od konca mladšej doby bronzovej sa stávajú vedúcim typom, pričom ich najväčší výskyt spadá do neskorej doby bronzovej (*Veliačik 1983*, 127). Podobná misa, ale väčších rozmerov, s dvoma uškami a rovným dnom, z hrobu 12 na pohrebisku v Sedmerovci (tab. X: 2), bola na základe sprievodného inventára časovo zaradená do neskorej doby bronzovej. V hrobe 37 sa nezachoval sprievodný inventár, ktorý by pomohol pri bližšom časovom zaradení. Na základe najväčšieho výskytu mís so zatiahnutým ústím na pohrebiskách lužickej kultúry je možné misu len rámcovo datovať do prelomu mladšej a neskorej doby bronzovej.

Na pohrebisku v Sedmerovci na našla jedna misa v hrobe 12 (tab. X: 2). Má kónický tvar, dovnútra zatiahnuté ústie, mierne zaoblený okraj a dve ušká sú tesne pod okrajom. Jediná analógia sa vyskytla v hrobe 76/30 na pohrebisku v Ilave (nepublikovaný výskum) a podľa terénnej dokumentácie sa podobná misa našla aj v hrobe 7 v Sedmerovci, no nezachovala sa. Tieto misy neumožňujú presnejšie časové zaradenie, no sprievodný inventár, ktorý sa v hrobe 12 zachoval, datuje misu do neskorej doby bronzovej.

5. Šálky

Najbežnejším a najpočetnejším keramickým milodarom na pohrebisku v Jasenici boli šálky rôznych tvarov a výzdoby. Vyskytli sa v ôsmich hroboch. Vo všetkých prípadoch boli súčasťou keramického inventára. Na pohrebisku sa našlo 10 šálok, ktoré boli rozdelené do štyroch variantov, no kompletne sa zachovala len jedna. V Sedmerovci šálky neboli zastúpené žiadnym exemplárom.

Variant š1 - Šálky s lievikovite roztvoreným hrdlom a ostro lomenou vydutinou

Tento variant sa vyskytol v hroboch 2, 14 a 42. Všetky tieto šálky sa zachovali len torzovite a pravdepodobne mali dutú nôžku. Podľa *V. Furmánka* (*1970*, 444-445) sa výrazne profilované šálky s prstencovito odsadeným dnom na Slovensku datujú do stupňa Mikušovce. Šálka z hrobu 2 (tab. I: 3) má výrazne von vyhnutý a zaoblený okraj, ostro lomené telo, najväčšie vydutie presahuje ústie nádoby, jedno páskové uško vybieha rovno z okraja a pripája sa na najväčšie vydutie, dolná časť nádoby chýba. Podobná šálka na dutej nôžke sa našla v hrobe 12 v Sklabinskom Podzámku (*Horňák 2005*, tab. III: 9), datovaná je do stupňa Mikušovce. Podľa typológie *L. Veliačika* (*1983*, 131, obr. 7-B) zodpovedá typu III-2, ktorý je príznačný pre horizont mohýl s kamenným kruhovým prstencom, t. j. pre stupeň Mikušovce, a uvažuje o prežívaní daného typu i do nasledujúceho stupňa Diviaky I.

Šálka z hrobu 14 (tab. II: 1) má podobne zaoblený okraj, no chýba jej uško a má dlhšie hrdlo. Spoločný výskyt s ostro profilovanou amforkou v hrobe 14 umožňuje relatívne presne zaradiť šálku do stupňa Mikušovce.

Šálka z hrobu 42 (tab. V: 7), s jedným uškom vybiehajúcim z okraja, nemá však v porovnaní s predchádzajúcimi exemplármi hrdlo ostro odsadené, je síce výrazne prehnuté, ale plynule prechádza do ostro lomeného dvojkónického tela. Do stupňa BD bola zaradená podobná šálka, ale s rytou výzdobou z mohyly 12 a mohyly 40 v Krásnej Vsi (*Budinský-Krička/Veliačik 1986*, tab. VI: 15; XII: 6) a z hrobu 23 v Beluši (*Veliačik 1983*, tab. XI: 3). Na Morave sa tento tvar vyskytol v Radkovej Lhote (*Dohnal 1977*, 125, č. 345) a v Poľsku na pohrebisku v Bachórz-Chodorówci v hrobe 245 (*Gedl 1994*, tab. XLI: 17), tu však neboli bližšie časovo zaradené. *L. Veliačik* (*1983*, 131) uvažuje o prežívaní tohto typu šálky aj do stupňa Diviaky I. Do tohto časového úseku sa zaraďuje aj nádoba z hrobu 42 na základe spoločného výskytu s amforou datovanou do stupňa HA2 a miernejšej profilácie ako v prípade prvých dvoch šálok.

Variant š2 - Šálky s prehnutým hrdlom a ostrým lomom

Z nálezového inventára sa na pohrebisku zachovali dva exempláre tohto variantu - v hrobe 24 a v hrobe 48. Šálka z hrobu 24 má von vyhnutý a zaoblený okraj, zachovala sa aj časť uška, dolná časť tela je len nepatrne zaoblená a pravdepodobne bolo zaoblené aj dno, výzdobu tvorí tesne pod hrdlom po obvode pás krátkych zvislých rýh a pod hrdlom štyri výčnelky. Do stupňa BD bola zaradená na pohrebisku v Beluši v hroboch 1 a 15 (*Furmánek 1970*, obr. 7: 9, 11) a v Gadzowiciach (*Gedl 1962*, tab. VI: 4). Na Morave sa objavila v Míškoviciach (*Dohnal 1977*, 123, č. 301) a v Poľsku v Bachórz-Chodorówci v hroboch 380, 435 a 609 (*Gedl 1994*, tab. LXI: 15; LXIX: 12; XCV: 9). Sprievodný materiál v hrobe 24 sa nezachoval, ostrá profilácia šálky a konfrontácia s analógiami umožňujú šálku začleniť do stupňa BD.

Šálka z hrobu 48 (tab. VII: 4) má von vyhnutý a zaoblený okraj, ostro odsadené kónické telo, hrdlo je zdobené pásom vodorovných rýh a pod ním je po obvode pás menších jamiek. Podobná nádoba sa našla v hrobe 12 (tab. X: 3) na pohrebisku v Sedmerovci. Na základe výzdoby bola datovaná do stupňa Diviaky II, kam sa zaraďuje aj šálka z hrobu 48.

Variant š3 - Profilované šálky

Tento variant sa vyskytol v hroboch 2, 45 a 46. Ich časové zaradenie je značne problematické, pretože sa zachovali len črepy, na základe ktorých bolo možné postrehnúť profiláciu ich tela. Oproti variantu š1 majú značne zjemnenú tektoniku tela, ktorá je príznačná pre mladšie obdobia (*Veliačik 1983*, 130-133).

Torzo šálky z hrobu 2 (tab. I: 4) má zaoblený okraj, lievikovite roztvorené hrdlo je len nepatrne odsadené od mierne zaobleného tela. V hrobe 2 sa táto šálka našla spolu s ostro profilovanou šálkou variantu š1, datovanou do stupňa BD, no v tomto prípade bude musieť byť časové zaradenie posunuté do stupňa HA1 pre jej značne zjemnenú profiláciu.

Torzo šálky z hrobu 45 (tab. VI: 5) má von vyhnutý a zaoblený okraj, jemnú profiláciu, výzdobu tvoria pásy vodorovných rýh a medzi nimi horizontálne umiestnené jamky oválneho tvaru. Podobný tvar sa vyskytol v Moravičanoch v hrobe 55 (*Nekvasil 1982*, tab. 17: 9), ktorý bol však datovaný až do halštatského obdobia. V tomto prípade sa však radí do stupňa HA2, pretože podobná vonkajšia výzdoba sa vyskytla na nádobe (tab. XII: 1) z hrobu 24 v Sedmerovci, datovanej do stupňa HA2. V blízkosti hrobu 45 sa vyskytli črepy podobnej šálky, no s ostrejšou profiláciou (tab. VI: 6), ktorá je typická pre stupeň Mikušovce, ale objavuje sa aj v stupni Diviaky I. Na základe podobnej výzdoby so šálkou z hrobu 45 (tab. VI: 5) je možné jej mladšie časové zaradenie - do stupňa HA1. Výzdobu tvorí pás vodorovných rýh a pod nimi menšie jamky.

Torzo šálky z hrobu 46 (tab. VI: 7) má von vyhnutý a zaoblený okraj, jemnú profiláciu, výzdobu tvoria šikmo umiestnené jamky oválneho tvaru a pod nimi pásy vodorovných rýh. Sprievodný materiál sa nezachoval, preto sa šálka na základe jemnej profilácie, podobnej výzdoby a tvaru so šálkou z hrobu 45 (tab. VI: 5) zaraďuje do záveru mladšej doby bronzovej.

Variant š4 - Kónické šálky

Z nálezového inventára pohrebiska je známy len jeden exemplár tohto variantu. Pochádza z hrobu 44 (tab. VI: 2). Kónické šálky sa vyskytujú od stupňa Mikušovce (*Pivovarová 1965*, 136) a ich výskyt možno sledovať aj v mladších horizontoch, pričom datovanie závisí od sprievodného materiálu (*Veliačik 1983*, 133). V turčianskom prostredí sú najrozšírenejšie v neskorej dobe bronzovej (*Horňák 2005*, 19, tab. VIII). Šálka z hrobu 44 má mierne dovnútra zrezaný okraj, v strede kónického tela je pripevnené masívne uško vytiahnuté vysoko nad okraj. Sprievodný inventár hrobu 44 umožňuje šálku časovo zaradiť do stupňa HB.

6. Črpáky

Črpáky svojou výzdobou a profiláciou pripomínajú šálky, no účel ich používania bol odlišný. Na pohrebisku v Jasenici sa našiel iba jeden črpák.

Zo zachovaného nálezového inventára pohrebiska v Sedmerovci patria črpáky spolu s malými amforkami k najpočetnejšiemu a najbežnejšiemu keramickému milodaru, ktorý sa vyskytol v siedmich hroboch.

Pre datovanie nemajú veľký význam, no hlavným obdobím ich výskytu je zrejme obdobie neskorej doby bronzovej a na Morave boli v značnej miere doložené aj v dobe halštatskej. Na pohrebisku v Sed-

merovci sa našlo 6 kompletne zachovaných črpákov, zdobených i nezdobených, ktoré boli rozdelené do troch variantov (č1, č2, č3).

Variant č1 - Črpáky s vnútornou výzdobou

Črpák pochádzajúci z hrobu 44 (tab. VI: 4) v Jasenici má rovno zrezaný okraj, mierne prehnuté hrdlo, uško vytiahnuté nad okraj, zaoblené telo a rovné dno. Výzdobu tvorí pás vodorovných rýh na hrdle a pod ním zväzky šikmých rýh. Má bohatú vnútornú výzdobu. Dno je zvýraznené kruhovým žliabkom ohraničeným oblúkovitými ryhami, steny sú zdobené dvojitou girlandou zo súbežných rýh, do dolnej časti nádoby z nich vychádzajú tri ryté pásy ukončené malými jamkami, nad nimi je pás oblúkovitých rýh a okraj je zdobený krátkymi šikmými ryhami. Podobný tvar s vonkajšou výzdobou sa našiel v Kotešovej v hrobe 40 (*Zajacová 2007*, tab. II: 7), kde bol datovaný do záveru mladšej doby bronzovej, rovnako ako v hrobe 57 v Háji (*Hrubec/Kujovský 1994*, tab. VII: 14). Podobný vonkajší tvar, no s odlišnou výzdobou bol doložený v hrobe 45/32 v Ilave (nepublikovaný výskum) a v hrobe 24 (tab. XII: 1) v Sedmerovci, s datovaním do stupňa HA2. Najbližšia analógia pochádza z hrobu 152 z Domažlíc (*Podborský 1970*, tab. 44: 19). Analogickú vnútornú výzdobu nebolo možné nájsť na žiadnej lužickej lokalite, predstavuje tak istý unikát. Črpák patrí do stupňa HB, pretože zdvojená girlanda vo vnútornej výzdobe je už typickým znakom neskorej doby bronzovej (*Kujovský 1994*, 278), aj keď tvar nádoby sa ešte vyskytuje v závere mladšej doby bronzovej, ako to dokladajú analogické črpáky na lužických pohrebiskách.

V Sedmerovci sa tento variant vyskytol v hroboch 12 a 24. Črpák z hrobu 12 (tab. X: 1) má von vyhnutý a zaoblený okraj, lievikovite roztvorené hrdlo, šírka ústia presahuje rozpätie vydutia, hrdlo je ostrým lomom odsadené od mierne zaobleného tela, uško je vytiahnuté vysoko nad ústie a dno je mierne vtiahnuté dovnútra. Hrdlo je zdobené pásom vodorovných rýh a vnútri, vo výške lomu i okolo dna prebiehajú pásy koncentrických kruhov. Analogický črpák sa vyskytol v hrobe 37 v Háji (*Hrubec/Kujovský 1994*, tab. IV: 12), s datovaním do HA2, a tiež na pohrebisku Ptení v hrobe 3 (*Podborský 1970*, tab. 55: 11). Plynulá profilácia črpáka je typická pre stupeň Diviaky II, no vnútorná výzdoba nie je taká bežná na keramickom materiáli lužickej kultúry. Pravej girlande predchádza nepravá, pozostávajúca zo štvoruholníkových pásov obežných rýh, a v mladšom období vývoj smeruje k viacnásobnej girlande (*Kujovský 1994*, 279). Otázne je, či vnútorná výzdoba pozostávajúca z pásov obežných rýh predchádza pravej alebo nepravej girlande, je však celkom možné, že sa vyskytovala súbežne s hviezdicovou výzdobou. V každom prípade sprievodný inventár datuje črpák do neskorej doby bronzovej.

Črpák z hrobu 24 (tab. XII: 1) má podobne zaoblený okraj, mierne prehnuté hrdlo, uško vytiahnuté vysoko nad ústie je zdobené žliabkami, dno je rovné a najväčšie vydutie nepresahuje ústie nádoby, ako to bolo v prvom prípade. Hrdlo je zdobené pásom vodorovných rýh, lom je striedavo prerezávaný a pretláčaný elipsovitými jamkami a krátkymi šikmými ryhami, pod lomom je pás vodorovných rýh, vnútri je bohatá rytá výzdoba, okolo dna koncentrické kruhy a na hrdle sú ďalšie, pod nimi je deväťcípa hviezda a okraj je zdobený zväzkami krátkych šikmých rýh. Zodpovedá to Veliačikovmu variantu V-1, datovanému do stupňa Diviaky II (*Veliačik 1983*, 135, obr. 7-C). Deväťcípa hviezda je veľmi zriedkavá, no presná analógia sa našla v hrobe 40/32 v Ilave (nepublikovaný výskum) a v Považskej Bystrici (*Moravčík 2006*, tab. II: 8). Analogické tvary črpákov s vonkajšou výzdobou sa vyskytli v hroboch 6/32 a 31/32 v Ilave (nepublikovaný výskum), v Míškoviciach (*Dohnal 1977*, 123, č. 313), v hrobe 1 na pohrebisku Sv. Sidonie (*Dohnal 1977*, 146, č. 672), v Dzierzyslawiciach (*Gedl 1962*, tab. XXXV: 3) sa vyskytujú od IV periódy doby bronzovej až po dobu laténsku. Črpák je možné zaradiť do stupňa HA2 na základe vonkajšej profilácie, vnútornej i vonkajšej výzdoby, hoci v moravskom prostredí sa podobné tvary vyskytujú aj v neskorej dobe bronzovej. Datovanie do záveru mladšej doby bronzovej podporuje aj spoločný výskyt s amforkou variantu a4 v hrobe 24.

Variant č2 - Črpáky bez vnútornej výzdoby

Tento variant bol v Sedmerovci doložený v hroboch 12 a 28.

Črpák z hrobu 12 (tab. X: 3) je ostro profilovaný, má von vyhnutý a zaoblený okraj, prehnuté hrdlo, ktoré je ostro odsadené od kónického tela s rovným dnom, uško chýba. Hrdlo je zdobené pásom vodorovných rýh, nad ním sú po obvode vpichy a pod ním striedajúce sa zväzky krátkych šikmých rýh a jamiek. Jeho ostrá profilácia a kónické telo zaraďujú tento črpák do prelomu stupňov BD-HA1, preto je veľmi nezvyčajný jeho výskyt v hrobe 12 spolu s keramickým inventárom typickým pre neskorú dobu bronzovú, no podobná vonkajšia výzdoba sa vyskytla na črpáku (tab. XII: 1) z hrobu 24, datovanom do stupňa HA2, čo posúva časové zaradenie tejto nádoby.

Črpák z hrobu 28 (tab. XI: 2) má podobne zaoblený okraj a prehnuté hrdlo, no šírka ústia presahuje najväčšie vydutie, telo je vyššie a zaoblené. Uško presahuje ústie nádoby, dno je vtiahnuté dovnútra a chýba mu vonkajšia výzdoba. Podobné črpáky sa vyskytli v hrobe 36 v Diviakoch nad Nitricou (*Veliačik 1991*, obr. 16: 2) a v hrobe 9/50 v Partizánskom (*Kujovský 1994*, tab. II: 7), s datovaním do záveru mladšej doby bronzovej. Sprievodný inventár v hrobe 28 sa nezachoval, preto črpák na základe plynulej profilácie (*Kujovský 1994*, 279) i analógií patrí do stupňa HA2, aj keď v moravskom prostredí jeho výskyt pokračuje aj v halštatskom období.

Variant č3 - Pologuľovité črpáky

Na pohrebisku v Sedmerovci sa tento variant našiel v hroboch 14, 32, 35 a jeden nález bol nestratifikovaný. V hroboch, kde sa vyskytli, sa sprievodný inventár nezachoval, preto boli len rámcovo datované do neskorej doby bronzovej, ale v moravskom aj poľskom lužickom prostredí sú doložené aj v dobe halštatskej. Ich časové zaradenie je len rámcové, pretože sa vyskytujú v širšom časovom úseku. Vývoj črpákov pravdepodobne smeroval k pologuľovitým tvarom s jednoduchou stavbou tela a s uškom presahujúcim ústie nádoby, preto by sa nemali vyskytovať v mladšom období ako v stupni HA2.

7. Džbánky

V Sedmerovci sa vyskytol jeden exemplár v hrobe 36 (tab. XIII: 11). Má rovno zrezaný a von vyhnutý okraj, valcovité, v hornej časti lievikovite roztvorené hrdlo ostro odsadené od širokého dvojkónického tela so zalomeným vydutím, horná časť vydutia je mierne zaoblená a dolná kónická, uško je vytiahnuté nad okraj, dno je rovné a má štyri výčnelky. Džbánok je možné datovať do stupňa HA1. Má síce ešte ostrú profiláciu a lievikovite roztvorené hrdlo, čo sú typické znaky stupňa Mikušovce (*Veliačik 1983*, 129), no zaoblená horná časť vydutiny a uško vytiahnuté nad okraj naznačujú datovanie už do začiatku mladšej doby bronzovej. Podľa *L. Veliačika* (*1991*, 129) sú džbánky s rovným dnom časovo o niečo pokročilejšie.

Sporadický výskyt džbánkov v lužickom prostredí je doložený skôr v starších stupňoch Martin a Mikušovce (*Hrubec/Kujovský 1994*, 20) a v stupni Diviaky I boli džbánky nahradené profilovanými šálkami s vyšším hrdlom (*Veliačik 1983*, 127).

8. Miniatúrne nádoby

8. 1. A m f o r k y

Ďalším tvarom na pohrebisku v Jasenici sú malé amforky, ktoré sa vyskytli v troch hroboch. Tieto nádoby svojím tvarom pripomínajú veľké amfory, no zvyčajne ich výška nepresahuje viac ako 100 mm. Svojím tvarom, výzdobou a rozmermi navodzujú dojem, že plnili predovšetkým kultovú funkciu.

Z pohrebiska v Jasenici pochádzajú štyri amforky, ktoré boli rozdelené do štyroch variantov (a1, a2, a3, a5).

V Sedmerovci sa malé amforky vyskytli v piatich hroboch. Zo zachovaného keramického inventára patrili k najpočetnejším na pohrebisku. Vyskytlo sa tu 8 amforiek, ktoré boli rozdelené do troch variantov (a1, a4, a5). Sú veľmi dobre zachované, aj s výzdobou pozostávajúcou výlučne z rýh.

Variant a1 - Amforky s dlhým valcovitým hrdlom a ostro lomeným dvojkónickým telom

V Jasenici je amforka tohto variantu doložená v hrobe 14. Na pohrebisku v Sedmerovci sa variant vyskytol v dvoch exemplároch - v hrobe 15 a jeden nález bol nestratifikovaný.

Amforka z Jasenice (tab. II: 1) má rovno zrezaný okraj, dve ušká na prechode hrdla a vydutia a mierne dovnútra vtiahnuté dno s nábehom na prstencovitú nôžku. Morfologická stavba ju priraďuje k amforkám Veliačikovho typu III-1, s datovaním do stupňa Mikušovce (*Veliačik 1983*, 118, obr. 4-B). Spoločný výskyt s ostro profilovanou šálkou v hrobe 14 umožňuje amforku relatívne presne zaradiť do stupňa Mikušovce.

Amforka z hrobu 15 v Sedmerovci (tab. XI: 3) má rovno zrezaný okraj, dlhé valcovité hrdlo a na prechode hrdla a vydutiny sa pripájajú dve ušká. Podľa terénnej dokumentácie sa v hrobe 15 našiel hrniec s lievikovite roztvoreným hrdlom ostro odsadeným od zaobleného tela, ktorý sa však nezachoval, ale podobný typ hrnca sa vyskytol na pohrebisku v Jasenici v hrobe 1 (tab. I: 1), datovanom do stupňa BD-HA1.

Bronzové gombíky v hrobe 15 neumožňujú bližšie časové zaradenie. Aj keď tvar amforky je veľmi blízky Veliačikovmu variantu III-1, datovanom do BD (*Veliačik 1983*, 118, obr. 4-B), zjemnená ostrá profilácia, hrdlo plynulejšie prechádzajúce do dvojkónického tela a spoločný výskyt s hrncom s lievikovite roztvoreným hrdlom posúva jej datovanie do prelomu BD HA1.

Nestratifikovaný sedmerovský nález (tab. XIV: 3) má rovno zrezaný okraj, dve ušká, rovné dno a na rozdiel od amforky z hrobu 15 má mierne kužeľovité hrdlo, výraznejšiu ostrú profiláciu a vydutinu zdobenú ryhami v tvare lomeného poloblúka. Zodpovedá Veliačikovmu variantu III-1, datovanému do stupňa BD (*Veliačik 1983*, 118, obr. 4-B).

Variant a2 - Amforky s krátkym valcovitým hrdlom a ostro lomeným dvojkónickým telom

Tento variant je zastúpený len jedným exemplárom z hrobu 48 (tab. VII: 3) na pohrebisku v Jasenici. Má rovno zrezaný okraj, dve ušká na prechode hrdla a vydutia, dolná časť tela je kónická a horná mierne zaoblená. Hrdlo je zdobené pásom vodorovných rýh, nad nimi sú krátke šikmé ryhy a vydutina je zdobená zväzkom šikmých rýh v tvare lomeného poloblúka. Podobnú amforku nebolo možné nájsť na slovenských, moravských ani poľských lužických pohrebiskách. Jej tvar je veľmi nezvyčajný. Amforku je možno pre jej ostrú profiláciu a rytú výzdobu zaradiť do stupňa Mikušovce (*Hrubec/Kujovský 1994*, 20), otázne je však jej krátke hrdlo, zaoblenie horného kónusu, a tiež fakt, že v hrobe predstavuje jediný archaický keramický tvar. Na základe najstaršie datovaného hrnca v hrobe 48 do stupňa HA1, ale aj prevažne mladšieho sprievodného inventára sa musí posunúť jej časové zaradenie do stupňa Diviaky I.

Variant a3 - Amforky s krátkym kužeľovitým hrdlom a dvojkónickým zaobleným telom

Na pohrebisku v Jasenici sa amforka tohto variantu vyskytla v hrobe 48 (tab. VII: 6). Má zaoblený okraj, krátke kužeľovité hrdlo je len nepatrne odsadené od zaobleného tela, dve ušká sú umiestnené na hornej časti vydutiny, dno i lom sú zaoblené. Podobný tvar sa našiel v hrobe 37 na pohrebisku v Háji (*Hrubec/Kujovský 1994*, tab. IV: 18) a datovaný bol do stupňa Diviaky II. Na základe analógie a zaoblenej profilácie patrí amforka do stupňa HA2.

Variant a4 - Amforky s valcovitým hrdlom a výrazne zaobleným odsadeným telom

Variant sa vyskytol v hrobe 24 (tab. XII: 2) na pohrebisku v Sedmerovci. Amforka má rovno zrezaný okraj, valcovité hrdlo je len mierne odsadené od výrazne zaobleného tela, dolná časť tela je kónická, dve ušká medzi hrdlom a vydutinou sú zvislo ryhované a dno je vtiahnuté dovnútra. Morfologická stavba ju priraďuje k amforkám Veliačikovho typu V-1, datovaného do stupňa Diviaky II (*Veliačik 1983*, 120, 121, obr. 4-B). Stavba tela tejto amforky, kde zaoblené telo je ešte odsadené, ju bezpečne datuje do stupňa HA2, čo podporuje aj spoločný výskyt s črpákom s vnútornou výzdobou v hrobe 24.

Variant a5 - Dvojkónické amforky

Tento variant je v Jasenici zastúpený len jedným nestratifikovaným nálezom. Z keramického inventára pohrebiska v Sedmerovci je známych päť kompletne zachovaných exemplárov tohto variantu - dva z hrobu 12, po jednom z hrobov 13 a 37 a jeden nález bol nestratifikovabý (tab. XIV: 4).

Amforka z Jasenice (tab. VIII: 2) má rovno zrezaný okraj, kužeľovité hrdlo plynule prechádza do mierne zaoblenej vydutiny, dolná časť tela je kónická, dno je rovné a dve ušká sú na prechode hrdla a vydutiny. Analogická amforka sa našla v hrobe 7 v Zlatých Moravciach-Kňažiciach (*Kujovský 1994*, tab. III: 4), kde bola datovaná do záveru mladšej a začiatku neskorej doby bronzovej. Je pravdepodobné, že vývoj zaobleného tvaru amforiek s hrdlom, z konca mladšej doby bronzovej, prechádza k dvojkónickej mierne zaoblenej profilácii na prechode k neskorej dobe bronzovej a ich vývoj vrcholí výrazným zaoblením a nesúmernými guľovitými tvarmi (*Hrubec/Kujovský 1994*, 20). Preto je datovanie tejto amforky na prelom stupňov HA2-HB oprávnené.

Amforky na pohrebisku v Sedmerovci sa svojím výrazným zaoblením tela, sústredeným do dolnej časti, a výskytom výlučne rytej výzdoby, zaraďujú do neskorej doby bronzovej (*Hrubec/Kujovský 1994*, 20).

Amforka z hrobu 12 (tab. X: 4) má zaoblený okraj, kužeľovité hrdlo, ktoré plynule prechádza do mierne zaobleného tela, dovnútra vtiahnuté dno, dve ušká zdobené ryhami a pásom vodorovných rýh medzi uškami, na vydutí sú štyri výčnelky, ktoré lemujú oblúkovité i zvislé ryhy s dvoma malými jamkami

a zvislé ryhy vypĺňajú priestor medzi výčnelkami. Amforka je síce len mierne zaoblená, no rytá výzdoba ju zaraďuje do neskorej doby bronzovej. Podobne aj sprievodný inventár z hrobu 12 má hlavne neskorobronzový charakter.

Ďalšia amforka z hrobu 12 (tab. X: 5) má s ňou spoločný zaoblený okraj, prítomnosť dvoch ušiek a rytú výzdobu, no vydutie je výraznejšie zaoblené a dno je rovné. Jej veľmi zaujímavá výzdoba pozostáva z pásu vodorovných rýh medzi uškami, pod ktorým je pás do seba zapadajúcich šikmo šrafovaných zväzkov rýh. Podobná výzdoba sa nevyskytla na žiadnom lužickom pohrebisku na Slovensku. No veľmi častá je v Poľsku na vázičkách v Hornom Sliezsku (*Gedl 1962*, 25, obr. 3: g), s datovaním do V periódy doby bronzovej.

Analogická amforka s výzdobou sa vyskytla v hrobe 127c vo Vlachoviciach, s datovaním do fázy II-2 (*Dohnal 1977*, 153, č. 806; 1974, schema IX: F16), v Mohelniciach, kde bola datovaná do stredného (sliezskeho) obdobia, no amforka má prehnutejšie kužeľovité hrdlo (*Nekvasil 1966*, obr. 99: 6), v hrobe 14/15 v Rájci, kde bola zaradená do základného stupňa stredného (sliezskeho) obdobia (*Nekvasil 1975*, obr. 6: 13).

Zaujímavou skutočnosťou je, že takáto výzdoba sa aplikovala aj na kultové predmety. Doložená bola na zvieracej figúrke a hrkálke z Tršíc, na hrkálke z Určíc, na picom rohu z Domažlíc a tiež na zoomorfnej nádobke zo Želechovíc (*Podborský a kol. 1993*, obr. 194: 2, 3; 194: 7; 194: 12; 194: 21). Tento motív mal pravdepodobne aj nejaký zvláštny, kultový význam a v slovenskej lužickej oblasti bol doložený len v Sedmerovci. Amforka svojou výraznou zaoblenosťou a rytou výzdobou predstavuje typický tvar neskorej doby bronzovej.

Amforka z hrobu 13 (tab. X: 6) má rovno zrezaný okraj, dve zvislo žliabkované ušká a zo všetkých amforiek tohto variantu má najvýraznejšie zaoblenú vydutinu posadenú do nižšej časti. Jej výzdobu tvorí pás vodorovných rýh medzi uškami a vydutina je zdobená šikmými zväzkami rýh. Podobné tvary sa našli v hroboch 6/32 a 26/32 v Ilave (nepublikovaný výskum) a na pohrebisku v Háji (*Hrubec/Kujovský 1994*, tab. X: 9), s datovaním do neskorej doby bronzovej. Zaradenie do tohto obdobia podporuje aj spoločný výskyt s amforou s rytou výzdobou v hrobe 13.

Amforka z hrobu 37 (tab. XIII: 7) má rovno zrezaný okraj, dve ušká, výrazne zaoblenú až baňatú dolnú časť tela a zaoblené dno. Výzdobu tvorí pás vodorovných rýh medzi uškami, nad ním je rad malých jamiek a vydutina je zdobená zvislými plytkými ryhami. Patrí, podobne ako predchádzajúce amforky, k typickým tvarom neskorej doby bronzovej.

Nestratifikovaný nález (tab. XIV: 4) má podobne rovno zrezaný okraj, dve ušká, výrazne zaoblenú vydutinu, no markantné je ešte mierne odsadenie kužeľovitého hrdla, čo je ešte znakom stupňa Diviaky II, avšak výrazné zaoblenie a výzdoba tvorená pásom vodorovných rýh medzi uškami, nad ktorým sú krátke šikmé ryhy a pod ním na vydutine sú zväzky zvislých a šikmých rýh, zaraďujú túto amforku do neskorej doby bronzovej. Podobný tvar sa našiel v hrobe 92/30 v Ilave (nepublikovaný výskum) a v hrobe 514 v Kietrzi (*Gedl 1989*, tab. XI: 5), kde však neboli bližšie datované. Do záveru mladšej a začiatku neskorej doby bronzovej boli zaradené v hrobe 7 na pohrebisku v Zlatých Moravciach-Kňažiciach (*Kujovský 1994*, tab. III: 7).

8. 2. V á z i č k y

Chronologicko-typologická schéma malých vázičiek na Slovensku dosiaľ nebola vypracovaná. Na pohrebisku v Jasenici sa vyskytol jeden exemplár. Ide o nestratifikovaný nález (tab. VIII: 4). Táto vázička má dvojkónické telo, rovno zrezaný okraj, mierne prehnuté kužeľovité hrdlo plynule prechádzajúce do zaoblenej vydutiny, kónickú dolnú časť tela a rovné dno. Hrdlo je zdobené pásom troch vodorovných rýh, pod ním sú šikmé ryhy zoskupené v trojuholníkoch, na prechode k telu je širší pás rýh a pod ním je jeden pásik pretláčaných jamiek, na vydutí sú štyri výčnelky, okolo ktorých sú v poloblúku zväzky rýh a priestor medzi nimi vypĺňajú zväzky šikmých rýh a jamiek. Presnú analógiu nebolo možné nájsť na žiadnom lužickom pohrebisku. Trojuholníková výzdoba na vázičkách s trochu ostrejšou profiláciou bola doložená na pohrebisku v Kietrzi v hroboch 463, 467, 479 a 482 a podobný tvar, no bez výzdoby v hroboch 533 a 1077 (*Gedl 1989*, tab. I: 2, 12; VI: 7; IX: 10; XVII: 6; LXV: 34). Na pohrebisku v Mohelniciach sa vyskytovala výzdoba do seba zapadajúcich trojuholníkov na zaoblenejších vázičkách pochádzajúcich z nálezov z roku 1861, z hrobu XII a V (*Nekvasil 1966*, obr. 101: 1, 2, 6; 108: 5, 6, 13; 108: 9), ktoré boli datované do stredného (sliezskeho) obdobia. Vázička patrí do stupňa HB, pretože práve v tom období sa v rámci vonkajšej výzdoby začínajú vyskytovať trojuholníky (*Kujovský 1994*, 278) a nádobka má tiež zaoblenú vydutinu a dvojkónický tvar, čo sú charakteristické znaky tohto obdobia.

9. Ostatné nádoby

Niektoré nádoby na pohrebisku v Jasenici bolo veľmi ťažké typovo určiť. V troch prípadoch ide o torzovité, bližšie neurčiteľné amforovité vázy (kresbovo rekonštruované) a zvyšné nálezy predstavuje len črepový materiál s výzdobou, prípadne črepy okraja nádoby.

Bližšie neurčiteľné amforovité vázy

Našli sa v hroboch 31, 36 a 41 v Jasenici. Svojím tvarom majú najbližšie k amforám, no chýbajú im uška. Tektonika ich tela však veľmi nepripomína amforovité vázy, pre ktoré je práve absencia ušiek typická.

Tenkostenná nádoba veľkých rozmerov z hrobu 31 (tab. III: 4) má zachovaný okraj a dno, telo jej chýba, okraj je mierne von vyhnutý a zaoblený, má lievikovite roztvorené hrdlo, rovné dno a pravdepodobne výrazne zaoblenú vydutinu. Sprievodný materiál v hrobe 31 sa nezachoval, preto datovanie nie je možné.

Nádoba z hrobu 36 (tab. IV: 4) má zachovaný len von vyhnutý a zaoblený okraj. Vydutina bola pravdepodobne výrazne zaoblená. Podobný tvar sa našiel v hrobe 497 na pohrebisku v Zbrojewsku (*Gedl 1999*, tab. XI: 7), kde však nebol bližšie časovo zaradený a označený termínom keramický riad. Spoločný výskyt s mierne profilovaným hrncom v hrobe 36 umožňuje datovanie nádoby do stupňa HA2.

Nádoba z hrobu 41 (tab. V: 4) má zachovaný okraj a vydutie, okraj je len mierne von vyhnutý a zaoblený, hrdlo je len nepatrne lievikovite roztvorené, na výrazne zaoblenej vydutine sú štyri jazykovité výčnelky. Výzdobu tvorí pás vodorovných žliabkov na hrdle a pod ním zvislé žliabky. Podobný tvar sa vyskytol v Ilave v hrobe 87/30 (nepublikovaný výskum). Výrazne zaoblená vydutina a súvislá žliabkovaná výzdoba umožňujú relatívne presne zaradiť túto nádobu do stupňa HA1.

Črepový materiál

Vyskytol sa v hroboch 19, 42 a jeden nález je nestratifikovaný.

Črepy z hrobu 19 (tab. II: 3) pochádzajú pravdepodobne z amforky. Výzdobu tvorí pás vodorovných rýh preťatých podlhovastým výčnelkom lemovaným oblúkovitými ryhami, nad ktorými je zväzok šikmých rýh, nad pásom vodorovných rýh je skupina menších jamiek a pod ním po obvode je pás šikmých krátkych rýh, pod ktorým je veľká jamka lemovaná šikmými ryhami. Sprievodný materiál v hrobe 19 sa nezachoval, no rytá výzdoba umožňuje datovanie najskôr do obdobia neskorej doby bronzovej.

Pri črepoch z hrobu 42 (tab. V: 8) nebolo možné zistiť, ktorej nádobe patria. Výzdobu tvorí pás vodorovných rýh, spojený s pásom šikmých rýh. Sprievodný materiál v hrobe 42 je časovo značne variabilný a neumožňuje bližšie časové zaradenie.

Črepy (tab. VIII: 1), ktorých bližšie okolnosti nie sú známe, patria pravdepodobne dvojkónickej amforke, no datovanie v tomto prípade nie je možné.

BRONZOVÉ PREDMETY

Výskyt bronzových predmetov na pohrebisku v Jasenici je dosť nevýrazný a z daných predmetov je chronologicky citlivý len nález torza bronzovej ihlice a bronzového noža. Pre datovanie ostatných bronzových predmetov je určujúci sprievodný inventár. V šiestich hroboch boli identifikované spony (hrob 5 - tab. I: 7), drôty (hrob 48 - tab. VII: 2; pole B - tab. V: 2), náramky (hrob 32 - tab. III: 5), ihlica (hrob 25 - tab. II: 7), prsteň (hrob 25 - tab. II: 6), špirálka (hrob 32 - tab. III: 6) a nôž (hrob 51 - tab. VIII: 6). Okrem prsteňa a noža sa ostatné bronzové predmety zachovali len fragmentárne (tabela 3).

V hrobe 25 sa spolu s hrncom a prsteňom vyskytlo torzo bronzovej ihlice s gombíkovou hlavicou a s golierikom (tab. II: 7), ktorú *M. Novotná* (*1980*, 130) zaraďuje na základe nálezu z Čachtíc k typu Čaka, typickým pre stupeň Mikušovce.

K najzaujímavejším a významným nálezom patrí nepochybne bronzový nôž s rukoväťou z hrobu 51 (tab. VIII: 6). Jeho čepeľ je na chrbte zosilnená a v strede dĺžky najširšia, rukoväť je nasadená vyššie a oddelená je zvislým rebrom, po oboch stranách rukoväti je pozdĺžny žliabok, na spodnej hlbší, koniec rukoväti je ulomený. Podobný bronzový nôž sa našiel na pohrebisku v Křepiciach, ktorý *V. Podborský* (*1970*, 89, obr. 18: 3) datuje do stupňa HB1. Podľa terénnej dokumentácie sa tento nôž našiel 10 cm nad ústím menšej nádoby, ktorá sa nezachovala a nad ním bol kameň. Otázne v tomto prípade je, pre koho slúžil tento nožík

a na aký účel sa používal. Môžeme predpokladať jeho bojovú, praktickú alebo aj symbolickú funkciu, no vzhľadom na výbavu v ostatných hroboch, kde sa nenašli meče, hroty šípov ani strelky, je jeho bojová funkcia skôr nepravdepodobná. V moravskom prostredí sa podobné bronzové nože zaraďujú k pracovným nástrojom (*Podborský a kol. 1993*, 327). Tento nôž patrí k najcennejším predmetom na pohrebisku, pretože v prostredí lužickej kultúry na Slovensku nepatria takéto predmety k veľmi častým nálezom.

Podľa *R. Kujovského* (*1994*, 283) výroba bronzových predmetov v lužickej oblasti na Slovensku a jej napojenie na diaľkový výmenný obchod dosiahol rozmach hlavne v závere mladšej a neskorej doby bronzovej. Zvláštnosťou je preto také nevýrazné zastúpenie bronzových premetov na pohrebisku v Jasenici. S podobným javom sa stretávame aj na východnej Morave, kde pohrebiská lužickej kultúry sú na bronzovú industriu mimoriadne chudobné (*Dohnal 1977*, 10).

Na pohrebisku v Sedmerovci patrili bronzové predmety k relatívne početným a dobre zachovaným nálezom. Chronologicky citlivé sú len 3 ihlice a jedna ružica, ktoré majú význam pri datovaní hrobov. V desiatich hroboch boli identifikované bronzové ihlice (hrob 2 - tab. IX: 1, 2; hrob 30 - tab. XIII: 1, 2; hrob 33 - tab. XIII: 14; hrob 36 - tab. XIII: 9), prstene (hrob 3 - tab. IX: 3; hrob 24 - tab. XII: 3a-3d), náramok (hrob 13 - tab. X: 8), špirálky (hrob 33 - tab. XIII: 15), drôty (hrob 23 - tab. XI: 6; hrob 24 - tab. XII: 4; hrob 30 - tab. XIII: 4), gombíky (hrob 15 - tab. XI: 4; hrob 30 - tab. XIII: 6; hrob 33 - tab. XIII: 13, 16), koráliky (hrob 15 - tab. XI: 5), krúžky (hrob 24 - tab. XII: 5; hrob 26 - tab. XII: 7), tyčinka (hrob 3 - tab. IX: 4), spálené bronzy (hrob 30 - tab. XIII: 5) a malé zrnko (hrob 36 - tab. XIII: 10). Najpočetnejšie sú gombíky, ale aj ihlice a prstene, avšak iba jedným zlomkom boli zastúpené náramky a rovnako jedným kusom tyčinky (tabela 3).

Tabela 3. Jasenica a Sedmerovec. Početnosť zastúpenia zachovaných bronzových, rádiolaritových, železných, hlinených a sklených predmetov v jednotlivých hroboch.

Nálezy		Jasenica		Sedmerovec	
		Počet nálezov	Miesto nálezu	Počet nálezov	Miesto nálezu
Bronzové predmety	ihlice	1	hrob 25	7	hroby 2, 30, 33, 36, nestratifikovaný nález
	spony	1	hrob 5	1	hrob 23
	prstene	1	hrob 25	9	hroby 3, 24
	náramky	1	hrob 32	1	hrob 13
	špirálky	1	hrob 32	1	hrob 33
	drôty	2	pole B, hrob 48	4	hroby 23, 24, 30
	nože	1	hrob 51		
	gombíky			11	hroby 15, 30, 33
	koráliky			7	hrob 15
	krúžky			3	hroby 24, 26
	tyčinky			1	hrob 3
Rádiolaritové predmety		6	hroby 27, 33, 44, 46, pole B		
Železné predmety		2	hroby 27, 48		
Hlinené predmety		2	hroby 33, 41		
Sklené predmety				1	hrob 3

V hrobe 2 sa našla bronzová ihlica s dvojkónickou hlavicou (tab. IX: 1), ktorú *M. Novotná* (*1980*, 119) zaraďuje k typu Ilava a datuje ju do stupňa Diviaky. Z hrobu 30 pochádza torzo bronzovej ihlice s pečatidlovou hlavicou a golierikom (tab. XIII: 2). Podľa typológie *M. Novotnej* (*1980*, 86) sa na základe nálezu z hrobu 171/1930 zaraďuje k typu Vyšný Kubín, ktorý je charakteristický pre mladšiu dobu bronzovú. Podľa terénnej dokumentácie sa v hrobe našla amforka s dvoma malými uškami a baňatým telom, ktorá je príznačná pre záver mladšej doby bronzovej, a zároveň spresňuje časové zaradenie hrobového celku do stupňa HA2. Nestratifikovaný nález predstavuje torzo bronzovej ihlice so žliabkovanou hlavicou (tab. XIV: 1), ktorú *M. Novotná* (*1980*, 144) na základe nálezov z Dolného Kubína a Gemerskej stolice datuje do stupňa Diviaky. Spony sa na pohrebisku nenašli, ale nález ružice (tab. XI: 7) v hrobe 23 indikuje prítom-

nosť tohto šperku. Podľa *M. Novotnej* (*2001*, 50 n.) ide o typ ružicovej spony rámcovo datovanej do záveru stupňa Mikušovce a mladšej doby bronzovej.

OSTATNÉ PREDMETY

Na pohrebisku v Jasenici sa okrem bronzových predmetov, vyskytli v priestore šiestich hroboch aj rádiolaritové (hrob 27 - tab. III: 1; hrob 33 - tab. IV: 1; pole B - tab. V: 1, 3; hrob 44 - tab. VI: 1; hrob 46 - tab. VI: 8), železné (hrob 27 - tab. III: 2; hrob 48 - tab. VII: 2) a hlinené (hrob 33 - tab. IV: 2; hrob 41 - tab. V: 5) predmety, ktoré však nemajú veľkú vypovedaciu schopnosť. Podľa terénnej dokumentácie sa v hroboch 32 a 37 našli železné predmety, ktoré sa však nezachovali. Pre datovanie týchto predmetov je určujúci sprievodný inventár (tabela 3).

Dosť nezvyčajný je vysoký počet rádiolaritových artefaktov oproti bronzovým, železným a hlineným predmetom. V poľskej literatúre sa tejto problematike venovala *D. Piotrowska* (*2000*, 328-330), podľa ktorej ich výskyt na pohrebiskách v neskorej dobe bronzovej a včasnej dobe železnej nie je celkom vyjasnený. Mohli byť vkladané do hrobov náhodne, prípadne mohlo ísť o pozostatky staršieho osídlenia z doby kamennej, avšak mohli mať aj rituálny alebo ceremoniálny význam, teda ako súčasť nástrojov slúžili pri pohrebných obradoch. Odlíšiť funkciu rituálnu od náhodnej je dosť problematické. V prípadoch, pri ktorých sa podarilo dokázať, že kamenné predmety boli do hrobu intencionálne vložené, boli bezpečne elementom rituálov a mali ceremoniálny význam.

V prípade pohrebiska v Jasenici by sme o zámerne uloženom rádiolaritovom predmete mohli uvažovať len v prípade hrobu 44, v ktorom sa pri nádobe našla štíhla rádiolaritová čepieľka. Všetky ostatné nálezy rádiolaritových predmetov sa našli mimo hrobov, prípadne v ich blízkosti, teda sa dá predpokladať, že ide o pozostatky staršieho osídlenia.

Z. Pivovarová (*1965*, 119, 120) považuje za rituálnu zvláštnosť výskyt radiolaritových nástrojov, jadier a úštepov vložených do popolnice, resp. ich výskyt v blízkosti alebo v zásype kamenného prstenca, prípadne na vnútornej ploche mohyly na pohrebisku v Mikušovciach (mohyly 46, 93, 173). O príslušnosti týchto nálezov k mohylám nepochybuje len v prípade exemplárov uložených priamo do popolnice alebo tesne k nej (*Pivovarová 1965*, 120). Takéto nálezy sa vyskytli aj na pohrebisku v Kotešovej (*Zajacová 2007*, hrob 40). Na východnej Morave sú veľmi zriedkavé a vyskytli sa len v dvoch prípadoch - na pohrebiskách v Blaziciach v hrobe 49 a v Sehradiciach v hrobe 376 (*Dohnal 1974*, 82).

V Jasenici sa priamo v hrobe (48) našiel len malý železný predmet, ktorý bol uložený v amforke. Ostatné železné predmety boli zistené mimo hrobov a je dosť možné, že nesúvisia priamo s analyzovaným pohrebiskom. Tieto predmety sú na strednom Považí veľmi zriedkavé a najskôr boli vložené do hrobov sekundárne. Na severnej Morave sú na začiatku doby halštatskej ešte vzácne a dokladajú nové cudzie prúdy, pričom najviac sa vyskytujú nože (*Nekvasil 1964*, 257), napríklad na lokalitách Blazice, Gottwaldov-Prštné, Gottwaldov-Louky, Valašské Meziříčí-Krásno (*Dohnal 1974*, 79).

Popri bronzových predmetoch boli na pohrebisku v Sedmerovci doložené aj sklené predmety, ktoré sa však zachovali len v jednom exemplári v hrobe 3 (tabela 3). Ide o sklený korálik z modrého skla (tab. IX: 5), ktorý sa v hrobe našiel spolu s dvoma bronzovými prsteňmi s prekrývajúcimi sa koncami a kruhovým prierezom, s troma zlomkami z ďalšieho podobného prsteňa a s bronzovou tyčinkou s roztepaným koncom štvorcového prierezu. Z chronologického hľadiska sú sklené predmety málo citlivé, preto je pre datovanie dôležitý sprievodný inventár. V tomto prípade hrob 3 do stupňa HA1 datuje dvojkónická nádoba, ktorá sa nezachovala, no jej opis je známy z terénnej dokumentácie. Podobných päť korálikov z priesvitného tyrkysovomodrého skla (*Horňák 2005*, 210, tab. II: 14) sa našlo v hrobe 5 na pohrebisku v Sklabinskom Podzámku. Predstavujú najstarší nález sklených predmetov v Turci a sprievodným inventárom boli datované do stupňov BD-HA2. Na strednom Považí sa vyskytli na pohrebisku v Trenčianskych Tepliciach v mohyle 45 (*Pivovarová 1965*, 121).

Sklené predmety sú na východnej Morave zastúpené nálezmi dvoch typov korálikov. Buď ide o menšie oválne koráliky zo zeleného alebo svetlomodrého skla (Domažlice, Míškovice, Rymice, Šišma, Vlachovice - hrob 223, Valašské Meziříčí), alebo o väčšie okrúhle koráliky zo žltého alebo zeleného skla (Dobrotice). Východomoravské koráliky oboch typov sú bez sprievodného materiálu a bližšie nedatovateľné, no väčšie koráliky sú pravdepodobne mladšie. Podobný korálik z modrého skla ako v Jasenici sa našiel na pohrebisku Kostelec pri Holešove a datovaný bol do fázy II-1/2 (*Dohnal 1974*, 82; *1977*, 33, 37, 44, 67).

Prvé nálezy sklených korálikov sa objavujú v strednej dobe bronzovej na pohrebiskách mohylových kultúr, napríklad v hrobe 120/61 v Salke I (*Ožďáni 1986*, 52). Ich najväčší výskyt spadá do obdobia mladšej

doby bronzovej, hlavne v prostredí lužickej kultúry, kde sa objavujú predovšetkým na pohrebiská mohylového typu stupňa Mikušovce a Diviaky I a v neskorej dobe bronzovej sa objavujú skôr výnimočne, čo *M. Horňák* (*2005*, 210) spája s hospodárskym a ekonomickým úpadkom v Karpatskej kotline. V priebehu tohto obdobia sa podľa *V. Podborského* (*1997*, 154) prvýkrát prejavili príznaky krízy spôsobenej nedostatkom farebných kovov, čo bolo kompenzované prenikaním železných či bimetalických predmetov z pokročilejších oblastí Balkánu, Itálie alebo Čiernomoria.

Na druhej strane zriedkavý výskyt sklených predmetov na pohrebiskách z mladších časových úsekov môže súvisieť aj s dokonalejšou technikou spaľovania zomrelých jedincov, ktorí mohli mať pri sebe súčasti šperku a odevu. V tomto prípade by bolo len ťažké rozlíšiť, či sa v hrobe skutočne vyskytol sklený predmet.

VYHODNOTENIE ANALÝZY POHREBISKA V JASENICI

Podrobnejší rozbor keramického a bronzového materiálu potvrdil začiatok pochovávania na pohrebisku už v horizonte Mikušovce. Vrcholí na prelome stupňov Mikušovce a Diviaky I a plynulo pokračuje až do prvej polovice neskorej doby bronzovej. Najstaršou časťou na pohrebisku je miesto studne (hroby 24, 25) a základy stavby (hrob 14). Nálezy charakteristické pre toto obdobie sa vyskytovali aj pod mohylkou I. V poli A je mohylka I najstaršia, mohylka II mladšia a mohylka III najmladšia. Pochovávanie v mohylke I trvalo od prelomu stupňov Mikušovce a Diviaky I až po neskorú dobu bronzovú. Začiatok pochovávania v mohylke II spadá do staršieho obdobia stupňov BD-HA1 a pretrváva do stupňa HA2. Pochovávanie v mohylke III začalo síce na začiatku mladšej doby bronzovej, no spadá hlavne do neskorého obdobia záveru mladšej a najmä prvej polovice neskorej doby bronzovej. Najstaršou v poli B je severná mohylka VII, datovaná do stupňa HA1 a mohylky V a VI boli zaradené do stupňa HA2. Do neskoršieho obdobia HA2-HB bola datovaná mohylka VIII. Najmladšou je južná mohylka IV, datovaná do neskorej doby bronzovej. Z uvedených skutočností vyplýva, že mohylky v poli B (obr. 4) boli zakladané od severu na juh. Podobný smer zakladania mohyliek bol doložený aj na pohrebisku v Sedmerovci a v moravskom prostredí v Rájci (*Nekvasil 1975*, 338). Najmladšie hroby datované do neskorej doby bronzovej sa vyskytli v základoch stavby (19), v mohylke I a IV, teda v juhozápadnej časti pohrebiska.

Stupeň Mikušovce

Do tohto horizontu patria hroby 14 a 24, obidva sú jamové. Hrob 14 sa nachádza v základoch stavby a hrob 24 v základoch studne situovanej pri južnom rohu novostavby. Nálezy typické pre tento časový úsek sa vyskytli aj v hroboch datovaných do prelomu stupňov BD-HA1 (hroby 1, 2, 25).

Charakteristickým znakom tohto obdobia je najmä ostrá profilácia nádob, čo sa prejavilo na menších keramických tvaroch. Prehnuté hrdlo ostro odsadené od kónického tela má misa z hrobu 1. Podobne aj malá amforka z hrobu 14 má dlhé valcovité hrdlo ostro odsadené od dvojkónického ostro lomeného tela. Príznačné pre tento horizont sú šálky s lievikovite roztvoreným hrdlom ostro odsadeným od dvojkónického ostro lomeného tela na nôžke (hroby 2, 14). Výzdoba je skôr sporadická, no vyskytla sa na takejto šálke vo forme krátkych rytých rýh po obvode lomu (hrob 24). Chronologicky citlivá je gombíková ihlica s golierikom z hrobu 25, vyskytujúca sa v období strednej doby bronzovej.

Prelom stupňov Mikušovce/Diviaky I

Do prelomu stupňov Mikušovce a Diviaky I bol datovaný relatívne vysoký počet hrobov (hroby 1, 2, 25, 32 a 43). Keramické tvary charakteristické pre toto obdobie sa vyskytli aj v mieste studne, no koncentrovali sa najmä pod mohylkami I a II. Funkciu popolnice plnili dva hrnce (hroby 1 a 25). Väčšina hrobov je popolnicových (hroby 1, 25 a 34), jeden je kombinovaný (hrob 32) a jeden kenotaf? (hrob 43). Výskyt popolnicových hrobov na pohrebisku spadá práve do tohto staršieho časového obdobia. Doložená bola skrinková konštrukcia v prípade hrobu 32.

Hrnce si zachovávajú ešte ostrú profiláciu a lievikovite roztvorené hrdlo, no vydutina je výrazne zaoblená, s kónickou dolnou časťou (hrob 1). Typické pre hrnce je aj prehnuté hrdlo (hrob 43). Pravdepodobne v tom období bol do žiarového hrobu 32 uložený bronzový tordovaný náramok a do hrobu 25 bronzový okrúhly štvorzávitový prsteň z plochého drôtu.

Stupne Diviaky I a Diviaky II

Rámcovo do mladšej doby bronzovej bol datovaný kombinovaný hrob 42, situovaný v severnej časti mohylky I. V hrobe bola doložená amfora príznačná pre stupeň HA2 a šálka charakteristická pre stupeň HA1.

Prakticky počas celej mladšej doby bronzovej sa vyskytuje typ dvojuchého hrnca s mierne prehnutým hrdlom, ktorý plynule prechádza do zaobleného tela (hrob 48).

Supeň Diviaky I

Do tohto horizontu patria hroby 5, 38, 41 a 47. V tomto časovom úseku sa vyskytovali aj tvary pochádzajúce z hrobov datovaných do stupňov BD-HA1 (hroby 2, 25), HA (hrob 42), HA2 (hrob 45) a HA2-HB (hrob 48). V jednom hrnci (hrob 38) a amfore (hrob 47) sa našli zvyšky kremácie. Vyskytol sa jeden popolnicový hrob (38), jeden kombinovaný hrob (47) a jeden kenotaf? (hrob 41). Hroby sa sústreďujú pod mohylkami I, III, VII a VIII.

Hrnce už stratili ostrú profiláciu a hrdlo nie je lievikovite roztvorené, ale prehnuté a plynule prechádza do výrazne zaobleného tela, vydutina je umiestnená v dolnej časti nádoby (hrob 48), alebo je hrdlo valcovité a ostro odsadené od výrazne zaobleného tela s kónickou dolnou časťou (hrob 25, 38). Dvojkónické nádoby sú síce aj v tomto horizonte ostro profilované, no horný kónus už nie je prehnutý (hrob 5). Z predchádzajúceho obdobia sa ešte udržujú šálky s lievikovite roztvoreným hrdlom, ktoré však už plynulo prechádza do ostro lomeného dvojkónického tela na nôžke (hrob 42) alebo do mierne zaoblenej vydutiny (hrob 2) a šálky sú, podobne ako hrnce, plynule profilované, aj keď s ostrou profiláciou sa ešte stretávame (hrob 45). Začína sa objavovať výzdoba pozostávajúca z jamiek umiestnených pod pásom rytých línií (hrob 45), ktorá pretrváva aj v nasledujúcom období. Amforky si síce udržujú ostrú profiláciu, ale horný kónus sa zaobľuje (hrob 48). Charakteristickým znakom tohto obdobia je súvislá žliabkovaná výzdoba, ktorá sa na pohrebisku vyskytla na bližšie neurčiteľnej amforovitej váze (hrob 41) a na amfore s dvoma uškami, ktorej kužeľovité hrdlo plynule prechádza do zaoblenej vydutiny s výčnelkami a kónickou dolnou časťou, kde výzdobu dopĺňajú plytké jamky (hrob 47). Z tohto obdobia pochádza aj vinutie bronzovej spony s časťou ihly z hrobu 5 a zlomok kónického hlineného praslena z hrobu 41.

Stupeň Diviaky II

Do tohto stupňa boli zaradené hroby 36, 45 a 46. Hrob 36 je jamový a hroby 45 a 46 sú kenotafy? Pre toto obdobie sú charakteristické aj keramické tvary, ktoré sa našli v hrobových celkoch datovaných do stupňov HA (hrob 42) a HA2-HB (hrob 48). Vo funkcii popolnice sa vyskytla amfora (hrob 42). Pochovávanie sa sústreďovalo pod mohylkou II a v severovýchodnej časti poľa B. Do stupňa Diviaky II bola zaradená skrinková konštrukcia hrobu 46.

Amfory majú kužeľovité, v hornej časti lievikovite roztvorené hrdlo, ktoré plynule prechádza do výrazne zaoblenej vydutiny. Pre mladšiu dobu bronzovú je typická predovšetkým žliabkovaná výzdoba, no v závere tohto obdobia sa začína objavovať spolu s rytou výzdobou (hrob 42). Hrnce strácajú plynulú profiláciu a smerujú k nesúmerným tvarom, ale v tomto časovom úseku je nepatrné zaoblenie tela a mierne odsadené hrdlo ešte pozorovateľné (hrob 36). Objavuje sa výrazne profilovaná bližšie neurčiteľná amforovitá váza (hrob 36). Amforky majú výrazne zaoblenú vydutinu a dno, ale markantné je odsadenie hrdla od tela (hrob 48). Šálky sú jemnejšie profilované (hroby 45, 46), s výzdobou pozostávajúcou z jamiek umiestnených pod pásom rytých línií (hrob 48), ktorá sa na týchto tvaroch vyskytuje v priebehu celej mladšej doby bronzovej a v jej závere sa pás rytých línií zdvojuje a jamky sú umiestnené buď šikmo (hrob 46) alebo horizontálne (hrob 45). Do stupňa HA2 je datovaný rádiolaritový predmet v hrobe 46.

Prelom mladšej a neskorej doby bronzovej

Na prelom mladšej a neskorej doby bronzovej boli datované hroby 37 a 48, avšak hrob 48 obsahoval aj staršie tvary, typické pre stupeň Diviaky I. Vo funkcii popolnice sa vyskytla misa (hrob 37). Zistený bol jeden kombinovaný hrob (37) a jeden hrob jamový (48). Pochovávanie bolo doložené severnej časti poľa A a severovýchodnej časti poľa B.

V tomto období sa na pohrebiskách zvyšuje počet mís s dovnútra vtiahnutým ústím (hrob 37). Amforky stratili odsadenie hrdla a smerujú k dvojkónickým tvarom, ale vydutina ešte nie je taká baňatá a dolná časť nádoby je kónická (tab. VIII: 2). Do prelomu mladšej a neskorej doby bronzovej bol datovaný bron-

zový drôt okrúhleho prierezu, na ktorom bol navlečený kostený korálik, a tiež malý železný predmet v tvare klinčeka z hrobu 48.

Neskorá doba bronzová

Do obdobia neskorej doby bronzovej patria hroby 3, 19, 30, 44 a 51 a tiež nádoby z hrobu 48 a jeden nestratifikovaný nález. Hroby 30 a 51 sú popolnicové a hrob 44 je kenotaf? Pochovávanie bolo doložené v západnej časti mohylky I, v základoch stavby v západnej časti pohrebiska, vo východnej časti mohylky III a v juhovýchodnej časti poľa B.

Na všetkých typoch nádob z tohto obdobia sa vyskytuje výlučne rytá výzdoba (hrob 19). Amfory nemajú odsadené telo, hrdlo plynule prechádza do výrazne zaoblenej vydutiny, čím nádoba získava dvojkónický tvar. Amfora je buď nezdobená (hrob 30), alebo zdobená oválnym výčnelkom a pásom vodorovných rýh medzi uškami, z ktorého vybiehajú do dolnej časti nádoby zvislé ryhy (hrob 3). Niekedy môže byť kužeľovité hrdlo v hornej časti lievikovite roztvorené a vydutina len mierne zaoblená, no opäť tu dominuje rytá výzdoba pozostávajúca z pása vodorovných rýh medzi uškami, z ktorého vybiehajú zvislé ryhy, a štyri výčnelky na vydutí sú zdobené oblúkovitými ryhami (hrob 48). Objavujú sa aj tvary amfor s vyššie umiestnenou vydutinou, štíhlym telom a valcovitým hrdlom (hrob 48).

Hrnce už stratili profiláciu tela a nadobúdajú súdkovité tvary s ústím vtiahnutým dovnútra (hrob 44) alebo s rovno zrezaným okrajom a dvoma uškami (hrob 48). Na pohrebisku sa objavuje aj kónická šálka (hrob 44). Na črpákoch je pozorovateľné vyššie a mierne zaoblené telo a nepatrne prehnuté hrdlo, čo sú ešte znaky stupňa HA2, no vo vnútornej výzdobe v neskorej dobe bronzovej dochádza k zdvojeniu ramien girlandy (hrob 44).

Malé vázičky majú zaoblený lom s mierne prehnutým horným kónusom a s výzdobou, na ktorej je aplikovaný motív rytých trojuholníkov (tab. VIII: 4). V neskorej dobe bronzovej došlo k uloženiu bronzového noža do hrobu 51 a rádiolaritového predmetu do hrobu 44.

VYHODNOTENIE ANALÝZY POHREBISKA V SEDMEROVCI

Analýza keramického materiálu doložila začiatok pochovávania na pohrebisku v Sedmerovci na prelome stupňov Mikušovce a Diviaky I, pokračovanie v priebehu mladšej dobe bronzovej, no najväčší vrchol v neskorej dobe bronzovej. Najstaršími v sonde 1 boli hroby 15 a 17, situované blízko seba vo východnej časti a datované do stupňov BD-HA1 (hrob 15) a HA1-HA2 (hrob 17). Mladšie hroby boli datované do stupňov HA2-HB (hrob 16) a HB (hroby 13, 14). Pochovávanie v mohylke I trvalo od polovice mladšej až po neskorú dobu bronzovú. V severnejšej mohylke II bol doložený hrob 12, ktorý bol datovaný do neskorej doby bronzovej. Na okraji silážnej jamy bol hrob 23 datovaný do prelomu stupňov Mikušovce a Diviaky I, hrob 36 do horizontu HA1 a hrob 33 rámcovo do mladšej doby bronzovej. Tieto tri hroby tvoria malú skupinku, ktorá patrí spolu so severovýchodnou časťou sondy 1 (hroby 15, 17) k najstarším na pohrebisku. Mladšie hroby, datované do stupňov HA2 (hrob 24) a HB (hrob 37), nevytvárajú zoskupenie. Zo severnej časti okraja silážnej jamy pochádza mohylka III (hrob 26), datovaná do stupňa HA2. Do rovnakého časového obdobia bola datovaná aj južnejšia mohylka IV (hrob 28). Podobne, do stupňa Diviaky II, bola datovaná aj mohylka V (hrob 30). Ide o hrob skrinkovej konštrukcie. Tieto tri mohylky predstavujú stredný vývojový úsek na pohrebisku. Južnejšie mohylky VI a VII (hroby 32, 35), datované do neskorej doby bronzovej, patria k najmladším na pohrebisku. To znamená, že mohylky boli zakladané v smere od severovýchodu na juhozápad.

Prelom stupňov Mikušovce a Diviaky I

Do tohto časového úseku patrí hrob 15 v severnej časti sondy 1 a hrob 23 v južnej časti okraja silážnej jamy. Ide o najstaršie časti na pohrebisku. Obidva hroby sú popolnicové. Takéto hroby sa na pohrebisku objavujú nepretržite od prelomu stupňov BD a HA1 až po neskorú dobu bronzovú.

Amforky majú dlhé valcovité hrdlo a ostro lomené dvojkónické telo, ale prechod hrdla k telu je plynulejší (hrob 15). O niečo starší tvar predstavuje nestratifikovaný nález s ostrou profiláciou a výzdobou pozostávajúcou z lomených poloblúkovitých rýh na vydutí (tab. XIV: 3). Bežný je výskyt bronzových gombíkov, korálikov (hrob 15), objavil sa tu aj zlomok bronzovej špirálky a ružice (hrob 23).

Stupne Diviaky I a Diviaky II

Do tohto obdobia boli rámcovo datované hroby 2, 17 a 33. Hrob 2 bol situovaný v južnej časti mohylky I, hrob 17 v severnej časti sondy 1 a hrob 33 bol v južnej časti okraja silážnej jamy. Okrem hrobu 17 (kenotafu?), boli všetky ostatné hroby popolnicové. Prevažná väčšina kombinovaných hrobov sa koncentrovala v mladšej dobe bronzovej (hroby 3, 28, 26). Vo funkcii popolnice sa vyskytli dva hrnce s otvorom v dne (hroby 17, 33). Hrnce majú prehnuté hrdlo a zaoblené telo (hrob 17, 33) a túto esovitú profiláciu si udržujú počas celej mladšej doby bronzovej.

V celom priebehu tohto obdobia sa objavujú ihlice s dvojkónickou hlavicou (hrob 2) a ihlice s hlavicou zdobenou vodorovnými žliabkami po obvode (tab. XIV: 1), umožnili však len rámcové časové zaradenie hrobových celkov. Časté sú aj bronzové gombíky a špirálky (hrob 33).

Stupeň Diviaky I

Do stupňa HA1 bol datovaný kombinovaný hrob 3 v severnej časti mohylky I a popolnicový hrob 36 v južnej časti okraja silážnej jamy. V tomto stupni by mali byť malé džbánky nahradené profilovanými šálkami, no na pohrebisku bol doložený vyvinutejší tvar tejto nádobky, ktorej horný kónus sa zaoblil a uško presiahlo ústie. Z bronzového inventára začína na lokalite výskyt prsteňov a objavila sa bronzová tyčinka a sklený korálik z modrého skla (hrob 3).

Stupeň Diviaky II

Do posledného stupňa mladšej doby bronzovej boli datované hroby 24, 26, 28, 30 a zaradená doň bola tiež nádoba z hrobu 12. Hroby 24 a 30 boli popolnicové, hroby 28 a 26 kombinované. V tomto horizonte sa vyskytol hrob so skrinkovou konštrukciou (30). Hroby sa koncentrovali v severnej časti okraja silážnej jamy a sondy 2. Funkciu popolnice plnila len amfora z hrobu 26.

Amfory majú kužeľovité hrdlo, ktoré plynule prechádza do zaoblenej vydutiny zdobenej radom obežných jamiek v hornej časti vydutia (hrob 26). Amforky majú hrdlo odsadené od výrazne zaoblenej vydutiny (hrob 24). Črpáky bez vnútornej výzdoby môžu svojím kónickým tvarom ešte nadväzovať na reminiscencie z predchádzajúcich období, ale ich výzdoba, pozostávajúca zo striedajúcich zväzkov oválnych jamiek a krátkych rýh, zaraďuje tieto tvary do záveru mladšej doby bronzovej (hrob 12). Značne vyvinutý je už črpák bez vnútornej výzdoby a s vyšším telom, mierne prehnutým hrdlom nepatrne odsadeným od zaobleného tela, s nábehom na pologuľovitý tvar (hrob 28). Typickým pre toto obdobie je črpák s vyšším a nepatrne prehnutým hrdlom odsadeným od mierne zaobleného tela, s vonkajšou výzdobou pozostávajúcou z dvoch pásov vodorovných rýh, medzi ktorými sa striedajú zväzky horizontálne umiestnených oválnych jamiek a krátkych šikmých rýh. Vnútornú výzdobu tvorí pravá girlanda (hrob 24). V tomto stupni sa objavuje ihlica s pečatidlovou hlavicou a golierikom (hrob 30). Pokračuje výskyt bronzových prsteňov, drôtov, krúžkov (hrob 24) a gombíkov (hrob 30).

Prelom mladšej a neskorej doby bronzovej

Do prelomu mladšej a neskorej doby bronzovej spadá hrob 16. Prevažná väčšina kenotafov? sa koncentruje na prelom mladšej a neskorej doby bronzovej, no najmä v stupni HB (hroby 16, 17, 32, 37).

Amfory majú hranatý okraj a kužeľovité hrdlo, ktoré plynule prechádza do vydutiny, ktorá je v porovnaní s predchádzajúcim obdobím zaoblenejšia. Kombinácia rytej a žliabkovanej výzdoby je typická pre toto obdobie (hrob 16).

Neskorá doba bronzová

Do obdobia neskorej doby bronzovej boli datované hroby 7, 12, 13, 14, 32, 35, 37 a nestratifikované nálezy (tab. XIV: 2, 4, 6). Popolnicový hrob 7 sa našiel pod mohylkou I v západnej časti a popolnicový hrob 12 pod mohylkou II. Popolnicové hroby 13 a 14 boli situované v severnej časti sondy 1. Hroby 32 a 37 boli kenotafy? a hrob 35 bol popolnicový. Hrob 37 sa zistil v juhozápadnej časti okraja silážnej jamy a hroby 32 a 35 v strednej časti sondy 2. Hrniec (hrob 7) a dve amfory (hrob 12, 13) plnili funkciu popolnice.

Amfory, ktorých tvar nadväzuje na predchádzajúce obdobie, majú už výraznejšie zaoblené vydutie a rytá výzdoba pozostáva z pásu vodorovných rýh na hrdle, z ktorých vybiehajú do dolnej časti nádoby zväzky zvislých rýh a výčnelky na vydutí a hrdle sú lemované poloblúkovitými ryhami (hrob 13). Podobne ako malé amforky, aj amfory majú dvojkónický tvar s rytou výzdobou (tab. XIV: 6). Na konci predchádzajúceho obdobia doznel výskyt profilovaných hrncov, ktoré v tomto horizonte vystriedali súdkovité tvary (hrob 7). Malé amforky nadobúdajú dvojkónický tvar s výrazne zaoblenou vydutinou umiestnenou v dolnej časti nádoby a s rytou výzdobou tvorenou pásom vodorovných rýh, pod ktorým sú zväzky zvislých rýh (hrob 12, 13, 37; tab. XIV: 4) alebo pás do sebe zapadajúcich šikmo šrafovaných zväzkov rýh (hrob 12). Vývoj črpákov postupne smeruje k polguľovitému tvaru, ale hrdlo je ešte mierne prehnuté a nepatrne odsadené od zaobleného tela, pričom šírka vydutia nepresahuje priemer ústia. Vonkajšia aj vnútorná výzdoba pozostáva z pásov obežných rýh (hrob 12). Zvyšuje sa počet črpákov, ktoré stratili jemnú profiláciu a získali polguľovitý tvar (hrob 14, 32, 35; tab. XIV: 2). V tomto časovom úseku dochádza na pohrebiskách lužickej kultúry k zvýšenému výskytu mís s dovnútra vtiahnutým ústím (hrob 12).

Hroby datované do neskorej doby bronzovej neobsahovali žiadne bronzové predmety. Podobná situácia bola doložená na pohrebisku v Kotešovej, čo podľa *B. Zajacovej* (*2007*, 50) môže súvisieť už len so symbolickou funkciou šperkov v tomto období, prípadne so zmenou pohrebného rítu, t. j. že kult nedovoľoval prítomnosť bronzových predmetov u zomrelého, dôvodom čoho by mohla byť miestna hospodárska situácia na konci mladšej doby bronzovej. Najnovšie sa k tejto problematike vyjadril *V. Podborský* (*1997*, 154), podľa ktorého sa v neskorej dobe bronzovej po prvýkrát prejavili príznaky nedostatku rudy farebných kovov.

ZÁVER

Pohrebiská v Jasenici a Sedmerovci tvorili súčasť považskej skupiny lužických pohrebísk a situované boli v jej strednej časti. Pochovávanie na pohrebisku v Jasenici začalo skôr, už v stupni Mikušovce, a pretrvalo do neskorej doby bronzovej. V Sedmerovci sa prvé hroby objavili na prelome stupňov BD a HA, no materiálna kultúra tohto pohrebiska je viac spätá s neskorobronzovým vývojom, zatiaľ čo v Jasenici je inventár z hrobov viac poznamenaný mladšou dobou bronzovou, avšak záver pochovávania na obidvoch pohrebiskách je datovaný do neskorej doby bronzovej. Severnejšie pohrebisko v Jasenici vykazuje v archeologickom materiáli viaceré zhody s východnou turčianskou oblasťou a západnou časťou východnej Moravy, kým južnejší Sedmerovec bol v oveľa väčšej miere zviazaný s vývojom na východnej Morave, menej s oblasťou hornej Nitry. Predurčovala ho k tomu poloha na južnom úpätí pohraničných hôr moravsko-slovenských Bielych Karpát a tiež situovanie v blízkosti Vlárskeho priesmyku, ktorým vedie odpradávna využívaná cesta z Poodria na stredné Považie (*Petrovský-Šichman 1962*, 129). Podobný keramický materiál na oboch analyzovaných pohrebiskách dokladá tiež spojenie s oblasťou Poľska.

Z blízkeho okolia pohrebiska v Jasenici pochádza viacero lokalít lužickej kultúry. Dve sídliská boli doložené v Udiči a ďalšie na vrchu Hradište nad obcou Jasenica zo strednej a mladšej doby bronzovej, ktorého ľud pravdepodobne pochovával svojich mŕtvych na analyzovanom pohrebisku. Ďalšie lužické pohrebisko bolo zistené v Mikšovej pri cintoríne. V Brvništi bol odkrytý poklad kosákov a sekeriek.

Na ľavej strane rieky Váh boli situované podobne datované pohrebiská. Oproti Jasenici to bola Považská Bystrica (*Moravčík 2006*, 9), oproti Sedmerovcu bola Ilava (nepublikovaný výskum). Tieto štyri pohrebiská predstavujú skupinku považských pohrebísk mlado- a neskorobronzového vývoja. Ostatné pohrebiská stredného Považia, a to v Mikušovciach, Trenčianskych Tepliciach (*Pivovarová 1965*, 136), Beluši (*Furmánek 1970*, 446) a Kotešovej (*Zajacová 2007*, 57) patria do staršieho časového úseku strednej a mladšej doby bronzovej. Pochovávanie na pohrebisku v Ľuborči pretrváva do doby halštatskej a podobne ako v Jasenici, aj tu boli bežné jamové a chudobnejšie hroby (*Veliačik 1989*, 161), no s najväčšou pravdepodobnosťou ide o najmladšie pohrebisko lužickej kultúry na strednom Považí.

Pohrebiská v povodí rieky Vláry (Sehradice, Vlachovice, Tichov, Sv. Sidonie) boli výrazne ovplyvnené z blízkej oblasti Považia, dokladom čoho sú dva lokálne keramické typy - ostro profilované šálky (*Dohnal 1974*, schema VII: Typ A-C: 11-13) a bohato zdobené amfory (*Dohnal 1974*, 24, schema II: Typ C5, C7, D7, E7, F8). V oblasti stredného Považia práve pohrebisko v Sedmerovci tieto kontakty prezentuje najvýraznejšie.

Rozdiely medzi pohrebiskami v Jasenici a Sedmerovci neboli veľké. Rozbor pohrebného rítu a keramického materiálu síce doložil isté rozdiely najmä v prítomnosti kameňa na pohrebisku, vo variabilite úpravy vnútri hrobov, vo vyššom počte jamových aj skrinkových hrobov v Jasenici, v častejšom výskyte

starších keramických tvarov v Jasenici, čo potvrdzuje aj včasnejšie datovanie tohto pohrebiska, v bohatšej hrobovej výbave v Sedmerovci, ale celkový charakter keramického inventára, výzdobných motívov, budovanie menších mohyliek nad hrobmi aj ich relatívne neveľká vzdialenosť je dôkazom, že v oblasti stredného Považia tvorili spolu s pohrebiskom v Ilave, ale aj s ďalšími na východnej Morave príbuznú skupinu lužických pohrebísk.

Presnejší obraz o vývoji lužickej kultúry v oblasti stredného Považia však bude zrejmejší až po spracovaní a publikovaní pohrebísk vo Varíne, Trenčíne, Ľuborči a Ilave. V budúcom bádaní tak majú nezastupiteľné miesto ďalšie archeologické výskumy a následná záchrana kultúrneho dedičstva. Pohrebiská čiastočne dopĺňajú rámec vývoja a pomerov v období lužickej kultúry na strednom Považí. V neposlednej miere vďaka svojej geografickej polohe sú jedinečných dokladom, ktorý poukazuje na intenzitu vzájomných kontaktov považskej skupiny lužickej kultúry s oblasťou východnej Moravy. Aj keď ide o rozlohou malé pohrebiská, ľud, ktorý tu svojich zomrelých pochovával, sa zapájal do všeobecného diania a vplyvy okolitého sveta nielen prijímal, ale aj ho ovplyvňoval. Preto kultúra stredného Považia vniesla kultúrnu pečať do susedných kultúrnych oblastí, dôkazom čoho je východomoravsko-slovenské umenie.

OPIS HROBOV A NÁLEZOV

Jasenica

Základy stavby a studne

V tomto priestore sa zistili porušené hroby 1-29. Hroby 24-27 boli umiestnené v základoch studne situovanej pri južnom rohu novostavby a zvyšné hroby boli v základoch novostavby, ktorej čelné postavenie je od juhozápadu na severovýchod a hroby sa koncentrovali v južnej časti.

Hrob 1 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, základy stavby (1960)
Hrob bol zahĺbený do štrkového podložia. Obsahoval popolnicu hrncovitého tvaru (1), prikrytú i podloženú pieskovcovou platňou. Pri nádobe (1) sa našlo torzo misy (2), z ktorého asi polovica chýbala. Takmer celá popolnica bola vyplnená kosťami, vrchná časť (jedna pätina) tmavým humusom a spodná časť (štyri pätiny) žltohnedou hlinou. Vo vrchnej časti výplne sa našla retiazka (3), gombíky (4), zlomok ihlice (5) a bronzová ružica (6), ktoré sa však nezachovali.

Nálezy:
1. Hrniec vo funkcii popolnice má rovno zrezaný okraj, lievikovite roztvorené hrdlo ostro odsadené od výrazne zaobleného tela s kónickou dolnou časťou a s rovným dnom; farba žltá až sivá; v. 230 mm, pr. dna 90 mm, pr. ústia 198 mm, pr. max. vydutia 285 mm (tab. I: 1).
2. Torzo misy s rovno zrezaným okrajom, pravidelne prehnutým hrdlom ostro odsadeným od kónického tela, lom je mierne zaoblený, dno chýba; farba svetlohnedá; pr. ústia 220 mm, pr. max. vydutia 220 mm (tab. I: 2).
3. Bronzová retiazka (nezachované).
4. Bronzové gombíky (nezachované).
5. Zlomok bronzovej ihlice (nezachované).
6. Bronzová ružica (nezachované).

Hrob 2 - základy stavby (1960)
Hrob bol rozrušený v priečnom základe v smere na severozápad (spolu s hrobmi 3, 4, 5). Črepy šálok (1, 2) boli vyzdvihnuté zo základov asi 2 m severnejšie od hrobu 1.

Nálezy:
1. Torzo šálky s výrazne von vyhnutým a zaobleným okrajom, lievikovite roztvoreným hrdlom, ostro lomeným telom, horný kónus je mierne zaoblený, najväčšie vydutie presahuje ústie nádoby, páskové uško vybieha rovno z okraja a pripája sa na najväčšie vydutie, dolná časť chýba; farba oranžová až tmavosivá; pr. ústia 133 mm, pr. max. vydutia 140 mm (tab. I: 3).
2. Črepy šálky s von vyhnutým a zaobleným okrajom, s lievikovite roztvoreným hrdlom, s jemnou profiláciou; materiál je piesčitý; farba oranžová až sivá; hr. 16 mm (tab. I: 4).

Hrob 3 - základy stavby (1960)
Hrob bol rozrušený v priečnom základe v smere na severozápad (spolu s hrobmi 2, 4, 5). Nachádzal sa v blízkosti hrobu 2, prevažnú časť hrobového inventára tvorili fragmenty nádoby (1).

Nález:
1. Amfora dvojkónického tvaru s rovno zrezaným okrajom, mierne prehnuté kužeľovité hrdlo plynule prechádza do výrazne zaoblenej vydutiny, dolná časť tela je kónická, na prechode hrdla a vydutia sa pripájajú dve ušká, dno je rovné, v strede medzi uškami je oválny výčnelok, na hrdle je pás vodorovných rýh a pod hrdlom zväzky zvislých rýh; farba hnedá až čierna; v. 210 mm, pr. dna 90 mm, pr. ústia 142 mm, pr. max. vydutia 272 mm (tab. I: 5).

Hrob 4 - základy stavby (1960)
Hrob bol rozrušený v priečnom základe v smere na severozápad (spolu s hrobmi 2, 3, 5). Hrobový inventár tvorili len črepy.

Hrob 5 - základy stavby (1960)
Hrob bol rozrušený v priečnom základe v smere na severozápad (spolu s hrobmi 2, 3, 4). Hrobový inventár tvorili črepy dvojkónickej nádoby (1) a torzo bronzovej spony (2).

Nálezy:
1. Dvojkónická nádoba má rovno zrezaný okraj, horný i dolný kónus neprehnutý, lom ostrý a rovné dno; farba tmavožltá až sivá; v. 154,5 mm, pr. dna 87 mm, pr. ústia 182 mm, pr. max. vydutia 207 mm (tab. I: 6).
2. Vinutie bronzovej spony i s časťou ihly, silno poškodené žiarom, pr. vinutia 14 mm (tab. I: 7).

Hrob 6 - základy stavby (1960)
Hrob bol rozrušený, situovaný v pozdĺžnom základe v smere na severovýchod (spolu s hrobmi 7, 8, 9, 10) v základoch čelnej steny stavby, vyzbierané boli len črepy.

Hrob 7 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, základy stavby (1960)
Hrob bol situovaný v pozdĺžnom základe v smere na severovýchod (spolu s hrobmi 6, 8, 9, 10). Obložený bol kameňmi a zapustený do štrku. Hrobová jama bola vyplnená čiernou hlinou a štrkom, zemina tvorila 30-40 cm hrubú vrstvu, ktorá sa ťahala sa po celom pohrebisku. Nad touto vrstvou bola vrstva hliny prechádzajúca do ornice. Čierny štrk s uhlíkovou vrstvou siahal do hĺbky 90-100 cm. Profil bol zachovaný. Hrob tvorila nádoba, ktorej dno siahalo do hĺbky 120 cm pod povrchom ornice a prikrytá bola pieskovcovou platňou, nezachovala sa.

Hrob 8 - základy stavby (1960)
Hrob bol rozrušený v pozdĺžnom základe v smere na severovýchod (spolu s hrobmi 6, 7, 9, 10), v blízkosti hrobu 9, v základoch čelnej steny. Vyzbierané boli len črepy.

Hrob 9 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, základy stavby (1960)
Hrob bol situovaný v pozdĺžnom základe v smere na severovýchod (spolu s hrobmi 6, 7, 8, 10). Z hrobu pochádza popolnica dvojkónického tvaru (1), ktorej dno siahalo do hĺbky 100 cm v štrkovom podloží. Nádoba sa nezachovala.

Nález:
1. Dvojkónická nádoba vo funkcii popolnice, štyri držadlá vybiehajú strechovito z lomeného vydutia; v. 400 mm, pr. dna 300 mm, pr. ústia 300 mm, pr. max. vydutia 650 mm (nezachované).

Hrob 10 - základy stavby (1960)
Hrob bol umiestnený v pozdĺžnom základe v smere na severovýchod (spolu s hrobmi 6, 7, 8, 9). Z hrobu pochádza nádoba prikrytá kameňom. Hĺbka dna dosiahla pod povrchom 100 cm. Nádoba sa nezachovala. V okolí hrobu bolo už málo objektov a črepov, bol tu už okraj pohrebiska. Terén začínal prudšie stúpať. Uhlíková vrstva sa stratila, ostal iba žltý íl a strácala sa aj vrstva štrku. Hrob bol vo vzdialenosti 30 m od hrobu 1.

Hrob 11 - základy stavby (1960)
Hrob bol rozrušený, dno nádoby siahalo asi do hĺbky 100 cm. Nádoba sa nezachovala.

Hrob 12 - základy stavby (1960)
Hrob bol rozrušený, v blízkosti hrobu 11, dno asi v hĺbke 100 cm. Nádoba sa nezachovala.

Hrob 13 - základy stavby (1960)
Hrob bol rozrušený v základoch priečnej miestnosti, v hĺbke 100 cm. Nádoba sa nezachovala.

Hrob 14 - pohreb žiarový, hrob jamový, základy stavby (1960)
Hrob bol situovaný v severnom pozdĺžnom základe stavby. Obsahoval črepy amforky (1), šálky (2) a kosti.

Nálezy:
1. Amforka s rovno zrezaným okrajom, dlhým valcovitým hrdlom, dvojkónickým ostro lomeným telom, mierne vtiahnutým dnom s nábehom na prstencovitú nôžku, na prechode hrdla a vydutia sú dve ušká; farba tehlová; v. 70 mm, pr. dna 33 mm, pr. ústia 60 mm, pr. max. vydutia 79 mm (tab. II: 1).
2. Torzo šálky so zaobleným okrajom, lievikovite roztvoreným hrdlom a ostro lomeným telom, dolná časť chýba; farba tehlová; pr. ústia 133 mm, pr. max. vydutia 140 mm (tab. II: 2).

Hrob 15 - základy stavby (1960)
Hrob bol rozrušený v priečnom vnútornom základe na čelnej stene.

Hrob 16 - základy stavby (1960)
Hrob bol rozrušený v základoch na vnútornej priečnej stene.

Hrob 17 - základy stavby (1960)
Hrob bol rozrušený v základoch na vnútornej priečnej stene, v blízkosti hrobu 15.

Hrob 18 - základy stavby (1960)
Hrob bol rozrušený v zadných pozdĺžnych základoch, obložený veľkými kameňmi, viditeľnými pri hrobe 39. Patrí do skupiny hrobov 37-40.

Hrob 19 - základy stavby (1960)
Hrob bol rozrušený, umiestnený v zadných pozdĺžnych základoch severozápadnej steny budovy, obložený veľkými kameňmi. Pod 30 cm hrubou vrstvou ornice bola 10-30 cm hrubá čierna ílovitá vrstva zmiešaná s uhlíkmi, ktorá nad hrobom kužeľovito vystupovala až po ornicu. Pod ňou bola 20-40 cm hrubá čierna vrstva zmiešaná so štrkom, uhlíkmi a kamením. Dno hrobu siahalo do hĺbky 100 cm. Z nádoby, ktorá bola pravdepodobne prikrytá pieskovcovou platňou, sa zachovali len črepy s výzdobou (1).

Nález:
1. Črepy pravdepodobne amforky, výzdobu tvorí pás vodorovných rýh preťatých podlhovastým výčnelkom lemovaným poloblúkovitými ryhami, nad nimi je zväzok šikmých rýh, nad pásom vodorovných rýh je skupina menších jamiek a pod ním po obvode pás šikmých krátkych rýh, pod ktorým je veľká jamka lemovaná šikmými ryhami, tmavohnedá až čierna farba, hr. 19 mm (tab. II: 3).

Hrob 20 - pohreb žiarový, hrob jamový, základy stavby (1960)
Hrob bol umiestnený v hĺbke 80 cm vo vonkajšom priečnom základe budovy. Súčasťou inventára boli črepy nádoby položenej na pieskovcovej platni, západne od nej boli kosti.

Hrob 21 - základy stavby (1960)
Hrob umiestnený v západnom rohu budovy bol rozrušený. Obsahoval črepy, ktoré boli vyzdvihnuté z hĺbky 80-90 cm. Nachádzal sa v blízkosti hrobov 22 a 23.

Hrob 22 - základy stavby (1960)
Hrob bol rozrušený v západnom rohu budovy/Hrob umiestnený v západnom rohu budovy bol rozrušený, podobne ako predchádzajúci.

Hrob 23 - základy stavby (1960)
Hrob bol rozrušený v západnom rohu budovy, v blízkosti hrobov 21 a 22./Hrob umiestnený v západnom rohu budovy v blízkosti hrobov 21 a 22, bol rozrušený.

Hrob 24 - pohreb žiarový, hrob jamový, studňa umiestnená pri južnom rohu novostavby (1960)
Hrob bol umiestnený v priestore základov studne mimo stavby z južnej strany (spolu s hrobmi 25, 26 a 27) v hĺbke 100-130 cm. Hrob obsahoval črepy šálky (1) a kosti.

Nález:
1. Torzo šálky s von vyhnutým a zaobleným okrajom, hrdlo je prehnuté, dolná časť tela nepatrne zaoblená, zachovaná je časť uška, tesne pod hrdlom po obvode je pás krátkych zvislých rýh a pod hrdlom štyri výčnelky, dno chýba; farba tehlová na hrdle, miestami tmavohnedá; pr. ústia 103 mm, pr. max. vydutia 170 mm (tab. II: 4).

Hrob 25 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, studňa umiestnená pri južnom rohu novostavby (1960)
Hrob bol umiestnený na mieste studne mimo stavby z južnej strany (spolu s hrobmi 24, 26 a 27) v hĺbke 100-130 cm. Obsah hrobu tvorila značne poškodená nádoba (1), bronzový prsteň (2), torzo bronzovej ihlice (3) a tridsať kusov malých ľudských zubov (detské) poškodených žiarom.

Nálezy:
1. Torzo hrnca vo funkcii hlinenej popolnice, horná časť chýba, tvar tela je vajcovitý, dno rovné; povrch je drsný; farba tmavožltá až sivá; pr. dna 125 mm, pr. max. vydutia 230,5 mm (tab. II: 5).
2. Bronzový okrúhly štvorzávitový prsteň z plochého drôtu; pr. 20 mm, hr. 10 mm (tab. II: 6).
3. Torzo bronzovej ihlice s gombíkovou hlavicou a golierikom; pr. 10 mm (tab. II: 7).

Hrob 26 - pohreb žiarový, hrob jamový, studňa umiestnená pri južnom rohu novostavby (1960)
Hrob bol umiestnený na mieste studne mimo stavby z južnej strany (spolu s hrobmi 24, 25 a 27) v hĺbke 100-130 cm. Obsahoval črepy a kosti.

Hrob 27 - studňa umiestnená pri južnom rohu novostavby (1960)
Hrob ostal v stene studne nevybratý, ale viditeľný. Vo vyhodenej zemine zo studne sa našiel rádiolaritový predmet (1) a vo vzdialenosti 4,25 m od západnej steny bol v hĺbke 60 cm zlomok železného predmetu (2)

Nálezy:
1. Plochý kamenný rádiolaritový predmet v tvare nepravidelného štvoruholníka; dĺ. 34,5 mm, š. 35 mm (tab. III: 1).
2. Zlomok železného trojrozmerného predmetu; dĺ. 23 mm, š. 36 mm (tab. III: 2).

Hrob 28 - pohreb žiarový, hrob jamový skrinkový, základy stavby (1960)
Hrob bol umiestnený pod 30-50 cm hrubou vrstvou hliny. Pod ňou až do hĺbky 70 cm sa nachádzala 20 cm hrubá čierna uhlíková vrstva hliny zmiešaná s kameňmi a štrkom. Nižšie bolo štrkové podložie, v ktorom sa rysoval profil hrobu do hĺbky 100 cm. Bol obložený z bočnej a vrchnej strany kameňmi v podobe skrinky. Hrob obsahoval črepy a kosti.

Hrob 29 - pohreb žiarový, hrob jamový, základy stavby (1960)
Nachádzal sa už na okraji pohrebiska. Z hrobu pochádzajú kosti a črepy, ktoré boli vyzdvihnuté zo základov severovýchodnej časti budovy.

Pole A

Po porušených hroboch v základoch stavby a studne sa začala odkrývať vnútorná plocha priečnej miestnosti v juhozápadnej časti budovy, označená ako „pole A“, s rozmermi 5 x 16 m. Tu sa odkrývali vrstvy nedotknuté stavbou. Najprv 30 cm hrubá vrstva ornice, pod ňou čierna hlina zmiešaná s kamením a štrkom. Do tejto vrstvy boli zahĺbené hrobové jamy do hĺbky 100-130 cm. Pod ornicou sa našli veľké kamene až 60-70 cm dlhé, ktoré prikrývali vlastný hrob. Hroby 32-36 mali nad sebou kamennú vrstvu (mohylka II). Hroby 37-40 a 51 tvorili skupinu. Boli umiestnené pod spoločným príkrovom kameňov (mohylka III). Medzi hrobmi 37 a 35-36 nebola zistená kamenná vrstva. Hroby 30 a 31 boli pravdepodobne súčasťou mohylky I.

Hrob 30 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, pole A (1960)
Hrob bol umiestnený v severovýchodnej časti poľa A. Hrobová jama bola široká 60 x 80 cm. Obsahovala kosti a dve popolnice. Väčšia z nich, položená v hĺbke 75-80 cm, sa rozsypala. Menšia amfora (1) sa nachádzala o 5 cm vyššie - vo výške vydutia väčšej nádoby a zachovala sa celá. Povrch nádoby bol viditeľný v hĺbke 70 cm.

Nález:
1. Amfora vo funkcii popolnice má dvojkónický tvar, rovno zrezaný okraj, mierne prehnuté kužeľovité hrdlo plynule prechádzajúce do zaoblenej vydutiny, dolná časť tela nádoby je kónická, na rozhranie hrdla a vydutia sa pripájajú dve ušká, dno je rovné; farba žltá až sivá; v. 190 mm, pr. dna 105 mm, pr. ústia 144 mm, pr. max. vydutia 233 mm (tab. III: 3).

Hrob 31 - pohreb žiarový, hrob jamový skrinkový, pole A (1960)
Hrob bol od hrobu 30 vzdialený 2 m smerom na východ, pri čelnej stene v severovýchodnej časti poľa A. Ide o skrinkový hrob. Hrobová jama obložená kameňmi v podobe skrinky mala priemer 30-40 cm a bola hlboká 65 cm. V jame sa našli črepy, uhlíky a kostičky v hĺbke 100 cm, položené na pieskovcovej platni prikrývajúcej väčšiu nádobu (1). Povrch nádoby bol viditeľný. Jednotlivé kamene boli až 75 cm dlhé a začínali sa objavovať v hĺbke 30 cm pod povrchom.

Nález:
1. Torzo bližšie neurčiteľnej amforovitej vázy - zachoval sa mierne von vyhnutý a zaoblený okraj, lievikovite roztvorené hrdlo a rovné dno, telo chýba; farba tehlovožltá až sivá; pr. dna 114 mm, pr. ústia 300 mm (tab. III: 4).

Hrob 32 - pohreb žiarový, hrob kombinovaný skrinkový, pole A (1960)
Okolo hrobovej jamy hlbokej 90 cm tvorili kamene nepravidelný veniec v podobe skrinky. Vnútri bola 50-60 cm priehlbeň vyplnená kosťami, uhlíkmi, črepmi, malými kameňmi a zeminou. Obsahovala veľkú dvojkónickú nádobu (1), ktorej dno bolo v hĺbke 110 cm, nezachovala sa. Celá hrobová jama presahovala hĺbku 110 cm. Menšia vázička (2) bola položená nad ústím popolnice, nezachovala sa. Vo veľkej nádobe (1) sa našli zlomky bronzového náramku (3) a torzo bronzovej špirálky (4). V polohe 6 m od vonkajšej steny a 4,30 m od vnútornej steny budovy, v hĺbke 40 cm pod povrchom sa našiel železný predmet (5), ktorý sa nezachoval.

Nález:
1. Dvojkónická nádoba vo funkcii popolnice; farba čierna; v. 500 mm, pr. dna 300 mm, pr. ústia 440 mm, pr. max. vydutia 600 mm (nezachované).
2. Malá vázička (nezachované).
3. Dva zlomky tordovaného bronzového náramku; pr. 3-4 mm (tab. III: 5).
4. Torzo bronzovej špirálky (korálik?/časť spony?); pr. 4 mm (tab. III: 6).
5. Železný predmet (nezachované).

Hrob 33 - pohreb žiarový, hrob jamový, pole A (1960)
Povrch hrobu bol viditeľný v hĺbke 60 cm. Hrob obsahoval črepy, kosti a uhlíky. Pri hrobe v hĺbke 70 cm sa našiel železný predmet, ale nezachoval sa. Štyri metre severne od hrobu bol objavený rádiolaritový (1) a hlinený (2) predmet.

Nálezy:
1. Malý rádiolaritový predmet oválneho tvaru, s retušou; dĺ. 24 mm, š. 28 mm (tab. IV: 1).
2. Malý hlinený predmet s okrúhlym otvorom, spodná časť je plochá, horná nepravidelne lichobežníková, predmet sa smerom nahor zužuje až po otvor; pr. otvoru 10 mm, dĺ. 19 mm, š. 35 mm (tab. IV: 2).

Hrob 34 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, pole A (1960)
Hrob sa nachádzal pod vrstvou kameňov. Popolnica misovitého tvaru (1) nemala po sebou kameň, obsahovala kosti a uhlíky.

Nález:
1. Torzo misy vo funkcii popolnice - horná časť chýba, dolná časť tela je zaoblená, dno vtiahnuté; farba tmavosivá až hnedá; pr. dna 95 mm (tab. IV: 3).

Hrob 35 - pohreb žiarový, hrob jamový, pole A (1960)
Hrob obsahoval črepy a kosti pod kamennou vrstvou.

Hrob 36 - pohreb žiarový, hrob jamový, pole A (1960)
Hrob obsahoval roztrúsené kosti a črepy nádob (1, 2) pod kamennou vrstvou.

Nálezy:
1. Črepy bližšie neurčiteľnej amforovitej vázy - zachovaný len von vyhnutý a zaoblený okraj; farba tmavohnedá až čierna; pr. ústia 218 mm, hr. 7 mm (tab. IV: 4).
2. Torzo hrnca bez úch - zachovala sa horná časť hrdla, časť vydutia a dna, profilácia je mierna, okraj rovný a zaoblený, nábeh na mierne zaoblenú vydutinu, dno je rovné; farba tehlová až svetlohnedá; pr. ústia 200 mm (tab. IV: 5).

Hrob 37 - pohreb žiarový, hrob kombinovaný, pole A (1960)
Pieskovcová platňa prikrývala v hĺbke 70 cm ústie dvojuchej vázy (1), ktorej dno bolo v hĺbke 130 cm, nádoba sa nezachovala. Z južnej strany bola vo výške vydutia opretá malá miska (2) s kosťami. Hrob obsahoval kosti

v nádobe (1), uhlíky v hrdle a okolo nádoby v priestore širokom 80 cm. Hrobová jama bola vyhĺbená na štrkovom podloží. Nad kamennou vrstvou v hĺbke 30-40 cm pod povrchom sa našiel črep s trojitou lomenou vlnicou (3), ale nezachoval sa. Našiel sa aj železný predmet (4), tiež sa nezachoval. Okolo hrobov 37-40 bol veniec kameňov, nad samými hrobmi sa nachádzali pieskovcové platne. Rovnako okolo hrobov 41-43 bol zo severnej strany situovaný polkruh kameňov.

Nálezy:
1. Váza vo funkcii popolnice má baňaté telo, dolná časť je kónická, na prechode hrdla a vydutia sa pripájajú dve ušká, na vydutí je jamka s pupčekom; pr. ústia 350 mm (nezachované).
2. Torzo malej misky vo funkcii popolnice - horná časť chýba, ústie je vtiahnuté dovnútra, dno je odsadené; farba tmavosivá až hnedá; pr. dna 35 mm (tab. IV: 6).
3. Črep s trojitou lomenou vlnicou (nezachované).
4. Železný predmet (nezachované).

Hrob 38 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, pole A (1960)
V hĺbke 105 cm pod kameňom sa našiel hrniec (1), ktorého dno bolo v hĺbke 120 cm. Vrch nádoby bol úplne rozbitý, nádoba obsahovala prepálené kosti.

Nález:
1. Torzo hrnca vo funkcii popolnice - horná časť chýba, tvar tela je vajcovitý, dno rovné; farba tmavožltá až hnedá; pr. dna 95 mm, pr. max. vydutia 240 mm (tab. IV: 7).

Hrob 39 - pohreb žiarový, hrob jamový skrinkový, pole A (1960)
Vrchnú vrstvu hrobu tvorili kamene, spodnou bola skrinka, v strede ktorej ležal kameň. Skrinka bola ešte prikrytá veľkou pieskovcovou platňou. Obsahovala priehlbeň bez nádoby, črepy, uhlíky a kosti okolo skrinky, ale hlavne veľa uhlíkovej zeminy nad ňou.

Hrob 40 - pohreb žiarový, hrob jamový, pole A (1960)
Pod vrstvou kameňov sa nachádzali pieskovcové platne sklonené na západ, pod nimi bola jamka hrobu, ktorá obsahovala uhlíky, črepy a kosti.

Pole B

Tvorila ho vnútorná plocha pozdĺž čelnej steny budovy, odkrytá iba čiastočne, s rozmermi 6 x 7 m. Kamene utvárali skupiny viažuce sa na hroby. V povrchovej vrstve boli hroby**(?)** narušené orbou. Hroby 41-43 a 52 boli obtočené polkruhom kameňov. Kruh bol preťatý základmi vnútornej steny v smere JV-SZ. Do celého kruhu mohli patriť aj hroby 1-5 a 30-31 (mohylka I). Hroby 44-46 boli prekryté kamenným príkrovom a tvorili tri samostatné mohylky (IV, V, VI). Severne od nich sa našiel hrob 48 (mohylka VIII). Západne bol situovaný hrob 47, prekrytý kamenným príkrovom (mohylka VII).

V poli B sa našiel rádiolaritový hrot (1) v severovýchodnom kúte, v hĺbke 40 cm zlomok bronzového drôtu (2) a v hĺbke 40-50 cm rádiolaritové jadro (3).

Nálezy:
1. Plochý rádiolaritový predmet s ostrými hranami a trojuholníkovým prierezom; dĺ. 18 mm, š. 26 mm (tab. V: 1).
2. Malý zlomok bronzového drôtu s oválnym prierezom; pr. 1 mm (tab. V: 2).
3. Malé rádiolaritové jadro; dĺ. 15 mm, š. 25 mm (tab. V: 3).

Hrob 41 - kenotaf?, pole B (1960)
V hĺbke 85 cm sa našli črepy nádoby bez kostí a dve skupiny črepov viacerých nádob v chatrnom stave. V hĺbke 95 cm boli vyzdvihnuté črepy nádoby (1). V obidvoch nádobách sa našli uhlíky, hlavne pod nimi a medzi kameňmi. Z hrobu pochádza aj hlinený praslen (2). Skupina kameňov pri hrobe neutvárala kruh, ani rad, ale boli to asi kamene nepravidelne rozložené, prikrývajúce hroby.

Nálezy:
1. Torzo bližšie neurčiteľnej amforovitej vázy - zachovaný je mierne von vyhnutý a zaoblený okraj, nepatrne lievikovite roztvorené hrdlo, výrazne zaoblená vydutina so štyrmi jazykovitými výčnelkami, výzdobu tvorí pás

vodorovných žliabkov na hrdle, pod ním sú zvislé žliabky; farba tmavosivá až hnedá; pr. ústia 220 mm, pr. max. vydutia 275 mm (tab. V: 4).
2. Zlomok kónického hlineného praslena z jemného materiálu tehlovej farby; dÍ. 31 mm, š. 30 mm (tab. V: 5).

Hrob 42 - pohreb žiarový, hrob kombinovaný, pole B (1960)
Hrob sa nachádzal v hĺbke 65 cm. Dno nádoby bolo viditeľné v hĺbke 95 cm. Hrob obsahoval popolnicu amforovitého tvaru (1) a zo západnej strany priloženú malú šálku (2), ktorá stála vo vodorovnej polohe, no nezachovala sa, pri severnom okraji bola ďalšia malá šálka, z ktorej sa zachovala len časť s uškom (3), a črepy inej nádoby (4). Okolo nádob sa našli kosti s uhlíkmi. Spod popolnice bol vyzdvihnutý kúsok bronzového predmetu (5), ktorý sa nezachoval.

Nálezy:
1. Amfora vo funkcii hlinenej popolnice má výrazne von vyhnutý a zaoblený okraj, kužeľovité, v hornej časti lievikovite roztvorené hrdlo plynule prechádzajúce do baňatého dvojkónického tela, dve uška na prechode hrdla a vydutia sú zdobené zvislými žliabkami, na vydutí sú štyri výčnelky, rovné a v strede prevŕtané dno (pr. otvoru v dne 12 mm), medzi uškami prebieha pás vodorovných rýh, v strede medzi uškami je výčnelok v tvare kosoštvorca, z výčnelku a ušiek vybiehajú do spodnej časti žliabky, ktoré v tvare lomeného poloblúka lemujú výčnelky na vydutí, medzi výčnelkami sú zväzky zvislých žliabkov; nádoba je z plaveného materiálu; povrch je tmavohnedej až čiernej farby; v. 160 mm, pr. dna 98 mm, pr. ústia 150 mm, pr. max. vydutia 230 mm (tab. V: 6).
2. Šálka (nezachované).
3. Torzo šálky, zachovala sa časť s uškom, lievikovite roztvorené hrdlo, ostro lomené telo, páskové uško vybieha rovno z okraja a pripája sa na najväčšie vydutie; farba tehlová, žltá až oranžová; pr. ústia 125 mm (tab. V: 7).
4. Črepy s výzdobou, ktorú tvorí pás vodorovných rýh, spojený s pásom šikmých rýh; farba tehlová; hr. 35 mm (tab. V: 8).
5. Zlomok bronzového predmetu (nezachované).

Hrob 43 - kenotaf?, pole B (1960)
Hrob obsahoval črepy nádoby (1). Nachádzal sa v hĺbke 65 cm.

Nález:
1. Torzo hrnca - zachovala sa horná časť s rovno zrezaným a mierne von vyhnutým okrajom, prehnutým hrdlom a časť uška; materiál je piesčitý; farba tmavosivá až hnedá; pr. ústia 220 mm (tab. V: 9).

Hrob 44 - kenotaf?, pole B (1960)
Hrob obsahoval dve nádoby. Južná sa rozsypala, pri nej sa našiel rádiolaritový predmet (1), severná nádoba (2) bola položená na pieskovcovej platni. Obsahovala dve menšie nádoby (3, 4).

Nálezy:
1. Štíhla rádiolaritová čepieľka, jedna kôra hlinitá; dÍ. 11 mm, š. 30 mm (tab. VI: 1).
2. Črepy hrnca neprofilovaného tvaru - zachoval sa zaoblený okraj, ústie je mierne zatiahnuté; farba tehlová až svetlohnedá; pr. ústia 240 mm (tab. VI: 3).
3. Šálka s mierne dovnútra rovno zrezaným okrajom, v strede kónického tela je pripevnené masívne uško vytiahnuté vysoko nad okraj, dno je rovné; farba čierna; v. 39 mm, v. s uškom 49 mm, pr. dna 35 mm, pr. ústia 60 mm (tab. VI: 2).
4. Črpák s rovno zrezaným okrajom, mierne prehnutým hrdlom, s uškom vytiahnutým nad okraj, telo je jemne zaoblené, dno rovné, výzdobu tvorí pás vodorovných rýh na hrdle, pod ním sú zväzky šikmých rýh, bohatá je vnútorná výzdoba, dno je zvýraznené kruhovým žliabkom ohraničeným oblúkovitými ryhami, steny s dvojitou girlandou zo súbežných rýh, do dolnej časti nádoby z nich vychádzajú tri ryté pásy ukončené malými jamkami, nad girlandami je pás oblúkovitých rýh, okraj je zdobený krátkymi šikmými ryhami; farba hnedá až čierna; v. 68 mm, v. s uškom 77 mm, pr. dna 57 mm, pr. ústia 150 mm, pr. max. vydutia 153 mm (tab. VI: 4).

Hrob 45 - kenotaf?, pole B (1960)
Hrob tvorili v kruhu zoskupené kamene. V druhej vrstve pod kameňom boli črepy nádoby (1), skupinka črepov ďalšej nádoby (2) sa našla pol metra od hrobu smerom na severozápad. Hrobová jama bola hlboká 110 cm, hĺbka povrchu kameňov 55-68 cm.

Nálezy:
1. Črepy šálky s von vyhnutým a zaobleným okrajom, s jemnou profiláciou, výzdobu tvoria dva pásy vodorovných rýh a medzi nimi jamky oválneho tvaru umiestnené horizontálne; farba tmavohnedá až čierna; hr. 2 mm (tab. VI: 5).

2. Črepy šálky s von vyhnutým a zaobleným okrajom, krátke hrdlo je odsadené od ostro lomeného tela, profilácia je ostrá, výzdobu tvorí pás vodorovných rýh a pod nimi menšie jamky; farba tmavožltá až sivá; hr. 3 mm (tab. VI: 6).

Hrob 46 - kenotaf?, skrinkový, pole B (1960)
Hrob tvoril kruh kameňov, ktorého stred bol zvýšený. Pod kruhovou vrstvou bola ďalšia vrstva kameňov kolmo postavených do skrinky v obdĺžniku, skrinka bola prikrytá pieskovcovou platňou a pod ňou sa v hĺbke 80-90 cm nachádzali črepy (1). Vo vzdialenosti 1 m severne od hrobu 46 sa našla rádiolaritová čepieľka (2).

Nálezy:
1. Črepy šálky s von vyhnutým a zaobleným okrajom, s jemnou profiláciou, výzdobu tvoria šikmo umiestnené jamky oválneho tvaru a pod nimi pásy vodorovných rýh; materiál jemný; farba tmavohnedá až čierna; hr. 1,5 mm (tab. VI: 7).
2. Mikrolitická rádiolaritová čepieľka; dĺ. 6 mm, š. 18 mm (tab. VI: 8).

Hrob 47 - pohreb žiarový, hrob kombinovaný stupňovitý, pole B (1960)
Hrob bol prekrytý kamennou vrstvou, išlo väčšinou o pieskovcové platne, ale aj o kremencové a žulové z Váhu. Z východnej strany bol umiestnený veľký pieskovcový kameň s priemerom 70-80 cm. Kamenná plocha sa znižovala k okrajom až o**(?)** 25 cm. Priemer nepravidelného kamenného kruhu bol 3 m. Stred hrobu bol prepadnutý, pôvodne musel byť oveľa vyšší. Prikrývajúca plochá pieskovcová platňa v hĺbke 60 cm len čiastočne chránila popolnicu amforovitého tvaru (1), ktorá mala stlačené telo, hrdlo zaborené do vydutia, ktoré sa zlámalo na veľké črepy. Nádoba nemala dno, miesto neho boli kamene a na nich dosť veľké kosti a uhlíky. Hrob mal pod nádobou a pieskovcovou platňou hlbokú jamu vyplnenú črepmi, uhlíkmi a kosťami až do hĺbky asi 110 cm.

Nález:
1. Torzo amfory vo funkcii popolnice - horná časť chýba, vydutina je oblá a v jej hornej časti sú hrotité výčnelky, na prechode hrdla a vydutia sú dve ušká, dolná časť tela je kónická, dno rovné, výzdobu tvoria plytké jamky pod výčnelkami a medzi nimi žliabkovaná výzdoba; farba tmavohnedá až čierna; pr. dna 135 mm, pr. max. vydutia 307 mm (tab. VI: 9).

Hrob 48 - pohreb žiarový, hrob jamový, pole B (1960)
Hrob 48 mal najprv vrstvu uhlíkov, nasledovali kamene a pod nimi nádoby. Kamene sa nachádzali v hĺbke 90-100 cm. Veľký hrniec (1) bol obložený kameňmi a prikrytý i podložený pieskovcovou platňou, položený bol v hĺbke 94 cm. Medzi kameňmi sa nachádzali črepy. V bezprostrednej blízkosti smerom na západ sa našla šálka (2) a amforka (3) v hĺbke 115 cm s kameňmi pod dnom. Pri východnej stene bola amforka (4), v ktorej sa našiel železný predmet (13) a pri ňom bronzová náušnica (12). Amforka (4), amfora (5) a nezachovaná nádoba (10) tvorili menšiu skupinu s kameňmi medzi nimi. Amforka (4) bola prikrytá pieskovcovou platňou. Amfora (5) nebola prikrytá, stála na pieskovcovej platni, pod ktorou sa našli kosti a uhlíky. Amfora (6) pochádza z hĺbky 115 cm a našla sa s kameňmi pod dnom. Hrniec (7) bol v hĺbke 110 cm s kameňom pod dnom. Hrniec (8) bol prikrytý pieskovcovou platňou, podložený kameňom a obložený kameňmi. Nádoba (9), ktorá sa nezachovala, sa našla v hĺbke 120 cm. Medzi amforou (5) a hrobom 47 sa našla pod kameňom ešte jedna nádoba (10) spolu s ďalšou (11), ale sa nezachovali.

Nálezy:
1. Torzo hrnca s hrubými stenami, s mierne von vyhnutým a zaobleným okrajom, s mierne prehnutým hrdlom, s nábehom na výrazne zaoblenú vydutinu a s rovným dnom, stredná časť a časť dna nádoby chýbajú; farba tehlová až svetlohnedá; pr. ústia 218 mm (tab. VII: 9).
2. Torzo šálky s von vyhnutým a zaobleným okrajom, s mierne prehnutým hrdlom ostro odsadeným od kónického tela, hrdlo je zdobené pásom vodorovných rýh, pod ním je po obvode pás menších jamiek, dno nádoby chýba; farba tmavohnedá až čierna; v. 50 mm, pr. ústia 100 mm, pr. max. vydutia 100 mm (tab. VII: 4).
3. Amforka s rovno zrezaným okrajom, krátkym valcovitým hrdlom výrazne odsadeným od dvojkónického ostro lomeného tela, na prechode hrdla a vydutia sú dve ušká, dolná časť tela je kónická, horná mierne zaoblená, dno rovné, hrdlo je zdobené pásom vodorovných rýh a nad nimi sú krátke šikmé ryhy, vydutina je zdobená zväzkom šikmých rýh v tvare lomeného poloblúka; farba hnedá až sivá; v. 70 mm, pr. dna 30 mm, pr. ústia 52 mm, pr. max. vydutia 88,5 mm (tab. VII: 3).
4. Amforka dvojkónického tvaru má zaoblený okraj, nepatrne odsadené kužeľovité hrdlo, zaoblené telo, dve ušká na hornej časti vydutiny, dno i lom sú zaoblené; materiál je jemný; farba žltá až hnedá; v. 84 mm, pr. dna 34 mm, pr. ústia 72 mm, pr. max. vydutia 106 mm (tab. VII: 6).

5. Amfora s výrazne von vyhnutým a zaobleným okrajom, s kužeľovitým dlhým hrdlom v hornej časti lievikovite roztvoreným, baňaté telo má nižšie umiestnenú vydutinu, na prechode hrdla a vydutia sú štyri ušká, dolná časť tela je kónická, dno rovné, hrdlo je zdobené pásom vodorovných rýh, na vydutí sú štyri výčnelky, ktoré lemujú poloblúkovité ryhy, pod hrdlom sú zvislé ryhy; farba hnedá až čierna; v. 214 mm, pr. dna 88 mm, pr. ústia 187 mm, pr. max. vydutia 265,5 mm (tab. VII: 8).
6. Amfora s rovno zrezaným okrajom, valcovitým hrdlom, baňatým telom, s vyššie položenou vydutinou, dolná časť tela je dlhá a kónická, na prechode hrdla a vydutia sú dve ušká, dno je rovné, hrdlo je zdobené pásom vodorovných rýh, pod ním sú zväzky šikmých rýh, na vydutí sú štyri výčnelky lemované poloblúkovitými ryhami, nad nimi sú skupinky jamiek; farba hnedá až čierna; v. 237 mm, pr. dna 110 mm, pr. ústia 195 mm, pr. max. vydutia 294 mm (tab. VII: 10).
7. Hrniec s mierne von vyhnutým okrajom, mierne prehnuté hrdlo prechádza do zaobleného tela s rovným dnom, zachované sú zvyšky dvoch úch, na vydutí sú štyri výčnelky; farba svetlohnedá; v. 163 mm, pr. dna 80 mm, pr. ústia 123,5 mm, pr. max. vydutia 153,5 mm (tab. VII: 5).
8. Hrniec - neprofilovaný, okraj je rovno zrezaný, pod okrajom sú dve ušká, dolná časť tela je zaoblená, dno rovné; farba svetložltá; v. 205 mm, pr. dna 105 mm, pr. ústia 187 mm (tab. VII: 7).
9. Nádoba so strmými stenami; pr. dna 110 mm (nezachované).
10. Nádoba pod kameňom v hĺbke 120 cm na okraji pohrebiska (nezachované).
11. Nádoba na dne pahreby v hĺbke 115 cm (nezachované).
12. Bronzový drôt okrúhleho prierezu, na ktorom je navlečený kostený korálik; pr. drôtu 1 mm, pr. korálika 4,5 mm (tab. VII: 1).
13 Malý železný predmet v tvare klinčeka s plochou hlavičkou; pr. 5 mm (tab. VII: 2).

Hrob 49 - kenotaf?, pole B. (1960)
Hrob obsahoval veľkú nádobu čiastočne prikrytú kameňom. Do nádoby boli vtlačené dve šikmo položené pieskovcové platne, ktoré ho rozbili.

Hrob 50 - pohreb žiarový, hrob jamový, pole B (1960)
Hrob obsahoval črepy, kosti a uhlíky.

Hrob 51 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, pole A (1960)
Hrob sa nachádzal v hĺbke 60 cm. Pod kameňom s rozmermi 25 x 13 cm sa v hĺbke 55 cm našiel bronzový liaty nôž (1), pod ním bolo v hĺbke 65 cm ústie menšej nádoby, ktorá obsahovala kosti. Bola uložená v štrkovej vrstve, no nezachovala sa.

Nález:
1. Bronzový nôž s rukoväťou, čepeľ je na chrbte zosilnená, v strede dĺžky je najširšia, rukoväť je nasadená vyššie a oddelená zvislým rebrom, po oboch stranách rukoväti je pozdĺžny žliabok, koniec rukoväti je ulomený; dĺ. 150 mm, š. čepele 20 mm (tab. VIII: 6).

Hrob 52 - kenotaf?, pole B (1960)
Hrob bol umiestnený v západnej časti poľa B. Nad ním bola vrstva kameňov, pod kameňmi nádoba, ktorá sa nezachovala.

Hrob 53 - pohreb žiarový, hrob jamový, pole B (1960)
Hrob sa našiel v základoch zadnej pozdĺžnej steny (severozápadná časť). Vyzbierané boli kosti a črepy.

Nestratifikované nálezy
Pri archeologickom výskume pohrebiska sa na lokalite našli aj nestratifikované nálezy lužickej kultúry - amforka (1), črepy (2), vázička (3), misa, ktorá pôvodne kryla popolnicu (4) a zlomky bronzových predmetov (5).

Nálezy:
1. Amforka dvojkónického tvaru s rovno zrezaným okrajom, kužeľovité hrdlo plynule prechádza do mierne zaoblenej vydutiny, dolná časť tela je kónická, na prechode hrdla a vydutiny sú dve ušká, dno je rovné; v. 75 mm, pr. dna 30 mm, pr. ústia 55 mm, pr. max. vydutia 85 mm (tab. VIII: 2).
2. Črepy pravdepodobne dvojkónickej amfory - zachoval sa rovno zrezaný okraj a časť dna s otvorom (pr. otvoru 8 mm); farba tmavosivá až hnedá; hr. 4 mm (tab. VIII: 1).
3. Vázička dvojkónického tvaru s rovno zrezaným okrajom, mierne prehnuté kužeľovité hrdlo plynule prechádza do zaoblenej vydutiny, dolná časť tela je kónická, dno rovné, hrdlo je zdobené pásom troch vodorovných rýh, pod

ním sú šikmé ryhy zoskupené v trojuholníkoch, na prechode k telu je širší pás rýh a pod ním jeden pásik pretláčaných jamiek, na vydutí sú štyri vypukliny, okolo nich sú v poloblúku zväzky rýh lemované malými jamkami; materiál je plavený; farba tmavohnedá až čierna; povrch v hornej polovici tuhovaný a vyleštený; v. 11,5 mm, pr. dna 38 mm, pr. ústia 78 mm, pr. max. vydutia 134 mm (tab. VIII: 4).
4. Misa s von vyhnutým a zaobleným okrajom, výrazne prehnuté hrdlo je ostro odsadené od mierne zaobleného tela, rovné dno má nábeh na prstencovité odsadenie; farba tmavohnedá až čierna; v. 100 mm, pr. dna 83 mm, pr. ústia 230 mm, pr. max. vydutia 218 mm (tab. VIII: 3).
5. Zlomky bronzových predmetov (spôn a náramkov?) sú značne poškodené žiarom (tab. VIII: 5).

Sedmerovec

Sonda 1

Hrob 1 - pohreb žiarový, hrob kombinovaný, sonda 1 (1962)
Hrob bol porušený pri výkope vodovodu a pôvodne bol obložený kameňmi. Popolnica zapustená do štrkovej vrstvy obsahovala kosti, popol, menšie nádobky a údajne i bronzové predmety. Vedľa nej boli aj kosti a popol spolu s prepáleným štrkom. Zachránené boli len črepy popolnice (1) a niekoľko črepov menších nádob (2, 3), ktoré sa nezachovali.

Nálezy:
1. Popolnica žltohnedej farby z piesčitého materiálu (nezachované).
2. Okrajové črepy väčšej nádoby s valcovitým hrdlom, na ústí boli symetricky rozložené malé pupčeky; farba žltá (nezachované).
3. Okrajový črep menšej šálky zo žltosivej jemnej hliny, nezdobený; pr. ústia 84 mm (nezachované).

Hrob 2 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, sonda 1 (1962)
V hrobe sa našla veľká popolnica hrncovitého tvaru (1), obložená kameňmi. Bola plná kostí, no nezachovala sa. Z bronzových predmetov sa zachovala len jedna ihlica s dvojkónickou hlavicou (2) a niekoľko zlomkov iných ihlíc (3). Vyzdvihnuté boli aj črepy ostro profilovanej misy (4), šálky (5) a menšej dvojkónickej nádoby (6), ktoré sa taktiež nezachovali.

Nálezy:
1. Hrniec vo funkcii popolnice mal von vyhnutý okraj, pod vydutím boli štyri veľké držadlá; povrch hladený; farba tmavohnedá; v. 630 mm, pr. dna 190 mm, pr. ústia 480 x 530 mm (nezachované).
2. Bronzová ihlica s dvojkónickou hlavicou; dl. 126 mm, pr. 10 mm (tab. IX: 1).
3. Tri zlomky bronzových ihlíc; pr. 1 mm, 2 mm a 3 mm (tab. IX: 2).
4. Misa s ostrou profiláciou, dokonale vyhladená a dobre vypálená; farba hnedočierna, vnútri hnedočervená; pr. ústia 340 mm (nezachované).
5. Šálka s omfalom, nezdobená, uško chýba; farba čiernohnedá; pr. ústia 80 mm (nezachované).
6. Väčší okrajový črep dvojkónickej nádoby, dobre vypálený; farba čiernohnedá; pr. ústia 210 mm, pr. max. vydutia 290 mm. (nezachované).

Hrob 3 - pohreb žiarový, hrob kombinovaný, sonda 1 (1962)
Hrob bol veľmi porušený pri stavebných prácach, našiel sa pri strednom základe ošipárne. Pochádza z neho veľká popolnica (1), ktorá sa nezachovala. Zachránených bolo iba niekoľko črepov a kostí. V otvorenej jame bolo vidieť odtlačok boku nádoby a tesne pri ňom bola prepálená hlina, kosti a črep s uškom menšej nádoby. Odtiaľ pochádza i bronzový drôt s dvoma závitmi (2) a črep dvojkónickej nádoby (3), ktoré sa tiež nezachovali, bronzové prstene (4), dve väčšie a jedna menšia špirálka, bronzová tyčinka (5) a sklený korálik (6).

Nálezy:
1. Veľká popolnica, na lome drsná, povrch hladený hnedou hlinou; farba oranžová až hnedá (nezachované).
2. Bronzový drôt s dvoma závitmi (nezachované).
3. Črep vydutiny dvojkónickej nádoby s pupčekom a držadlom (nezachované).
4. Dva bronzové prstene s prekrývajúcimi sa koncami, drôt je kruhového prierezu; pr. 14 a 15 mm, tri zlomky ďalšieho podobného prsteňa (tab. IX: 3).
5. Bronzová tyčinka s roztepaným koncom štvorcového prierezu; dĺ. 64 mm, pr. 3 mm (tab. IX: 4).
6. Sklený korálik z modrého skla; pr. 5 mm (tab. IX: 5).

Hrob 4 - sonda 1 (1962)
Hrob bol pri prácach úplne zničený.

Hrob 5 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, sonda 1 (1962)
Hrob obsahoval popolnicu plnú kostí (1) a torzo hrnca (2), ktoré sa nezachovali.

Nálezy:
1. Dvojkónická nádoba vo funkcii popolnice, na vydutine je ozdobný hrubý prstenec s vpichmi robenými prstami, prstenec je prerývaný vyčnievajúcimi držadlami; povrch nádoby je hladený žltou hlinou, lome je čiernej farby, s prímesou hrubozrnného piesku; pr. dna 230 mm, pr. max. vydutia 440 mm (nezachované).
2. Dolná časť hrnca tmavohnedej farby; pr. dna 100 mm (nezachované).

Hrob 6 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, sonda 1 (1962)
Hrob obsahoval popolnicu (1) s kosťami, ktorá sa nezachovala. Pod jej dnom bol plochý kameň, vnútri sa našli črepy zdobenej šálky (2), tiež sa nezachovali. Vedľa popolnice sa nachádzali črepy väčšej zdobenej amfory (3) a črepy menších nádobiek (4-7), taktiež sa nezachovali.

Nálezy:
1. Hrniec vo funkcii popolnice má vajcovité telo, dve ušká, pod uškami a na dne sú malé otvory; farba hnedá; vnútorný povrch nádoby je hladený, vonkajší jemne drsný; v. 200 mm, pr. ústia 170 mm (nezachované).
2. Črepy tuhovanej šálky, ktorej vonkajšia výzdoba pozostáva zo štyroch rytých rýh po obvode hrdla, nad ktorými sú pod vyhrnutým okrajom tri šrafované trojuholníky, vydutie je zdobené šikmými ryhami, pod ktorými sú štyri vodorovné ryhy, vnútri je nádoba zdobená motívom girlandy; v. 70 mm, pr. dna 40 mm, pr. ústia 110 mm (nezachované).
3. Črepy zdobenej amfory, čierna farba; približné rozmery: v. 210 mm, pr. ústia 150 mm, pr. max. vydutia 285 mm (nezachované).
4. Dolná časť tenkostenného hrnca vyhotoveného z tmavohnedej jemnej hliny s ojedinelými zrnkami piesku a sľudy; pr. dna 110 mm (nezachované).
5. Okrajový črep valcovitého hrdla z čiernej jemnej hliny s hnedým povlakom; pr. ústia 85 mm (nezachované).
6. Drobné okrajové črepy hrncovitej nádoby; farba hnedá; pr. ústia 115 mm (nezachované).
7. Okrajový črep menšej vázovitej nádoby z hnedej jemne plavenej hliny, dobre leštený (nezachované).

Hrob 7 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, sonda 1 (1962)
Medzi kameňmi sa našla popolnica hrncovitého tvaru (1), prikrytá dvojuchou misou (2), nezachovala sa. Vnútri bola jemná sypká hlina, zopár drobných jemných kostí. Ako milodar bola vložená malá šálka s uškom (3), tiež sa nezachovala. Tieto nádoby sa nachádzali v čiernej hrubej kultúrnej vrstve premiešanej so štrkom.

Nálezy:
1. Hrniec vo funkcii hlinenej popolnice mal súdkovitý tvar, neprofilovaný, rovno zrezaný okraj, dve páskové ušká vybiehali z rovného okraja, telo bolo zaoblené, dno rovné; materiál zrnitý; povrch hladený jemnejšou hlinou; farba žltosivá až hnedá; v. 130 mm, pr. dna 100 mm, pr. ústia 130 mm, pr. max. vydutia 142 mm (tab. IX: 6).
2. Misa kónického tvaru s dovnútra vtiahnutým okrajom a dvomi uškami; farba čierna s hnedými škvrnami, na lome sivá, s prímesou jemného piesku; v. 70 mm, pr. dna 70 mm, pr. ústia 190 mm, pr. max. vydutia 200 mm (nezachované).
3. Šálka s uškom, nezdobená, vyhotovená z jemnej svetlohnedej hliny s čiernym povlakom; v. 40 mm, pr. dna 25 mm, pr. ústia 80 mm (nezachované).

Hrob 8 - pohreb žiarový, hrob jamový, sonda 1 (1962)
Pri vápencových kameňoch sa nachádzala jama vyplnená uhlíkmi, malým množstvom kostí a troma tmavými atypickými črepmi väčšej nádoby.

Hrob 9 - kenotaf?, sonda 1 (1962)
V hĺbke 35 cm ležala na boku, v smere S-J, nádoba hrncovitého tvaru (1). Pri nej ležali črepy zdobenej amfory (2) a črepy vázičky (3), ktoré sa nezachovali. Kosti sa nenašli.

Nálezy:
1. Štíhly hrniec žltohnedej farby; materiál s prímesou piesku a sľudy; pr. dna 110 mm (nezachované).

2. Črepy amfory a dve ušká, vyhotovené zo sivej hliny s prímesou piesku a sľudy - uvedené len podľa terénnej dokumentácie (nezachované).
3. Štyri črepy z vydutia malej vázičky zdobenej troma zvislými ryhami, z ktorých vybiehajú oblúky; materiál: jemná plavená hlina; farba žltá až tmavosivá (nezachované).

Hrob 10 - pohreb žiarový, hrob jamový, sonda 1 (1962)
Hrob sa nachádzal v hĺbke 30 cm. Obsahoval črepy amfory (1), torzo hrnca (2), medzi nimi boli črepy menšej šálky (3), ktoré sa nezachovali. Hrob bol veľmi porušený, kostí sa našlo veľmi málo.

Nálezy:
1. Amfora zdobená na lome hrdla vodorovnými ryhami, na hrdle oblúkmi a na vydutí zvislými ryhami; na lome hlina tmavosivá s prímesou piesku a trochou sľudy; pr. dna 100 mm, pr. max. vydutia 265 mm (nezachované).
2. Dno nádoby asi hrncovitého tvaru; farba hnedá, na lome tmavosivá; materiál s prímesou bieleho piesku a sľudy; pr. dna 155 mm (nezachované).
3. Dno a vydutina menšej tuhovanej šálky, na vydutine bola výzdoba v podobe zvislých rýh; materiál: hlina, na lome jasnočervená, jemná, s prímesou drobného piesku a sľudy (nezachované).

Hrob 11 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, sonda 1 (1962)
Hrob sa nachádzal v tesnej blízkosti hrobu 10, vzdialený len 10 cm, v hĺbke 42 cm. Obsahoval popolnicu hrncovitého tvaru (1), v ktorej bolo veľa kostí spolu s črepmi amfory (2), ktoré sa nezachovali.

Nálezy:
1. Torzo hrnca vo funkcii popolnice, s valcovitým mierne prehnutým hrdlom s malým výčnelkom na ústí; farba žltohnedá; materiál s prímesou piesku a sľudy; pr. dna 105 mm, pr. ústia 200 mm (nezachované).
2. Črepy väčšej amfory, pravdepodobne zdobenej vodorovnými ryhami na odsadení hrdla a zvislými ryhami a koncentrickými kruhmi na vydutine; farba čierna (nezachované).

Hrob 12 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, sonda 1 (1962)
Hrob bol umiestnený pod hrobom 9, v hĺbke 70 cm. V sypkej hline bola zachytená popolnica, asi hrncovitého tvaru (1), uložená do jamy v podloží dnom dolu, nezachovala sa. Z južnej strany bola obložená troma riečnymi kameňmi. Vo veľkej popolnici sa z milodarov našli tri malé nádoby (2, 3, 4) z jemnej hliny, zdobené, uložené naboku i dolu dnom. Z hrobu bola vyzdvihnutá aj časť misy väčšieho priemeru (5) a niekoľko črepov menšej nádoby (6). Uhlíkov a kostí bolo málo.

Nálezy:
1. Hrniec vo funkcii popolnice, slabo vypálený; farba hnedá; pr. dna 160 mm, pr. max. vydutia 300-350 mm (nezachované).
2. Amforka dvojkónického tvaru má rovno zrezaný okraj, kužeľovité hrdlo, výrazne zaoblenú vydutinu a kónickú dolnú časť tela, medzi hrdlom a vydutinou sa pripájajú dve ušká, dno je rovné, výzdobu tvorí pás vodorovných rýh medzi uškami a pod ním pás do seba zapadajúcich zväzkov šikmých rýh, steny sú tenké; materiál jemný; povrch je tuhovaný; farba je dole tmavožltá, hore čierna; v. 85 mm, pr. dna 35 mm, pr. ústia 74 mm, pr. max. vydutia 111 mm (tab. X: 5).
3. Amforka dvojkónického tvaru má zaoblený okraj, kužeľovité hrdlo, zaoblený lom a mierne zaoblenú dolnú časť tela, dovnútra vtiahnuté dno, na prechode hrdla a vydutia sa nachádzajú dve ušká zdobené ryhami, výzdobu tvorí pás vodorovných rýh medzi uškami, na vydutí sú štyri výčnelky, ktoré lemujú poloblúkovité i zvislé ryhy s dvoma malými jamkami, zvislé ryhy vypĺňajú priestor medzi výčnelkami, steny nádoby sú tenké; materiál jemný; farba povrchu tmavohnedá až sivočierna; v. 77 mm, pr. dna 31 mm, pr. ústia 69 mm, pr. max. vydutia 91 mm (tab. X: 4).
4. Črpák s von vyhnutým a zaobleným okrajom, s lievikovite roztvoreným hrdlom, šírka ústia presahuje rozpätie vydutia, hrdlo je ostrým lomom odsadené od mierne zaobleného tela, uško je vytiahnuté vysoko nad ústie, dno je mierne vtiahnuté dovnútra, hrdlo je zdobené pásom vodorovných rýh, vnútri vo výške lomu i okolo dna prebiehajú pásy koncentrických kruhov; materiál jemný; povrch tmavohnedej až čiernej farby; v. 50 mm, v. s uškom 63 mm, pr. dna 28 mm, pr. ústia 108 mm, pr. max. vydutia 101,5 mm (tab. X: 1).
5. Misa kónického tvaru s dovnútra zatiahnutým ústím, s mierne zaobleným okrajom, dve ušká sú tesne pod okrajom, dno je rovné; materiál piesčitý; farba tmavosivá až čierna; v. 72 mm, pr. dna 65 mm, pr. ústia 188 mm (tab. X: 2).
6. Črpák, profilovaný, s von vyhnutým a zaobleným okrajom, prehnutým hrdlom ostro odsadeným od kónického tela s rovným dnom, hrdlo je zdobené pásom vodorovných rýh, nad ním sú po obvode vpichy a pod ním striedajúce sa zväzky krátkych šikmých rýh a jamiek; farba žltohnedá; v. 52 mm, pr. dna 40 mm, pr. ústia 127 mm, pr. max. vydutia 130 mm (tab. X: 3).

Hrob 13 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, sonda 1 (1962)
V hĺbke 25 cm stála popolnica amforovitého tvaru (1) v čiernej kultúrnej vrstve husto premiešanej so štrkom. Kostí bolo málo. Z milodarov sa našli dve amforky (2, 3), z ktorých sa zachovala len jedna, zlomok bronzového náramku (4) a črep amforky (5), ktorý sa nezachoval.

Nálezy:
1. Amfora vo funkcii popolnice má vodorovne vyhnutý a zaoblený okraj, kužeľovité a v hornej časti lievikovite roztvorené hrdlo, baňaté odsadené telo, výrazne oblú vydutinu, dve ušká na prechode hrdla a vydutia, dno je rovné, hrdlo je zdobené pásom vodorovných rýh medzi uškami, nad ním na hrdle sú poloblúkovité ryhy lemujúce oválny výčnelok v strede medzi uškami, na vydutí sú dva jazykovité výčnelky, okolo nich poloblúkovité a medzi nimi sú zvislé ryhy; farba čierna; v. 286 mm, pr. dna 113 mm, pr. ústia 191 mm, pr. max. vydutia 350 mm (tab. X: 7).
2. Amforka dvojkónického tvaru s rovno zrezaným okrajom, kužeľovité hrdlo plynule prechádza do výrazne zaoblenej vydutiny, dve ušká sa pripájajú od okraja k vydutine a sú zvislo žliabkované, dolná časť tela je zaoblená, dno rovné, výzdobu na hrdle medzi uchami tvorí pás vodorovných rýh, vydutina je zdobená šikmými zväzkami rýh; materiál jemný; farba tmavosivá až hnedá; v. 84 mm, pr. dna 45 mm, pr. ústia 70 mm, pr. max. vydutia 120 mm (tab. X: 6).
3. Amforka (nezachované).
4. Zlomok bronzového náramku, mierne prehnutý; pr. 3,5 mm (tab. X: 8).
5. Črep vydutia amfory, zdobený, tmavý (nezachované).

Hrob 14 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, sonda 1 (1962)
Hrob sa nachádzal na rozhraní čierneho a svetlého pásu v hĺbke 40 cm. Spodná časť popolnice hrncovitého tvaru (1) obsahovala málo kostí a črpák (2) hore dnom. Popolnica sa nezachovala.

Nálezy:
1. Hrniec vo funkcii popolnice, dno malo okrúhly otvor, materiál: hlina s prímesou piesku a drobnej sľudy; farba špinavožltá; pr. dna 80 mm (nezachované).
2. Črpák pologuľovitého tvaru má zaoblený okraj, uško vytiahnuté nad okraj a rovné dno; materiál jemný; farba tmavosivá až hnedá; v. 52 mm, v. s uškom 61 mm, pr. dna 27,5 mm, pr. ústia 107 mm (tab. XI: 1).

Hrob 15 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, sonda 1 (1962)
Hrob sa nachádzal v hĺbke 10 cm pod ornicou v čiernej kultúrnej vrstve. Spodná časť popolnice hrncovitého tvaru (1) obsahovala veľa kostí. Medzi kosťami sa našla amforka (2), bronzové gombíky (3) a niekoľko bronzových korálikov (4). Popolnica sa nezachovala.

Nálezy:
1. Hrniec vo funkcii popolnice mal von vyhnutý okraj, lievikovite roztvorené hrdlo ostro odsadené od zaobleného tela, tenkostenný; materiál s neveľkou prímesou piesku; farba hnedá, vnútri čierna; v. 200 mm, pr. dna 105 mm, pr. ústia 150 mm, pr. max. vydutia 200 mm (nezachované).
2. Amforka s rovno zrezaným okrajom, s dlhým valcovitým hrdlom, dvojkónickým ostro lomeným telom, na prechode hrdla a vydutia sa pripájajú dve ušká, dno je rovné, horná časť vydutia je zdobená dvojicami malých okrúhlych jamiek; materiál piesčitý; farba tmavožltá až hnedá; v. 78 mm, pr. dna 32 mm, pr. ústia 55 mm, pr. max. vydutia 77 mm (tab. XI: 3).
3. Dva oválne vypuklé bronzové gombíky s uškami na spodnej strane; pr. 12 x 15 mm a 13 x 14 mm (tab. XI: 4).
4. Päť okrúhlych bronzových korálikov maličkých rozmerov, veľmi zničených koróziou; pr. 3 mm; ďalšie dva väčšie zlomky nepravidelného tvaru (tab. XI: 5).

Hrob 16 - kenotaf?, sonda 1 (1962)
Hrob siahal do hĺbky 15-20 cm. Obsahoval nádobu amforovitého tvaru (1) bez kostí. V čiernej sypkej náplni amfory sa nachádzali črepy črpáka (2) a amforky (3), ktoré sa nezachovali.

Nálezy:
1. Amfora s vodorovne vyhnutým a rovno zrezaným okrajom, kužeľovitým a v horne časti lievikovite roztvoreným hrdlom, baňatým odsadeným telom, medzi hrdlom a vydutím sú dve ušká, na vydutí sú dva výčnelky, dolná časť tela je kónická, dno je rovné, hrdlo je zdobené pásom vodorovných rýh, nad výčnelkom obdĺžnikového tvaru medzi uškami vyrastajú dvojice rýh, na vydutí sú zväzky poloblúkovitých žliabkov a zvislých rýh, medzi nimi je väčšia jamka; farba tmavohnedá až čierna; v. 201 mm, pr. dna 85 mm, pr. ústia 141 mm, pr. max. vydutia 242 mm (tab. XI: 8).

2. Črepy črpáka pologuľovitého tvaru s von vyhnutým okrajom, na odsadení hrdla je výzdoba žliabkami, na vydutine riasami prerývanými jamkami, vnútri na rozhraní hrdla a vydutiny sú koncentrické kruhy; materiál: jemne plavená hlina; farba sivá; povrch tuhovaný; pr. max. vydutia 110 mm (nezachované).
3. Črepy amforky zdobenej vodorovnými ryhami na odsadení hrdla a zvislými ryhami na vydutine; materiál tvorí jemne plavená hlina; farba hnedá; povrch tuhovaný (nezachované).

Hrob 17 - kenotaf?, sonda 1 (1962)
Hrob sa nachádzal 10-15 cm smerom na juh od hrobu 13, v hĺbke 53 cm. Obsahoval nádobu hrncovitého tvaru (1), pravdepodobne prikrytú misou (2), ktorá sa nezachovala. V sypkom obsahu hrnca bolo niekoľko črepov väčšieho črpáka (3) a zdobený črep veľkej amfory (4), ktoré sa nezachovali.

Nálezy:
1. Hrniec s von vyhnutým a jemne zaobleným okrajom, prehnuté hrdlo plynulo prechádza do zaobleného tela, dve páskové ušká vybiehajú z okraja a pripájajú sa na rozhranie hrdla a tela, v strede medzi uškami sú umiestnené dva protiľahlé jazykovité výčnelky, dno je rovné a v strede prevŕtané (pr. otvoru 22 mm); materiál tvorí drsná hlina zmiešaná s pieskom a sľudou; povrch je hladený; farba tmavožltá až sivá; v. 228,5 mm, pr. dna 96 mm, pr. ústia 191 mm, pr. max. vydutia 225 mm (tab. XI: 9).
2. Misa dvojkónického tvaru; materiál dobre vypálený, pozostávajúci z tmavosivej hliny s čiernym náterom; pr. ústia 200 mm (nezachované).
3. Črepy väčšieho črpáka sú tuhované, vnútri zdobené koncentrickými kruhmi (nezachované).
4. Črep vydutiny veľkej amfory s pupčekom, zdobenej poloblúkmi a jamkami v strede pupčeka a nad ním (nezachované).

Hrob 18 - pohreb žiarový, hrob jamový, sonda 1 (1962)
Hrob sa nachádzal na vápencovom kameni s rozmermi 15 x 20 cm a pod ním ležali črepy hrncovitej nádoby (1), amforiek (2, 3), šálok (4, 5), ktoré sa nezachovali, a malé množstvo kostí a uhlíkov. Dno bolo v hĺbke 70 cm, jama mala priemer 25 cm.

Nálezy:
1. Nádoba asi hrncovitého tvaru; farba špinavohnedá; materiál: hlina s prímesou hrubého piesku; pr. dna 100 mm (nezachované).
2. Črep okraja amforky, pórovitý, čiernej farby (nezachované).
3. Dva črepy vydutia amforky, nezdobené; sivá hlina (nezachované).
4. Väčší črep zdobenej šálky, tuhovaný; pr. ústia 130 mm (nezachované).
5. Črep šálky s omfalom, nezdobený (nezachované).

Hrob 19 - pohreb žiarový, hrob jamový, sonda 1 (1962)
Hrobová jama bola vyplnená malým množstvom kostí a črepmi väčšej nádoby (1) a šálky (2), nezachovali sa. Povrch štrkového podložia 50 cm, dno jamky 65 cm, priemer jamy 20 cm.

Nálezy:
1. Črepy hrncovitej nádoby s uškami; farba oranžová až hnedá; materiál: hlina s prímesou hrubého piesku (nezachované).
2. Črepy tenkostennej vnútri zdobenej šálky čiernej farby (nezachované).

Sonda 2

V nasledujúcej sezóne, v roku 1963, sa pokračovalo vo výskume pohrebiska v silážnej jame. Odkryla sa sonda 2, ktorá pokračovala v sonde 1 z roku 1962 v smere na juhozápad a bola o jeden meter širšia. Jej rozmery teda boli 12 x 3 m. Zároveň bola dokončená sonda 1 z roku 1962, kde sa našiel ešte hrob 25. V sonde 2 sa našli hroby 30-35. Hroby 20-24, 26-29, 33, 36, 37 sa našli mimo sond 1 a 2, väčšinou na ich okraji.

Hrob 20 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, na okraji silážnej jamy (1963)
Z hrobu pochádza popolnica (1) prikrytá skalou, okolo ktorej bola čierna zemina, dno v hĺbke 60 cm. Obsahovala kosti a uhlíky, nezachovala sa.

Nález:
1. Popolnica väčších rozmerov mala baňatý tvar, hladký povrch; farba čierna lesklá (nezachované).

Hrob 21 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, na okraji silážnej jamy (1963)
Hrob bol porušený pri bagrovaní. Vyzdvihnutá bola popolnica (1), ktorá obsahovala kosti a črepy z inej nádoby (2), ktoré sa nezachovali.

Nálezy:
1. Popolnica väčších rozmerov s mierne von vyhnutým a zaobleným okrajom, s malým uškom, na vydutí je pupček; povrch drsný; farba žltohnedá (nezachované).
2. Črepy nádoby; povrch hladký a lesklý; farba tmavohnedá, vnútri čierna a lesklá (nezachované).

Hrob 22 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, vo vzdialenosti 4,5 m od silážnej jamy (1963)
Z hrobu pochádza popolnica (1) s kosťami a jedna amforka plná hliny (2). Pri popolnici sa našli dve torzá bronzových kotúčov (3). Nálezy sa nezachovali.

Nálezy:
1. Popolnica (nezachované).
2. Amforka, tuhovaná (nezachované).
3. Dve torzá bronzových kotúčov, jeden mal na okraji otvor na prevlečenie nitky; farba tehlová (nezachované).

Hrob 23 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, na okraji silážnej jamy (1963)
Hrob bol celkom rozrušený, v pôvodnom uložení nebol nájdený ani jeden črep, pretože pri svahovaní hrob rozbili a stiahli s hlinou do jamy. Obsahoval šesť nádob - dve vázy (1, 2), misa (3), dva hrnce (4, 5) a črepy inej nádoby. Nezachovali sa. V nádobách sa našla bronzová ružica (6), bronzový drôt (7), kosti, uhlíky a kremenec.

Nálezy:
1. Váza strednej veľkosti s mierne von vyhnutým a zaobleným okrajom a s prehnutým hrdlom; povrch hladký; farba tmavohnedá (nezachované).
2. Váza s mierne von vyhnutým a zaobleným okrajom, s tenkými stenami; povrch hladký; farba tehlovočervená (nezachované).
3. Misa s von vyhnutým okrajom, s prehnutým hrdlom, s uškom, spodná časť je kónická; farba tmavohnedá (nezachované).
4. Hrniec s uškom vybiehajúcim z von vyhnutého a zaobleného okraja; povrch hladký; farba gaštanová (nezachované).
5. Hrniec so zaobleným okrajom (nezachované).
6. Plochá bronzová ružica; pr. 21 mm (tab. XI: 7).
7. Malý zlomok bronzového drôtu okrúhleho prierezu; pr. 23 mm (tab. XI: 6).

Hrob 24 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, na okraji silážnej jamy (1963)
Hrob bol porušený pri svahovaní a pochádzajú z neho tri nádoby. Dno popolnice (1) bolo zapustené do hrobovej jamy v hĺbke 70 cm v štrkovom podloží. Hrob prikrýval kameň a podobné kamene sa nachádzali aj na hroboch 20-24. Popolnica obsahovala črpák (2), ktorý prikrýval amforku (3). Pod črpákom sa našli bronzové prstene (4), bronzový drôt (5) a bronzové krúžky (6). Našli sa tu aj kosti a uhlíky.

Nálezy:
1. Amfora vo funkcii popolnice mala dve uška, na prehnutom hrdle štyri vodorovné žliabky, vydutie baňaté, dno s otvorom; povrch lesklý a hladký; farba čierna (obr. 13: 14; nezachované).
2. Črpák s von vyhnutým a zaobleným okrajom, s mierne prehnutým hrdlom, jemne zaobleným telom, páskové uško zdobené troma žliabkami je vytiahnuté vysoko nad ústie, dno rovné, hrdlo je zdobené pásom vodorovných rýh, lom je striedavo prerezávaný a pretláčaný horizontálne umiestnenými oválnymi jamkami a krátkymi šikmými ryhami, pod lomom je pás vodorovných rýh, vnútri je bohatá rytá výzdoba, okolo dna sú koncentrické krúžky, na hrdle sú ďalšie, pod nimi je deväťcípa girlanda, okraj je zdobený zväzkami krátkych šikmých rýh; materiál jemný; povrch tuhovaný čiernou farbou a kde nie je tuha, je povrch tmavohnedý; v. 55 mm, v. s uškom 82 mm, pr. dna 33 mm, pr. ústia 115 mm, pr. max. vydutia 115 mm (obr. 13: 15; tab. XII: 1).
3. Amforka s rovno zrezaným okrajom, valcovitým hrdlom, výrazne zaobleným telom, kónickou dolnou časťou tela, s dvomi uškami medzi hrdlom a vydutím sú zvislo ryhované, dno je vtiahnuté dovnútra; materiál jemný; farba tmavohnedá; v. 70 mm, pr. dna 35 mm, pr. ústia 51 mm, pr. max. vydutia 77 mm (obr. 13: 16; tab. XII: 2).

4. a - dva bronzové prstene z tenkého drôtu okrúhleho prierezu, konce sa im prekrývajú; pr. 16 a 18 mm; b - podobný prsteň, jeden koniec je zvinutý do očka; pr. 21 mm; c - dva zlomky podobných prsteňov; d - malý bronzový prsteň s trojnásobným vinutím; pr. 8 mm (tab. XII: 3a-3d).
5. Tenký bronzový drôt; dĺ. 34 mm (tab. XII: 4).
6. Bronzový krúžok, v strede ktorého je vtlačený kostený korálik; pr. 10 mm a malý bronzový krúžok z drôtu okrúhleho prierezu, ktorého konce sa prekrývajú; pr. 8 mm (tab. XII: 5).

Hrob 25 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, sonda 1 (1963)
Hrob obsahoval veľkú popolnicu v tvare amforovitej vázy (1) v hĺbke 30 cm (ústie), dno v hĺbke 70 cm, nezachovala sa. Prikrývajúci kameň sa nenašiel, ale vo vzdialenosti 1 m bol pravdepodobne v dôsledku orby premiestnený. V popolnici bol štrk a kamene. Zapustená bola do štrkového podložia, okolo nej boli uhlíky a črepy iných, menších nádob. Obsahovala črepy, kosti a uhlíky.

Nález:
1. Amforovitá váza vo funkcii popolnice mala valcovité hrdlo, baňaté vydutie bez ušiek, dno s otvorom, pod plecami žliabky, na vydutí štyri pupčeky, štyri plytké jamky (pr. 100 mm) a tri menšie jamky (pr. 20 mm), na lome hrdla boli štyri skupiny jamiek (pr. 10 mm); povrch hladký, lesklý, tuhovaný; farba čierna; pr. ústia 300 mm (nezachované).

Hrob 26 - pohreb žiarový - hrob kombinovaný stupňovitý, na okraji silážnej jamy (1963)
Hrob bol čiastočne porušený buldozérom pri vyhlbovaní silážnej jamy. Široká hrobová jama bola vyplnená čiernou hlinou zmiešanou so štrkom. Kamene boli nepravidelne rozložené aj mimo jednotlivých hrobov (zásah orby). Na povrchu hrobu s priemerom 1,50 m sa našli kosti, črepy s hlinou a uhlíkmi, pod nimi bol kameň v hĺbke 30-35 cm. Kosti boli veľmi malé, tenkostenné črepy tvorili skupiny. V strede hrobovej jamy bola situovaná popolnica amforovitého tvaru (1), prikrytá kameňom, na jej dne sa našla amforka (2) a zlomky bronzového krúžka (3). Obsahovala kosti a uhlíky. Ďalšia popolnica hrncovitého tvaru (4) bola väčšia a hlbšie položená (dno v hĺbke 75 cm), prikrytá misou (5) hore dnom, v ústí a pod dnom mala kameň, obsahovala kosti a uhlíky. V hrobe bol aj hrniec (6) prikrytý misou (7) a kameňom. Bol plný kostí a uhlíkov a pri ňom sa našla amforka (8). Hrob bol prikrytý najprv veľkými kameňmi, pod nimi bola skala a takto tvorili kamenný príkrov.
Okrem amfory (1) a zlomku bronzového krúžka (3) sa nezachovali žiadne nálezy.

Nálezy:
1. Torzo amfory vo funkcii popolnice s náznakom mierne kužeľovitého hrdla, vydutina je zaoblená, dolná časť tela kónická, nad vydutinou sa zachovala časť uška, výzdobu tvorí pás jamiek po obvode, dno je rovné, horná časť chýba; farba tmavohnedá až čierna; pr. dna 99,5 mm, pr. max. vydutia 323 mm (obr. 13 : 7; tab. XII: 6).
2. Amforka s dvoma uškami (obr. 13: 8; nezachované).
3. Zlomok bronzového krúžka z tenkého drôtu; hr. 1 mm (tab. XII: 7).
4. Hrniec bez ušiek vo funkcii popolnice má mierne von vyhnutý okraj a pod hrdlom okružný rad jamiek (obr. 13: 9; nezachované).
5. Misa bez uška s prehnutým hrdlom a kónickou dolnou časťou tela (obr. 13: 10; nezachované).
6. Hrniec s miernou profiláciou (obr. 13: 11; nezachované).
7. Misa s jedným uškom, s prehnutým hrdlom a kónickou dolnou časťou tela (obr. 13: 12; nezachované).
8. Amforka s dvoma uškami (obr. 13: 13; nezachované).

Hrob 27 - pohreb žiarový, hrob jamový, na okraji silážnej jamy (1963)
Hrob bol vzdialený od hrobu 26 asi 1 m. Obsahoval prepálené kosti a niekoľko črepov. Našiel sa v hĺbke 70 cm.

Hrob 28 - pohreb žiarový, hrob kombinovaný, na okraji silážnej jamy (1963)
Pod povrchom v hĺbke 40-50 cm sa nachádzal kamenný príkrov. Pod ním bol väčší kameň, ktorý prikrýval ústie popolnice v tvare amforovitej vázy (1), nezachovala sa. Na jej dne bol položený črpák (2) a pri nej malý bronzový drôt (3), nezachoval sa. V popolnici sa našli kosti, uhlíky a vyplnená bola jemnou hlinou premiešanou so štrkom. Uhlíky a kosti boli aj mimo nádoby. Hĺbka okraja 50 cm, hĺbka dna 70 cm.

Nálezy:
1. Amforovitá váza vo funkcii popolnice má kónický tvar, von vyhnutý okraj, zaoblené vydutie, nad vydutím je

výzdoba troma vodorovnými žliabkami, pod ktorými sú šikmé a poloblúkovité žliabky, na vydutí sú štyri pupčeky; povrch je hladký a lesklý; farba čierna (obr. 13: 5; nezachované).
2. Črpák s von vyhnutým a zaobleným okrajom, s prehnutým a lievikovite roztvoreným hrdlom, telo a lom sú zaoblené, uško vytiahnuté nad ústie, nezachovalo sa, dno je vtiahnuté dovnútra; materiál je jemný; povrch je v hornej polovici tuhovaný, v dolnej je hnedej farby; v. 60 mm, pr. dna 25 mm, pr. ústia 122 mm, pr. max. vydutia 119 mm (obr. 13: 6; tab. XI: 2).
3. Malý kruhový bronzový drôt s vyhnutým koncom (nezachované).

Hrob 29 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, na okraji silážnej jamy (1963)
Hrob bol vzdialený od hrobu 28 asi 1 m. Nebol prikrytý skalou ani kamenným príkrovom, ak nebol porušený orbou, zapustený bol mimo kamennej vrstvy. Pochádzajú z neho štyri nádoby, z ktorých tri boli vložené do hrobu neúplné, nezachovali sa. Popolnica v tvare amforovitej vázy (1), s ústím v hĺbke 53 cm a dnom 60 cm, bola prikrytá misou (2). Našla sa v nej šálka (3), ktorá prikrývala amforku (4). Obsahovala kosti, uhlíky a veľa zrniek spálenej hliny.

Nálezy:
1. Amforovitá váza vo funkcii popolnice mala baňaté telo, na hrdle tri vodorovné žliabky, pod nimi štyri skupiny jamiek vo vodorovnom rade, na vydutí zväzok šikmých žliabkov; povrch hladký a lesklý; farba tmavohnedá, sivá až čierna (obr. 13: 1; nezachované).
2. Misa s jedným uškom, s von vyhnutým a zaobleným okrajom a s prehnutým hrdlom (obr. 13: 2; nezachované).
3. Šálka s uškom, s mierne von vyhnutým a zaobleným okrajom a s prehnutým hrdlom; farba tmavosivá až čierna (obr. 13: 3; nezachované).
4. Torzo amforky (obr. 13: 4; nezachované).

Hrob 30 - pohreb žiarový, hrob popolnicový skrinkový, sonda 2 (1963)
Hrob bol skrinkový, po bokoch obložený a tiež prikrytý kameňmi. Prikrývajúce kamene sa nachádzali v hĺbke 30-40 cm, dno v hĺbke 75 cm. Tento hrob bol najhlbší a neporušený. Z hrobu pochádza amfora (1), ktorú prikrývala misa obrátená hore dnom (2). Obsahovala črepy, kosti, uhlíky, bronzovú ihlicu (3), torzo bronzovej ihlice (4), gombíky (5), zlomok drôtu (6), bronzové zlomky (7) a spálené bronzové predmety (8). Nádoby sa nezachovali.

Nálezy:
1. Amfora s dvoma malými uškami a s baňatým telom, pod hrdlom sú štyri skupiny jamiek a pod vydutím dve podlhovasté držadlá; povrch je hladký a lesklý; farba tmavosivá, hnedá až čierna (obr. 13: 17; nezachované).
2. Misa s mierne von vyhnutým okrajom, s prehnutým hrdlom, s kónickou dolnou časťou tela a dvomi uškami (obr. 13: 18; nezachované).
3. Torzo bronzovej ihlice s pečatidlovou hlavicou a golierikom; pr. 9 mm (tab. XIII: 2).
4. Telo bronzovej ihlice okrúhleho prierezu; dĺ. 66 mm, pr. 2 mm (tab. XIII: 1).
5. Tri bronzové gombíky s uškami; pr. 14 mm, 13 mm a 14 mm (tab. XIII: 6).
6. Zlomok bronzového tordovaného drôtu; pr. 1 mm (tab. XIII: 4).
7. Dva zlomky bronzového drôtu (ihlice?, spony?); pr. 1,5 mm (tab. XIII: 3).
8. Dva bronzové predmety poškodené žiarom (tab. XIII: 5).

Hrob 31 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, sonda 2 (1963)
Hrob sa našiel v hĺbke 30-35 cm. Pravdepodobne bol prikrytý blízko ležiacim kameňom, ktorý bol vplyvom orby smerom na juhozápad posunutý. Obsahoval šálku (1), ktorá hore dnom prikrývala kosti a uhlíky s črepmi, nezachovala sa.

Nálezy:
1. Šálka vo funkcii popolnice mala von vyhnutý a zaoblený okraj, prehnuté hrdlo, uško len nepatrne presahujúce okraj, hrdlo bolo zdobené pásom vodorovných žliabkov, pod ním boli na vydutí krátke šikmé ryhy (nezachované).

Hrob 32 - kenotaf?, sonda 2 (1963)
V hrobovej jame bolo položených 8 nádob v hĺbke 65 cm, tento celok bol prikrytý kameňmi. Hrob obsahoval hrniec (1) prikrytý skalou, hrniec (2), ktorý hore dnom prikrýval ďalší hrniec (3), v ňom sa našla šálka (4). Z hrobu pochádzajú aj črepy s výzdobou (5), amfora (6), ktorá mala vnútri črpák (8) a prikrýval ju hrniec (7). Okrem neho sa nezachovali žiadne nálezy.

Nálezy:
1. Hrniec bez ušiek, s jemnou profiláciou (obr. 14: 1; nezachované).
2. Hrniec s dvoma uškami (obr. 14: 2; nezachované).
3. Hrniec (obr. 14: 3; nezachované).
4. Šálka bez uška (obr. 14: 4; nezachované).
5. Črepy nádoby s dvomi uškami a hrdlom zdobeným radom jamiek (nezachované).
6. Amfora s mierne von vyhnutým a zaobleným okrajom, na hrdle sú dve široké uká s radom jamiek (obr. 14: 5; nezachované).
7. Črepy hrnca s von vyhnutým okrajom a s jedným uškom (obr. 14: 6; nezachované).
8. Črpák pologuľovitého tvaru so zaobleným okrajom, zvislo žliabkované uško je vytiahnuté nad okraj, dno vtiahnuté dovnútra; materiál jemný; farba tmavožltá až hnedá; v. 43 mm, v. s uškom 53 mm, pr. dna 20 mm, pr. ústia 97 mm (obr. 14: 7; tab. XIII: 8).

Hrob 33 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, na okraji silážnej jamy (1963)
Ústie nádob prikrývali kamene. Dva hrnce (1, 5) ležali na okraji silážnej jamy. Z hrobu pochádza popolnica hrncovitého tvaru (1). V jej hrdle bola hore dnom položená amforka (2), ktorá prikrývala kosti, a vo výške vydutia popolnice bola ďalšia amforka (3), pod ktorou sa našli bronzové gombíky (4) a kostičky dieťaťa. Hrob obsahoval aj hrniec (5), ktorý sa dotýkal popolnice (1) a bol plný kostí. Pri ňom bola položená amforka (6). Mimo hrnca (5) sa našli bronzové gombíky poškodené žiarom (7), zlomok ihlice (8) a bronzová špirálka (9). Zachovala sa len popolnica hrncovitého tvaru (1) a bronzové predmety (4, 7-9).

Nálezy:
1. Torzo hrnca vo funkcii popolnice má zaoblené telo, kónickú dolnú časť, dve ušká, rovné dno s prevŕtaným otvorom (pr. otvoru 18 mm), horná časť nádoby chýba; farba tmavožltá; pr. dna 97 mm, pr. max. vydutia 253 mm (obr. 14: 12; tab. XIII: 12).
2. Amforka s prehnutým hrdlom (obr. 14: 13; nezachované).
3. Amforka s dvoma uškami (obr. 14: 14; nezachované).
4. Tri bronzové gombíky; pr. 11 mm, 14 mm a 18 mm (tab. XIII: 13).
5. Hrniec vo funkcii popolnice má mierne von vyhnutý a zaoblený okraj, dve ušká a dva laloky (obr. 14: 15; nezachované).
6. Amforka s dvoma uškami (obr. 14: 16; nezachované).
7. Tri zlomky gombíkov poškodených žiarom (tab. XIII: 16).
8. Zlomok bronzovej ihlice; pr. 2 mm (tab. XIII: 14).
9. Malá bronzová špirálka (korálik?); pr. 3 mm (tab. XIII: 15).

Hrob 34 - pohreb žiarový, hrob kombinovaný, sonda 2 (1963)
Hrobovú jamu hlbokú 70 cm prikrýval rad kameňov. Najväčší z nich prikrýval polovicu popolnice amforovitého tvaru (1) v hĺbke 50 cm (ústie), povrch kameňa bol v hĺbke 35 cm, dno v hĺbke 67 cm. V popolnici (1) sa našla šálka (2). Okrem niekoľkých kostí a uhlíkov v nádobe aj mimo nej, hrob už nič viac neobsahoval. Nádoby sa nezachovali.

Nálezy:
1. Amfora vo funkcii popolnice má zaoblený okraj, valcovité hrdlo, baňaté telo, dve ušká, dno s otvorom; povrch hladký a lesklý; farba čierna (obr. 14: 22; nezachované).
2. Torzo šálky bez uška (obr. 14: 23; nezachované).

Hrob 35 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, sonda 2 (1963)
V strede hrobovej jamy bol v hĺbke 30 cm umiestnený kameň prikrývajúci nádobu. Tento stred bol najvyšší, okolo neho sa znižoval kamenitý kopček, ktorý bol posypaný čistou hlinou. Hrob bol zapustený v štrkovom podloží. Pod kameňom sa našiel hrniec (1) prevrátený hore dnom, v hĺbke 45 cm a s ústím v hĺbke 60 cm, nezachoval sa. Na stene mal prevŕtaný otvor. Celok tvoril nasypaný kamenný príkrov. Hrniec bol podložený pieskovcovou platňou, na nej boli malé pieskovcové platne s črpákom v ústí nádoby (2). V črpáku bola jemná čierna hlina a kosti.

Nálezy:
1. Štíhly hrniec vo funkcii popolnice má mierne dovnútra vtiahnuté ústie, dve ušká tesne pod okrajom, na vydutí pupček a pod vydutím prevŕtaný otvor; povrch drsný; farba tehlovohnedá (obr. 14: 8; nezachované).
2. Črpák pologuľovitého tvaru, okraj je rovno zrezaný dovnútra, uško výrazne vytiahnuté nad okraj, dno vtiahnuté dovnútra; materiál plavený; farba tmavosivá až hnedá; v. 37,5 mm, v. s uškom 53 mm, pr. dna 20 mm, pr. ústia 73 mm (obr. 14: 9; tab. XIII: 8).

Hrob 36 - pohreb žiarový, hrob popolnicový, na okraji silážnej jamy (1963)
Hrobová jama hlboká 50 cm sa našla pod kameňom. Pod ním bolo 5 nádob s ústím v hĺbke 35 cm, v tesnej blízkosti. Z hrobu pochádza hrniec (1), ktorý mal vnútri misu (2), hrniec (3), misa (4) prilepená k bokom hrncov a džbánok (5) v hrnci (3). Z milodarov sa našiel jeden zlomok bronzovej ihlice (6), bronzové zrnko (7) a kosti. Všetky nádoby mali malé rozmery a boli tenkostenné, dosť dobre vypálené.

Nálezy:
1. Hrniec vo funkcii popolnice mal rovno zrezaný okraj, bol tenkostenný, dobre vypálený (obr. 14: 17; nezachované).
2. Misa (obr. 14: 18; nezachované).
3. Hrniec vo funkcii popolnice mal rovno zrezaný okraj, bol tenkostenný, dobre vypálený (obr. 14: 19; nezachované).
4. Misa s von vyhnutým okrajom a prehnutým hrdlom; farba tehlovočervená (obr. 14: 20; nezachované).
5. Džbánok s rovno zrezaným a von vyhnutým okrajom, s valcovitým a v hornej časti lievikovite roztvoreným hrdlom ostro odsadeným od širokého dvojkónického tela so zalomeným vydutím, horná časť vydutia je mierne zaoblená a dolná kónická, dno je rovné, na vydutí sú štyri výčnelky, uško je vytiahnuté nad okraj; farba žltá až sivá; v. 59 mm, v. s uškom 66 mm, pr. dna 31 mm, pr. ústia 60 mm, pr. max. vydutia 77 mm (obr. 14: 21; tab. XIII: 11).
6. Zlomok bronzového predmetu (ihlice?); pr. 2 mm (tab. XIII: 9).
7. Malé bronzové zrnko (tab. XIII: 10).

Hrob 37 - kenotaf?, na okraji silážnej jamy (1963)
V menšej hrobovej jame bez prikrývajúcich kameňov, ktoré boli orbou odtiahnuté, sa našiel hrniec (1) s ústím v hĺbke 30 cm a dnom v hĺbke 40 cm, nezachoval sa. Na jeho dne bola amforka (2).

Nálezy:
1. Hrniec s tenkým a zaobleným okrajom (obr. 14: 10; nezachované).
2. Amforka dvojkónického tvaru s rovno zrezaným okrajom, kužeľovité hrdlo plynule prechádza do zaobleného tela, dolná časť tela a dno sú zaoblené, od hrdla k vydutine sa pripájajú dve ušká, výzdobu tvorí pás vodorovných rýh medzi uškami, nad ním je rad malých jamiek, vydutina je zdobená zvislými ryhami; materiál jemný; farba sivá až tmavohnedá; v. 80 mm, pr. dna 23 mm, pr. ústia 55 mm, pr. max. vydutia 94 mm (obr. 14: 11; tab. XIII: 7).

Nestratifikované nálezy
V priebehu výskumu na pohrebisku sa našli viaceré nestratifikované nálezy lužickej kultúry - dve amfory (1, 2), dve amforky (3, 4), črpák (5) a torzo bronzovej ihlice (6).

Nálezy:
1. Amfora s výrazne von vyhnutým a rovno zrezaným okrajom, so širokým valcovitým a v hornej časti lievikovite roztvoreným hrdlom, s dvojkónickým telom, plecia vydutia sú zaoblené, dolná časť tela je kónická, na prechode hrdla a vydutia sú umiestnené dve ušká, hrdlo je zdobené pásom vodorovných rýh, veľké plytké jamky sú na vydutí, medzi nimi sú husté zvislé ryhy, dno je rovné; farba tmavohnedá až čierna; v. 196 mm, pr. dna 99 mm, pr. ústia 218 mm, pr. max. vydutia 272 mm (tab. XIV: 5).
2. Amfora dvojkónického tvaru s rovno zrezaným okrajom, kužeľovité hrdlo plynule prechádza do výrazne zaobleného vydutia, dolná časť tela je kónická, na hrdle sú pripevnené dve ušká, hrdlo je zdobené pásom vodorovných rýh, v strede medzi uškami je oválny výčnelok, na vydutí sú skupinky menších jamiek, medzi nimi sú zvislé ryhy, dno je rovné; farba tmavohnedá až čierna; v. 211 mm, pr. dna 101 mm, pr. ústia 180 mm, pr. max. vydutia 296 mm (tab. XIV: 6).
3. Amforka s ostrou profiláciou, rovno zrezaným okrajom, mierne kužeľovité hrdlo je ostro odsadené od dvojkónického tela, na prechode hrdla a vydutia sú dve ušká, vydutina je zdobená ryhami v tvare lomeného poloblúka, dno je rovné; farba žltá; v. 91 mm, pr. dna 22 mm, pr. ústia 65 mm, pr. max. vydutia 102 mm (tab. XIV: 3).
4. Amforka dvojkónického tvaru má rovno zrezaný okraj, kužeľovité hrdlo plynule prechádza do výrazne zaoblenej vydutiny, dve ušká sú umiestnené medzi hrdlom a vydutinou, výzdobu tvorí pás vodorovných rýh na hrdle, nad ktorým sú krátke šikmé ryhy a pod ním na vydutí zväzky zvislých a šikmých rýh, dolná časť tela je zaoblená, dno rovné; farba tmavohnedá až čierna; v. 91 mm, pr. dna 40 mm, pr. ústia 63 mm, pr. max. vydutia 104 mm (tab. XIV: 4).
5. Črpák pologuľovitého tvaru má rovno zrezaný okraj, jemné zaoblenie tela, výrazné vytiahnutie uška nad okraj, rovné dno; farba tmavosivá až čierna; v. 60 mm, v. s uškom 80 mm, pr. dna 39 mm, pr. ústia 112 mm (tab. XIV: 2).
6. Torzo bronzovej ihlice so žliabkovanou hlavicou; pr. hlavice 4,5 mm, pr. tela 3 mm (tab. XIV: 1).

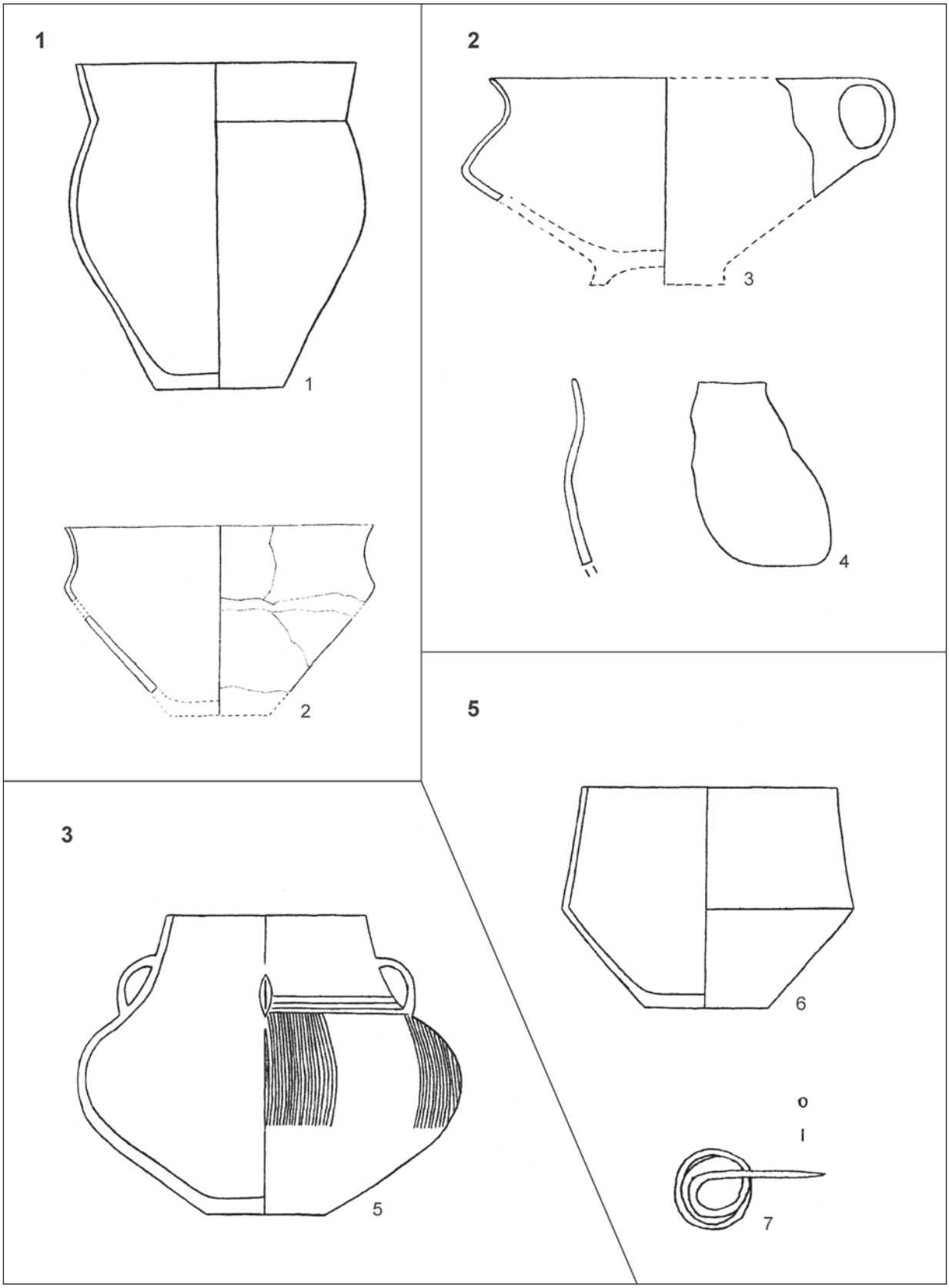

Tab. I. Jasenica-Chmelínec. 1, 2 - hrob 1; 3, 4 - hrob 2; 5 - hrob 3; 6, 7 - hrob 5. Mierka 1: 1 - 7; 1: 2 - 3, 4; 1: 4 - 1, 2, 5, 6.

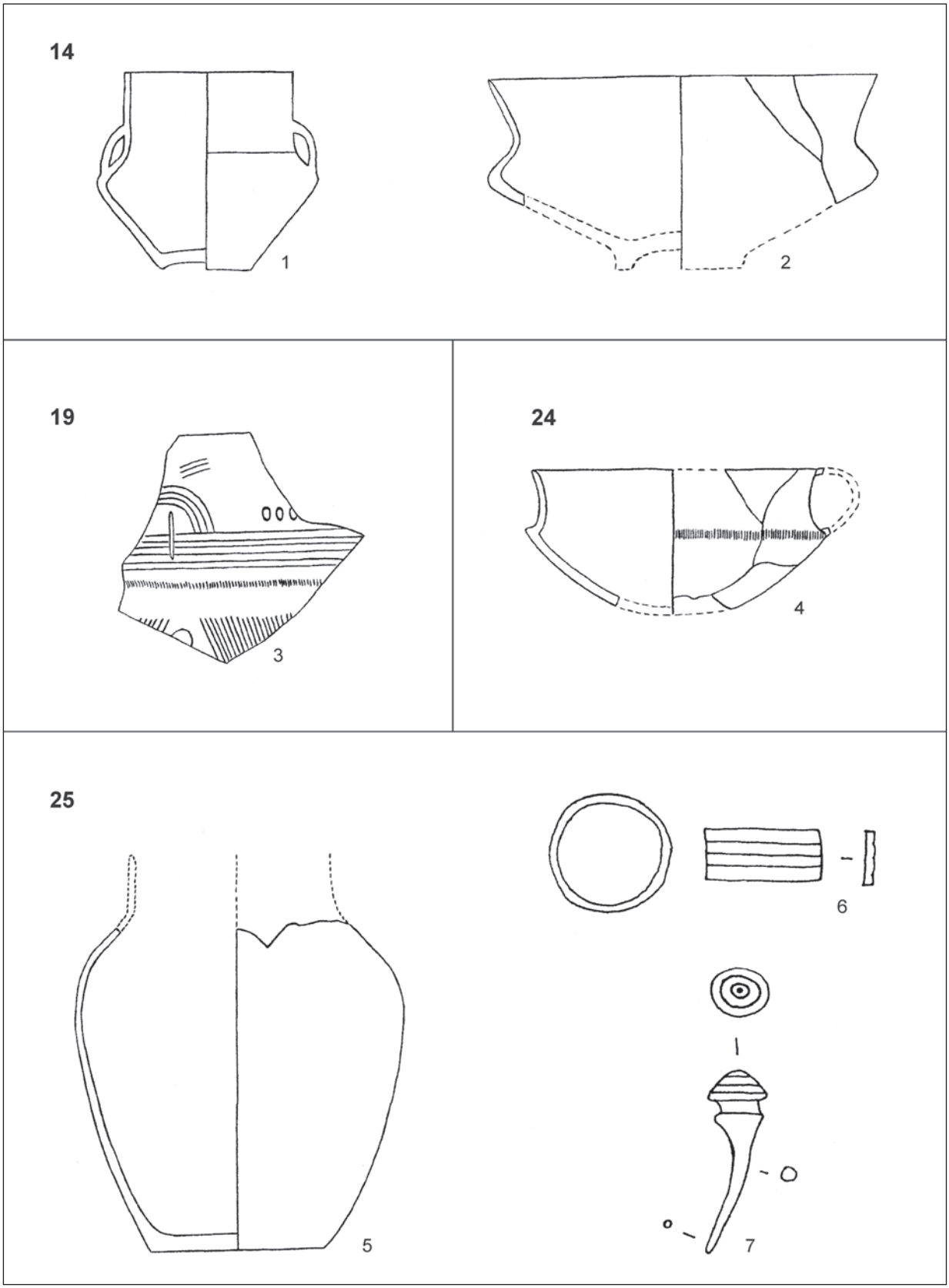

Tab. II. Jasenica-Chmelínec. 1, 2 - hrob 14; 3 - hrob 19; 4 - hrob 24; 5-7 - hrob 25. Mierka 1: 1 - 6, 7; 1: 2 - 1-4; 1: 4 - 5.

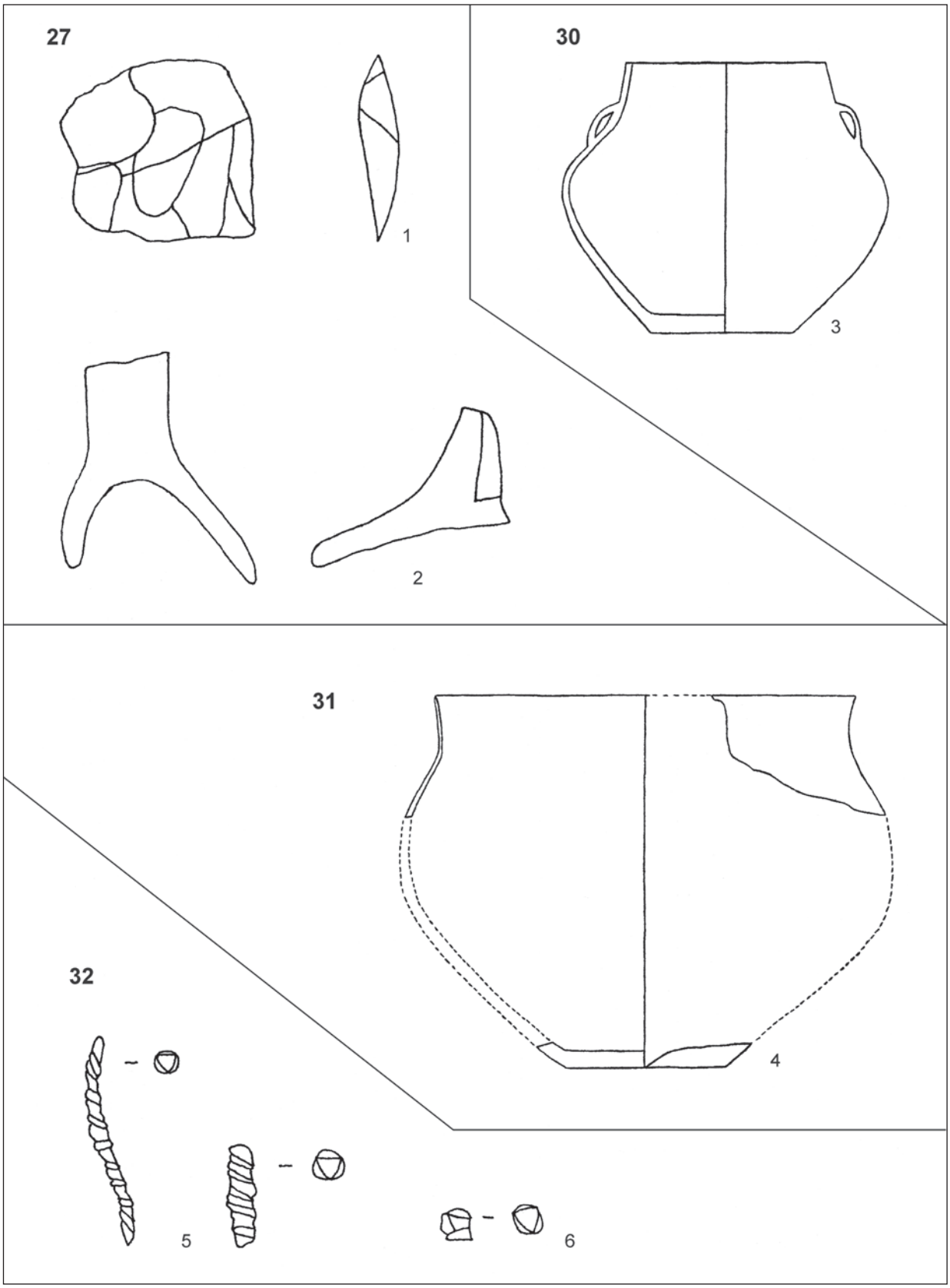

Tab. III. Jasenica-Chmelínec. 1, 2 - hrob 27; 3 - hrob 30; 4 - hrob 31; 5, 6 - hrob 32. Mierka 1: 1 - 1, 2, 5, 6; 1: 4 - 3, 4.

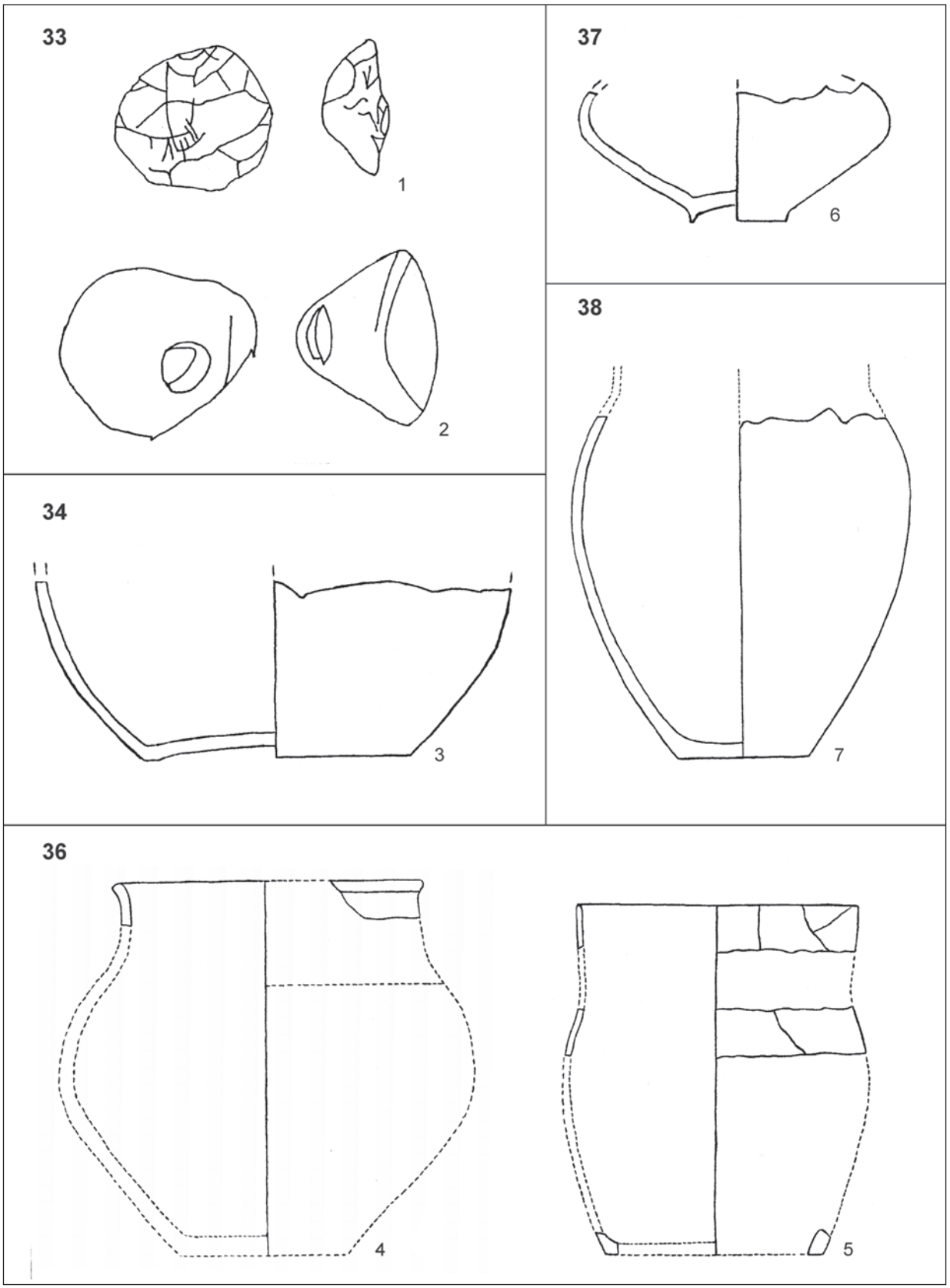

Tab. IV. Jasenica-Chmelínec. 1, 2 - hrob 33; 3 - hrob 34; 4, 5 - hrob 36; 6 - hrob 37; 7 - hrob 38. Mierka 1: 1 - 1, 2; 1: 2 - 3, 6; 1: 4 - 4, 5, 7.

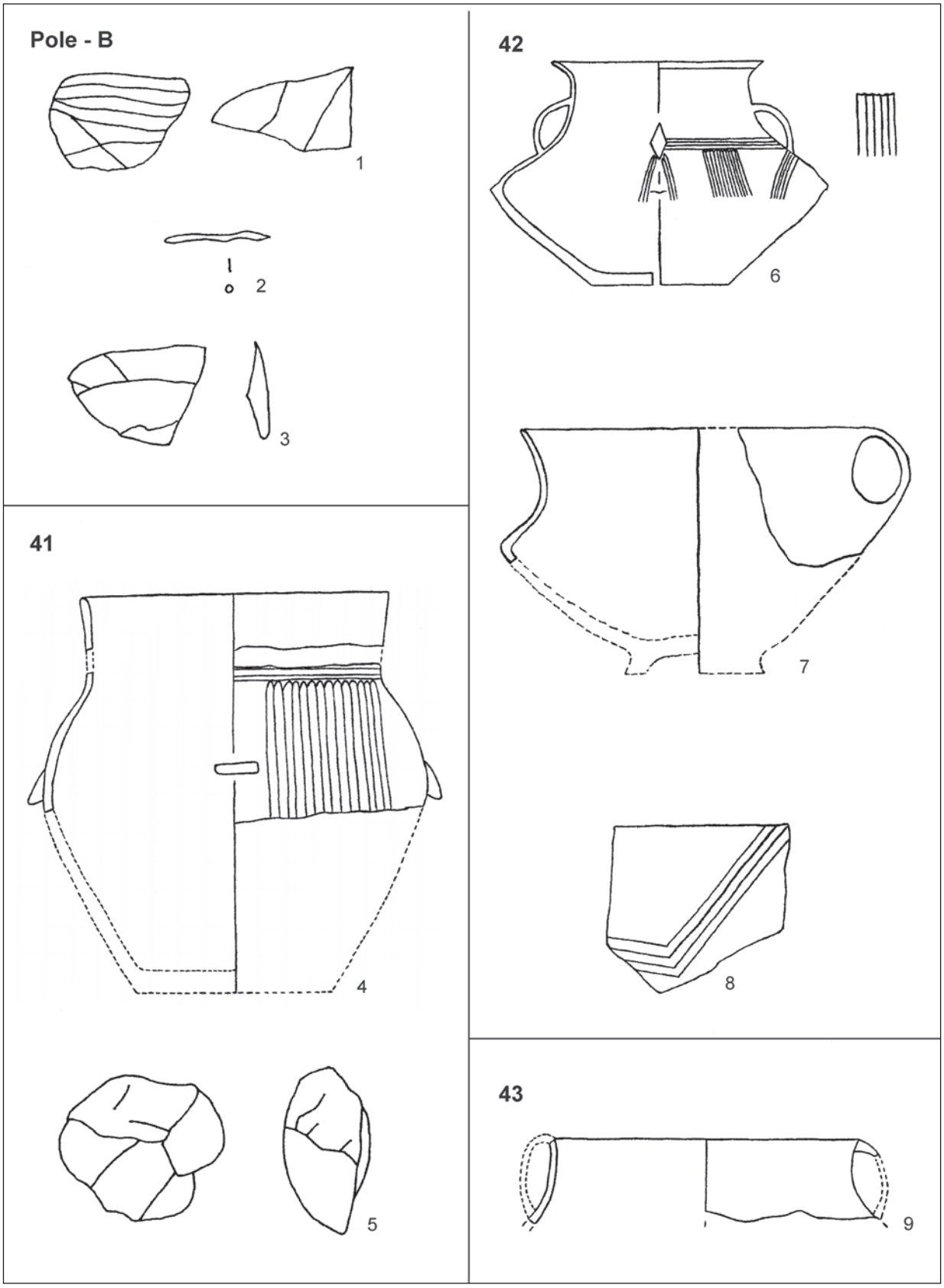

Tab. V. Jasenica-Chmelínec. 1-3 - pole-B; 4, 5 - hrob 41; 6-8 - hrob 42; 9 - hrob 43. Mierka 1: 1 - 1-3, 5; 1: 2 - 7, 8; 1: 4 - 4, 6, 9.

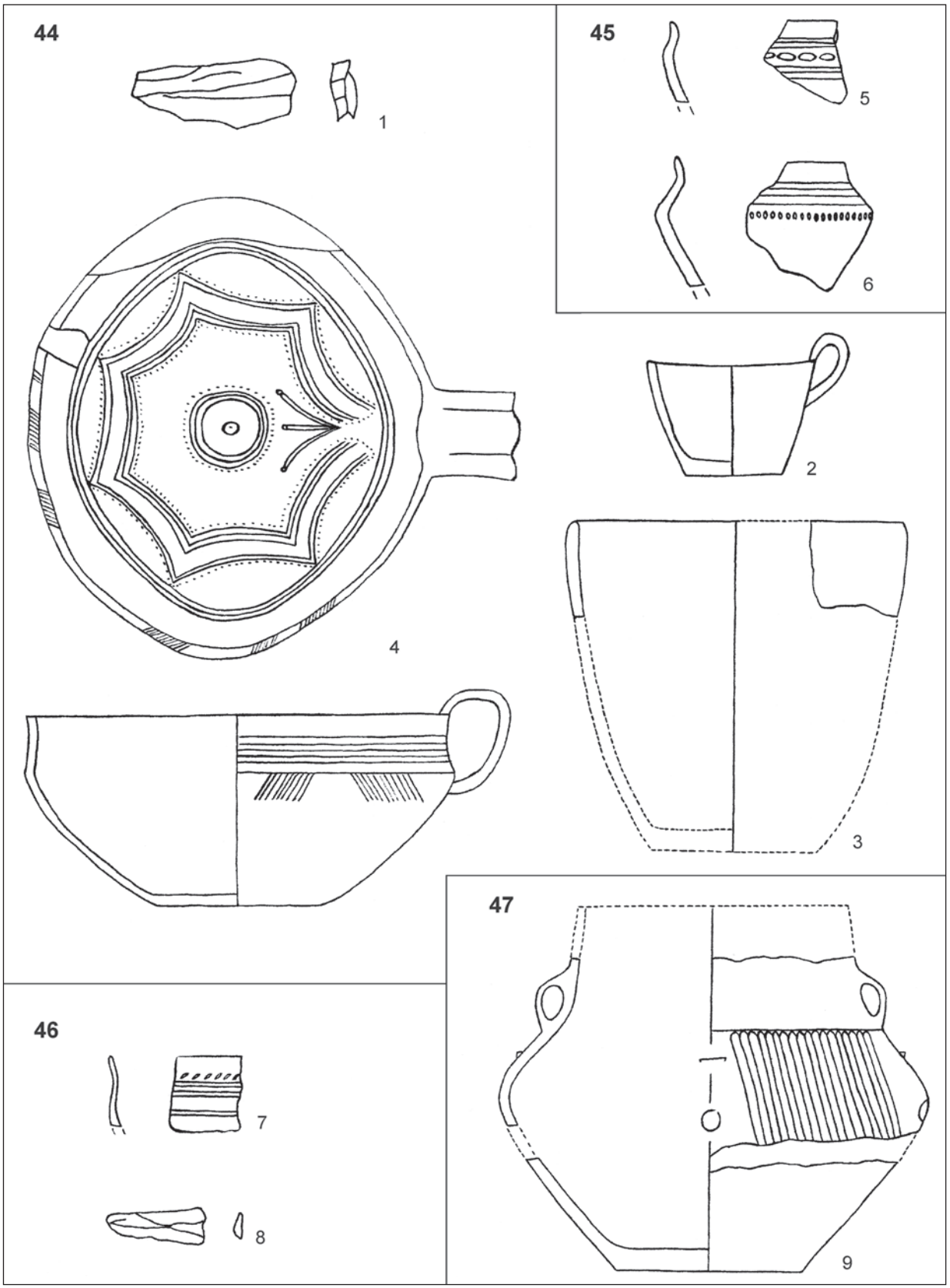

Tab. VI. Jasenica-Chmelínec. 1-4 - hrob 44; 5, 6 - hrob 45; 7, 8 - hrob 46; 9 - hrob 47. Mierka 1: 1 - 1, 7, 8; 1: 2 - 2, 4-7; 1: 4 - 3, 9.

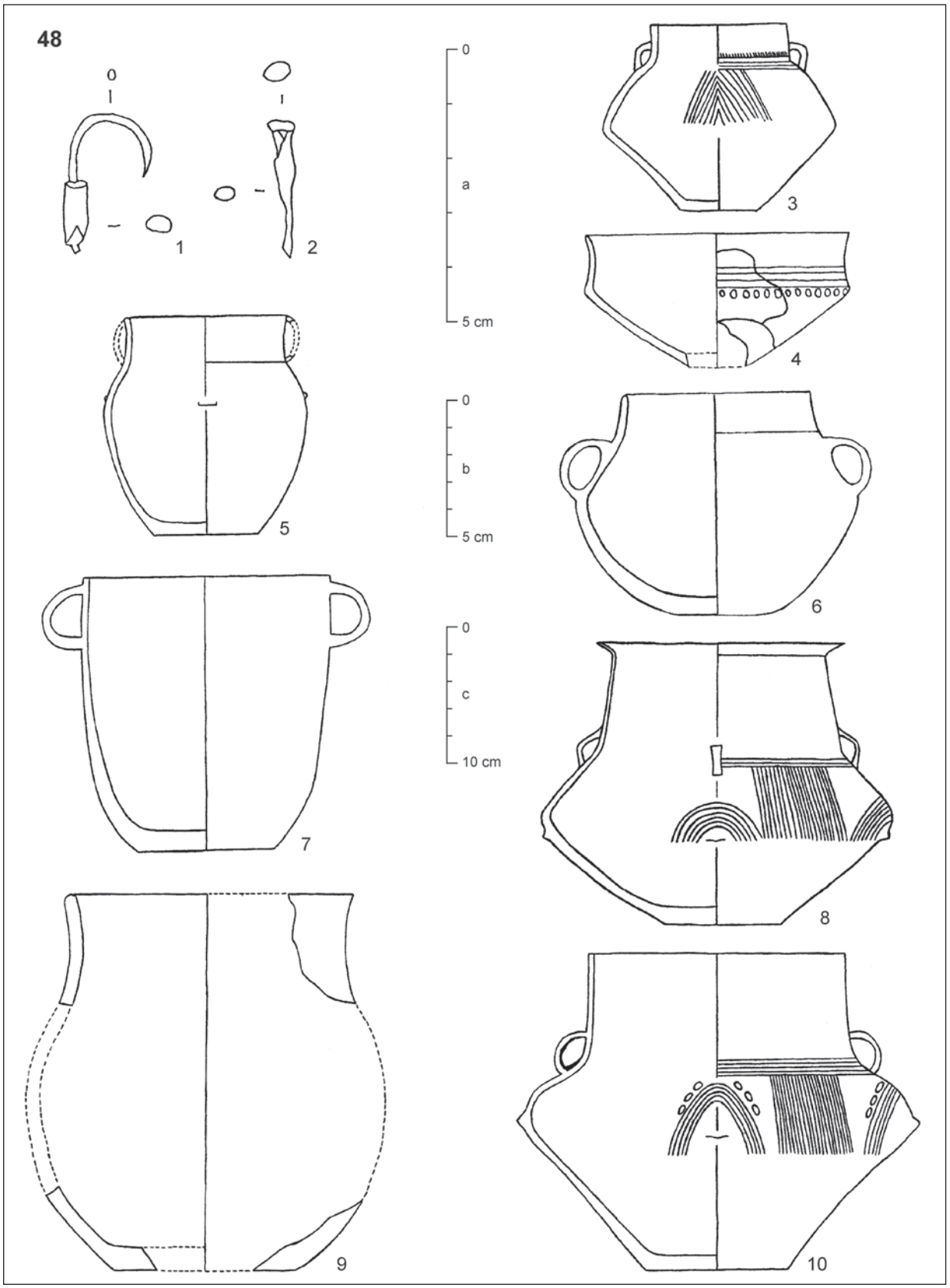

Tab. VII. Jasenica-Chmelínec. 1-10 - hrob 48. Mierka a - 1, 2; b - 3, 4, 6; c - 5, 7-10 - zmenšené.

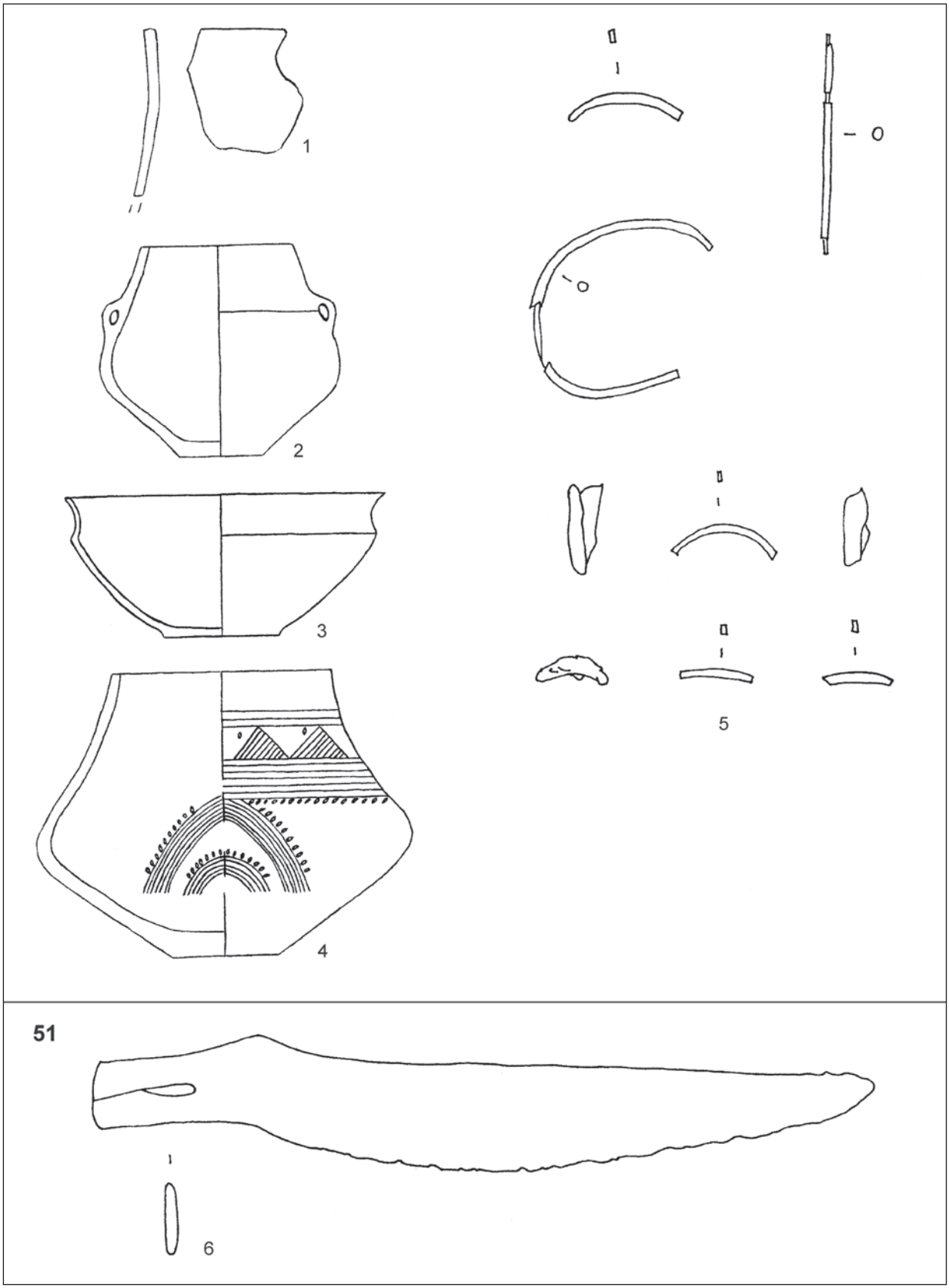

Tab. VIII. Jasenica-Chmelínec. 1-5 - nestratifikované nálezy; 6 - hrob 51. Mierka 1: 1 - 5, 6; 1: 2 - 1-4.

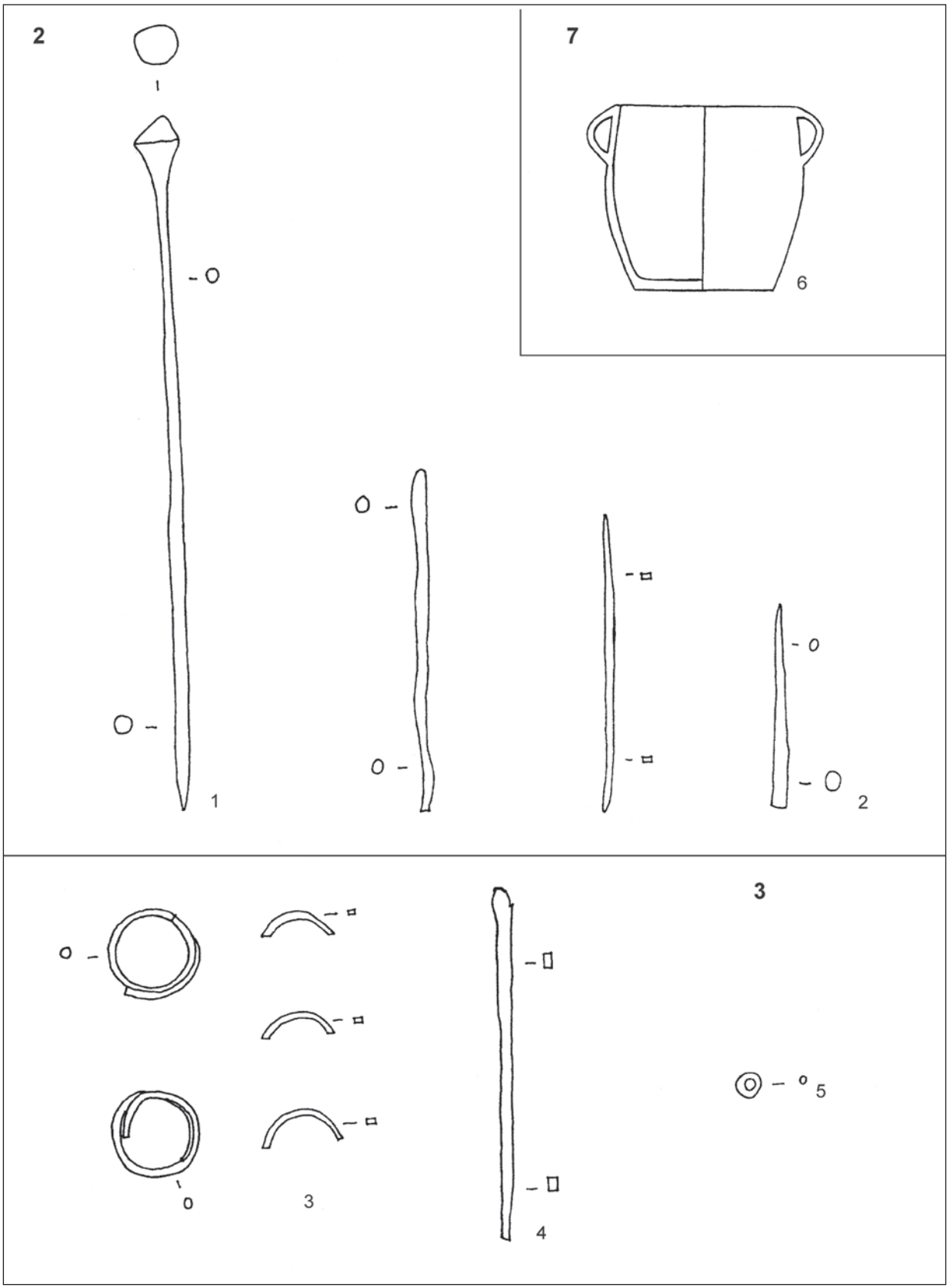

Tab. IX. Sedmerovec. 1, 2 - hrob 2; 3-5 - hrob 3; 6 - hrob 7. Mierka 1: 1 - 1-5; 1: 4 - 6.

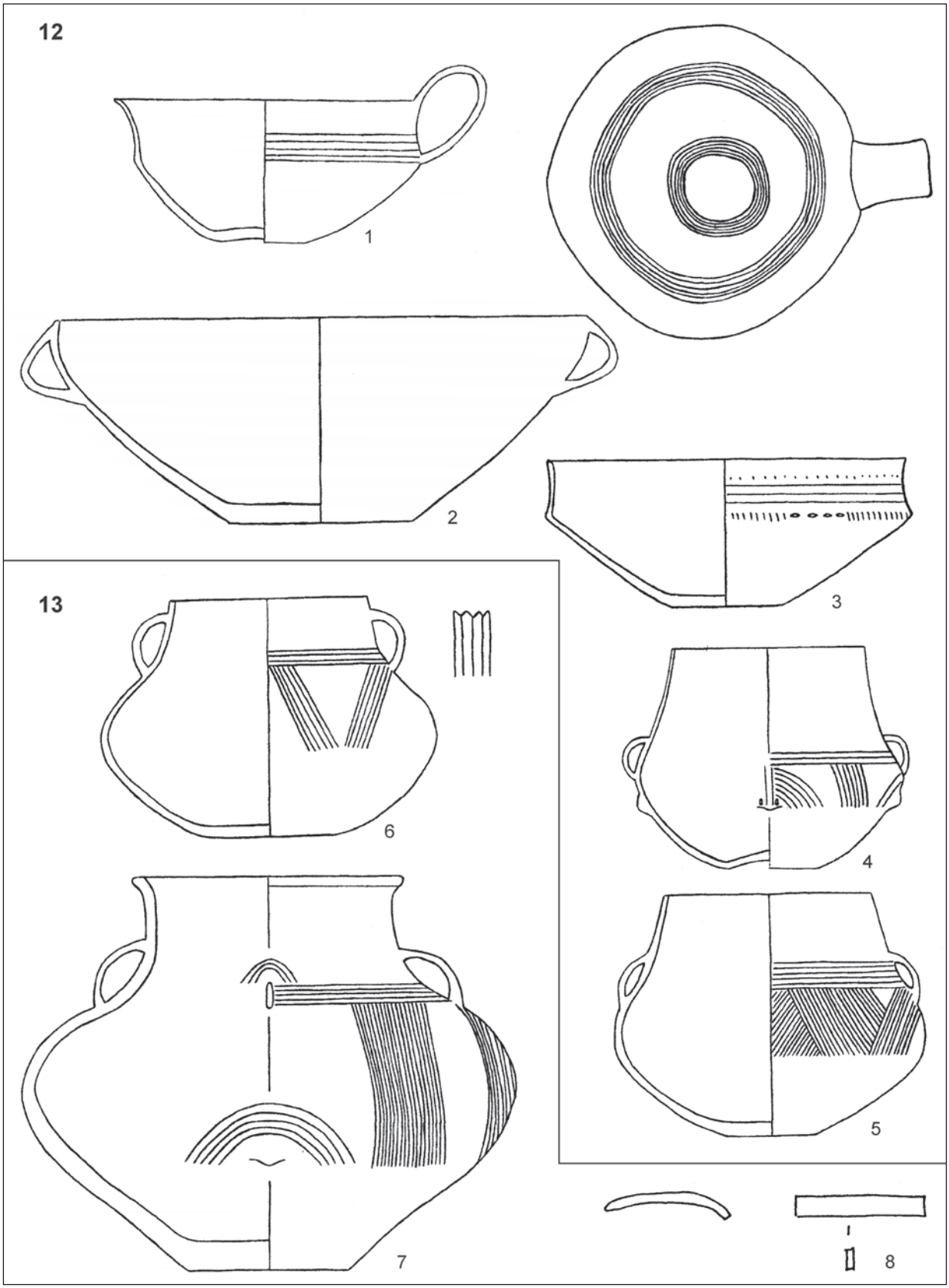

Tab. X. Sedmerovec. 1-5 - hrob 12; 6-8 - hrob 13. Mierka 1: 1 - 8; 1: 2 - 1-6; 1: 4 - 7.

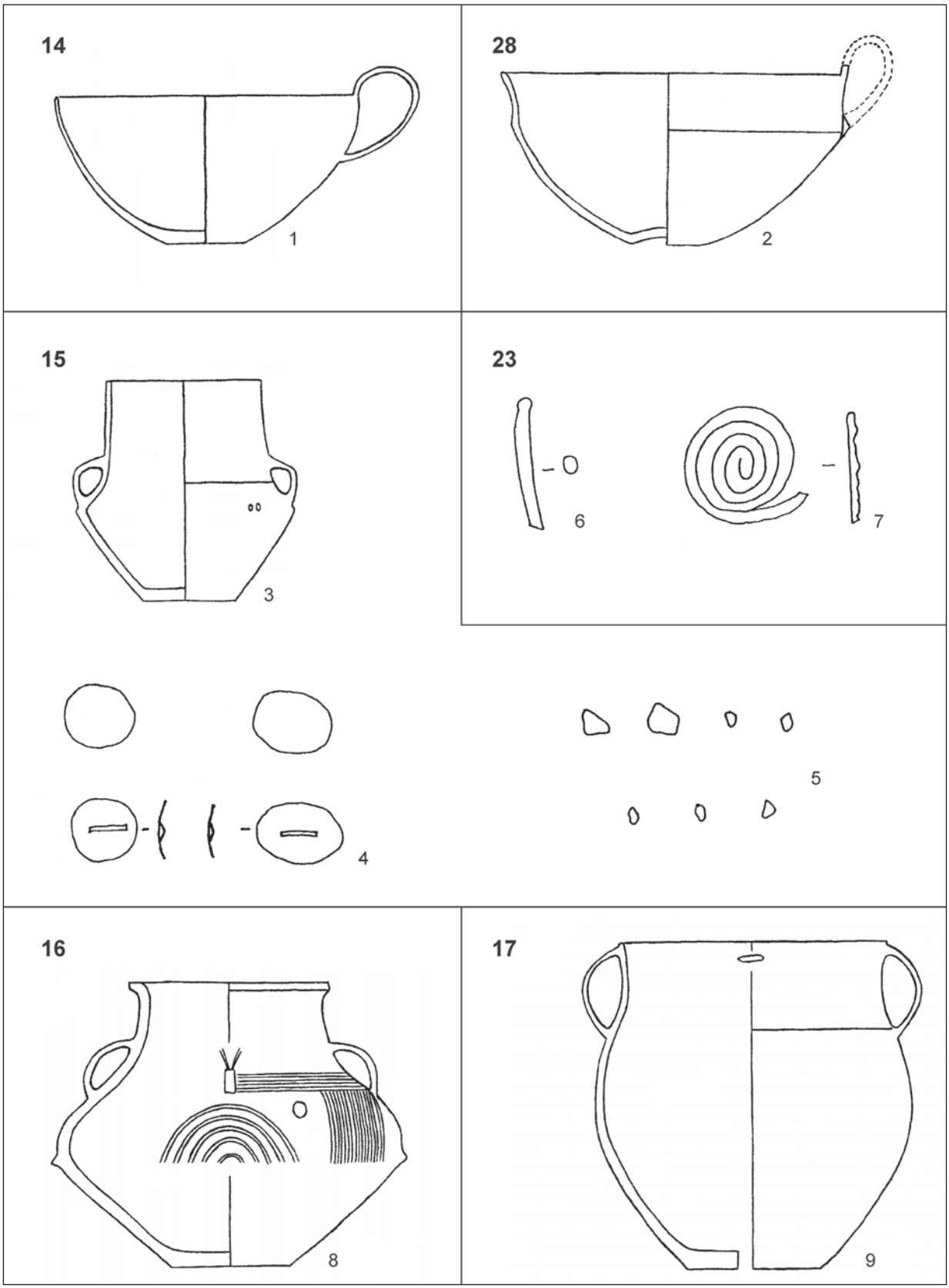

Tab XI. Sedmerovec. 1 - hrob 14; 2 - hrob 28; 3-5 - hrob 15; 6, 7 - hrob 23; 8 - hrob 16; 9 - hrob 17. Mierka 1: 1 - 4-7; 1: 2 - 1-3; 1: 4 - 8, 9.

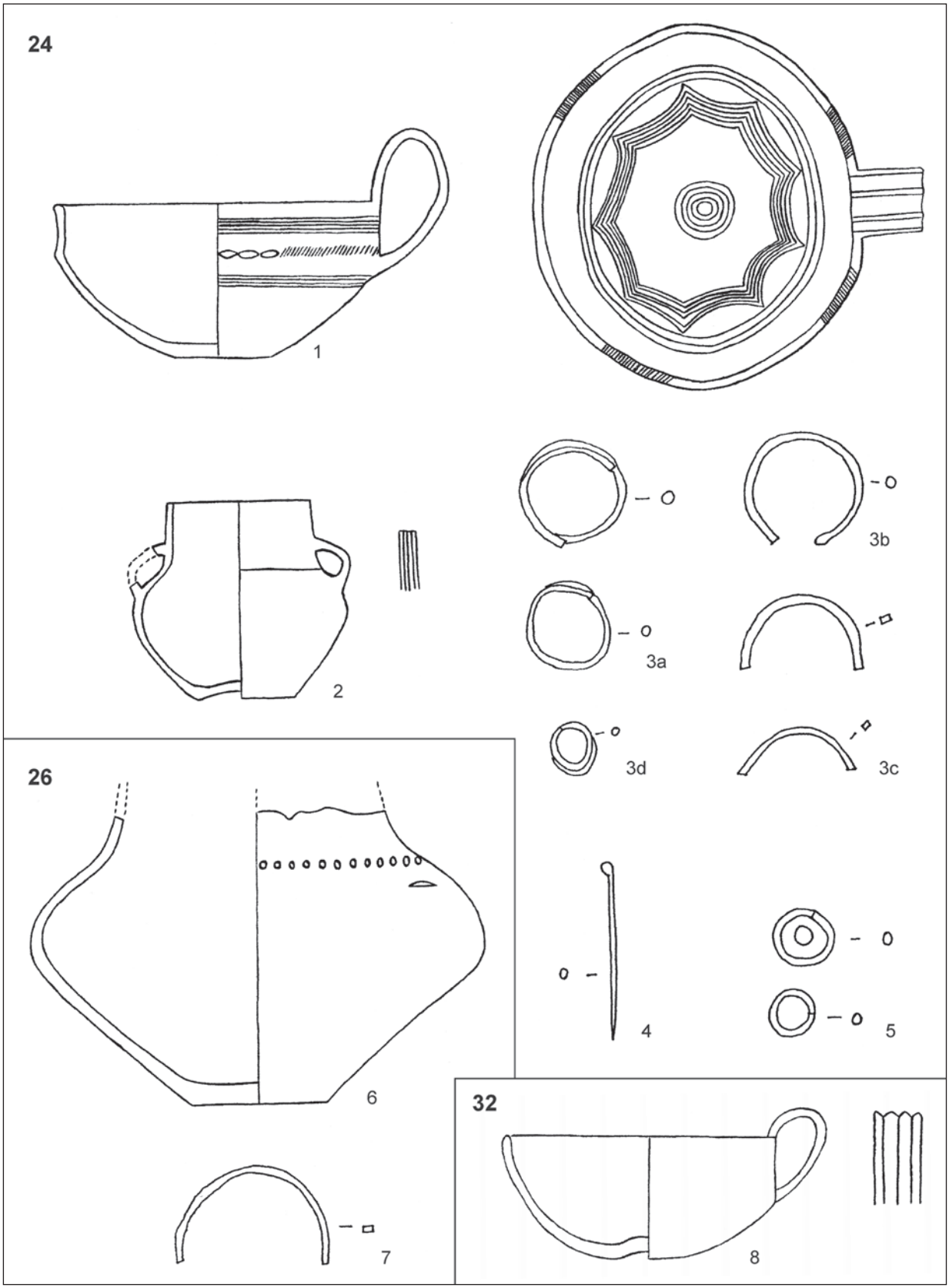

Tab. XII. Sedmerovec. 1-5 - hrob 24; 6, 7 - hrob 26; 8 - hrob 32. Mierka 1: 1 - 3-5, 7; 1: 2 - 1, 2, 8; 1: 4 - 6.

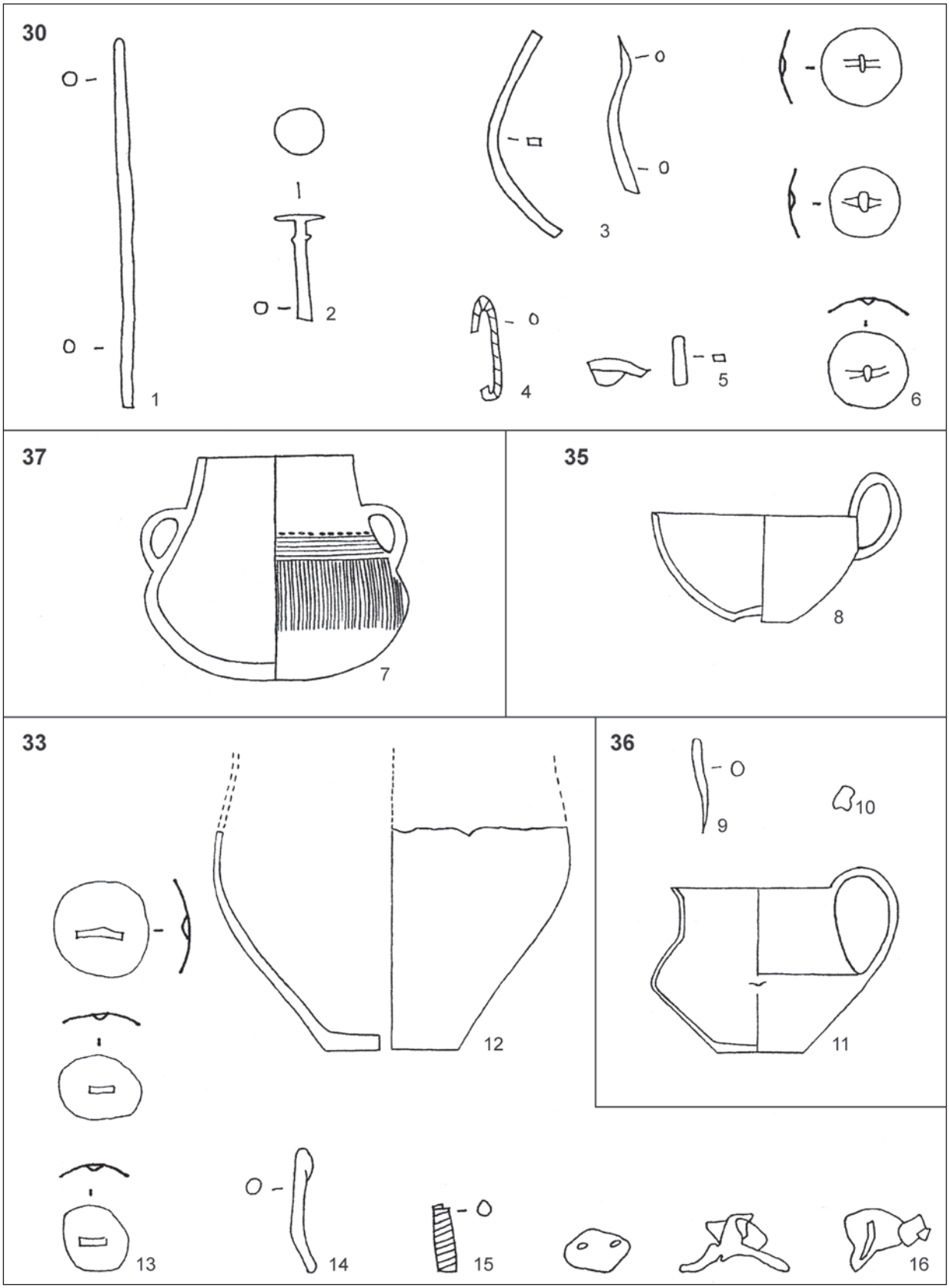

Tab. XIII. Sedmerovec. 1-6 - hrob 30; 7 - hrob 37; 8 - hrob 35; 9-11 - hrob 36; 12-16 - hrob 33. Mierka 1: 1 - 1-6, 9, 10, 13-16; 1: 2 - 7, 8, 11; 1: 4 - 12.

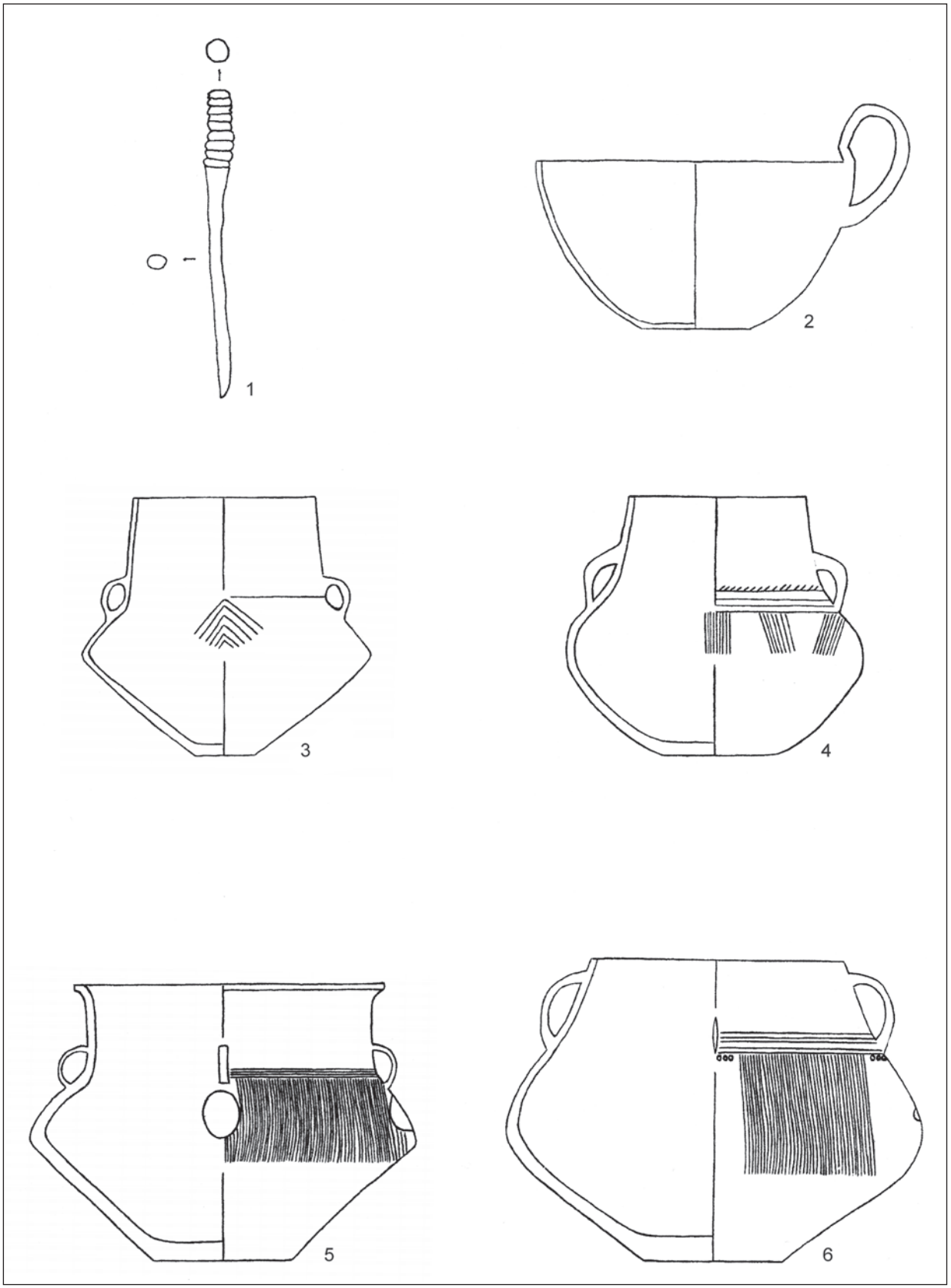

Tab. XIV. Sedmerovec. 1-6 - nestratifikované nálezy. Mierka 1: 1 - 1; 1: 2 - 2-4; 1: 4 - 5, 6.

LITERATÚRA

Budinský-Krička/Veliačik 1986 V. Budinský-Krička/L. Veliačik: Krásna Ves. Gräberfelder Lausitzer Kultur. Nitra 1986.

Dohnal 1974 V. Dohnal: Die Lausitzer Urnenfelderkultur in Ostmähren. Praha 1974.

Dohnal 1977 V. Dohnal: Kultura lužických popelnicových polí na východní Moravě. Brno 1977.

Furmánek 1970 V. Furmánek: Lužické žárové pohřebiště v Beluši. Slov. Arch. 18, 1970, 433-450.

Gedl 1962 M. Gedl: Kultura łużycka na Górnym Śląsku. Wroclaw - Warszawa - Kraków 1962.

Gedl 1989 M. Gedl: Groby z młodszego okresu epoki brązu na cmentarzysku w Kietrzu. Kraków 1989.

Gedl 1994 M. Gedl: Cmentarzysko z epoki brązu w Bachórzu-Chodorówce. Kraków 1994.

Gedl 1999 M. Gedl: Cmentarzysko z epoki brązu w Zbrojewsku (Badania 1973-1981). Kraków 1999.

Hellich 1927 J. Hellich: Kolonie z doby lužické v Oumyslovicích. Pam. Arch. 35, 1927, 565-566.

Horňák 2005 M. Horňák: Pohrebisko lužickej kultúry v Sklabinskom Podzámku. Slov. Arch. 53, 2005, 203-218.

Hrala 2000 J. Hrala: Dušníky a „dušníky". In: P. Čech/M. Dobeš (Ed.): Sborník Miroslavu Buchvaldkovi. Most 2000, 93-95.

Hrubec/Kujovský 1994 I. Hrubec/R. Kujovský: Pohrebisko lužickej kultúry v Háji (okres Martin). Slov. Arch. 42, 1994, 5-36.

Juchelka 2005 J. Juchelka: Náboženství, kult a magie lužické kultury. Pravěk (N. Ř.) 15, 2005, 341-369.

Katkinová 2000 J. Katkinová: Nové nálezy lužickej kultúry na Hornej Nitre. Pravěk (N. Ř.) 10, 2000, 395-409.

Kujovský 1994 R. Kujovský: Príspevok k poznaniu vzťahov lužických a stredodunajských popolnicových polí na Slovensku. Slov. Arch. 42, 1994, 261-317.

Kujovský 2006 R. Kujovský: Poznámky k úprave hrobov lužickej kultúry na Slovensku. Štud. Zvesti AÚ SAV 39, 2006, 63-67.

Moravčík 2006 J. Moravčík: Najstaršie osídlenie Považskej Bystrice. Vlast. Zbor. Považia 23, 2006, 7-26.

Nekvasil 1964 J. Nekvasil: K otázce lužické kultury na severní Moravé. Arch. Rozhledy 16, 1964, 225-269.

Nekvasil 1966 J. Nekvasil: Pohřebiště lužické kultury u bývalé škrabárny v Mohelnici. Arch. Rozhledy 18, 1966, 269-296.

Nekvasil 1975 J. Nekvasil: Záchranný výzkum na pohřebišti lužické kultury v Rájci, okr. Šumperk. Pam. Arch. 66, 1975, 305-340.

Nekvasil 1978 J. Nekvasil: Mohylníky lužické kultury na Moravě. Pam. Arch. 69, 1978, 52-116.

Nekvasil 1982 J. Nekvasil: Pohřebiště lužické kultury v Moravičanech. Brno 1982.

Novotná 1980 M. Novotná: Die Nadeln in der Slowakei. München 1980.

Novotná 2001 M. Novotná: Die Fibeln in der Slowakei. PBF XIV/11. Stuttgart 2001.

Ožďáni 1986 O. Oždáni: Zur Problematik der Entwicklung der Hügelgräberkultur in der Südslowakei. Slov. Arch. 34, 1986, 5-96.

Petrovský-Šichman 1962 A. Petrovský-Šichman: Výšinné sídliská a opevnenia v oblasti Vlárskeho priesmyku. Vlast. Zbor. Považia 5, 1962, 129-132.

Piotrowska 2000 D. Piotrowska: Krzemienie w grobach z pól popielnicowych: przypadek czy rytual? In: Kultura symboliczna kręgu pól popielnicowych epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie środkovej. Warszawa - Wroclaw - Biskupin 2000, 293-330.

Pivovarová 1965 Z. Pivovarová: K problematike mohýl v lužickej kultúre na Slovensku. Slov. Arch. 13, 1966, 107-162.

Podborský 1970 V. Podborský: Mähren in der Spätbronzezeit und an der Schwelle der Eisenzeit. Brno 1970.

Podborský a kol. 1993 V. Podborský a kol.: Pravěké dějiny Moravy. Vlastivěda moravská. Země a lid. Brno 1993.

Podborský 1997 V. Podborský: Dějiny pravěku a rané doby dějinné. Brno 1997.

Stloukal 1968 M. Stloukal: Problematika antropologického rozboru žárových pohřbů. Arch. Rozhledy 20, 1968, 330-347.

Studeníková 1996 E. Studeníková: Neue Ausgrabungen hallstattzeitlicher Hügelgräber in der Südwestslowakei. In: Die Osthallstattkultur. Akten Internat. Symposium Sopron, 10.-14. Mai 1994. Budapest 1996, 497-506.

Tackenberg 1976 K. Tackenberg: Urnen mit „Seelenlöchern" und andere mitteldeutsch/mitteleuropäische Eigenheiten in Norddeutschland während der jüngeren Bronze- und frühen Eisenzeit. Veröff. Urgesch. Sammlung Landesmus. Hannover 23. Hildesheim 1976.

Veliačik 1983 L. Veliačik: Die Lausitzer Kultur. Nitra 1983.

Veliačik 1989 L. Veliačik: Súčasný stav výskumu lužickej kultúry na Slovensku. Arch. Rozhledy 41, 1989, 152-167.

Veliačik 1991 L. Veliačik: Beitrag des Gräberfeldes in Diviaky nad Nitricou zur Chronologie der Denkmäler der Lausitzer Kultur in der Slowakei. Slov. Arch. 39, 1991, 143-214.

Zajacová 2007 B. Zajacová: Mladobronzové pohrebisko lužickej kultúry v Kotešovej (okr. Bytča). Diplomová práca (Katedra archeológie FF UKF v Nitre). Nitra 2007.

Mgr. Lucia Žilincová
Ústav pro pravěk a rannou dobu dějinnou
Celetná 20
CZ-116 36 Praha 1
Libia@zoznam.sk

Gräberfelder der Lausitzer Kultur in Jasenica und Sedmerovec

L u c i a Ž i l i n c o v á

Zusammenfassung

Zu Beginn der 60er Jahre wurden Rettungsgrabungen auf den Gräberfeldern der Lausitzer Kultur in Jasenica und Sedmerovec durchgeführt, die zur Váh-Gruppe der Lausitzer Kultur gehören, mit benachbarten Gräberfeldern in Varín, Žilina, Kotešová, Považská Bystrica, Ilava, Púchov, Mikušovce, Ľuboreč, Trenčín, Trenčianske Teplice und Beluša (Karte 1). Der Zeitmangel bei der systematischen Freilegung von Gräbern wie auch die Störung von Gräbern durch Arbeiter hatten zur Folge, dass die Quellenbasis, die zur Bearbeitung von diesen Gräberfeldern notwendig ist, nur bruchstückartig und unvollständig war.

Jasenica liegt nördlich von Považská Bystrica, im unteren Teil des Talkessels Papradninská kotlina, am Gebirgsfuß des Gebirges Javorníky, 350 m ü.d.M. Auf der untersuchten Fundstelle wurden 53 Gräber freigelegt. Freigelegt wurden 8 Urnengräber, 15 Grubengräber, davon hatten 3 Gräber Kastenkonstruktion, 4 Gräber waren kombiniert, davon hatten 2 Gräber Kasten- und Etagenkonstruktion, 7 kenotaphische(?) Gräber, davon hatte ein Grab Kastenkonstruktion, 12 Gräber waren gestört, ein Grab wurde nicht herausgenommen, 6 Gräber wurden aus der Analyse auf Grund der starken Störung ausgeschlossen. Die Funktion des Urnengrabs erfüllte meistens ein Topf. Die Gräber mit einer Urne waren am zahlreichsten, in zwei Fällen wurden zwei Urnen belegt. Die Deckung und Unterdeckung von Urnengräbern, Keramikbeigaben oder Scherben und Knochen mit einer Platte aus Sandstein oder Stein kam sehr oft vor. Auf dem Gräberfeld war die Bezeichnung von Gräbern mit Steinen in Form von Steinhüllen ganz geläufig. Es handelt sich um kleinere Hügelgräber aus Stein. Auf der untersuchten Nekropolis wurden 8 kleine Hügelgräber identifiziert. Der Geländedokumentation nach kam auf dem Gräberfeld eine große Brandfläche mit einer Kohlenschicht von 30-40 cm vor, unter der einige Scherben, Knochen und Steine gefunden wurden, die zum Grabverband 48 gehören. Es muss aber keine Brandfläche gewesen sein, es kann sich auch um eine Kohlenschicht gehandelt haben. Angesichts des Zustands der Dokumentation und der Zeit der Durchführung von der Grabung ist die Anwesenheit einer Brandfläche auf dem Gräberfeld in Jasenica fraglich.

Durch eine ausführlichere Analyse des Keramik- und Bronzematerials wurde der Anfang der Bestattung auf dem Gräberfeld schon im Horizont Mikušovce bestätigt. Der Höhepunkt wird an der Wende der Stufen Mikušovce und Diviaky I erreicht und die Bestattung setzt fließend bis zur ersten Hälfte der Spätbronzezeit fort.

Stufe Mikušovce - zu dem charakteristischen Merkmal dieser Zeit gehört besonders die scharfe Profilierung von Gefäßen. Die Schüssel hat einen geschweiften Hals, der von dem konischen Körper scharf abgesetzt ist (Grab 1). Typisch sind Tassen mit trichterförmig ausladendem Hals, der von dem doppelkonischen scharf gebrochenen Körper auf dem Fuß abgesetzt ist (Gräber 2 und 14). Die knopfförmige Nadel mit einem Halskragen, die in der Zeit der mittleren Bronzezeit vorkommt, ist chronologisch empfindlich (Grab 25).

Wende der Stufen Mikušovce/Diviaky I - die Töpfe haben noch eine scharfe Profilierung und trichterförmig ausladenden Hals, die Wölbung ist aber ziemlich stark abgerundet, der untere Teil ist konisch (Grab 1).

Stufen Diviaky und Diviaky II - während der ganzen jüngeren Bronzezeit kommt der Typ des doppelhenkeligen Topfes mit leicht durchgebogenem Hals, der fließend zum abgerundeten Körper übergeht, vor (Grab 48).

Stufe Diviaky I - die Töpfe verloren ihre scharfe Profilierung (Gräber 25, 38, 48). Doppelkonische Gefäße sind zwar auch in diesem Horizont scharf profiliert, der obere Konus ist nicht mehr durchgebogen (Grab 5). Aus der vorherigen Zeit erhalten sich noch Tassen mit trichterförmig ausladendem Hals, der aber zum scharf gebrochenen doppelkonischen Körper auf dem Fuß fließend übergeht (Gräber 2, 42). In dieser Zeit beginnt die Verzierung aus Grübchen platziert unter einem Band von

geritzten Linien (Grab 45). Diese Verzierung dauert auch in dem nachfolgenden Zeitabschnitt an. Die Amphoren erhalten sich zwar eine scharfe Profilierung, aber der obere Konus wird abgerundet (Grab 48). Zum charakteristischen Merkmal dieser Zeit gehört die fließende rillenförmige Verzierung, die auf dem Gräberfeld auf einer näher nicht bestimmbaren Vase (Grab 41) und auf der Amphora mit zwei Ösen (Grab 47) vorkommt.

Stufe Diviaky II - Amphoren haben kegelförmigen und im oberen Teil trichterförmig ausladenden Hals, der fließend zu einer stark abgerundeten Ausbuchtung übergeht. Für die jüngere Bronzezeit ist besonders die Rillenverzierung typisch, am Ende dieser Zeit kommt sie zusammen mit der Ritzverzierung vor (Grab 42). Es kommen Töpfe mit unauffällig abgerundetem Körper und leicht abgesetztem Hals vor (Grab 36). Amphoren haben ausgeprägt abgerundete Ausbuchtung und Boden, aber der Hals ist von dem Körper abgesetzt (Grab 48). Tassen sind feiner profiliert (Gräber 45, 46) und sind verziert. Die Verzierung besteht aus Grübchen platziert unter einem Band von geritzten Linien (Grab 48). Diese Verzierung kommt im Laufe der ganzen jüngeren Bronzezeit vor und im Ausgang dieser Zeit wird das Band von geritzten Linien verdoppelt und die Grübchen werden entweder schräg (Grab 46) oder horizontal (Grab 45) platziert.

Wende von der Jung- zur Spätbronzezeit - In dieser Zeit wurde auf den Gräberfeldern eine höhere Anzahl von Schüsseln mit eingezogener Mündung verzeichnet (Grab 37). Die Amphoren verloren die Absetzung des Halses und es werden doppelkonische Formen bevorzugt (Taf. VIII: 22).

Spätbronzezeit - Auf allen Typen von Gefäßen aus dieser Zeit kommt ausschließlich die geritzte Verzierung vor (Grab 19). Der Körper von Amphoren ist nicht abgesetzt. Der Hals geht zu einer stark abgerundeten Ausbuchtung über, wodurch die Amphora doppelkonische Form gewinnt. Sie kann unverziert sein (Grab 30), verziert mit ovalem Buckel und einem Band von waagerechten Rillen und Ösen, aus dem in Richtung zum unteren Teil des Gefäßes senkrechte Rillen verlaufen (Grab 3). Manchmal kann der kegelförmige Hals im oberen Teil trichterförmig ausladend und die Ausbuchtung nur leicht abgerundet sein (Grab 48).

Töpfe verloren ihre Profilierung des Körpers und gewinnen fassförmige Formen, mit eingezogener Mündung (Grab 44). Auf dem Gräberfeld kommt auch die konische Tasse vor (Grab 44). Auf den Krügen sieht man einen höheren, leicht durchgebogenen Hals und leicht abgerundeten Körper, was die Merkmale der Stufe HA2 sind. Auf der Innenverzierung kommt es in der Spätbronzezeit zur Verdoppelung von Armen der Girlande (Grab 44).

Kleine Vasen haben abgerundeten Bruch mit leicht durchgebogenen Konus und Verzierung, auf der das Motiv von geritzten Dreiecken aufgetragen ist (Taf. VIII: 4). In der Spätbronzezeit kam es zur Deponierung eines Bronzemessers aus dem Grab 51 und eines Gegenstandes aus Radiolarit in das Grab 44.

Sedmerovec erstreckt sich am südlichen Fuße des mährisch-slowakischen Grenzgebirges Weiße Karpaten. Es gehört zum Bezirk Ilava und liegt 258 m ü.d.M.

Es wurden auf dem Gräberfeld 37 Gräber festgestellt. Es handelt sich um 5 Grubengräber, 21 Urnengräber (bei einem von ihnen wurde die Kastenkonstruktion festgestellt), 5 kombinierte Gräber (bei einem von ihnen wurde eine Stufenkonstruktion festgestellt), 5 Gräber - Kenotaphe(?) und 1 gestörtes Grab. Die Funktion der Urne erfüllten ein Topf und eine Amphora. Die Gräber bestehend aus einer Urne waren am zahlreichsten, in drei Fällen kamen jedoch auch Urnengräber bestehend aus mehreren Urnen vor. Belegt ist auch die Aufbereitung von Urnen wie auch von Scherben und Kremationsresten mit Hilfe von Steinen bzw. mit Hilfe von Sandsteinplatten. Die Brandstelle, auf der die eigentliche Verbrennung des Toten stattgefunden hat, wurde nicht gefunden. 2In Sedmerovec wurden sieben Steindeckplatten identifiziert.

Durch die Analyse von Keramikmaterial wurden der Anfang der Bestattungen auf dem Gräberfeld in Sedmerovec an der Wende der Stufen Mikušovce und Diviaky I belegt, in der Jungbronzezeit wurden die Bestattungen fortgesetzt und der Höhepunkt wird in der Spätbronzezeit erreicht.

Wende der Stufen Mikušovce und Diviaky I - Amphoren haben einen langen, zylindrischen Hals und scharf doppelkonischen Körper, aber der Übergang des Halses zum Körper ist fließender (Grab 15). Eine ältere Form stellt ein nicht stratifizierter Fund mit einer scharfen Profilierung und Verzierung bestehend aus gebrochenenen halbkreisförmigen Rillen auf der Wölbung dar (Taf. XIV: 3).

Stufen Diviaky I und Diviaky II - Töpfe haben gebogenen Hals und abgerundeten Körper (Grab 17, 33) und diese S-förmige Profilierung erhielt sich auch in der ganzen Jungbronzezeit.

Im ganzen Verlauf dieser Stufe erscheinen Nadeln mit doppelkonischem Kopf (Grab 2) und Nadeln, deren Kopf mit waagerechten Rillen am Umfang verziert ist (Taf. XIV: 1), sie ermöglichten jedoch nur eine ungefähre zeitliche Datierung von Grabverbänden.

Stufe Diviaky I - In dieser Stufe sollten kleine Krüge durch profilierte Tassen ersetzt werden, auf dem Gräberfeld wurde jedoch eine mehr entwickelte Form von diesem Gefäß entworfen, dessen oberer Konus abgerundet wurde und die Öse ragte die Mündung über. Auf der Fundstelle kam eine Glasperle aus blauem Glas vor (Grab 3).

Stufe Diviaky II - Amphoren haben kegelförmigen Hals, der zu einer abgerundeten Ausbuchtung mit Verzierung übergeht, die aus einer Reihe von umlaufenden Linien im oberen Teil der Ausbuchtung besteht (Grab 26). Der Hals von Amphoren ist von der abgerundeten Ausbuchtung stark abgesetzt (Grab 24). Zu einem typischen Krug aus dieser Zeit gehört die Form mit höherem und leicht durchgebogenem Hals, der von dem abgerundeten Körper leicht abgesetzt ist, die äußere Verzierung besteht aus zwei Bändern von waagerechten Rillen, zwischen denen sich Bündel von horizontal angeordneten ovalen Grübchen mit kurzen schrägen Rillen abwechseln. Die Innenverzierung bildet die echte Girlande (Grab 24). Im Rahmen dieser Stufe kommt die Nadel mit dem Kopf in Form eines Siegels und einem Kragen vor (Grab 30).

Die Wende der Jung- und Spätbronzezeit - Die Amphoren haben kantigen Rand und kegelförmigen Hals, der zu einer abgerundeten Ausbuchtung fließend übergeht. Typisch für diese Zeit ist die Kombination von Rillen- und Ritzverzierung (Grab 16).

Spätbronzezeit - Die Amphoren haben stärker abgerundete Ausbuchtung und die Ritzverzierung besteht aus einem Band von waagerechten Rillen am Hals, aus denen in Richtung zum unteren Teil des Gefäßes Bündel von senkrechten Rillen auslaufen und die Buckel auf der Ausbuchtung und am Hals von halbkreisförmigen Rillen gesäumt sind (Grab 13). Ähnlich wie die kleinen Amphoren haben auch Amphoren doppelkonische Form mit Ritzverzierung (Taf. XIV: 6). Die

Töpfe gewannen fassähnliche Formen (Grab 7). Kleine Amphoren gewannen doppelkonische Form mit stark abgerundeter Ausbuchtung, die im unteren Teil des Gefäßes platziert ist. Die Ritzverzierung bildet ein Band von waagerechten Rillen, unter dem Bündel von senkrechten Rillen (Grab 12, 13, 37; Taf. XIV: 4) oder ein Band von ineinandergreifenden schräg schraffierten Bündeln von Rillen sind (Grab 12). Die Entwicklung von Krügen geht allmählich zu halbkugelähnlichen Formen über. Die Außen- und Innenverzierung besteht aus Bändern mit umlaufenden Rillen (Grab 12).. Es stieg die Anzahl von Krügen an, die ihre feine Profilierung verloren und eine halbkugelähnliche Form gewonnen haben (Grab 14, 32, 35; Taf. XIV: 2). In diesem zeitlichen Abschnitt kommt es zu einem erhöhten Vorkommen von Schüsseln mit eingezogener Mündung auf den Gräberfeldern der Lausitzer Kultur (Grab 12).

Gräberfelder in Jasenica und Sedmerovec bildeten einen Bestandteil der Váh-Gruppe der Lausitzer Gräberfelder und sie waren in ihrem mittleren Teil situiert. Die Bestattungen auf dem Gräberfeld in Jasenica begannen früher, schon in der Stufe Mikušovce, und dauerten bis zur Spätbronzezeit an. Die ersten Gräber erschienen in Sedmerovec schon an der Wende der Stufen BD und HA, die Sachkultur ist auf diesem Gräberfeld mehr mit der spätbronzezeitlichen Entwicklung verbunden, während das Inventar in Jasenica aus den Gräbern durch die Jungbronzezeit geprägt ist. Das Ende der Bestattungen auf diesen Gräberfeldern wird jedoch in die Spätbronzezeit datiert. Das nördlicher gelegene Gräberfeld in Jasenica weist im archäologischen Material mehrere Übereinstimmungen mit dem östlichen Turčany-Gebiet und dem westlichen Teil des Ostmährens auf, während das südlicher gelegene Sedmerovec mehr mit der Entwicklung in Ostmähren verbunden war, weniger mit dem oberen Nitra-Gebiet.

Die Unterschiede zwischen den Gräberfeldern in Jasenica und Sedmerovec waren nicht groß. Durch die Analyse des Bestattungsritus und des Keramikmaterials wurden bestimmte Unterschiede belegt, besonders in der Anwesenheit von Stein auf dem Gräberfeld, in der Variabilität der Aufbereitung des Inneren von Gräbern, in einer erhöhten Anzahl von Gruben- und Kastengräbern in Jasenica, in dem häufigern Vorkommen von älteren Keramikformen in Jasenica, was auch ihre frühere Datierung belegt, in der reicheren Grabaustattung in Sedmerovec. Der gesamte Charakter von Keramikinventar, Verzierungsmotive, Aufbau von kleineren Hügelgräbern über den Gräbern wie auch ihre relativ kurze Entfernung belegen, dass sie im Gebiet von mittlerem Váh-Gebiet zusammen mit dem Gräberfeld in Ilava wie auch mit weiteren Gräberfeldern in Ostmähren eine benachbarte Gruppe zu den Lausitzer Gräberfeldern bildeten.

Karte 1. Gräberfelder der Lausitzer Kultur am mittleren Waag-Gebiet. Legende: ▲ - Gräberfeld.

Abb. 1. Jasenica. Plan von Grundrissen der Schule und Anordnung von Gräbern der Lausitzer Kultur. Grabung in J. 1960. Maßstab: 1: 200.
Abb. 2. Jasenica. Pläne von Gräbern. 1 - Grab 7; 2 - Grab 19; 3 - Grab 9. Legende: a - Kies; b - Ton; c - Ackerschicht.
Abb. 3. Jasenica. Pläne von Gräbern. 1 - Gräber 37-40, 51; 2 - Grab 41 a, b. Legende: a - Scherben; b - Erde.
Abb. 4. Jasenica. Plan von Gräbern 45-49. Legende: a - Kohlenvertiefung; b - Sandstein; c - Scherben.
Abb. 5. Sedmerovec. Plan des Schnittes 1 mit Gräbern 1-19. Grabung in J. 1962. Maßstab: 1: 50.
Abb. 6. Sedmerovec. Plan des Schnittes 2 mit Gräbern 20-37. Grabung in J. 1963.
Abb. 7. Sedmerovec. Plan von Gräbern 30-37. Legende: a - Kies.
Abb. 8. Sedmerovec. Plan des Grabes 33.
Abb. 9. Jasenica und Sedmerovec. Fotodokumentation. Jasenica: 1 - Grab 31; 2 - Grab 42; 3 - Gräber 44-46; 4 - Grab 47; Sedmerovec: 5 - Grab 25; 6 - Grab 30, bedeckende Steine, 2. Schicht, Blick vom Südwesten.

Tabelle 1. Jasenica und Sedmerovec. Konstruktionstypen von den einzelnen Gräbern.
Tabelle 2. Jasenica und Sedmerovec. Quantitative Vertretung der erhaltenen Keramik in den einzelnen Gräbern.
Tabelle 3. Jasenica und Sedmerovec. Quantitative Vertretung von erhaltenen Gegenständen aus Bronze, Radiolarit, Eisen, Ton und Glas in den einzelnen Gräbern.

Taf. I. Jasenica-Chmelínec. 1, 2 - Grab 1; 3, 4 - Grab 2; 5 - Grab 3; 6, 7 - Grab 5. Maßstab: 1: 1 - 7; 1: 2 - 3, 4; 1: 4 - 1, 2, 5, 6.
Taf. II. Jasenica-Chmelínec. 1, 2 - Grab 14; 3 - Grab 19; 4 - Grab 24; 5-7 - Grab 25. Maßstab 1: 1 - 6, 7; 1: 2 - 1-4; 1: 4 - 5.
Taf. III. Jasenica-Chmelínec. 1, 2 - Grab 7; 3 - Grab 30; 4 - Grab 31; 5, 6 - Grab 32. Maßstab 1: 1 - 1, 2, 5, 6; 1: 4 - 3, 4.
Taf. IV. Jasenica-Chmelínec. 1, 2 - Grab 33; 3 - Grab 34; 4, 5 - Grab 36; 6 - Grab 37; 7 - Grab 38. Maßstab 1: 1 - 1, 2; 1: 2 - 3, 6; 1: 4 - 4, 5, 7.
Taf. V. Jasenica-Chmelínec. 1-3 - Feld-B; 4, 5 - Grab 41; 6-8 - Grab 42; 9 - Grab 43. Maßstab 1: 1 - 1-3, 5; 1: 2 - 7, 8; 1: 4 - 4, 6, 9.
Taf. VI. Jasenica-Chmelínec. 1-4 - Grab 44; 5, 6 - Grab 45; 7, 8 - Grab 46; 9 - Grab 47. Maßstab 1: 1 - 1, 7, 8; 1: 2 - 2, 4-7; 1: 4 - 3, 9.
Taf. VII. Jasenica-Chmelínec. 1-10 - Grab 48. Maßstab a - 1, 2; b - 3, 4, 6; c - 5, 7-10.
Taf. VIII. Jasenica-Chmelínec. 1-5 - unstratifizierte Funde; 6 - Grab 51. Maßstab 1: 1 - 5, 6; 1: 2 - 1-4.
Taf IX. Sedmerovec. 1, 2 - Grab 2; 3-5 - Grab 3; 6 - Grab 7. Maßstab 1: 1 - 1-5; 1: 4 - 6.
Taf. X. Sedmerovec. 1-5 - Grab 12; 6-8 - Grab 13. Maßstab 1: 1 - 8; 1: 2 - 1-6; 1: 4 - 7.
Taf XI. Sedmerovec. 1 - Grab 14; 2 - Grab 28; 3-5 - Grab 15; 6, 7 - Grab 23; 8 - Grab 16; 9 - Grab 17. Maßstab 1: 1 - 4-7; 1: 2 - 1-3; 1: 4 - 8, 9.
Taf. XII. Sedmerovec. 1-5 - Grab 24; 6, 7 - Grab 26; 8 - Grab 32. Maßstab 1: 1 - 3-5, 7; 1: 2 - 1, 2, 8; 1: 4 - 6.
Taf. XIII. Sedmerovec. 1-6 - Grab 30; 7 - Grab 37; 8 - Grab 35; 9-11 - Grab 36; 12-16 - Grab 33. Maßstab 1: 1 - 1-6, 9, 10, 13-16; 1: 2 - 7, 8, 11; 1: 4 - 12.
Taf. XIV. Sedmerovec. 1-6 - unstratifizierte Funde. Maßstab 1: 1 - 1; 1: 2 - 2-4; 1: 4 - 5, 6.

Übersetz von Michal Dvorecký

SKRATKY

Skratky časopisov, periodík a edícií sú uvádzané podľa pravidiel skracovania v slovenskom jazyku a v zmysle Pokynov na úpravu rukopisov (Archeologický ústav SAV. Nitra 1999), resp. podľa Abkürzungsverzeichnis für Zeitschriften. Ausgabe 1993 (Ber. RGK 73, 1992, 477-540).

Acta Arch. Brigetionensia = Acta Archaeologica Brigetionensia. Komárom
Acta Mus. Napocensis = Acta Musei Napocensis. Cluj
Agria = Agria. Annales Musei Agriensis. Eger
Alba Regia = Alba Regia. Annales Musei Stephani Regis. Székesfehérvár
Altschles. Bl. = Altschlesische Blätter. Nachrichtenblatt des Schlesischen Altertumsvereins und der Arbeitsgemeinschaft für Oberschlesische Ur- und Frühgeschichte. Breslau
Anodos = Anodos. Studies of Ancient World. Trnava
Antaeus = Antaeus. Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Budapest
Arch. Hist. = Archaeologia Historica. Brno
Arch. Hungarica (N. S.) = Archaeologia Hungarica (Neue Serie). Budapest
Arch. Jahr Bayern = Das Archäologische Jahr in Bayern. Stuttgart
Arch. Rozhledy = Archeologické rozhledy. Praha
Archeologia (Warszawa) = Archeologia. Rocznik Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk. Warszawa
Arh. Vestnik = Arheološki Vestnik. Ljubljana
AVANS = AVANS. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku. Nitra
BAR. Internat. Ser. Oxford = British Archaeological Reports. International Series. Oxford
Bonner Jahrb. = Bonner Jahrbücher des Rheinischen Landesmuseums in Bonn und des Rheinischen Amtes für Bodendenkmalpflege im Landschaftsverband Rheinland und des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande. Bonn
Bratislava. Spisy MM = Bratislava. Spisy Múzea mesta Bratislavy. Bratislava
Britannia = Britannia. A Journal of Romano-Brithish and Kindred Studies. London
Bull. Slov. Antr. Spol. = Bulletin Slovenskej antropologickej spoločnosti pri SAV. Bratislava
Carinthia I = Carinthia I. Zeitschrift für Geschichtliche Landeskunde von Kärnten. Klagenfurt am Wörthersee
Čas. Moravského Muz. Brno. Vědy Spol. = Časopis Moravského muzea v Brně. Vědy společenské. Brno
Denkmalpfl. u. Kulturgesch. = Denkmalpflege und Kulturgeschichte. Landesamt für Denkmalpflege Hessen. Wiesbaden
Forsch. Augst = Forschungen in Augst. Augst
Fundber. Baden-Württemberg = Fundberichte aus Baden-Württemberg. Stuttgart
Gallia = Gallia. Fouilles et Monuments Archéologiques en France Métropolitaine. Paris
Geochronometria = Jouranls on Methods and Applications of Absolute Chronology. Gliwice
Historica (Bratislava) - Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Historica. Bratislava
Horná Nitra = Horná Nitra. Vlastivedný zborník. Martin
Linzer Arch. Forsch. Linz = Linzer Archäologische Forschungen. Linz
Mitt. Anthr. Ges. Wien = Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien. Wien
Musaica = Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Musaica. Bratislava
Pam. a Múz. = Pamiatky a múzeá. Revue pre kultúrne dedičstvo. Bratislava
Pam. Arch. = Památky archeologické. Praha
PBF = Prähistorische Bronzefunde. München - Stuttgart
Prähist. Zeitschr. = Prähistorische Zeitschrift. Leipzig - Berlin
Pravěk (N. Ř.) = Pravěk. Nová řada. Sborník příspěvků moravských a slezských archeologů. Brno
Rad Vojvođanskih Muz. = Rad Vojvođanskih Muzeja (Novi Sad)
Referáty. Liblice = Referáty o pracovních výsledcích československých archeologů za rok... Liblice - Praha
Savaria = Savaria. A Vas Megyei Múzeumok Értesítő. Szombathely
Sbor. MSS = Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Martin
Schr. Vorarlberger Landesmus. A. Landschaftsgesch. u. Arch. = Schriften des Vorarlberger Landesmuseums. Reihe A. Landschaftsgeschichte und Archäologie. Bregenz
Slov. Arch. = Slovenská archeológia. Časopis Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied v Nitre. Nitra
Slovak Journal Civil Enging = Slovak Journal of Civil Engineering. Medzinárodný vedecký časopis Stavebnej fakulty Slovenskej technickej univerzity v Bratislave. Bratislava
Štud. Zvesti AÚ SAV = Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied. Nitra

Századok = Századok. A Magyar történelmi társulat folyóirata. Budapest
Vlast. Zbor. Považia = Vlastivedný zborník Považia. Martin - Žilina
Vlastivěd. Věstník Moravský = Vlastivědný Věstník Moravský. Brno
Zbor. SNM. Arch. = Zborník Slovenského národného múzea. Archeológia. Bratislava
Zbor. SNM. Hist. = Zborník Slovenského národného múzea. História. Bratislava
Zbor. SNM. Prír. Vedy = Zborník Slovenského národného múzea. Prírodné vedy. Bratislava
Živá Arch. = Živá archeologie. Rekonstrukce a experiment v archeologii. Hradec Králové.

EDÍCIE VYDÁVANÉ ARCHEOLOGICKÝM ÚSTAVOM SAV V NITRE

Archaeologica Slovaca Monographiae

FONTES

I.	Benadík, B. - Vlček, E. - Ambros, C.: Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku. Bratislava 1957.	------
II.	Budinský-Krička, V.: Slovanské mohyly v Skalici. Bratislava 1959.	------
III.	Chropovský, B. - Dušek, M. - Polla, B.: Pohrebiská zo staršej doby bronzovej na Slovensku. Bratislava 1960.	------
IV.	Polla, B.: Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany). Bratislava 1962.	------
V.	Točík, A.: Opevnená osada z doby bronzovej vo Veselom. Bratislava 1964.	€ 4.-
VI.	Dušek, M.: Thrakisches Gräberfeld der Hallsattzeit in Chotín. Bratislava 1966.	€ 5.-
VII.	Čilinská, Z.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky. Bratislava 1966.	€ 5.-
VIII.	Bánesz, L.: Barca bei Košice - paläolithische Fundstelle. Bratislava 1968.	------
IX.	Novotná, M.: Die Bronzehortfunde in der Slowakei (Spätbronzezeit). Bratislava 1970.	------
X.	Polla, B.: Kežmarok (Ergebnisse der historisch-archäologischen Forschung). Bratislava 1971.	------
XI.	Svoboda, B.: Neuerworbene römische Metallgefässe aus Stráže bei Piešťany. Bratislava 1972.	------
XII.	Vladár, J.: Pohrebiská zo staršej doby bronzovej v Branči. Bratislava 1974.	------
XIII.	Ambros, C. - Müller, H.-H.: Frühgeschichtliche Pferdeskelettfunde aus dem Gebiet der Tschechoslowakei. Bratislava 1980.	€ 3.-
XIV.	Kolník, T.: Römerzeitliche Gräberfelder in der Slowakei. Bratislava 1980.	------
XV.	Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie). Nitra 1995. Analyse. ISBN 80-88709-23-7	------
	Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie). Nitra 1995. Analýza. ISBN 80-88709-13-X	------
	Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie). Nitra 1995. Katalóg. ISBN 80-88709-22-9	------
XVI.	Kuzmová, K.: Terra sigillata im Vorfeld des nordpannonischen Limes (Südwestslowakei). Nitra 1997. ISBN 80-88709-32-6	€ 23.-
XVII.	Kaminská, Ľ.: Hôrka-Ondrej. Nitra 2000. ISBN 80-88709-47-4	€ 23.-

CATALOGI

I.	Točík, A.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Holiare. Bratislava 1968.	€ 6.-
II.	Točík, A.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Štúrovo. Bratislava 1968.	€ 4.-
III.	Točík, A.: Altmagyarische Gräberfelder in Südwestslowakei. Bratislava 1968.	------
IV.	Dušek, M.: Bronzezeitliche Gräberfelder in der Südwestslowakei. Bratislava 1969.	€ 5.-
V.	Čilinská, Z.: Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce. Bratislava 1973.	------
VI.	Veliačik, L. - Romsauer, P.: Vývoj a vzťah osídlenia lužických a stredodunajských popolnicových polí na západnom Slovensku I. Katalóg. Nitra 1994. ISBN 80-88709-15-6	------
VII.	Bujna, J.: Malé Kosihy. Latènezeitliches Gräberfeld. Katalog. Nitra 1995. ISBN 80-88709-18-0	€ 20.-
VIII.	Březinová, G.: Nitra-Šindolka. Siedlung aus der Latènezeit. Katalog. Bratislava 2000. ISBN 80-224-0649-X	------
IX.	Březinová, G. a kol.: Nitra-Chrenová. Archeologické výskumy na plochách stavenísk Shell a Baumax. Katalóg. Nitra 2003. ISBN 80-88709-62-2	€ 20.-
X.	Kolník, T. - Varsik, V. - Vladár, J.: Branč Germánska osada z 2. až 4. storočia. Nitra 2007. ISBN 978-80-88709-98-5	€ 45.-
XI.	Lamiová-Schmiedlová, M.: Žiarové pohrebisko z mladšej doby bronzovej na lokalite Dvorníky-Včeláre. Nitra 2009. ISBN 978-80-89315-13-0	€ 20,70.-

STUDIA

I.	Pieta, K.: Die Púchov-Kultur. Nitra 1982.	------
II.	Veliačik, L.: Die Lausitzer Kultur in der Slowakei. Nitra 1983.	------
III.	Fusek, G.: Slovensko vo včasnoslovanskom období. Nitra 1994. ISBN 80-88709-17-2	------
IV.	Pavúk, J.: Štúrovo. Ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe. Nitra 1994. ISBN 80-88709-19-9	€ 18.-
V.	Pavúk, J. - Bátora, J.: Siedlung und Gräberfeld der Ludanice-Gruppe in Jelšovce. Nitra 1995. ISBN 80-88709-24-5	------
VI.	Šalkovský, P.: Häuser in der frühmittelalterlichen slawischen Welt. Nitra 2001. ISBN 80-88709-52-0	€ 17.-
VII.	Ruttkay, A. - Ruttkay, M. - Šalkovský, P. (Ed.): Slovensko vo včasnom stredoveku. Nitra 2002. ISBN 80-88709-60-1	------
VIII.	Hanuliak, M.: Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.-10. storočí na území Slovenska. Nitra 2004. ISBN 80-88709-72-5	------
IX.	Pieta, K. - Ruttkay, A. - Ruttkay, M. (Ed.): Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva. Nitra 2007. Druhé vydanie. ISBN 978-80-88709-91-6	€ 20.-
X.	Soják, M.: Osídlenie spišských jaskýň od praveku po novovek. Nitra 2007. ISBN 978-80-89315-01-7	€ 28.-
XI.	Pieta, K.: Keltské osídlenie Slovenska. Mladšia doba laténska. Nitra 2008. ISBN 978-80-89315-05-5; ISBN 978-80-224-1027-4	€ 36.-

COMMUNICATIONES

I. Bátora, J. - Peška, J. (Hrsg.): Aktuelle Probleme der Erforschung der Frühbronzezeit in Böhmen und Mähren und in der Slowakei. Nitra 1999. ISBN 80-88709-40-7 € 28.-
II. Kuzma, I. (Ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín - 1998. Nitra 1999. ISBN 80-88709-41-5 € 25.-
III. Friesinger, H. - Pieta, K. - Rajtár, J. (Hrsg.): Metallgewinung und- Verarbeitung in der Antike. Nitra 2000. ISBN 80-88709-48-2 € 28.-
IV. Cheben, I. - Kuzma, I. (Eds.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín - 2001. Nitra 2002. ISBN 80-88709-57-1 € 45.-
V. Kuzmová, K. - Pieta, K. - Rajtár, J. (Hrsg.): Zwischen Rom und dem Barbaricum. Festschrift für Titus Kolník zum 70. Geburtstag. Nitra 2002. ISBN 80-88709-61-X ------
VI. Bátora, J. - Furmánek, V. - Veliačik, L. (Hrsg.): Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen. Festschrift für Jozef Vladár zum 70. Geburtstag. Nitra 2004. ISBN 80-88709-70-9 € 35.-
VII. Fusek, G. (Ed.): Zborník na počesť Dariny Bialekovej. Nitra 2004. ISBN 80-88709-71-7 ------
VIII. Cheben, I. - Kuzma, I. (Eds.): Otázky neolitu a eneolitu naších krajín - 2004. Nitra 2005. ISBN 80-88709-83-0 € 55.-
IX. Cheben, I. - Kuzma, I. (Eds.): Otázky neolitu a eneolitu naších krajín - 2007. Nitra 2008. ISBN 978-80-89315-06-2 € 47.-
X. Beljak, J. - Březinová, G. - Varsik, V. (Eds.): Archeológia Barbarov 2009. Hospodárstvo Germánov. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-24-6 € 76.-

ARCHEOLOGICKÉ PAMÄTNÍKY SLOVENSKA

I. Furmánek, V.: Radzovce - osada ľudu popolnicových polí. Bratislava 1990. ISBN 80-224-0094-7 ------
II. Lamiová, M.: Zemlín - obec s bohatou minulosťou. Košice 1993. ISBN 80-900444-2-5 ------
III. Čilinská, Z.: Slovania a avarský kaganát. Bratislava 1993. ISBN 80-7127-059-8 ------
IV. Šiška, S.: Dokument o spoločnosti mladšej doby kamennej. Bratislava 1995. ISBN 80-224-0198-6 ------
V. Pieta, K.: Liptovská Mara. Bratislava 1996. ISBN 80-967366-7-1 € 13.-
VI. Hromada, J.: Moravany nad Váhom. Bratislava 2000. ISBN 80-88709-45-8 € 13.-
VII. Olexa, L.: Nižná Myšľa. Osada a pohrebisko z doby bronzovej. Košice 2003. ISBN 80-88709-66-0 € 15.-
VIII. Kaminská, Ľ.: Hôrka-Ondrej. Osídlenie spišských travertínov v staršej dobe kamennej. Košice 2005. ISBN 80-88-709-74-1 € 15.-
IX. Furmánek, V. - Marková, K.:Včelince. Archív dávnej minulosti. Nitra 2008. ISBN 978-80-89315-09-3 € 17.-
X. Šalkovský, P.: Detva. Praveké a včasnohistorické hradisko k dávnym dejinám Slovenska. Nitra 2009. ISBN 978-80-89315-14-7 € 17.-

ACTA INTERDISCIPLINARIA ARCHAEOLOGICA

I. Aktuálne otázky výskumu slovanských populácii na území Československa v 6.-13. storočí. Nitra 1979. ------
II. Furmánek, V. - Stloukal, M.: Antropologický rozbor žárových hrobů piliňské a kyjatické kultury. Nitra 1982. ------
III. Acta Interdisciplinaria Archaeologica. Tom. III. Nitra 1984. € 9.-
IV. Acta Interdisciplinaria Archaeologica. Tom. IV. Nitra 1986. ------
V. Acta Interdisciplinaria Archaeologica. Archeológia-Geofyzika-Archeometria. Tom. V. Nitra 1987. € 7.-
VI. Súčasné poznatky z archeobotaniky na Slovensku. Nitra 1989. € 6.-
VII. Palaeoethnobotany and Archaeology, International Work-Group for Paleoethnobotany. 8th Symposium Nitra - Nové Vozokany 1989. Nitra 1991. € 16.-
VIII. Hajnalová, E.: Obilie v archeobotanických nálezoch na Slovensku. Nitra 1993. ISBN 80-88709-02-4 € 9.-
IX. Vondráková, M.: Malé Kosihy II. Nitra 1994. ISBN 80-88709-14-8 € 13.-
X. Hajnalová, E.: Ovocie a ovocinárstvo v archeobotanických nálezoch na Slovensku. Nitra 2001. ISBN 80-88-709-38-5 € 13.-

MATERIALIA ARCHAEOLOGICA SLOVACA (edícia ukončená)

I. Točík, A.: Výčapy-Opatovce a ďalšie pohrebiská zo staršej doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku. Nitra 1980. ------
II. Budinský-Krička, V.: Kráľovský Chlmec. Nitra 1980. ------
III. Točík, A: Nitriansky Hrádok-Zámeček. I, II. Tabuľky. Nitra 1981. ------
IV. Točík, A.: Malé Kosihy - osada zo staršej doby bronzovej. Nitra 1981. ------
V. Benadik, B.: Maňa. Keltisches Gräberfeld - Fundkatalog. Nitra 1983. ------
VI. Dušek, M. - Dušeková, S.: Smolenice-Molpír I. Befestigter Fürstensitz der Hallstattzeit. Nitra 1985. ------
VII. Wiederman, E.: Archeologické pamiatky topoľčianskeho múzea. Nitra 1985. ------
VIII. Budinský-Krička, V. - Veliačik, L.: Krásna Ves. Gräberfeld der Lausitzer Kultur. Nitra 1986. ------
IX. Kuzmová, K. - Roth, P.: Terra sigillata v Barbariku. Nitra 1988. ------
X. Hanuliak, M. - Kuzma, I. - Šalkovský, P.: Mužla-Čenkov I. Osídlenie z 9.-12. storočia. Nitra 1993. ISBN 80-88709-07-5 € 20.-
XI. Šalkovský, P.: Hradisko v Detve. Nitra 1994. ISBN 80-88709-10-5 € 10.-
XII. Hanuliak, M.: Malé Kosihy I. Nitra 1994. ISBN 80-88709-12-1 ------
XIII. Dušek, M. - Dušeková, S.: Smolenice - Molpír II. Nitra 1995. ISBN 80-88709-20-2 € 15.-

ZOZNAM PUBLIKÁCIÍ ZARADENÝCH VO VÝMENNOM FONDE ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SAV

Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 1. zv. € 20.-
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 2. zv. € 20.-
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 3. zv. € 18.-
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 4. zv. € 15.-
Archaeologia Historica 13/1988. € 8.-
Archaeologia Historica 22/1997. € 25.-
Archaeologia Historica 24/1999. € 28.-
Archaeologia Historica 31/2006. € 30.-
Archaeologia Historica 33/2008. € 30.-
Archaeologia Historica 34/2009. € 26.-
Archeológia - História - Geografia (Archeológia). € 3.-
Archeológia - História - Geografia (Geografia). € 3.-
Archeológia - História - Geografia (História). € 3.-
Archeologická topografia Bratislavy. € 13.-
Archeologická topografia Košíc. € 13.-
Archeologické nálezy v zbierkach Mestského múzea v Zlatých Moravciach. Ruttkayová, J. - Ruttkay, M. € 6.-
Archeologické pamiatky a súčasnosť. € 3.-
Archeologičeskije vesti. € 6.-
AVANS v roku 1975. € 4.-
AVANS v roku 1976. € 5.-
AVANS v roku 1977. € 5.-
AVANS v roku 1978. € 3.-
AVANS v roku 1979. € 3.-
AVANS v roku 1989. € 10.-
AVANS v roku 1990. € 10.-
AVANS v roku 1991. € 13.-
AVANS v roku 1995. € 15.-
AVANS v roku 1996. € 15.-
AVANS v roku 1997. € 18.-
AVANS v roku 1998. € 18.-
AVANS v roku 1999. € 19.-
AVANS v roku 2000. € 20.-
AVANS v roku 2001. € 32.-
AVANS v roku 2002. € 22.-
AVANS v roku 2003. € 23.-
AVANS - register za roky 1984-1993. € 25.-
AVANS v roku 2004. € 27.-
AVANS v roku 2005. € 27.-
AVANS v roku 2006. € 29.-
AVANS v roku 2007. € 29.-
Bajč-Vlkanovo. Sep. ŠZ 12/1964. Točík, A. € 1.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1980. Melicher, J. € 2.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1981. Melicher, J. € 2.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1986. Melicher, J. € 2.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1987. Melicher, J. € 1.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1988. Melicher, J. - Mačalová, H. € 2.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1989 a 1990. Mačalová, H. € 3.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1991 a 1992. Jasečková, M. € 4.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1993 a 1994. Jasečková, M. € 4.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1995 a 1996 Jasečková, M. € 4.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1997 a 1998. Jasečková, M. € 4.-
Bojná. Nové nálezy z počiatkov slovenských dejín. Pieta, K. € 5.-
Castrum Bene 7. € 22.-
Colloque International l`Aurignacien et le Gravettien (perigordien) dans leur Cadre Ecologique. € 13.-
Complex of upper palaeolithic sites near Moravany. Vol. II. € 13.-
Complex of upper palaeolithic sites near Moravany. Vol. III. € 15.-
Der sonderbare Baron. Dvořák, P. € 13.-
Die Ergebnisse der arch. Ausgrab. beim Aufbau des Kraftwerksystems Gabčíkovo-Nagymaros. € 7.-
Die Slowakei in der jüngeren Steinzeit. Novotný, B. € 1.-
Európa okolo roku 1000. € 25.-
Europas mitte 1000. € 67.-
Gerulata I. € 20.-
Graphische Auswertung osteometrischer Werte in der historischen Osteologie. Sep. ŠZ 12/1964. Rajtová, V. € 3.-
Hallstatt a Býčí skála. Průvodce výstavou. € 2.-
Importants Sites Slaves en Slovaquie. € 3.-
IX. meždunarodnyj sjezd slavistov. Kijev 7. 9.-13. 9. 1983. € 1.-
Ján Dekan. Život a dielo. € 5.-
Kelemantia Brigetio. (ang.). € 10.-
Kelemantia Brigetio. (nem.). € 10.-
Liptovská Mara. Ein frühgeschichtliches Zentrum der Nordslowakei. Pieta, K. € 13.-
Liptovská Mara. Včasnohistorické centrum severného Slovenska. Pieta, K. € 13.-
Najstaršie roľnícke osady na Slovensku. Novotný, B. € 1.-
Numizmatika v Československu. € 3.-
Vyhodnotenie. Hanuliak, M. - Rejholcová, M. € 23.-
Pleisticene Environments and Archaeology of the Dzeravá skala Cave, Lesser Caroathians, Slovakia. € 20.-
Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až 13. stor. II. časť. Stredoslovenský kraj. € 10.-
Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. stor. III. časť. Východné Slovensko. € 31,50.-
Rapports du IIIe Congrès International d'Archeologie Slave 1. sept. 1975. € 8.-
Rapports du IIIe Congrès International d'Archeologie Slave 2. sept. 1975. € 3.-
Referáty o pracovných výsledkoch čs. archeologie za rok 1958, časť II. € 1.-
Rímske kamenné pamiatky. Gerulata. Shmidtová, J. € 10.-
Sádok - Cibajky - Šiance. Gogová, S. € 3.-
Slovacchia. Crocevia delle civilta´Europee 2005. Furmánek V. - Kujovský R. € 25.-
Slovenská archeológia 1962/2. € 7.-
Slovenská archeológia 1968/2. € 7.-
Slovenská archeológia 1972/1. € 9.-
Slovenská archeológia 1984/1. € 9.-
Slovenská archeológia 1984/2. € 9.-
Slovenská archeológia 1985/1. € 9.-
Slovenská archeológia 1987/1. € 9.-
Slovenská archeológia 1987/2. € 9.-
Slovenská archeológia 1988/1. € 10.-
Slovenská archeológia 1988/2. € 10.-
Slovenská archeológia 1989/1. € 10.-
Slovenská archeológia 1989/2. € 10.-
Slovenská archeológia 1990/1. € 10.-
Slovenská archeológia 1990/2. € 10.-
Slovenská archeológia 1992/1. € 15.-
Slovenská archeológia 1992/2. € 15.-
Slovenská archeológia 1993/1. € 15.-
Slovenská archeológia 1993/2. € 15.-

Slovenská archeológia 1994/1.	€ 15.-
Slovenská archeológia 1994/2.	€ 15.-
Slovenská archeológia 1995/1.	€ 16.-
Slovenská archeológia 1995/2.	€ 16.-
Slovenská archeológia 1996/1.	€ 17.-
Slovenská archeológia 1996/2.	€ 17.-
Slovenská archeológia 1996/2 (nezviazaná).	€ 12.-
Slovenská archeológia 1997/1.	€ 18.-
Slovenská archeológia 1997/2.	€ 18.-
Slovenská archeológia 1998/1.	€ 20.-
Slovenská archeológia 1998/2.	€ 20.-
Slovenská archeológia 1999/1.	€ 20.-
Slovenská archeológia 1999/2.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2000/1.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2000/2.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2001/1-2.	€ 44.-
Slovenská archeológia 2002/1.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2002/2.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2003/1.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2003/2.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2004/1.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2004/2.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2005/1.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2005/2.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2006/1.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2006/2.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2007/1.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2007/2.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2008/1.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2008/2.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2009/1.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2009/2.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2010/1.	€ 22.-
Slovenská numizmatika VIII.	€ 3.-
Slovenská numizmatika X.	€ 3.-
Slovenská numizmatika XV.	€ 8.-
Slovenská numizmatika XVII.	€ 8.-
Slovenská numizmatika XVIII.	€ 8.-
Stredné Slovensko 2.	€ 2.-
Studia Archaeologica Slovaca Mediaevalia III-IV.	€ 18.-
Studia Historica Slovaca XVI.	€ 3.-
Studia Historica Slovaca XVII.	€ 4.-
Studie muzea Kroměřížska 88.	€ 5.-
Šebastovce I. Gräberfeld aus der Zeit des awarischen Reiches. Katalog. Budinský-Krička, V. - Točík, A.	€ 13.-
Študijné zvesti 7/1961.	€ 3.-
Študijné zvesti 8/1962.	€ 3.-
Študijné zvesti 10/1962.	€ 3.-
Študijné zvesti 12/1964.	€ 3.-
Študijné zvesti 13/1964.	€ 2.-
Študijné zvesti 14/1964.	€ 2.-
Študijné zvesti 15/1965.	€ 3.-
Študijné zvesti 16/1968.	€ 5.-
Študijné zvesti 17/1969.	€ 5.-
Študijné zvesti 18/1970.	€ 9.-
Študijné zvesti 19/1981.	€ 7.-
Študijné zvesti 21/1985.	€ 8.-
Študijné zvesti 23/1987.	€ 9.-
Študijné zvesti 24/1988.	€ 6.-
Študijné zvesti 25/1988.	€ 5.-
Študijné zvesti 26/1990.	€ 18.-
Študijné zvesti 27/1991.	€ 15.-
Študijné zvesti 28/1992.	€ 20.-
Študijné zvesti 29/1993.	€ 18.-
Študijné zvesti 30/1994.	€ 15.-
Študijné zvesti 31/1995.	€ 20.-
Študijné zvesti 32/1996.	€ 21.-
Študijné zvesti 33/1999.	€ 20.-
Študijné zvesti 34/2002.	€ 23.-
Študijné zvesti 35/2002.	€ 25.-
Študijné zvesti 36/2004.	€ 30.-
Študijné zvesti 37/2005.	€ 20.-
Študijné zvesti 38/2005.	€ 20.-
Študijné zvesti 39/2006.	€ 20.-
Študijné zvesti 40/2006.	€ 35.-
Študijné zvesti 41/2007.	€ 40.-
Študijné zvesti 42/2007.	€ 35.-
Študijné zvesti 43/2008.	€ 35.-
Študijné zvesti 44/2008.	€ 35.-
Študijné zvesti 45/2009.	€ 35.-
Študijné zvesti 46/2009.	€ 35.-
Študijné zvesti 47/2010.	€ 35.-
Tak čo, našli ste niečo? Svedectvo archeológie o minulosti Mostnej ulice v Nitre. Březinová, G. - Samuel, M.	€ 20.-
Terra sigillata in Mähren. Droberjar, E.	€ 13.-
Točík Anton 1918-1994. Biografia, bibliografia.	€ 5.-
Urzeitliche und frühhistorische Besiedlung der Ostslowakei in Bezug zu den Nachbargebieten.	€ 10.-
Ve službách archeologie IV.	€ 25.-
Ve službách archeologie V.	€ 25.-
Ve službách archeologie 2007/1.	€ 20.-
Ve službách archeologie 2007/2.	€ 20.-
Ve službách archeologie 2008/1.	€ 40.-
Ve službách archeologie 2008/2.	€ 40.-
Velikaja Moravia. Sokrovišča prošlogo Čechov i Slovakov. Katalog - Kiev.	€ 1.-
Východoslovenský pravek - Special Issue.	€ 28.-
Východoslovenský pravek I.	€ 7.-
Východoslovenský pravek II.	€ 7.-
Východoslovenský pravek V.	€ 13.-
Východoslovenský pravek VI.	€ 20.-
Východoslovenský pravek VII.	€ 20.-
Východoslovenský pravek VIII.	€ 20.-
Zlatý vek v Karpatoch. Keramika a kov doby bronzovej na Slovensku (2300-800). Furmánek, V.	€ 19.-

OBSAH - INHALT

Elena Blažová - Jana Faixová-Chalachanová - Martin Bartík
Návrh konceptuálnej dátovej štruktúry pre tvorbu archeologického predikčného modelu 5
Proposal of a conceptual data structure for creation of an archaeological predictive model 17

Gertrúda Březinová
Siedlungsobjekte aus der Bronzezeit in Nitra auf der Straße Mostná ulica 21
Sídliskové objekty z doby bronzovej v Nitre na Mostnej ulici 41

Erik Hrnčiarik
Príspevok k typológii rímskych kostených ihlíc 43
Beitrag zur Typologie von römischen Beinnadeln 60

Klára Marková
Zur besiedlung der Hatvan-Kultur in der Slowakei 63
K osídleniu hatvanskej kultúry na Slovensku 78

Soňa Masnicová - Zora Miklíková - Radoslav Beňuš
Poiplie v mladšej dobe kamennej 81
The facial reconstruction of a man and a woman from the Early Bronze Age 89

Terézia Vangľová
Stredoveká keramika na severozápadnom Slovensku 91
Mittelalterliche Keramik aus dem Gebiet der Nordwestslowakei 137

Lucia Žilincová
Pohrebiská lužickej kultúry v Jasenici a Sedmerovci 141
Gräberfelder der Lausitzer Kultur in Jasenica und Sedmerovec 212

Skratky 215

ISSN 0560-2793
ISBN 978-80-89315-30-7